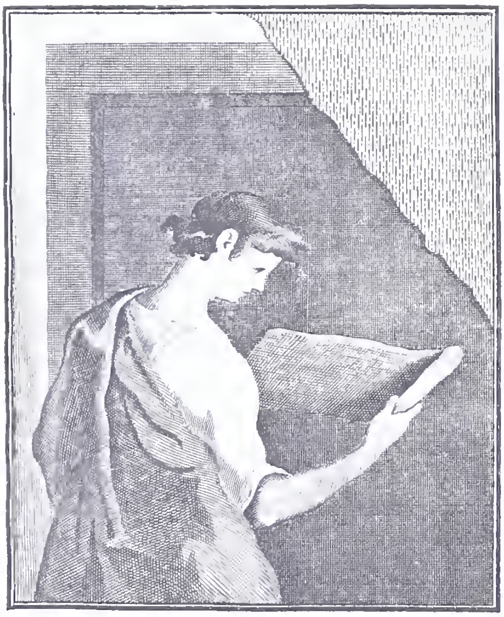
ELSEVIER'S

JAARGANG XVIII
DEEL XXXV
MCMVIII

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT

REDACTIE: HERMAN ROBBERS EN R. W. P. DE VRIES JR.

JAARGANG XVIII JANUARI-JUNI
DEEL XXXV * * MCMVIII * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMVIII * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h. ELLERMAN, HARMS & Co.

Inhoud van Deel XXXV.

Bladz.

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

BUITEN-TEKST-PLATEN.

FRANS HALS

DOOR ARIE VAN VEEN.

[illegible] men zich een [illegible] van de groo[illegible] der [illegible] Provinciën, en ziet men de [illegible] van dat tijdperk als brandpunt van het geestelijk en materieel welvaren der krachtvolle Republiek, dan kan men [illegible] nationaal type [illegible]

[illegible] grootheid te aanschouwen gaf, [illegible] en verkeer [illegible] ten spijt, in de meer dan iets anders het tijdvak [illegible]

[illegible]

FRANS HALS.

DE MEID MET HET KIND.

PHOTOGRAVURE NAAR DE SCHILDERIJ IN HET
KONINKLIJK MUSEUM, BERLIJN.

FRANS HALS
DOOR ARIE VAN VEEN.

Aan Mr. M. M. van Valkenburg in vriendschap gewijd.

Maakt men zich een voorstelling van de gouden Eeuw der vrijgevochten Zeven Provinciën, en ziet men de beeldende kunst van dat tijdperk als brandpunt van het geestelijk en materieel welvaren der krachtvolle Republiek, dan kan men zich geen volkomener nationaal type voor den geest brengen van alles wat het Holland dier dagen aan grootheid te aanschouwen gaf, dan de goed ronde Haarlemsche burger, die zijn neiging to. drinkkroes en verkeerbord ten spijt, in de meer dan iets anders het tijdvak zoo treffend kenmerkende portretkunst een geheel eigen richting schiep, en boven alle anderen — Rembrandt, die in eigenlijken zin niets begrensd nationaals had, uitgezonderd — zich verheffend, de onbetwistbare plaats vervult van het vaderlandsch genie bij uitnemendheid. Men vraagt zich met eenige verwondering af, hoe 't heeft kunnen zijn, dat men hem eerst in de laatste kwart-eeuw recht heeft laten wedervaren. Immers, naast de talrijke talenten van beteekenis, die ten onzent de vereeuwiging der lieden van aanzien bezorgden, naast die opmerkers zonder weerga, toegerust met een technisch vermogen, dat heden ten dage tot vrijwel vruchtelooze navolging prikkelt, vertoont hij, en hij alleen, kerngaaf Hollander, koppig specialist, die van landschap noch stilleven weten wou, dat verbluffend geniale, die tot in hoogen ouderdom stijgende breedheid en eigenheid van stijl, waardoor hij zijn goed recht vordert op gelijkstelling met de grootsten van zijn tijd. Ketel, Mierevelt, Elias, Moreelse, Ravesteyn, van der Helst, en de vele anderen, zij zijn in de eerste plaats consciëntieuse werklieden met opmerkelijke gaven, bekwame conterfeiters van een eigenaardig ras vol provincialisme, maar tevens vol van een rustige kracht, die, als de Atlas op het Paleis, zonder beven of zwikken een wereld te torschen vermocht; zij zijn de verluchters van een geslacht, dat naar Watergeuzenwijs met den Bijbel in de eene, en het zwaard in de andere hand, vol eigengerechtig-

ZOOGENAAMD ZELFPORTRET, IN HET STADHUIS TE HAARLEM.

heid, die begrijplijk is, en met een onwrikbaarheid, welke ondanks het niet immer nauwgezette der toegepaste middelen eerbied wekt, zich vierkant plaatste aan de spits der volkeren, en na veel moeiten en bezwaren — met zeldzame energie overwonnen — in het bezit gekomen van wijdstrekkenden invloed en ongetelde schatten, zichzelf — ter voldoening van eigen ijdelheid en tot stichting van het nageslacht — vereeuwigd wilde zien in den krijgsmansdos der schutterlijke-, of in het stemmig zwart fluweel — met hagelwit kamerijksch lijnwaad of kostbare kanten verlevendigd — der burgemeesterlijke waardigheid.

Eenvoudige schilders, die, weinig hooger geschat dan de photografen van heden, in hun kleinburgerlijke trouwhartigheid zich niet vermeiden in allegorieën en fantaisiën, zooals hun Vlaamsche collega's plachten, noch zich waagden aan het illustreeren van roemruchte wapenfeiten, in hun dagen bedreven, zooals Velasquez deed met zijn „Overgave van Breda", zijn zij niettemin de meest getrouwe en belangwekkende geschiedschrijvers, onbewuste huldigers van de historie der zeden en karakters boven de „histoire de guerre"; geschiedschrijvers vol degelijkheid en waarheidsliefde, die, slechtrecht en zonder romantische fraaiheden, ons wel niet bezingen, maar v e r t e l l e n, en boeiend vertellen, hoe groot hun tijd was en hoe krachtvol de menschen, die dien tijd maakten. Men behoeft hun edelmogenden, admiralen en kooplieden, zonen veelal van berooide bannelingen, en groote heeren nu bij de gracie van hun eigen doortastendheid en geluk, men behoeft die rustige vrouwen vol dorperlijke deftigheid en huismoederlijke degelijkheid, in calvinistischen ootmoed zich steeds bewust de zwakke vaten te zijn, hun mans gehoorzaamheid en volgzaamheid verschuldigd, mits buiten het terrein hunner kraakzindelijke pronkkamers en gangen; men behoeft ze al te gader maar aan te zien om aanstonds te beseffen, spoediger en grondiger dan boekdeelen vermogen, wat zulk een ras in een tijdvak van koopmansglorie te beteekenen had. Hals is van die groote portrettisten de eerste; de vorst boven zijn vazallen. Schilder, als zij, van fabelachtige vaardigheid, bracht hij door het wicht zijner geheel eenige en afzonderlijke persoonlijkheid al de anderen op het plan van plaatselijke specialiteiten, en handhaaft zich — hij alleen — als universeel meester. De anderen vertoonen onderling een sterken familietrek; Hals staat geheel afzonderlijk. Zien we in hen talentvolle dienaren van een tijdvak, dat geen mediocriteiten duldde, Hals bijzonderlijk, als mensch en als kunstenaar, is voor ons h e t t ij d v a k z e l f. Waarmede ik zeggen wil, dat hij van alle deugden en alle gebreken, aan het Hollandsche ras eigen, in zijn kunst den duidelijk waarneembaren terugslag gaf. Eenzijdig, niet omdat hij niet anders kon, maar omdat hij het aldus wilde, toont hij ons immer een beeld van stoere kracht en van beraden zelfbeheersching, be-

TIJMAN OSDORP (1656).

tracht hij een soberheid, die allerminst naar armoe zweemt. Van wijdsche deftigheid doorgaands, maar canaljeus uitgelaten bijwijlen, doet hij zich steeds voor in een burgerlijke eenvoudigheid, die geenszins zwier en hoogheid derft Zijn buitengewoon lange levensduur, werkt mede om zijn verschijning als type van het zeventiende eeuwsche Holland te volmaken. Ondanks een — naar het schijnt — niet zeer regelmatige levenswijs weinig minder dan een eeuw oud geworden — hij werd geboren in 1584 en stierf in 1666 — zag hij, leerling van Karel van Mander, met gemeenzame heugenis aan Anthonis Moro, en volle tijd- sterker en eerbiedwaardiger, omdat hij — aan zichzelf getrouw gebleven — Oud-Holland overleefde. Het Holland toch der Watergeuzen, der ontdekkingsreizen naar Noord en Zuid, der veelzijdigheid en oorspronkelijkheid in kunsten en wetenschappen; het Holland der voortreffelijk aangevoerde legers, der vermetele vloten, wier homerische admiralen allerwegen het vaderlandsch dundoek zegepralend deden uitwapperen; het Holland van rustigen moed, van eenvoudig Godsvertrouwen, van onbeperkten ondernemingsgeest en van nimmer induttenden lust tot daden; dat Holland, toen 't op zijn moeizaam verworven glorie

FEESTMAALTIJD VAN DE ST. GEORGE-SCHUTTERS (1616).

genoot van Cornelis van Haarlem en Miereveld, niet slechts den vroegen opbloei van een kunstvak, dat in hoofdzaak door hem zelf geleid en ontwikkeld werd, maar hij beleefde eveneens het zeer duidelijk waarneembaar begin van verval omtrent de zestiger jaren, toen de kunst der Schalcken en der Netschers de decadenten-heerschappij van zielloos détailwerk en smakelooze versiering inluidde, die haar hoogsten triomf van manierisme en gekliktheid vieren zou in den achttiende-eeuwer Adriaan van der Werff. Wèl mocht het gezegd zijn, dat hij het tijdvak zelf was, immers geheel van gelijken aard als dat tijdvak; maar en schatten terend, de vaderlandsche soberheid verloochende en in weelderig genieten het verguld verval tegemoet snelde, dat Holland van ontluikende verwording zag den eenzamen grijsaard als een der weinige overlevenden van het ijzeren ras, dat zich een eerste plaats verwierf in de rij der Mogendheden. Uit de mode geraakt, schier vergeten, evenals Vondel aan de bedeeling vervallen — tragisch anachronisme —, gedwongen de van hofjesgeest doortrokken liefdadigheid der Heeren van de stad te dulden, waar hij lauweren verwachten mocht, bleef hij in een tijd van allongepruiken en strijkages naar Franschen trant een ruig Hollander

MAALTIJD VAN DE OFFICIEREN VAN DE ST. GEORGE-SCHUTTERS (1627).

van den ouden stempel, onverwrikbaar en trotsch in zijn eenzaamheid, een man uit één stuk, die juist toen zijn grootste meesterwerken tot stand bracht dwars tegen de publieke vraag in: meesterwerken in mineur, van ontroerende dramatische kracht en van ontzagwekkende grootschheid; waardige symbolen van de verscheidende oud vaderlandsche deugden. En toen hij kort na dien onsterflijken zwanezang (Regentessen van het oude mannen-, en Regentessen van het oude vrouwen huis A° 1664) heenging, zeer oud en der dagen zat, miskend en onbegrepen, kon hij, de groote voortrekker van den luisterrijken stoet, die Hollands roem penceelde, hij, die allen overtreffend, schier allen — tijdgenooten en jongeren — overleefde, de treurige satisfactie medenemen, dat hij de laatste paragraaf van krachtvol en dadenrijk Oud-Holland waardiglijk besloot. Wij, nazaten, eeren in hem den rasechten vaderlandschen kunstenaar, drinkebroer en speler, zooals de overlevering wil en echte bescheiden ten deele bevestigen, maar in den grond eerlijk en beminnelijk mensch, leermeester van zeldzaam vormend vermogen, als de talrijke discipelen zijner school — de wijdvermaarde Haarlemsche — metterdaad bevestigen, kunstenaar bij uitnemendheid van het stoffelijke, van geluk en van welvaren, technikus van ongeëvenaarde bravoure, maar die in de dagen zijner kommerlijke grijsheid, op een leeftijd dat anderen hun laatste levensdagen in troebele herinneringen voortsuffen, meesterwerken tot stand bracht als het heerlijke portret van Tijman Osdorp in het Kaiser Friedrich-museum te Berlijn (1656), en de hiervoor reeds genoemde twee regentenstukken, waarbij alle schilderscranerie als wereldsche ijdelheid versmaad, en alleen dat zuiver geestelijke, met behoud van het absoluut onontbeerlijk reeële in summierste opvatting uitgedrukt is, waardoor kunst van de hoogste orde zich pleegt te onderscheiden. Wie zegt, dat Hals meer schilder was dan kunstenaar, spreekt zonder kennis van zaken en heeft althans die beide regentenstukken nooit met waarachtigen lust tot begrijpen gezien. Ze zijn plechtig en indrukwekkend als de passiemuziek van Bach,

MAALTIJD VAN DE OFFICIEREN VAN DE ST. GEORGE-SCHUTTERS (1627).

kunst vol vrome berusting van een oude van dagen, die wars van roem, zich van het materieele leven afwendt om al zijn geesteskracht te concentreeren op deze verheven sluitstukken van zijn lang en werkzaam leven. We ontblooten eerbiedig het hoofd voor den eenzame, die tot op het oogenblik, dat het penceel zijn bevende hand ontzonk, en sinds langen tijd alles om hem heen weggestorven was om plaats te maken voor een geslacht, dat hem niet meer kende, toch ongeschokt in het geloof aan zijn genie, in uiterste consequentie van soberheid, en met ter zijde stelling van al wat naar behaagzucht zweemde de beide wonderwerken tot stand bracht, welke van nu aan voorgoed zullen gerekend worden tot de hoogste openbaringen van de menschelijke ziel. Heb ik te veel gezegd, toen ik vooropstelde, dat Hals veel meer was dan Miereveld en al de anderen? Hij vatte aller deugden in hoogste instantie in zich samen, en stond boven het tijdvak dat in zijn levensduur besloten was. Wie hem bewondert als Hollandsch kunstenaar, en Hollandsch mensch, begrijpt tot in haar fijnste vezelen de eeuw onzer krachtvolle en gemoedsrijke voorouders, die met al hun gebreken schitterende eigenschappen van hoofd en hart ten toon spreidden, waarvan wij na drie eeuwen de heugenis bewaren als een kostelijk bezit.

* * *

Het Haarlemsch museum, met zijn achttal schutter- en regentenstukken en 2 portretten, hoewel een zòo grootsch monument van 's meesters genie als ergens ter wereld van eenig kunstenaar wordt gevonden, dat museum blijft ten eenenmale in gebreke ten opzichte van een zeer gewichtig deel van Hals' omvangrijken arbeid, en wel dat deel, waarvoor in hoofdzaak is teweeggebracht, dat men in onze dagen er toe gekomen is, hem boven al zijn tijdgenooten te onderscheiden. Ik bedoel de vlotte portretstudies, die zeer nauw verwant zijn aan het zoogenaamde genre, en waarbij het niet zoozeer te doen

DE OFFICIEREN VAN DE ST. ADRIAANS-SCHUTTERS KORPORAALSCHAP VAN JOHAN CLAESZ. LOO (1633).

is om de verdiepte aandachtige waarneming van het uiterlijk en het innerlijk van den af te beelden persoon, dan wel om een bepaald moment, een bepaalde actie, met scherpen blik gevat en in rappe, rake vegen vastgelegd op het paneel. Wie in de gelegenheid was den meester van die zijde te leeren kennen — men moet daarvoor bereisd, en bekend zijn met buitenlandsche musea — behoeft niet te vragen, welke les hij voortdurend zijn leerlingen zal hebben voorgehouden, en wel met het heuglijkst gevolg, immers, de lustige en van leven bruisende interieurkunst der Brouwers, Ostades, Palamedessen, Quasten en zoovele anderen toont aan, dat de leerlingen die les, een eenvoudige trouwens: immer met de natuur, en met de natuur alleen te rade te gaan, trouw ter harte hebben genomen. Hun binnenhuizen, kermissen, bruiloften, pleisterplaatsen, en wat al niet meer, zijn groepeninstantanés, tafereelen vol ongezouten boertigheid en ruigen levenslust, nauwverwant aan de luidruchtige kwanten, die door den meester met zooveel oolijke voorliefde op hun daad van lachen en spelen werden betrapt.

Deze kunst heeft allerminst den schijn van zwaarwichtigheid, maar zij is er niet minder bewonderenswaard om. Wie duidelijk wil beseffen, hoe Hals zich juist in dit gedeelte van zijn omvangrijken arbeid als zelfstandig genie doet kennen, bedenke, dat hij, deze soort voorstellingen via Honthorst, Baburen en anderen aan de Italiaansche school van Carravaggio ontleenend, zich niet slechts voor het conventioneel „lumière de cave" heeft weten te behoeden, dank zij zijn door en door gezonden, echt Hollandschen tonalisten-aanleg, maar feitelijk op 't ongezochtst een nieuwe kunstrichting in het leven riep, die met het werk der zooeven genoemden niets wezenlijks gemeen had. Die anderen immers — Honthorst en de rest — streefden met hun courtisanen, hun lachende en spelende lieden en dergelijken naar een opgesmuktheid van kleedij, een geforceerdheid van gelaatsuitdrukking en een bizarheid van koloriet, waarbij met de werkelijkheid geen rekening werd gehouden. In de veertiger jaren der vorige eeuw gebeurde iets dergelijks, maar dan begrijplijkerwijs zoetiger, zonder een zweem van het degelijke, waarvan kunst der zeventiende eeuw nooit geheel vervreemden kon. Toen brachten de Krusemans, de Piene-

DE HOOFD- EN ONDER-OFFICIEREN VAN DE ST. GEORGE-SCHUTTERS (1639).

mans en consorten beeldschoone savoyaards, madonna-achtige bloemenmeisjes en bekoorlijke — schoon hoogst vervelende — Oostersche princessen in eere, die gedurende korten tijd zeer in trek waren. Zoo is 't eveneens gegaan met de tijdgenooten van Hals, en moge hun glorie dan ook al iets langer hebben geduurd, nu is het voorgoed gedaan. Niemand maakt zich in ernst warm meer voor drinkende soldaten van Honthorst, of rijkbepluimde fluitspelers van Baburen; terwijl Hals' musiceerende knapen te München, te Berlijn, te Schwerin en elders ons in verrukking brengen. En met reden! Van nature had de groote Haarlemmer meester een afkeer van al wat onwaar was Hij keek terdege uit zijn oogen, en schilderde uitsluitend wat die oogen zagen, niets meer maar ook niets minder. Begaafd met een zeldzaam instinct voor hét kenmerkende van een geval, hield hij zich nooit op met het overbodige, maar stevende immer recht op zijn doel af, en wist met weglating van al wat niet ter zake deed, de sprekende trekken met wegsleepende kracht tot uitdrukking te brengen. Hollander van echten bloede, waardig burger van een gemeenebest, dat rijk geworden was door aarzelloos en krachtig partijtrekken van gunstige omstandigheden, die anderen lieten glippen, wierp hij zich van meet aan op het practische, bezige leven, en gaf het weer, in karaktervollen eenvoud, zonder aarzelingen of afdwalingen, tot aan zijn stervensuur. Gemeenzaam is zijn kunst, en tevens van indrukwekkende grootheid; beide eigenschappen die zuiver overeenstemden met den aard en de positie van zijn volk, dat van burgerlijke, weinig gecompliceerde eenvoudigheid, tevens een macht ontplooide, die het in Europa de eerste viool deed spelen. Hoe geheel anders was hij in zijn afbeeldingen van volkstypen dan zijn tijdgenooten: Velasquez, Murillo, Jordaens. Jordaens — een meester trouwens van veel geringer kaliber — komt hem door zijn Vlaamsche uitbundigheid het meest nabij; maar toch, hoezeer verschillend nog is diens naar het karikaturige trekkende boertigheid, van Hals' onversneden realiteit! Zie de „zingende knapen" te Kassel, de talrijke fluitspelende en lachende jongens, den „drinkenden man" uit het Rijksmuseum, het zigeunermeisje uit het Louvre, den visschersknaap uit het museum te Antwerpen! Daar is niets van de neerbuigendheid van iemand, die buiten het innerlijk leven blijft van het lagere, dat hij om kleur, om lijn of om het pittoreske gelieft weer te geven. Hals had schik in de matrozenmoërs en ander onguur volkje, waarmee hij blijkbaar met zekere goedmoedige gemeenzaamheid omging; hij voelde zich min of meer vogel van

dezelfde veeren. Hun breede, ongegeneerde lach zal op hem aanstekelijk gewerkt hebben, en evenals bij Breeroo was er iets rekelachtigs in het pleizier, dat hij vond in hun taal en hun vermaken. Hoewel van deftige burgerafkomst, kwam het niet in hem op zich op een voetstuk te stellen, en tegenover de Hille Bobbe's en de vroolijke herberggasten den ongenaakbaren sinjeur uit te spelen. Hebben zijn tijdgenooten in de goede dagen van immer wassenden voorspoed waardeering gehad voor al die uitingen van levenslust en jool, die voor hen al de verrassing van het nieuwe hadden, wij, nazaten, staan voor deze in ongelooflijk korten tijd kras opgezette uitroepen en schaterlachen in olieverf vol opgetogen bewondering en immer zich verinnigenden eerbied, niet het minst omdat aan deze kunst van g e m e e n z a a m h e i d alle g e m e e n h e i d vreemd is. Is het liederlijke met sterk medegevoel aangekeken, in de voordracht verloochent zich nooit een voornaamheid van kleur en een losse zwierigheid van factuur, waaruit blijkt, dat de schilder geen oogenblik de waardigheid van zijn genie geweld heeft aangedaan.

* * *

Wie deze voorname zijde van 's meesters werk niet kent — ik zeide reeds, dat het Haarlemsch museum geen gelegenheid geeft ons daarmede vertrouwd te maken — zal niet zoo licht de meer statige schutter- en regentenstukken in hun zeer bijzondere waarde boven het gelijksoortig werk zijner Hollandsche tijdgenooten kunnen begrijpen. Er zullen ongetwijfeld menschen zijn, die toch belangstellend in de vaderlandsche kunst, aan Ravesteijn en Van der Helst de voorkeur geven. Ze vinden zijn kleur en factuur te nonchalant, te ruig, al te zeer verstoken van het emailachtige, het glacis, waarmede onze voorouders de kroon opzetten aan hun zin voor minutieuse afwerking.

Wie evenwel met 's meesters werk vertrouwd is, leert anders oordeelen. Het zuiver Hollandsche in Hals verloochent zich ook in dit opzicht niet. Ondanks veel uiterlijk joviaals allerminst oppervlakkig, en niet gemakkelijk in zijn innigst wezen te benaderen, aangezien zijn eigenlijke waarde niet aan den buitenkant ligt, behoort hij geenszins tot die kunstenaars, die aanstonds bewondering wekken. Men moet hem met zekere beschaving toegerust naderen, men moet hem bestudeeren, het buitengewone in hem l e e r e n zien, om de voldoening te hebben van belangstelling te stijgen tot begrip, en van begrip tot een liefde, die blijft, die zich steeds verinnigt, en iets geheel aparts, iets geheel anders is dan de bewondering voor andere kunstenaars van gelijke statuur. Om daartoe te komen is het noodig het hiervoor aangehaalde genrewerk in zijn typeerende en tonalistische waarde te kennen. Want dan eerst zal men beseffen in welk voornaam opzicht hij met zijn groote stukken geheel verschillend is van zijn tijdgenooten, en naast hen de beteekenis heeft van een scheppend kunstenaar van den eersten rang. Het bliksemsnel, intuïtief treffen van het karakteristieke van een kop, zooals dat blijkt uit de volkstypen en uit de kleinere portretten, als de „Heythuysen" van Brussel en „de jonge man met den slappen hoed" van Kassel, datzelfde — in zekeren zin genre-achtige — vinden we in de groepportretten terug, het sterkst vóor de veertiger jaren. En niet slechts in de actie, maar ook in den toon herkennen we het karakter van het kleine werk. Zijn eerste schuttersstuk — tevens zijn vroegst bekende werk — vertoont reeds belangrijke afwijkingen van de opvatting, door zijn tijdgenooten uit die periode gehuldigd Er is in zulk debuut — want als zoodanig moeten we voorloopig dit werkstuk aanvaarden, aangezien het bij de overvloedige productie van den meester moeielijk aan te nemen is, dat al het vooraf ontstane zonder uitzondering verloren zou gegaan zijn — er is in dit debuut iets verbijsterends. Deze „St. Georgeschutters aan den feestmaaltijd" zijn van 1616, toen de kunstenaar 32 jaar oud was. Volmaakt deze omstandigheid niet het eigenaardig type van den Hollander, die niet over éennachtsijs gaat, en niet eer in het publiek verschijnt vóor hij na jarenlang studeeren en geduldig ploeteren in staat was zonder schijn van zwoegen, in een meesterlijke allure, welke voor niemand behoefde te wijken in een ook in Haarlem reeds populair

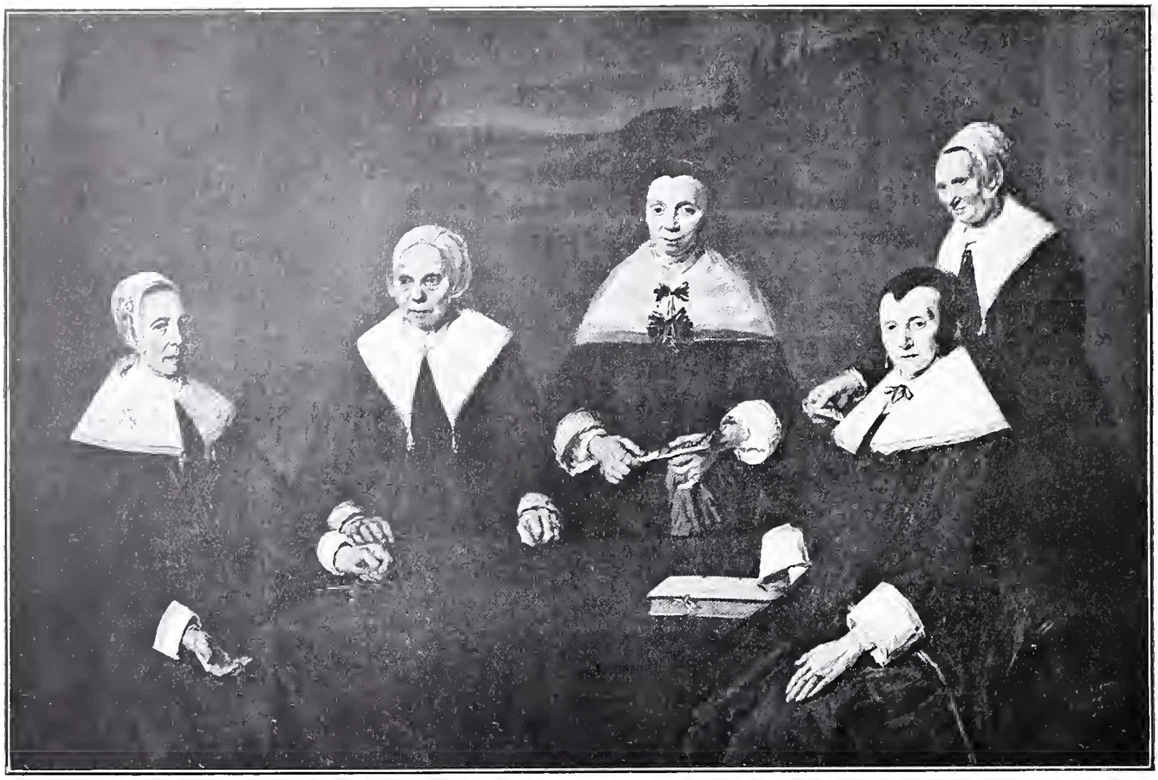
genre (Grebber, Cornelis Cornelisz.) met iets geheel zelfstandigs voor den dag te komen? Dit kapitale werkstuk — met in de naar het rosbruine trekkende kleur vrij wat archaïsche reminiscensen, wanneer men het met 's kunstenaars arbeid van later vergelijkt — dit werkstuk beteekent niets minder dan een nieuwen datum in de kunst van de portretgroep. Ver reeds inderdaad waren de kunstenaars, die aan de jonge eeuw luister bijzetten, verwijderd van het in houding en uitdrukking tot stijfheid en roerloosheid gestolde der Scoorls, der Dirc Jacobsen, der Barentzen, en zoozeer op de daad betrapt, dat we onwillekeurig wachten tot we hen zullen hooren spreken; heel gewone, hartelijke woorden zonder diepzinnigheid, zooals wij allen in het gemeenzame leven plegen te bezigen Het is moeielijk te gelooven, dat zulke brave, eenvoudige burgers, die in hun forsche welgedaanheid weinig eigenlijk heldenmoedigs of martiaals in hun type vertoonen, en wier handen meer schijnen te staan naar het uitdeelen van goedgemeende muilpeeren, dan naar het zwaaien van slagzwaard of hellebaard; het is nauwelijks in te denken, dat zij de vertegenwoordigers

DE REGENTEN VAN HET ST. ELISABETH'S GASTHUIS (1641).

hoe die eerwaardige zestiende-eeuwers verder heeten mogen; maar tot de vrijheid van Hals waren zij nog niet gekomen. De twaalf mannen van dit vroegste schutterstuk zitten ongedwongen aan tafel, en hun feestvieren is waarlijk niet voor de leus. Het in zulk werk moeielijk te vermijden kijken naar den beschouwer is de ongedwongenheid en de argeloosheid zelf, en hun onderlinge verhouding heeft niets geforceerds. Zien we de vleezige, goedmoedige koppen aan, dan wanen we zeer levende gelijkenis te ontwaren met menschen, die we dagelijks ontmoeten. Ze zijn waren van een geslacht, dat door homerische daden de wereld verbaasde.

Opmerking bovenal verdient, hoe de schilder hier reeds met goed geluk streefde naar forsche karakteristiek der personen, in een techniek vol breedheid en vastheid, die verder gebracht zou worden, — vooral de prachtige handen zijn ter vergelijking met later uiterst belangwekkend — maar tot het laatste toe hetzelfde principe getrouw bleef. De koppen zijn coulant gedaan, zoo uitvoerig als Ravesteyn, en even fraai van kleur; minder puntig wel is waar, maar daarentegen sprekender dan Miere-

DE REGENTESSEN VAN HET OUDE-VROUWENHUIS (1664).

velt en de zijnen, die de degelijke traditie van den grooten Moro met geluk vervolgden, een traditie, die in onze dagen in Jan Veth een ijverigen, schoon schoolmeesterlijk-pedanten oprakelaar vindt. Men behoeft daarbij die kerels stuk voor stuk maar aan te zien, om aanstonds overtuigd te zijn, dat in dit beginwerk vlug observeeren en raak neerzetten geenszins saam behoeft te gaan met oppervlakkigheid. Welk een fijn psychologisch instinct, welk een enorme menschenkennis wist deze geniale leerling van den braven Van Mander in zijn figuren tot uiting te brengen. Elk dezer twaalf mannen is een aandachtige beschouwing waard. Ze hebben allen het eigenaardig stereotiepe van een ras, dat naar een groot doel heenstuwde; allen hetzelfde beradene, hetzelfde nuchter kordate, dat zonder pathos of noodelooze drukte bestand was zoowel tegen den barren gruwel van onbekende ijszeeën, als tegen de macchiavellistische staatkunde en de niets ontziende hidalgowreedheid der Spanjaarden, die zij — volk van boter — bereids een veertigtal jaren bevochten hadden; allen zijn ze raskerels van een miniatuurvolk in opkomst, goedige bolleboozen zonder het pretentieus parvenu-achtige hunner zonen en kleinzonen Edel en Grootmogenden, maar daarbij geenszins misdeeld van gevoel van eigenwaarde. Zeer treffend tevens, naast dien universeelen trek, heeft de schilder ons hun innerlijke waarde laten zien. Die vaandrig rechts is een jong man, fijner en puntiger dan de anderen, minder goed rond, hij heeft eenigszins maling aan de overdaad van spijs en drank, kijkt ons met een fijn, naar het laatdunkende trekkend, lachje aan en is met zijn gedachten ver van het feest. Heel anders is het gesteld met den derden sinjeur links, die met de hand op de borst iets leutigs vertelt aan zijn buurman. Niet jong, ziet hij er uit of hij heel wat mee heeft gemaakt, veel liefs maar ook veel leeds; maar zijn levenslust schijnt er niet ernstig door aangedaan. De trek van humoristische oolijkheid op zijn gelaat is van onnavolgbare raakheid. De kleine oogjes in den slimmen schipperstronie tintelen van jolijt en 't is ons of we uit den even geopenden expressieven mond de droogkomische grappigheid zullen

REGENTEN VAN HET OUDE MANNENHUIS (1664).

vernemen, die zijn meer erentfeste makker met bezadigd welbehagen savoureert. Deze kop toont ons aanstonds Hals op zijn best. Hier zien we den grootmeester, gelaarsd en gespoord, in de volle macht van zijn oorspronkelijkheid.

Ware alleen dit meesterstuk van hem aanwezig, dan zou niemand vermoeden, dat er mogelijkheid bestond tot evolutie, en toch blijkt het, dat de meester gedurende een volle halve eeuw zonder aarzeling of stilstand met succes naar volmaking zou streven. De twee stukken van 1627: feestmaaltijden der schutters van St. George en St. Adriaan, toonen ons een opvatting, die aan het vermetele grenst. Dit nu is onversneden genrekunst in het kolossale! De meester was destijds in de volle, forsche, van levenslust overschuimende kracht van den mannelijken leeftijd, in het tijdperk, dat hij in de volle macht en het trotsche bewustzijn zijner buitengewone technische bekwaamheden, met begrijplijke ijdelheid daarvan blijk gaf in zijn kunst. Van iets, dat naar de ouderwetsche opvatting van portretcompositie zweemt, is geen spoor meer te vinden. De behandeling na elf jaren is nog ongedwongener en levendiger geworden; er is zoomin decorum in het samenzijn dezer menschen, als in de wijze van schilderen, die van een in die dagen ongekende stoutheid is. Hier voor het eerst — in uiterste consequentie — is niet in de eerste plaats nadruk gelegd op den persoon op zich zelf, maar wel voornaamlijk op zijn beteekenis in de ruimte en in verband met de andere personen en voorwerpen in zijn omgeving. Frans Hals is de eerste en grootste luminist van zijn tijd. Mochten de anderen het licht leiden en toepassen op effectrijkste wijze, of hun tafereelen doordrenken van een gloed, die meer aan de verbeelding dan aan het reëele ontleend is, hij schilderde bij voorkeur het klare daglicht, gelijkmatig uitgevloeid, zonder kunstmatige verdeeling met pittoreske intentiën. Door zijn beweeglijken toets bereikt hij een levendigheid, een onofficieele ongedwongenheid, die geen zijner tijdgenooten vermocht te benaderen. Zijn koppen, zijn handen, zijn stillevens zijn omhuld van dezelfde sfeer; het is hetzelfde licht dat tintelt in de oogen, heenglijdt over voor-

hoofden en wangen en glanzen doet ontstaan op het fluweel en zijde der gewaden. En daarbij is de karakteristiek met treffende waarheid vastgelegd, in een buitengewone vlotheid van uitvoering, die nooit op de gevaarlijke klippen der oppervlakkigheid strandt. Laat hij veel weg, datgene wat hij geeft, is juist voldoende, en verwerkt tot volmaakte geheelen. Hoe zeer hij de kunst verstaat met een minimum van middelen stoffen uit te drukken, blijkt het treffendst juist in deze twee geweldige bravoerstukken, waarin wat rap geborstel volkomen kon volstaan tot wedergave van het lijnwaad van halskragen en lubben, en zoowel de algemeene toon van al die veelvervigheid van kleedij, als de teekening der standen absoluut onberispelijk is. Hals sloeg snel, raak, en zeker. Het is uiterst moeielijk hem te betrappen op slordigheid of onjuistheid.

Zes jaar later is de periode van bezadigdheid ingetreden, die tot aan het einde zijner loopbaan voortdurend toe zou nemen in intensiteit van zekerheid en eenvoud. De St. Adriaanschutters van 1633, het onvolprezen korporaalschap van Johan Claesz Loo, zijn aanmerkelijk verschillend van de beide stukken van 1627. De compositie is grootscher geworden, minder studentikoos, maar beslist ernstiger overwogen, indrukwekkender, en van weldadige rust. De factuur, van minder opvallende praalzucht, is nog sterker van zelfbewustheid, de toon vaster gebonden; het schitterend blond van vroeger is geworden tot kalmer grijs van meer innerlijke, geestelijke waarde, de kleurige gewaden zijn minder sprekend, in lichtgrauwe dagsfeer vertroebeld.

JONGENSKOP UIT HET MUSEUM TE GLASGOW.

Opvallender nog komt de toenemende zelfbeheersching aan den dag in de St. Georgeschutters van 1639, waarin de bereids bedaagde schilder blijk geeft zijn zucht tot los en bekoorlijk groepeeren voor een goed deel te hebben prijs gegeven. De wilde haren der jeugd zijn aan het uitvallen. Steeds sterker streeft hij naar eenvoud van vorm en kleur, hetgeen gelijken tred hield met het langzamerhand in onbruik geraken der kleurige gewaden, die plaats maakten voor stemmig zwart fluweel en stijf gesteven linnen. In de Regenten van het St. Elisabethsgasthuis van 1641 heeft hij — de groote virtuoos — getoond, dat zijn macht van expressie niet behoefde te lijden door uitvoeriger factuur, en dat hij ook meester kan zijn in meer geconcentreerde belichting. Dit stuk valt eenigszins uit het kader, en doet sterk denken aan de Staalmeesters, die van veel later zijn en waarbij het niet ver behoeft achter te staan. Schijnt hij omtrent de veertiger jaren eenigszins Rembrandts invloed te hebben ondergaan, van zeer langen duur is die invloed niet geweest. Op zijn ouden dag bracht hij het tot een breedheid van behandeling en een soberheid van kleur, die hem zoowel in technisch als in geestelijk opzicht op een hoogte bracht, als voorheen nooit door hem benaderd. Is de „Tyman Osdorp" te Berlijn een heerlijk voorbeeld van de kunst zijner grijsheid, het hoogst van alles staan de beide regentenstukken, op zijn tachtigste jaar vervaardigd, en die ik hiervoor heb genoemd. Er is aanmerking gemaakt op de niet onberispelijke teekening, op fouten in de verhoudingen; men heeft zelfs gezegd, dat deze beide

meesterwerken, zoo vol van toon en rijp van kleur, niet voltooid zouden zijn. De waarheid is, dat de in zichzelf gekeerde grijsaard een machtige harmonie heeft willen scheppen van al het tragische, dat zijn ouderdom in zich besloot, en daarbij zelfs het laatste restje van zijn onnavolgbare compositievaardigheid — immers alles wat zweemt naar dat zekere mondaine, waardoor hij in de verte op Velasquez lijkt — als van gering belang versmaadde. IJdelheid der ijdelheden. Hij, miskend kunstenaar, die de bevende hand naar de magistraten moest uitstrekken om niet van gebrek om te komen — had met het leven afgerekend, en kende nog slechts één eerzucht: tafereelen tot stand te brengen, die zouden zijn als een hymne van berusting, een grootsch kroonstuk van het gebouw van zijn langdurig kunstenaars bestaan. Nog eenmaal in de gelegenheid gesteld — waarschijnlijk om deernis wille, want het is nauwelijks aan te nemen, dat de eerzame regenten en regentessen, die hij als voorwendsel gebruikte, veel bewondering voor zijn arbeid gehad zullen hebben — nog eenmaal in de gelegenheid gesteld zich te doen gelden, heeft hij met onvolprezen meesterschap zijn opzet volbracht, en in zuiversten gemoedsdrang de twee stukken geschilderd, die gelijksoortig ontzag wekken als het interieur van een Gothische kathedraal, waar zachte orgeltonen ruischen en welluidend koorgezang plechtig op u komt aanzweven. Ook de oningewijde voelt aanstonds, dat deze wonderwerken het besluit zijn van een groot kunstenaarsleven. Wie zoo iets tot stand bracht, moest daarbij doordrongen zijn van het besef, dat alle verdere arbeid niets minder dan profanatie zou beteekenen. Wij jongeren van dezen tijd houden dit werk van den grooten kunstenaar het hoogst in waarde, niet het minst wellicht, omdat hij — geweldigst tonalist dier dagen — van hetgeen de kunst van onzen tijd bestreefde de markantste voorbereider was. Van dat streven zijn de laatste openbaringen van Frans Hals' genie zoo volkomen voorbeelden, dat wij daarom alleen reeds erkennen moeten tegenover een meesterschap te staan, dat tot in lengte van dagen als onnavolgbaar geschat zal worden. Noemen wij zijn naam, dan behoort het te geschieden met een ontzag, ten naaste bij als Mozes bij het brandende braambosch gevoelde, toen hem aangezegd werd, dat hij — op heiligen grond staande, de schoenriemen behoorde los te binden.

JONGENSKOP UIT HET MUSEUM TE GLASGOW.

Rotterdam, 15—25 September 1907.

WOUTER DE KIJKER IN ITALIË

† † † DOOR G. SIMONS. † † †

I.

Onder de enorme spoorhalle te Antwerpen, stond Wouter met een paar kennissen op den mailtrein te wachten. Ze spraken maar luttele woorden, om toch iets te zeggen; drentelden dan weer over het vochtig-klamme asfalt, tusschen de binnenstormende treinen door, die met staal-schampend remmen stop hielden. Dreunende locomotieven met jacht-sneeuw bevlokt, de wagonnen druipnat en venster-vierkanten grijs van waterdamp, de reizigers dicht in winterkleeren, huiverend weg-ijlend de tunnels door.

Daar zat-ie met een eerst-gevoel van ontnuchtering in de derde klas naar Brussel. Langzaam ging de boel in beweging, hij keek even nog door het raampje, hoorde Willem, z'n vriend, hard schreeuw-roepen:

— Salut! — zeg-de-Paus-goeien-dag! Dat deed hem vroolijk lachen, wat noodig was om z'n goede humeur te bewaren in die slecht verlichte wagen met onmogelijke zittingen en wanhopig smerig van kleur. In Brussel nam hij den mailtrein voor Bazel: sierlijk licht-geel houten kamertjes met goede zitplaatsen en keurig comfort.

Een grauwe nachthemel stond boven het winterlandschap. Bij tijden glansde 't maanlicht over de naakte boomkronen en de warrige struiken, de sneeuw bedekte Ardennen-wouden en de wit-schuimende riviertjes. De trein snelde door een heuvelig land waar hoogovens vuurgloeiden als lichtbakens; rompen van groote machines, even beglinsterd, stonden massaal op tegen den purperen achtergrond, zwarte loodsen en giet-hallen, met ros fakkellicht doorgloord doemden op onder het weifel-lichten der maan naast kegelslanke schoorsteenen die pekzwarte rookwolken over het nacht-stille land braakten. In helsche vaart rende de trein over schampende wissels en dreunende bruggen langs even op-glinsterende steden en dorpen die als troepen schapen voor eenzaamheid bevreesd saamschurkten onder de wild-vlietende wolkgevaarten.

Hij soesde in slaap. Dacht nog vaag aan de enorme fabrieken waar het groote werk dag en nacht onverpoosd door ging — aan het energieke volk dat halfnaakt bij de witgloeiende ijzerbeken, bij de heet-bliksemende metaal-stroomen stond — en hij droomde van een aarde die ster-verschietend-snel onder hem weggeslingerd werd. Toen ging plots het portier open; wind kilde langs zijn klam-warme slapen. Hij sprong recht op, schokkend van schrik, en zoo mal gedesoriënteerd dat hij seconden lang beduusd voor zich keek. Waar was hij? Onder brekensstrak-gespannen ijzerbogen van een stationshalle, op een dood verlaten perron. Toen zag-ie vijf schuw-grauwe kerels staan, bedremmelde arme menschen, in afwachtende houding leunend op de knuppelstokken van hun regenschermen; balen in kleurige beddetijk en gore valiezen met handgereedschap omstonden hun doorgezakte knieën. Het portier bleef uitnoodigend open staan.

— Er in! riep de deur-toe-kletsende conducteur. Snel dan! buffelde hij tegen de vijf groote werkkinderen. Zij tilden de bolronde zakken op, wrongen ze tusschen de deurspijlen. Als een geweerschot knalde het portier achter de landverhuizers toe. Wouter had in zijn soezerigheid nog geen der arbeiders in 't gezicht gekeken. Brommend zei hij in 't Duitsch: — Laten er nou ten minste twee van jullie hier naast gaan zitten, dan kunnen we allemaal slapen. Geen Duitschers? ze verstonden hem niet, hij herhaalde de woorden in 't Fransch met het zelfde resultaat. De kaffers gingen zitten vier naast elkaar, één op zijn bank. Hij liet het gemaskeerde licht toen fel schijnen over de koppen: — Italianen mompelde hij verbluft. Dat was toch onmoge-

lijk! Hij sprak hun taal en ze glimlachten voldaan. — Si, si signore, en ze verdwenen met drieën in het andere huisje, waar twee Brusselaars met de noodige „nom de pétard's" wakker werden.

Bazel. In de ruime glanzend verlichte wachtkamers, stond voor eenige honderden menschen het ontbijt gedekt. Telkens na het binnenrennen der stoppend-remmende bliksemtreinen, leefde de bedrijvigheid op. Lekker geurden de warme morgendranken, het malsche Zwitsersche brood en frisch glinsterde het tafellinnen, het fijne porselein, het glimmende keizer-tin. Kelners liepen onhoorbaar tusschen de verveelde zoekende reizigers met geeuwerige lustelooze gezichten onverschillig omkijkend, nà hun vermoeiende trein-nacht-rust. IJverige dienstknechten brachten nog steeds bagage bij, pas ontwaakte Duitsche en Engelsche juffrouwen schreven potten inkt leeg op ansichtkaarten. Een stem als een klok galmde namen. Dan leek telkens een rilling over de suf-geeuwerige menschen te huiveren, kwam er een glimp van onrust in hun moe-gekeken oogen. Koppen bleven in drink-gebaar half op weg steken, gesprekken staakten, Engelsche dames liepen de neus in den wind als spoorriekende honden, door de wachtkamer met kalme automatische stappen.

— Mailand! brulde de klok stem. Wouter stapte op, zette zich in de nog al toonbare derde klas. Het leek wel een locaaltreintje. De medereizigers zagen er niet naar uit of ze zoo uit een slaap-wagen harde banken waren gekomen. Het schenen goed uitgeslapen Zwitsers, met frisch gewasschen en blozende konen; daar zaten nog de fratelli italiani uit Metz, genoegelijk hun pijpen leeg te rooken. Ze keken hem met vriendelijke oogen aan en die toenadering en herkenning van vreemden deed den eenzame goed.

De lange trein rolde het Zwitsersche gebergte in. Heel even zag-ie Bazel waarboven de zon achter grijze waterdamp met bleeke schijnsels; vale nevels wijlden over het dal. Wouter, thans onverschillig voor alles wat in het gemeenschappelijke houten huis gebeurde, tuurde naar buiten. Eindelijk zou hij dan die majestueuze Alpen zien wier toppen sidderend kusten het puurst azuur der hemelen, eindelijk dan die heerlijke meren als wonderspiegels van goden en godinnen tusschen het fluweelig purper groen van dennewouden en het goudig loof der eikeboomen. En dra werden de dunne wolken goud-geel, de zon leek een witte maan achter vlietende mist-nevels. Dan trilde een straal over een purperen berg, en plots regende het licht neer over aaneenleunende rots-opstapelingen. Het purper werd blauw, toen rosachtig bruin, de breede flanken der hemelschragende gevaarten, met grijze rijm bedekt ontraadselden diamant schitterend albast naast somber smaragd-groen. Steile wanden van glad geslepen zwart graniet, heuvelen bedekt met oud-goud-bruin van nog blaren dragende beuken; voorbij schrikwekkend diepe valeien en ravijnen, en afgronden waaruit geluiden op-raasden van neerstortende watervallen, holden de wagens. Tusschen schitterende ijszuilen en zilver-witte stalactieten, over robijn-roode en mos-groene rotsklompen, schuimde het opstuivend water dat met woeste sprongen van barre hoogten neertuimelde en in een breed uitgewroet spoor kolkend voortwielde in duizelingwekkende vaart. Blauwe lucht doomde over de zuil-toppen der Alpen. Het licht-groene beekwater klaterde met geluid van gouden munten in marmeren schalen.

Nu lag het hoogere bergland ingesneeuwd en stroomen water hingen zilvrig ompantserd van uitpuntende rotsbrokken neer. De warme voorjaarszon ontdooide en ontketende. Enkele huisjes doken op uit het wit met vage schaduwlijnen en het krachtig frisch groen van zoo geverfde gevels, stapels bruin en lichtgeel hout stonden als dammen om de woningen. Kleine menschjes arbeidden, leken zwarte stippels, groote kraaien op dicht besneeuwde velden De trein donderde voort, tunnel in en uit, het nachtzwart in om telkens weer het juichende blije licht te hervinden.

Soms kwamen even weemoedige gedachten in hem op, als een lang bekende wijze. Dan zag-ie dat wat hem het liefst was, en onbereikbaar ver, voor zich heen droomen, dan hoorde hij stamelende mooie klanken door zijn hersens varen, zonder melodie, onuitsprekelijk en vaag zooals 'n nachtegaaltriller in luwen voorjaarsnacht.

Luzern. De zon stond onpeilbaar hoog in

het blauw azuur met stralen, brekend als in kristal over de besneeuwde flanken. Tusschen de kleurschitterende, statig op-lijnende bergen, lag het groen-blauwe meer waarover een enkele melk-witte boot voortgleed. Telkens stopte de trein bij kleine stations. Daar stonden dampende paarden, drie en vijf voor citroen-gele omnibussen gespannen. Fijntjes klingelden de bellen om de schuddende nekken. Het was er heel stil; enkele koetsiers en postiljons scharrelden over het perron, enkele sleden, hoog met hout beladen, gleden voorbij, uit de huisjes kringelde rook omhoog. Koel-frisch was de ijl-dunne lucht, die door de geopende coupé-raampjes binnen rilde; zilver helder tinkten de geluiden uit het gebergte. Torentjes dik onder sneeuw lachten heldere vroolijke klokkeklanken in de witte stilte.

Weer rommelden de wagens met kletterend ijzergeratel een tunnel door. Dan zaten de reizigers achter de snel gesloten vensters, 'n oogenblik beduusd in het troebel-gele licht der peer-lampjes te staren.

Terug in het bliksemend wit zonlicht. De Vierwaldstätter See, weerspiegelde glashelder de torens en gebouwen der stad. Wonderlijk vreemde kleuren gloeiden in het groen-blauwe meerwater, dat tusschen de sneeuwrotsen opglansde lijk een brand van bengaalsch vuur. Daar achter stonden de Alpen in sâam-gedrongen aan-een-schakeling, hoog tegen de hemel-bogen. Zóo, waren het reusachtige beesten met lijfflanken ingevreten en bekorst door tijd van grijze eeuwen, ontzaglijke kudden die eens de aarde hadden doen donderdreunen onder hun lomp loggen galop, oeroude monsters die versteend nog met geweldig ballende spieren zich los willen scheuren uit den tangenden greep der aarde, kolossen, gebaard in het heete vuurbed van vulkanen, die nog aldoor in verzet hun hunkerende rompen tegen de smadelijk lachende zon stieten — de leste ademwolken in het blauw der hemelen hijgden....

Droomerig keek hij naar de kleine ingesneeuwde dorpjes en stedekes, fijn profileerend tegen het blauw, met soms raak scherpe daklijnen en warm bruine houten gevels. Even leefde verlangen in hem op, om daar te dwalen tusschen die hemeltorschende rotsen, te schrij-glijden door die sneeuw-blanke stilte en te luisteren naar de telkens verrassende zilver-heldere klanken der dorpsklokken, het fontein-getjinkel van snellende beeken — om droom-verloren te staren in het lucht-spiegelende meer. En verder, overal datzelfde witte geheim; overal de flonkerende sneeuw, de kleurige steêkes waarachter het fluweel-donker groen van denne-naalden avondde.

Göschenen. De stijf-gezeten menschen rekten de stramme beenen. De onverschillige oogen leefden 'n moment op, monden geeuwden afgrijselijk, zeulend en moeizaam als 'n troep lam-gedweeën, zonder 'n grein energie, stegen ze lusteloos de wagonnen uit. In de wachtkamers schoven ze gelijk om de gedekte tafels. Er ging wat leven uit van de hupsche deernen die het avondmaal opdienden. De dunne berglucht had de eetlust geprikkeld, er werd met ijver gemaald en gedronken.

Toen ging de trein de kelder-donkere tunnel door, de langen nacht in. Het soezend zwijgende gezelschap sufte melancholiek onder de lichtdraadjes. Soms glipte het spiedend oog van een seinlicht tegen de glibberige rotswand. Maar dra werden de vensters goor beslagen van damp en smoor, roetzwarte spatten speerden over het glas. De menschen loomden slaperig met knikkende koppen voorover op de borst, sigaren lebberden uit hun wee-open monden, handen schoven steunzoekend in malle gebaren langs de dijen: het leek een zoodje af-gefuifde lieden in een dompig kroeglokaaltje met vreemde rauwe geuren.

Langzaam bommelden ze verder. Wouter kreeg het gevoel of-ie reeds maanden lang onder weg was met al die onverschillige individuën, wakend en slapend, soms even opschrikkend en in verbazing omziend. Met tijden had hij het verlangen om maar altijd door te stoomen, altijd die uitkijk over dat schoone panorama. Geen tijd leek er meer te bestaan, geen onrust kwelde hem over menschen en dingen, zelfs die eene gedachte aan het allerliefste, gedachte die telkens in hem opleefde wanneer de eenzaamheid hem

terneer drukte, bleef verre; de stoutste fantasie sluimerde, vage klanken zoemden aan. Dat schouwspel bleef ontzaglijk indrukwekkend, zóó om het eeuwig te verheerlijken.

Lugano. Het water lag roerloos onder den avondschemer als een prachtige safier, de bergen waren pyramiden van kostbaar kleurig marmer, het waren zuilen en zegepoorten, triomrbogen en kolommen in goudbrons en porfier, van graniet en bazalt, lichtsems; hemelstuttend omringden de bergreuzen het hemel-kaatsend meer.

Het was geen water meer dat parelend neerleekte over marmer-wit albast, geen kleuren meer van scheidende zon op rots en graniet — het was de almacht, de opperheerlijkste die daar voor de verbijsterd starende oogen henen ging, God, die het licht der dagen gouden pracht in zijn gebenedijde oogen

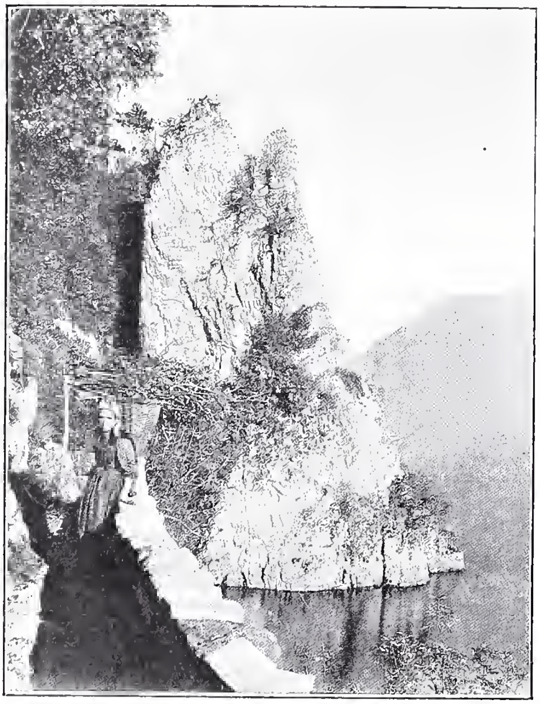
HET MEER VAN LUGANO.

groen onyx en hemelsblauw lapis lazuli, de bergen schitterden vol rijke mozaieken in lentegroen en morgenrood. Beken snelden in glinsterende reken tusschen rotsblokken goudbruin als barnsteen met stalactieten van vloeiende wit-zilvere metalen. Het absinthkleurig sneeuwwater dreef langs de lichtgele bergranden, het nachtblauw vlotte geheim door het diepst van de kristallijnen beken. De mosbegroeide vruchtboomtakken strekten de vinger-dunne twijgen met de priljonge bloedroeg. Waar zijn teedere voeten de aarde kusten, ontstonden welriekende kleur-jubelende bloemvelden, daar spreidde lichtend brokaat onder zijn schaduw. God!, die met zich voerde violet-blauwe nachten en goud-schemerende ochtenden.

Daar lag het over-goddelijke waardoor Hij ging omgeven door stoeten van lichtende engelen.

De remmen knersten, met een schok stond de boel stil. Schreeuwende conducteurs renden

langs de wagons. In het gore visitatie lokaal liepen de suf-verreisde menschen tobbend met open-barstende valiezen en kapot-getrokken doozen, daar stonden fiks en veerdig de douaniers, dom en onvoorzichtig grijpend in koffers en pakken. Wouter ontsnapte met 'n goede hoeveelheid tabak aan de tergend waakzame oogen; slaakte een zucht toen de trein voort ging. Ze zaten met drieën in een vies hok van bruin vettig hout waarin de zweetlucht van heet-gebakerde Italianen omdreef; er waren geuren in als gefilterd uit alle stanken. Italië! Was dit het schoone lieve zonneland? — wonderlijke visioenen slopen voor zijn oogen, na dien blik over de steile bergen tegen de laagvlakte van Lombardije. Het waren woeste rotsklompen waartegen de huiskens aanhingen als zat-gevreten spinnen. Die hokken met hun kijkgaten, waren dat de woningen van de zanglustige Italianen? Steenen, zoo uit een weg-rennende beek geslingerd, saamgeraapt door menschen, op elkaar gelegd toen, de grootste onder, de kleinste boven, een emmer tras er tusschen en overgesmeten: daar stond een huis. Wat groeide daar? waar leefden die lieden van? Je zag niets dan steen-klippen die dreigend overhelden, wegen die als gemspaden tegen de steilten kronkelden. Magere paarden en muildieren trokken voorbij, afgerammeld door woeste kerels; er naast liepen vrouwen en kinders barrevoets met takkebussels op het hoofd. Zoo langzaam reed de trein, dat hij de arme schooiers van dichtbij volgen kon. En in dat weifelende licht, in die ongenaakbare rotswereld leken het droeve schepsels smadelijk bedekt met bullen en vodden; 'n enkele in 't zwart-fluweel met zilvere knoopen, de beenen slingerend langs het ezellijf: 'n Sancho Pancha. Dat was het Italië uit zijn jongensromans! Wegen die slingerend om bergen lagen, nacht-blauwe spelonken, ros roode vuurtjes, gewapende bandieten, mooie kinderen, zinnelijke vrouwen, waarzegsters met gouden muntjes-rissen over het voorhoofd, gestolen kinders van schatrijke graven. Toen schaterlachte hij vroolijk.

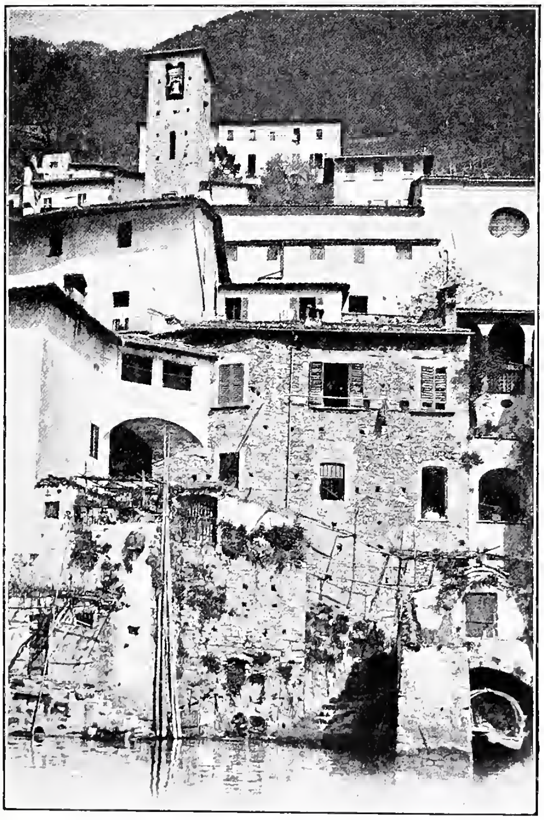
AAN HET MEER VAN LUGANO.

Nog even zag hij kleine gezellige buitenhuisjes met lapjes malsch groen en stukken purper-donkere grond, sneeuwbeken zongen nog met fijn ijle stemmen. Dan werd het bleek-groen violet, de verre rotswanden droegen den avondhemel, glorievol glansde het maanlicht over de laagvlakte van Lombardije. De trein rende voort, geweldig slingerden de molm-rotte kasten; schuw vaalde het oliepitje over de koudhuiverige menschen die er triest en onverschillig uitzagen na den slaploozen nacht.

Milaan! Hij was wakker geschrokken; als verdwaald stond hij tusschen die trein-inventaris, opstuwend naar een uitgang. Geschreeuw, gemier van alle kanten. 'n Druk volk, die menschen-af-halende Italianen. Een gevoel van verslapping schuwde in hem op, zijn afgetobde zenuwen deden hem lustloos voortgaan. Een blauwkiel met 'n koper-nummer om de arm stapte op hem af. Dadelijk buiten het spoorbedrijf, herleefde z'n energie. — Wijs me een goed hotel, dicht bij en niet duur, Fachino. De gewillige man noemde een naam, Wouter volgde den kiel. Dat eerste binnenkomen in die groote Italiaansche stad leek hem gewoon en bekend. Electrische trams gonsden en bromden door de dunne vrieslucht. Een groot park doemde zwart op tusschen de licht-

glanzende hotelgevels. Als etskrassen op een koperen plaat flitsten de dunne twijgen tegen den maanlichten hemel. Het was rillend koud, sneeuw kraakte onder zijn schoenen — hij was in 't zonneland — het zoele zachte zuiden.

Gewoon aan steden en hun straten-loop, wandelde hij Milaan in, een tramrail volgend waarop een rijtuig reed naar de Domplaats. Onder het streelende maanlicht stond de majestueuze kathedraal, tegen het groote plein afgegrensd door statige paleizen. Ontelbare torenspitsen boorden in den koelblauwen vriesnacht. Het kalkwitte licht schitterde in de schub-glinsterende vensters, gevat in marmeren stijlen. Sneeuw blank glinsterden de kant fijne kroontjes boven de cirkel-omstraalde hoofden der heiligen beelden. De maanstralen regenden neer over de gebeeldhouwde portieken, de schare van heiligen, ze zacht ontroerend als met opwekkende levenshuiveringen. 't Werd een wellust van lijnen: soms diep en mollig rondend als schaduwende vleeschkuilen, soms hard en stram met teugelloozen overmoed gehouwen in het tijd trotseerend marmer, soms als slanke armen in biddend gebaar smeekend naar God den Heer. Doch open beest-muilen beten nijdig naar de vulgaire stad en sater-koppen spuwden neer op de zorgelooze wufte menschheid. Daar binnen moest het nu wel stil zijn als tusschen de witte bergen, toch zouden er geluiden waren door die wellust-blanke sfeer, 's nachts trokken heiligen in processie ritselschuivend over de wit-marmeren vloeren met ster-glanzende kaarsen in doorschijnende slanke handen; droomerige blonde vrouwen wier goudene hairvracht als met zijden vachten kuisch het albast-witte naakt bedekten, prevelden met trillende bleeke lippen zangerige gebeden door het wazige kerkschip waarin ge heimvol urnen als uitgesneden cameeën, sarcophagen van rood dooraderd marmer, doopvonten met goud bronzen basreliefs opdoemden. In den onontraadselbaren nacht wuifden welriekende wierookwolken uit juweelschitterende vaten en ruischten zangen onder de statige kruisgewelven als wiekslagen van engelen in lenteblauwe luchten.

OUDE HUISJES BIJ LUGANO.

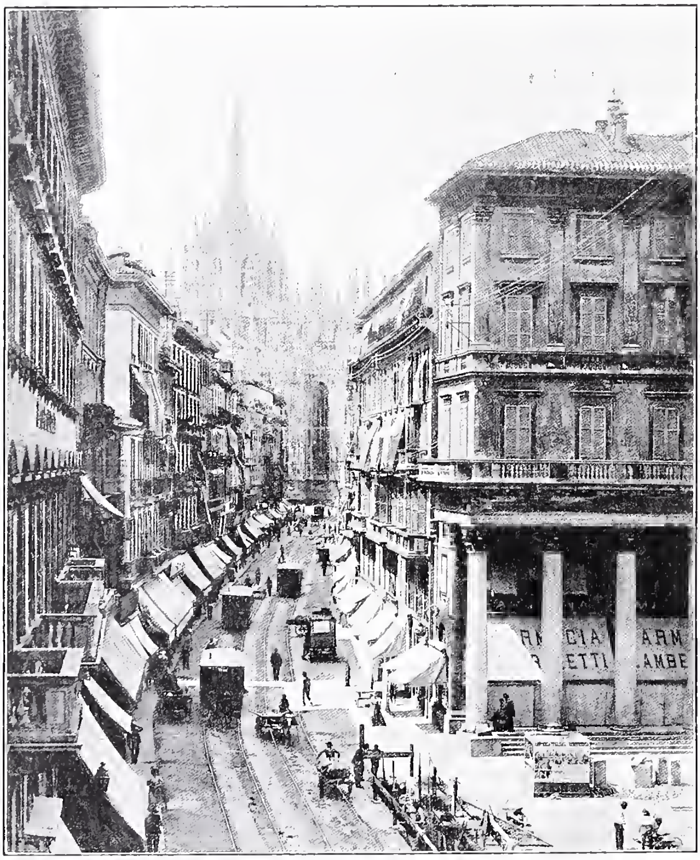
Hij dwaalde om dit mysterievolle Godspaleis, als gehouwen uit één geweldig blok marmer. Liep toen peinzens-moe door de galerij waar sleepend geschuifel was van wandelaars, allen dik in pelsen en winterjassen, en dames in fluweelzachte mantels omzoomd met wit en vos-bruin bont. Nog trachtte hij wat op te nemen van dit nieuwe dat stokoud was — te onderscheiden het leven in de drukke bar's en café's — doch hij was te moe, geen zenuwen prikkelden zijn nieuwsgierigheid — hij slenterde langzaam naar het hotel.

* * *

Eenigszins suf en verreisd stond Wouter dien morgen naar de kale boomen in het park te turen. De zon wrocht goudigen glans over de kleurige hotelgevels.

't Was een Zondag. Hij wilde muziek hooren in de ontzagwekkende ruimte van den kathedraal. Glimlachend keek hij naar de Mila-

neezen diep verscholen in hun winterkleeren als Noordpool bewoners; daar tusschen dwaalden met scherp turende oogen kou-krimpenpe vreemdelingen die in lichte dunne reiskostuums naar het „luwe" Zuiden getrokken waren. Alleen in Engelsche steden had hij zooveel ras-blonde vrouwen gezien als hier door de straten liepen. Waar waren die mooie donkere vrouwen met hun huid van oud-ivoor en donkere blauw-zwarte haren? In zijn onwetendheid dacht hij hier de eerste echte Italiaansche stad te vinden, en hij liep langs hypermoderne, gruwelijk vervelende bouwsels met breede groote vitrines; snel-ijlende electrische trams gleden door de straten, diep in stegen en sloppen blokten de ruige zwart-verweerde gevels van fabrieken.... Hij trachtte z'n opkomende teleurstelling weg te denken. Als hij maar zien wilde, diep indringen tusschen de oude overhangende huizen met de kleine vensternissen, en niet om bleef scharrelen in die verfoeide stijllooze nieuwe buurten met de karakterlooze menschpakkingen — misschien kon hij het echte leven dan wel benaderen.

MILAAN: CORSO VITTORIO EMANUELE.

Een gebrekkige schooier duwde een leeren voorhangsel van het kerkportaal op zijde. Wouter trad de ontzaglijkste kerk der wereld binnen. Zonlicht gloeide achter de kleurige vensters en beglansde het marmer mozaïek van den vloer met regenboogtinten. Onder de geweldige kolommen liepen de menschjes als verloren. Wierook nevelde blauwen schemer over de kwistig versierde altaren, de geel marmeren sarcophagen, de gothieke gedenksteenen en de van goud en diamant schitterende kruisen. Een processie trok door het middenschip en waar de hooge-priester voortschreed onder het purper-rood baldakijn, knielden de menschen. Hier leken alle typen der campagna saamgestroomd te zijn. De mannen zagen er in hun donkere kleeren gewoon uit met alleen, onder een ver o en zwierende frak, 'n schreeuwend groene of bloedroode borstrok; naast hen, minder devoot, vrouwen en meisjes zonder 'n spoor van eigenaardige kleederdracht.

Gezang lispelde ver weg tusschen de stramme eeuwoude beuken, zilvriggrijs licht ziebert de over bleeke koppen en biddend-gevouwen handen, goudbruin streelden enkele zonneschingen over het hoog-altaar dat sterflonkerde van briljanten en safieren. Menschen kwamen en gingen. In troebel donkere hoeken lagen vurig smeekenden de handen met mooie tragische gebaren voor een miraculeuze Madonna omringd door wiegende kaarslichtjes. Zonstralen trilden met goud-stof banen door de wierook-wolken, even fluisterden nog het orgel en enkele frissche jongensstemmen....

Dan trok hij de stad in waarover de hemel brekens-strak spande. Koel wuifde de wind

langs de ritselende palmblaren. In de piep-jonge voorjaarszon koesterden zich reeds slecht gekleede schooiers, legio prentkaartverkoopers vielen buitenlui en vreemdelingen aan. Het corso Victor E. was vol Zondagsuitte-menschen. Tusschen de snel rijdende trams trippelden muildieren, met enorme roode kwasten aan de kopstellen en halsbanden vol rinkelende bellen, gespannen voor allerlei vehiclen; auto's en motors snorden suizend voorbij, Zondagsruiters gingen trotsch op stapgaande paarden langs de spiegelende groote vitrines. Hij waagde eenige stappen in de groote Giardini pubblici. waar de smeltende sneeew een modderpap weekte van de zandpaden. Fonteinen spoten kristal schitterend water over roestgroene sneeuwbedekte rotsblokken, eenden en zwanen kwetterden en plasten met de gele bekken in het waaierende nat, luidruchtend klepperden de blanke vleugels. Maar de eeuwig-groene steen-eiken stonden met dorre herfstkleuren te ritselen onder den windslag, palmen leken door onvoorzichtige kinderen in het vroege zonnetje gezet te zijn.

HUIS EN WERK VAN LEONE LEONI, LEERLING VAN MICHELANGELO.

't Was middag toen hij de mooie Cortile di Brera, met de sierlijke hoefijzer-vormige bogen rustend op dubbele marmeren kolommen, overstapte en zijn weg zocht naar een eethuis In de Via Dante met grootsteedsch uitzicht, ging hij een bar binnen, heel op z'n Engelsch ingericht. Hij dronk er een poespas kwasi American-drink, bereid door een vinnig kwieken Italiaan met de allures van een Yankee-barman. De vele dorstigen dronken snel het mixture leeg en verdwenen in de steeds dringender volte der breede straat

De zon stoeide over die geur-makende toiletten met duur bont en struisveeren boa's, licht schaterde op de kleurige blousjes van „in 't haar" loopende fabrieksmeisjes. Rijke fabrikanten trokken in hun mooie rijtuigen langs het opgewekte montere volk. Jagers met lakschoenen aan en 'n leege weitasch over de schouders liepen, met om hun geweer bezorgde gezichten, trotsch stappend naar huis. Paardengetrappel en wagengeratel, electrische trams en rinkelende bellen, het juichte door de koele frissche lucht met nieuwe stemmen; het leuke volk dribbelde voorbij, meisjes als schitterende goudvischjes gleden langs de pedantjes met het vensterglas in 't oog, en slobkousen onder de instreepgestreken broek. De zon gloeide over de pittige kleuren, gesprekken klonken lachend uit heftig ratelende monden — dat was een volk dat zwierig zich tooide, 'n volk dat tierde in de straat, een volk kwiek van geest en lichaam, zonder lamlendigheid, zonder mist en zwaar op-de-handsche meeningen.

Maar hij werd moe van dit drentelen en moe van 't luisteren naar die goudvink stemmen, en ging de uitgesleten achterstraten door, hoog van huizen, waarboven

een koel stuk hemel spande. Bewoners slenterden in witte hemdsmouwen de kleine kroegjes binnen als was 't snikheet, stonden pratend en zwetsend voor de toonbanken of wijdden heel hun aandacht aan de kaarten, dicht gezeten om kleine vette tafeltjes. Vensters stonden wijd open, vrouwen in gemakkelijke huiskleeding hingen over de ijzeren balconleuningen en hielden schreeuwend harde conversatie met overburen. Om een al de suffe gevels. Hard klonken stemmen uit kroegjes, zwierig gekleede vrouwen en meisjes kwamen huis toe, dremmelende vrijers met elegante stokken in licht-geschoeide handen trantelden voor de huizen van hun hartsgeliefden, 'n lantarenlicht valsch weende tegen den teer-groenen avondhemel.

Zonder erg was hij weer op het Domplein verzeild waar alle straten op uitloosden. Door de violette avondschemering bromden

DE CATHEDRAAL TE MILAAN.

donkerblauwen steeg-hoek doken twee roode borstrokken op, flambardhoeden schaduwden over ongeschoren gezichten, een orgel jengelde z'n gemartelde zieltje de straat in. Prettige vieze kindertjes, met stuk-gesloften schoenen, afkringelende kousen en kapotte spullen, maar met oogen die de kopjes uitschaterden, omstonden het kermende ding, wiegden op den versleten cadans. 'n Prachtjongen brutaal als 'n straathond floot dat het snerpte tegen en gonsden de duizenden stemmen; ratelend snorden de jakkerende koetsiers over de hobbelige straten, courantenjongens ventten onder krijschend geschreeuw hun bladen. Alles maakte geluid en kleur, het striemzwiepte voor de oogen, het ketste en flapte in de ooren. Electrische booglampen beschenen het kleurig gedein, gevels van theaters spoelden het licht over de grijswitte pleinen.

Wouter de Kijker in Italië.

Waar nou heen, bromde hij, toen hij met een beetje soezerig hoofd uit een restaurant de nu reeds dood-leege straat inkeek. Naar 'n komedie? 'n opera? Op 't schellinkje, daar zou wel het echte volk z'n zondagskunst genieten.

En al besloten, nam hij een kaart, beklom de ontelbare steenen treden en ging zitten tusschen, zóo schijnende, fabrieksmeisjes, die fel-kleurige bloeses droegen losjes over de rondende borsten, en glinsterende zijden doekjes over glimmend-vette haren. Ze hielden gesprekken met de over een ijzeren leuning hangende paradijsbewoners, jonge menschen, 'n beetje heerig gekleed, zonder trijpen pantoffels en spuuglokken. Zoete geur van sinaasappelen en mandarijnen wijlde met nog andere odeurtjes over de net gekleede, grif lachende schare. Beneden zat als overal de tweede deftigheid in 't zwart, dames en kinderen in lentelichte toiletten; in de smalle loges, als vierkant uitgehouwen nissen in den rondenden muurwand, kleurden de beweeglijke bovenhelften van sterk gedecollecteerde dames naast het stemmige donker van smoking's.

MILAAN: GIARDINI PUBBLICI.

Toen het scherm opging toonde zich een potsierlijke nieuwheid voor Wouter's verbaasde oogen. Vlak achter het voetlicht kwam de zwarte kroeskop van den souffleur boven den grond uit loeren. Kalm brutaal legde hij z'n partituur voor zich neer, keek nog om, knikte tegen iemand en geneerde zich naar 't leek voor geen sterveling. De toeziende menigte scheen dit zéér natuurlijk te vinden. Ze zaten er echt in, die natuur-menschen, ze lieten zich door niets afleiden en klapten onder „fuori" geschreeuw, daverend in de handen wanneer een eerste sopraan of tenor een hooge toon seconden lang uithield. Onder de pauses die ontzettend lang gerekt werden, aten de paradijsbewoners, zooals overal elders, massa's zuidvruchten en snoepgoed, weggespoeld door limonade en bier, terwijl in heel donkere hoeken een verboden fiasco wijn leeggeklokt werd.

Het was nacht toen hij door de leege maanlichte straten stapte. Gure wind snerpte fluitend langs het telefoondradennet; suf en vervelend stonden de platte gore gevels, te verkniezen in de donker-blauwe schaduwen. Vrouwen en hupsche deernen dwaalden door stille smalle stegen. Een wee gevoel van eenzaamheid overhuiverde hem en sneller stapte hij verder. Met pijnlijke zekerheid zag hij de schaduw van het allerliefste met zich gaan, visioen dat telkens en overal opdook dáar waar de stilte hem loodzwaar teneer drukte. Dan voelde hij wreed hoe hij als een banneling omzwierf; en al trachtte hij zijn simpel leven van klein mensch vol te maken met het schijn-schoon der wereld, al leefden bij tijden visioenen in hem op van overheerlijke boven-menschelijke werken, al kon hij uren lang zinnen over het nooit beschrevene en in stille mijmering droomen dat hij het wel wist en kende zonder het ooit te kunnen benaderen, telkens werd de stilte zóo hevig dat hij iets reëels en tastbaars naast zich wenschte, iets dat dit verlangen zou dooden en het schijnbaar doellooze leven waard zou maken om voort te bestaan. In den geligen schijn van het kamerlicht, met de veer-zachte warmte-wuiving over zijn bleeke gezicht voelde hij dat vreemde heimwee in zich opdroeven — zag hij zich gaan alleen door die onbekende wereld —

alleen met zijn aan zichzelf onverklaarbare ik — toen sliep hij in met de norsche gedachte dat het wel zoo beschikt zou zijn.

* * *

Vroegtijdig trok hij 's morgens de deur uit en langzaam gewoonde hij zich aan het eenzaam gedwaal door de kille zalen van enorme musea, aan het alléenige kijken naar de wonderheerlijke kunstwerken der grootmeesters. Maar in de straat afgespoeld door regen, wit bestrooid met hagelsteenen, droog gewaaid door de snerpende tramontana, voelde hij de klemmende verveling. Hij wilde haar leeren kennen, die groote drukke stad, doorkruiste de straten, tramde van bik- naar bakboord, drentelde over de mooie groote pleinen en tuurde naar de standbeelden en palazzi zonder er een onuitwischbaren indruk van te krijgen. 's Avonds dwaalde hij door beruchte stegen en sloppen, zag de jolige beweging aan in kleine danshuizen en café-chantants — 't ging er netter toe dan op een Vlaamsche kermis. Dat vroolijke schijnbaar onbezorgde Italiaansche volk luierde niet, sliep niet langs de zindelijke straten, maar werkte moeizaam in modern ingerichte groote fabrieken, wrocht er arbeid af, taai en noest als in het stugge grijze Noorden.

CHRISTUSKOP VAN LEONARDO DA VINCI, IN HET PALAZZO BRERA.

Voor dag en dauw zag hij ze gaan met dien rimpel van zorg tusschen de oogen, vrouwen, jongens en meisjes, schamel maar zindelijk gekleed, naar het werk. Ze leefden kittig en smuk-graag, maar dapper en in verzet tegen hongerloonen; ze staakten grif en trokken graag zingend met wapperende vaandels door de straten.

Op 'n morgen toen hij heel vroeg uit zijn venster leunde, hoorde hij joelend stemgezwatel door de straat lallen. Troepjes fiksche meiden en venten, druk gebarend en hard schreeuwend kwamen als in paniek aanroffelen. Er waren posten uitgezet voor de „alberghi". Koetsiers die manden met linnen wilden vervoeren werden lastig gevallen 't Was een gebrul, gegier en gelach dat alle vreemdelingen er door wakker werden. Spottend belegerden ze een hotelomnibus waarop korven met waschgoed stonden; de conducteurs grinnikten, dronken van den hun aangeboden wijn, vloekten goedig dat zij er niets tegen doen konden en verdwenen, uitgefloten en nàgesist door het montere volk.

Milaan was een interessante groote fabrieksstad met veel auto's en motoren, bevolkt door een werkzaam proletariaat dat zijn eischen stellen ging aan overmatig rijke fabrikanten.

In de musea vond hij steeds een zelfde publiek omdwalen. Menschen die naar kunst gingen zien wijl het genoteerd stond in hun

reisboeken; vreemdelingen in hun eigen schatten, verveelden ze zich voor de prachtvolle werken in de onhuiselijke kille kunstpakhuizen. En 't was een toer om het heerlijk schoone te waardeeren, klappertandend van kou in die huivering-wekkende ruimten. Voor een beminnaar alleen bleef dan een Christus-kop van Da Vinci onuitsprekelijk mooi, voor dien alléen leek een altaarstuk van Mantegna goud-schijnend in glinsterend kleurig email.

Hij was over de drassige paden van het kerkhof geloopen en had daar het typische Italiaansche karakter dieper kunnen bestudeeren dan onder de levenden. Wat een naïeve groot-doenerij, wat 'n bluffende humbug. Hier stonden, met tientallen marmere kapellen, ontelbaar knapgemodelleerde beelden, kwasi-trotsche zelfverheerlijking: neerstig biddende moeders levensgroot in marmer op marmeren zerken, levensgroote kinderen, engelen, Christussen, heiligen — een symphonie van blank en blauw dooraderd marmer. Ze kenden hier de kunst van beeldhouwen en het werk getuigde er van hoewel het dikwijls opgedreven was tot ziekelijke verfijning. Stemming vooral ontbrak en 't leek alles eer een bovenmatig pronkvertoon, dan echt gevoelde leed-uiting. Hij toefde maar 'n oogenblik in de Tempio di Cremazione. De eigenaardige lucht als van verbrand vleesch rispte in hem op, de brute nieuwsgierigheid van flaneerende vreemden wrokte hem nijdig en hij had dien grof leuterenden bewaker met z'n rammelende sleutelbossen gerust een trap willen geven om de stilte-schennende grofheid waarmee hij hier om ging.

Vaag bleef de herinnering in hem aan dat reusachtige Castello Sforzesco, de burcht van Milaan. Ook hier een aantal zalen groot genoeg om er uren lang te dwalen. Maar de gevangenisachtige omgeving drukte de vrije geest; het was een geheel gerestaureerd kasteel, ontzagwekkend groot, waar alles gloednieuw geschilderd was, vloeren die kraakten onder het gaan, en geur van versche kalk en olieverf in de vele vertrekken.

Met pijnlijke verwondering had hij de oude juweel-mooie kerken in verregaande staat van verwaarloozing gezien. In de S. Ambrogio (IV eeuw N. C.) waren nog resten te zien van kleur-schitterende fresco's, half door den witkwast er onder gestreken. Schilderstukken van waarde, meest nog de moeite van overdoeken waard, lagen bedekt onder een grijze stoflaag, anderen weer hingen in hopeloozen toestand tusschen vermolmde lijsten met afbarstende verf en verteerde doeken tegen door vocht beschimmelde muren. En soms droevig had de onbekwame hand van een kladschilder die mooie kunstwerken bijgeklodderd; dan leek zoo'n tableau op een Venere de Medici met horlevoeten.

MILAAN: OUDE ZUILEN VAN S. LORENZO.

Buiten in het pralende zonlicht stonden de standbeelden der oude meesters in netjes onderhouden parken en square's — — maar in de eeuw oude kerken en paleizen waren hun werken overgeleverd aan langzame vernietiging.

In het keurige beursgebouw kwam de mot niet binnen, waren geen schimmeligvochtige muren. Daar schitterglansden de vergulde kapiteelen, blonk het rood-dooraderd marmer; was het weldoend warm en zonnig licht, liepen de menschen met trotsche gezichten en spraken luid met besef van eigenwaarde.

Hier deed de pittige gracieus beleefde Italiaan zijn zaken, ferm en energiek als de beste Engelsche bankier. Ze zagen er keurig uit en droegen hun diamanten minder poenig dan de rijkgewerkte Germanen. Met schitterende oogen en 'n lach om de lippen speelden ze hun eeuw-oude risico spelletjes — kans-hartstocht die saamgegroeid was met hun leven.

Grauwe wolken vaalden weer over het blauw azuur. Door de straten bewoog de rustelooze menigte, drijvers scholden tegen hun muildieren, zweepen striemden over magere paardruggen, de bel van een electrische tram ringelde tot barstens toe . . . doch het volk stond met open monden naar de getrokken cijfers te staren die voor de vensters hingen van een banco Lotto. Een sjofele ezeldrijver bleef met z'n wagen dwars over de rail staan, tot de vloekend foeterende wattman hem, stampvoetend van kwaadaardigheid, verjaagd had; meiden en venten ze verdrongen zich voor de gesloten deur. Boven hun koppen brandde 'n lichtje voor een beeld van den aan het kruis genagelden Christus — Banco Lotto! — boven hun hoofden stond een heiligebeeld — Banco Lotto! — de wind joeg hagelsteenen over de parapluiedaken, de karren renden rakelings langs hun lijven met op-spattende slijksperen — maar het Lotto had hun ziel en hun leven te pakken — de cijfers grijnsden achter de vitrines.

Op pad naar zijn hotel zag hij voor 't eerst een zalig-sluimerenden, slecht gekleeden ladro op een bank voor het standbeeld van Parini liggen. Het volk stroomde er langs zonder op te zien, zonder minachting voor dit smadelijke lijf, zonder die armoede belachelijk en afkeurenswaardig te vinden als in 't puriteinsche Noorden.

's Morgens begon hem zijn eenzame omzwerven zoo te verdrieten, dat hij zijn bagage pakte en plaats nam in den trein naar Genua. Regen en hagel en sneeuw tuimelden in wilde dwarreling uit den teem-grauwen hemel.

(*Wordt vervolgd*).

MIJN KAMER

DOOR

S. G. REDDINGIUS-VAN HARLINGEN.

Mijn kamer is aan bloemen rijk,
en de vogels zingen hun liedjes —
mijn vazen staan met lelies blank,
en sneeuwige margrietjes —

Mijn oogen zijn met tranen vol,
en mijn hart is vol van verlangen —
en mijn handen bespelen het oud spinet,
en wekken vergeten zangen. —

Mijn kamer is van zangen vol,
en mijn bloemen bloeien en geuren —
maar eenzaam in die vreugdigheid,
zit ik alleen te treuren —

Mijn handen bespelen het oud spinet,
en de vogels zingen hun zangen —
En ik ben alleen in die vreugde droef,
en zing vergeten zangen.

HET IJS EN DE PLANTEN,

DOOR DR. A. J. M. GARJEANNE.

De laatste dagen van het afgeloopen jaar hebben ons rijp gebracht. Eerst verminderde de mist de klaarheid van 't sneeuwlandschap, de kruinen der boomen vervloeiden in de grijze Decemberlucht en de reeds niet meer besneeuwde takken werden vaalgrijs in het zwakke winterlicht. Doch de vorst tooverde de grijze nevel om in een kleed van blinkende kristallen, dat langzaam over de aarde gelegd werd en dat de nietigste dingen veranderde in voorwerpen van zeldzame pracht.

Wat zijn wij menschen toch peuteraars, zielige stumpers. als ons werk vergeleken wordt bij wat natuur daar doet in één mistigen nacht! Hoe weinig zijn kunstenaars er in geslaagd, hetzij door penseel of woord, den indruk weer te geven van 't witgevroren landschap, dat daar rustig en in eenvoud zich uitstrekt en dat iemand doet verlammen van bewondering!

AARDBEIEN NA RUIGE VORST.

Op 't weiland staan nog wat dorre grasprieten, nietige, verdroogde pluimen die eerstdaags vergaan door rotting. De rijp doet ze ons nog eenmaal zien in nooit vermoede pracht van vorm, nu de bruine, onaanzienlijke kafjes aan de dunne steeltjes omgetooverd zijn in witte bloemkristallen, waardig een kostbaar bruidsbouquet te sieren. Daar staan wat uitgebloeide duizendbladstengels, wat kruiskruid, wat muur, vreemde, grillige bloemen nu van ijs, wonderplanten uit een sprookje.

Niet minder fraai werden de onoogelijkste dingen uit onze levenlooze omgeving. Prikkeldraad en kippengaas vormen slingers en traliewerken, zoo als men ze denkt in de paleizen uit „Duizend en één Nacht." En de zoo weinig geachte kunstwerken der kruisspin, de vervelende spinnewebben, zijn geworden witte sterren als van filigraanwerk, maar veel leniger, minder doodsch.

Doch 't mooist zijn de boomen in hun vergankelijk kleed van rijpkristal.

De berken staan daar als verstijfde fonteinstralen, wier vonkelend, verstuivend nat in starre kristalnaalden veranderde. Ze gelijken op reuzenruikers van fijn witte bloemaren, op geweldige pluimen met witte franje, zwaar neerhangend en toch een los, teer geheel vormend. Hoe valt de regelmatige vertakking van den iep op, nu de ijsnaalden de kleinste twijgjes hebben verbreed; hoe zijn de beukenlanen geworden tot berceaux, nu 't dichte, donkere zomergroen vervangen is door 't brooze wit van één winterdag.

De naaldboomen doen weinig mede in de algemeene versiering. Zij zijn prachtig, als een zware sneeuwlast blijft liggen op hun takken

BREM IN WINTERTOOI.

en naalden, doch de naalden zelf worden slechts weinig berijpt en de donker-groene kroon wordt slechts grijzer, nu ieder naaldje door een uiterst fijn ijsrandje omgeven is.

Ook de kleinere boomen en heesters zijn allersierlijkst. Wie herkent daar een gewone bremstruik in dat vreemde koraalgewas? De doornheg is veranderd in een reeks van grotesk-ornamenten, de acaciatakken gelijken bijna op 't berijpte prikkeldraad.

Schade hebben de planten in 't geheel niet te lijden door deze kristalversiering. Ze waren nog in hun winterrust, de knoppen waren stevig gesloten, de takken arm aan sap en nergens nog was er iets voorbarigs, dat door de vorst gedood kon worden. In 't algemeen is rijp onschadelijk, ten minste wanneer hij niet te laat invalt. Doch hoeveel kwaad de vorst kan doen is voldoende bekend, al weet men niet altijd, hoe merkwaardig vele planten zich gedragen ten opzichte van koude en ijs.

Van alle levende wezens wel 't ongevoeligst voor koude zijn de bakteriën, in 't bijzonder hun rusttoestanden, de sporen. De temperaturen, die men bereikt bij 't vloeibaar maken van lucht, zuurstof en eenige andere gassen liggen zóó ver beneden normaal-lage temperaturen, dat wij ons feitelijk niet kunnen voorstellen, hoe ze op ons organisme zullen inwerken. 't Is wel heel merkwaardig, dat zulke bijzonder lage temperaturen op onze gevoelszenuwen evenzoo inwerken als groote hitte: wij branden ons. Doch bakteriënsporen blijven ook bij 230° onder nul nog in 't leven, zelfs nog lagere temperaturen kunnen ze zonder merkbare schade doorstaan.

Ook vele zaden en vruchten, mits goed droog, weerstaan bijzonder lage temperaturen. Zaad, dat in de bovenste lagen van den bodem overwintert, komt in den regel goed op, al is de winter bijzonder streng geweest. Onze wilde planten bewijzen, dat hun zaden bestand zijn tegen de in ons land voorkomende laagste temperaturen. Veel minder groot wordt de kiemkans, wanneer perioden met betrekkelijk hooge temperaturen en veel vocht afwisselen met zeer koude tijdperken. Dan nemen de in den grond liggende zaden te veel vocht op en ze verliezen daardoor hun weerstandsvermogen tegen strenge koude.

De gewone planten gedragen zich ten opzichte van lage temperaturen al zeer verschillend. Er zijn er zeer vele, die onherroepelijk verloren gaan, wanneer de thermometer nog een aantal graden boven nul staat. Dat zijn de planten, die binnen de keerkringen thuis hooren en die niet „ingericht" zijn op 't weerstaan van een koude, die daar niet voorkomt (tenzij op de bergen en in sommige woestijngebieden, tengevolge van sterke verdamping.)

Juist 't tegenovergestelde vinden we bij Poolplanten en bij den plantengroei op hooge bergen, verder bij mossen en korstmossen, die alle merkwaardig goed niet alleen een zeer strenge koude verdragen, maar die bovendien bestand zijn tegen enorme temperatuursschommelingen. Bijna geen enkele in ons land voorkomende plant zou bestand zijn tegen de snelle temperatuurswisselingen, die bijv. in den Zuid-Siberischen zomer voorkomen. Overdag heerscht dan een vrij hooge of zelfs een hooge temperatuur, doch 's nachts koelt de lucht en de bodem zóó af, dat alles stijf bevriest. En den volgenden morgen schijnt weer een heerlijk zonnetje op de

verijsde takken, zoodat ze snel ontdooien en tòch in 't leven blijven. En juist de snelle verwarming na bevriezen is voor de meeste planten 't gevaarlijkst. Vele, die de lage temperatuur vrij goed of zelfs zeer goed verdragen, sterven, wanneer ze te snel verwarmd worden.

Hoe merkwaardig de plant aangepast is aan haar omgeving, bewijzen de Poolplanten zeer duidelijk. Eigenaardig is 't volgende: Een aantal kleinere planten beginnen te bloeien in den korten tijd, waarin de temperatuur haar jaarlijksch hoogtepunt bereikt. Doch deze tijd is vaak van zóó korten duur, dat de plant eenvoudig geen gelegenheid heeft, om haar bloemen volledig te ontwikkelen. Zoodra de warmte dan weer merkbaar afneemt vervalt 't bloemtrosje in een soort van winterslaap, om 't volgend jaar den onderbroken bloei voort te zetten. We hebben hier dus te doen met „overblijvende" bloemen en dat in een klimaat, waarin men nauwelijks bloemen meer verwacht!

BERIJPTE HEESTERS (BESSEN).

Dat op zeer hooge breedten ten slotte alle hoogere plantengroei ophoudt, is dan ook minder een gevolg van de lage temperatuur dan wel van 't ontbreken der gelegenheden om te wortelen. Dikke ijs- en sneeuwlagen toch bedekken den steeds bevroren grond en alleen aan vertikale of ten minste zeer schuine rotswanden groeien nog korstmossen en algen, die beide met uiterst weinig voedsel en vocht tevreden zijn en lange rusttijdperken in zeer ongunstige tijden zonder schade kunnen doorleven.

Heel zonderling zijn de gekleurde sneeuwvelden, die in poolstreken en op de bergen vrij dikwijls voorkomen, maar die ook wel eens te zien zijn in boschachtige streken op de helling der bergen. Die velden zijn dan, in plaats van wit, rose gekleurd of zelfs licht purper, maar ook grijs en geel komen voor. In 't eerste en tweede geval veroorzaken algen de kleur. De eencellige, gedeeltelijk rood gekleurde plantjes leven bij milliarden in 't sneeuwveld, ze vermenigvuldigen er zich in en zijn in volkomen normale omstandigheden. De grijze kleur wordt soms veroorzaakt door schimmelsporen of door fijne asch- en roetdeeltjes, die op de een of andere wijze in de hoogere luchtlagen gekomen zijn en die nu met de sneeuw zijn neer geslagen. De gele kleur wordt veroorzaakt door stuifmeel. In ons land is 't verschijnsel zeer zeldzaam en van plaatselijken aard, 't is dan meestal 't stuifmeel van hazelaars of elzen, dat 't late sneeuwdek kleurt. In Middel Europa komt 't vaak genoeg voor, dat er nog sneeuw valt als de dennen al stuiven en 't zwavelgele dennenstuifmeel kan dan uitgestrekte sneeuwvelden veranderen in vreemd roomkleurige terreinen, die alle glans van sneeuwkristallen missen.

Zoo is ook 't ijs niet zonder zijn plantengroei. Wanneer in 't voorjaar de laatste brokken ijs aan den slootkant wegdooien, zijn ze grijs en vuil van zand en wemelen ze van bakteriën. Zoo'n ijsklomp is werkelijk een broeinest van bakteriën ondanks de lage temperatuur. Of ook hangen aan de ijsmassa's vlokken van een geelbruin schuim, die bij mikroskopisch onderzoek uit onnoemelijk vele kiezelalgen of diatomeën blijken te bestaan.

Wanneer 't 's winters nog hard vriest, en klaar doorschijnend ijs over 't water ligt, kan men zien, welke planten in 't koude water

blijven doorgroeien. Dat zijn er niet veel. Onze echt inlandsche waterplanten hebben hun wortelstokken of hun winterknoppen verscholen in de modderlaag op den bodem. Maar één brutale indringer, een Amerikaan, ontplooit zijn helder groene blaadjes zoo flink en frisch onder 't ijs, de plant ziet er zoo kerngezond en levenskrachtig uit, als ware 't een liefhebster bij uitnemendheid van koude.

Dat is de waterpest. Dat de plant niet alleen er frisch uitziet, maar ook werkelijk frisch en levend is, bewijzen de vele zuurstofblaasjes, die zich in haar nabijheid onder 't ijs hebben verzameld en die daar ontstaan zijn door de voeding der plant. Deze toch nam 't in 't water opgeloste koolzuurgas op en fabriceerde er, met behulp van 't bleeke winterlicht, zetmeel en die zuurstof van.

Klaarblijkelijk gaan dus bij 0° de levensuitingen van de waterpest, zoo niet onverminderd, dan toch nog vrij krachtig voort. 't Is bepaald een benijdenswaardige plant! Natuurlijk is dit weerstandsvermogen tegen koude ook al een der oorzaken van de kolossale verspreiding, die deze Amerikaansche plant in Europa gekregen heeft.

We hebben gezien, dat sneeuw en ijs geenszins hun plantengroei missen. Niet alleen wanneer de sneeuw zich over 't land heeft uitgespreid, maar reeds wanneer ze valt is ze door organismen (bakteriën en bakteriënsporen) bewoond. Immers deze plantjes zijn steeds in de lucht aanwezig en worden, evenals stof e. d. door de sneeuwvlokken neergeslagen. Doch een zeer merkwaardige ondervinding deed ik op met hagelsteenen die door hun gering oppervlak (immers bij een gegeven volume heeft de bol het kleinste oppervlak) weinig kans hebben om iets uit de lucht neer te slaan.

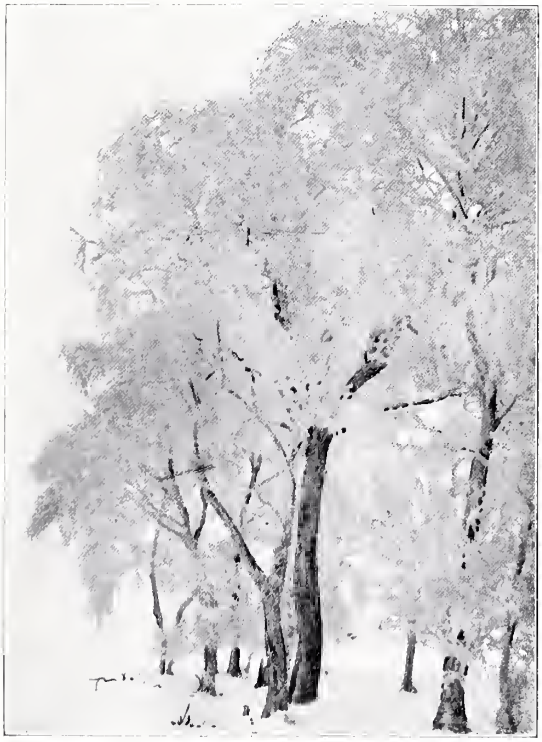
In April 1902 hagelde het in Hilversum ferm. Er vielen flinke hagelsteenen, wel niet de traditioneele duiveneieren, maar toch zoo groot, dat ze mijn aandacht trokken en ik er een aantal opraapte en op een bordje legde. Natuurlijk waren de hagelsteenen in de verwarmde kamer spoedig gesmolten, doch 't was een heel vreemd gezicht op 't bordje in 't smeltwater een aantal groene bolletjes te zien zwemmen, die zich bij nauwkeurig onderzoek ontpopten als exemplaren van wortelloos kroos, *Lemna arrhiza*. Dit kleinste van alle Europeesche bloemplanten was uit de hagelsteenen gekomen, ik had een twintigtal hagelsteenen opgeraapt en had een viertal kroosjes. Zeer zeker weet ik, dat ze er niet buiten aan vast gekleefd zaten, toen ik de hagelsteenen opraapte, er schiet dus niets anders over, dan aan te nemen, dat ze in de hagelsteenen zaten en er als 't ware den kern van hadden uitgemaakt. Dat een heele bloemplant door de hagel verspreid wordt, is een heel zonderlinge ervaring.

IN HET BOSCH. DE RIJP NA TWEE DAGEN.

Doch laten we 't verband tusschen planten en ijs ook eens van den praktischen kant bekijken. Ieder plantenliefhebber, die niet beschikt over kassen of ten minste een geschikte en regelmatig verwarmde serre, weet hoe moeilijk 't is, vele van zijn kamerplanten door den winter heen te helpen. En wie niet beschikt over een goeden kelder kan haast nog onplezieriger ervaringen opdoen

met zijn winterprovisie, vooral aardappelen, uien en fruit. Wat gebeurt daar eigenlijk mee? In sommige gevallen feitelijk zeer weinig, of liever weinig dat abnormaal is, maar dat toch voor ons onaangename gevolgen heeft. Zoo smaken bijv. aardappelen, die op een koud plekje gelegen hebben, maar nog in 't geheel niet bevroren zijn, zoet. Dit nu is wel niet prettig, doch 't is een voor de aardappel zelf volstrekt niet ongewoon ding, 't bewijst alleen, dat zoo'n aardappel bij ongeveer 0° lang niet zoo intensief leeft als bij hoogere temperatuur Een aardappel haalt nl. even goed als iedere andere plant of dier, adem en bij die ademhaling wordt stof verbruikt, „verademd". Die stof is in dit geval suiker, die op haar beurt weer ontstaan is uit 't in aardappels zoo overvloedige zetmeel. Ademt nu de plant normaal, dan zijn aanvoer en verbruik van suiker met elkaar in evenwicht, daalt echter de temperatuur sterk, dan wordt de ademhaling zwakker, er komt meer suiker dan er verbruikt wordt en de aardappel smaakt zoet. Dat is niet lekker, maar 't geneesmiddel voor de kwaal ligt voor de hand: zorg er eenvoudig voor, dat de aardappel wat krachtiger dan gewoonlijk gaat adem halen, m. a. w. breng de zoete aardappels in een warme omgeving, bijv. in een warme kamer. Binnen een paar dagen is dan de extra suikervoorraad weg en de aardappels zijn even goed van smaak als ze geweest zijn.

BERKEN MET RIJP.

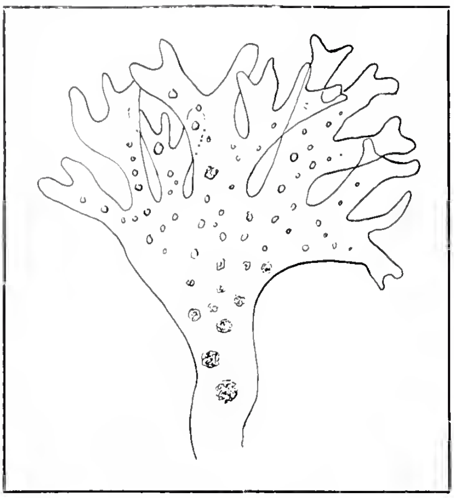
Doch onherstelbaar wordt 't kwaad, wanneer uw winterprovisie echt bevroren is. In zeer korten tijd treedt dan rotting in en de boel is alleen goed om weggegooid te worden. Dat weet iedereen maar al te goed. Daarom is 't dubbel merkwaardig te zien, dat de wetenschap nog volstrekt niet 't laatste woord gesproken heeft als antwoord op de vraag: welken schadelijken invloed heeft 't bevriezen op de plant, en wat gebeurt er eigenlijk in 't plantenlichaam? 't Is hier weer als in zoovele gevallen: wat 't eenvoudigst en 't meest alledaagsch is, wordt soms 't minst gekend. Met een enkel woord willen we de verschillende opinies over deze in iederen winter waar te nemen verschijnselen vermelden.

Vroeger zag men speciaal in de vorming van ijs binnen de plant 't kwaad. Men meende dat door de ijsvorming de plantenweefsels eenvoudig uit elkaar gewrongen werden (ijs heeft immers een $^1/_{10}$ grooter volume dan de waterhoeveelheid waaruit het ontstaan is). Erg snugger was die meening toch niet, want ten eerste wist men, dat de celwanden der plant nog wel heel andere drukkingen konden weerstaan en ten tweede kon ieder houthakker vertellen, dat zijn bijl 's winters luid klonk als op steen, wanneer hij een boom vellen wilde, en toch vriezen de boomen in ons klimaat niet dood.

Daarna kreeg 't ontdooien den schuld, ten minste van 't spoedige rotten der bevroren planten. Men redeneerde ongeveer zóó: Door de vorming van ijs wordt aan 't levende bestanddeel der plant, aan 't protoplasma dus, water onttrokken. Want dit is een zeer bekende ervaring op natuurkundig gebied, dat uit een oplossing 't water zuiver bevriest, m. a. w. 't water wordt door de ijsvorming aan de oplossing onttrokken. Zoo wordt, om

maar eens iets te noemen, een bakje zeewater bij 't bevriezen van een gedeelte ervan zouter, 't zeewaterijs smaakt daarentegen vrijwel zoet. Nu bevatten protoplasma, celsap enz. een aantal opgeloste stoffen en zeer veel water, bij bevriezen droogt dus feitelijk 't protoplasma uit.

Dit leek zeer aannemelijk. Want de ervaring had geleerd, dat een plant, wanneer ze zéér langzaam ontdooide, niet steeds verloren was. Men zeide: „Nu 't protoplasma langzaam weer op zijn oorspronkelijk watergehalte kan komen, blijft de plant in 't leven, laat men haar echter snel ontdooien, dan kan 't water niet spoedig genoeg worden opgenomen, 't blijft overal in de tallooze kleine openingen en kanaaltjes tusschen de cellen staan, en de kans op rotting wordt groot. 't Klinkt zeer geloofelijk, niet waar? En toch . . . .

STUK VAN NITOPHYLLUM, HET WIER, DAT BIJ DEN DOOD DOOR VORST ZIJN ROODE KLEUR VERLIEST.

Hoe zit dat dan met de poolplanten, die 's nachts stijfvriezen en overdag ontdooien, soms in eenige minuten? Of met de mooie planten der bergflora, die zoolang ze in de schaduw staan, hard van 't ijs zijn, maar die, zoodra de zonnestralen hen bereiken, ontdooien en toch in 't leven blijven? Of wilt ge liever een paar voorbeelden van meer nabij: ga maar eens even naar een slordig hoekje van uw tuin, ge zult er 't hierbij afgebeelde tweetal allicht vinden, 't straatgras (Poa annua) en 't kruiskruid (Senecio vulgaris) die beide, bij vriezend weer, geheel broos zijn van 't ijs en die, in de kamer gebracht, ontdooien en voortgroeien, alsof er geen ijs in hun cellen gezeten had!

Toch meende men (en meent men nog wel) dat ijsvorming een groot kwaad voor de plant is en deze meening won veld, toen er op gelet werd, dat bij tal van planten „inrichtingen" gevonden werden, die overafkoeling schenen te bevorderen. 't Verschijnsel van overafkoeling is ieder bekend: men neemt 's morgens vaak de lampetkan op, vol water, schenkt 't in de waschkom en ziet dan één ijsmassa 't Water bevroor bij 't uitschenken. Had men er een thermometer bij gehaald, dan had men er zich van kunnen overtuigen, dat 't water in de kan eerst een temperatuur had van misschien wel 5 of meer graden C. onder nul, terwijl de temperatuur door de ijsvorming plotseling stijgt tot 0°. Waargenomen werd nu, dat plantensap, bestaande uit water met allerlei daarin opgeloste stoffen, niet alleen een vriespunt had beneden nul, maar dat 't ook zéér gemakkelijk 't verschijnsel van overafkoeling vertoont. Daarmee meende men geheel klaar te zijn. „Zie," werd er gezegd, „tegen den winter wordt 't gehalte aan opgeloste stoffen bij tal van overblijvende planten grooter, daardoor wordt de kans op overafkoeling eveneens grooter, de ijsvorming blijft daardoor uit en de plant heeft geen last van 't bevriezen."

Maar de boomen dan? En 't stijfgevroren straatgras, kruiskruid, muur en nog andere echt winterharde planten? Daar zit toch ijs genoeg in.

Een geheel andere meening heeft, op grond van talrijke proeven, prof. M e z uit Halle. Juist die overafkoeling is volgens hem schadelijk en ijsvorming tot zekere hoogte gunstig, wanneer de temperatuur nu eenmaal laag is. Zooals men ziet: vrijwel 't tegenovergestelde van vroegere verklaringen en tegelijk een bewijs, dat bij de natuurwetenschappen nauwkeurige waarneming niet alléén beslissen kan, doch dat de verklaring van 't waargenomene even moeilijk en even gewichtig is als 't waarnemen zelf.

M e z vond, dat overafgekoelde plantendeelen veel lager temperaturen bereikten, dan die waarin ijs ontstond en dat de overafgekoelde stengels na ontdooien dood bleken te zijn. Alleen wanneer tengevolge van in 't

celsap enz. aanwezige stoffen wèl overafkoeling intrad, maar spoedig door ijsvorming ophield, bleef de plant in 't leven.

In 't eerste geval daalde bij een proef, genomen bij een temperatuur van — 14.5°, de temperatuur in de plant tot bijna 7° onder nul, in 't laatste geval daalde ze maar even beneden 2° onder nul. Planten, die ijs vormen blijven dus veel warmer, dan planten, waarin de ijsvorming achterwege blijft.

Zeer merkwaardig in verband met deze waarnemingen is een andere, n.l. over de oorzaak van de ijsvorming in boomen, straatgras e.a. regelmatig ijsvormende planten. Wel is waar ontstaan tegen den winter in hun lichaam stoffen die overafkoeling bevorderen, maar later worden ze geheel of gedeeltelijk vervangen of omgezet in stoffen, die de overafkoeling juist t e g e n g a a n. In den stam der boomen ontstaat bijv. regelmatig iederen winter vette olie, deze verhindert overafkoeling en bevordert ijsvorming.

Natuurlijk zullen er nog wel bezwaren te opperen zijn tegen de theorie van M e z, doch 't is in ieder geval alweer een stap nader tot de waarheid.

Niet gering kan de waarde dier theorie zijn voor de praktijk. Wanneer n.l. voldoende blijkt, dat vette olie en enkele andere door M e z genoemde stoffen werkelijk dienst doen als beschuttingsmiddel tegen 't doodvriezen, dan kan men er wellicht, waarschijnlijk zelfs, in slagen van verschillende planten rassen door cultuur te verkrijgen, die in hoogere mate winterhard zijn als de stamplanten. Even goed als 't door strenge selectie gelukt is, suikerbieten met enorm hoog suikergehalte te verkrijgen, even goed zal men er bij verschillende gewassen toe kunnen komen 't oliegehalte te vermeerderen en ze zoodoende voor doodvriezen te bewaren.

STRAATGRAS.

Hebben we er in 't begin op gewezen, hoe sierlijk de ijsvormingen kunnen zijn aan den buitenkant der planten, niet minder fraai is vaak de ijsvorming in de plant, zooals ze zich onder 't miskroskoop vertoont. Dergelijke waarnemingen moeten natuurlijk in een koud vertrek plaats hebben, anders ontdooit 't dunne preparaat en men ziet niets. Vooral bij opvallend licht zien we een merkwaardig beeld. Het beste is, zich een doorsnede van een bevroren bladsteel te verschaffen. Daar deze bladsteel intensief bevroren is, zijn de weefsels door de ijsvorming uit elkaar gevroren en hebben zich de witte ijsnaalden overal omheen gevormd. Wanneer zulk een sappig plantendeel zóó stuk vriest, is 't natuurlijk verloren en men hoeft niet in twijfel te staan, of 't sterven zal, ja dan neen. In andere gevallen kan men zeer dikwijls twijfelen en eerst de ondervinding kan leeren, hoe 't er mee staat. Interessant zijn daarom een paar planten, die door een zeer merkbare verandering aantoonen, dat ze doodgevroren zijn. Zulk een plant is bijv. het purperwier N i t o p h y l l u m p e l t a t u m, dat zijn roode kleur bij bevriezen verliest. Andere planten verliezen hun kleur, wanneer een doodgevroren stukje in water gebracht wordt (een schijf biet bijv.) nog weer anders ruiken naar Lieve-vrouwenbedstroo of, om 't algemeener en juister uit te drukken: naar cumarine. Eindelijk zijn er sommige bloemen, waarin bij beschadiging door de vorst, indigo

ontstaat en die daardoor een blauwe kleur krijgen. Daartoe behoort o. a. het orchideeëngeslacht Phajus, in de plantenanatomie welbekend.

Zeer bijzondere souvenirs aan strenge winters krijgen onze boomen vaak. Op zeer koude dagen, vooral in de vroegte en meestal vlak voor zonsopgang hoort men soms een luiden knal, als van een krachtig pistoolschot, doch iets lager van toon en iets doffer van timbre. Dan heeft een boom een vorstspleet gekregen. Dat gebeurt dikwijls genoeg, zelfs in onze over 't algemeen zoo weinig strenge winters en 't kost in 't geheel geen moeite op de wandeling een aantal vorstspleten te zien te krijgen. 't Zijn overlangsche scheuren, die zich door schors en bast heen meer of minder diep in 't hout voortzetten. Soms vindt men alleen de litteekens van vorstspleten uit vorige jaren, die in de daarop volgende genezen zijn en dus nu alleen zichtbaar door den vreemd gezwollen bastrand, die onder de schors uitpuilt.

De oorzaak der vorstspleten ligt in ongelijkmatige samentrekking van 't hout, ongelijk niet alleen op verschillende diepten, maar ook in verschillende richtingen. Daardoor onstaan zulke sterke spanningen, dat de boel ten slotte barsten moet, daar er van buigen geen sprake is. Natuurlijk ontstaat de spleet op de plaats met den geringsten weerstand, zoodat plaatselijke verwondingen, rotte plekken e. d. er aanleiding toe kunnen geven.

Volgen een aantal strenge winters op elkaar, dan krijgt men de ontwikkeling van z. g. vorstlijsten, overlangsche ribben, die soms zeer in 't oog vallen. Wanneer n. l. een vorstspleet in den zomer geneest, den daarop volgenden winter weer openbarst, dan weer geneest enz wordt door de op elkaar volgende lagen van „wondhout" een vorstlijst gevormd.

'T KRUISKRUID NA 'T WEGDOOIEN VAN DE SNEEUW.

Op zichzelf zijn deze vorstspleten voor 't leven van den boom weinig gevaarlijk. Doch spleten, die langzaam genezen, bieden aan rottingsbakteriën en sommige boomzwammen een goede gelegenheid tot ontwikkeling aan, waardoor een vorstspleet middellijk de aanleiding kan zijn van 't afsterven of ten minste de ernstige beschadiging van den stam.

Een voor de praktijk zeer gewichtige vraag is nog: „Hoe beschermen wij onze planten en vooral ook onze boomen tegen vorst en ijs?" Bij planten, die verplaatst kunnen worden, ligt 't antwoord voor de hand; we zorgen eenvoudig voor plaatsing in een ruimte met voldoend hooge wintertemperatuur of brengen de plant in ieder geval in een vorstvrij vertrek. Planten, die in ons klimaat geschikt zijn den geheelen winter buiten door te brengen (winterhard zijn) kunnen er ook wel tegen en behoeven dus geen bepaalde bescherming tegen de winterkoude. De kwade tijd breekt eerst aan, als in de lente de knoppen uitloopen en 't tevens des nachts nog vriest. O, die nachtvorsten! Ze hebben al heel wat op hun geweten. Hoe hebben we ons soms niet verheugd in den aanblik van rijk bloeiende kerseboomen, van peren, die als met een witten donsmantel omhuld waren. En dan vroor 't 's nachts eens ferm .... en we kregen een half pond kersen en drie peertjes van onze boomen.

Dat is voor een tuinliefhebber wel teleurstellend, maar hij heeft er toch geen aanmerkelijke schade door geleden. Voor den boomkweker staat de zaak anders. Voor hem beteekent één strenge nachtvorst soms mislukking van de oogst en 't is geen wonder,

dat men gezocht heeft naar middelen, om vorstschade te voorkomen. Die zijn er ook. 't Ligt voor de hand dat men door bedekking 't best zijn doel bereikt en wanneer de te beschermen oppervlakte niet al te groot is, doet men dat ook. Maar in groote boomgaarden moet men een ander middel toepassen; een middel, dat reeds in Z. Amerika bekend was vóór de komst der Spanjaarden, nl. 't verwekken van r o o k. Rook is een slechte warmtegeleider en beschut de boomen prachtig, mits er geen sterken wind waait. Turfmolm, wat stroo, halfdroog mos en dergelijke goedkoope en tevens flink walmende brandstoffen worden 't meest voor dat rooken gebruikt.

Hierbij doet zich nog een vraag voor: wanneer moet er gerookt worden? Men kan toch niet iederen avond zooveel rook maken. Doch er zijn toestellen, waarmee vrij zeker te bepalen is of er nachtvorsten zullen komen, ja dan neen. Daarvoor kan bijv. dienen een psychrometer of een gecombineerd toestel, dat tegenwoordig veel gebruikt wordt en dat men allicht kent, zij 't slechts door de bekende advertenties in allerlei Duitsche tijdschriften, n. l. Lambrecht's p o l y m e t e r. Hiermede wordt even na zonsondergang 't d a u w p u n t bepaald op een, in de bij 't toestel gevoegde handleiding omschreven eenvoudige wijze. Ligt dit onder nul, dan is er nachtvorst te verwachten, tenminste als 't helder weer is.

IN HET KREUPELHOUT.

Bovengenoemde beschadigingen door vorst zijn geenszins de eenige, doch we willen hier niet verder op dit onderwerp, dat meer op 't gebied van de leer der plantenziekten ligt, ingaan. Tot slot een enkel woord over de sneeuw als bondgenoot van den mensch ter voorkoming van schade door vorst.

Sneeuw is n. l. een slechte warmtegeleider en beschut den bodem met de daarin aanwezige plantenorganen niet alleen tegen te sterke koude, maar ook, en dat is in 't voorjaar soms van even groot belang, tegen te snelle en te sterke verwarming. Als de luchttemperatuur op sommige Januaridagen overdag vrij hoog wordt terwijl 't 's nachts of tegen den morgen vriest, kan 't gebeuren dat planten te vroeg uit hun winterslaap ontwaken en dat vroege herleven boeten als er vorst komt. Ligt er sneeuw, dan dooit overdag 't bovenste laagje weg, doch 't vriest 's nachts weer vast en de bodem wordt niet merkbaar afgekoeld of verwarmd.

Planten en ijs schijnen elkaar in alle opzichten vijandig. Maar toch zien we ook hier 't merkwaardige evenwicht, wat ontstaan is, doordat de levende plant zich geschikt heeft naar de omstandigheden en in haar lichaam stoffen voortbracht en krachten ontwikkelde, die haar den strijd tegen de koude mogelijk maakten.

CHARLES-MARIE-GEORGES (DIT: JORIS-KARL) HUYSMANS,

EEN GESPREK MET ARY PRINS, DOOR HERMAN ROBBERS.

Het was in Schiedam, de stad der onthutsende contrasten, waar het schemerlicht van oude buurtjes stemmingen oproept, die zacht bedwelmend zijn als de weemoed om vergangenheid zelf, en waar dan plotsling het harde aspect van versch-roode fabrieksmuren pijnlijk wakker schrikt . . . , in Schiedam, de jeneverstad, geboorteplaats van Sainte Lydwine . . . , op de „Lange Haven", al zoo lange tijden de „haven" niet meer, maar een oude, stille gracht — de donker-geöliede huizen staan er in peinzend zwijgen, en over het zwarte water glijdt vredig een schooltje eenden voort —, daar was het, en in het huis van Ary Prins, den vizionairen dichter van het boek „Een Koning" en van „De Heilige Tocht", middeleeuwer in zijn letterkundig werk — als directeur der Stearinekaarsenfabriek Apollo krachtig levend in het heden. . . .

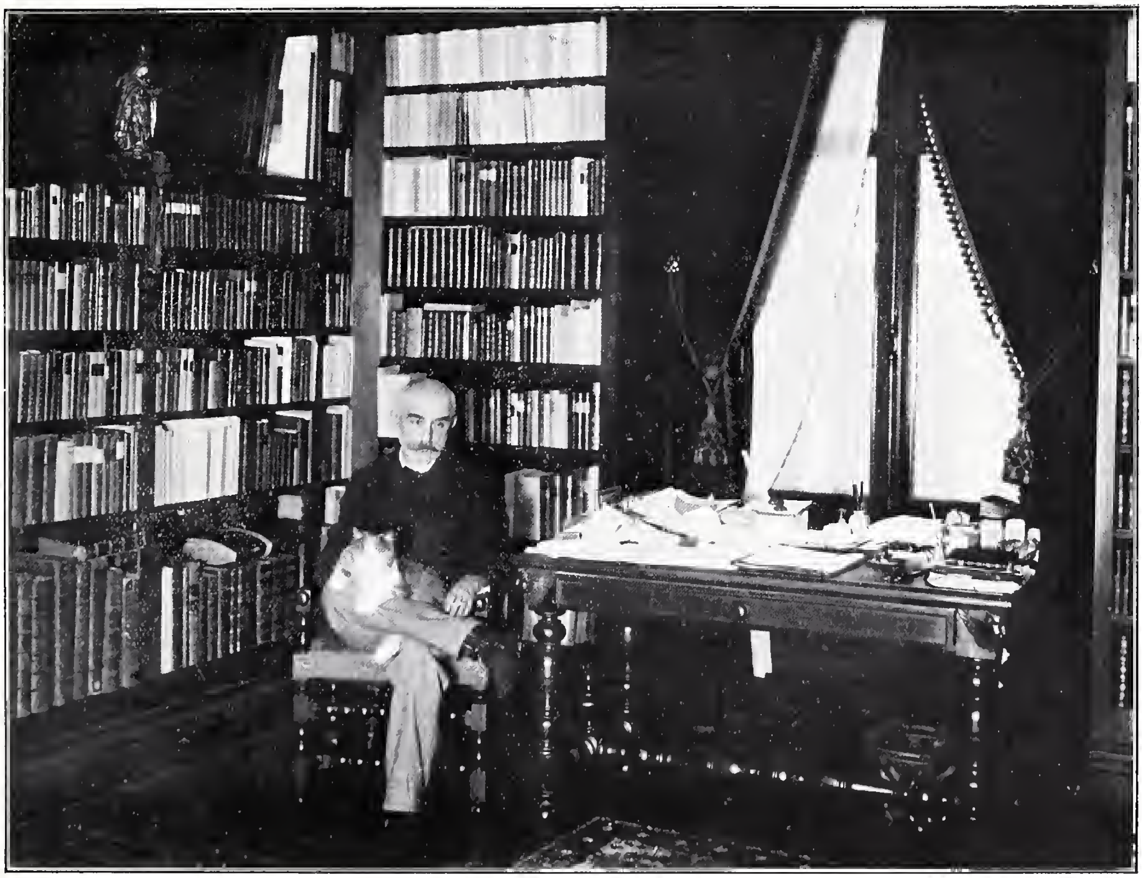

J. K. HUYSMANS IN ZIJN KAMER (RUE DE SÈVRES 11, PARIJS), OMSTREEKS 1896/7.

Wij hadden zitten middagmalen en praten, in gezellige vroolijkheid, aan de ronde familietafel, door een moderne gasgloeilamp scherp belicht — terwijl de zeventiende-eeuwsche schilderijen aan den kamerwand, de antieke bronzen, het oud porcelein, de gothische en

romaansche kerksieraden om ons heen in fluweeligen schemer teruggezonken waren. Vrouwenlach en kindergebabbel, jong-levende liefelijkheid had ons het oude, doode, verdreven uit de gedachten....

Maar toen waren we naar boven gegaan, en daar zaten we nu, in het eenvoudige, kleine werkvertrekje van waaruit De Heilige Tocht — wonder-schoon anachronisme — zijn weg vindt door onze twintigste-eeuwsche hoofden heen naar onze eeuwig-onveranderlijke, oneeuwsche harten..., onder een oude kaarsen-

J. K. HUYSMANS IN ZIJN KAMER TE LIGUGÉ. 1901.

lamp — die niet brandde — bij een schrijftafel, waarop een gloei-licht-kous, nieuw systeem..., en tusschen kastenvol boeken, boeken..., en wij praatten, Ary Prins en ik, over Huysmans, Joris Karl, zijn vriend gedurende twee entwintig jaren, die in de laatste Mei-maand gestorven is.

„Het moet een groot verlies voor je geweest zijn...."

Goudig en fel gloeiden de groot-open oogen onder de hoog opgetrokken zwarte brauwen.

„Ja!... Dat's te zeggen: vooral om de souvenirs van vroeger.... Als je zoo intiem met iemand hebt verkeerd, sterft er een stuk van je leven met hem mee.... En dat is voor goed weg.... Maar in de laatste jaren had ik hem weinig meer gezien.... En ook onze correspondentie verslapte.... Het was niet meer dát, begrijp je.... Er was als 't ware, in die tweede periode, in de katholieke periode van z'n leven, een nieuwe persoonlijkheid in hem gekomen..., die 'k niet geheel volgen kon.... De tóón van zijn brieven was ook veranderd.... In 1903 al, de laatste keer dat ik bij hem was, drie weken, in Parijs — toen was hij eigenlijk al anders dan vroeger.... Veel kalmer, meer in zichzelf gekeerd.... L'Oblat verscheen in dat jaar.... Vroeger kon hij nogal gauw over iets uit z'n humeur raken, bijvoorbeeld in een restauratie als er

iemand zat te schreeuwen, dan wond hij zich op, dat kon hij niet uitstaan.... Hij sloeg toen ook nog gauwer, wat je noemt, z'n nagels uit.... Ja, als je aan Huysmans denkt, dan zie je ook zijn kat weer, dan denk je aan katten, hij hield er zoo van, hè?... herinner je je niet, die kat in „En Rade", die daar doodgaat?..."

„Zeker.... en dan denk je aan Van Looy, en aan Emants' Inwijding...."

Ja, een geliefkoosd onderwerp, zou je kunnen zeggen.... Nou maar, Huysmans zat toen meestal kalmpjes op een stoel, een beetje voorover, zóó, met z'n handen om één van zijn knieën gevouwen, dat was zoo z'n gewone houding als je met hem zat te praten, trouwens vroeger óók al..., en hij liep ook wat gebogen, kouwelijk, met opgetrokken schouders, en als hij vergenoegd was, in z'n handen wrijvend, zóó, recht voor zich uit...."

MAISON NOTRE-DAME, LIGUGÉ.

„Hoe heb-je eigenlijk kennis met hem gemaakt?"

„Dat zal ik je zeggen, ik schreef kritieken in dien tijd, recensies, van fransche romans vooral, in 't Groene Weekblad. En die stuurde ik dan wel eens aan de lui en correspondeerde er met hen over. Zoo had ik, in '85, over Caze geschreven, en over „A Rebours" van Huysmans, en ik schreef hem... in het hollandsch — ja, ik dacht dat hij Hollander was!... 't Scheelde ook niet veel.... Zijn vader...."

„Ja — maar zeg, laten we nou voet bij stuk zien te houden —, wat schreef hij je terug. Heb je dien brief nog?"

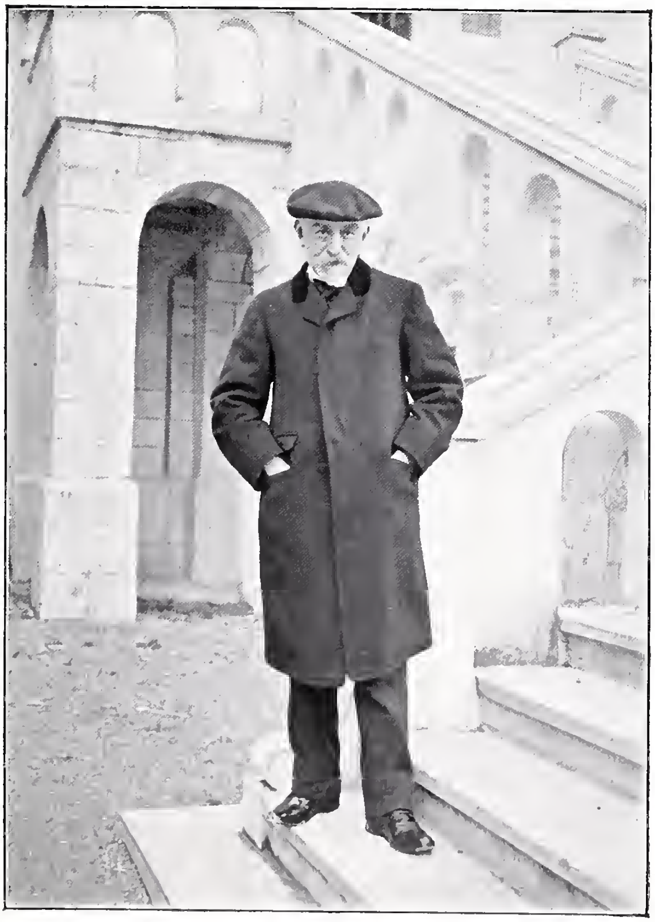
„Zeker, die moet er zijn, ik zal zien.... Hij was toen juist uit Jutigny terug, uit het Chateau de Lourps, je weet wel, wat in „En Rade" voorkomt. — Vind-je dat eigenlijk niet zijn sterkste boek? Die boeren, uitstekend hè?... En die droomen, óók heel goed. De eerste was gebaseerd op een schilderij van Gustave Moreau...."

„Ja, 'n mooi boek, maar geen roman, niet gecomponeerd...."

„Nee, componeeren kon hij ook niet. Maar hij kon z i e n, niet waar, hij zág, hij was „un œil", zooals Remy de Gourmont zei.... Nou, wacht 's even.... 'k Heb een massa brieven van Huysmans, óver de twee-honderd-vijftig.... Ik zal ze even halen."

In het portaal, bij de deur van zijn kamertje — daar binnen was er geen plaats meer voor te vinden geweest — hing een kastje aan de muur, een kantoorachtig brievenkastje, met letters op het hout geplakt. Prins sloot het open, en deed er een greep in. „Wacht nou maar 's even, ze liggen wel zoo wat op datum; hier heb ik 'm al, dien eersten brief, luister, ik zal 'm je voorlezen. Hij is gedateerd uit de Rue de Sèvres No. 11, 8 Sept. 1885: Mon cher confrère. J'ai reçu à Lourps, au moment de mon départ, votre lettre. Hélas! mais je ne comprends pas le hollandais. Dans

ma très-tendre enfance, je l'ai un tout petit peu parlé, mais aujourd'hui, j'en ignore les premières syllabes. Imprimé, je me guide encore ça et là, et finis à comprendre un sens général, mais écrit en lettre, je ne saisis plus que certains mots. — Ecrivez moi donc en français. Cela me fait si grand plaisir de recevoir de Hollande une lettre littéraire d'un ami. J'en suis singulièrement sevré et cela m'apporte un bon parfum d'un pays où la vie m'a été jadis presque clémente. — Je vois sur le timbre de la poste: Schiedam. J'y ai passé, en allant à La Haye, de doux moments et ai encore devant les yeux la gaieté des moulins battant de l'aile, dans ces beaux ciels nuagés de roux qui sont bien spéciaux à la Nederland. Ça me réveille un tas de souvenirs enfouis. C'est donc une vrai charité de nostalgie que vous ferez, en m'écrivant et en me causant du pays. — Case est décidément parti à Toulouze, retrouver sa femme, chez sa mère. Vous a-t-il écrit? — Je n'ai pu le voir. Il était parti, avant mon départ de Lourps et mon retour à Paris, où je me sens dépaysé et triste, inévitable effet des repos qu'on paye vraiment plus cher qu'ils ne valent, ensuite. Votre bien dévoué, Huysmans."

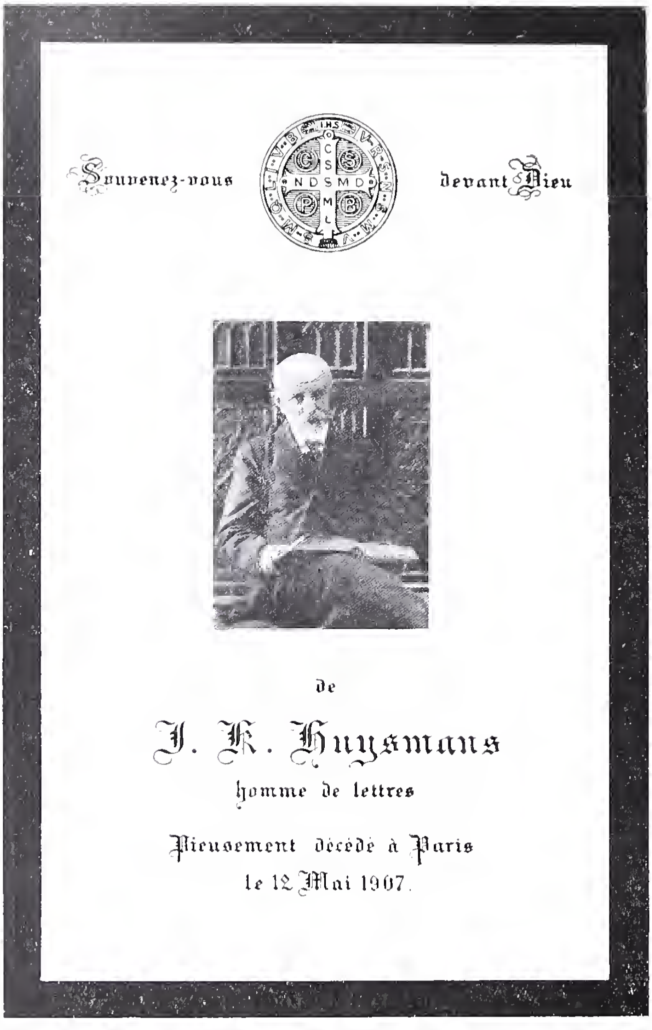

HUYSMANS TE LOURDES
(BEZIG MET STUDIES VOOR LES FOULES DE LOURDES) 1903.

Ja . . ., nu, toen heb ik hem natuurlijk in 't fransch geschreven, en hem o. a. gevraagd naar zijn eerste werk, hoe hij er toe gekomen was romans te gaan schrijven . . ., aha! hier is de brief met z'n antwoord daarop! 't Poststempel van Hamburg, . . . juist! . . ., ik was intusschen daarheen vertrokken, voor lange jaren. — 'k Zal je maar weer een stukje voorlezen, hè?

„Hélas! Je n'ai pas de bien intéressantes informations à vous donner sur ma genèse de romancier. — Il est pourtant un fait, c'est que j'ai appris à me connaître comme littérateur, au Louvre, devant les tableaux de l'école hollandaise. Il me semblait qu'il fallait faire cela à la plume. A cette époque, il n'était nullement question de naturalisme et d'autres drapeaux et quand j'écrivis Marthe, cela sembla si monstrueux — malgré la manifeste chasteté du livre — que le Gouvernement interdit l'entrée de la pauvre fille, parue à Bruxelles, en France. — Je n'ai guère varié d'idées depuis, sauf toutefois une compréhension d'un réalisme avec dessous, d'une philosophie pessimiste se suivant dans tous mes livres, les étayant pour ainsi dire, d'une idée générale, ce qui diffère du naturalisme proprement strict, qui se borne à constater, sans conclusions à déduire. — Au fond, toutefois, je suis un peu revenu de tous les drapeaux. Il y a, de n'importe quel genre, des gens qui ont du talent et d'autres qui n'en ont pas — tout est là" —

Hier stopte Prins even, keek mij aan met z'n, achter een vochtig waas, fel tintelende oogen. „Goed, dat laatste, hè? . . Zoo wás Huysmans. . . . Moeilijk te voldoen, onmeedoogend in z'n kritiek, maar ruim en breed van opvattingen. . . . Me dunkt, daar konden sommige Hollanders van tegenwoordig een voorbeeld aan nemen, hm! . . . Wát? . . . Nou, verder! . . .”

BIDPRENTJE.

„. . . Tout est là. — J'admire fort Barbey d'Aurévilly et Villiers de l'Isle Adam, qui sont pourtant de forcenés romantiques, et je suis de leurs amis personnels. — Ajoutez à celà, une différence immense entre les idées de Zola par exemple et les miennes. Lui aime son temps qu'il célèbre — moi, je l'exècre — et pourtant nous arrivons à décrire les mêmes choses — lui est, en somme, à considérer la chose de près, matérialiste, moi pas. Au fond, je suis pour l'art du rêve autant que pour l'art de la réalité; et si j'ai lancé Raffaëlli en peinture, j'en ai fait autant pour son antipode, Odilon Redon. — Tout celà n'est pas bien clair, mais il faudrait causer et non s'écrire pour expliquer tout celà — ou ce serait un travail d'esthétique de plusieurs tomes.”

Nu, gecauseerd hebben we later genoeg! . . . In Juni '86 ging ik naar Parijs, hem opzoeken, en maakte kennis met zijn vrienden, Landry, Bloy, Villiers de l'Isle Adam. Iederen Zondag aten die met elkaar. . . . Huysmans was, zooals je weet, werkzaam op het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, bij de afdeeling Publiciteit. Ja, wat of dat nu precies was! . . . Hij moest geloof ik over alle anarchistische aanslagen rapport uitbrengen. . . . Precies helder is me dat nooit geweest. . . . Later werd hij sous-chef van die afdeeling. . . . Ja, en dan had hij ook een binderij. . . .”

„Wát zeg je? . . . Een boekbinderij?”

„Zeker, herinner je je niet, uit „Les Sœurs Vatard”, dat was zijn eigen binderij, in de Rue de Sèvres. . . . Maar hij heeft er niet veel plezier van gehad. In '87 trok hij er uit. . . . Nu. . ., maar weet je hoe hij toen leefde? Heel geregeld. Huysmans stond vroeg op, werkte wat, ging om tien uur dejeuneeren, ergens buitenshuis, soms in gezelschap van z'n vrind Alexis Orsat, die een hooge betrekking aan 't Ministerie van Oorlog had. Dan bleef hij op kantoor tot 4 à 5 uur en ging daarna eten, in een restauratie. Alleen 's Zondags dineerde hij thuis, met z'n vrinden . . . . En 's avonds? Dan zat hij te werken, op z'n kamer. Hij ging nooit naar een theater. . . . Een groote bibliotheek had hij toen al; de de meeste boeken die hij noodig had voor zijn werk schafte hij zich aan; en later heeft

zich die collectie nog enorm uitgebreid. Vooral voor La Cathédrale had hij een massa boeken noodig, oude bijbels, costuumkunde, kerkelijke kunst en architectuur natuurlijk, dan de Bollandisten kompleet... enfin, een kast vol.... Ja, we schoten dadelijk met elkaar op, we werden intiem bij dat eerste bezoek al. Lees maar eens, hier, een brief van 6 Juli '86....

Ik nam den brief aan. „Vous n'êtes point oublié, à Paris, mon cher Prins," las ik, „et il ne se passe guère de dimanches où l'on ne cause de vous. Vous étiez entré dans notre vie et votre absence nous gène...."

„En dan gaat hij door over Villiers, niet waar? Geef eens hier! Juist, luister, dat's interessant! „Villiers est venu dimanche, avec son enfant; imaginez un mioche joli, bien qu'ayant encore le type Kalmouk du père, avec de grands yeux qu'il tient évidemment de sa mystérieuse mère. Ce pauvre petit diable très-gentil — trop intelligent — et un Villiers m a t e r n e l, plus que paternel. C'était vraiment touchant...."

„Hm! dan komt er iets over Bloy en Redon, dat van minder belang is..., en over een schilderij van Dubois—Pillet, dat hij gekocht had, een gezicht op de Seine, bij sneeuw, heel mooi!... Daar hangt het trouwens!... Huysmans heeft het bij testament aan mij vermaakt.... Maar dan verder: „A part celà, rien de neuf. Vous connaissez la monotonie de ma vie; elle continue — bureau tout le jour, et le soir chez moi, à moins que Bloy ou Orsat ne me viennent prendre au Ministère et que nous ne dinions ensemble. — Pas de bourrasques! mais de l'ennui, de l'ennui, bouillant, chaud — une huile brûlante qui abêtit. — Malgré tout, je travaille toujours ma nouvelle, mais cela ne va pas vite, puis elle est si difficile à mettre sur presse. Enfin, je me contente de moins en moins, et suis de plus en plus convaincu de l'inutilité de tout..."

„Die „nouvelle", dat was „En Rade".... Verderop in dezen brief klaagt hij nog over zijn gezondheid; hij voelde zich koortsig, zenuwachtig, slap.... Merkwaardig, hè, dat hij toch juist in dien tijd een van zijn sterkste boeken heeft gemaakt!... Nu was 't beroerd, hij was begonnen dien roman te publiceeren, in de Revue Indépendante, vóórdat hij af was. In z'n volgenden brief schrijft hij daarover: „Du diable si jamais je redonne un roman à une Revue, avant de l'avoir achevé! J'en suis malade — heureusement qu' En Rade s'annonce comme un succès... d'artiste. Les cauchemars me valent d'étranges lettres."

„In '87 ging ik opnieuw naar Parijs.... Och ja, weet je, die jaren in Hamburg — ik had daar eigenlijk niemand, met wien je... eens een woord praten kon, begrijp je wel — al die jaren heb ik aan geen mensch zooveel gehad als aan Huysmans. 't Is vreemd, maar het is zoo. Van Holland stierf ik af. Nu ja, ik kreeg de Nieuwe Gids, maar ik sprak de lui niet en ze schreven me... weinig. Ik wist niet meer wat er omging. Terwijl van de fransche litteratuur... daar bleef ik van op de hoogte, door hém.... In '87 was hetzelfde clubje nog bij elkaar... Descaves was er bij gekomen.... Huysmans voelde zich in den regel onlekker in dien tijd, hij had allerlei pijnen, rhumatiek, kiespijn — voornamelijk zenuwen? natúurlijk! — ook zijn ingewanden waren telkens in de war, van 'n kleine schrik of van de minste buitensporigheid in z'n levenswijs, een reisje of zoo.... Hier heb je 't bijvoorbeeld weer, in een brief van 18 Juni '88, die begint: „Voici longtemps que je ne vous ai écrit, mais je viens de passer une quinzaine de jours si atroces que j'en ai les bras et les jambes cassés et que j'ai laissé tout aller à la dérive". Zoo was het telkens. En toch, werken deed hij altijd door. 't Is een flink stapeltje bij elkaar, zijn boeken, wát? En goed werk, het één mooier dan 't ander, maar álles góed, serieus werk, vind-je niet? Ja hij was eigenlijk wel de laatste van de grooten.... Wie is er nu nog in Frankrijk?... Nu ja, je kunt eenige namen noemen, maar.... Ah! Hier zie 'k nog wat staan, dat je interesseeren zal, over Verlaine. „Pour comble Bloy pendant ce temps là est obligé de surveiller Verlaine qui veut se suicider. — Imaginez que ce malheureux homme est retombé dans l'alcoolisme. Il m'avait supplié de le tirer de cela. Une occasion unique se présentait. Un prêtre lui avait offert l'hospitalité, dans un village, près de la frontière Belge. Etant donnée l'âme réligieuse quand

même de Verlaine, une retraite pouvait peut-être le sauver au moins pendant quelque temps. On avait de l'argent pour le renipper et l'expédier. Le jour même où avec Bloy nous allions le chercher pour le mettre dans le train, le prêtre envoie un télégramme pour dire qu'il ne peut le recevoir. — La dessus Verlaine se met à pleurer et veut se tuer; obligés de le garder à vue et ça continue. Cet étonnant prêtre ne répond pas aux lettres et ne donne plus signe de vie. Je vous le dis, il y a des moments dans la vie où l'on ne sort pas de la malechance. Je me demande comment tout cela va finir."

— O ja, en dan volgt er — is dit niet typisch? —

„Dans tout ce désarroi, hier dimanche, je me suis échappé de mes ennuis et suis allé au Louvre pour voir les nouvelles salles — de la Chaldée et de la Suziane — les objets rapportés par les Dieulafoy. Ce sont des fresques énormes en brique émaillées du palais d'Artaxerxes. C'est curieux — des archers, des lions dessinés avec ces briques — des têtes de taureaux immenses. En somme le grand luxe était fait avec des briques polychrômes, superbes. J'irai rerêvasser là, quand je m'embêterai trop. C'est suggestif. — Je file a mon bureau, cher Prins. . . ."

„Maar", vroeg ik, „'88, is dat ook niet het jaar van je Duitsche reis met Huysmans?"

„Juist! Dat was in Augustus van dat jaar. In Juni had hij me daarover geschreven. Hier is de brief al. „Peut-être que, si vous ne veniez pas à Paris, j'irais vous voir, en mois d'Août, si vous êtes à Hambourg. Je sens le besoin de m'éloigner de Paris, de sortir un peu du milieu dont je suis las; ce serait le cas, ayant un peu d'argent, d'en profiter; mais voilà, il faudrait se décider, en dépit de coliques nerveuses, à prendre un bien long train! . . ." Dat was iets vreeselijks voor 'm, zoo'n lange spoorreis, om de last met z'n ingewanden, begrijp je. Maar, den eersten Augustus, daar was hij dan toch, hoor, in Hamburg. Hij logeerde bij me. En daarna gingen we samen op reis, eerst naar Berlijn, waar behalve het museum natuurlijk, alleen het aquarium hem interesseerde! . . . Toen naar Weimar, Erfurt, Gotha. . . ."

„Weimar, was dat om Goethe en Schiller te doen?"

„Welnee! Wat gaf hij om Goethe en Schiller! Hij kende ze niet eens, geloof ik! Het was alleen om de oude steden zelf, om de middeleeuwen. We gingen natuurlijk ook naar Eisenach, maar de Wartburg viel hem lang niet mee. „Très-refait", vond hij die. Het museum van Cassel daarentegen, dàt was een genot. Hij zag er ook voor 't eerst die Kruisiging, je weet wel, van Mathaeus Grünewald, waar hij 't over heeft in 't begin van La-Bàs. . . . Och, z'n heele leven staat in z'n boeken. . . . Nu, toen zijn we dan verder gereisd, van Cassel door Westphalen, 't oude stadje Soest, naar Keulen. . . . En toen is hij, 30 Augustus, naar Parijs teruggegaan en ik naar Hamburg."

„Hoe was Huysmans op reis? . . . 's Jongens, reizen met een vrind, het is een vuurproef voor de vrindschap. . . ."

„Charmant! Hij was een even uitstekend reiskameraad als gastheer, zoo kalm-genoeglijk, zie je. Hartelijk voor z'n vrinden was hij bizonder. . . . Trouwens, je kón haast geen kwestie met hem krijgen, daar was hij te bedaard voor, te gesloten. . . . Een bescheiden man, maar toch, je kon merken, innerlijk voelde hij zich supérieur, en op ideeën van anderen ging hij niet gemakkelijk in. 't Was hem de moeite niet waard. Hij voelde z'n kracht, hij volgde z'n eigen lijn, zooals hij die altijd duidelijk voor zich zag, liet zich niet afleiden. Het mooie in de moderne hollandsche schilderkunst bijv. zag hij niet en je kon hem er ook niet toe brengen daar de noodige aandacht aan te geven. . . . Ja, ééns, herinner ik me nu, heb ik bijna 'n beetje ruzie met 'm gehad; toen werd hij ongeduldig en wou gelijk hebben. 't Liep over een portret van Manet. . . . Maar dat was iets heel bizonders voor hem. . . . Nee, hij drong zijn eigen meeningen nooit op. . . . En hij hield van z'n vrinden. . . . Daarentegen, ofschoon hij heel graag lekker at, vond hij diners in groot gezelschap, of bij menschen die niet „in de kunst" waren, iets vreeselijks! . . . Maar dat hij voor z'n vrinden veel overhad is herhaaldelijk gebleken, je hebt het ook kunnen merken aan 't geval met Ver-

laine, niet waar?... En toen Barbey dood was.... Juist, dat was in '89..., die brief moet ook hier in de buurt liggen.... Even zien.... Daar heb ik 'm geloof ik al.... Juist! „Je voulais vous écrire depuis longtemps. Puis je suis dans un tas de travaux pour des revues d'Exposition; enfin, le pauvre Barbey d'Aurévilly est mort et il y a un tas d'affaires dont il faut que je m'occupe.... Si bien, que j'ai remis de jours en jours une lettre. — A part la funèbre nouvelle de cette mort et le torrent d'imbécillité qu'elle soulève dans les journaux qui ne se doutent même pas qu'un grand artiste n'est plus, il n'y a rien ici qui vaille. — Je suis allé à l'Exposition, pour une Revue consacrée à cette ordure — c'est inouï — mais ce sera tout de même pour vous curieux. Imaginez un décor, imaginé par des sauvages Caraïbes, de la tôle, tout en bleu ciel et or, avec une ornementation écrasante de génies nus, d'écussons de ville, la hideur suprême de la Tour Eiffel, c'est bien le symbole artistique d'un temps. Mais il y aura de la peinture, et parait-il, les préraphaelites anglais, Burne Jones et autres, ce qui sera intéressant...."

„Hum! wacht 's even, ik dacht eigenlijk, dat er meer over Barbey moest komen ... Neen, dat is over Villiers.... „Quel affreux métier tout de même que la littérature; il y avait 10 fr. chez d'Aurévilly quand il est mort...." Aha, hier in een volgenden brief, over Villiers, dat is ook typisch.... „Je suis allé voir Villiers à Nogent où nous l'avons installé. Il va mal. J'avais amené avec moi un médecin pour le faire ausculter. On ne m'a pas caché qu'il était profondément atteint du cœur, de l'éstomac, du ventre, de partout, et que ce serait miracle, s'il en réchappait"... etcetera.... Ah juist, dat is dezelfde brief waarin hij schrijft over een dokter die geen geld van hem wou accepteeren „étant trop heureux d'obliger un auteur que j'aime!... Comprenez-vous cela? C'est la seule chose propre que m'auront rapportée mes livres!"...

...Is die niet goed?...

Dan, in een brief van 8 Aug.: „Je suis, pour l'instant, accablé de tristesse et d'ennuis. Villiers est perdu et se meurt. Impossible avec cela de le décider à faire un mariage in extremis pour régulariser l'enfant. C'est grave, car, si l'enfant portait son nom, nous pourrions avec Mallarmé le placer à l'orphélinat des arts et obténir de petits secours du ministère de l'Instruction Publique. — Il avait d'abord consenti, puis je ne sais ce qui se passe en lui — à l'heure actuelle il s'enferme dans le silence, si bien qu'il va mourir sans avoir rien fait, et je me demande ce que nous allons devenir avec cette malheureuse femme et l'enfant. Ajoutez à cela que par un tour de force réel, nous avons pu depuis six mois, Mallarmé et moi, payer la pension chez les frères St. Jean de Dieu, entretenir la femme et l'enfant, mais qu'une fois mort, les fonds accordés pour un homme tel que Villiers, seront clos. — Et alors? — Enfin, voilà, mon bon ami, je fais la navette perpétuelle de chez moi, à la maison de santé, m'attendant, chaque fois, à tomber dans une pleine agonie; vous voyez, si cela est gai. — Je travaille toujours, malgré ces ennuis"... etcétera ... Je ziet, toch niet álle ongetrouwde artiesten en kunstminnaars zijn de verfijnde egoïsten waarvoor ze gewoonlijk worden gehouden"...

„Ben je toch nog naar Parijs gegaan, in dat jaar van de Tentoonstelling?"

„Ja, ik ben gegaan, laat in 't seizoen. Drie weken heb ik bij Huysmans gelogeerd dat jaar. Hij had nu anders niet bepaald z'n best gedaan om me in geestdrift te ontsteken voor die kermis op 't Champ de Mars! Hier heb je iets daarover, in een brief van 14 Mei '89: „Vu l'Exposition. Rien n'est prêt, mais absolument rien. La peinture française est encore invisible.... Une rue du Caire assez drôle — puis dans l'Annam, des danseuses, des sortes d'idoles en costumes intéressants, avec des coiffures hiératiques et des pieds nus en sales. C'est amusant — puis quoi? le désert J'ai déjà tâté les restaurants exotiques, bu les Tokai etc.... Médiocre.... L'ignominie de la Tour Eiffel!! — C'est aggravé par une peinture chocolat et vernie à faire se crisper l'oeil"... Verder schrijft hij dan over zijn studies betreffende „le monstre en art".... en Whistler, Rops, Forain.... Hij was bezig aan den bundel „Certains", die in 't najaar '89 verscheen....

In dat zelfde jaar was hij ook naar Bretagne geweest om studies te maken over Gilles de Rais, voor La-Bàs.... Hier is nog iets aardigs! In een volgenden brief, weer over de tentoonstelling. „Ce qui me console un peu — à ce, beauté de la littérature et de la réclame! la maison Hulstkamp et Zoon de Rotterdam a installé des dégustations de liqueurs et de schiedam. Elle distribue une brochure où elle vante ses produits, avec des passages d'A Rebours, sur les liqueurs, qu'elle s'adapte! Craignant sans doute que je ne réclame, elle y ajoute mon éloge! — C'est un comble!"

„Zeg!... Huysmans was toen nog niet geloovig katholiek, is 't wel?"

„Geen kwestie van! Nog lang niet! Je weet toch, La-Bàs verscheen twee jaar later, in 1891. Nu, en toen was er immers ook nog geen sprake van. Zijn „noviciat d'oblat" begon pas in Maart 1900. Hier heb ik iets over La-Bàs — dat, tusschen twee haakjes, niet zijn beste boek is, vind-je wel?, maar waarschijnlijk, met „En Route", het meest gelezene.... Een brief van Febr. 1891 „Ici, rien qui vaille. Mon roman commence à la fin de la semaine, à l'Echo de Paris. Le livre est prêt aussi — au cas où ils interrompraient ce terrible libre. Je m'attends à des huées, à un échange de choses désagréables avec Zola, à une stupeur générale surtout de voir de tels documents et un tel sujet. Je vous tiendrai au courant des avaries qui se produiront".... Volgen een paar particuliere mededeelingen.... En dan: „Et, en dehors de ces nouvelles, je m'ennuie. J'ai des névralgies et depuis la fin de mon livre je suis désorbité. J'ai tellement travaille là dessus qui j'ai peine à me remettre à un autre sujet, bien que mon prêtre de Lyon m'écrive pour m'inciter au labeur. Ce sont de bien singulières et bien bonnes gens que cette famille de Lyon, tous ces mystiques, vivant hors le temps, ignorant tout, m'écrivant, hommes et femmes, des naïvetés de gens si loin de vous! — Ils vaudraient un vrai livre blanc ceux là! mais on dirait, comme on va dire pour mon livre sur le satanisme, que j'invente des créatures préternaturelles. Elles existent pourtant et ça été une des grandes sottises du naturalisme de les nier"....

„Je merkt, Huysmans raakte toen al meer en meer van het naturalistische inzicht af, hij zocht naar nieuwe, ongeëxploreerde banen, naar het curieuse, het buitensporige — wat hem trouwens altijd aangetrokken had.... De liefdesgeschiedenissen van den kruidenier op den hoek lieten hem koud, placht hij te zeggen.... Eenzijdig! Ja... och, hij was geblaseerd, dégoûté van al het zoogenaamde „gewone".... Ik geloof dat zijn eerste boeken, toen hij eigenlijk nog niets anders deed dan opschrijven wat hij zelf ondervonden en gezien had, ten slotte de beste zullen blijken te zijn.... Cyprien in „Les Soeurs Vatard", André in „En Ménage" — hij is het telkens zelf!... Zijn zwenking naar den kant van het katholicisme, het monnikschap, wel, ik houd het er voor, dat — met vele andere oorzaken natuurlijk: zijn haat aan z'n eigen tijd, z'n afkeer van het commercialisme — ook het uitgeput-raken van zijn stof er reden toe gegeven heeft. Huysmans schreef nooit over iets wat hij niet precies wist. Hij was eigenlijk veel zuiverder realist dan Zola, die meer romantische fresco's heeft gemaakt.... Maar bijv. voor 't eerste gedeelte van „Lourdes", „le train blanc", had hij groote bewondering.... Zelf hield hij zich nauwgezet aan de feiten, aan de documenten. Hij had ook eigenlijk heel weinig fantasie. Toen hij van zijn eigen leven al het interessante had verteld, moest hij wel naar het daar buiten gelegene grijpen, en dat kon hij maar op één manier, n.l. door studie, wetenschappelijke studie. Zijn latere boeken — hij heeft het zelf wel erkend — behooren dan ook meer tot de religie en de wetenschap dan tot de kunst. Toch bleef er natuurlijk altijd veel moois in. Hij was nu eenmaal een groot artiest en hij gaf zich ontzettend veel moeite voor zijn stijl. Dat was eigenlijk een aanhoudende, maar onvermoeide worsteling. Hij kon er zelf tegen foeteren, tegen zijn notaris-stijl, zooals hij zich uitdrukte — zijn opsommingen, begrijp je, van wat hij gevonden, gezien had — maar hij heeft intusschen maar prachtige brokken proza gegeven, ook in „En Route", „La Cathédrale", en die andere latere boeken.

Het aantal documenten, dat hij noodig had voor dat soort van werk, was natuurlijk enorm!

Ze benauwden hem soms. Kijk, hier is een briefje van '92 „Avec tout celà, je travaille peu; il est vrai que je suis plongé dans des amas de documents et de notes, que je n'en sors pas, que, cette fois, les documents sont d'un dur à extirper!! J'ai heureusement quelques prêtres qui me sont dévoués et me facilitent autant qu'ils peuvent ma tâche".

Dat jaar '92 was van groote beteekenis voor hem. Z'n onderzoek naar het monniksleven begon toen. Hij ging naar de Trappisten. Herinner je 't je nog uit de kranten? Er is heel wat over te doen geweest! Huysmans schreef me... Waar is dat briefje?... Ah! hier!... Lyon 8 Août '92: „Je vous écris, quelques jours avant mon retour à Paris, pour que vous ne soyez pas inquiet si vous lisez par hasard les journaux de Paris. — Je ne sais comment ils ont su mon départ à La Trappe, mais ça été un amas de commérages insensé, finissant par un démenti du Figaro disant que je n'étais pas reçu moine et d'autres journaux déclarant que j'avais renoncé au monde et quitté pour jamais tous mes amis. — La vérité, dans ce ridicule et indiscret tohu-bohu d'informations, est que je suis sorti de La Trappe, il y a 15 Jours et que je viens de passer quelques jours à Lyon, auprès du Dr. Johannès de La-Bàs. — Je suis en possession, ici, à Lyon, de documents des plus curieux. Et La Trappe, me direz-vous? C'est un endroit délicieux et terrible! La vie y est plus que dure. J'en ai l'âme cassée. Lever 2 heures ½ du matin, silence perpétuel, diner composé d'une soupe à l'eau et à l'huile, d'un œuf, d'un plat de légumes à l'huile. Ni poisson, ni viande — rien — mais il y a des moments exquis tout de même. Qui parle de mystique, sans avoir passé par cette vie n'en connait rien et j'ajouterai que qui n'a pas vu prier à La Trappe, ne peut même se douter de ce qu'est une prière. — Je m'y suis très-bien porté et y ai trouvé des moines austères mais qui ont été aussi doux qu'ils pouvaient pour moi. — Mais maintenant que j'en suis sorti, je suis comme un oiseau de nuit laché à la lumière, je viens de si loin et j'ai été si vite façonné à la vie réligieuse, que je reste ahuri dans les rues, regrettant le grand silence du cloître et ses nombreux offices. Chose bizarre! mon estomac qui avait très-bien pris cette continence, se rebelle maintenant que je remange de la viande. Le couvent a joliment du bon et comme on arrive à pénétrer l'âme du Moyen-Age, là dedans. — Zola a déclaré que j'étais fou, Goncourt n'est pas loin de partager cet avis. Je tourne pour les Parisiens à l'état de bête curieuse. Ce qu'ils sont tous incompréhensifs et ce que j'ai trouvé chez de pauvres moines, des idées autrement élevées et autrement larges que chez ces gens qui représentent l'art en France!"

In die jaren na de verschijning van La-Bàs, 1892, 1893, begon Huysmans eindelijk wat je noemt succes te krijgen, men begon zich met hem bezig te houden, vooral in clericale kringen; in 1893 werd hij zelfs gedecoreerd — ja! door een radicaal ministerie waarschijnlijk! Maar het was dan ook eigenlijk niet om zijn boeken. Hij schrijft mij er hier over, 8 Sept '93: „Cher ami, je vous envoie deux mots en hâte, car je suis dans une bousculade folle par suite d'une assez ridicule histoire. Je viens d'être décoré comme sous-chef de bureau — ce sur quoi, toute la presse dégueule, déclarant que c'est idiot de ne m'avoir pas décoré comme homme de lettres — tête de mon Ministre et ennuis pour moi. Ajoutez des amas de lettres, de cartes, bref un embêtement à haute dose qui n'est même pas compensé par la joie du ruban rouge dont je me f...."

„Gelukkig, schrijft hij verder, kon hij eenig soulaas gaan zoeken in een kort verblijf „chez mes bons Trappistes." Je merkt hoe het publieke leven hem meer en meer begon tegen te staan.

„Het jaar daarop bracht hij tien dagen door bij de Benediktijnen van St. Wandrille, in de buurt van Rouaan. Dat was — schrijft hij me hier, 21 Juni 1894 — „un milieu de Bénédictins très érudits et très-intelligents qui travaillent une histoire formidable du Moyen-Age. Ils me disent: venez aussitôt que vous pouvez, comme oblat, chez nous, c'est à dire comme habitant libre du couvent, pouvant sortir quand il me plaît — et ils ajoutent: nous sommes des savants mais nous n'avons pas de talent. Il faudrait restaurer la vieille hagiographie du Moyen-Age, c'est à dire refaire les vies de Saints intéressants, au 15de siècle. Nous vous

ferons tous les travaux sur les manuscrits illisibles pour vous — et vous n'aurez plus qu'à faire vos livres. Cela me tente extrêmement, de vivre dans cette vieille abbaye, en travaillant de la sorte, à une besogne que j'avais souvent rêvé de faire, et j'enrage qu'il faille encore attendre 4 ans, avant que d'être libre! Je sais bien qu'ils me dispensent de payer une pension d'oblat, mais je ne veux pas être à leur charge ou obligé de travailler pour payer mon écot; puis on peut être malade, incapable de produire. Bref, malgré mon dégout croissant du monde, je me résous jusqu'à nouvel ordre à continuer l'inutile vie de Paris. Au reste, je vais avoir une explication avec eux à ce sujet, en y allant. — En attendant je retravaille toujours mon bouquin" — dat was dus „En Route" — „qui est terminé, comme je vous l'ai dit. Il me dégoute. Car forcément, s'il renferme un amas de documents immense sur la Mystique et la liturgie, il est gris et terne plus que des sujets prêtant davantage, au point de vue de l'art."

„Dat zag hij dus zelf heel goed in — maar met zijn katholicisme werd het hem meer en meer ernst, zooals je ziet. Intusschen kreeg hij 't over „En Route" met alle partijen aan de stok. Hier is een typisch briefje, 1 April 1895. „En Route a éclaté comme un obus à Paris. Et depuis ce temps la presse se rue, toute entière, dessus. La presse catholique s'est jointe à l'autre — si bien que de la Revue des Deux Mondes au Temps, tous donnent furieusement. La note dominante est: le respect de l'art — tous, indistinctement convenant que c'est mon meilleur livre d'art — et avec cela l'ahurissement et l'exaspération contre les idées qu'il soutient. — Le fait est que c'est un de plus jolis soufflets appliqué sur les joues de son temps. — Le résultat de tout celà est une très-épatante vente. Stock vient de tirer le 10e mille — et il y a un mois ½ qui le livre est paru! — Il a fallu trois ans à „Là-Bas" pour atteindre ce chiffre. En somme, c'est le premier grand succès que j'aie eu, car „Là-Bas" qui avait fait un terrible bruit, est rien du tout à coté de celui-là. Et je ris, parce qu'il me semble drôle d'être arrivé à faire avaler au public les sujets les plus abstraits, la haute mystique, la liturgie, le plain-chant. Je vous avouerai que je croyais à un four et que cet emballement sur ce volume me déconcerte. Car, malgré tout, ça me semble inexplicable."

„Pas in '96 ging ik weer naar Parijs, zocht Huysmans op, vond hem in zijn kantoor, op het Ministerie.... Toen was hij geloovig katholiek.... Hij had me geschreven over zijn bezoek aan de Benediktijnen te Solesmes, en over z'n plan om zelf monnik te worden, dáár, ja...; je hadt er ook een nonnenklooster... aan 't hoofd waarvan een abdis stond voor wie Huysmans een groote vereering had. „Elle m'a dit un mot assez drôle", schrijft hij me hier, 23 Aug. „Me parlant d'En Route et de la mystique elle a dit en souriant: vous, vous êtes entré dans l'église par le toit. Ce qui est vrai, en somme". En dan gaat hij voort: „Comme vous le voyez, mes affaires sont avancées. Mon entrée à Solesmes est attendue; dans quelques années vous me verrez, après mon noviciat d'oblature, la tête rase avec couronne de cheveux et l'habit noir des fils de St Benoit. — Le plus content et le plus attristé dans tout celà est le bon Ferret qui a voulu m'accompagner à Solesmes, il me dit que je dois faire celà, les larmes aux yeux, car l'idée qu'il ne me verra plus guères le désole".

„Juist, dat was l'abbé Ferret, de man die Huysmans eigenlijk bekeerd heeft.... Ik herinner me hem heel goed.... Hij was toen al ziekelijk, in '96, en 't volgend jaar is hij gestorven, tot groot verdriet van Huysmans, die héél wat goede vrienden begraven heeft in z'n leven.... Dat moet je niet vergeten als je denkt aan zijn plan zich in een klooster terug te trekken....

„Intusschen werkte hij toen al hard aan La Cathédrale. Hier heb ik een brief van tweeden Kerstdag 1896. Luister nog eens, deze is heel belangrijk. „Je trouve votre lettre, retour de Chartres, où j'ai été, comme tous les ans, passer ma nuit de Noël. Il faisait un froid terrible, mais le lever du soleil d'hiver dans les incomparables pierreries des vitraux est un enchantement — et la vieille crypte est un lieu de délices incomparables par une piété de vrai moyen-âge. Mon livre avance tout de même. Il sera fort

ennuyeux pour un lectuur profane, mais je crois que comme travail sur une cathédrale, sur toute la haute symbolique du 13e siècle, sur les églises, la sculpture, les pierreries, les plantes, les bêtes, les couleurs, il sera intéressant comme condensé n'existant pas sur ces choses perdues. — Puis après celà, En Route et La Cathédrale, j'aurai fait le grand art du Catholicisme — et alors, vive la cloître. J'irai auparavant sans doute à Schiedam et à La Haye pour ma Ste Lydwine dont je veux écrire la vie, lorsque j'aurai revètu la robe et le capuchon noir, et alors, j'espère, Dieu aidant, n'avoir plus que mon baluchon à faire et filer vers les arceaux du cloître".

„Ja, ja ... en toch is er niets van gekomen.... 't Is bij 't noviciat d'oblat gebleven, zooals je weet.... Máar daar zullen we 't straks nog wel even over hebben.... Hier, in een brief van 2 Febr. 1897 schrijft Huysmans me al over een principieel verschil met zijn brave Benediktijnen. „Je suis fort embêté pour l'instant avec les Bénédictins, qui me tirent en tous sens — mais nous ne nous entendons pas précisément sur l'oblature. Ils rêvent de me fourrer sous le joug de fer — et moi, je veux des restrictions —, le plus inquiétant, c'est la question de l'art là dedans. Que je ne puisse plus rien imprimer sans la permission de l'abbé — va encore — que je soumette mes livres pour être examinés au point de vue theologique, je le veux bien encore — mais que l'abbé ait le droit de me c h a n g e r mes phrases, de patauger dans mon style, ça non, je n'en veux pas!"... Je ziet, hè, n'est pas moine qui veut!... Huysmans hield meer van zijn vrijheid, en van het goeie-leven, dan hij zichzelf misschien wel bewust was. Reisjes maken, mooie en curieuse dingen zien, bizondere menschen spreken.... Aha, hier is z'n brief over z'n reisje naar Schiedam voor Ste Lydwine; 9 Oct. 1897 staat er boven. — Je weet, ik zat toen nog hoog-en-droog in Hamburg, en hij had me niet vooruit over die reis geschreven. — „Parti pour Solesmes et avisé par le Ministre que mon congé se trouvait par suite d'une maladie du chef, reduit de moitié, je suis parti subitement pour Schiedam où j'avais mes notes à prendre pour Ste Lydwine. — Ce fut un rêve. Une ville, extraordinaire au point de vue de la ferveur catholique, dans ce groupe, un Curé emballé sur En Route, bref, tous les documents mis à ma disposition avec une bonne grâce parfaite. Il est vrai que mon départ annoncé par suite d'une indiscrétion, dans le Figaro, avait été reproduit par les journaux de la Hollande, et que j'étais attendu dans cette ville où j'ai vécu des heures charmantes." —

„Ondertusschen begon het tijdstip te naderen, waarop Huysmans pensioen krijgen kon; hier, onderaan, vind ik dan ook het volgende P.S. „En ce qui concerne mes affaires de retraite, je ne sais rien encore — mais je dois dejeûner, la semaine prochaine, chez mon Ministre, et peut-être, entre le café et le cigare, verrai-je à arranger mes affaires."

In '98 verscheen La Cathédrale. Soesa, onaangenaamheden, had hij daar weer genoeg van, maar het boek werd kolossaal gelezen! „Rien de neuf ici", schrijft Huysmans, 29 April 1898: „nous avons des temps d'orage qui me flanquent de douloureuses névralgies. Je turbine toujours à l'Echo de Paris et ai eu avec les catholiques un tas d'histoires. Ils ont dénoncé La Cathédrale à l'Index, à Rome, espérant ainsi couper la vente. Ces gens sont bien idiots, mais ils me laissent sans étonnement. Ils sont la meilleure preuve de la divinité de l'Eglise, car aucune institution humaine n'eut pu résister depuis tant de siècles à l'imbécillité des siens. Je pense quelquefois que mon pauvre Ferret à bien fait de mourir, car il eut souffert affreusement de tout celà."

„Toen ik in dat jaar, 1898, in Parijs kwam vond ik Huysmans niet meer in zijn ouden kring. 's Zondags at hij nog wel dikwijls met z'n vrinden, Landry, Descaves — Forain kwam er eerst later bij — en l'abbé Meunier — dezelfde met wien hij, in 1904, zijn laatste reis heeft gemaakt, naar den Elzas —, maar overigens was hij toen meest met de familie Leclaire, rechtzinnige katholieken. 't Volgend jaar kreeg hij z'n pensioen, en toen vluchtte hij dadelijk uit Parijs weg, maar niet naar Solesmes, neen, naar Ligugé, in de buurt van Poitiers,... Daar nam hij zijn intrek in het „Maison Notre-Dame".... Wacht, ik heb natuurlijk brieven daarvandaan.... Hier is er

een van 4 Januari 1900, Ligugé.... Eerst over 't nieuwe jaar... „J'espère que la Providence ..." Dan over Bloy, over den oorlog in Transvaal... „puis enfin, par atavisme et pour Ste Lydwine, je suis pour la Hollande.... Les Leclaire sont à Paris, pour les vacances du jour de l'an, et je vis seul, pour l'instant, avec le chien d'un coté et le chat de l'autre. .. Je buche pour l'instant la liturgie, en vue de mon noviciat d'oblature qui commence le 19 Mars. Il sied que je sois un lapin sur ces questions bénédictines pour ce jour là. J'ai heureusement comme maitre des novices le brave P. Besse que vous connaissez...." Je ziet, het werd meenens!... en de plechtigheid had inderdaad plaats dien 19den Maart.... Hij schreef er mij over... en over de houding van de pers daarna.... Die was natuurlijk weer, zooals hij vriendelijk opmerkte, „d'une imbécillité dont rien n'approche".... Maar dat hij niet ongestoord in z'n rustige teruggetrokkenheid werd gelaten, daar heb ik 't beste bewijs van, hier, in een briefje van 25 April 1900 over de nalatenschap, en de „Académie", de Goncourt — je weet ze hadden Huysmans tot president benoemd. Hij schrijft dat er ééns in de maand „réunion", zal zijn, maar dat hij niets geen lust heeft zoo dikwijls naar Parijs te reizen.... „J'espère ainsi ne pas voir non plus l'exposition. Ce que j'en ai aperçu à Paris m'a fait horreur..." etcetera.... Die groote tentoonstellingen hadden nu niet bepaald Huysmans' volle sympathie zooals je merkt!... Van de camaraderie onder de leden van de Académie de Goncourt was hij blijkbaar al evenmin verrukt.... Daarbij moet je nu wel in aanmerking nemen dat mijn oude vriend een pessimist was en wel eens een klein weinig overdreef....

„Maar intusschen, zeg, ik krijg er genoeg van, wil je gelooven.... Wat gaat je dat in je rug zitten.... Gód! Wat ben ik moe.... Laten we 'r uitscheiden, het is nu wel genoeg.... Als je twee-en-twintig jaar als vrienden hebt omgegaan...."

En met een triestig gebaar den stapel brieven op zij schuivend, stond Prins op. Om zich vervolgens, rekkend en geeuwend van nerveuse vermoeidheid, achterover uit te strekken op zijn rustbank.

„Je hebt gelijk", kon ik niet nalaten toe te geven. „Eerlijk gezegd, ik heb me verbaasd, dat je 't zoo uithield, 'k heb je bewonderd.... Ik ben ook moe, maar voor jou is het nog zoo heel iets anders.... Wat 'n weemoed stijgt er op uit zoo'n stapeltje brieven, hè?..."

„Ja," zei Prins, „wát een weemoed, wát 'n weemoed!... Brieven overlezen is eigenlijk een beroerd werk.... Wat heeft die kerel gezocht, gewerkt.... Monnik, in 't klooster opgenomen, is hij nooit geweest. Ook het leven als oblat werd hem op den duur te moeilijk. Hij kon het eten niet verdragen, het bed was te slecht... hij verlangde ten slotte naar zijn oude leven terug.... In 1903 ben ik voor 't laatst bij hem geweest, zooals ik je vertelde. 't Spijt me genoeg, dat het de laatste keer was.... Hij heeft me nog zoo herhaaldelijk genoodigd, geroepen later... maar och, hoe gaat 't!... Ik was hier in Schiedam gekomen, als mededirecteur van de fabriek, en ik kon niet weg!... Toen, in 1903 woonde Huysmans in de Rue Bonaparte, met een huishoudster. Hij was een beroemd schrijver geworden — tot z'n eigen verwondering, geloof ik.... Vooral de geestelijkheid las hem, zijn latere boeken werden druk verkocht...."

„O ja, van Ste Lydwine moet ik je nog vertellen. Dat was in 1901 verschenen, gedrukt in Hamburg en uitgegeven door het Verlagsanstalt Richter en door Stock, zijn ouden uitgever te Parijs. Ik heb het grootendeels voor hem gecorrigeerd.... Hé! en weet je waar hij ook nog eens plan op gehad heeft? In '87 wou hij een roman gaan schrijven over de Naundorffs. Daar zou de cléricale wereld in komen en Karel XI, en de alchemie, en Péladan, Bloy.... Er is niets van gekomen...."

„Hoe kwam het eigenlijk dat hij nooit getrouwd is?"

Prins lachte binnensmonds. „Hè?.. Trouwen? Och, nee, dat was niets voor hem. De vrouwen wél, maar.... La réalité tue le rêve. Staat dat niet ergens in Là-Bas? „Il vaut mieux ne pas vous exposer à d'affreux regrets!"... En dan — maar dat kan je óók in Là-Bas vinden; och, zooals ik al zei,

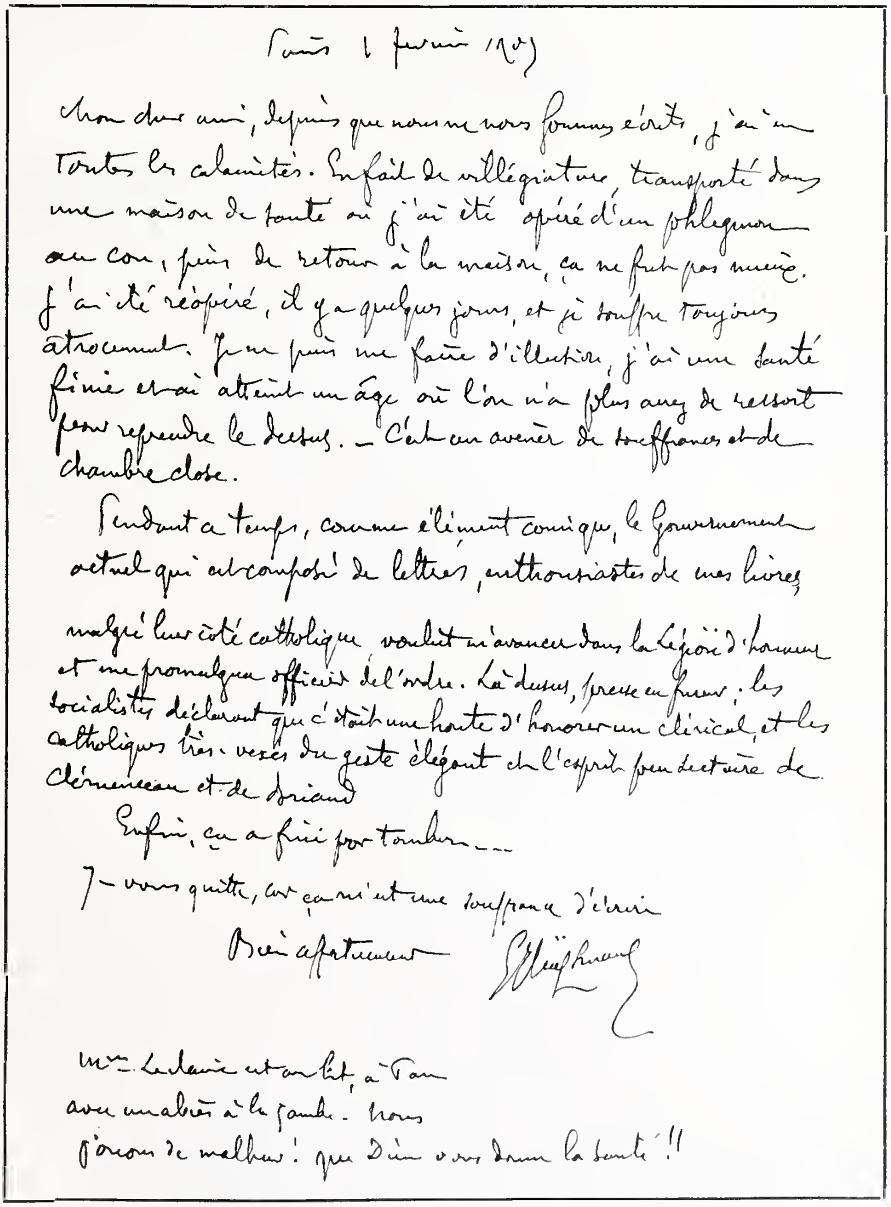
hij heeft eigenlijk altijd over zichzelf geschreven — herinner je je niet: „Autrefois, quand j'étais jeune et ardent, les femmes se fichaient de moi, maintenant que je suis rassis, c'est moi qui me fiche d'elles". Dat zegt Durtal . . . tegen zijn kat . . . , weet je wel? . . . Ja, die kat in Là-Bas is goed, hè? Weet je nog, dat hij bang is voor Mad^e^. Chantelouve? . . .

„Dat leek me 'n romantisch trekje."

„Hm! Ja! . . . óf een bijgeloovig, een occultistisch trekje. . . . Wie zal 't zeggen? . . . Maar zeker is dat onze vriend in zijn later leven heel wat vereersters had. . . .

„Zeg me nu nog één ding. In hoeverre was Huysmans eigenlijk Hollander. Waar is hij geboren, en waar heeft zijn vader gewoond?

Prins veerde weer op. „Goed, ja, dat zullen we nog even opzoeken.... 'k Zal het wel gauw vinden . . . . 't Staat alles in een briefje van 1903. . . . Je weet . . ." — Prins zocht intusschen al weer onder de brieven — „Huysmans heette eigenlijk niet Joris Karl, maar Charles-Marie-Georges. Dat Joris-Karl was een uitvinding van hem zelf, een verhollandsching, dacht hij, van zijn voornamen. Karl moet je Karel uitspreken. Hij schreef Karl omdat hij meende dat die spelling de juiste hollandsche was. . . . Aha! . . . hier heb ik het, geloof ik. . . . Jawel hoor! . . . „En fait de documents sur la famille de Hollande voici tout ce que je possède: Mon grand père Jacques Charles, peintre, se maria à Elisabeth Beens et eut deux garçons: 1° Constant Cornelis, peintre, professeur à l'académie de Breda, décédé à La Haye, le 28 Nov. 1886; 2° Victor Godfried, peintre, mon père, né à Breda, le 8 Juillet 1815; — et cinq filles!! . . ."

Paris 1 février 1907

Mon cher ami, depuis que nous ne nous sommes écrit, j'ai eu toutes les calamités. En fait de villégiature, transporté dans une maison de santé où j'ai été opéré d'un phlegmon au cou, puis de retour à la maison, ça ne fut pas mieux. J'ai été réopéré, il y a quelques jours, et je souffre toujours atrocement. Je ne puis me faire d'illusion, j'ai une santé finie et ai atteint un âge où l'on n'a plus assez de ressort pour reprendre le dessus. — C'est un avenir de souffrances et de chambre close.

Pendant ce temps, comme élément comique, le Gouvernement actuel qui est composé de lettrés, enthousiastes de mes livres malgré leur côté catholique voulut m'avancer dans la Légion d'honneur et me promulgua officier de l'ordre. Là-dessus, presse en fureur; les socialistes déclarant que c'était une honte d'honorer un clérical, et les catholiques très vexés du geste élégant et de l'esprit frondeur de Clémenceau et de Briand.

Enfin, ça a fini par tomber...

Je vous quitte, car ça m'est une souffrance d'écrire

Bien affectueusement

J K Huysmans

Mme Leclaire est au lit, à Paris avec un abcès à la jambe. Nous jouons de malheur! que Dieu vous donne la santé!!

HUYSMANS' LAATSTE BRIEF AAN ARY PRINS, GEDATEERD 1 FEBRUARI 1907.

„Huysmans' vader stierf 24 Juni 1856 te

Parijs. Hij zelf was eenig kind. Zijn moeder heette Badin. Zij is later hertrouwd, die moeder, met 'n mijnheer Og. Vandaar dat hij twee half-zusters had die Og heeten. Hij is in '48 geboren....

„En wat nu betreft zijn laatste ziekte en zijn dood... hij heeft enorm geleden.... Z'n laatste briefje ligt daar ook bij.... Neem het maar mee, en reproduceer het in z'n geheel, in je tijdschrift, ja, dat is wel goed..., maar laten we er dan over uitscheiden, want ik ben er waarachtig kapot van!... Huysmans!... Wat heb ik hem, terwijl we praatten, voortdurend voor me gezien, in z'n houding, zooals hij daar op dat kiekje staat, voor dat gebouw in Lourdes....

Zóó hield hij ervan te flaneeren, door Parijs, langs de Quai St. Michel vooral,... de boekenstalletjes.... Vind-je niet dat hij een leuke uitdrukking in z'n gezicht heeft?... Iets droog-komieks, de bedaarde opgewektheid van een hypochonder.... Ja, zoo was hij.... Die leuke, kalme geestigheid zit ook sterk in z'n eerste boeken.... Wat hebben we samen al niet beleefd!... In dien tijd toen hij nog lang geen plan had monnik te worden!... God!... Maar hij heeft eigenlijk maar één hartstocht gehad... De middeleeuwen... de middeleeuwen...."

Nov. 1907.

Bibliographie van J. K. Huysmans.

1874 Le Drageoir aux Epices, '76 Marthe, '79 Les Sœurs Vatard, '80 Sac au Dos (Soirées de Medan) '80 Croquis Parisiens, '81 En Ménage, '82 A vau l'eau, '83 L'Art Moderne, '84 A Rebours, '87 En Rade, '89 Pierrot Sceptique (avec Léon Hennique), '87 Un Dilemme, '89 Certains, '90 Les Vieux Quartiers à Paris; La Bièvre, '91 Là Bas, '95 En Route, '96 Félicien Rops et son Œuvre, '97 Là-Haut, '98 La Cathédrale, '99 Pages Catholiques, 1900 La Bièvre et Saint Séverin, '01 De Tout, '01 Sainte Lydwine de Schiedam, '03 L'Oblat.

---

†† NAJAAR ††

DOOR

STIJN STREUVELS.

De lente, de verrukkelijke lente met haar pracht van kleurige bloemen — het heerlijke ontwaken van alle levende dingen, de dageraad van het jonge jaar is al te lang voorbij; de schoonheid ligt ver in 't verschiet bij andere verledene dingen waar de verledenheid zelf een eigen waas van teere weemoed heeft omgeweven; die pracht is vergaan in een schemering van doorzichtige vormen en halfverwischte kleuren waarmede de herinnering wonderen van teerheid fantazeert... teerheid die eilaas niet meer te naderen, niet meer te genieten valt tenzij in die verre herinnering, — schoonheid die schooner wordt omdat ze vergaan is en voorbij en we nog enkel treuren kunnen bij 't gedacht dat we 't genot er van nooit meer beleven zullen, omdat de nieuwe lente weer iets anders wordt... omdat alles rondom ons verandert en we leven moeten met 't verlangen in ons: naar 't geen anders worden moet en de treurnis om 't geen veranderd is.

De zomer staat nader in ons geheugen, hij leeft nog in ons lijf; de hevige klaarte zit ons nog in de oogen, de klaarte van die schoone reeks lange dagen. We hebben ze nagegaan één voor één, medegeleefd en er behagen in geschept omdat die zomer ons het wezen scheen en de oorzaak zelf van 't leven en van de schoonheid.

Herinnert u maar den zegepraal van de zon elken vroegen morgen, het glansrijke zonnebeeld dat vast zijn wegen ging en 't blauw, het vlekkeloos blauw van de lucht, de zuivere einders ver-strekkend rond de wereld. Voelt maar de hitte van den noen en de stilte der middagen... en hoeveel avonden zijn er te tellen dat de dag stil uitstierf en 't westen telkens een nieuw wonder vertoonde? En de blauwe nachten, de maan, de sterren, de stilte waarin elk geruchte weergalmde in uw ziel en uw gemoed ontroerde als een schokkende gebeurtenis.

De zomer kunnen we ons nog tastelijk voorstellen en levend herinneren. De groei van de vruchten hadden wij nagegaan; de veelte en de schoonheid strekte zoo wijd dat onze oogen zoover niet dragen konden. De stille, trage groei was als een adem van

leven die de zon vast elken dag spreidde over die weelde van groen. Uit de schoonheid groeide 't beschot en de leefte voor menschen en dieren ; alles volgde zijn schoonen gang en scheen met wijs beleid beschikt. De dagen van den boer waren éen drukke bezigheid, vervuld van den morgen tot den avond; altijd wist hij wat te doen en deed wat er te doen was. Geen tijd had het volk om te genieten van de schoonheid en den praal van den zomer; op hun wezen lag de ernst en alle dingen rondom hen, schenen enkel te bestaan in 't verband van hun eigen leven en uit loutere noodzakelijkheid.

Herinnert u hoe de angst het volk beheerschte, hoe elke dondervlaag, elk onweder een straffe scheen en een dreiging die hun kwam berooven van hun eigendom. Want 't geen ze gezaaid hadden, elk voor zich, was hun eigendom en de zonnesching die hun vruchten deed bedijgen, kregen ze van God genadiglijk en zonder vergelding. Zoo-gauw dan dat de rijpdom vastgesteld was, heeft niemand geaarzeld om er de pikke in te slaan en koorn en al wat de zomer voortgebracht had, te stuiken, te binden, te stapelen en het op hooge voeren, awierig in hun schuren te stoppen.

Geen een die 't hoofd gewend of omgekeken heeft naar 't land dat ze geplunderd en kaal gelaten hebben. Zoo rap, zoo onverwachts is dat gegaan en zoo onkennelijk is 't land ineens geworden, dat niemand voorzien kon hoe nakend het einde was en hoe de zomer nu ineens had uitgevierd.

De velden liggen bloot in hun barre eerde; nog eens zoo wijd schijnt de vlakte en onmetelijk nu langs de vier gewesten uit, strekt de ruimte van hier tot aan den einder. De groeite is ineens gestaakt en al die groenigheid ligt gestapeld in de schelven die als zware, ronde torens, hooger dan de daking boven de hoeven der boeren uitsteken. Daar ligt de schoonheid geborgen, de deugd van de zomerhitte vergaderd en de uitkomst van alles, naar 't schijnt . . . 't is de veelte, de overvloed van 't zonnezomeren die dienen moet tot leefte van 't doode jaargetijde dat aanbreken zal. De opbrengst der schoonheid is 't onderhoud van menschen en dieren geworden. Daartoe is al die pracht aangewend, al die drukte, al dat werk en inspanning . . . om 't leven te houden in de dood; om den tijd uit te zien dat er geen zonnne komen zal en alles verdompeld ligt in den doodelijken slaap ; om den stond af te wachten der nieuwe herrijzenis!

Zie maar hoe doodsch en verlaten de landen zijn: hoe de hoeven toegedekt en gesloten staan, somber tegen de lucht; hoe alle leven gescholen is binnen 't omhein der muren en onder de veiligheid der lage daking.

Hier hebben de menschen heel den zomer gewerkt, in strenge gejaagdheid hebben ze hun dagen verleefd, hunne taak is volbracht, ze hebben den voorraad binnen, nu hebben ze niets meer te verrichten, de tijd van werken is voorbij en de groote, de lange, de algemeene rust is aangebroken. Laat de elementen nu maar meesteren over hunne velden, de regens en slagvlagen vinden er niets meer te verwoesten; 't water zal de gronden murruw maken en vort en voordeelig voor de dricht ten uitkomende. De poenige boeren geven er wel wat om! ze zitten warm en droog, goedsmoedig en veilig in hun weelde, bewust dat ze wel verdiend is.

Over heel de natuur is de aanblik grootsch en rustig; nu is 't de groote verpoozing in den wentel van 't algemeen leven en bedrijf — de mist zal zich uitspreiden als een deken en alles dompelen in grijze onduidelijkheid.

De heerlijkheid van licht en leven is uitgevierd, zonnesching en blauwe ruimten zijn vergane dingen.

Ja, nu is 't de rusttijd en wie gewrocht heeft mag er treffelijk van genieten.

Wij integendeel, die de schoone zomerdagen verleefd hebben met onze oogen, die niets deden, de dagen lang, tenzij ons zat zuipen aan de pracht, de heerlijkheid en de schoonte van het zomerlijk uitzicht, wij, die er van genoten hebben als van een gestadig feest zonder er ooit vernoegd van te geraken en altijd nog wenschten om meer — zoodat we verrast werden door het plotse einde en den weemoed nog in 't herte voelen om de heerlijkheid die al te kort van duur, weeral voorbij is; — wij die niets deden dan schep-

pen en ruifelen in den rijkdom, wentelen in de weelde, drinken in de veelte, mooschen in de eindeloosheid en garen aan de schoonheid die onvergangbaar scheen, zonder te helpen aan 't verwerken dier schoonheid tot eetbare nuttigheid — terwijl de menschen die gewrocht hebben heel dien tijd, nu aan 't rusten zijn, — aan ons nu den donkeren nacht en de donkere dagen om aan 't werk te vallen; aan ons nu die gegaarde schoonheid te verwerken tot tastelijke voortbrengsels die deugd, genot en welvaart moeten brengen aan dezen die rusten mogen....

Onze werkbeurt is nu aangebroken.

Zie de lucht is éen dikte grijs, de blaren rotten aan de boomen, 't groen is geroest, verwelkerd, geluw en derf; de einder zit vol mist en de wegen zijn onbegaanbaar, 't land is als een doolage... de zwarte kraaien wieken door de lucht...

Doe de vensters dicht, schuif de behangsels voor, ontsteek het vuur, 't lamplicht wacht....

Schoone dingen van mijne herinnering, dingen van teerheid, wasems van weemoed en zachte treurnis, heel de wereld van mijn verlangen die leeft in mijn verbeelding, moet ik verwerken.

Denk dat gij de wever zijt die op zijn getouwe zit en weeft; die uit de kronkels en slingerkrullen van de keten, de beelden maakt die levend en vol kleur te voorschijn komen bachten den kam en stilaan winden op den boom...., waar zij geworden zijn het onvergankelijke doek dat 't volle leven weergeeft.

November 1907.

† OP DE FOOR †

DOOR

FRANS VERSCHOREN.

Jongens, jongens, nu was 't plezant! Nu had de Krol het leventje! Al een heele week had het geduurd, op de groote markt, het opbouwen van barakken en meulens en tenten voor de Novemberfoor. Van 's Maandags af al, leefde het Krolleke mee, het plezierige leventje van het kermisvolk. Van 's morgens in de vroegte was hij er bij en ging het plezier aan den gang; en hij liep mee langs de straten, met zwaar gewielde wagens, breed en hooggekapt, log dokkerend van de statie naar de markt, vier paarden van voren geweldig pootklauwend, dat vuurgensters lustig sprankelden uit de keien. Daar achter dan kwamen de foorwagens aangebold, rollende huizekes, waar die menschen zoo waar inwoonden en overal mee heentrokken, plezierig kleine, groene huizekes, met vensterkes en witte gordijntjes en een rookend schouwke van boven erop. Den heelen dag, de heele week had het voortgeduurd en Krolleke bleef op de markt, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, als de foorlie nog werkten in waggelschijn van geelzwarte, vuil rookende olievlam: en hij stond zoo maar te gapen bij groote wagens, breed openmuilend, waar planken en staanders en palen, koorden en paardjes en schipkes, kleinere wagentjes en volgepropte kisten en koffers uitkwamen, al het gerief en het spel van de foorlie, die rumoerig rondliepen, hamerden, klopten en zaagden, op ladders klommen, sjouwden en porden, aan palen hingen, zwierelend in de lucht, roepend en vloekend dooreen, onder en boven. En als de witte huiven dik beschermend over barakgeraamte waren gespannen, verbergend wat er binnen werd beredderd en gereedgemaakt, dan wist de Krol gaan te loeren, door voorzichtig met een tipke opgetilde doeken, door spleetjes en gaatjes; en hij wist zoo precies hoe 't er overal uitzag van binnen, in stoom- en paardjesmolen, in wafel- en snoepkraam, in schiettent en lutteursbarak, in cirk en bij waarzegster en sprekenden kop, in kijkkas met wassen beelden, en overal, overal!

Maar nu ging het spel voorgoed beginnen.

't Was nog vroeg in den voormiddag; de hoogmis was aan, maar straks gingen tenten en barakken open en dan kwamen de menschen afgestroomd, van de stad en den buiten,

verlekkerd op rumoerig foorplezier. Krolleke stond te wachten aan het gesloten centmeuleke van Linnekes, juist op het plaatsje waar het doek zou opengaan en waar hij de eerste zou kunnen binnenwippen om mee te mogen stooten, rondloopend in den armen molen, die geen paard had om het spel in gang te steken; waar eenige bengels zelf moesten duwen, die dan op 't einde van iederen rit mee mochten rijden voorniet, uitrustend op planken molenvloer. De andere bengels uit het Luiksch en 't Karthuizers, uit arme steeg-jes en vuile poortjes der stad, stonden ook te wachten, drommend rond den molen, stootend en vechtend om voorste plaatsen en om mee te kunnen steken, want ze hadden geen centen, de arme dutsen, om hun toerkes te betalen.

De hoogmis was uit en de Linnekes kwam, de lange vent; hij rolde het doek op en maakte bloot de houteren paarden en de beschilderde leeuwen van zijnen molen; de paarden, op ingetrokken achterpooten, hun voorklauwen gekruld de lucht in, de povere paardjes, wit en grijs en vos gekleurd, met mat glazen boloogen in hunnen kop, met groen en blauw geverfden zadel op den rug, en, heel ver van achter, een zwart gapend holleke, waar vroeger de vlassestaart was ingeplant; en de wreede leeuwen, ros en vuil, met dik bemaande dreigkoppen, naar de kin-ders gewend, woest opensperrend hun rooden krampmuil.

Krolleke was de eerste den meulen inge-wipt, op teeken van den langen baas en stond te wachten op zijnen post, zijn hand omknellend den houten staak, stootensgereed, En jongens en meisjes, die betalen konden, klommen schrijlings op leeuwen en paarden, vechtend en tierend om beste plaatsjes aan buitenkant, van waar ze „partie" konden trekken om een toertje voorniet te mogen doen.

Nu begon het! Het orgel draaide en maalde en spuwde en rochelde tonen uit, die blazend piepten en schartten, dansend en huppelend het meuleke rond; en de jongens daarbinnen krochten in gang, spannend hun ruggen en liepen, liepen dat de meulen rond-vloog in plezierig gedraai. En als de Linnekes en zijn wijf de centen hadden afgehaald, dan mochten de stooters uitrusten en meetoeren, neergezeten langs binnenkant op planken molenvloer. De Krol draaide mee, langs sput-terende en krochende orgel voorbij, voorbij de Linnekes en zijn wijf, die 't spel stonden aan te gapen; en langs buiten vloog het stadhuis voorbij en de rondgetroepte men-schen en den achterkant van lutteursbarak; en verder de huizen van de markt aan den overkant, meewervelend in lekkeren draai.

Als 't moleke een poosje stilstond en draai-orgel zweeg, dan kwam aangezwaaid rumoerig gonzen van de foor, in vollen zwier. En de Krol zag voorbijtrekken en zwermen de men-schen, met lachend gelaat en babbelmond; en hij hoorde verward stemmengebrom, en boven eruit springend, snerpend fluitgegil van stoommolenmachien, koperen geschetter van trompetten, dofdreunend bonken op baltrom-mels, en paffend knallen van geweerschoten in de tirs, en altijd aan een razen en ronken, roezemoezend dooreen, in gemaal en gewiel omhoogwolkend, boven barakken en tenten, de lucht in.

Vooruit, Krolleke, vooruit jongen, steken aan uw paardjes! En 't wirreldraaien herbegon en 't duurde voort, in eenzelfde gekringel, uren en uren aaneen.

Den heelen morgen had hij meegestooten en rondgeloopen, binnen 't meuleke, en mee-gereden, voor niet, hoe lang, dat wist hij niet; tot hij eindelijk zot en zat was gedraaid van 't wemelen voor zijn oogen en 't razen van ziek dempige orgel; tot hij het beu was en er uit muisde, afstaand zijn plaatske aan anderen bengel.

Handen in de broekzakken, diep wegge-duwd, op zijn duizend gemakken, lui slente-rend liet hij zich meegaan met drommende volk.

„Baaske, hoe laat is 't?" vroeg de Krol aan een heerke, dat den franken bengel be-zag, die daar stond, zonder klak, met blooten nek, smerige lodderbroek en afgerobbelde kous, neerhangend op half losgeregen, ver-sleten schoen, zonder hiel.

„Zeg is, baaske, hoe laat is 't!" drong Krolleke aan, hoofdzwijgend naar horlogeketen.

En 't heerke, half geërgerd, half ingenomen met loddelijk gelaat van franken bengel, trok zijn uurwerk uit.

„Kwart na den drieën!"

Kwartje na den drieën! Zoo laat. De Krol krabde in zijn haar. Hij was niet gaan eten, dezen middag. Rats vergeten! Niks aan gedacht en zuiver geenen honger gevoeld, met dat meuleke! Nu dierf hij niet naar huis, uit vrees voor slaag, vóor 's avonds, als hij zeker was dat zijnen pee weg zou zijn.

Maar kijk nu, menschen, de schoone hollandsche gebakkraam. De Krol rook den lekkeren geur van wafels en smoutebollen, walmend onder de tent uit; en hij drong door 't volk en stond te gapen met begeerige oogen. Daar lagen lekker uitgestald, heelder hoopen koeken, bruine koeken, rond of vierkant, wit glinsterend met suiker bepoeierd; daar stonden ronde glazen flesschen, met roode en gele en witte muntbollen, toppensvol. Daar lag chocolade met witte creem en nougat daarnevens in dikke klompen; en wat verder heelder stapels gele wafels, met diepe puttekes. lekker geurend; en op den uithoek, gansch aan 't einde, een diepe, witte kom. volgetast en opgetorend. bruingekorste, vettige smoutbollen. Hap! De Krol beet erin en hij proefde hoe lekker ze zouën smaken. Maar hij had geen centen op zak en ze waren voor hem niet, de lekkere bollen. Hij mocht maar eens kijken, van verre, en van dichtenbij toch ook wel. Krolleke schoof nader, voetje voor voetje, tot aan den toogrand, vlak met zijnen neus bij al het lekkers.

In den hoek zat dikke, roodgekaakte baas en hij schepte al maar aan, uit blikken ketel, de witte spijs in ronden lepel en liet ze neervallen in 't bruine vet, dat brobbelend kookte; en dan haalde hij de bruine gerimpelde bollen, leekend van 't vet, uit den pot, en stapelde ze op, in witte kom. Zijn vrouw, glimmend en blinkend van 't zweet, bakte wafels aan 't vuurke daarnevens. Ze smeerde de lichte vloeispijs open in 't heete, diepgegroefde ijzer, en draaide ze neer in 't blauw vlammige houtskoolvuurtje, en keerde ze om, en schreepte met mes den zwart verbranden rand af der uitgebortelde spijs; en ze stelde de warm slappe wafels schuin tegen elkaar, tot ze kraakhard waren opgesteven. Het witgeschorte meisje bediende de koopers, die aankwamen gedromd, tusschen nieuwsgierig kijkende bengels, die nevens en tegen den Krol lagen, vlak bij de kraam. Het vriendelijke meisje telde, vliegensvlug stekend de smoutbollen aan het vorket en ze neerknippend in papieren zakje; dan greep ze de suikerdoos en bepoeierde en bestoof dik wit de bollen en heur vingers. De gelukkige jongens, die centen hadden om te koopen, beten in de bollen en smulden ze op, likkend met hun tong naar suikerkorrels, die haperen bleven aan mondhoek en kaken. De Krol voelde 't water rond zijn tanden uitkomen en samenloopen onder zijn tong; hij bukte voorover en speekte een grooten witten plas op den grond. Hij kreeg honger; maar hij had geen centen op zak en hij dierf niet naar huis. Hij geeuwde, zijnen mond langzaam, ver opentrekkend en 't water schoot in zijn oogen. Maar plots schrok het Krolleke op, gestut in zijn hongergegeeuw, en hij stoof achteruit, vluchtend voor den dikken baas, die woedend opsprong, donderbulderend tegen smerige bengels, die hangen bleven tegen zijnen toog, de klanten den weg versperrend; en hij dreef de jongens uiteen met leelijke bedreigingen van ruwe vloekstem en gebalde vuist. Als musschen vlerkten ze weg en uiteen, de foor op, naar ander plezier.

De zon was weggerezen achter de huizen. De avond kwam en verteederde 't blauw van den hemel tot grijs opaal. waartegen scherp hoeklijnden de zwarte daken der huizen. 't Werd koud en donker. De lichten gingen overal aan. Uit alle barakken stroomde koud wit acetyleenlicht in breed gegolf over krioelende menigte; en zwarte schaduw-vlekken streepten en bochelden, wemelend over witte gezichten, dansend en wippelend om neus en ooren. Van uit groote gloeilampen, melkwit omglaasd, sproeide 't electrisch trillicht rond, uiteenwaaierend in fijn gepoeier, neersneeuwend op schetterend fel gekleurde tentdoeken. Hier en daar geelde nog een enkele petroleumlamp, met vuilzwarte smookvlam, arme uitstalling, poverkes verlichtend.

De Krol slenterde rond en bleef staan gapen voor den stoommolen van Opitz, den gesloten molen voor rijke menschen. Tusschen twee hoogopsteigerende paarden, wilduitklauwend hun voorpooten, achter den toog.

zat rijke dame, die ingangkaartjes gaf, en geld ophoopte, in hooge stapels; en achter heur, door fijngeslepen en bebloemde spiegelraam, zag Krolleke het rijke gedoen: De rondhuppelende paarden, rijkbetuigd, elkaar achternaspringend in snel gewervel, met lachende heertjes en fijne damekes erop, in gewirrel van wapperende hoedpluimen en kostelijke pelsen en bont, om hals en schouder. En van boven, de draaiende molenkap, met lange rijen lichtjes bestippeld, honderden slingerlijnen, die golfden en streepten, hun gloeilicht neerglanzend, dat haperde en vonkte aan koperen barren, in bloedende parels en groee steenen van paardsgetuig, dat bliksemde, snel gensterketsend uit kristallen spiegelruitjes en gouden versiering. 't Was vonkengesproei en vuurwerk van bibbergestraal en levend geschitter. Daar mocht het Krolleke niet in; dat was voor rijke menschen alleen, die veel geld konden verteeren; en hij gaapte zijn oogen zat aan 't gouden lichtfeest en trok voorbij.

Boumla! Dzimla! Dzim! Spoed u, Krolleke, spoed u, jongen, de lutteurs beginnen. Als een palinkske slingerde hij door menschendrom, die dicht opeengepakt voor de barak stonden te gapen naar snelroffelenden trommelaar, naar trompetter, die 't al overschetterde met zijn koperen stem. De felgespierde lutteurs, breedgeborst stonden op 't verhoog, op zij van den ingang, hun dikgebobbelde armen gekruisd over rooden maillot, overblikkend het wemelend gewoel, uitzoekend in 't volk, wie hen uitdagen dierf. De baas der barak keelde woorden uit, die raspend wegvleugelden over de koppen, en stelde zijn vechters voor met ronkende namen; en hij toonde, roefelend met zijn stok op schetterend gekleurde tentdoek, de felle toeren, die ze daarbinnen zouden ten uitvoer brengen. Daarop ging de baltrommel weer aan 't bonken en de trompet aan 't schetteren.

Maar vooraleer de vertooning te beginnen, wou de baas eerst nog een kostelooze voorstelling geven aan 't publiek. En hij schaarde, uit voorste rijen bengels, beneden aan zijn voeten, twee kereltjes uit, wien hij de boxe américaine zou leeren. De Krol was voorop gewoeld en met een anderen snotter uit het Luiksch, liet hij zich opsleuren op 't verhoog en hij stommelde de trappen op, doffend met zijn stukken schoenen tegen de planken. De twee kapoenen wisten wel dat ze de vertooning in de barak voor niet zouen mogen bijwonen en ze namen plaats tegenover elkaar, fier geplant op hun wijdopengesperde beenen, in bokserstand.

„Hoe heette gij?" raasbrulde lutteursbaas tegen de Krol, worstelend met zijn stem tegen tromgebonk en trompetgeschetter, dat hij zwijgen deed met handgebaar.

„Krolleke," piepte 't antwoord door de stilte.

De groote vent greep Krolleke's kop in zijnen arm en wreef en kamde met ruwe vingeren zijn kroezelharen verward dooreen, tot de menschen plezier erin kregen en aan 't lachen gingen om Krolleke's koddig gezicht.

„Ha! Krolleke! En hoe oud zijde wel, Krolleke?"

„Tien jaar!"

„Watte, twintig jaar? Dan hedde gij al gelot?"

„Tien jaar!" verbeterde Krolleke, nebbig bijtend.

„Ha, tien jaar? Ah wel, Krolleke, we zullen u leeren boksen! Zijde niet verveerd, van niks?"

„Van niks!"

„We zullen dat is gaan zien, Krolleke, we zulle da zien!"

De Krol kreeg een grooten lederen handschoen aan zijn rechterhand en trok en schoof zijn kleine vuist in het grof gevingerde spel. Hij keek frank naar de gapende menschen, naar de wemelkoppen, schel verlicht door acetyleenlamp, wit opspokend uit zwarte donkerte. En 't ventje lachte, en bedreigde, achter lutteursrug, met opgeheven vuist in waggelenden handschoen, zijn tegenstrever, die nu aan de beurt was.

„En hoe heette gij?"

„Krugerke!"

„Watte, Krugerke! Uit Transvaal?"

„Neëe, uit het Luiksch."

„Ha, Krugerke uit het Luiksch, kunde gij boksen?"

„Ja 't!"

„Zoo! We zulle dat is gaan zien."

Maar toen! De lutteurbaas bemerkte Krolleke's komiek gebarenspel achter zijnen rug, en met snel-vlugge onwending, vloog rats

zijn zware hand muilperend op Krolleke's kaak en 't ventje duikelde bijna de trappen af, onder uitspetterend gelach van publiek. Maar het dappere kerelke lachte mee, en de menschen schaterden van de lol als de vieze snaak zijn tong lang uitstak naar terug omgekeerden baas.

Het spel ging beginnen. De twee kleppers moesten hunnen neus sterk vastknijpen in hun hand, hunnen linkerarm gebogen onder hunnen rechter, en dan, in zulke onmogelijke, dwaze houding, op het teeken van één, twee drie, elkaar muilperen toedienen, met de gehandschoende hand, om het meest! Ze gingen erop los, als twee woedende krielhaantjes, stuivend tegeneen, duchtig kappend, zwaai-zwierelend den half vrijen arm, moeilijk treffend met grooten, los wabberenden handschoen, elkaars oogen en ooren, doffend en ploffend, deukend en smakkend; maar door 't wild woelend armen schoot hun neusje los en dan rukte een krachtige lutteurshand de jongens vaneen en duwde hun den neus terug in den linkerpol. En Krolleke en Krugerke botsten weer tegeneen, armzwaaiend en deukend met lederen vuist, aangehitst door 't publiek, dat kraaide van de pret, tot eindelijk de twee guiten, hoot en poot werden opgeschept en in de barak gesmeten, tot de vertooning begon.

Nu mochten ze kiezen, het beste plaatsje, zie, daar in den hoek, op de onderste trapbank, nevens het doek, waarachter lutteurs uit zouden komen, vlak tegen de piste, vanwaar ze 't allemaal konden afkijken, zonder maar iets te laten verloren gaan van 't schoone spel.

Maar eerst nog gauw door 't spleetje van 't schuin opgenomen gordijntje naar buiten geloerd, naar 't spel op de straat. En de koppen van Krolleke en Krugerke, omlijst door 't driekantig openingetje van gordijn en raam, loerden naar buiten, naar menschenmassa en ze zagen en hoorden 't al.

„Amateurs pour la lutte! „brulbralden de felle vechters in dreighouding naar 't publiek, rechtervuist gebald, hoog omhoog de lucht in, den arm door linkerhand lichtjes ondersteund. En als er een arm uitpuilde uit het zwarte volk dan sprongen ze vooruit:

„Tegen mij?... Tegen mij?"...

Dan striepte een grijsleeren handschoen door de lucht, booglijnend al over de koppen, zwaar neerkwakkend in ruwe grijphand.

Daar bonsden de voeten wild bodderend de houten treden op. Krolleke en Krugerke wipten in hun hoekske en 't heele barakske stroomde vol. Ze zaten daar zoo lekkerkes te kijken en 't spel af te wachten in 't halfdonkere kot; achter en boven hen, en aan den overkant rijden zich de menschen, dik opeengepakt, tot hoog tegen de grauwe tentkap, die schuin opliep en 't spel overspande. De stemmen raasden verward dooreen, twistziek en nebbig, gereed om kwaad uit te schieten bij 't minste. De wijven, met blauw geruite of geelwitte sjaals, gesmeten om hals en schouder, schetterstemden mee en snaterbekten tegen ruwe kerels, breedgeschoft, met grove muilen en vechterstronies, en tegen soldaten, met roodgestreepte mutsen, gekomen om hun makker te zien lutteeren. De Krol zat ineengeduwd, vlak tegen zijwand, en zie, daar rolden ze nevens hem een zwaar gebolde ijzeren barre uit achterhok en ze smeten dof neersmakkende gewichten met zinderende rinkelooren in de piste. Terwijl de liefhebbers voor de lutte zich ontkleedden in achterkot begon het spel en de foorworstelaars stelden zich gereed op eene rij.

„Vrienden, raspstemde de baas tegen de menschen, we zullen de vertooning beginnen met de werkzaamheden van den heer Firmin, onzen jongen athleet; neemt wel attentie, dames en heeren, op het jongleeren met de gewichten; en als de artist mocht reusseeren, moogt ge niet vergeten hem een kleinen bravo te geven."

Firmin sprong vooruit, met lichte buiging voor 't publiek en greep 't gewicht, zijn sterke hand omknellend de gladde ijzeren oor. De Krol zijn koppeke ging mee, op en neer, en zijn oogskes volgden het wippelend gewicht dat vloog en rondrinkelde in de lucht, omhoog, omlaag, dat draaide achter lutteursrug heen, ombogend schuin weg over zijn schouder steeds rondkringelend en toch altijd terug neerkomend in behendige grijphand. En op teeken van foorbaas, die zelf aan 't bravoën ging, brak het los, eerst hier en daar, dan allemaal samen, knetter-knallend handgeklap; en 't Krolleke, hangend

over de leuning met zijn armkes, juichte mee en klapte dapper in platten handpalm, blij en verheugd dat het zoo schoon was, eventjes bang maar dat het gewicht op het laatste nipke nog ontglippen zou . . . Maar nu was 't uit en 't Krolleke dierf asemen diep en lang met ontspannen borst en keek bewonderend naar sterk geschouderden athleet, die rustig zijn plaatske terug nam, zoo heel dicht bij 't Krolleke, die nog altijd maar kijken bleef naar felle peesarmen en ruwe spierbobbels, die bultten en bochelden op schouders en rug.

„We zullen onze werkzaamheden vervoorderen en nog verschooneren, rauwde de stem weer; neemt wel in attentie, dames en heeren, dezen toer van den heer Muller; het arracheeren van dezen ijzeren barre van vijf en zeventig kilos, het heffen boven het hoofd in éénen tijd, door de force van den arm."

De heer Muller, in rooden trui, sprong vooruit, met sierlijk handgewuif, als groet voor publiek. Lenig boog zijn lijf en zijn vuist omknelde de zware barre. De vent keek naar de dikke bollen en wipte, eventjes maar, het logge spel omhoog, om te voelen naar 't evenwicht. Maar dan, in eens, met forschen ruk omhoog, in krachtige rug- en nekwending, zijn pooten krom geschoord onder 't sterke lijf, steeg ijzeren barre de lucht in. De Krol keek toe, met open mond; zie nu, daar gingen de breedopengeplante beenen, met kleine schokstapjes toe; en nu draaide de barre rond, slingerzwaaiend vooruit en achteruit, cirkelend langzaam in de lucht, de groote bollen aanzwevend tot vlak bij Krollekes kop, die opblikte en voorzichtigkes achterui kroop.

„Het neerliggen en opstaan" viel foorbaas zijn schorstem daartusschen in zware stilte.

Langzaam lenig gebeurde 't, zonder haperen, het knielen en plooien en uitstrekken der beenen, beweegloos het bovenlijf en stijf uitgestoken arm; en nu lag de sterke kerel, plat, lang-uit op den grond, zijn witte oogen strak gewend naar hooge barre in uitgestrekten rechterarm; hij rees terug op en daar stond hij, fier geplant op oplijnende beenen, zacht golvend langs stevige dijen naar 't lijf en struisch gewelfde borst, die droeg den vierkanten kop, achterover geknakt in stierennek; en uitpuilend, strak omhoog, den stoeren arm met knelvuist, omprangend de ijzeren barre; maar dan, met plotsen val, bonkte de barre neer, in doffen dreun op de piste.

„Bravo!" schreeuwde Krolleke mee met de menschen, in wild gejuich begroetend de stoere spierkracht.

„Dames en heeren, riep foorbaas, stillend het rumoerig gejubel, vooraleer onze werkzaamheden voort te zetten, zullen de artisten zoo vrij zijn een klein rondeke te doen in 't gezelschap; niemand is verplicht te geven, daar g'allemaal uw plaats hebt betaald; maar als ge vindt dat ze het gemeriteerd hebben, moogt ge gerust geven, 'ne cent of zelfs 'nen halven cent, alles is welkom!" De lutteurs dromden door 't volk, uitstekend een blikken bus in de hand, vlug beenwippend over de zitbanken; en Krolleke hoorde de centen plezierig neerrijzen, helder tikkend op andere centen die der al lagen; en ze duwden de bus ook onder zijnen neus, maar 't ventje had geen mieterke op zak; hij had anders zoo gaarne een centje laten neertikken door 't gapende muilke van de bus, een centje voor die sterke kerels, die alles konden, en die hij nu zoo maar stillekes bewonderend naoogen mocht!

En nu, de lutte!

Twee amateurs kropen uit donker achterkot met naakt bovenlijf. Rosse Sus, met dun blauw flodderbroekske en grauw vuil kousen, waar zijn hielen doorgaapten, met nog al magere armen, maar fel gespierden bobbelrug; en boven op, zijn rooden kop, ros behaard, wild gestoppelbaard; en de Karnier, een soldaat van 't fort, met zwarte, roodgestreepte broek, een boerenlummel, stevig gebouwd, met korten stierennek, ruw gekapt en gehouwen, lomp geplant op zijn pezige pooten.

Ze moesten eerst samen vechten en de overwinnaar zou dan worstelen tegen lutteur Pluim.

Ze stonden schuin tegenover elkaar, kop voorover, aan d'uiteinden der piste.

„En prise!" klonk kort bevel.

Rechterhand strak voor zich uitgestoken, wipten ze snel vooruit, ieder langs overkant der piste, vlug omwendend en terug springend

naar elkaar toe, loerend naar besten greep. Handen en armen omkneld, koppen gedrukt tegen naakten schouder, stonden ze te wringen, ombuigend en plooiend, beenen en rug. Dan, woest omknellend elkanders lenden doften ze neer op de piste, kronkelend en spartelend, in woedend gehijg en geblaas van zwoegende borsten; en de menschen, kijkgierig, rezen op, halzend vooruit naar de vechters, ver voorover buigend, hangend over schouders en koppen der voorste rijen; Krolleke werd haast platgeduwd tegen de leuning, en zijn borstje drukte tegen 't houten beschot, waar plots, met wilden zwaai in verward pootengetrappel, tegen neerbonkten Rosse Sus en Karnier, die vlug behendig opsprong nevens neergehurkten tegenstrever, die palvast liggen bleef, met breed opengeklauwde knieen en handen op den grond, en hangenden waggelkop, die loerend beerde naar dikken soldaat.

„Rosse Sus, hoe ligde daar nu!" snauwde spotter uit publiek.

„Hij is begut te lui om te werken", klonk lachstem van den overkant.

„Maar hij lutteert toch goed!" bemoedigde de foorbaas.

Karnier omknellend met zijn prangarmen Rosse Sus zijn lijf, sleurde hem naar 't midden der piste en, met vluggen ruk, wentelde hij errond, in omtuimeling meetrekkend het logge lijf, nu lagen ze daar, op zij gerold, te hijgen, asemjagend; maar weer was 't Karnier die recht kwam; en, vlug rollend zijn linker arm om Sus zijnen nek, zijnen rechterarm omslangend het onderlijf, deed hij, in krachtruk, heel het lichaam geweldig overtoppen, wild beenend in de lucht, en liet het neerdoffen, ploffend op beide schouders.

„Bravo! Karnier! Bravo! Schoon gewerkt! Ferm gelapt!" lawaaide 't rond, in rumoerende barak.

De vechters gaven elkaar de hand en Rosse Sus droop af, in 't achterkot.

Karnier lachgremelde, pinkoogend, tegen zijn roepjuichende makkers en ging leunend liggen tegen houten afschutsel, wachtend naar verderen strijd.

Zoo sterk zijn als dat Karnierke! Jongens, jongens, dat ging de Krol ook leeren, op de vestingen, in 't gras. Hij zag wel hoe 't gaan moest: geen beentje zetten, niet stampen of nijpen, niet krabben of bijten of vuistslaan, maar eerlijk worstelen met armen en lijf, en een maatje properkes neervloeren op allebei zijn schouders, plat op den grond. Dat gingen ze doen! Dat gingen ze leeren! Zoo plezant!

— „En prise!"

Ze hadden malkander al vast, de Pluim en Karnier, en 't ging geweldig en ruw. Maar dat zou 't soldaatje wel verliezen, voorzag de Krol; zoo durven lutteeren tegen een van die kerels, die niet anders deden en zoo geweldig konden toeren met ijzeren barre en gewichten.

— „Bravo, Karnier, bravo, weer d'u!" moedigden makkers en menschen aan; en de soldaat ging voorzichtig geduldig voort, afwachtend, zich dapper verweerend en loerend op voordeeligen greep.

Ze vielen neer, sprongen op en tuimelden weer, vlugwentelend om elkaar, bruggend op hoofd en voeten, schuin neervallend op eenen schouder, recht wringend opnieuw voor nieuwen strijd, elkaar beloerend en plots overvallend, pletsend met platte hand op rood blinkend zweetvel, waar wit instreepten toeknellende vingers. Het volk leefde mee den geweldigen kamp, luid bravoënd bij dapper verweer of ridderlijken aanval, maar wild boos awoeënd bij valschen trek of heimelijke poging tot verboden greep. Maar plots, bij rappe tuimeling der beide vechters, rondrollend om elkaar over de piste, brak foorbaas los, vingerwijzend op Karnier:

— „Hij heeft er gelegen!"

Maar verwoede roepen priemden uit razende kelen, dreigvuisten en vingers uitpuilend naar lutteur:

— „Hij heeft er gelegen, de Pluim!"

Dan vloog het schor kressend door elkaar, in roezemoezend gebrul:

— „Hij! . . . Neen, hij! . . . Gelieg het! . . ."

En onder verwoede, heesche vloeken van brutale raspstemmen wemelden armen en lijven dreigend dooreen, dat trapbanken kraakten.

„Hij, schettertrompette Krolleke mee, vingerend naar lutteur, met linkervuistje hamerend op houten beschot, hij, goed gezien, Karnier niet!"

En de vechters, wild armend naar 't volk, naar elkaar, alles dooreen:

„Wa! Ikke?... Ikke, hij, zie!"

„Begin opnieuw, jongens, vergoelijkte foorbaas, met zijne handen wuivend tusschen beiden om 't uit te maken, begin opnieuw, jongens!"

En ze begonnen opnieuw, razend verwoed, met wilde rukken om het kort te maken; ze bonkten neer, rezen op, vliegensvlug, draaiden, wentelden, vlug beenend, armen omgolvend krachtlijven, kronkelend en slangend rond nek en schouder, tot plots, in een oogwenk, lutteur gevaarlijk omduikelde op linkerschouder en, na krachtige duwstooten van ijzeren arm van Karnier, met bei zijn schouders werd gevloerd.

Nu raasden en keelden ze hun joel uit in dol geschreeuw en knetterend handgeklap.

„Vrienden, schorde de rauwe stem van den foorbaas, de Karnier heeft properkes gewerkt; en om te laten zien, dat hij het verdiend heeft, zullen we hem een rondeke laten doen in 't gezelschap. Laat de centjes maar binnenkomen!"

Nu begonnen, onder verward stemlawaaien, de koperen centen te streepen door de lucht, uit alle hoeken en kanten der barak neer te regenen, en blij tikkelend rond te bollen in de piste, waar Karnier ze maar opraapte en weg borg in zijn groote vuisten, dankbaar lachend tegen de menschen.

Krolleke zag begeerig na, hoe plezierig de centjes neerlijnden en schuin rondschrankelden over den grond, en huppelend wegbolden langs alle zijden. En hij wees met zijn vingerke naar verloren gebolde centen tegen achterkot. Jongens, jongens, wa centen die kreeg! Ja, maar, dat zou hij leeren, zulle! Ze zouden gaan vechten, hij met zijn makkers, alle dagen, op de vesten en in de weien, tot hij groot zou zijn; en als hij moest loten, zou hij zoo sterk en zoo vlug zijn als 't Karnierke en centen gaan verdienen in de lutteursbarak, voor zijn plezier!

Krolleke drong buiten, bortelend uit kleine barak, neerbolderend van houten trappen, mee met de woelige menschen in 't schetterend geraas der foor, dat gonsde en ronkte door de lucht. Dof dreunden schoten uit de tirs, machienen gilden in de molens, orgels maalden hun dreunmuziek daartusschen. En van overal spetterde 't licht in breede gulpen naar buiten, poeierend en trillend in de lucht, geel breed openvervend op witte gevels, gloeistralend boven heel de foor, den hemel in.

Krolleke keek omhoog en hij geeuwde, breed openmuilend; en hij voelde plots weer zoo goed dat hij schrikkelijken honger had en sedert dezen morgen niets meer geëten.

Lekkere reukwalmen kropen in zijn neuske en 't ventje bleef staan treuzelen voor de groote gebakraam. Maar hij had geen centen, och arme!

De lampen begloeiden en begoudden het schoone spel, de lekkere koeken en de bruingespijsde taarten. De dikke baas stond nog altijd te blozen in zijn hoekske, altijd-aan nog te scheppen de kostelijke spijs uit blikken emmer, met zijn ronden lepel; en in de groote zwartberookte kasserollen met bruin kokend vet lagen de bollen te kiskassen, tot ze eruit kwamen, vettig glimmend, schoon geel gekorst.

Krolleke schoof vooruit, voetje voor voetje, tot tegen den toog, waar al 't lekkers op lag en nu kon hij het allemaal schoonekes overkijken: de schoone wafels, die daar hoog opgetorend lagen, en waar het witgeschorte meisje ze zoo maar kwam grijpen voor de koopers, die ze seffens opsmulden, bijtend met gretigen mond in de dik besuikerde koeken, lipsmakkend en likkend met gulzige tong.

Maar één smoutebolleke! Hij at ze zoo geerne. Dezen avond thuis kreeg hij niks. Hij had zoo 'nen honger. En ze lagen daar zoo maar, de smoutebollen, een heele schotel vol.

Krolleke kroop dichter, tot vlak bij de schotel, met zijnen mond er haast tegen; zie eens hoe dicht; hij kon er in bijten, in de dikke bollen, als hij maar dierf.

In zijn handekes begon het te kriewelen en Krollekes oogen loerden rond. Ze zouën het zeker zien, maar hij kon loopen, loopen en hoe rap zou hij daar den hoek niet om zijn, geslibberd door 't volk, de duistere straat in!

Neen, nog een beetje wachten; nu stond er te veel volk in den weg. Het zwermde gedurig voorbij, in wiegelend gegolf. Zie, nu keek de baas weg naar den overkant, maar 't meisje blikte naar hier. Krolleke had zijn

rechterhand achteloos omhoog geschoven en neergeleid op toogrand; hij keek op zij, van de smoutebollen weg, maar hij zag toch het plaatske waar zijn polleke klauwen moest, het beste plaatske, met meeste suiker. Niet lang meer wachten of 't was weg en verkocht. De menschen slenterden voorbij en niemand wist er wat er seffens gebeuren ging met dat vlugge handje. Neen, hij dierf niet, ze zouën hem pakken.

„Dringt zoo niet, zei de Krol, achteruit wroetend met zijn lijf tegen omstaande bengels, ge stompt me plat".

Weer moest hij speeken en zijn lipkes plakten droog opeen.

Hoe was het allemaal toch zoo rap gebeurd! Een vlugge greep en hij was al weg, met twee lekkere bollen in zijn klauwen. Rumoer en gekres:

„Houdt hem! Houdt den dief!"

Het klonk zoo aardig, en 't liep voort, uitspringend nu hier, dan daar, Krolleke achterna wippend, die snelwevend met zijn beentjes, wegglibberde langs barakken en huizen. Zie, daar is de hoek al! Nog eenige sprongen op zij en vooruit, in haastig gewip, tusschen de beenen door en dan is hij weg....

Maar een klauw omknelde Krollekes nek in schroefklem en achter hem zag 't ventje opspoken, door angstig bewaasde traanoogen een grooten gardevil, die hem sakkerend om en weer schudde en terugsleurde naar gebakkraam, door het volk, nieuwsgierig kijkend en lachend om 't aardig geval.

De Krol lei zijn twee besuikerde smoutebollen gewillig terug in de schaal en kreeg een suizelende muilpeer om zijn ooren; toen muisde hij weg, met zwart betraand gezicht, zijn snakken inkroppend, vagend met vuile mouw in zijn heet-prikkelende oogen; hij muisde er van door, van de foor weg, een donkere zijstraat in!

DE SCHADUW

DOOR

EMMA VAN BURG.

Vlak na de koffie kwam Betsy.

„Dag Jo, van harte gefeliciteerd hoor, ik kom nou maar eventjes, want ik ben eigenlijk niet in de stemming voor een receptie, zie je — ik ben net van ochtend bij Herman geweest en die was zoo naar, hij zei al niks meer — ik denk dat-i geen vierentwintig uur meer leeft."

Ze keek terzij het raam uit, bewoog zenuwachtig haar vingers. En terwijl ik haar aankeek, onbewogen, dacht ik alleen maar of het waar zou zijn wat wel eens was verteld: dat er iets was tusschen haar en Herman.

Kende hij je nog?" vroeg ik, afwezig — mijn eigen ik bij Jan, en de receptie.

„Ik geloof het wel, aan zijn oogen te zien — maar ik ben gauw weer weggegaan, alles leek hem wel te benauwen." Ze stond op, staarde naar buiten, haar rug naar de kamer; „kun jij 't je voorstellen Jo? hij altijd zoo levenslustig hé, de vroolijkste van ons allemaal."

„Ja." Haar verhaal raakte mij niet, ik wist al zoo lang dat zijn toestand hopeloos was. Dood was zoo ver van mij af — mijn leven begon pas, 't mooiste lag nu voor mij — zonnige blijde hoop. Herman — dat was allang afgedaan — zoo'n jeugdvlammetje — hoe was 't mogelijk dat ik mij dat zóo had aangetrokken.

Drukke receptie — vriendelijke gezichten, bloemen, geroezemoes — en 't trotsch bewustzijn dat ik de heldin van 't feest was — prettig die belangstelling. Soms, even er onder door, als iets dat mij niet raakte, de gedachte aan Herman — vreemd, het deed mij niets, ik bleef lachen, ongestoord-gelukkig; en een paar jaar geleden zou ik voor hem hebben kunnen sterven, — toen had ik mij zoo klein bij hem gevoeld: arm schepsel dat blij is met één vriendelijk woord — en nu was hij niets: een arme stervende, voorwerp van medelijden — en ik een trotsche gelukkige bruid.

Ik zag op naar Jan, zijn knap intelligent gezicht, zoo'n wilskracht — hij houdt zooveel van mij, en ik ben toch maar een heel

gewoon meisje — en hij zoo begaafd, zoo vooruitkomend in de wereld — hij heeft het van onderwijzer tot professor gebracht — van 't najaar de inauguratierede — dat ik dan onder 't publiek zal zitten als de vrouw van den professor — Mien vindt het vreeselijk komiek, ze begint telkens te proesten als Jan erover praat.

Herman was eigenlijk altijd zwak, toen ik hem leerde kennen al — hij zag er altijd zoo smal en mager uit — och 't was toch niks geworden, tobben — je wist toch maar niet wat goed voor je was. Toen had ik er zoo'n verdriet van gehad, ik had mij afgevraagd waarom, waarom moest ik toch zoo lijden — en nu was ik zoo gelukkig, juist door dat hij mij toen niet had liefgehad.

Zou Betsy wezenlijk van hem houden? Maar hoe kon ze mij dan nog komen feliciteeren — hoe kon ze nog aan zulke dingen denken als hij misschien over een paar uur stierf — zij had hem stellig niet zoo lief als ik toen — nee dat moest ik nu niet zeggen, aan mij had immers ook nooit iemand wat gemerkt. En ik was toch zoo bitter ellendig geweest... Ja maar waarvoor hoefde zij zich te beheerschen, niemand zou immers nú meer een flauwe opmerking maken — o hoe kón ze bij mij komen — nee ze had hem niet genoeg lief.

Aan tafel begon Moeder erover.

„Hé Jo, waarom kwam Betsy eigenlijk zoo voor de receptie?"

Ik vond het vervelend om erover te praten. „Och, ze was van morgen bij Herman van Houten geweest en die schijnt nog al erg naar te zijn, dus had ze nu niet veel zin om op de receptie te komen."

„Nee dat kan ik me nou wel voorstellen, als je zoo pas van een doodzieke vandaan komt," zei Mien. „Hij zal wel niet beter worden hé?"

„Nee, de dokter heeft hem opgegeven."

Na 't eten gingen Jan en ik in den tuin; 't was zulk teer-zacht weer, warm-innige avondzon, zoo'n avond van rustig-tevreden genieten, toch vaag-weemoedige gedachten, je weet zelf niet waarover. We liepen heel langzaam, heel innig, mijn hand in de zijne — ik dacht, zacht sentimenteel, aan Herman die nu misschien lag te sterven — wreed, zoo'n moorddadig-afgeknotte jeugd.

Ik vertelde Jan over hem: hoe hij altijd zoo vroolijk was, voorging in al onze pretjes, lachend uit louter levenslust, met niets noodig om te genieten dan zichzelf — luchtig dragend 's levens last, moeilijken plicht doende zonder het te merken. Moest hij nu sterven die zoo het leven genoot?

Ik zweeg opeens — had ik niet al heel lang over hem gepraat, zou Jan niet gaan begrijpen...? Maar hij voelde niets. Hij liep daar rechtop, trotsch-gelukkig, zegevierend glimlachend in de avondzon — hij kon tevreden zijn: alles was hem gelukt zooals hij vooraf wist dat het hem gelukken moest. 't Komt niet bij hem op om jaloersch te zijn — dat ik hem niet heelemaal zou behooren nu hij mij wil, dat iets onoverkomelijks zijn geluk in den weg zou staan — 't kan niet, hij zegeviert altijd. Hij heeft mij nooit gevraagd of ik wel eens van een ander heb gehouden — nu voel ik die zekerheid als iets onaangenaams. En moedeloos denk ik, dat deze krachtige man mij niet noodig heeft; hij zal er ook wel komen zonder mij; liefdeleed zal hem niet buigen zoomin als armoede hem heeft kunnen weerhouden. Ik ben maar als een blokje in de legkaart van zijn leven; zoover is hij nu gekomen, nu kan hij eens aan trouwen denken; zoolang hij hard werken moest bemoeide hij zich, heel verstandig, niet met zulke dingen — nooit heeft de liefde hem beheerscht, nooit is hij gek, wanhopig geweest van liefde. Niets beheerscht hem — koel beheerscht hij zichzelf. Als ik nu met hem brak zou hij zijn verdriet bedwingen en mettertijd een andere vrouw nemen — ik ben hem niet noodig; hij heeft, altijd, genoeg aan eigen kracht.

Een dwaas denkbeeld: dat ik dáar meer noodig ben, aan dat sterfbed — dat ik daar 't laatste uur zou kunnen verzachten door kleine liefdediensten, zachte troostwoorden — onzin natuurlijk. Herman heeft bij zijn leven nooit behoefte aan mij gehad; bij zijn sterven zal hij niet eens aan mij denken. Ik zou hem toch nog wel éens willen zien — kan ik nu morgen

niet even gaan — als hij dan nog leeft. 't Is toch niets gek, we hebben elkaar zoo goed gekend. Maar ik daar, als de bruid, in dat sterfhuis — nee 't gaat niet, ik breng daar de gedachte aan blijde hoop, jubelende verwachting — 't zou gevoelloos lijken, wreed om de menschen te kwellen door dat contrast. En dan, natuurlijk toch gepraat thuis: hé gunst, zou Jo indertijd toch idee hebben gehad — geheimzinnige uitingen tegen Jan die dan misschien het naadje van de kous wil weten — nee 'k ga maar niet.... Als ik nu niet de bruid was....

Herman is bij ons aangezegd. Ik zat in mijn eigen kamertje, naast de vestibule, hoorde zijn naam onder 't eentonig gedreun ... hun zoon Herman ... overleden.... Ik hoorde de meid vlug naar de huiskamer loopen, de deur open doen, het tegen Moeder zeggen — de deur weer dicht, de keukendeur open — even een geroes van schelle stemmen — toen alleen Moeders stap in de gang naar mijn deur:

„Zeg Jo, daar net is Herman van Houten aangezegd, heb je 't gehoord?"

„Ja Moeder."

„Dat is toch gauw afgeloopen hé? akelig toch zoo jong, verschrikkelijk voor de ouders."

„Ja wel vreeselijk."

„Hebben ze nu nog meer kinderen?"

„Nog één zoon, een paar jaar jonger dan Herman — die ziet er ook altijd zoo slecht uit."

Moeder gaat weg. Ik zit stil en probeer mij in te denken dat Herman dood is. Wanneer heb ik hem ook weer voor 't laatst gezien? O ja, op dat avondje bij Mevrouw Maas — dat is nu wezenlijk al bijna een jaar geleden. We waren er al met z'n zessen jongelui: nog een stemming van afwachten, van nog niet goed willen beginnen. „Wat komt Herman laat — o daar is-i, ik hoor hem hoesten." „Neemt u me niet kwalijk Mevrouw dat ik zoo lang op me heb laten wachten, ik was eerst niet erg lekker vanavond." „Maar jongen was dan liever heelemaal thuis gebleven." „Welnee Mevrouw, 't heeft niks te beteekenen." Hij was weer de vroolijkste zooals altijd, hoestte telkens van 't drukke lachen. Alleen toen we gingen zingen deed hij niet mee — en anders hoorde je zijn stem boven allen uit. „Toe Herman, zing jij nou ook mee." „Nee, de dokter vindt beter van niet." We hielden heel gauw op, 't ging zoo kwijnend zonder hem.

Hij bracht mij naar huis „Herman als je nou niet erg lekker bent doe dan geen moeite." „Och welnee.' We praatten erg gezellig, den heelen weg over. Maar ik was zoo kalm toen ik thuis kwam — en vroeger kon ik van opgewondenheid nergens mijn aandacht bij houden als ik hem gesproken had. Ik dacht aan Jan dien ik den volgenden dag zou ontmoeten, en welke blouse ik dan aan zou trekken. Ik meende wel eens aan hem te hebben gemerkt .. maar ik durfde nog niet gelooven.... En ik verwonderde mij dat liefde zóo kon sterven.

Leo Maas is mij komen vragen of ik mee wou doen aan een krans voor Herman. Ik houd niet van kransen. Ik vind 't stuitend, dat schelle wit op de zwarte baar — maar ik wou mij niet aanstellen en heb dus maar ja gezegd.

Hij vertelde mij dat Herman Donderdag begraven wordt. „Dus juist op mijn trouwdag." Ik zei het voor mij heen — het schokte mij. 's Avonds laat gooide Leo een briefje bij ons in de bus, dat 't plan van de krans niet doorging: de familie had gevraagd om geen bloemen te zenden. Gelukkig maar.

Het is mij een groeiende drukking dat Herman juist op mijn trouwdag begraven wordt. Een paar jaar geleden stelde ik mij voor dat hij op dien dag naast mij zou gaan: zijn vroolijke oogen stralend van geluk, een blijde lach om zijn mond als hij neerzag op mij. Zijn oogen, zijn lach — nog voel ik iets verkwikkend-warms bij de herinnering. Aan zijn oogen zag Betsy dat hij haar herkende. Ik kan het mij zoo goed voorstellen — die blijde glans, toen hij haar zag die hij liefhad.

Ik ben blij dat wij van de week geen festiviteiten hebben. Daar zou ik nu toch niet voor in de stemming zijn.

't Huis is natuurlijk vol van mijn huwelijk. Moeder loopt den heelen dag in drukke be-

reddering heen en weer, ik ben blij dat zij zoo bij de pinken is, want mijn gedachten dwalen telkens af. Gerda benijdt mij geloof ik 't meest om de mooie reis naar Zwitserland — telkens zoekt ze tochtjes in de Baedeker op: „Zeg, daar moeten jullie vooral naar toe gaan."

Niemand spreekt over Herman.

Hè ja, reizen, ik verlang er naar. Heerlijk, eens heelemaal nieuwe indrukken, als een begin van het nieuwe leven — afgedaan het oude, dat hier nog beklemmend om mij heen hangt. Maar eerst de trouwdag, de dag dat Herman begraven wordt....

Jan is heel gelukkig. Iedereen schatert om zijn grappen, en hij zingt van den ochtend tot den avond. 's Avonds, als wij in den schemer door den tuin loopen, de anderen bescheiden in de lampverlichte kamer, praat hij er over hoe wij samen zullen doen, samen uitgaan, samen lezen — je kunt zoo echt merken hoe hij zich verheugt op iets zacht-warms, iets rustig-gelukkigs na zijn leven van harden plicht.

Ik voel mij veilig. Ik zie nu mijn leven voor mij, en weet dat ik gelukkig kan maken en gelukkig worden: ik hoef niet te twijfelen, niet beangst te zijn. Ik glimlach tevreden als ik naast hem loop.

Maar ik lijk zoo oud. Als een mensch moe van denken — een die alleen nog kalm geniet, maar niet meer juicht in jubelend geluk.

Wat is dit nu? Achting, warme vriendschap — maar niet de hartstochtelijke liefde.

Och nee, dat kan ook maar éens. Dat vurig-jeugdige — geen twee keer kan een mensch zóo liefhebben, met zijn heele ziel, met elke zenuw: alles kinderachtig-nietig bij dat éene.

Mijn jeugd is voorbij. Mijn grootste energie weg — het is zoo jammer. Het is mij nu of mijn leven te vol is; nu gaat mij zooveel voorbij dat mij niet raakt. Ik zou nu 't liefst den heelen dag leeg hebben voor herinnering. Al die andere dingen roeren mij niet.

Even heb ik er over gedacht om Jan te vragen ons huwelijk een week uit te stellen. Maar ze zullen 't allemaal vreeselijk overdreven vinden. Jan zal vermoeden... willen dat ik alles vertel... En 't zal een schaduw worden over zijn geluk, misschien ons heele huwelijk door.

Neen, ik heb het altijd alleen gedragen — nu maar tot het laatst toe: moedig, zwijgend, met opgewekt gelaat.

De kracht van mijn liefde benauwt mij. Ik dacht haar dood — en nog eens verheft zij zich, dreigend — de schaduw komt aan, breidt zich uit over heel het zonnige land, en bewolkt is weer de opgeklaarde blauwe lucht.

En zoo iets taai-krachtigs leeft in mij, onderdrukt mij — kán het dan niet sterven? Zal het in mij knagen mijn leven lang?

Donderdag. Als ik wakker word is mijn eerste gedachte dat Herman vandaag begraven wordt — dán dat ik vandaag ook moet trouwen. Ik voel mij moe-verongelijkt, heb haast geen lust om op te staan. Kunnen ze me dan vandaag niet met rust laten? Eén dag, een week uitstel zal toch niet hinderen.

Hoe kom ik dezen dag nog door? Ik moet overal mijn gedachten bij houden, veel praten... Och, al die drukte — 't is toch maar tijdverdrijf, vullen van de dagen — 't hoogtepunt is voorbij, de energie, de kracht tot ontroering geabsorbeerd in dat éene vruchtelooze — mijn hart lijkt dood. Tóen heb ik geleefd.

Beneden vroolijk zonlicht en bloemen; Gerda komt nog met een witte roos uit den tuin: „Wacht Jo, die moet nog aan 't oortje van je theekopje — zoo."

„Dank je wel — haal nu nog een rooje voor Jan als hij aanstonds komt."

Ze holt den tuin weer in, speelsch jong ding. De feeststemming vroolijkt mij op: alles is zoo blij, zoo helder. Moeder gelukkig ook niets aangedaan.

„Gunst eet jij nog," verbaast Gerda zich, „ik weet zeker dat ik geen stuk door m'n keel zou kunnen krijgen."

„Nou waarom niet," zegt Mien, „ik vind als je nu eenmaal vast besloten bent hoef je

je over het trouwen zelf niet meer zenuwachtig te maken, je hebt tijd genoeg gehad om er over te denken. Gelukkig dat dat malle huilen bij bruiloften tegenwoordig ook uit de mode raakt."

,,Ik denk toch dat Moeder nog gaat huilen," plaagt Gerda.

„Nou als Jo nou naar de Oost ging — maar ze blijft gelukkig dichtbij; Leiden, daar ben je gauw genoeg.

Ik sta voor den spiegel: Gerda heeft me geholpen met een paar haakjes van de bruidsjapon en kijkt dan op een afstand of hij goed zit. „Prachtig hoor, hij staat je zoo jeugdig." Alsof ik al wie weet hoe oud ben!

Jan leidt me, trotsch, aan zijn arm de trap af — 't heele huis is vol zon, iedereen kijkt vroolijk. Ik ben tevreden-gelukkig; waarom was ik eigenlijk zoo neerslachtig vanmorgen? Ik trouw toch niet voor mijn verdriet — ik houd immers van Jan. Ik voel me weer jong en opgewekt: 'k heb toch alle reden om dankbaar te zijn — Jan — en Moeder en de meisjes, die allemaal zoo aardig voor mij zijn — en dan een zacht-aangedaan gevoel dat ik nu wegga voor goed — iets heilig plechtigs.

Als Herman mij nu indertijd gevraagd had zou ik nu in 't sterfhuis wezen, schreiend in de armen van zijn moeder, of nog eens, voor 't laatst, gebogen over zijn strak-rustig gezicht. Onaangename gedachte — ze komt bij mij op als we in 't rijtuig zitten en ik weet vooruit dat ze groeien zal en dat ik haar niet zal kunnen verdrijven. Schril-spottende ironie van 't nuchtere werkelijke leven: en wat deed het meisje dat zooveel van hem gehouden had? — ò niets, ze trouwde, juist op den dag dat hij begraven werd.

Zou Betsy er zijn? Als ze wezenlijk in stilte verloofd waren zeker wel .... Aan mij denkt natuurlijk niemand. In zijn leven was ik niets.

Overal zon — op straat een opgewekte drukte — vroolijk-vlug ratelen de wielen. Opeens een vertraging in de vernauwende straat, en door het raampje zie ik twee stadig-bewegende paarden, dan een zwarte lijkkoets — langzaam. Een schok, een prop in de keel — Herman? In den eersten volgwagen herken ik vaag de lange magere gestalte van zijn broer — dan leun ik achterover, koud, met bonzend hart.

Even is Jan's gezicht betrokken, — dan, gewild luchtig:

„Zeg Jo, jij bent toch niet bijgeloovig, wel? maar kind, wat zie je bleek, ben je heusch geschrokken van die begrafenis?"

,,'t Is Herman van Houten — ik herkende zijn broer."

„O ja, dat is dat jonge mensch, waar je 't over gehad hebt hé?"

Geen vorschende blik — louter een gelegenheidsphrase — totale onverschilligheid.

Maar mijn hemel, begrijpt hij dan niets? Bestaat er zoo weinig onuitgesproken sympathie tusschen ons dat hij niet voelt, bij intuïtie ... let hij zoo weinig op mij dat hij niet merkt het moeilijk ingehouden beven van mijn stem, mijn trillende lippen, mijn hijgende adem? Och, hij vermoedt zelfs niet dat ik een verborgen eigen innerlijk leven heb — hij denkt mij te kennen: een kind, overgegeven aan hem, alles verwachtend van hem, zonder geheimenis — en ik ben meer mensch dan hij — nooit heeft hij zoo diep geleden.

Moeder ziet bleek als zij uitstapt, zegt geagiteerd iets tegen Mien; Mien antwoordt, met minachtend schoudergebaar. Ik begrijp het wel: Moeder vindt het zoo naar dat wij nu juist een begrafenis zijn tegengekomen, en Mien zegt: „Hè moeder, bent u nou nog zoo bijgeloovig — wat hindert dat nou, 't is immers maar toeval."

Moeder kijkt mij bezorgd aan; ik glimlach zenuwachtig. Gerda, luidruchtig: „Gunst, Jo is toch wel onder de indruk, ze ziet zoo bleek."

Dan gaan wij de trappen op. O God wat ben ik ellendig — kon ik nu maar even alleen rustig ergens zitten. Jan naast mij zoo trotsch-gelukkig, en niemand die iets van mij begrijpt — heel mijn benauwing voor mij alleen.

BOEKBESPREKING.

SAMUEL GOUDSMIT, Zoekenden, Amsterdam, Van Holkema en Warendorf, 1907.

Uitgevers hebben nu eenmaal de gewoonte — en, 't zij grifweg toegegeven, niets is meer begrijpelijk! — bij het aankondigen hunner laatstverschenen uitgaven enkele zinnen, somtijds ook maar halve, aan te halen uit gunstige recensies; drie of vier woorden vaak uit een bladzijden-lang artikel. Hun keus daarbij is dikwijls niet precies die tot welke de recensent zelf zou hebben besloten, had men hém gevraagd in zijn stukje den regel aan te wijzen die de quintessens van zijn oordeel over het boek-in-kwestie het fijnst en zuiverst uitspreekt. Hij schrikt er dan ook dikwijls lichtelijk van, zulk een recensent, als hij ze leest, zijn uitspraken, die zoo aphoristisch en zoo apodiktisch schijnen in hun kort-afgebrokenheid; hij schrikt en schaamt zich wat, en vraagt zich af: zou 't wáár zijn, heb ik werkelijk zoo iets banaals neergeschreven..., en verbeeldt dát dan nog wel het meest treffende van mijn kernachtige beweringen!?...

Mij overkomt dit moeilijk moment nu ik, achterin den roman „Zoekenden", een annonce vind van „Dievenschool", eveneens: door Samuel Goudsmit. Onder dien titel staat daar, met vette letters, het „Oordeel van de Pers." En waarachtig, hoor, daar paradeert ook mijn eigen „bescheiden meening," zoo ónbescheiden mogelijk en akelig-zelfingenomen-vaderlijk, in dezen laf-lieven, smaak- en pitloozen, honderdduizendmaal-opnieuw-gestolen volzin: „Dievenschool is een veelbelovend boekje!..."

Erger kán het al niet!... Waar berg ik mij!...

Och, geloof het toch alsjeblieft, lezer, er stond nog wat om dat beroerde zinnetje heen, en waarlijk, men vindt soms nog wel eens een tóón, waarin ook banale, afgezaagde dingen gezegd kunnen worden, zóó, dat ze zeker relief krijgen, en dan eigenlijk niet meer banaal en afgezaagd schijnen...

Intusschen — wij moeten ons onderwerpen; er is geen verhaal; en, gelukkig! een kleine troost ontbreekt ditmaal niet voor mij. Het moge dan een gemeenplaats zijn geweest om wee van te worden, dat zinnetje uit mijn „Dievenschool"-recensie, het was tenminste niet onjuist, het was de waarheid ten slotte. „Dievenschool" beloofde veel, niet omdat het zelf al zoo'n mooi boekje was, maar omdat het zijn lezer het vaste besef indrong, dat, wat hij daar in handen had, het werk was van een echt schrijver, van een die uit aandrang, uit behoefte schept. Daar leefde, woelde — koortste en kookte soms nog — een echte kunstenaarsziel-in-wording, daar móést iets goeds uit geboren worden — wanneer ten minste, met het talent, ook de kracht tot zelfbeheersching, tot zelfkritiek zou groeien.

En nu is het gebléken, nu zíjn die krachten gegroeid, nu ís er iets goeds geboren, iets — nog wel niet heelemaal moois, kompleets en evenwichtigs — maar iets stevigs, kernigs, iets dat beheerscht werd en contouren heeft. „Zoekenden", Goudsmits nieuwe roman, is nog geenszins een volmaakt kunstwerk, maar bij „Dievenschool" vergeleken maakt het den indruk, dien een vast-neergezette teekening geeft naast een in overspanning op 't papier gegooide schets. Deze nog jonge schrijver wordt groeiende sterker en, gelukkig, in 't zich verstrakken, verkoelen, van zijn ouderenden blik, bij zijn scherper, manlijker kijkkrijgen op de dingen, heeft hij zijn jong-opene ontvankelijkheid, het in warme teederheid uitgaan van zijn gemoed tot de menschenwereld tot nog toe niet verloren; integendeel, ook zijne humaniteit schijnt algemeener, vrijer van vooroordeel geworden. „Zoekenden" is een ruimer, breeder, manlijk-sterker boek dan „Dievenschool", en toch niet minder echt-jong-gemeend, niet minder bekoorlijk van, soms nog haast kinderlijke, innigheid. Het „joodsch-sentimenteel-dweperige, joodsch-wijsneuzige, joodsch-rhetorisch-mooi-praterige" (waarover ik het indertijd had naar aanleiding van „Dievenschool") het is alles, misschien nog niet geheel-en-ál, maar dan toch wel bijna, verdwenen. En wat er overbleef aan specifiek joodsche eigenaardigheden, het diep en onuitroeibaar rasgevoel, de teedere liefde voor al dat oude en eerbiedwaardige in gods-

dienst en gebruiken, wij zouden het volstrekt niet willen missen Want zonder dát zou de schrijver zichzelf niet kunnen zijn; absoluut-objectieve epische kunst bestaat niet; geen kunstenaar, geen israëlitisch schrijver althans, zonder „zangerigheid", zonder lyriek in zijn ziel en in zijn uitingen.

„Zoekenden", evenals „Dievenschool", is een verhaal uit de wereld der klein-scharrelende joodsche slagers en sjacheraars. De handeling geschiedt ditmaal niet te Amsterdam, maar in een stadje hier ergens in de buurt — hetzelfde, vermoed ik, waar „Moos" (uit dat vorige boek) als jongen vandaan gekomen was. De schrijver had ons wel wat precieser mogen inlichten omtrent de plaats waar zijn jargon, half boersch-provinciaal, half traditioneel-joodsch, eigenlijk wordt gesproken. Een bezwaar tegen deze spreektaal is ook wel, dat zij niet overal verstaanbaar is, de noten onvoldoende, dat wij soms naar een woordenboek zouden wenschen te grijpen. De curiositeit hierdoor ontstaande is een litterair effect, dat wij onder ons wat „trukerig" plegen te noemen, en dus feitelijk beneden het talent van dezen schrijver. Doch tegen zijn eigen taal heb ik een grooter bezwaar. De heer Goudsmit schrijft mij nog altijd ... te véél en te vlúg. Hij „noteert" zijn gedachten soms wanneer ze nog maar nauwelijks in embryonalen staat verkeeren, nog geenszins in zijn hoofd tot hollandsche volzinnen verwerkt zijn. Er is nog lang niet genoeg logica en ordening in zijn stijl — die daarom op menige bladzij amper een „stijl" mag heeten. Op menige bladzij, zeg ik, doch ik kan u er hier maar één, ten bewijze, afschrijven, en ik kies een pagina waarop zoo'n onverwerkt, morsig-troebel stukje onmiddellijk gevolgd wordt door een, indien al niet voortreffelijk, dan toch zeer voldoende geschreven alinea: (bl. 20).

„„Wanneer werk je d'r altijd?" vroeg Jette, met de bedoeling een bespreking van Naatje's huishouding gemakkelijk te maken, „op Dinsdag niet?"

Door dat plots beroeren van haar dienstbaarheid voelde zich Miene gehinderd, 't leek of ze *) 't er om deê, om 'r te laten hooren, dat ze †) toch wel bij ze §) kwam, bij rechts wel en bij links wel, al vertelde ze nòg zooveel. En even roodwordend, wèg het sterk-brutale van haar doen, middenin het zoo juist flink-bewuste, zèlf oordeel-doen, na den vertrouwelijken praat-opzet, zei ze, met inspanning tot kalmte, alsof 't schaamterood maar kleur was van 't halsrekkend opkijken: „Ja, vanzellef, ik kome d'r wel heè ... maar ... maar nee, 'eur, ik kome d'r toch niet graàg ..., o, nee ... doargunter za'k nog niet zeggen, maar bij Moos zien vrouwe ... nee, och juffer de's toch zoo'n krenge hè ... neè dèt gegeleuve-ie niet."

't Heele voorhuis had ze frisch van glimnat vóór zich gelaten; met dweildoek en boender in de van 't lijf gestrekte handen overzag ze 't nieuwe schoongeworden vierkant, zuchtend van lekkeren werkpret. De emmer had ze teruggezet, àl verschoven van baan tot baan, nu naar den schemerenden gang, en naast den blikken zeepbak en 't zandtrommeltje wierp ze den boender neer. Toen, opeens, vergetend weer den klap van zooeven, met den half-uitgewrongen dweillap tusschen de gezwollen werkrooie knuisten, kwam ze, als om een geheim te vertellen, met vooruitnijgend bovenlijf naar Jette klepperen: „Ze gunt geen starveling 't brood nièt in de mond, die doargunter."

De zin, beginnend met „En even roodwordend" is geen zin, geen hollandsch, niet gevormd tot logisch-verstaanbare taal. Of wij al wel ongeveer begrijpen wat er bedoeld wordt, dat is niet voldoende. Men moet schrijven, niet kladden. Zoo is ook het volgende zinnetje van een bedenkelijk soort impressionisme, waartegen wij ons met kracht moeten blijven verzetten (want van alle kanten woekert het aan! Goudsmit is waarlijk de eenige niet die er zich aan bezondigt!) „Dichter drongen etensgeuren aan, smakelijke soeplucht, pittig, proefbaar van bouillon-geur, en vadsige lucht van gestoofde appelen, gebraden vleesch snoof daar z'n scherpe, krachtige hartelijkheid doorheen." (bl. 49).

De heer Goudsmit is nog te gauw tevreden met zijn taal; het is eigenlijk onbegrijpelijk hoe hij zulke dingen kan laten staan als: „Sam en Meijer gingen telkens elkaar aan 't op de knieën slaan van pret en stiekem

*) Jette. †) Miene. §) Naatje en Grietje.

lollen van: „potverdomme, doar zu'j de poppen zien dansen"" (bl. 75). Hij gebruikt woorden, die — ja misschien ook zekere charme van jeugd bezitten, maar waar hij nu toch langzamerhand aan ontgroeid moest zijn, woorden als „pietschopperige brutaliteit"...

En zoo is er veel, té veel nog in dit boek....

Maar dit alles zal Goudsmit zelf wel gaan begrijpen, hij zal zijn houdinglooze haast en onbeleefde slordigheid wel onder de knie krijgen, ik ben er niets bang voor. Zijn kwaliteiten zijn van heel wat belangrijker aard. Hij begrijpt menschen en hij speurt hun karakters na in toon en blik, in de kleinste gebaren, de onbeduidendst schijnende manieren. Hij is een uiterst gevoelig en liefhebbend waarnemer, ja hij verbaast soms — met die diepe, innige, heel aangename verbazing, wel een der ingrediënten van kunstgenot — door de fijnheid zijner trekjes en haaltjes. Zijn stijl doet soms aan dien van Querido denken, maar dan aan Querido op zijn best, aan den Querido der goede hoofdstukken in „Menschenwee". En dan nóg is Goudsmit zuiverder, gedistingeerder — niet, als bij Querido, vertroebelt een, blijkbaar naïeve, opgeblazenheid van autodidact zijn visie, noch wordt zijn zelfkritiek verlamd door aanbidding van volgelingen.... Aan nog een ander, die forsch en frisch begon, aan G. Simons, en speciaal aan diens roman „Tot het Uiterste", doet Goudsmits werk terugdenken, en ook dan valt de onwillekeurige vergelijking niet geheel ten ongunste van den jongere uit.

Flaubert had de gewoonte zich zijn eigen werk met luider stem voor te lezen. Als Goudsmit dat ook deed, had hij zulk een mompel-dof woord als „Zoekenden" nooit tot titel van z'n boek kunnen kiezen — en hij zou over 't algemeen zorgvuldiger worden op zijn geestelijk uiterlijk, zijn stijl. H. R.

GERARD VAN ECKEREN, Om een Leuze, Baarn, Hollandia-Drukkerij, geen jaartal.

Men zou verkeerd doen den schrijver Gerard van Eckeren enkel naar dit nieuwste (?) werk van hem te taxeeren. Immers, hoeveel ook hier, in de ongelijke (en ongelijksoortige) novellen en schetsen, die dezen bundel vormen, te loven moge zijn: de ernst, de toewijding des schrijvers, zijn correct-bescheiden houding, zijn trachten naar geduldige nauwkeurigheid..., als gehéél was toch een roman als „Donkere Machten" heel wat belangrijker. Dit boek vooral, — meer dan „Ontwijding," wat er aan voorafgegaan was, meer ook dan de later verschenen „Stem die Verklonk..." — had aandacht getrokken, en zekere verwachtingen gewekt, verwachtingen welke tot nog toe door dezen — intusschen, gelukkig, nog jóngen — auteur niet zijn verwezenlijkt.

Bij het doopen van zijn bundel heeft de heer van Eckeren een gewoonte gevolgd, die door volharding misschien al zeker „burgerrecht" heeft verkregen, maar m.i. niettemin volkomen uit den booze genoemd worden moet. Hij maakte den titel van zijn voorstgeplaatste novelle tot dien van het geheele boek. Dit lijkt mij vooral hiér zoo'n ongezegende greep, omdat de inhoud van het boek: „Om een Leuze," wel verre van geheel om één „leuze" geschreven, uit één krachtig-levend kunstbeginsel geboren te zijn — wat toch die titel doet onderstellen — aan vele en velerlei litteraire neigingen zijns schrijvers, bijna alle min of meer vaag, min of meer zwak en wankelig, zijn ontstaan schijnt te danken? Hij maakt zoo'n fermen indruk, die titel „Om een Leuze," men denkt een boek te zullen lezen dat, hoewel dan uit verschillende deelen samengepast, toch een stevig geheel vormt, fier en recht overeindstaande, en men merkt, al lezend, met teleurstelling de weifelige slaplendigheid van deze incongruente verzameling.

Waarin toch bestaat de inhoud...?"

Die, reeds genoemde, vóórste is een eenigszins ouderwetsig-brave, vagelijk sentimenteele novelle, met z. g. impressionistische beschrijvingen vermoderniseerd; „Een Avond" een knappe psychologische studie, trouwhartig en fijn, het beste uit den bundel; Verovering... grog van Beets, met een scheutje Creemer er in; Ouderdom dito dito ongeveer — eenige schrale moderne-beschrijvingskunst bij wijze van citroenschijfje; In Zwijgen — indertijd in De Gids verschenen — romantisch en als zoodanig veel te zwak, te ruggegraatloos, te onvoldoende; ten slotte

Onder de talrijke zinneprenten, betrekking hebbende op godsdienstige aangelegenheden in de Nederlanden, is de bovenstaande een der meest eigenaardige. Hier zijn bijeen de vier godsdienstige richtingen: de Katholiek, Lutheraan, Calvinist en Mennoniet, met „verborgen namen" aangeduid in de bijstaande versjes (Pap ist", „Luyt teer aen", „Calffyn ist" en „Haer doper"). Naast deze, elkaar min of meer vijandige, richtingen staat de verdraagzaamheid voorstaande Libertijn, als wier vertegenwoordiger Coornhert (in het versje aangeduid „Koer. . hert") wordt genoemd. Ratio, de Rede, maant ieder der godsdienstige secten elkaar wederkeerig te verdragen. De plaat moet uit ongeveer 1585 dateeren. (Atlas van Stolk, Rotterdam).

Zondag, in kwaliteit volgend op Een Avond, realistisch en vrij stevig in z'n soort, vooral de laatste bladzij, herinnerend daar aan het z.g. „kleine werk" van J. Everts Jr.

Mij dunkt, de heer van Eckeren zou een eind verder kunnen komen als hij zijn lust tot beschrijven varen liet en zich geheel gaf aan het analyseerende, psychologische genre, het menschelijke „pris sur le vif," gelijk dat in Een Avond te vinden is. Humanitas Durat — zooals de „leuze" luidt door de Hollandia Drukkerij (toch niet alléén om die H. en die D.?) in haar drukkersmerk aangebracht. H. R.

De Tijd van den Tachtigjarigen Oorlog in Beeld, afbeeldingen van schilderijen, prenten, portretten, penningen, wapens en andere documenten uit het tijdvak, gekozen en toegelicht door Dr. H. E. Greve, Amst., Mij. Elsevier, 1907 (compleet in 12 aflev.) Afl. 1.

Wie de eerste afl. van deze „keurverzameling van historische en kultuurhistorische documenten," vóór zich krijgt, denkt natuurlijk dadelijk aan het Fransche voorbeeld, aan die terecht, ook hier te lande, befaamde albums van Armand Dayot: Napoleon, La Révolution française, etc. Het denkbeeld is dus niet oorspronkelijk Nederlandsch. Maar dat er weinig geschiedkundige tijdperken zijn, die gereeder in aanmerking komen voor, zich dankbaarder leenen tot een dusdanig in-beeld-gebracht-worden, dan onze Tachtigjarige Oorlog, het is wel zeker! Verwonderlijk schijnt alleen — dat het niet al veel eerder is gebeurd! Men schijnt geaarzeld te hebben het aan te pakken; men wist misschien niet hoe, en door wien? . . . En een keer te meer hebben samensteller en uitgevers van dit werk het ei van Columbus flinkweg op z'n punt gezet. Men ziet het en denkt terstond: natuurlijk, dat is de manier, het lag toch wél voor de hand! . . .

Dr. Greve — den lezers van dit maandschrift welbekend door zijn even kundige als geestige artikelen over de Nederl. karikatuur in de 19e eeuw, — hij vatte ook voor dezen nieuwen arbeid zijn taak breed op, en schijnt geen plan te hebben het zich gemakkelijk te

Onder de eigenaardige volksvermaken uit vroeger tijd. was het spiegelgevecht te water. waarvan de plaat een parodische voorstelling geeft, wel een der meest geliefde. De kunst bestond hierin, dat men elkaar met een welgemikten stoot, van het bruggetje op de schuit. in het water trachtte te dringen; zeer klaarblijkelijk een populaire navolging der riddertournooien te land. Tot aan het einde der 18e eeuw bleef het watergevecht in zwang. — De teekenaar voert hier apen als deelnemers en toeschouwers op: een zeer gebruikelijke parodie in de 16e en 17e eeuw op menschelijke handelingen. O. a. Pieter van der Borcht en David Teniers de Jongere waren in dit koddige genre werkzaam. Maar reeds in de verluchtingen van middeleeuwsche handschriften vindt men apen als menschen handelende en doende, en tot op onze dagen is de dieren-travestie niet ongebruikelijk gebleven. (Atlas van Stoik, Rotterdam).

maken. Zijn „Inleiding" vangt fierlijk aan als volgt: „Uit het best gekende deel onzer Geschiedenis, zooals Fruin het tijdperk van den Tachtigjarigen Oorlog noemde, bijeen te brengen wat in beeld de herinneringen bewaart aan personen, voorvallen en toestanden, — uit den overvloed van materiaal een keuze te doen, zóó, dat aan elk gegeven in het bizonder een wel-evenredige aandacht wordt geschonken, en tegelijk het tijdvak in zijn geheel vóór ons staat, — de gereproduceerde schilderijen, teekeningen, prenten, penningen, handschriften, voorwerpen uit het tijdvak, met korte, zich tot het voorgestelde beperkende bijschriften toe te lichten: — dit is de taak die ik op mij nam. „Geschiedenis in beeld" derhalve; maar geschiedenis, verhaald door voorwerpen en voorstellingen uit het tijdvak zelf, gemaakt door tijdgenooten voor tijdgenooten, en voor het late nageslacht uiterst belangrijke documenten voor diepere kennis van het leven in vroeger eeuwen."

Dus wél een gansch andere geschiedenis dan die wij, schooljongens van de vorige eeuw, in „de klas" te genieten kregen, en die vooral bestond uit een bijna oneindige reeks jaartallen, die wij „uit ons hoofd" moesten leeren, en waarvan de bedoeling scheen ons onder den indruk te brengen, dat die menschen der vroegere eeuwen ter wereld niets anders te doen gekregen hadden dan krijg voeren en zich regeeren laten!

Duidelijker nog dan zijn welgekozen woorden zegt ons de beschouwing van deze eerste afl. hoe Dr. Greve zijn taak verstaat en uit te voeren denkt. Een twintigtal prenten krijgen wij te zien. Het zijn reproducties naar schilderijen en gravures, penningen en andere voorwerpen uit de eerste periode van ons verzet tegen den „graaf", die Koning van Spanje geworden was. Twee ervan lieten wij hier afdrukken, met de toelichtingen, woorde-

lijk overgenomen uit het werk, als onderschriften. Liever nog hadden wij de voortreflijke prent van Pieter Breughel den Ouden gekozen, op blz. 3 van het album gereproduceerd, hadden slechts de afmetingen van het cliché-in-kwestie dit mogelijk gemaakt. Met échter plezier in het leven en de wereld, met ontvanklijker innigheid, en met grooter, genialer zeggingskracht dan door Breughel werden zeker wel nooit volksgebruiken afgebeeld. Welk een rust in al die levendigheid, welk een prachtig samenvattende geest bij dezen schilder-teekenaar!

Het wil mij toeschijnen, dat met de uitgaaf van dit album aan honderden in den lande een goede dienst bewezen wordt. Voor schoolbibliotheken is zulk een boek eenvoudig onwaardeerbaar, dunkt me.

H. R.

ELIZE KNUTTEL—FABIUS, Oude Kinderboeken, paedagogie en moraal in oude Nederlandsche Kinderboeken, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1906.

M. C. VAN DOORN, Eduard Kerner, met teekeningen van J. B. Midderigh—Bokhorst, Haarlem, Vincent Loosjes, 1907.

Het zij mij vergund mevrouw Knuttel's werk over oude kinderboeken en een splinternieuw en allermodernst kinderboek van mej. M. C. van Doorn in één aankondiging samen te vatten. Het was n.l. ook zoo interessant ze vlak achter elkaar te lezen, en de „paedagogie en moraal" der jaren vóór 1830 te vergelijken met die waarvan in mej. van Doorn's boek . . . juist niét gesproken wordt. Hoe brutaal-dik lag de nuchtere, en al te vaak grof-egoïstische, bedoeling der opvoeders van vroeger er bovenop, en wat gaat er van het nieuwe boekje een paedagogische kracht uit zonder dat aan de levendige natuurlijkheid en verdere boeiende eigenschappen van het verhaal eenigermate schade gedaan wordt. Mevrouw Knuttel's studie- en compilatiewerk is interessant en smakelijk voorgedragen. Toch stelt haar boekje eenigszins te leur omdat er zoo weinig persoonlijks van uitgaat. Vermakelijk is het omdat het onderwerp: de harkige, mal-ouwelijke en schijnheilige eigenwijsheid, de kleinzielige, vaak zelfs hoogst bedenkelijke moraal, het onnoozel gerijmel en stijl-gepruts van die oude „soi disant" kinderboekjes vaak in hooge mate lachwekkend is. Men leze b.v. maar eens, zonder ergernis — maar, daar dié door den tijdsafstand niet weinig wordt verzacht — ook zonder lachen, dit gedichtje (bl. 90). 't Is uit een boekje van Pieter 't Hoen, uit 1783:

„Mijn speelnoot, die, zoo jong als ik,
Niet vreesde voor het sterven,
Werd ook door pokjes aangetast,
En moet nu 't leven derven.
O God, dien ieder prijzen moet,
Wat zijt ge groot! Wat zijt ge goed."

* * *

Wat heeft, vooral wanneer men het leest met de lijklucht dier oude prullen nog in de neus, M. C. van Doorn een aardig, frisch, écht kinderboek geschreven, wat een zacht-vergevende, humane geest gaat daarvan uit, wat is dat levendig en natuurlijk. Toch, juist omdat het over 't algemeen zoo goed is, dit boekje, zou ik wel een enkel „paedagogisch" bezwaar willen maken. Eduard Kerner had de hem meegegeven chocola natuurlijk uit eigen beweging met zijn neefjes en nichtjes moeten deelen. Dat hij dit niet deed, zijn lekkers meerendeels alleen oppeuzelde — hij had er eens flink mee geplaagd moeten worden, of zélf moeten voelen hoe hebberig en stiekum dat van hem was geweest. Ik herhaal: dit is een „paedagogisch" en geen artistiek bezwaar, maar m.i. behoeven kinderen dan ook nog geen kunstwerken te genieten; van litteraire schoonheid kunnen zij toch nog geen besef hebben; wanneer wat zij lezen maar zuiver, oprecht werk is en dan verder „gheneuchlijck ende vermakelijck", — zooals een merkwaardig boekje van 1596 het uitdrukt — dan kan het volstrekt geen kwaad dat ze er tevens een weinig „mores" uit leeren. Een kind, bij wijze van pretje, een vervelend boek op te dringen, is wreed en onverstandig. Want „al dat gheneuchlijck ende vermakelijck is om te lezen ende om te hooren, daar heeft een Mensche lust toe om te weten ende te leeren, ende dat onthout hij te beter".... Waarom zouden we daar niet van profiteeren?

H. R.

MODERNE ILLUSTRATOREN

HERMANN ESSWEIN. Moderne Illustratoren, R. Piper & Co., München und Leipzig.

De vele geïllustreerde periodieken, die voornamelijk in Duitschland, Engeland en ook in Frankrijk verschijnen, hebben een wijze van uitbeelden in het leven geroepen, die een geheel bizonder karakter vertoont. Eensdeels is de drang, van het op dag of datum verschijnend week- of maandblad hierop van grooten invloed, anderdeels hebben de reproductie-middelen er het hare toe bijgebracht, terwijl bovendien de zucht tot hekelen en karikaturiseeren van maatschappelijke of politieke toestanden mede er haren stempel op gedrukt heeft.

Een goed illustrator moet dan ook noodwendig geheel andere capaciteiten bezitten dan een goed schilder en al is nu de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de hoedanigheden van beiden in èèn persoon vereenigd zijn, toch zullen de meest op den voorgrond tredende kwaliteiten, hetzij van illustratieven of picturalen aard zich telkens onmiskenbaar doen gevoelen, en aan den kunstenaar den weg aanwijzen, dien hij volgen moet en hem de plaats doen kennen, die hij onder de beeldende kunstenaars inneemt.

Vandaar dan ook dat men met eenig recht spreken kan van „moderne illustratoren", (al is het Duitsche begrip hiervan eenigszins anders dan het onze) maar moeilijker wordt het, wanneer men zou willen formuleeren aan welke voorwaarden de betrokken personen moeten voldoen om in deze categorie te worden opgenomen en nog moeilijker wordt het geval, wanneer men een keuze wil doen van twaalf kunstenaars die in zeker opzicht dan, de moderne illustratie zullen moeten vertegenwoordigen. Gaan wij toch even in gedachten de verschillende geïllustreerde weekbladen na, die dikwijls geheel drijven op het talent van dezen of genen medewerker, die hunne belangrijkheid ontleenen aan, ja die soms uitsluitend gekocht worden, voor de teekeningen van een of anderen illustrator, dan zouden wij niet dadelijk weten, welke artiesten te kiezen en misschien een andere keuze gedaan hebben dan de heer Hermann Esswein, van wiens serie „Moderne Illustratoren" thans acht deeltjes, ieder één kunstenaar gewijd, bij de uitgevers R. Piper & Co. te München het licht zagen.

In 1904 met een studie over Th. Th. Heine aangevangen, zijn in deze uitgave allengs verschenen essais over: Hans Baluschek, Henri de Toulouse-Lautrec, Eugen Kirchner, Adolf Oberländer, Ernst Neumann, Edvard Munch, en Aubrey Beardsley. Verwonderen wij ons misschien over enkele namen in een dergelijk verband, de opening dezer reeks met iemand van de onmiskenbare gaven van Th. Th. Heine is zeer zeker begrijpelijk.

Bij den naam van Heine denkt men onwillekeurig dadelijk aan den Simplicissimus. Hij is een van de mannen, die het blad gedragen hebben, en waar de Gil Blas destijds, al teekenden daar ook Guillaume, Balluriau e. a. in, gekocht werd om Steinlen's prenten, daar heeft de Simplicissimus een groot deel zijner aantrekkelijkheid aan Heine's bijdragen te danken.

Dat ook de uitgever zelf zich dit zeer goed bewust was, bewees hij door later de medewerkers, als belanghebbende vennooten in de onderneming te doen deelen, hiermede uitsprekende dat het succes van zijn blad niet zoo zeer aan hem als uitgever dan wel aan zijn redactie en medewerkers te danken, en het dus niet meer dan billijk was, dat ook zij van de revenuën profiteerden.

In een korte inleiding van het eerste nummer zet de schrijver der „Moderne Illustratoren" zijn standpunt en de wijze zijner beoordeeling eenigszins uiteen: „Die Tatsache Entwickelung, die Kenntnis der Gesetze, nach denen sie sich vollzieht und dann die Tatsachen d. h. die Resultate dieser Entwickelung, dies sollen die Grundlagen meiner Betrachtungen bilden.

So hoffe ich, weniger apodiktische Urteile zu fällen, als vielmehr Materialien zu einer späteren zusammenfassenderen Berwertung bieten zu können.

...Den Künstler, den Kulturträger will ich nachzuweisen versuchen.

Ein höheres Ziel kann ich mir nicht stecken, denn den kritischen Schulmeister schöpferischer Menschen vermöchte nur zu spielen, wer selber seine schöpferischen Kräfte gegen leere Spekulation und dogmatisierenden Doktrinarismus umgetauscht hat."

Beginnende met Heine ziet de heer Esswein in hem, een schilder en een illustrator, den schoonheidsaanbidder en den satirieken teekenaar beiden in één persoon vereenigd.

Zijn illustratieve kracht lijkt ons ondanks alles echter de grootste, en waar in dit deeltje bekende teekeningen uit de Fliegende Blätter en Simplicissimus zijn weergegeven. daar blijkt zoo veel te duidelijker Heine's bijzondere gaven van opmerken, van karakteriseeren en uitbeelden. Zijn „Bilder aus dem Familienleben" zijn in dit opzicht uitstekende voorbeelden, en verklaarbaar is hieruit ook, dat men bij Heine wel eens aan Hogarth denkt, voor zoo ver dit betreft: het hebben van een bepaalden kijk op het gebeuren om hem heen.

Behalve die blik op zijn omgeving, heeft ook zijn wijze van weergeven een zeer eigen karakter, dat Esswein aanduidt met: „als Linienkunstler steht Th. Th. Heine zwischen der vergrübelten Mathematik des Jan Toorop und der temperamentvollen Konstruktivität der Japanner."

Het zou ons te ver voeren, in dit kort bestek ieder dezer karakterschetsen afzonderlijk te memoreeren; met nog een enkele typeering van Beardsley's kunst willen wij dan ook volstaan. Na een kleine uitweiding over de realistische zijde in verband tot de vroege illustraties van „Madame Bovary", en vervolgens over de verhouding tot de Italiaansche primitieven, lezen wij: (Aubrey Beardsley)... züchtete. in fleiszigen Stilübungen jene höchste gymnastische Kultur seiner Hand, die ihn zum geschicktesten, zum kalligraphischten unter den modernen Zeichnern machte."

Van Heine of Aubrey Beardsley naar Oberländer is een groote sprong en van dezen weer naar Toulouse Lautrec niet minder. Ik geloof dan ook niet, dat wij in deze serie naar eenig systhematisch verband in de keuze der kunstenaars moeten zoeken, trouwens in de inleiding tot het vierde deeltje over Eugen Kirchner, den bekenden teekenaar van de Fliegende Blätter, oppert de schrijver zelf de veronderstelling, dat men wellicht meerder systeem in zijne uitgave zou vermoeden dan zijn bedoeling geweest is.

Hoe het ook zij en hoe wij het ons ook mogelijk zouden denken en wenschen, de behandelde kunstenaars zijn allen min of meer menschen van wie een bepaalde geest uitgaat, die een zeker milieu door hunne teekeningen typeeren, die door hunne opvatting, door hunne persoonlijke kwaliteiten, hun werk een eigen cachet gegeven hebben.

En waar het werk van de meesten hunner, in periodieken verschenen, zelden langer dan den duur der leesportefeuille ons onder de oogen blijft, daar is het aangenaam de beste specimen hiervan weder in deze serie-uitgave terug te vinden. Nu moge men mij tegenwerpen, dat de teekening in een weekblad geheel andere eischen en pretenties heeft, dan wanneer zij, meestal ietwat zorgvuldiger, en ontdaan van actualiteit, in een andere uitgave verschijnt, en wij willen de juistheid ervan gaarne erkennen, daarom behoeft de weekblad-illustratie niet immer een onherroepelijk bestaan van zeven dagen in zich te dragen, en is de teekening als zij ons iets te zeggen heeft, voor langer leven m. i. gansch niet onvatbaar. Het gaat er mede als met de dagblad-journalistiek: geschreven, gezet, gedrukt, gelezen en... weg, maar onder al die artikeltjes zal men er menigmaal aantreffen, die het herlezen of bewaren wel waard zijn, en waarvan men het ten slotte aangenaam zou vinden, ze eens bij elkaar in herdruk weer te zien.

Een uitgave als deze „Moderne Illustratoren" lijkt mij dan ook in menig opzicht een goede gedachte, en wij willen hopen, dat wanneer de heer Esswein bij het twaalfde deeltje gekomen, wel bemerkt zal hebben, dat er nog voor minstens twaalf deeltjes moderne illustratoren in den lande en daar buiten zijn, hij een vervolg op deze serie zal geven.

R. W. P., Jr.

POT-POURRIS VAN SAKSISCH (MEISSENER) PORCELEIN. — VENUSBEELDJE VAN LUDWIGSBURGSCH PORCELEIN. — BORD VAN MEISSENER PORCELEIN.

OVER SAKSISCH PORCELEIN

† † † DOOR FRANS COENEN. † † †

Het is nu bijna twee eeuwen geleden, dat in Europa het eerste porcelein gemaakt werd, het echte, het vurig-begeerde, dat eindelijk wedijveren kon met de tot nog toe alleen de markt beheerschende, en vandaar peperdure, Chineesche en Japansche porceleinprodukten. Jaren en jaren achtereen had men er, in Duitschland en Frankrijk vooral, met een koortsigen ijver en haast naar gezocht en door menigen kleineren en grooteren vorst waren schatten uitgegeven, om achter het geheim der fabricatie te komen, overtuigd als zij allen waren, dat den gelukkigen vinder zijn maaksel afgekocht zou worden voor zooveel als hij maar eischen wilde. En geld hadden zij allen toen hoognoodig, die groote heeren, die buitensporig leefden, er ongelooflijk dure liefhebberijen op nahielden, tot welker bekostiging zij in hun steeds zwaarder belaste landen en bij hun verarmde boeren niet meer de noodige gelden vonden. Deze geldnood èn hun waarachtige schoonheidszin, die, het Chineesch en Japansch porcelein oprecht bewonderende, zoo zeer begeerde er een uit de zelfde grondstof gevormde doch naar Westerschen trant versierd fabrikaat naast te kunnen stellen, bracht er hen toe altijd opnieuw weer de proefnemingen te steunen van de talrijke halve of heele avonturiers, die beweerden het geheim te bezitten . . . of bijna te bezitten. Want meestal gelukten de proeven niet, vergingen de voorgeschoten gelden tot asch en rook en eindigde het avontuur, na maanden lang gezwoeg en gewurm voor de ovens, met de vlucht of de hardhandige uitzetting van de ongelukkige Ceramisten. Wat niet verhinderde echter, dat dezelfde menschen soms in een anderen hoek des rijks bij een anderen landsvorst weer gastvrij ontvangen werden, om daar van nieuws hun krachten te beproeven, waar men even ongeduldig en heftig de wording van het nieuwe porcelein begeerde. Het was toen, in die eerste jaren der 18de eeuw, een rage, als een wedloop naar dat nog ongewrocht product, hetwelk toch ieder reeds voorzag en dat schoonheid, roem en rijkdom onmetelijk zou doen uitstorten over zijn eersten gelukkigen vinder.

KOP EN SCHOTEL VAN SAKSISCH PORCELEIN, MET SCHILDERINGEN A LA WATTEAU IN PAARS.

Het duurde echter nog jaren eer het zoover kwam, en toen zelfs moest het toeval nog een handje helpen. De geschiedenis van de uitvinding is te bekend om er lang bij stil te staan. Zij kan hier in weinige woorden worden herdacht.

Johann Gottfried Böttger was een fantast en een avonturier tegelijk. Hij behoorde tot het toen vooral niet zeldzame slag van half of kwart genialen, wien het te zeer aan

ernst en volhardende kracht ontbreekt om ooit g e h e e l te worden, maar die toch in hun overspannen buien oneindig meer durf en doorzicht dan de gewone menschen betoonen. Tot een geregelden en nederigen arbeid onbekwaam, gelooven zij in oogenblikken van exaltatie naar het hoogste en moeilijkste te kunnen trachten, en overtuigen anderen door hun eigen gloeiende bezieling. Maar wanneer de opwinding gedaan is, ontbreekt hun, karakterloozen, den moed om zichzelf, maar vooral ook dien anderen hun vergissing te bekennen en spelen zij nu vrijwel bewust de comedie hunner genialiteit en ongewone vermogens verder. Dit te gereeder, wijl zij meestal lui, genotzuchtig en ijdel zijn en de vereering der menschen, gelijk die zich practisch in geld en onderhoud omzet, niet missen kunnen. Eindelijk weten zij zelf niet goed meer te onderscheiden tusschen hun comediespel en waarachtig hoogheidsvoelen, geraken zij in een tusschentoestand, waarin zelfoverschatting met zelfverachting, menschenvrees en wrok met wereldverachting zoo vaak en snel afwisselen, dat alle moraal vervliegt en zij de cameleon-achtige, dubbelhartige en verdachte wezens worden, van wie menig onzer in het leven wel exemplaren heeft ontmoet.

Zulk een was waarschijnlijk Böttger, de jonge man, die zich bij den koning van Pruisen had ingedrongen als verstaande de kunst om goud te maken. Zijn voornaamste doel was ongetwijfeld om zoo eenigen tijd veilig onder dak te geraken, doch het is zeer mogelijk, dat hij zich, tenminste bij buien, ook heel goed in staat rekende aan de hooge opdracht te voldoen en de koninklijke schatkist onmetelijke rijkdommen toe te voeren. Toen echter weer de oogenblikken van ontmoediging kwamen, omdat de proeven maar altijd mislukten en de koning dringender en ten laatste dreigend werd, vond Böttger geen andere uitkomst dan de vlucht naar een ander land, waar de bedrogen vorst hem niet meer zou kunnen bereiken. Doch de vorstelijke armen reikten ver toentertijd, verder nog dan tegenwoordig en heel spoedig werd de jonge man in Saksen, op verzoek van de Brandenburgsche autoriteiten, aangehouden, om in Pruisen opgehangen te worden. Zoover kwam het echter niet, en het is karakteristiek voor den tijd, dat de koning, A u g u s t u s d e S t e r k e, van Saksen, zoodra hij van 't geval hoorde, zulk een blijkbaren bedrieger niet uitleverde en ook niet ophing, maar zich haastte den twijfelachtigen goudmaker in veiligheid te stellen, om hem ten eigen bate aan te wenden. Indien Böttger in Berlijn nog geen goud voortgebracht had, lag het enkel aan zijn onwil, niet aan zijn onmacht, zoo redeneerde de vorst en liet hem in 't geheim naar Dresden voeren en in volkomen afzondering opsluiten om proeven te nemen. Daar het bleek, dat op den duur die algeheele vereenzaming nadeelig op de gezondheid van den goudmaker werkte, kreeg Böttger allengs meer vrijheid van bewegen en menschenverkeer. Doch de zaken gingen er niet beter om en zoo dikwijls de hooge beschermer maande, moest het antwoord luiden, dat men wel heel dicht bij, maar nog niet aan het goudmaken toe was. Evenals zijn confrère van Pruisen, verdroot dit eeuwig uitstel ten laatste den koning zeer, die juist zoo goed veel goud gebruiken kon voor zijn oorlog in Polen. En met ontzetting zag Böttger ook hier weer het oogenblik naderen, dat hem het alternatief gesteld zou worden: goud of de galg. . . . Toen, in den allerhoogsten nood, kwam er uitkomst.

Terwijl de jonge man, in koortsig, overspannen volhouden, de dagen en een deel van de nachten voor zijn fornuizen zwoegde, dan hier, dan daar de reden zocht van het maar steeds uitblijven van den vurig gewenschten neerslag uit de telkens herhaalde smeltingen, en aldus telkens van werkwijze veranderde, kwam hij tot hoogere temperaturen, die . . . zijn metalen kroezen zelve smelten deden. Daarover beklaagde hij zich heftig en wanhopig bij een vriend, dien hij in de stad Dresden verkregen had, een jonge geleerden, V o n T s c h i r n h a u s. En deze, die zich voor zijn persoon en arbeid interesseerde, bezorgde hem toen kroezen, niet van metaal, maar uit een zekere aarde gebakken, die n i e t smolten in het felle vuur, maar een fraaien, bruinrooden kleur verkregen . . . en aldus een nog ongekend ceramisch produkt vormden, waar-

van de beide vrienden onmiddelijk de beteekenis en hooge waarde begrepen. Dit r o o d e s t e e n g o e d, gelijk het genoemd werd, was nog geen porcelein, maar het kon misschien daartoe worden, en in elk geval verscheen hier, in plaats van het eigen gemaakt goud, dat maar niet komen wilden, een pro-

STAATMUZIKANTJE MET DOEDELZAK. SAKSISCH PORCELEIN. (PENDANTEN). STRAATMUZIKANTJE MET GUITAAR. SAKSISCH PORCELFIN.

dukt, dat zijn waarde in goud zou opbrengen in dien op alle soorten van ceramiek verzotten tijd.

De keurvorst-koning begreep het ook alzoo en vergaf genadiglijk, toen Böttger hem thans op een gunstig moment bekende, eigenlijk van het goudmaken niet veel te verstaan. Maar hij legde den chemist de verplichting op, nu ook te zorgen, dat het tot porcelein maken kwam en van dien tijd af was al Böttger's werken op dit nieuwe doel gericht. Een toeval kwam hem hierbij ten laatste te hulp, als men n.l. het verhaal gelooven mag van een nieuw soort poeder, dat de barbier op Böttger's pruik gestrooid had en dat zeer zwaar aanvoelde. Toen hij de oorsprong er van naging, bleek het niet ver van daar gehaald en zoowaar het k a o l i n e, de echte porceleinaarde, zelf te zijn. Zoo was dan de ontdekking

geschied, waarop jaren lang geheel Westersch Europa in, men zou wel zeggen eenigszins overdreven, spanning gewacht had.

Dat men zich haastte een fabriek op te richten voor het nieuwe maaksel, dat in den eersten tijd nog in tamelijk gebrekkigen vorm voor den dag kwam, spreekt van zelf. En ook, dat Böttger, directeur dier fabriek en een voornaam heer geworden, nu hij uit zorg en drang tot arbeid was ontslagen, een zeer losbandig leven ging leiden, dat hem ondermijnde en ten slotte den dood bracht. Doch dit laatste was voor hem eerder een geluk, want hij zou anders toch de galg niet ontloopen zijn, nu men hem, en waarschijnlijk terecht, beschuldigde van de productiegeheimen zijner fabriek aan den Pruisischen staat verkocht te hebben. . . .

Met hem is de eerste, de proefnemingsperiode der Saksische porcelein fabrikage gesloten. Spoedig, in de steeds verbeterde techniek van de samenstelling der grondstoffen en modelleering, wint het produkt aan hoedanigheid en vorm. Het verkrijgt in hooge mate de eigenschappen, die het porcelein ook voor den leek scherpelijk onderscheiden van aardewerk: lichtheid, hardheid en doorzichtigheid en vindt weldra zijn afzet in alle Europeesche landen, gewis tot groot profijt van den vorstelijken fabriekseigenaar. Maar deze laat ook zeer veel voor eigen gebruik en tot geschenken aanmaken, dat gedurende eenige jaren achtereen (van 1709—1726) met het Koninklijk monogram A. R. (A u g u s t u s R e x) ter onderscheiding gemerkt wordt.

De beide kleine reukvazen, genaamd p o t s-p o u r r i (zie afb.) uit de c o l l e c t i e-W i l l e t, behooren tot dit speciaal voor het hof vervaardigd porcelein en zij stammen in elk geval nog uit de jaren vóór 1726, want later wordt het bovengemeld vorstelijk monogram niet meer gebruikt.

In die jaren na B ö t t g e r's dood voerde H e r o l d, oorspronkelijk als schilder aangesteld, de leiding der fabriek en bracht haar tot commercieelen bloei. Maar ook in techniek en schoonheid vorderde het produkt snel. De eerste pijnlijk-nauwgezette navolging van het Japansch-Chineesch porcelein maakte al spoedig plaats voor de eigen vormen en versiering van het tijdvak: het b a r o k, dat allengs in het r o c o c o overging.

De pot-pourri-vazen, hierbij afgebeeld behooren reeds tot dien tijd der vrijere behandeling van model en ornament. Hun stijl is het b a r o k, rustiger en vooral meer symmetrisch dan het r o c o c o, al vertoonen de buiken ook reeds de bekende uit-en-in golvende lijnen, zijn de vier pootjes niets dan gebogen en opgerolde krulornamentjes. Zij zijn gedeeltelijk à-jour-gewerkt, het wit met goud opgelegd, waardoor de acanthusbladen en krullen — die onmisbare bestanddeelen van den stijl — des te levendiger uitkomen. Op de vier gebogen zijvlakken zijn schildjes uitgespaard en hierin schilderde Herold of eenige mindere kunstenaar, in elk geval onder zijn toezicht, aardige Hollandsche, Vlaamsche boerentafreeltjes naar 17de eeuwsche Hollandsche schilderijen of etsen, die de keurvorst of misschien eenige Saksische edelman in bezit had. Tusschen deze helderveelkleurige scènetjes zijn er andere aangebracht, die in fijn-paars kleine zee- of strandgezichten geven uit blijkbaar verwijderde gedeelten van den aardbol, alsof daarmede de schilder reis-episodes van dezen of genen beroemden zeevaarder heeft willen in beeld brengen. Het zelfde systeem van afwisselende veelkleurige en paarse tafreeltjes, die ook gelijksoortige onderwerpen behandelen, vindt men terug, (maar veel verkleind), in een rij schildjes in de halsinzinking der vaas en nog eens op het deksel, dat in een, natuurlijk scheefstaand, knopje eindigt.

Hoe levendig en sierlijk echter ook, van het allermooist en weelderigst oud-Saksisch, gelijk het vooral tusschen de jaren 1740 en '70 gemaakt werd, is dit nog niet. Het merkwaardigste er van is misschien juist, dat het zoo oud is en speciaal tot vorstelijk gebruik bestemd geweest. Indien men die twee vaasjes echter ietwat historisch vermag te beschouwen, treft het, hoezeer in dien vroegsten tijd der fabricatie, onder H e r o l d s opzicht, reeds de zin voor een harmonisch modellé en sobervoorname versiering naar eigen trant ontwikkeld was. De behandeling, de uitvoering, moge sedert nog veel verfijnd zijn, als plan van ornamentatie kan men zich nauwelijks

iets effektvollers voorstellen dan dit glanzend wit door bescheiden opgelegd goud nog verlevendigd, en waarin dat helder polychrome der schilderingetjes zoo frisch en geestig uitkomt.

En deze kleurverdeeling maakt met het à j o u r en de wijze verdeeling der vakken, de juiste verhouding en buiging der lijnen deze vaasjes tot zeer lichte en fijne siervoorwerpjes, die als vorstelijke geschenken van verrassend-nieuwen aard en makelij zeker

Een stuk eigenaardige beschavingsgeschiedenis van de 18de eeuw steekt mede hierin en zal ook belangrijk zijn voor wie om het porcelein zelf niets geeft, als hij maar om de menschheid geeft.

Toen het bekend werd, dat daar in Saksen het geheim der porceleinfabricatie gevonden was, kwam de lang gekoesterde begeerte en de nieuwsgierigheid naar dat vreemde product niet tot rust, maar scheen er feller door aangeblazen. Allerwege zetten zich de eerzuchtigen

MANNENBEELDJE EEN MOF DRAGENDE. (SAKS. PORC.) — KOK VOOR ZIJN FORNUIS. (SAKS. PORC.) — OUDE MAN OP EEN STOK GELEUND. (SAKS. PORC.)

zeer bewonderd werden in een tijd, die anders in zaken van weelde en smaak niet gemakkelijk te voldoen was.

Het Venusbeeldje tusschen de vaasjes is van Ludwigsburgsch-porcelein en vertegenwoordigt aldus in zijn alleenigheid het ververvolg op de geschiedenis van het Europeesch porcelein, die met Saksen (M e i s s e n) aanvangt en waarlijk niet enkel uit een oogpunt van industrie en kunsthandwerk van belang is.

met vernieuwden ijver voor hun fornuizen om, al mengende, kokende en distilleerende, gansche vermogens te verknoeien voor zeer twijfelachtige resultaten. Maar wie zoo doen zijn toch grootendeels de naïeven, meestal trachtte men nu anders achter het geheim te komen en wel door het eenvoudiger middel van omkooping van hen, die wisten. Uit den aard der zaak waren dat in het begin zeer weinigen, die met de schriklijkste straffen gedreigd werden zoo zij waagden iets los te laten.

Zoo heel gemakkelijk ging het omkoopen dus aanvankelijk niet, zelfs voor wie groote sommen besteden wilden. Doch evenals reeds jaren lang een gansche menigte avonturiers de wegen afliepen en de hoven bezochten, die beweerden zelf het geheim ontdekt te hebben, kwamen er nu, wijl het zoo voordeelig bleek zich te doen omkoopen, allengs meer, die zegden op een porceleinfabriek te hebben gewerkt en daar het „arkanum" te hebben uitgevorscht. Soms was dat ook zoo, maar meestal had 't er heel weinig van, dat zij waarlijk de kennis der bereiding zouden bezitten. Zij hadden iets gezien en iets meer geraden, maar waren zelf te goed overtuigd van hun ontoereikende kennis om niet vooral te wenschen, dat 't bij voorbereidende maatregelen bleef en niet tot het branden zelf kwam. Was dit ten slotte onvermijdelijk en niet meer uit te stellen bij den vorst, die hen in dienst had genomen voor veel geld, dan ... liepen zij liever maar weg en trokken het land door op zoek naar een nieuwen beschermer.... Dien zij altijd weer vonden, want geldzucht, ijdelheid en de drang naar het geheimzinnige verlokten zoowel de burgerlijke kooplui, als de adellijken en niet minder de zoo talrijke vorsten en vorstjes. En dit te meer, wijl nu practisch de mogelijkheid van gewin door porceleinfabricatie bewezen was en dagelijks meer bewezen werd, nu de eene fabriek na de andere werd ingericht. Op den duur immers liet zich het geheim, trots alle dood- en tuchthuisstraffen, niet vasthouden en liepen er toch wel menschen rond, die degelijker kennis bezaten dan de vele bedriegers of fantasten. Zulken werden dan de aanvangers en kernen van nieuwe porcelein-centra, welke poogden met het nu beroemde Meissen te concurreeren en, dank zij een vorstelijke subsidie, meest alle gedurende een aantal jaren bestaan konden. Een „bloeiend" bestaan was het echter bijna nooit. Hun voornaamste afnemer was gewoonlijk de vorst, onder wiens bescherming zij leefden en andere klanten hadden zij niet vele. Want hoe reusachtig ook de vraag en het verbruik van porcelein geworden was, tegen zulk een overvloedig aanbod konden deze niet op, vooral niet nu enkele merken meer dan andere geliefd waren. Dan stegen ook de productiekosten in sommige inrichtingen zeer hoog.

In al deze opzichten onderscheidde zich de Ludwigsburgsche fabriek (in Wurtemberg) niet van de andere. Zij werd omstreeks de helft der 18de eeuw gegrondvest en kwam spoedig onder hertogelijke leiding. Na 1776 is haar hoogste bloei — die nooit zoo heel hoog was — weer gedaan en in 1824 werd zij opgeheven.

Men meldt van haar, dat het rococo in haar ornament zich nog handhaafde, toen die stijl schier overal elders reeds in het Louis XVI, — dat zich inspireerde op het antiek zooals het in het pas ontdekte Pompeï zich vertoonde — was overgegaan. Enkel in de figuurtjes, die er bij menigte gemaakt werden, wijl de hertog er op verzot was, volgde men de mode. De gansche olymp, scharen van satyrs en bachanten werden in Ludwigsburg geschapen, zelfs eer de meeste andere fabrieken zoover waren, en daarnevens vooral porceleinen muzikantjes. De kleine Venus, die uit de verzameling-Willet hier afgebeeld werd, is wel een goed staal van Ludwigsburgsche kunst en een bizonder karakteristiek beeldje. Het modellé bootst natuurlijk het bekende beeld der Medici uit Florence na, alleen werd het groote en grootsche en trotsche hier tot sierlijke fijnheid en volleerde coquetterie. Als kleine afwijking en toevoegsel veroorloofde de maker zich de dolfijn aan Venus' voeten en de paarse banden om haar bovenarmen. Door dit laatste vooral blijft van de godin, de hooge, droomerig starende, wereldonttoogen Aphroditee in dit verbeeldsel niets over dan ... een naakt vrouwtje, dat een beetje schaamachtig doet op zeer behaagzuchtige manier. En deze transformatie is zóó typisch voor het tijdvak, dat het de moeite waard is er op terug te komen, na het laatste voorwerp van de groep, het bord, te hebben beschouwd.

Dat bord is Meissener porcelein en, gelijk het merk — de twee gekruiste zwaardjes met een stip tusschen de gevesten — aanduidt, omstreeks 1770 gemaakt, dus in de vijfde of „academische" periode der fabriek, toen de beroemde modelleur Kändler, die jaren lang de zaken geleid had, oud gewor-

GROEP VAN MEISSENER PORCELEIN (ONGEVEER 1770).

den en verdrongen was door den Franschman Victor Acier. Deze immers werd aangenomen om den decoratieven stijl meer in overeenstemming te brengen met hetgeen de tijd begeerde. Het rococo had afgedaan, de strenge vormen en rechte lijnen van het op 't antiek geïnspireerd Louis XVI namen allerwege zijn plaats in en moesten ook voor het Meissener-porcelein aanvaard worden, zoo men de concurrentie weerstaan wilde en de markt behouden.

MOLENAAR (SAKS. PORC.)

Van dezen stijl overgang is echter in dit bord nog niets te zien. Het is nog immer rococo, dat zich in de goudkrullige omlijsting der rondemedaillons openbaart en ook in de fijne polychrome schilderingen van allerlei inheemsche en vreemde vogeltjes, die de medaillons vullen, is eer iets van een Watteau-landschap in de bekende vroolijke kleuren, dan van de grauwere, stijvere, tamelijk magere voorstellingen, die de Louis XVI en vooral de latere Empire-stijl eischen. Alleen de kleur van het fonds, het z. g. koningsblauw, is karakteristiek voor den tijd, waarin het bord gemaakt werd. Het is een zeer mooi, diep-glanzend blauw, waarop de veelkleurige tafreeltjes schitterend afsteken en later, wanneer het Empire heerscht over model en ornament, blijft dit Koningsblauw de eenige kleur, die nog geduld wordt naast het grauw, dat men voor het namaak-antiek bij uitstek geschikt geacht, misschien wijl het op zichzelf aan iets verbleekts en ouds doet denken.

BLAKERTJE MET OPGEWERKTEN (ROCAILLE) RAND EN BLOEMVERSIERING. (SAKS. PORC.)

Aldus is dit bord in zijn krachtige, levendige beschildering en rijke ornamenteering een zeer bijzonder staal van de fabricatie uit deze periode, die eenigszins geringschattend de academische genoemd wordt, doch in dit produkt voorzeker nog niets van academische stijfheid toont.

Integendeel, het sluit zich in zijn sierlijk-luchtige versiering uitnemend bij die beide reukvazen en het Venus-beeldje aan en geeft aldus gelegenheid nog even uit te wijden over hetgeen die vier porceleinproducten alle gemeen hebben: hun vorm en versiering. Dat de vazen eerst een beginnend rococo vertoonen en het bord een, dat reeds tot overgang neigt. doet er hier minder toe, waar wij juist over het algemeen karakter van het rococo willen spreken. Van dat rococo, dat in het porcelein zijn eigenaardigste en schoonste uitdrukking vond, dewijl de stof door zijn kneedbaarheid tot elke fantasie willig bleek. Mits die fantasie niet al te groote vormen aannam.... Doch juist door deze beperking gaf het rococo, dat uit zijn aard fijn, teer en sierlijk was, het beste wat het te geven had in de dingen van toch altijd zeer beperkte afmetingen, waartoe dit materiaal geschikt was. Zeker niet in de bouwkunst, maar ook niet in de zoo verwonderlijk fraaie Fransche meubelkunst van de 18e eeuw, schijnt het rococo zich zoo volmaakt uit te

spreken als in het porcelein, dat van Saksen zijn aanvang nam.

Ieder weet, ten minste ongeveer, wat Rococo beteekent. De vormen-spraak van alle interieur dingen, door menschenhand gemaakt in het begin der 18de eeuw. Het was, welbeschouwd, een verwonderlijke spraak, een verrassende stijl! Het Barok, waarin het Renaissance was overgegaan, waarin dit zich had verzacht, verlenigd en verbijzonderd, verrijkt en „verprachtigd", vertoonde al een sterker persoonlijke, individueeler aard dan zijn voorganger. Wel beteekende reeds de Renaissance op zich zelve het doorbreken van het persoonlijk-menschelijke, het nieuw en diep besef van eigen menschelijke waardij, maar toch bleek het, in zijn inspiratie op het antieke, algemeen genoeg om voor alle landen de uitdrukking van het uiterlijk leven te kunnen zijn. Elke natie wijzigde het een weinig naar eigen karakter, behoefte, klimaat enz., doch de algemeene lijnen, vormen en attributen, die men van de Romeinsch-Grieksche beschaving had afgezien, bleven behouden. En dit kòn zoo, die antieke vormen, — welker nieuwe en stouter vereeniging het eigene der Renaissance was — pasten bij het nieuwe leven van zoovele eeuwen later, van zoo verschillende volken en zeer individueele persoonlijkheden, omdat... die volken, die persoonlijkheden, wilden dat het passen zou. Dat antiekendom was voor hen een soort symbool van de vrijheid van geest, die zij allengs behoefden, die verstandelijke vrijheid, die een gemeenschappelijk voelen al minder begrijpen ging. En zoo „wierpen" zij zich op het antiek, namen het aan, maakten het zich eigen in geestdriftvolle bewondering en lagen in aanbidding, zoowel voor zijn geestelijkheid als voor zijn uiterlijke vormen.

BACCHANTE (ZIJ HOUDT EEN MET DRUIVENTROSSEN OMKRANSTE KRUIK EN EEN TAMBOERIJN IN DE HAND. AAN HAAR VOETEN EEN PANTER). (SAKS. PORC.)

Niet als de Gothiek, kwam dus deze „stijl" spontaan en naief uit de behoeften, gevoelens, idealen voort, maar zij vormde het noodzakelijk toevoegsel, bewust en met een bijna pedante ingenomenheid ontvangen, van die

vernieuwing, evolutie, der persoonlijkheid in de 15[e] eeuw, die aan de Anticken aanknoopte, als aan het eenig tijdperk der geschiedenis, haar bekend, waarin zij een gelijksoortige geestes-verheffing gewaar werd. Aldus begeerde zij met alle geweld ook antiek van geest en uiterlijk leven te zijn, copieerde de oude vormen, maar leerde aldra deze aanpassen aan de zoo andere behoeften tot een nieuwe vormenspraak, een nieuwen stijl.

Dit alles was, met bijzondere accenten voor de afzonderlijke landen, echter algemeen-Europeesch en bleef lang zoo bestaan.

In Frankrijk echter, het land waar de geestes-ontwikkeling der Renaissance, die in Italië begon, door allerlei oorzaken haar vruchtbaarsten bodem vond en snel tot haar uiterste mogelijkheid kwam, in Frankrijk voldeed de strenge en strakke onpersoonlijkheid der Renaissance-vormen niet lang aan het wijd-uitgroeiend en toch krachtig-geconcentreerd geestes- en gevoelsleven. De beschaving, in Parijs saamgetrokken en daar weer gevormd, gericht, verfijnd in den bijzonderen geest en smaak van het Hof, was spoedig niet meer algemeen-klassiek, maar wel zeer bepaald en eigenaardig Fransch, met een afzonderlijke schakeering voor de elkaaropvolgende vorsten, Louis XIV, Louis XV, Louis XVI, die zonder overdrijving zeggen konden, dat zij niet alleen den staat, maar ook den tijdgeest vertegenwoordigden. En waar zij een wijdsch uiterlijk leven van praal en pracht voerden, waartoe zij het benoodigde onder hun oogen lieten vervaardigen in de Manufactures de l'Etat, is het waarlijk niet te verwonderen, dat die meubelen, tapijten, porceleinen en wat daar verder was, zich allengs voegden naar den geest, de behoeften, gewoonten van den Heerscher en zijn omgeving, dat er een soort van lokalen stijl ontstond.

Maar wel te verwonderen is de treffende, geniale juistheid, de tegelijk gedurfde en fijngevoelige expressiviteit, waarmede deze artisten van de koninklijke werkplaatsen de geestesgesteldheid en beschaving van dit milieu, zijn levenswijs en behoeften in hun vorm en kleurenspraak opnamen en interpreteerden. Duidelijker, maar tegelijk schooner, kon het al niet, dan het geschiedde, zoo duidelijk, zoo fel-karakteristiek zelfs, dat menschen die van het tijdvak en deze maatschappij afkeerig zijn om haar lichtzinnigheid en innerlijke gemoedshardheid, steeds ook de meubelkunst en ceramiek uit dien tijd onverdragelijk achten, die hun zoo precies de gedachten, de gevoelens en de zeden voor oogen stellen. Tegenover een bergère-Louis XV, gevoelen zij een heftigen wrevel, alsof daar het gepoeder-pruikte heerschap, met zijn wijduitstaanden rok, en degen en kuitebeenen, zoo oneindig hautain en elegant-cynisch, zelf nog in zat. Hetgeen waarlijk een niet geringe lof voor het meubel beteekend, als het zóó de persoonlijkheid van zijn gebruiker als 't ware „spiegelt" en aan zich behoudt. . . . Weinige gebruikte voorwerpen, sedert de beschaving begon, zijn inderdaad zoo eigen aan hun schepper en gebruiker, dat zij iets van zijn leven weergeven en zelf bijna levend zijn.

Nu is 't waar, dat het porcelein het nooit zóóver gebracht heeft. Daar is wellicht het materiaal te hard en te glad voor, en het voorwerp in voleindigden vorm, door al zijn diverse kunstbewerkingen, te ver van de menschelijke manipulatie, die toch alleen het levende, gevoelige geven kan. Maar daarentegen heerschte het porcelein, — vooral in dien tijd, toen men er zoo op verzot was — over de geheele wereld der kleine en tafelvoorwerpen en diende aldus veelzijdiger het dagelijksch leven dan aan de overige gebruikskunst mogelijk was. Wat aan eet- en drinkaan wasch- of toilet-gerij noodig was (en daar was heel veel toe noodig toentertijd!) moest van porcelein vervaardigd worden. Maar ook wat enkel tot versiering diende in de salons of de boudoirs der voorname dames werd in den loop des tijds (en steeds méer) door het porcelein geleverd in den vorm van beeldjes in oneindige verscheidenheid. Zoodat men, zonder veel overdrijving, beweren kan, dat in het porcelein de nieuwe rococovormen het allermeest tot uiting geraakten, terwijl daarnaast nog ruimte is voor de meening, dat in dit teere en kleine en kneedbare die vormen ook het méest tot hun recht kwamen, het zuiverst en volkomen haar uiting vonden. Hoe die vormen waren is algemeen bekend.

De gebogen lijn, die de rechte verving, de C-vormige krullen, de schelpen, het tot selderieloof ververschte antieke acanthusblad... daarnevens veel natuurlijke bloemen en geschilderde voorstellingen, veel a-jourbewerking... en boven dit alles de ontkenning van stut en last en het princiep van de tegen-beweging, de on-symetrie, die toch eigenlijk... wèl symetrie blijkt, de allerbekoorlijkste, luchtigste, de meest verrassende en levendige, die hol tegen bol zet en de lijn afbreekt juist waar zij schijnt te moeten doorloopen.

Wie deze nieuwe lijnen, deze grillige attributen in de eerste twintig jaar der 18e eeuw hebben gevonden, zal wel altijd onbekend blijven. Men noemt de namen der bekende artisten, die den stijl hebben toegepast en ontwikkeld, maar wie kwam het eerst op de gedachte de rechte lijn te buigen en schelp en krul aan te wenden als ornament? Wel gewis niet één man alleen, maar velen tegelijk vonden het uit, en zoo kan men zeggen, dat het zich van zelf opdeed, als het onafwijsbaar, eenig mogelijk zinne-beeld van de gevoelens en gedachten en levenswijzen der grooten, die dezen fijngevoeligen kunstenaars-handwerkslieden gewis als week, als abrupt, als „krullig", gemak- en pracht-lievend moeten hebben aangedaan.

Zij volgden en voldeden nauwkeurig de materieele behoeften van hun opdrachtgevers en die behoeften waren weelderig, verwend, sensueel en rusteloos. Vanzelf werd daarnaar ook het ornament week-weelderig en sensueel en onrustig, maar ook licht en vroolijk, een weinig onsamenhangend en fladderig, als de geesten en verbeeldingen waren van de gebruikers, den stijl hielpen verspreiden.

En het was inderdaad een verwonderlijke, een zoo volkomen eenheid van het reëele met het ideëele als in lang niet was gezien, zoodat zelfs vaak de enkele voorwerpen al een kort begrip van den tijd geven. Vooral het porcelein is hier sprekend. In een eetservies, maar ook in een afzonderlijke vaas of pul, vindt men niet enkel de schoone, elegante vormen van den tijd, maar ook zijn grilligheid, lichtzinnige vroolijkheid, zelfs zijn wat wilde en samenhanglooze wereldsche gedachten uitgedrukt. En vooral zijn kwasi-onschuldige, maar in waarheid felzinlijke fantasie tot welker verbeelden de eindelooze massa kleinere en grootere beeldjes dapper meehelpt. Wat er nog aan duidelijkheid of schakeering ontbreken mocht in de vorm-expressie der gebruiksvoorwerpen, geven deze sierlijk-frivole dingetjes frank en vrij-uit daarbij. De menschen van toen in hun houdingen, hun sentimenten, hun bezigheden en plezier zijn er volledig in vertegenwoordigd en daarnevens al de fantazie-voorstellingen van den tijd, de sprookjes-verbeeldingen, ook het gansche godendom van den Griekschen Olymp.

Aan het Meissener porcelein komt de eer toe in zijn producten de Style Louis XV het eerst en in al zijn volheid en kracht te hebben ontwikkeld. Van Meissen ging het porcelein-rococo uit en Meissen beheerschte toen de markt allerwege, ook in Frankrijk, dat zijn Sèvresproduct eerst jaren later gedijen zag. En de man, die in de Saksische fabriek dit alles bewerkte, die in eigen persoon opkomst, bloei en verval der rococo-porcelein periode vertegenwoordigt, is de Modellmeister Johann Kändler, sedert 1733 aan de plastische afdeeling verbonden. Van dien tijd aan, maar vooral na het jaar 1745, doet het porcelein uit Meissen van zijn rustlooze werkzaamheid blijken door een veel grooteren vormen-rijkdom, dan men tevoren gezien had. En deze vormen waren vooral die van het rococo, gelijk de kunstenaar Kändler het begreep en met oneindig vernuft en verbeelding heeft uitgewerkt.

Toen, onder Kändler, stond de fabriek in zijn hoogsten bloei, zoowel commercieel als artistiek, en wie van Oud-Saksisch porcelein spreekt, bedoelt dezen tijd, bedoelt Kändler's scheppingen. Met hem is het glorie tijdvak van Meissen, tegelijk met de glorie van het rococo ten einde. Een nieuwe stijl wordt ingeluid, maar doet nooit meer die innige verbinding tusschen uiterlijk en innerlijk leven bereiken, gelijk zij ook, minder geschikt voor het porcelein in de al strakker wordende vormen, het Meissener product nooit meer tot de hooge voortreffelijkheid van het rococo heeft gebracht.

HET BORSTBEELD VAN CHRISTOFFEL PLANTIJN, DOOR HANS VAN MILDERT.
BINNENPLAATS.

HET MUSEUM PLANTIN–MORETUS TE ANTWERPEN

† † † † † † DOOR MAX ROOSES. † † † † † †

Ik wil u een huis doen kennen, dat cenig is in zijn aard, dat in zijn eersten tijd een winkelhuis was, dat later tot den rang van paleis werd bevorderd en eindigde met een openbaar Museum te worden: het Museum Plantin—Moretus. Het draagt den naam van den man, die het stichtte en beroemd maakte en dien der familie, die het van hem erfde en drie eeuwen lang bewoonde. Men kan het niet verstaan en naar waarde schatten zonder te weten wie die man en die familie waren.

Christoffel Plantijn is een der merkwaardigste personages onzer gewesten uit de XVI^de^ eeuw, den tijd, dat er hier zoovele leefden. Hij was geboren te Saint-Avertin, een dorp bij Tours in Frankrijk, in 1520. Zijn vader was een eenvoudig werkman, die om te ontsnappen aan het gevaar eener besmettelijke ziekte, die in zijn dorp woedde en waaraan zijne vrouw gestorven was, naar Lyon verhuisde en daar als dienstknecht een onderkomen vond bij een kanunnik. Deze zond hem met een zijner neven naar Orléans en Parijs waar deze zijn studiën zou voortzetten. De kleine Christoffel vergezelde zijn vader, bezocht de scholen in de steden, waar de student verbleef, en deed er een ruimer mate van geleerdheid op dan jongens van zijn stand gewoonlijk bezaten. Toen vader Plantijn naar Lyon terugkeerde, liet hij zijn zoon te Parijs achter met eenige schrale geldmiddelen. De jonge man moest zich toeleggen op een ambacht om zijn kost te winnen; hij verkoos de boekdrukkunst en begaf zich al spoedig naar Caen, waar hij in de leer trad bij Robert Macé. In die Normandische stad trouwde hij in 1545 of 1546 en ging zich eerst te Parijs vestigen, waar hij nog het boekbinden leerde.

De jonge werkman had geen geest van rust en gelatenheid in zijn lot; hij wilde vooruit en zich een weg banen zoo ver en zoo hoog zijn droom maar reiken kon. Daar ginder in het Noorden lag een stad, die met machtige schreden vooruitstapte naar den rang van eerste handelshaven en eerste kunststad van Europa, waar de nijverheid, en inzonderheid de boekdrukkunst, niet minder bloeiende was. Daarheen dus, naar Antwerpen, daar lachte de toekomst glanzend en verleidelijk den jongen man tegen, die vertrouwde in zich zelve. Hij kwam er aan in 1549 en opende een winkel van boekbinderij en bewerkt leder.

Al spoedig werd hij gekend als kundig werkman en telde hij de aanzienlijksten der stad onder zijn klanten; in 1550 verkreeg hij het poorterschap en werd hij als meester boekdrukker onder de leden der St. Lucasgilde ingeschreven. Eerst in 1555 echter begon hij te drukken; dit jaar liet hij zijn eerste boek verschijnen, en spoedig ging hij dapper vooruit. Antwerpen telde een groot getal oude en aanzienlijke drukkerijen, maar niet lang duurde het, of Plantijn was ze alle vooruitgeloopen. Het klare bewijs er van is, dat in 1559 hem het drukken opgedragen werd van het groote plaatwerk „de Prachtige en Plechtige Uitvaart van Keizer Karel", te Brussel den 29^n^ December 1558 gevierd. Hij gaf het uit „in alle talen" zegt de titel en inderdaad wij kennen dat boek met Franschen, Nederlandschen, Duitschen, Spaanschen en Italiaanschen tekst. In 1560 liet hij veertien, in 1561 dertig verschillende werken verschijnen.

In 1562 trof hem een zware slag. Wij waren midden in de beroerlijke tijden, kettersche sekten schoten op met den dag en kettersche boeken krioelden als onkruid ten allen kante. Plantijn had waarschijnlijk uit Normandië de kiem der hervorming meegebracht en op hem viel al spoedig de verdenking der ketterjagers. Hij achtte zich niet in veiligheid en vluchtte naar Parijs. Te Antwerpen liet de schout heel zijn boedel op de markt verkoopen. Hij bleef afwezig van het begin van 1562 tot in

September 1563, toen keerde hij terug naar Antwerpen, vrijgewasschen van allen blaam en verdenking. De opbrengst van zijn boedelveiling werd hem teruggegeven, hij vond machtige geldschieters en met nieuwen moed herbegon hij zijn zaken.

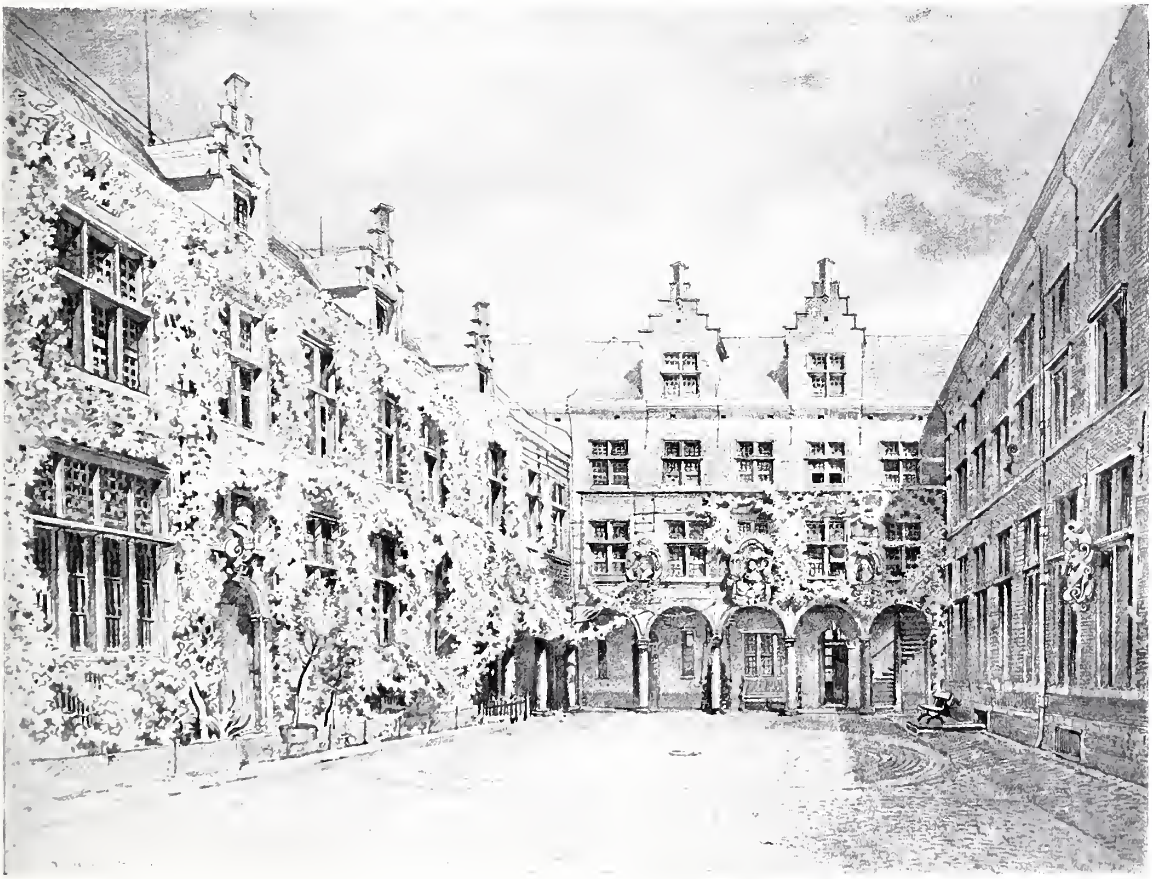
Of de rechters, geestelijke en wereldlijke, hem vrijspraken of niet, Plantijn was een ketter en nog wel een aartsketter. Gedurende zijn afwezigheid trad hij in nauwe betrekking met Hendrik Niklaes, den stichter van „het Huis van Liefde", een der vele sekten van de herdoopers. Hij drukte den Bijbel van het kerkje den Spiegel der Gherechtigheit en meer andere werken van Hendrik Niklaes. Geheel zijn leven bleef hij behooren tot die sekte of tot den zijtak, dien een harer aanhangers Hendrik Janssen of Barrefelt of Hiël gesticht had, voor wien Plantijn ook drukte. Dit belette hem niet de officieele aartsdrukker van Filips II te zijn en door den alderkatholiekste vorst gelast te worden met het afleveren der getuigschriften van goed gedrag en rechtgeloovigheid aan de drukkers, die in het ambacht verlangden opgenomen te worden.

Plantijn was dus in Antwerpen terug, aan het hoofd van een vennootschap, dat hem rijkelijk met geldmiddelen voorzag en dat drie jaar later ontbonden werd, hem alleen aan het hoofd der zaak latende. Die zaak had zich intusschen op verbazende wijze uitgebreid en ging jarenlang op gelijke wijze vooruit. Plantijn ondernam voortdurend aanzienlijker werken. Van 1568 tot 1572 leverde hij aan de Christenheid het boek waar toen, in den tijd van vurigen strijd om den echten tekst van den Bijbel, de dringendste behoefte aan gevoeld werd: de Bijbel in de oorspronkelijke talen met ophelderende teksten en vertalingen, een reuzenwerk, dat hem opgedragen werd door Filips II en waar een talrijke groep oriëntalisten met Arias Montanus, 's konings biechtvader, aan het hoofd, vijf jaar lang aan arbeidden. Toen in 1568 het Concilie van Trente een gelijkvormigen tekst der kerkelijke boeken voor heel de katholieke wereld had vastgesteld, verzocht en verkreeg hij van den Paus en van Filips II voor al de landen, toehoorende aan den koning van Spanje in de Oude en in de Nieuwe wereld, het monopolium voor het drukken van de Missalen en de Brevieren. Van dit oogenblik verzond hij met duizenden en duizenden van die boeken en van andere soortgelijke: Getijdenboeken, Antiphonariums, Graduale's en wat dies meer, uit de Plantijnsche drukkerij over heel de wereld. Dit privilegie was de rijkste bron van het geldelijk vermogen van het huis; de eigenaars bleven het bezitten tot in den tijd der Fransche Revolutie. Tot in 1876 bleven zij voortgaan met het drukken en leveren dier kerkelijke boeken.

Maar Plantijn was niet alleen een beleidvol handelaar; hij was een ondernemend man, hartstochtelijk ijverende voor wetenschap, letteren en kunst. Gedurende een goed deel van zijn leven, was zijn huis, het huis waarover wij hier spreken, een ware academie. Dit was het voor de studie der Oostersche talen ten tijde toen daar Arias Montanus het drukken van den koninklijken bijbel bestuurde en toen daar met hem samenwerkten Plantijn's schoonzoon en meesterknecht Frans van Ravelingen, een der groote orientalisten van zijnen tijd, later leeraar van Hebreeuwsch en Araabsch te Leiden, de gebroeders Guy en Nicolas Le Fèvre de la Boderie, Andreas Masius en tal van professoren der Leuvensche Hoogeschool. Na het voltooien van den veeltaligen Bijbel ondernam hij het drukken van de groote kerkvaders: Augustinus en Hieronymus. Terzelfder tijd lokte hij het vervaardigen van allerlei wetenschappelijke werken uit, die bij hem verschenen: de kruidkundige werken van Rembertus Dadonaeus, Carolus Clusuis, Mathias de Lobel; hij gaf de geschiedkundige werken uit van Guicciardini, Bizari, de Garibay; de aardrijkskundige van Ortelius; de taal- en oudheidkundige van zijn vriend, Justus Lipsius en van vele anderen.

Een voorbeeld van zijn wetensschappelijken geest en zijn wijze van anderen aan te sporen en te gidsen in hun geleerden arbeid vinden wij in zijne uitgave van den Thesaurus theutonicuæ lingæ. Plantijn was naar Antwerpen gekomen zonder een woord Vlaamsch te kennen en hij ging er om met werklieden, van welke zeker het meerendeel

geen woord Fransch verstonden. Hij wilde zoo spoedig mogelijk onze taal machtig worden en verzon niet lang: elken avond, hij vertelt het ons zelf, teekende hij de woorden aan, die hij in den dag gehoord had en van welke men hem de beteekenis had leeren kennen. Dit deed hij in de eerste jaren van zijn aankomst in Antwerpen van 1550 tot 1555; toen hoopte hij nog altijd dat Gabriël Meurier hun taak volbracht hadden deed hij hunne bijdragen tot een geheel samenbrengen en hij begon te drukken. Dit gebeurde in 1566, maar het vlotte niet; de artikels, die elk afzonderlijk had geleverd versmolten niet voldoende in het gezamenlijke werk en ontmoedigd liet Plantijn zijn tienjarigen arbeid liggen. Maar hij kon het niet over zijn gemoed krijgen iets op te geven wat hij zich

DE BINNENPLAATS VAN HET MUSEUM PLATTIN-MORETUS.

of een ander taalkundige ons zou voorzien met een woordenboek zooals de beschaafde talen van Europa er een bezaten. Wanneer hij bemerkte dat die hoop ijdel was, besloot hij zich zelf aan het werk te stellen. Zelf het boek te schrijven ging niet, hij zou het dus door anderen laten maken. Hij koos vier man uit, die er hem het bekwaamst toe schenen en die ieder afzonderlijk en op zijn eigen manier zouden werken; toen zij allen tot taak had gesteld en in 1572 hervatte hij den arbeid, wel besloten hem ditmaal tot een goed einde te brengen. En inderdaad, het jaar nadien verscheen de Thesaurus Theutonicuæ Lingæ, de Schat der Nederduytsche sprake. Zijn voornaamste handlanger was hierbij Cornelis Kiel, die zijn bijdrage om- en bijwerkte en voltooide tot het Etymologicum Theutonicuæ lingæ, dat herhaaldelijk ver-

meerderd en herdrukt werd. En zoo is het aan den Franschman Christoffel Plantijn dat de Nederlanders het eerste woordenboek hunner taal, geheel hunner taal, te danken hebben. Wel bestonden er vóór hem Vocabulariums of woordenlijsten, zelfs een Theutonista van meer algemeenen aard, maar deze was meer het woordenboek eener gewestspraak. Plantijn was tot het bewustzijn gekomen dat er boven de gewestspraken eene algemeene Nederlandsche taal bestaat en aan zijn Thesaurus liet hij mannen uit de verschillende streken, waar Dietsch gesproken wordt, medewerken en bracht aldus den schat der gemeenschappelijke Nederlandsche taal te zamen.

Plantijn, zegden wij, was een hartstochtelijke vriend van letteren en kunsten. Zelf maakte hij een lief versje en zeker sonnet van hem, Le Bonheur de ce Monde, wordt nog dagelijks voor de bezoekers van zijn huis herdrukt en met welgevallen door hen gelezen. De boeken, die hij drukte, liet hij versieren met houten en koperen platen, met beeldletters, die hij te Parijs of hier liet teekenen en te Antwerpen liet graveeren.

Duizenden in getal zijn de prenten, die verspreid zijn in zijn uitgaven en waarvan de platen bewaard bleven in zijn huis. Zijn gegoten letters munten uit door goeden smaak en sierlijkheid en dienden tot toonbeelden voor de letters, die door de Elzeviers werden aangenomen en onder dezer naam tot op onze dagen beroemd bleven.

Plantijn was stout in zijn ondernemen tot roekeloosheid toe, nooit was het werk dat hij onder handen had omvattend genoeg, nooit te kostelijk in de uitvoering, nooit te rijk in de versiering en wat hij ook voor schatten won, grootere nog gaf hij er uit. Hij en zijne familie leefden op den meest bescheiden voet en toch was de kas gedurig ledig en stak hij in schulden. Geen wonder wanneer men bedenkt, dat de jaren van zijn grootste werkzaamheid liggen tusschen 1563 en 1581, het tijdperk waarop onze landen geteisterd werden door de gruwelijkste rampen, oorlogen tegen den vreemde en onder burgers, vervolgingen om het gefool, beleg en plundering der steden, al wat den ondergang van een rijk kan bewerken, den handel kan belemmeren, de nijverheid kan vernietigen. Er kwam dan ook een oogenblik, dat hij zijn schuldeischers niet meer kon paaien en hij de wijk moest nemen naar Holland, waar hij in 1583 tot den eersten drukker der Leidsche Hoogeschool was aangesteld. Zijn uitlandigheid duurde niet lang; toen in Augustus 1585 Antwerpen over was, keerde hij terug. Weer hernam hij den arbeid, maar de stoute vlucht van vroeger was gebroken, de tijden en de geesten waren er niet naar om den arbeid van de persen te doen gedijen. De groote uitgever stierf den 1sten Juli 1589.

Hij liet geen zonen na, enkel vijf dochters; de oudste was getrouwd met Frans van Ravelingen, die zijn schoonvader als drukker der Leidsche Universiteit opvolgde; de tweede huwde Jan Moretus, een anderen meesterknecht van Plantijn, die hem opvolgde en op zijne beurt door zijne afstammelingen opgevolgd werd tot in 1876. Het was de genius van Plantijn of, even juist gezegd, zijn genie, die zijn huis van den ondergang bewaarde en de man, die zooveel goeds en groots in zijn leven uitgevoerd had, bewerkte ook nog dit, dat al wat hij gebouwd, bewoond, verzameld en bezeten had ongedeerd tot ons is gekomen. Zoo onbegrensd was de eerbied, die zijne nakomelingen van geslacht tot geslacht hem toedroegen, dat zij het als eene heiligschennis zouden aangezien hebben, hadden zij iets van wat hem heeft toegehoord laten verloren gaan. Van vader tot zoon luidde telkens de aanhef van hun testament, dat de drukkerij met alles wat zij bevatte aan den oudsten of, indien deze de vereischte bekwaamheden miste, aan den waardigsten der zonen moest overgaan.

Plantijn, die gewoonlijk in geldverlegenheid zat, had niettemin een aanzienlijk vermogen verzameld in eigendommen, in materiaal, in boeken en platen, dat door zijne erfgenamen op een half millioen gulden berekend werd. In het huis te Antwerpen ging men voort met geld winnen en met het verrijken der verzamelingen van allen aard. In 1692 werd de familie geadeld; tot in 1865 echter werkte zij voort, maar meer en meer rustig en bescheiden en voor den naam meer dan voor

de winst. De adellijke schatrijke drukkers hadden ten laatste nog één gast, die nu en dan een blaadje drukte voor de nieuwe officiën in de Missalen en Brevieren en om den winkel in orde te houden, totdat in 1876 het huis met wat het bevatte aan de stad werd afgestaan tegen de som van 1,200,000 frank.

Na deze wel wat lange inleiding, die ik onmisbaar achtte om goed te doen verstaan wat volgt, zullen wij zien wat dit huis is en wat het bevat.

DE BOEKENWINKEL IN HET MUSEUM PLANTIJN-MORETUS.

II.

Toen Plantijn in 1549 in Antwerpen was aangeland vestigde hij zich op de Lombaardevest in de wijk der drukkers; van daar verhuisde hij naar de Twaalf Maandenstraat nevens de Beurs; in deze beide huizen oefende hij het beroep van boekbinder uit. In zijn huis nevens de Beurs drukte hij ook van 1555 tot 1558 zijne eerste boeken. Van daar verhuisde hij naar den „Gulden Eenhoorn", in de Kammerstraat, de hoofdstraat der drukkerswijk, waar hij woonde van 1558 tot 1564. In 1561 had hij zijn uithangbord veranderd in dit van „den Gulden Passer", een naam, dien hij en zijne opvolgers in later tijden behielden. In 1564 betrok hij in dezelfde Kammerstraat een ander huis, dat op den hoek der Valkstraat gelegen was en waar hij bleef wonen tot in Juni 1576. Hij en zijne opvolgers behielden hunnen winkel in het huis der Kammerstraat tot in 1638, maar hunne drukkerij en hunne woonst brachten zij over naar het nieuwe huis. Dit was gelegen in de Hoogstraat nevens de Sint-Jansbrug, en droeg den zonderlingen naam „het Oorcussen op den Cordewaghen." Plantijn huurde het eerst; na de Spaansche Furie, in November

1576, splitste de eigenaar, een Spaansche koopman, Marten Lopez genoemd, zijn eigendom in twee, en Plantijn behield alleen het deel achteraan in den tuin gelegen, dat met een groote poort uitkwam op de Vrijdagsche Markt. Den 22sten Juni 1579 kocht hij dit gedeelte van het huis en van dan af bracht hij er aanzienlijke veranderingen aan toe, om het als woonhuis en drukkerij in te richten.

Zijne nakomelingen vergrootten en verfraaiden het nog. Onder Balthasar Moretus I; in 1636 werd het laatste deel der gebouwen voltrokken, die den tuin omsloten. In 1761—1763 liet de toenmalige eigenaar vijf der huizen van oud kleerkoopers, die de groote woning van de Vrijdagsche Markt scheidden, afbreken en in de plaats ervan den statigen bouw optrekken, die nu de voorzijde van het Museum uitmaakt. Reeds in 1578 tot 1580 had Plantijn op de gronden van zijn tuin, die uitkwamen in de Heilig Geeststraat, drie huizen laten bouwen, die in het bezit van verschillende zijner kinderen overgingen, maar later door de Moretussen ingekocht en tot een zelfden eigendom met het groote perceel vereenigd werden. In 1803 werden de laatste twee huisjes van oudkleerkoopers tegen de markt aangekocht, afgebroken en vervangen door een aanzienlijken bouw, die echter afgescheiden bleef van de drukkerij.

Zoo volgroeide door de eeuwen heen het huis van Plantijn, het bleef altijd het zijne, niets werd afgebroken van hetgene hij gebouwd had, niets werd vernieuwd van wat hij bezeten had; de latere geslachten behielden en verrijkten de nalatenschap van hun voorouders als een gedenkteeken aan dezen opgericht. Wanneer de tijden gekomen waren dat het onmogelijk werd er in te werken en het niet langer geschikt was om in te wonen en toen er door Stad en Staat werd aangedrongen om het tot een openbaar eigendom te maken, stemde de familie er in toe het te verkoopen, op voorwaarde dat het ten eeuwigen dage zoude bewaard blijven als Museum en het den naam des stichters en der latere eigenaars zou dragen. En zoo is gebeurd.

Het oude huis van Plantijn is een Museum geworden, dat iedereen bezoeken kan en waarin wij een wandeling gaan ondernemen.

III.

Wanneer men door een der oude straten, die van de Kammerstraat naar de Vrijdagsche markt leiden, op dit plein komt, ziet men vlak voor zich den voorgevel van het Museum Plantin—Moretus, van 1761 tot 1763 naar de plans van Engelbert Baets voor rekening van Franciscus-Joannes Moretus gebouwd in den trant van dien tijd. Boven den ingang prijkt in een hardsteenen barleef het wereldberoemde Plantijnsche drukkersmerk de Gulden Passer, die, vastgehouden door een hand, die uit de wolken steekt, met den eenen punt op een berd staat en met den anderen een kring trekt. Op een lint, dat tusschen de twee pooten slingert, leest men Labore et Constantia: de draaiende poot verbeeldt het Werk (Labor), de stilstaande de Standvastigheid (Constantia). Hercules, de held der twaalf werken, en een rustende vrouw houden het schild vast, waarop is afgebeeld dit zinnebeeld van Plantijn's levensregel: Werken en Volharden. Het barleef werd in 1639 uitgevoerd door Artus Quellin, den grooten kunstenaar, die het paleis op den Dam met zijn heerlijke beeldhouwwerken verrijkte; het versierde de poort, die hier vóór 1762 stond.

Den gang doorgaande komt men op de binnenplaats, den hof, zooals men vroeger zei, die nu met eenige lage gewassen in perken verdeeld, versierd is. Zij is dertig meters lang en dertien breed. Langs de vier zijden is zij bezoomd met gebouwen opgetrokken van 1576 tot 1639 in rooden baksteen, met ramen, waarvan de omlijsting en kruisen in witten steen gehouwen en de ruitjes in looden omlijstingen gevat zijn. Van een der smalle zijden rust de eerste verdieping op een rondbogige gaanderij met arduinen kolommen; aan dien kant heeft het gebouw twee verdiepingen, aan elk der drie andere slechts éene; daarboven loopen dan de leien daken, waaruit de zoldervensters met hun kleine trapgeveltjes naar voren steken.

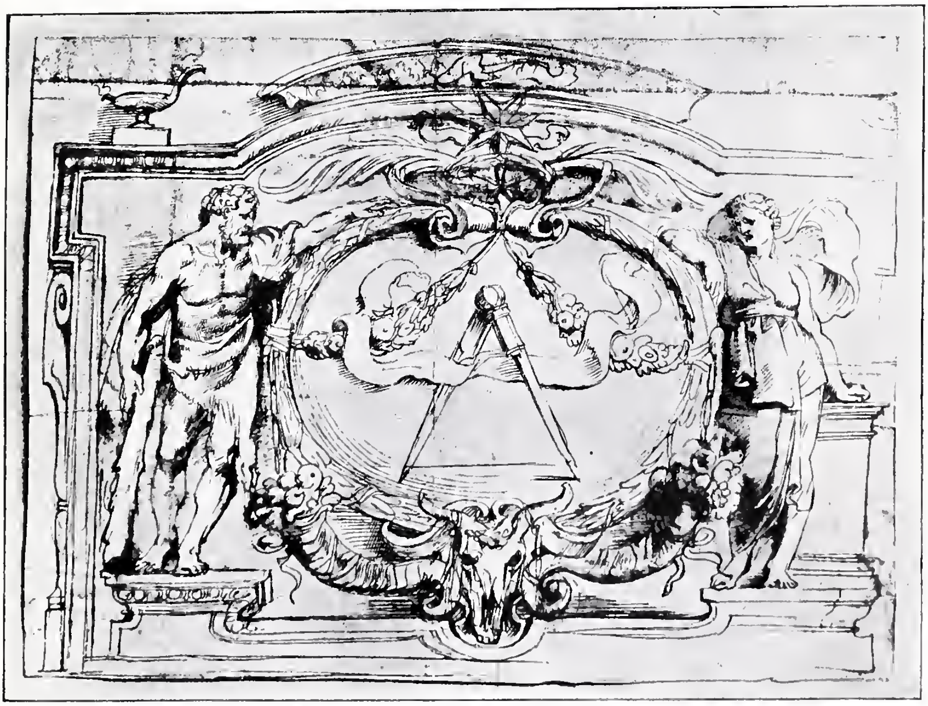
Van afstand tot afstand zijn in de bovenverdieping boven de deuren of tusschen de ramen de borstbeelden geplaatst van leden der familie, die het huis bestuurden: Christoffel Plantijn (1520—1589) en zijn groote

vriend Justus Lipsius (1547—1606), Jan Moretus I (1543—1610), drie stukken gebeiteld door Hans van Mildert in 1622; Jan Moretus II (1576—1618) en Balthasar Moretus I (1574—1641), beiden gebeiteld door Artus Quellin; Balthasar Moretus II (1615—1674) door Peter Verbruggen; Balthasar Moretus III (1646—1696) door Jan Claudius De Cock; Balthasar Moretus IV (1679—1730); Joannes Jacobus Moretus (1690—1757).

Er is in onze gewesten geen vollediger, smaakvoller gesierd voortbrengsel van burgerlijke bouwkunst te vinden dan deze ruime binnenplaats; in- en uitsprongen van muren en verschil van bouwstoffen brengen overvloedige afwisseling van licht en kleur aan; op soberen grond leggen de vensterkruisen, de zuilen en bogen en de medaillons van velerlei stijlen eene rijke en voortreffelijk passende speling.

Wanneer des zomers de helft dier binnenplaats, met het stemmige groen van den eeuwenouden wijngaard behangen, door de zon beschenen wordt, brengt de ontwaakte natuur daar een overvloed van tint, een blijheid van toon aan, die deze eerbiedwaardige nalatenschap van oude tijden en heengegaan menschen weer jong en levend maken.

(Slot volgt.)

HET DRUKKERSMERK DER PLANTIJNSCHE DRUKKERIJ.
TEEKENING VAN P. P. RUBENS.

„GROOTE RIVIER,"
DOOR F. M. KNOBEL.

Voornaamste lijn van verkeer in dat wonderland des verren Oostens is de Yangtsestroom.

Wel is, met den spooraanleg, voor China een nieuw tijdperk ingetreden. In zijn noorden: Chihli, Shantung, Kansu, hijgden, onder het juk van wee, landwegen, uitloopende, zich als het ware verzamelende, op zoogenaamde „keizerlijke heirbanen;" en nog bestaan deze; maar de tijd, dat zij werden onderhouden, behoorde reeds lang tot het grijze verleden; al luidt ook één der spreuken van Confucius: „Goed bestuur bestaat, wanneer zij, die nabij zijn, gelukkig gemaakt worden; en zij, die zich ver weg bevinden, worden aangetrokken." Vervoermiddel op die wegen was de kar, de wagen zonder veeren, grof, plomp vehikel, getrokken door een of meer muildieren, of wel door een aantal kleine ezels, muisgrauw, mager, hongerig, meestal hinkend, toonend de striemen van den onophoudelijken, wreeden zweepslag. Voorname, nooit zich op den openbaren weg vertoonende, dames, hoog geplaatste ambtenaren bezigden den draagstoel; zich vrij snel voortbewegend voertuig, kneuzend, met zijne zware boomen, vóór en achter, de schouders van vier, in gelijkmatigen tred stappende, van het zweet druipende, koelies.

PEKINGSCHE KAR.

Ook wel zagen die wegen den grooten, ruimen palankijn, getorscht door twee muilezels, langzaam over het pad schuivende, op de maat van het rhythmisch getingel der bellen, zwaaiende heen en weer aan der dieren halzen, op ééntonige, slaapuitlokkende wijze. Ruiters waren er vele, maar hun aantal werd nog verre overtroffen door dat der voetgangers: zielen, reizende in lompen, levende van de hand in den tand, bedelend, vagebondeerend, niet wetende waar zij het hoofd des nachts zouden kunnen nederleggen, er van onbewust of de liefdadigheid hun ook het voedsel voor den avond zou verschaffen; zielen, komende van plaatsen duizende li *) verwijderd, gaande naar oorden, ver, ver aan gene zijde van den

*) Chin. lengtemaat.

horizont; te voet die armen: des zomers in de zwoele, drukkende, tropische hitte als die van de broeikas; des winters in den snerpenden siberischen storm, welke, nog éëns bevriezende bij het voortsnellen over de mongolische vlakte, de lucht met gele stof bezwangert en verstijvend dóórdringt tot in de knoken. Zij allen, die rampzaligen te voet, hebben een doel bij hunnen tocht, doch zullen zij ook levend dáár aankomen, waar zij wilden?

NOORD-CHINEESCHE DRAAGSTOELEN.

Eindelijk het kameel, onvermijdelijke stoffage van het Noord-Chineesch landschap; het kameel, voorwereldlijke viervoeter, met den starren, schaapachtigen blik, met de bewegelijke en bij de herkauwing mummelende onderkaak, ernstig den stevigen, platten voet vooruitzettend, den geleider volgend, goedig, mak, gedwee, een werktuig gelijk, en de beide flanken beladen met koopwaren, vooral met naar Rusland bestemde thee, verpakt in met huiden omwikkelde kisten.

NOORD-CHINEESCHE PALANKIJN.

In het centrum en in het zuiden des „Rijks van het Midden" is het leven minder moeielijk, het klimaat meer genadig, zonder scherpe tegenstellingen; behoeften zijn er lichter te bevredigen. Het verkeer geschiedt er nagenoeg uitsluitend te water. Van de eene stad naar de andere kan men zich dáár gemakkelijk per vaartuig begeven; te land daarentegen in het geheel niet; of misschien met groote moeite: langs een smal, steenachtig pad, of een wegje van mul zand, betreden door een eenzamen lastdrager, sjouwende op den rug een vracht, welke om de eene of andere reden over de rivier niet kòn worden vervoerd.

De Chineesche bootsman is vermaard wegens zijne behendigheid. De ware gemeenschap is langs de waterwegen, zoowel in Kiangsi als in Hupeh, in Nganhuï als in Hunan, in Chekiang als in Szechuen. Dàt is: het Yangtszedal, invloedssfeer van den Brit met honderdtachtig millioen inwoners, of bijna de helft van het geheel aantal stervelingen, die den Hwangti als Heer moeten erkennen.

Shanghaï is het New-Orleans van den Chineeschen Mississippi, het emporium voor den stroom, welke het oosten des Hemelschen Rijks en dus de geheele overige wereld, verbindt met China's nog onontsloten westen, voerende naar de

terra incognita, de hoogvlakten, welke te beschouwen zijn als Azië's hart.

Goed laat het zich leven te Shanghaï. De „internationale concessie" is een Europa: klein maar dapper; en getint is zij met plaatselijke kleur, want de Chinees gevoelt er zich behagelijk onder het westersch bestuur.

Overigens wat eene concentratie van tegenstellingen! De „Modelnederzetting": een demokratisch gemeenebest in het domein van den „Zoon des Hemels". Hare Majesteit de Amerikaansche Vrouw troont er in hare ontvangstkamer, en de veertienjarige dochter wordt er door den Chineeschen vader verkocht voor eenige zilverlingen. Het beste voortbrengsel van des rijtuigmakers bedrevenheid en kunst snelt er, door de schaduwrijke laan, welke den naam draagt van „Bubblingwell road", voorbij aan den huurkruiwagen, voor welks gebruik de arme eenige sapeken moet offeren. De koopman arbeidt er voor een onmetelijk continent en kent geen grooter uitspanning dan een tocht van een paar dagen in de kleine kajuit van zijn huisboot van geringe afmeting.

Wat ware Shanghaï zonder het water? Het leven der nederzetting hangt er van af: naar het oosten de zee, naar het westen de „Kiang", de rivier.

Aan de Delta, aan de oevers van den Yangtsze zelven ligt Shanghaï niet. Het groote emporium van Azië wordt met den stroom verbonden door de Hwangpoe: verzandende zijarm der Delta. Die Hwangpoe vormt bij Woosung een drempel, een bank, verbiedende aan de hazewindhonden des Oceaans om de kaden der stad, de „Bund" met hare koopmanspaleizen, te bereiken.

„Eene door den Hemel gezonden versperring voor uwe oorlogsbodems! Onze jonken kunnen overal gaan waar zij willen!" juichten de Chineezen, en ... reeds heeft een geslacht gestreden den strijd van verbetering des zeewegs.

Doch de ring der Doge's van Shanghaï is niet afbesteld. Men werkt aan zijne voltooiing, en wij, Nederlanders, helpen mede bij het smeden. Onze ingenieur Joh. de Rijke is in de smidse.

Van Woosung, in noordwestelijke richting, komt men op den eigenlijken stroom. Dáár is hij een golf, een zee. Zijne wateren zijn modderig, met getinte streepen van donkerbruin tot lichtgeel. Te nauwernood ontwaart het oog den rechteroever; de linker is achter den horizon, waar baren en lucht één worden. Op dien Januarimorgen van mijne reis was het kil en eenzaam op den Yangtsze; eene enkele Lorcha kliefde het gele zilt. Het noorden, in Chineeschen mond synoniem met „duisternis" (yin), wàs somber, zóó grauw dat het „yang", het licht, het zuiden, geene macht had. Droefgeestig was de Yangtsze.

Onder dien naam kennen de Chineezen den stroom weinig of niet. Zij spreken van „Ta"-(groot) kiang", of „chang"-(lang) kiang" en dan denken zij tegelijkertijd met eerbied, met ontzag aan den „Lung", den Draak, die met goddelijke macht zijne wateren bezielt. Eindelijk spreken zij van hem — en dit nog het meest — als van de „Kiang", dé Stroom bij uitnemendheid, wetende, dat zijne bronnen vijfduizend kilometers van Shanghai zijn verwijderd, dat halverwege Chunking verrijst, dat tot Ichang de vaart vijftienhonderd, tot Hankow duizend kilometer lang is.

En thans voert de gedachte mij nog eenmaal terug naar dien, in den aanvang van 1902 ondernomen, tocht naar Hankow, aan boord van de „Mei Lee" van de „Norddeutsche Lloyd".

Langzamerhand, bij de, den toegang tot den stroom versperrende, forten van Kiang Yin, beginnen de oevers zichtbaar te worden. China's bodem komt op ons toe, ja staat een paar droge plekken af in het water. „Gouden eiland" en „Zilveren eiland" rijzen, bescheiden maar toch flink, welig begroeid, op uit het nat, dat den, van den Oceaan komenden, reiziger thans de lang gewensche rust verschaft.

Het land is intusschen nog ver af, aan beide scheepsboorden, en de rivier vertoont het in een waas van bekoorlijkheid. Rust! Het water doet verstommen der steden marktgewoel en schenkt ruimte voor den blik op hare ranke pagoda's; geen gevaar bestaat er voor het stof van den landweg, doch lachend vertoonen zich zijne vriendelijke bosschages; de mandarijn met zijne ongerechtigheden is niet te herkennen, maar zijn stoet schrijdt daar op het droge in de verte voort

als een schilderachtige groep; de ondervinding heeft geleerd dat de herbergen vuil zijn, en de veelkleurige, sierlijk gekromde daken der Chineesche tempels verlevendigen het oevertafereel; de buddhistische priester blijft versteend in zijn dweepzucht, doch zijn eigen beeld wordt gelouterd door Buddha zelf in de kalmte van den morgen, in de barmhartigheid van het Natuurschoon, in de goedheid van der golven pracht.

Lispelend kabbelt het Yangtszewater aan de steile wanden van den „Consulsheuvel", den rots op welken, gedurende den Taipingopstand, de Britsche consul zijne tenten ontvouwde, en waar thans eenige tempels nederzien op de nijvere jonken. In de buurt is Chinkiang, bij welke hoofdplaats de stroom zich verbroedert met het „Groote kanaal".

KAMEELEN IN NOORDELIJK CHINA.

Spoed voort, „Mei Lee", met den boeg naar den oorsprong; naar boven met kracht, want de stroom is tegen u; gelijk zoo dikwerf in China voor den Westerling. „Met kracht", doch eveneens met behoedzaamheid. De riviergod, niet met zich latende spotten, bestraft hem, die vermetel of onkundig is. Zie die waarschuwing daar op den linkeroever: de „Kiankwan", van de belangrijke reederij de „China Merchants Company", in de rijstvelden geraakt. Dat wrak wijst naar noodzaak van stuurmanskunst en tevens naar de macht van den stroom in den zomer.

Bij het vallen van den avond vertoont zich de zuidelijke hoofdstad: Nanking, residentie der Keizers tot in den aanvang der vijftiende eeuw, thans nog zetel van den onderkoning. Een belangrijke stad in de geschiedenis van het verkeer van China met den „westerschen barbaar". Immers, het eerste Britsche verdrag werd in 1842 gesloten binnen hare muren.

Hare muren! O, zoo breed als zij werden gebouwd, zoo diep is hun verval. Op gingen de vlammen in 1864. Was Nanking niet de hoofdstad, toen van Hung shiu tchuen, den rebel, den Koning van de Taipings? Hij, die de afgoden zou vernietigen, die Confucius' leer omver zou werpen, die als een profeet den banbliksem slingerde tegen de Baäls van China, kreeg nu, zestien jaren geworsteld hebbende, de verdiende straf. Buddha deed hem en al de zijnen daar omkomen in den brand, zijne macht in de hitte des vuurs verpletterende.

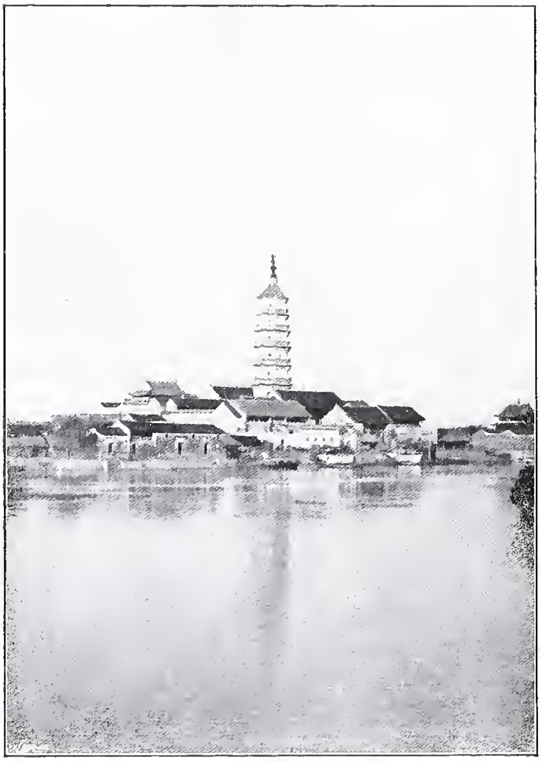
Bont zijn dien avond de strepen aan den westerschen Chineeschen hemel; doch met een hoofdtoon van rood, als het bloed dat daar stroomde, van vlammend paars als de gloed, welke dien kruisvaarder verteerde. Wolken, fantastisch, grillig, als gevederde pijlen, rossig van tint, wijzen met scherp, met hoekig gebaar, naar de plaats, liggende nog steeds in den asch van het autodafé van vóór veertig jaren.

Boven Nanking geeft de Yangtsze hier en daar den aanblik van een Zweedschen of Finschen „Skärgården" in het groot. Jonken, lorcha's, vlotten, ook stoomers zoeken hunnen weg tusschen rotsen, welke nu eens kaal en hoog zijn, zooals de spits uit den vloed komende „Ooster-" en „Westerpilaren"; dan weder liefelijk groenende landouwen vormen, die zich weerkaatsen in den spiegel van water.

Wuhu, in de provincie Anhui, is weder eene belangrijke stad. Rijstvelden op beide oevers van den stroom omgeven haar, schenken haar bedrijvigheid.

De pagoda van wit porcelein van Ngankingfoe geeft terug met helderheid de stralen der winterzon. Hoog troont die toren boven de woningen, ook boven den tempel in de nabijheid.

Bij „Duivenpunt", dertig mijlen hooger op, zien wij de vloot van jonken, brengende van boven het timmerhout der bosschen van Szechuen: het zuiderhout („Nan moe) gezaagd in balken, gebezigd wordende voor het stutten van daken, het taaie, veerkrachtige hout van den „Li moe", materiaal voor den scheepsbouw, en zoovele andere soorten. Ook zout vervoeren zij veel die Chineesche vaartuigen; zout, komende evenzeer uit Szechuen, met zijne talrijke bronnen; zout, waarvan de verkoop een regeeringsmonopolie is over het geheele Rijk.

WIT-PORCELEINEN PAGODE TE NGANKING.

Hij, die eenmaal den Yangtsze heeft bevaren, kan nooit meer vergeten den spichtigen, eenzamen rots, welke even vóór Hukow, als verdwaald, den kruin hoog boven water steekt. Zijne enkelheid, zijne verlatenheid is zoo opvallend dat men hem „het kleine weeskind" gedoopt heeft. Gekroond door eene pagoda, steekt hij, als de duimtop van een reus, de lucht in: driest, abrupt, het riviervlak beheerschend, voor den schipper eene vermaning en eene baak tegelijkertijd. De verbeelding voert naar zijn kruin, waar, op het vereenigingspunt van drie provinciën: Nganhui, Hoepeh en Kiangsi, de blik een cirkel zal kunnen beschrijven over China's binnenste. Bijna loodrecht naar beneden ligt Hukow, aan het nog zoo weinig bekend Poyangmeer.

De richting van den stroom is noordoostelijk, doch, alvorens zich in den Oceaan te verliezen, buigt hij tweemaal met een grooten bocht naar het zuiden. Bij de tweede kromming ligt Kiukiang. De „Mei Lee" zal daar, nà eene schoone pagoda te zijn voorbijgestoomd, een oogenblik rusten.

Wij zijn in Pagodaland. In Kiukiang zelve weder twee dezer sierlijke, eigenaardige torens; tegenstelling vormende met de Kathedraal der priesters van Rome, en de, goed figuur makende, westersche huizen op de kade.

Ofschoon voorloopig nog met eene eerbiedwaardige breedheid van oppervlakte, begint de Yangtsze zich hier toch voor te bereiden op versmalling. Met de alluviale vlakte van zijnen benedenloop is het gedaan. Straks zal zijne bedding zijn in den ravijn van het bergland. Reeds kondigt het hoogland zich aan. Wazig blauw ligt in de verte, op 3000 voet, het plaatsje Kuling; gezondheidsoord voor de, in deze streken werkende, Westerlingen, wanneer hun het bloed is verdund door den zomer, welke de Yangtszeboorden hier verzengt en verschroeit, al giet in den wintertijd de zon ook haar goud uit helderblauwen hemel over het district, met koesterende genade, met eene opwekking tot levensvreugd, verlustigend den aanblik van rivier en landouw.

Als de „Mei Lee" weder opstoomt, is het schip ras te Wusueh, verzameling van hutten, vuil, wanordelijk, chineesch; slecht gelegen op den linkeroever van den stroom, welke steeds met vernieling dreigt, en dien de bewoners, op hunne beurt, teisteren met roof en met moord.

Doch het plaatsje is het uitgangspunt van het schoonste gedeelte der reis tot Hankow, eene streek, welke mij, bij het aanschouwen, deed opteekenen:

De namiddagzon speelt met hare stralen over eene zacht rimpelende watervlakte. Deze schijnt een meer: aan den achtersteven zoekt men te vergeefs naar de plaats, waar het kielwater eindigt; de boeg is gewend naar Splithill, een heuvel 500 voet hoog, welke inderdaad den indruk maakt van gespleten te zijn. Aan bakboord en aan stuurboord is een wateroppervlakte van 500 Meter. Op den linkeroever schrijdt voort eene Chineesche processie, met emblemen, banieren en schilden, naar een der wit gepleisterde tempels, verscholen in het groen aan den voet der grillig gekleurde heuvels. Op dezen oever zijn de verhevenheden van geen groote beteekenis; doch vóóruit, achter de vlag, aan de andere zijde der rivier, verheffen zich hoogten, welke eerbied afdwingen. Een statig suikerbrood bevindt zich tusschen makkers veel getand, scherppuntig, bewerkt of wel zachtgolvend. Zeker heeft een cycloop, moedwillig, zijn lust op hen botgevierd, hier een kerf gegeven, dáár den eenen klomp gesmeten op den anderen; hij verwrong nu eens, spleet dan weer, speelde met rotsblokken, en goochelen met massa's van graniet was zijn tijdverdrijf.

Schalks zweven de jonken ons schip tegemoet. Jonken met één zeil, twee zeilen, van witte, van bruine, van allerlei kleur; en vierkant, langwerpig, staan zij alle bol van den meegaanden bries, die voorwaarts hen spoedt. Zie hoe talrijk hun aantal! Wilt ge schrik aanjagen, gij, mandarijnenboot, met, aan uwen boeg, een kanon? Tusschen u, ons en de strook lands, welke dáár, met boomen begroeid, spits als een pijl, uitloopt van de bergen, als willende den Yangtsze versperren, fladderen groepen van watervogels, rustig spottende om uw manhaftig vertoon.

Het roer wordt gewend. Het schip heeft den doorgang gevonden. Meer dan drie honderd meter is de engte niet wijd, en dreigend staren, rechts en links, de strandbatterijen achter geel geverfden muur, naar onzen steven. „Splithill" wordt bewaakt! Hoe werd hij aldus afgeknot? De legende verhaalt dat een gedeelte des heuvels eensklaps is verdwenen, en wellicht is waarheid wat de sage vermeldt. Vele huizen op Splithill gebouwd, verslond, naar het heet, de Yangtsze; en de breuk vertoont in Chineesche karakterteekens gehouwen in den steen, de vermaning tot wantrouwen van die topvlakte voortaan. Cormorans, zwart en geel gebekt, huizen tegen de wanden des bergs. Zij tinten hem wit. Schuw is hun blik op hem die voorbij vaart; spelend toch mikt hij en mist niet altijd.

HET KLEINE WEESKIND.

Liefelijk weerkaatsen de bergen in het water: een band breed en voornaam met zilveren tint, wanneer de zon achter de bergen is verdwenen. De schemering valt in, en de Yangtsze vermaant op dit uur tot nachtelijke stilte, want het spiegelend bed is gespreid tot ontvangst van der sterren gefonkel *).

En thans? Duizend kilometer van de mon-

*) „Oostersche Verpoozingen" bladz. 382.

ding ligt een groot verkeerskruis, dáár, waar de breede, zeer diepe, bruischend stroomende, met duizend en één jonken beladen, Hanrivier zich vereenigt met den Yangtsze. Het ééne deel van dat kruis, zuid-noord: Canton-Peking, zal van staal zijn; het andere helder, doorschijnend in Tibet, geel, troebel bij Shanghaï, was, is en zal zijn, want dìt heeft God Zelf geschapen. En het snijpunt is de drieeënheid van Hankow, Hanyang en Wuchang, waar een millioen zielen wemelt als mieren, bedrijvig, in een nest.

Hoogovens gloeien er, schepen brengen er van alle oorden waren aan, de lokomotief stuwt er zijn schrillen kreet door de lucht, de handel werkt er, thee en zijde liggen er opgestapeld om naar alle oorden der wereld te worden gezonden, de gedachten vliegen er naar Ichang, naar Chunking en verder, verder....

HUURRIJTUIG DER ARMEN.

Oude wereld verjongt zich. O! de Gigant van kristal is nog geheimzinnig met zijnen oorsprong. Wie kent op het oogenblik nog zijne bronnen? Voortgesproten uit de onbekendheid, vliegt hij met den niet minder reusachtigen broeder den Hoang ho — dèze „China's smart", hij „China's vreugde" — over de hoogvlakten van het Land der Lama's, dat, onbekend, onbemind, stug, halstarrig, gesluierd, taai vasthoudt aan het Mysterie zijns Bestaans, aan den Buddha der Overpeinzing.

Voorwaarts: vlak zuidelijk, onder den naam van Kin sha kiang (Goud zand rivier) gaat hij de Ultima Thule van Szechuen besproeien, komt dan in Yunnan: China's zuiden. Opeens bedenkt hij zich. Noordoost zal thans zijne richting zijn. Zijn domein is voortaan Szechuen.

Chungking zal door de „Groote rivier" in aanraking worden gebracht met de buitenwereld, doch dit kontakt gaat nog steeds met groote moeiten gepaard. Als zoovele draken, bewakende den heiligen Chineeschen bodem, doen de stroomversnellingen tusschen Wanhiën en Ichang de wateren des Yangtsze zieden, bruischen, borrelen en spatten van toorn bij de nadering des westerschen barbaars; terwijl in de Buddhistische tempels, hoog op de bergtoppen, de priester zijn wiel der gebeden doet wentelen voor het verderf des indringers in het onbezoedeld vlietend smaragd, daar beneden in de bergkloven.

Doch, de vestingen van den Ta Kiang zijn niet langer houdbaar, en de voorname bres is Hankow: centrum van een China, dat moet breken met de eeuwen des verledens.

Pretoria, Februari 1907.

WOUTER DE KIJKER IN ITALIË

† † † DOOR G. SIMONS. † † †

II.

Nu was het vlakke land doorsneden van glanzende watervolle slooten en smalle rechte, kanalen. 'n Reis door Holland, meesmuilde hij, en zag een lange brug over ondergeloopen land waaruit stammen van afgeknotte boomkes oprekten als wilgeboomen, die de zotte impressie voltooiden. De lichtgroene weiden en violet donkere omgeploegde velden lagen slordig besneeuwd, glibbere modderwegen oneindigden dood verlaten onder de voortjagende grauwe wolkendrommen. Soms, wanneer de trein een halte in de open vlakte aandeed om een expres te laten passeeren, rende de tramontana zoo geweldig tegen de oude wagens, dat de spijlen kraakten en de raampjes kletterden. In de oneindige velden stonden, als kleine vestingen met dikke muren ombouwd, groote boerderijen en eenzame kloosters, zwart van ouderdom met afgeschoten Campanile. Even kleurde een dorp of een stedeke op in het verre veld. De zware vette grond werd omgeploegd met prachtige spannen trekossen, spier-wit en beige grijs, met pracht van horens. Muilen en steenezels galoppeerden over de zabbige wegen. Plots, onverwacht, reed de trein tusschendoor sneeuwbedekte bergen en wouden die schijnbaar eerst als hagelgrauwe wolken tegen den einder dromden. Hier leek alles woest en wild, onherbergzaam en eentonig. Met verwondering keek hij naar die grijze klippen en rotsklompen in het vale licht; hoorde den wind gieren langs de krom-gegroeide steen-eiken en olijfboomen. De trein snelde onder een enkelen tunnel door; kort daarop was de zee zichtbaar onder den zwaar bewolkten hemel, een oogenblik hoorden ze de wilde zangen der opgezweepte golven. Dan reed de mail met oorverdovend lawaai het station binnen.

GENUA. PONTE DI CARIGNANO.

Een dam van lakglimmende omnibussen, een rij van goud-bulkende portiers, vreemde talen en wanklinkende hôtelnamen schetterden uit twintig, dertig monden.

Als in een wijden beker lag de haven van Genua, onder de eerste zonstralen te schitteren. Ritselend wuifden de vinger-spreidende

palmblaren in den prillen voorjaarsochtend. Het jonge malsche groen plekte tegen de oud-grijze heuvelen, glimmende bladkronen van sinaasappelen en citroenboomen met oranje-gele stippen beschingd, bloeiden uit de stille tuinen van wit flitsende villa's omhoog. Een stuk blauwe hemel rondde over de kantige lijnen der rotsen. Bijna zwart-groen spitsten de pijnboomen en cypressen tegen het lichte blauwe fond. De zee spoelde en woelde met nà-grommend stormgeweld over de afgeknaagde klippen en de met zeewier omslierde rotsen. Zwermen vogels scheerden wit-wiekend over de schuimend kruivende golven.

Hij wandelde over de Ponte Guglielmo. Hier het geaffaireerde gedoe van zwaar-zuchtende commiezen, van drukhebbende ambtenaren; hier dat oer-krachtige watervolk, de kleine maar ijzersterke bootwerkers. Ze liepen barrevoets over loopplanken en steenwegen, het lenige lijf balanceerend onder balen en kisten; 't onderlijf bedekt met een soort witte onderbroek; het bovenlijf, onder een los openhangend boezeroen, liet de harige bruine borst zichtbaar. Er werd overgeladen in zwart geteerde lompe schuiten, stom-groote roeibooten die wrikkend naar wal werden gestuwd. Visscherspinken, 'n soort schokkers, dobberden op het licht-blauwe water naast de fijne koopvaardij-kasten, ranke lekker-vlugge zeilers die lustig kleur-flappend tusschen de donkere zolder-booten dreven.

Lang bleef hij langs de kust dwalen, wandelde naar de grootsche vuurtorens, keerde weer over de ponte's tusschen het druk beweeglijke volk. Dan liep hij onder de kruisbooggewelven, een lange lage galerij voor oude grauwe gevels. Als in blauw-donkere spelonken werkten de menschen daar voor ster-glanzende vuurtjes; zonen van het oude volk dreven handel in een roest-bruine omgeving van oude potten en pannen, kachels en ovens; verdacht uitziende kerels de magere koppen sluik bedekt met groen verschoten flaphoeden, stonden er geheim te fiès-spelen in vaal-verlichte onderhuizen met een allegaar-inventaris van beleende en „verplaatste" artikelen.

Tegen den noen als de kantoren leegliepen bleef hij in de volte, nieuwsgierig luisterend naar gesprekken in vreemde taal, turend naar de zon-verbrande jongens van de zee, met blauw-zwart haar en teer-bruine kleeren, die oesters en schulpen aanboden. Hij liep daar met open oogen, zag de streep blauwe lucht boven een rotsspleet-nauwe steeg; zoo smal waren die hol nà klinkende gangen dat de wanden naar elkaar toe-neigden. Tegen het zonlicht in klapperde en wapperde de te drogen-hangende familiewasch. Lakens, broeken en de weêrga flapten bolrondend onder den stoeienden wind, schel wit blauw en rood tusschen de saaie cement-grijze gevels. Soms steil kronkelden de steegjes tegen de heuvelen op en zij-straatjes schoven weer als voelarmen naar omlaag. De Kijker liep maar, 't raakte niet waar heen. Dit was een stad naar zijn hart met felle kleuren en fel licht, onverwacht neerbliksemend tegen prachtig oude gevels. Daar kon een vochtig gouden schemer glanzen tusschen die bijna zwart marmeren hallen, daar konden tinten gloeien in die vale winkeltjes zoo wonderlijk uitheemsch als in oostersche moskeeën. Het zon-verschroeide volk tierde in die licht- en schaduwstad, passagierende matrozen met 'n meid aan den arm wiegden door de straten, knappe vrouwen keken uitdagend en waardinnen tierden tegen schouderschokkende vreemdelingen, kindergeschrei jengelde saâm met 'n draai-orgel-deun, luid-balkende ezels, voortgeslagen door norsche drijvers, weigerden koppig voorbij hun hartsgeliefde te trekken. . ., de geluiden joelden opwekkend tusschen de ravijn-smalle straten.

Electrische trams boorden door de rotsen, breede straten werden midden door de stad gebouwd — nieuwe gebouwen en fabrieken verrezen uit den grond — er was uitbarstend jong leven in die prachtige Italiaansche havenstad.

'n Dag liep hij, zich grenzenloos vervelend, langs de kust die hoog boven de zee uitstak. Purperzwarte wolken zeilden door de lucht, palmen en pijnboomen schud-beefden onder den rennenden wind. De witte villa's stonden als bovenpaleizen tusschen het gladde schubbig-glinsterende groen, fonteinen spoten het glinsterende water in marmeren bekkens. Moeizaam beklom hij tegen wind-in het corso

Aurelio Saffi, stapte langs de T. Bisagno, een koddig riviertje, 'n grintsteen veld waartusschen de stroom, ter breedte van een sloot met helder groen water, vlotte, naar het Campo Santo.

Het zeer eigenaardige kerkhof was vreemd tegen de heuvelen gebouwd als het binnenplein van een renaissance paleis met vele galerijen boven elkaar. In de wanden waren vakken gemetseld lijk kamertjes in een honingraat. Het leken smaldiepe oventjes. Daarin werden de kisten geschoven, de voorkant toegemetseld, een etiket er opgeplakt — en de begrafenis was gebeurd!

Hij was de steile heuvels opgeklauterd. De wind floot hem om de ooren, wolken scheerden laag over de arenavormige stad. Soms flitste het zonlicht tusschen het glinsterende donker-groen van pijnboomen en cypressen en het wrocht felle kleuren, oranje-geel en scharlaken-rood, tegen de hel-witte villagevels. Telkens baanden de zonstralen door de bleekgrijze lucht en trilden met zilverige schijnsels over de kokend-ziedende zee.

GENUA. MONUMENT VOOR BALDUINO DOOR MONTEVERDE OP HET CAMPOSANTO.

Boven de wit marmeren galerijen lagen de eenvoudige rustplaatsen der armen. Simpele steenen-kruisen, 'n enkel van zwart geverfd hout met een reusachtigen krans van levende bloemen omhangen, toonden de plaats der misdeelden. Hier lag schitterende sneeuw gestrooid over geurige viooltjes en lelietjes, narcissen en tulpen en er hingen vlokken over de bleek-gele blaadjes van pas ontloken bloeiende rozen . . ., hier was sfeer van eenzaamheid en klagend verdriet, van rust voor het moegetobde, afgeslaafde lijf. En 't verdriet klaagde in hem op, verdriet om zijn zoeken over de aarde naar het onbekende, het vreemde avontuur dat hem nader zou brengen tot dat raadselachtige eind-doel.

Hij was langzaam, stap voor stap, langs die weergalooze tentoonstelling van schuimblank marmer gegaan. Suf dwaalden zijn blik over die zinnelijke verbeeldingen van „het leven." Begrepen die knappe marmerhouwers dan 's menschen zielsverdriet niet, voelden ze het niet, dat klagend-doffe heimwee van verdoemde ballingen die onbegrepen door het meedogenlooze leven omzwierven met hun barstens-volle wanhoop; hadden ze dan nooit en nooit gezien een mensch in zijn hoogste smart? Kenden ze niet dat klagende zielsverlangen van een moeder naar haar lieve engeltje, van een moede naar zijn

laatste rustplaats? Doorpeilden ze niet die angstwekkende nachtstilte warend om het koude hoofd van een voor altijd ingeslapene — stonden ze soms te grinneken bij een klap-wiekende engel zooals ze in beeld boetseerden voor een zielsmoede, die met uitgestaarde oogen afgemarteld en suf-gepijnd tegen den gladden binnenwand van zijn laatste huis lag te staren? Waar bleef dat kil-koude, dat stram ongenaakbare, waar het schreiende mededogen, de mee-lijdende smart?

Bij den ingang kwam een lijkstoet aan. Mannen, 't hoofd bedekt met vuurroode kappen, het lijf omhangen met 'n soort witte domino, droegen een baar waarover 'n grijs-geplet fluweel zwart kleed hing. In een kil kapelleke werd een doos van ruw-witte planken neergezet naast tien of twaalf anderen, evenzoo leelijk-vloekende dingen. 'n Klein zinken plaatje met 'n nummer of een naam ('t eene lijk was 't andere niet) was tegen het voeteneind geslagen. Enkele kaarsen gloeiden schraaltjes tegen het altaar. Een leek, met een vuil zwarten mantel om, kefte met rauwe stem tegen de nurksche dragers, in de stilte, — stilte, die luguber werd toen de zonstralen niet meer neerpluisden door de smalle vensternissen, vreeswekkende stilte toen alles in het vuil-grijze daglicht te rillen stond.

Als je zoo liep, nieuwsgierig glunderend naar die prachtige beeldgroepen, als je soms grinnikte over de malle grootdoenerij der grof-burgerlijke chique, als je al die deftig-treurende moeders en vaders, keurig gekleed, netjes geplakt van haar, met netgeschoeide voeten en fijn verzorgde handen, met dunne dure sluiers van Venetiaansche kant taktvol geplooid over weelderige haardos, in wit marmer vereeuwigd zag en je stond dan daarna even maar tegen die grimmige witte kisten te kijken waarover de schijnsels trilden van de kaarsen... dan peisde ge 'n moment over den heuschelijken mageren Hein met z'n knekelkop, de armoede!

Het motregende toen hij weer door de breede straten stapte naar de Piazza Annunziata. Dikke stofwolken zwermden naar beneden, onder de mokerslagen der huisvernielende, straat-schennende nieuwe-wijken bouwers! Het zag er nu alles triest en vervelend uit. Hij schoof snel de smalle straatjes weer in, die huiselijk gezellig leken als bekende gangen in eigen woning.

Onder den fellen windslag zwiepten de golven tegen de bazaltmuren, met fonteinende waaierstralen spoot het water over de breede pieren. Regen sloeg hem in 't gezicht, droop neer met zwarte strepen over de norsche koppen der bootwerkers, striemde de ezeldrijvers en beplaste de taaiwerkende muilen vreemd behangen met karmijn-roode dekken die kleur vaanden in het asch-grijze licht. Vloekend en tierend werden de tobbende beesten tegen de steile wegen opgejaagd, de ver-uitstekende hoefijzers sloegen vuurketsend op het grint, de hoog geladen tweewielige wagens schommelden krakend op de vaste assen. De koppen der voerlui bedekt met een soort slaapmuts, waaraan een kwast bengelde, vlammend rood van kleur, zagen paars van opwinding en drift. Er zat jacht in die kerels, valsche lust om te bijten en te slaan, giftige woede in hun schitterende oogen, in dien nijdigen trek om den mond: tegen dat verdoemde weer, die zuigende grintwegen, tegen de stom-steile heuvels die ezelvleesch vraten. Ze scholden met uitgezochte woorden en ranselden door de lucht dat de beesten schichtig op zij sprongen; duwden schuimend van woede mee of liepen zweep-knallend te jakkeren en juichten van opgewondenheid hooge schrille kreten! Rook van machines en afvarende booten walmde over de bedrijvige menschen, stoom gierde uit de afvoerpijpen der ratelende windassen.

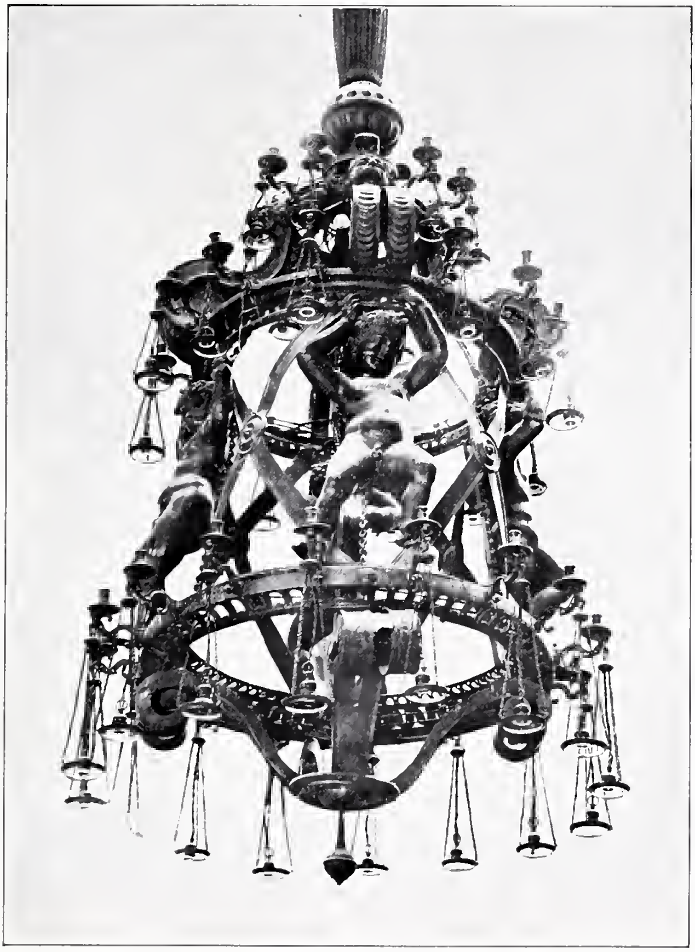
Maar de wind liep om, de wolken scheurden vaneen en het lichte blauw boogde weer over de zee. Zonneschijn sprenkelde licht over de dansende golven en de deinende schepen, en fel glansden de stralen in het koperrood en het nikkel-schitterende staal, over de vetmalsche verf der koopvaardijers. De wind joelde door het spinrag-dunne scheepwant. De bonkige wolken roomgeel omrand, maar nog purper-blauw de hagel-zwangere lijven, bolden door den al wijder opklarenden hemel. Tusschen de pieren waar het water blak lag weerspiegelde de dobberende visschersvloot in het zee-groene nat met rimpelende uitwimpeling van allerlei zotte lekkere kleuren.

Maar tegen de horizon blokten de donkerpaarse wolkbanken.

'n Matroos kwam met een bootje aanroeien, zette voor een sjouwer een paar purper-roode ovaal-ronde wijnvaatjes af. Hij, de bootsman, keek met 'n genoegelijken grijns naar den verwaaiden vreemdeling.

— Kom er maar in, signore; mijn boot is goed en droog, zei hij met vreemd accent.

Wouter stond in beraad. Er woei een fel koutje; de voorwaarden waren aannemelijk. Hij zat al. De voor den boeg opwaaierende zeetjes spatten den roeier over het getaande gezicht; kittig joepte het ranke ding over de dansende golven. Het schoot als een bliekje tusschen de zwarte geteerde vrachtkassen; en de wind floot een deun door 't strakke want, vlaggen en wimpels zwierden uit in de regenfrissche lucht. Diep kroop Wouter in zijn regenjas want weer suizelde de hagel putjesborend in het water neer, de zee kookte tegen de pieren. 't Was een vreemd gezicht, die stad tegen de helling der bergen aanleunend, vreemd die dobbelsteenen op het donkergroene fond, die torens en kerken opdroomend tusschen de bruine huisdaken Het avondde snel. In halven ring glansden de lantarenlichten der havenstad, inktzwart dreven de geweldige rompen der zeebooten op het fosforiseerende water, zoeklichten van torpedo's flitsten over de donkerblauwe bergen, de torenhooge vuurbakens spuwden kleuren langs de golvende zee; seinlichten gloeiden rood en groen in den nacht. Zwakjes plonsden de riemen van den neuriënden roeier... Toen stiet de kop der boot tegen een steenen trap — a revedere signore!...

PISA. LAMP VAN GALILEO IN DEN DOM.

Rillend van kou trok hij een eethuis binnen, ergens in 'n donker steegje. Het was er laag als in een schippersroef, met kruisboog gewelven 'lijk 'n kelder. Geuren dreven er om van pruttelende groenten in olie en bakkend vleesch in schapenvet. Links in een vitrine aan de straat lagen de lekkere beeten uitgestald: de bruinroode nieren, de geplukte vogeltjes, 'n aangesneden schapebout, eenige goudgele mandarijnen, glimmend roode appels en noten. Hij kreeg een kaart voor zich, geschreven in een dieventaal. Toch zocht ie uit, kreeg schotels met macaroni, vreemde visch en spoelde de zaak weg met goeden wijn.

Opgemonterd stapte hij de steeg door waarin rood-gloeiende lichtjes waakten. In de breede straten waar het weer droog was, trokken de menschen af en aan. Onder de lage galerij smoezelden meiden in felle kleuren naast vlug lachende matrozen, pittige klankjes

van mandolines tokkelden door de stilte, 'n vrouwe stem kraaide lustig, mannen neurieden refrein.

't Was hondenweer. Valwinden sloegen neer om de hoeken der smal-hooge straten, regen flapte tegen de venster-maskeerende doekjes, sneeuw-vlokken warrelden over de bibberende bootwerkers. In slijkbeken stroomde het water van de steile wegen naar beneên en overkabbelden de trappen der stegen met vlet-glibberig slib. Palmen zwiepten en bladeren dwarrelden over de wegen, woest donderde het water tegen de rotsenkust.

Nog eens zag hij die prachtige baai onder den stormenden wind; hoog spatte het water op tegen de bazaltmuren der vuurtorens; voor 't laatst die afgemartelde muildieren met de rood-vanende dekken de slijkwegen beklauterend. Het gerinkel der bellen kaatste tusschen de bergen, zweepen knalden en de schreeuw-roepen der juichende drijvers gilden door de lucht. Nog eens zag hij het beeld van Columbus kou-kleumend tusschen de slaande palmen onder den striemslag van den ijzigen tramontana... De mail van Pisa stond gereed.

Dit moest wel het schoonste land der wereld zijn, dit oord waar de palmen groeiden langs het strand, waar de oranjeboomen bloeiden en de bergen kleur gloeiden als door zon beschenen avondwolken. Stralenbundels die neergoudelden tusschen twee watergietende wolken, glansden over de cypressen en olijven, de toppen der heuvelen, die glinsterden van dons-witte sneeuw. Gelig verflensd stonden de steen-eiken naast de dauw-grijze reuzecactussen spruitend uit de mos-groene rotsblokken. Tusschen violet-zwarte rotskloven en ravijnen met kleine brugskes overspannen, licht-flitste het schuimend water. Boomgaarden met citroen-, sinaasappel- en olijf-boomen dwarrelden voorbij, de schallende kleuren van goud-geel en oranje vlamden lijk een vuurwerk tusschen het metaal-gladde groen. Tegen de steile flanken graasden kudden geiten, bewaakt door een op 'n staf leunenden herder. Hooge varens en palmboomen wuifden hun stralensplitsende bladen in de heerlijke villatuinen. Steeds hooger en woester werd het gebergte, waartegen de pijnboomen-wouden uitspitsten als ingesneeuwde legerscharen. Samen met de voortsnellende, door zon beschenen wolken schitterden de blanke bergtoppen. Maar over de stormachtige, purperdonkere zee renden de winden. Met grijs-lichte stralen stroomde regen uit den violetten hemel. Soms beefde het zonlicht tusschen de vanéén geslagen wolken, dan trilden over de schuimende golven zilverige glanzen.

— Doe het venster nog eens open, bad een jonge vrouw die aldoor met open oogen naar het ziedende water tuurde.

— Het waait te hard, meende haar man.

— Nee... ik wil dat bruisen hooren — toe even maar... En de schalmeiende zangen der ruischende wateren daverden sonoor door de wijkende luchten; stroomen zilver gudsten schitterend over uitgeknaagde grijze klippen, het parelmoerig schuim vlokte langs het mosgroene strand. Telkens en telkens weer herhaalde zich dat wondergrootsche scheppingswerk: van God die licht schiep over de duistere wateren!

De trein snelde vele tunnels door, soms met zulk een kletterend geraas, dat de menschen elkaar vreesachtig in de oogen keken. Dan weer ging het den grot-donkeren nacht in... door de zacht stijgende vlakte met groene weiden en snellende beken... Pisa.

Een gure wind joeg het pulverstof over den breeden heirweg, waar tientallen koetsiers met de onmogelijkste rij-spulletjes gestationneerd stonden. Links en rechts lagen achter schrale blaarlooze boomen de onbeduidende nieuwerwetsche gevels der hotel-kooien. Hij wandelde het bijna levenlooze stedeke binnen vergezeld van wolken grijze poeder, ging onder de poort door, waar een visitatielokaal stond, als in alle Italiaansche steden, om stadstol te heffen.

Het was zoo opvallend stil tusschen die huizen als liep hij over een enorm kerkhof, waar zacht gefluister omzoemde van biddende menschen en geschuifel ritselde van slepende rokken over ritselende blaren Wouter vroeg den weg aan een oud man, die hem, als alle bejaarde menschen in kleine steden, dadelijk

vertelde welk vak hij uitoefende, wie de rijkste liên waren en toen tamelijk chauvinistisch sprak over zijn innig-vervelend plaatsje. De tuinman wees hem la Porta Nuova, nam z'n groene hoed af, dankte zooals alleen 'n Italiaan dit kon voor de aangeboden sigaret en verdween, wenschend een „buona sera," in een straatje van kleine grijze woninkjes met groene luiken, waardoor zijn voetstappen nog lang na-galmden.

Daar lag de enorm-groote Piazza del Duomo met de drie wereldberoemde gebouwen. De scheve toren! Het was een wonderlijk monument uit wit-marmer opgetrokken. Cirkelgalerijen omringden den toren met hoef-ijzervormige bogen op sierlijke kolommen. Onder den wolkeloozen, licht-blauwen avondhemel troonde statig de prachtvolle Domgevel met incrustaties van rood-bruin, git-zwart en onyxgroen als kleurig mozaiek in de breede vlakken sneeuwblank gesteente; en vlak daar achter weer afzonderlijk het Battistero, onder een ontzagwekkenden koepel, gansch uit marmer, overheerlijk bewerkt met dezelfde bogen op de slanke pilaren als van de Campanile, maar fraaier nog gemaakt door veertiendeëeuwsche bouwkunstenaars met gothische driehoekspitsen en roset-vormen waarin de busten stonden van heiligen en aartsvaders.

De hemel verkleurde snel, donker blauw waarin een ster glansde, schaduwen werden violet-zwart, het stadje stak zijn nachtlichtjes aan. Hij liep eenzaam door de via S. Maria langs het Pal. Reale en bleef luisteren naar het spoelend groene water van den Arno, heen vlietend onder de bogen van de Solferino brug. Het was wel een doodstil stadje dat Pisa. Geen sterveling liep er over de gladde grafsteenbreede straten, geen vlier-fluitende bengels die er wat leven wrochten, geen student in een bakje die aan den rol was, geen prof die schuilend langs de geveltjes tegen den snijdenden wind opworstelde. Het leek een Leidsche Breestraat op een zon-heeten

FLORENCE. PONTE VECCHIO — TADDEO GADDI.

Augustusdag, zonder tram om de stilte even te verdrijven. Pisa! 't Lag daar vergeten en weggesmeten tusschen de zee en de Appenijnen als een rustoord voor ziels-moeden, een dorado voor stil levende geleerden en studeerende studenten.

Lichtjes glinsterden langs den Lung' Arno Regio, goudige schijnsels trilden over het fijn gothische kerkje S. Maria della Spina. Als een precieus kostbaar monumentje lag het op den oever van den Arno, kapel gesticht door vrome visschers en zeevaarders. Kleurige vensters weerspiegelden in het snel stroomende water. Door de dood verlaten straten stapte hij verder, zoekend naar vertier dat er niet was, zoekend naar een lief bekend gezicht dat hij nergens vond, verlangend naar dat avontuurlijke steeds begeerde dat hem in die stilte vreugde had kunnen geven. Hij doolde peinzensmoe tusschen de oude afgevreten muren der paleizen, onder de verweerde en geschonden arcaden, dwaalde met dat klimmend verlangen naar iets niet-alledaagsch; kwam voorbij een sneeuw-wit standbeeld, zoo stil en plechtig te midden dier zwijgend norsche gevels, als stond het op een groot Camposanto.

Waar bleven toch de bewoners? Waar was hier leven te zien?... Als de zon over het vlakke plaatsje vuurstralen sproot en de kazeien wit-geblakerd te gloeien lagen, wanneer de palmen in het heete goudige licht de metaal-gladde bladen loom uitrekten tegen de koel-witte paleis-muren en de fonteinen even verfrisschend stof-regenden over het geel verschroeide gazon, als de loome wateren van den Arno langzaam naar zee spoelden, trager en trager voortkruipend, lui wentelend door de kleur-flitsende mozaiek bedding? — werd dan dit volk wakker en luidruchtig, stroomde het dan 's avonds uit om een koelen zeewind langs de heete gezichten te voelen streelen?

's Morgens hing hij uit het hotelraam naar de vruchtdragende citroen- en sinaas-appelboomen te kijken. De twee mooie dochters van de hier logeerende Spaansche edelvrouw, speelden tusschen het glinsterende groen. Het waren fijne ivoorblanke gezichten, git-zwart haar in kondeh opgemaakt hing als een tros zwart-blauwe druiven langs den ranken hals, zuiver lijnende borst trilde onder zijde dunne blouses; rond van heupen deden ze bewegingen als Moorsche danseressen. Wouter wierp lachend een bouquetje viooltjes naar omlaag. Beiden keken verrast op naar den vreemde, dien ze al gezien hadden aan tafel. Eenige woorden werden gewisseld in 't Fransch. Toen hij in de ontbijtzaal kwam, dankte de oudste der meisjes hem voor de frissche bloemen. En spoedig keuvelde hij met hen; 't was een schaduw van het avontuur. Nog duurde het gekout toen de bijna klassiek schoone moeder met de Fransche mamselle binnen kwam. Een serieuze voorstelling volgde. Even kreeg het reis-leven een lichtenden schijn, even voelde hij de ontmoeting als iets belangwekkends. Maar dra verflauwde de aantrekkelijkheid toen hij hoorde dat ze dien zelfden middag naar Genua zouden reizen. Ze wilden nu den ochtend doorbrengen op de piazza del Duomo.

Samen wandelden ze door de stad. De twee meisjes spraken vol enthousiasme over Italië, de middeleeuwsche paleizen, de prachtige gothische kerken van Pisa. Ze hadden de juweel-mooie gobelins gezien van de Vlaamsche en Florentijnsche meesters in het museo Civico — en zoo meer — het waren zeer intelligente, interessante meisjes.

Ze stonden stil voor de groene bronzen deuren, onder de romaansch-toskaansche poorten, betraden toen den duizend jaar ouden Dom met de vijf groote schepen, rustend op antieke zuilen. Zachtjes spraken de meisjes en tuurden door het middenschip naar de beroemde lamp, dat pracht-stuk smeedwerk met de danslustige cherubijntjes de kroon dragend als een krans van mei-bloemen boven de hoofden. Een stem las voor: la lampe suspendue à la voûte est encore remarquable pour avoir inspiré Galilée.... 't Werd Wouter zoo geleerd — „het isochronisme" enz. — dat hij er even Huygens bij te pas bracht. Toen begonnen de meisjes het nog geleerder te vinden en zwegen. De Lampada gaf vervelende herinneringen aan de school en kurkdroge wijsheid. Zij sloten hun dikke boeken en liepen met den Kijker naar de wonderheerlijke werken van Del Sarto. Het was de engel-reine heilige Agnes met het lammetje; op den achtergrond het mooie stadsgezicht,

burchten, torens met kanteelen, forsch en machtig op de lommerrijke donkergroene heuvelen onder de blauwe hemelen. Ze roemden de gebeeldhouwde koorbanken waarboven de eeuwoude mozaïeken van Cimabue glansden als schitterend parelmoer. Langzaam schreden ze langs de rijk versierde marmeren altaren met de meesterwerken van Sodoma.

Dan gingen ze de trappen op van het Battistero. Terwijl Wouter met de dochters der Spaansche dame de subliem schoone pulpito van Niccola Pisano bewonderde en de voorstellingen der reliefs verklaarde, doorklonk plotslijk sonoor orgelgeluid den hoogen koepel. De één-oogige bewaker met 'n stem als tien tuba's perste klanken trompettend in de ruimte. Van den weeromstuit zetten de twee meisjes hun glasheldere sopranen in. Hoog boven hun hoofden echoden de stemmen na, zoo machtig en breed, dat ze er allen verstomd van stonden en turend naar boven keken als moest ook daar ergens een orgel verborgen zijn.

FLORENCE. DE KATHEDRAAL.

De Spaanschen waren al op weg naar Genua, lieten een lichtglanzende bekoring bij den vreemdeling achter. Een beetje gestaald nu in zijn eenzaamheid, liep hij het Camposanto binnen. Het was een langwerpig vierkant plein met een overdekte kruisbooggalerij in toskaansch-gothische stijl door Pisano gebouwd. Grieksche en oud-Romeinsche sarkophagen stonden sterk-verweerd en geschonden op den wit en zwart ingelegden marmervloer, busten van Caesar, van Hadrianus en Agrippa, veertiendeëeuwsche beelden van beroemde Pisaansche meesters, naast oer-oude Etruskische urnen. Tegen de breede wanden kleurschalden de beroemde fresco's. Geïnspireerd door de wonderschoone bijbelsche verhalen hadden die fantastische middeleeuwers met blijde levenslust die jubelende kleurharmonieën gepenseeld. Met over alle techniek zegevierend meesterschap waren die levensgroote figuren, bevend van levenshartstocht, geschilderd. Zij doorvoelden en begrepen het leven dier ouden, zij benaderden hun werken en zwoegen, hun strijd en hun twisten. Zij kenden dien hartsgrondigen afkeer voor den dood en de vernietiging, zij droomden van de verrijzenis en de toekomstige gelukzaligheid, lieten de profeten weer spreken, verkondigden God's almacht; schiepen de fantastische hel bevolkt door schaamtelooze duivels en valsche saters; triomfeerden over de zonde, en bouwden de zeven hemelen, het goddelijke paradijs met engelen en serafijnen. Zij!, zelf weergalooze krachtmenschen, bouwden opnieuw dien

toren van Babel, lieten de volkeren rotsblokken en boomen aansleepen, werken, tot ze er bij neer vielen. Daar werd gezaagd en gesmeed getimmerd en gemetseld, opzichters en bouwmeesters draafden om het wordende gevaarte — wat was er nieuws onder de zon?

Hij slenterde het groote Domplein weer over, de Stretto del Borgo door, waar onder de arcades het schrale armoedige werkvolk stinkende pijpen stond leeg te dampen. Zonlicht trilde langs de luifeldaken, goudpoeierde tusschen de smalle kronkelstraatjes. Vlug stapte hij over de ponte Solferino met z'n idioot kleine leeuwtjes, „monumentale" moderne versiering, als schoothondjes knorrig op de wijde leuningspanningen. Snel toen door de stof-vale straat met de lamme verveling wekkende hotelgevels. —

Tusschendoor de aandrijvende wolken scheen de zon met goudende stralen. Langzaam denderden de treinwagens langs het slaperige stadje wier leege straten ver de schrale weiden in staken.

Naar Firenze, la Bella! opgebouwd langs de vruchtbare Arno-oevers, omringd door de wind-keerende bergen. Daar heen, waar de kunstschatten van eeuwen verzameld waren, naar de stad met de glorievolle kunst der grootmeesters, stad, wier paleizen en kerken roemzongen het roemvol verleden.

FLORENCE. PALAZZO PITTI. LA VERGINE E FIGLIO, DOOR FRA FILIPPO LIPPI.

Er was iets anders in hem dan vreemdelingen-nieuwsgierigheid toen hij door de straten schreed naar het plein della Signoria met het palazzo Vecchio, ontzagwekkend door zijn sobere lijnen, den eigenaardigen bouw waarboven de hooge toren stad-domineerend uitblokte. Daar vlak bij, was de heerlijke Loggia dei Lanzi, het veertiendeeeuwsche bouwwerk van Orcagna, een sierlijke halle met kruisbooggewelf. Er stonden prachtige beeldgroepen in marmer en erts: het machtige werk van Giov. da Bologna, de Sabynsche maagdenroof, links de in erts gegoten Perseus met het afgehouwen hoofd der Medusa; daarachter de Menelaos met het lijk van Patroklos, monument waar de pittige sonnetten der Florentijnsche hekeldichters (XVI eeuw) aangehecht werden; er naast het vreemde beeld, „la Germania devicta." De goudlichtende zon straalde over het schitterend witte marmer en het groen-verweerde erts; schaduw streelde langs de fijne bogen; op de marmeren trappen lagen eenige ladri tot spot van de vreemdelingen. Groote omnibussen schokten uit de duister-koele straten over het zonhelle plein, risten victoria's stonden op 'n vrachtje te wachten, menschen in opzichtige kleeren wandelden geurmakend voorbij of stonden stil bij de marmeren fonteinen die 't water opspoten in de zonstralen. Hoog boven de verweerde

gevels boogde het blauwazuur waarin enkele witte wolken voortdreven.

Hij ging het beroemde binnenhof van het Vecchio paleis door en trad het paleis binnen. Herinneringen leefden in hem op aan de massale XV en XVI eeuwsche gebouwen uit het Noorden, streng, bijna somber in hun eenvoudige lijnen, zonder prutsige krullen om misvormde deelen te verbergen, maar machtig en eerbiedwekkend, de tijden van strijd en worsteling in hun rotssterken steenbouw dragend. Breede steenen trappen en lange koel verlichte gangen; zwaar eikedeuren sloten de hooge ruime zalen af, wier breede wanden magistraal versierd waren met fabelachtig-heerlijke gobelijns en prachtvolle fresco's van Ghirlandajo.

FLORENCE. PALAZZO PITTI.
LA BELLE SIMONETTA, DOOR ALESSANDRO BOTTICELLI.

Daarna dan 't onvergetelijke bezoek aan den Dom, een Godstempel in spierwit marmer, versierd door kleurrijke mozaïeken, zoo streng van lijn als een klassieke grieksche naaktfiguur; de kerk buiten was de zegepraal over de doode maten; de kerk binnen de overwinning op het uiterlijk schoon.

's Middags was hij weer in de Galleria degli Uffizi. Daar was kunst, vastgelegd in roerloos marmer, in boeien van erts, gedreven in goud en zilver metaal, gesneden in jaspis en amethyst; daar hingen tegen de wanden de voortreffelijkste werken der genieën.

In de Tribuna zaal, de „Venere de Medici," dat wonderschoone beeld toegedicht aan Kleomenes, den zoon van Apollodorus uit Athene, de dansende Faun waarvan Praxiteles als de schepper genoemd wordt. Wonderlijk, zooals hier het eene genie het andere doorraden had. Michelangelo moest dit beeld restaureeren en ook niemand dan hij zou dit meesterwerk zóo voltooid hebben. Zóo het rhythme der dans vasthouden in de armen, zoo'n schaterenden zangkop op dat lustenlijf scheppen, waaronder de beenen van levenshuiver rillen!

Maar ook de god van licht, de schepper van het broeiend leven in schaduw, de meester over de ontembare hartstochten, en de engelreinste liefdedichter, de bijna almachtige, die het menschgeheim doorraadde en de ondoorgrondelijke ziel ontraadselde, de weergalooze werker die onder de smartelijkste levensomstandigheden zijn reuzentaak volbracht, die onbegrepen en miskend zijn weg zocht en vond, Rembrandt was daar. Zijn zelfportret; die starende oogen waarin een wereld gloeit

van visioenen, die mond waarin een wil besloten ligt om te overwinnen, die trekken van titanische kracht, zonder berusting, trotseerend noodlot en ellende, die kop, waarin het leven gehouwen is als met beitelslagen. Daar lag de tragedie in van het nooit moe gepeinsde brein, van den onversaagden geest. Hij staarde in het licht, dat was, dat kwam, dat altijd, eeuwig daar zijn zou. Rembrandt!, die de nachten van eeuwig duister met zijn goudend licht doorstraalde.

Mijmerend was de Kijker de lange gang doorgeloopen, waar de meer dan tweehonderd etsen en kopergravuren van den grooten kunstenaar hingen.

Hij kwam in de Galleria Pitti. Peinzend bleef hij staan voor een Murillo's „Vergine col Bambino Gesù. Daar was iets diepmenschelijks in die moeder-maagd, een prachtige meisjes-kop, zonder het hoog-reine van een Gods-moeder zooals de Vergine (e Figlio) van Filippino Lippi. Dat was de onbevlekte ontvangenis, de divien-heilige, de passielooze engel. En toch was heur mond als een dauwnatte roos, maar de oogen staarden naar het mysterie — zóo, als een stervend kind de heen vluchtende ziel na tuurt; deze Vergine met dat hemel-heerlijke gelaat, was de gebenedijde maagd, de over-goddelijke moeder van den eeuwigen Jezus. Daar hing de Madonna del Granduca van Rafaello. Uit zoo'n gelaat geurde de heerlijkheid, uit zulke oogen straalde de kuischheid. zóo konden alleen sneeuwblanke seringen zijn in koelblauwen lentenacht. Er ging zinsbetooverende bekoring uit van Botticelli's meesterwerken: die zoete Bella Simonetta, wier hoofd neigend als een te zwaar gekelkte lelie op den stengelslanken hals rustte. Hoe puur en eenvoudig, stil en voornaam, hoe onvergelijkelijk van kleur en lijn met die gevoelige ranking der haren als blad-nerven onder het gaze de lys, die even schuchter welvende borst onder het toeprangende keurslijf.

Hij sleet uren bij de meesterdoeken van den naakt-hartstochtelijken Rubens, van dien immer raadselachtigen van Dyck en hij poogde den genialen Tiziano te doorvoelen; luisterde naar de engel-reine verhalen van Fra Bartolomeo en Angelico, maar voelde heftiger de smartvisioenen der noordelijken, van een van der Weyden en een van der Goes, zijn ziel ontvoeren. Daar was een afstand tusschen die zonen der zon en de door leed geslagen wanhopigen uit de grijze schemerlanden aan de kusten der mist-vale zeeën.

Op 'n middag dwaalde hij, zonder wil, naar buiten, de heuvelen in. Moede toen van het nuttelooze gaan, met steeds het staag groeiende verlangen naar datgene wat hij niet omschrijven kon, keek hij achter zich den afgelegden weg over, onbekend en onbestemd als zijn eigen nuttelooze leven.

Firenze, prevelden zijn lippen, „la Bella!" Wonderoord waar de schepping van alle genieën verzameld waren, eeuwen aan eeuwen lang. Daar lag de stad waar een Dante zijn onvergankelijke verzen schiep, waar „il Magnifico" regeerde en een Savonarola het vrijheidlievend volk voorging: de tempel van almachtige autocratie en van vrijheid en gelijkheid predikende democraten, de tempel van kunst waar gestreden werd en overwonnen, waar de primitieven hun fantasieën van hemel en hel penseelden en heiligen in opperste gratie en kleurrijke visioenen tooverden, waar poëten en prozaschrijvers hun zielsverlangen uitzongen. La Bella! Het lag daar voor zijn voeten uitgestrekt in het frisch-groene dal met torens en kapellen, obelisken en monumenten schitterend in 't goudig zonlicht. De pijnboomen met fluweelzachte purperdiepten waaruit de jonge loten opspitsten met sappig geel-groen, de cypressen met de nachten van fulpen wellust in hun zwarte geslotenheid en geuren van bloesemwuivende vruchtboomen luwden door den priljongen lentedag. En toch voelde hij de eenzaamheid erger dan ooit — werd hij weer een kind, 'n klein weekhartig mensch, die met vragende oogen naar de ommestand keek — zoo onbegrijpelijk in die ontzachelijke ruimte? Hij bleef alleen, waar hij ook ging, onmachtig trots zijn wil en verzet om dat hevige hopelooze verlangen te troosten.

De oude huizen deden die ruimtevrees stillen en er was meewarigheid in hun schaduwen. In die eeuwgrijze straten fluisterden intieme stemmen. Daar wandelde hij 't liefst tusschen de zingende kinderen en het opge-

wekte montere volk. Hier toefde hij in een klein donker eetlokaaltje met dien gezelligen rommel van een Italiaansche gaarkeuken om zich heen. In de Borgo S. Jacopo en Albizi, die smalle kronkelwegen met de uitstekende dakplatheden schaduwend boven de bruinroode muren, waarin de kleine vensters als schietgaten uitgehouwen waren, en daar bogend over de diep-blauwende luchten..., in de zwenkingen de stofgoud neerval — het wrocht alles tot een innig-heerlijk spel van kleur, licht en schaduw. De groote pleinen ombouwd met rustige, oerstrenge paleisgevels en eeuwgrijze kerken, de in zonlicht schitterende standbeelden en marmergroepen, de regenboog-kleur webbende fonteinstralen, het was van een voldragen schoonheid, breed en rustigaandoend.

Langs de Lungarno Amerigo Vespucci drentelde het elegante publiek af en aan. Aan 't eind ervan boogde de Ponto Vecchio, een der vreemdsoortigste bruggen, over het snelstroomende water der Arno. Het was een straat die er uitzag als een galerij, met open portalen en winkeltjes die zeer vreemd deden, 's morgens in de vroegte, met de beluikte vensters, als zestiendeëeuwsche pothuizen. Maar later kwamen de bewoners hun kijkdoozen openen. Dan kuischten jongens met stroobezems en handvegers de vloeren en zeemden de vitrines, de juweliers, zilver- en goudsmeden stoften met de plumeaux de étalage schoon, poetsten en herpoetsten de precieuze mooie dingen. Die brug, het leek een „poesaka", wanneer het zonlicht tegen de wit-gepleisterde muren speelde en er vreemd-vlottende schaduwen nevelden langs de véruitgebouwde keukentjes en hokjes met de kleine betraliede venster-nissen en de diep-indeukende kort achter elkaar liggende pannen. Over de leuningen konden de Italiaansche groentevrouwen, met hun schatten van licht-groen en tomaten-rood, hun hard-gele blouses aan, en witte zondoeken op het glimmende blauwend-zwarte haar, in 't wegsnellende water turen. In de rivier reflecteerden de bogen en de gevels. Tegen de strak spannende lucht stonden de huizen en paleizen als sterke burchten, waarachter diepe grachten en donkere poorten lagen. Bloeiende bloemen in roode potten en frisch-sappige blaren in glinsterende porseleinen bakken waren in de venster-zwarte nissen gezet.

FLORENCE. PALAZZO PITTI. MADONNA, DOOR RAFAEL.

Dagen aaneen bleef het regenen. De straten van Florence werden oversausd met

een vettig slib dat zeer vruchtbaar moet zijn maar geweldig smerig is. Snibbig kijvende koetsiers zaten nu met verwezen gezichten onder de enorme parapluiedaken te koekeloeren.

Op de Piazza della Signoria leken alle boeren uit Toscana saamgestroomd. Alle denkbare verlepte kleuren en modellen van hoeden dobberden op den glimmenden schoerendam van licht-blauwe, groen-gele en wijnroode mantels. Stemmen gonsden en bromden door de lucht, de bruine gezichten glommen, de oogen keken pienter, hun armen gebaarden vinnig-energiek. De regen scheen hun deugd te doen.

Maar dag aan dag werd het weer guurder en 's nachts kroop Wouter rillend van kou tusschen de dunne dekens. Het verlangen groeide in hem om weg te trekken naar het verste Zuiden, om dan eindelijk de lang gewenschte zonnebrand tegen de wangen te voelen schroeien — en diep in hem voelde hij sterker dan ooit het klagend heimwee naar het onbekende, het onbegrensde, dat! waarvan hij 's nachts droomde, dat! wat hij ontastig hoorde meutelen diep in z'n innerlijkst.

De wind woei over de sneeuwwitte bergtoppen, regen en hagel kletterde tegen de besmeurde vensters van den coupé. Soms viel een groote droppel op den hoed van een slapenden medereiziger, die dan telkens 'n beetje nijdig opkeek meenend dat de andere stil lachende passagiers een aardigheid met hem uithaalden. Weer dwarrelden in breeden om-zwaai de velden en bosschen voorbij, weer zaten de reizigers elkaar de eerste oogenblikken na het „pronti" der conducteurs te beturen met onverschillige oogen. Een mensch was er die Wouter in het Duitsch vuur gevraagd had. Schijnbaar goed gehumeurd bleef de heer Bril over land en volk redeneeren, dat hij had leeren kennen gedurende de vijftien jaren reizen door die streken.

— Duur? nee, Italië was een goedkoop land voor hem die het kende. De hotels geëxploiteerd door de jonge Italianen, waren billijk en goed. — Zindelijk, na de groote opruiming in '85 door de cholera, trachtten de groote steden alles te doen om epidemieën te voorkomen. Soms mismaakten ze er hun typsche steden mee, bouwden ze prullige leelijke woningen en erg monumentale galerijen — dat werd trouwens in andere Europeesche landen al even poenig gedaan.

Hij kende ook Holland en de Hollanders: het dure land waar de menschen nog zoo innig vervelend, stijf en burgerlijk konden zijn 'n Rustig land, dat zonder groote schokken langzaam meeleefde, te veel uitkeek, te klein probeerde, te veel ruïnes restaureerde waar nieuw materiaal noodig was. Hij was wel te overtuigen dat er in andere staten nog zeer veel ontbrak — maar doelde op het kleine huishoudentje van even vijf millioen zielen. Holland kon een toetssteen zijn voor de andere landen, met een ontwikkelde bevolking die thuis was in letteren, kunsten en wetenschappen. Kunstgevoel, zei Bril hoofdschuddend, waar was het nog te vinden onder de naties? Hier, in Italië, kwam langzame vooruitgang na de allergruwelijkste decadentie — langzaam leefde het volk weer op — 't ging met slakkengang. Maar in die vijftien jaar omzwerven had hij veel, niet steeds ten goede, zien veranderen. Er was tenminste hoop voor de toekomst.

Zoo, onder het rooken door, vertelde Bril zijn wedervaren in de vroegere, kleine hotels op het platteland, waar hij gerold in z'n plaid op den grond was gaan liggen met een reismakker, wijl hun bedden krioelden van zeker plat gedierte. En toen ze 's morgens beneden kwamen en reclameerden, zei de herbergier onverstoorbaar laconiek: dat zij die meegebracht hadden om hem te pesten! — Ze waren laks die Zuiderlingen en dikwijls zeer aanmatigend en trotsch. Maar ze hadden deugden die de andere bewoners van Europa tot eer konden strekken.

Bril nam hem 's nacht in zijn vettura mee naar een hotel, wijl Wouter zich te moe gevoelde om dien nacht door te stoomen naar Napels.

's Morgens slenterden ze samen door de Heilige stad, die zoo gezien niets heiliger was dan andere groote steden. Ze lunchten in een restaurant op het drukke Corso en tegen den noen ging Wouter verder, na met den Duitscher te hebben afgesproken om samen uit te gaan in Napels.

(Wordt vervolgd).

DE ZUSTER

DOOR

M. H. VAN CAMPEN.

In 't blank-lichte van den wit-murigen corridor, onder den koel zekeren, zwijgenden glans der electrische lampjes, stond zij, de eene hand leunend op het gangtafeltje, de ander steunend de kin, in schuin voorovergebogen houding van onderbroken schrijding, het opgezet donkerroodige gezicht van-agitatie-vreemd midden het effen-helle. Even den blik richtend naar de zwarte uitgang-holte, scheen zij te aarzelen, vlug te overwegen. Maar dan als plots het onbetrouwbare harer alleenzaamheid ontdekkend, hief zij in een schuw-snel overzien der deuren van de in de gang uitkomende patiëntenkamers, 'of voelde zij hun dreiging van onverwachts de veilige stilte door uitlaat van ziende, òplettende menschen te verstoren, haar stoere, martiale gestalte schòk-willend omhoog. En voort liep zij haastig met zwaar-stampenden dreun-stap, die verwonderlijk, de vloer niet deed piepen en kreunen; die, van steen, bleef stil, lijk het grillenlooze licht, de roerlooze deuren, en ze liet het in-zich-gekeerde, zelfvoldane, achter zich, stond in bijna-donker, het achterhoofd, waar het kort-geknipte haar neerhelmde, als het helmleer van een brandwacht tot over de kraag, even beglansd, de banden en randen van den boezelaar nog flauw-opwittend naast het verduisterde grijs van breede rug, uitheupende rok en pijpige mouw armen der verpleegsters-japon Weer had ze 'n weifeling, en een verlangen kwam in haar op naar achter de loodige ruitjes, waar zij over den wijd-open lighal den wind hoorde blazen en, als na diepe inhalatie, weer uitzuchten. Willig-zich-te-eenen-met-dien-grauwen-weemoed, zag zij 't aan, hoe 't gepikkel van den regen over de glazen van het zijraam verliep tot uitgerekte straaltjes en alleenige, flauw-blinkende tranen, tot er een feller bui tegen kletterde en het standgehoudene in een pletsing verspoot... Kon ze zich de brandende wangen koelen in de wind en treur-denken en uithuilen in het donker-eenzame. Schimmige takken als ten val-afweer uitgestrekte armen vóór in den rug geweldig-neergestrompte lijven, zag ze vooroverstooten, dan weer terug, omhoogvaarten, als ópgesleurd. O, daar in te zijn... die storm... diè woedde 't uit... en vrij... boven al dat... Maar och nee, wat gaf het, ze moest er toch doorheen, en al dat loerend aangekijk en het uitgehoor verdragen.... Kletterend sloegen de over de ligstoelen gedekte zeilen, rukkend aan de touwen, tegen het riet.... Ja, als 'r iemand zag, kon ze zeggen, ze dacht, dat de zeilen waren losgeraakt en was toen even gaan kijken.... Nee tòch niet, geen sentimentaliteit, dan stràks nòg erger. Maar toen ze zich naar links wendde en, resoluut voortgeloopen tot de trap, die zou afgaan en, daar beneden, in de hel-verlichte vestibule, vóór de conversatie-zaal, het kraak-schuiven en rinkinken der manden met melkflesschen hoorde, die de twee jonge, jolige bedienden, stoeiend en lachend, voortsleurden, voelde ze 'r weerzinangst haar dwingen, tegelijk met het vóórproeven der opluchting, als ze nièt naar beneden ging, terug te keeren. En ze wendde zich weer om, zich-zelf niet meer meester, in brandende vluchtbegeerte als van schichtig-geworden paard. O, die lachjes, die lievigheidjes, dat aankijken, dat treiterende, lacherige aankijken, met in die oogen dat wel-willen-laten-zien, dat ik je treiteren wil.... Bende met je vieze lijven, met je vieze lust, in andermans ongeluk te grabbelen, om je maar in je ellende nog gelukkiger dan diè te kunnen voelen... met je vervloekt comediespel en gezondheidsgehuichel en verachtelijk gebedel om nog wat armzalige jaren ellendig, rochelend leven.... Ja, daar was 't weer die haat, ze kon 'r niets aan doen... waarom wouen ze 'r ook niet hebben in 'n gewone burgerbetrekking... àltijd voor niks: zoodra ze hoorden, ze was zuster, dan kwam er geen antwoord meer... dachten natuurlijk, o nooit meer in 'n huishouden geweest, neem 'k niet... of: zeker 'n kat, waarmee niemand kan omgaan, als ze al in zóó'n pràchtige inrichting niet blijven kon.... En zij wàs niet geschikt ervoor en ze mòest... als ze nog maar wat geld had gehad om 't 'n tijdje aftekijken, maar geen cent... ze mòest... dat ze 't niet kon

bedwingen, dat ze 'r haat tegen die menschen niet kon bedwingen en ze altijd moest zien als tyrannen, zelf al bijna dood voor de wereld en zich-zelf, die haar jong, gezond leven gevangen hielden in verslaving. En wie weet, mijn God, kreeg ze 't zelf op 'n dag, àh, dat maakte haar gek; en nu zij gedacht had te zullen ontkomen, nu weer weg alles, nog drie jaar, driè, drie jáár, zij kon 't uitjàmmeren... als ze 't zelf kreeg in die tijd.... Kreunend drukte ze 'n hand tegen het voorhoofd. En ze voelde, in 'n diep medelijden met zich-zelf, hoe in brekend wee de huil-ontslaking kwam. Maar ze schrikte op, ze moest daar naar beneden, bij 't theeschenken, en dan met 'n behuild gezicht. Nee òphouden.., en stràk. Stom ook van 'r indertijd 't an die valsche Van Daalen te vertellen... nou wist 't 't heele sanatorium.... Nou ja, hadden 't tòch te weten gekomen... maar niet vanavond ... Later had 't al voorbij geweest, had ze beter 'n strak gezicht kunnen houen. Even bij Henk, was ze gedwongen tot bedaren te komen... onder het spreken tot bedaren... En terwijl haar oogen van-schrandere-invalknipten en ze haar lippen triomfantelijk op elkaar perste, dacht ze: Net goed, verteld Henk vanavond: Zuster Van der Woude bij me geweest, en zij 'm aan het uithooren. Zorgen, dat ze heel gewoon was. En ze stond al bij deur 24, opende 'm. Het matte licht van 't eene lampje in die kamer-van-zes-bedden, voelde ze, getreden uit de sereenblanke lichtvolheid van den corridor, als een welkome somberte, die daar zoo was, om haar medelijdend te ontvangen, om met haar berustend te treuren. Haar donker-bruine oogen kregen een zachten blik, de breede wenkbrauwen spitsten zich flauwtjes naar elkaar toe, vormden een rimpeltje boven den neuswortel, maar het blanke, hooge voorhoofd bleef effen en ongerept-sterk tusschen-onder den geweldigen, onbespitsten helm van diepzwart haar. Een glimlach deed in 'n verbreeding der dun-lippige mondspleet de koonen opwaarts breeder uitzetten. Het breede gelaat, met den bij den top naar voren stekenden, in 't midden ingebogen neus leek zoo: verjufferd-meidachtig, in-onhandig hoffelijk-doengegeneerd. „Ja, daar is Zuster weer 'ns, Henk," zei ze als met schalke ondervanging van vóórvoeld verwijt over lange afwezigheid, en ze stond, na de deur te hebben gesloten, de handen leunend op het gebogen ledekantijzer, hoog en krachtig aan het voeteinde van het bed, keek lachend neer, „O. bènt u daar," lach-riep de jongen terug, en over zijn goedig, bleek, maar bijna niet ingevallen gezicht, trok het en spitste meisjesachtig-coquet de mond van guitige ironie. Dan, in afwachting wat zij zou antwoorden, keken zijn klare oogen haar, even, schrander aan, en zich op de onderlip bijtend met quasi-bescheiden, half onderdrukte glimlach van iemand, die bij spel 'n goeie zet gedaan heeft, boog hij zijn hoofd met een beweging van teêrheid en verwendzijn op de vogeltjes-achtig zich draaiende hals naar rechts, kreeg van zijn tafeltje een plankje met natte daar te drogen gelegde postzegels en lei er 'n nieuwe bij, die hij van 'n enveloppe had afgeweekt. „Jij bent de eerste nog wel bij wie ik me zien laat, ondeugd, 'k ben van morgen pas aangekomen... en nòg niet tevreden... Maar o!... wie heeft je al dat water gebracht?" vroeg ze, wijzend op een emmer, die links van het bed stond, „en zet je dat natte bakje maar zoo op je bed... Hènk!"

„Zuster Schippers... ze zei, dat ik het best doen mocht, als 'k maar niet mòrste en Dokter heeft er daar ook niets van gezegd en heeft ze nog wel allemaal bekèken," zei hij, nahummend, om zich de na het zeggen van den langen zin schor-geworden keel weer vrij te maken. Hij sprak heel gerekt en sleepend, ieder woord wel verzorgd. Zijn gezicht was plots strak geworden in ontstemming over dat Zuster het niet goed vond en in 'n zich bij voorbaat schrap zetten tegen elke poging 'm z'n pleziertje te ontnemen.

„Ja, Zuster Schippers, die verwent je maar, hé... nou maar als je niet morst," en 't gauw weer willende goed maken, zette ze zich, terwijl ze 'm door 't haar streek, op het voeteinde van 't bed.

„Au," riep hij en trok met 'n ruk z'n beenen omhoog, zoodat de dekens oppuntten en, verklarenderwijs, met 'n gesimuleerd-verlegen glimlach en nagebootste meisjespreutschheid, haar even tersluiks aankijkend:

„U gaat op m'n . . . béén zitte."

„Och . . . als 'k 't maar niet gebroke heb," schertste ze.

„Nou, u bent d'r . . . dìk genoeg voor." En hij werd nu, na dàt te hebben gezegd, even werkelijk verlegen, glimlachte, beet zich weer op de lip, kreeg 'n kleur over z'n eigen stoutigheid. Maar dan barstte hij plots schaterend uit van onmogelijk meer geheim te houden pret-van-kinderen-die-gemeene-woorden-in-dictionnaire zoeken.

„Henk, pas toch op," riep ze, hem beangst-ontevreden aanziende. „Je wéét toch, dat je niet zoo hard mag lache." Maar hij láchte, láchte, dat de tranen hem over de wangen biggelden, proestte en gilde 't uit tot-ie plots met 'n heesch keel-geschraap ophield, smakte en, de oogen groot en angstig, in afwachting zat. Dan bulderde, als in schrik-geschok van de romp, de hoest los. Geheel de spierwerking van het lichaam scheen zich in het roodende hoofd te concenteeren, in wangen en mond, die onder heftige geluidstooten, als 'n schor en rauw geblaf, naar voren geperst werden; de voorhoofd- en slaap-aderen bolden, blauwkoordend, de huid, en de tranende, rooddoorschoten oogen schenen ingeperst te worden door de opzettende koonen en het met bloed oververzadigde, congestueuse voorhoofdvleesch, waartegen, als 'n onmachtige weer, de wenkbrauwen zich oppuntten, dàn weer daalden. In korte tusschenpoozen hijgde-ie uit, tot-ie als ware 't struikelde over 'n hortende ademtocht, en hoofd en romp opnieuw stuipig vooroverschokten en hem, in kreunend geblaf, 't speeksel uit de mond liep, terwijl zijn handen, krampachtig over den warboel der dekens tastend, de ijzers ten steun poogden te grijpen. De zuster was dadelijk opgesprongen, boog haar arm om zijn rug, bukte zich vlug over hem heen en greep het met carbolachtig-riekend water gevulde kwispedoor. Dan in korte, hem niet meer schokkende hoeststooten gaf hij op, zuchtte opgelucht uit en, zich de tranen uit de oogen wrijvend, hief hij zijn nog ontsteld gezicht met als verontschuldigende glimlach tot de zuster op, wischte zich de mond met de uit de kussens opgegrabbelde zakdoek en tastte, in gewoon-willen-doen, opdat ze 't maar niet erg zou vinden, weer naar het plankje met postzegels, dat hij nog tijdig op de tafel had gezet.

O, ze wist 't wel, ze maakten 't kind, met hun gemeene praatjes de heele dag, gek van zinnelijkheid, en dat uitte zich dan zóó bij hem. Hém kon je 't niet kwalik nemen, 'n andere jongen van z'n leeftijd deed an sport en leerde en had allerlei afleiding, maar dàt kind ligt daar 'n heele dag op zoo'n stoel en wordt sterk gevoed en gaat met allemaal volwassenen om. . . . — Hij was de eenige, van wie ze hield: van 'n kind kan je niet vergen, dat-ie wéét en zich er naar gedraagt. In z'n naïviteit had-ie allerlei toekomstplannen. Als-ie uit 't sanatorium kwam zou-ie dàt doen en dàt, en z'n vader had 'n groote ijzerwaren-fabriek, daar zou-ie ook in opgeleid worden. Och, van 'n kind kan je niet vergen, dat-ie wéét. Wanneer-ie 's avonds, even uit de conversatie-zaal naar boven gekomen, om iets uit z'n kamer te halen, bij haar aan het gangtafeltje, waar ze wel administratief werk deed, bleef plakken en haar langs allerlei omwegen en met groot vertoon van scheinheiligheid en veel lacherig-verontwaardigd gezeg van: O . . . hoe vin u dat 's . . . zóó voorzichtig, bij beetjes en brokjes liet aanhooren, wat-ie die dag weer op de hal had opgevangen, dan deed ze maar net of ze 't niet begreep, 't heelemaal niet erg vond en dwong ze zich, hem met klare oogen aankijkend, te zeggen zoo iets van: „Wat doe je toch gèk . . . is daar nou zoo om te lachen . . . ik vind 't heel gewoon," en dan nog 'n leugentje d'r bovenop: daar bedoelen ze dit of dat mee. Maar ze voelde zich soms toch kleuren, onder z'n ironisch aankijken: ik weet toch dat u 't begrijpt en u weet dat ik 't weet. En na 'n minuut of wat stond zij dan maar op en zei, dat-ie nou maar weer 'ns naar beneden moest gaan, hij had toch pas zoo'n mooi, nieuw schaakboek gekregen . . . nou? Was hij dan heen, dan moest ze wel om 'm lachen, om z'n vroom uitgestreken gezicht, z'n handig comediespel. Dat zoo'n jog daar nou zoo'n plezier in had. E-jasses tòch, dat schenen ze met de moedermelk al in te zuigen, dat oogen verdraaien en de kat in 't donker knijpen, hadden ze van die paters daar in 't Zuien, ofschoon je moest me de

dominees hier ook niet weggooien, die hadden nog uitgestrekener gezicht en hun oogen en stem waren niks als vromigheid en heiligheid. — Nu terwijl ze het kwispedòor neerzette en de dekens wat terecht lei, bedacht ze in onbewust-ademinhouden van heftig in borst en keel gevoelde wrevel weerzin, dat ze naar beneden moest gaan, 't was meer dan tijd, och, kon ze hier blijven bij dat slaperig-droeve licht, dat ze nu verlaten moest voor die feestachtige helheid en al die gek-gèk-opgeruimde gezichten, daar beneden.... Hier alleen... denken... tot-ie kwam.... Ontzettend, ontzèttend, kòn ze iets, kon ze ìets maar... als ze geld had van zich-zelf.... Gebogen over het bed staande, 't gezicht afgekeerd van Henk, kneep zij krampachtig de dekens, de nagels er in drukkend; haar hoofd boog zich voorover, diep, tegen de borst, ze sloot een oogenblik de oogen, in 'n, voor'n ander nauwelijks waarneembare, maar door haar heftig gevoelde samenkrimping van haar lijf, onbewuste verzinnelijking van haar bangelijk-zich-klein-willen-maken en beschutten in 't ongeluk. Dan ademde ze diep, hief zich, innerlijk-zwak-en wankelend-zich-voelend, op. Maar 't schoot haar te binnen: niet laten merken, integendeel, en zich omkeerend zei ze, haar gezicht valschig-vriendelijk van gesimuleerde onbevangenheid, de donkere oogen gedempt-gloedend gevoileerd. „Zie zoo Henk, nou ben je weer mooi... hou je nou maar kalm en niet druk-zijn met Kees hoor, als-ie je daar thee en melk brengt... dàg". En met de hand wuivend keerde ze zich naar de deur. Maar hij ging soebatten in beschaafd-heftig gepraat, met voorwaartsche hoofdschokjes en veel heen-en-weergedraai met armen en romp van verwend kind, dat, omdat 't z'n zin niet krijgt, in onwil te trappelen staat. Waarom ging ze nou al heen? Zuster de Boer zou ook wel beneden zijn en anders: ze schonken zich tòch zelf in. En hij lag hier heel alleen, d'r was toch geen andere bedpatient op de kamer. En met al roodend gezicht, omdat ze nog bij de deur bleef staan en 'm niet z'n zin scheen te willen geven, de oogen boos neerkijkend op de een postzegel befriemelende handen: „U was 'r in drie dagen niet en nou bent u nog geen tien minuutjes gebleven... 't is wat móóis". Zij, al aan de kruk draaiend, wilde 't nog gauw sussen: „Maar Henk, wees nou niet kinderachtig, je weet toch wel, dat 't niet gaat". Maar hij bromde, beleedigd, nog steeds niet opkijkend, z'n hoofd met 'n teer beweeginkje van gehoonde voornaamheid terugtrekkend op de uitkroppende hals. „Kom", zei ze, naar de hem tegenovergestelde muur loopend, „ik zal 't andere licht ook maar opsteken, verwende jongen, dan is 't hier wat vriendelijker, hé". Een plotse verlevendiging van ingehouden spotlust deed even zijn weer verstrakt gezicht lachtrekken. En toen zij met 'n tikje van haar vinger het fijne kruldraadje van lichtgoud, behoedzaam-bewaard in glazen stolp-schrijntje, uit de schemer had doen opgloeien, dat plots de doffe kamer een òpleving van open-oogige, glanzende vreugde kreeg, had hij 'n kort lachhikje als iemand, die je nou 'ns lekker heeft beetgehad en met uitlachkrimpjes om zijn mond van pret om gelukte kwajongenstreek: „Doet u dat maar weer uit, Zuster, 't mag niet aan".

„Hé", vroeg ze hoog, hem verwonderd aankijkend.

„Van Dòkter niet", antwoordde hij, z'n mond ingehouden-lacherig spitsend en, coquetjes-draaiend het hoofd op de naakte hals, keek hij haar aan: nou, moet u 't nou niet uitdraaien? Zij met 'r ingedisciplineerden eerbied voor 't orakelig dokter-woord, schuchterde tam-gedempt: „Zoo?" en met 'n handbeweging had ze al haastig de lichtblijheid gebluscht.

„Ja moet u hooren", sprak hij nu haastig-en-gerekt verder, „meneer van der Stap was van middag hier, even voor de kuur van half zeven, en toen zei ie ook: zeg ben jij be..." en zich-zelf onderbrekend en haar met breed-gelacht gezicht aanziende: „O, maar als ik dat woord zeg, bent u kwààd... hi".

„Nou dan moest je 't maar overslaan, vin je ook niet?" zei ze met quasi-kalmte van bitse ongeduldigheid.

„Ja," antwoordde hij, met 'n goedig-plagend glimlachje, voorgewend-gehoorzaam van 'k-heb-'t-nou-toch-al-zoo-goed-als-gezegd, „en toen zei-ie: ben jij...hahaha... steek jij maar twee lichtjes op, en toen heeft hij 't meteen opgestoken, maar toen Dokter kwam, was 't:

„Nee Henk, o hé, dat kost te veel geld, je kan 't best bij een licht af".

„Nou 't zijn me gewichtige vertelsels hoor, die jij hebt, bonjour". En ze liep weer naar de deur. Maar hij wilde haar nog niet loslaten en snerpte gauw achter haar aan: „Ja, u gaat vanavond maar gauw weg, maar ìk weet wel waarom". Ze voelde innerlijk 'n schok en zich bloedrood worden. Ze overdacht snel, dat, als ze nu ging, dit, z'n laatste aardigheid, hem in 't geheugen zou blijven hangen en ie 'm daar straks aan al de kamergenooten bij 't naar bed gaan vertellen zou, en dat ze gebloosd had, en ze zei, groot-menschig-wijsjes willende praten in weemoedig glimlachen over kinderlijke pret: „Ja, dat zal wel, theeschenken, hé". Maar 't zelfde oogenblik voelde ze hoe mislukt 't was: dat ze benepen-lachte uit hoogrood gezicht en er als een verdoffing moest te zien zijn in haar oogen. Zooals immer in verlegenheid, trok ze haar breede lippen klein samen, was weer erg verjufferd-meidachtig en-gegeneerd. Ze had juist moeten zeggen, ongedwongen: Ja mijn verloofde komt, bedoel je dàt? Stòm. En ze opende haar mond al, om met 'n lachje en 'n draai van eerst maar wat gezegd te hebben, om hem te plagen, maar inderdáád wel openhartig willen zijn, waarom niet? 't nog te zeggen, toen ze z'n schorre verkneuter-lach weer hoorde en 'm zangerigen: „Nee, géén theeschenken.... U gáát ..." En hij lachte luider nu, gesmoord-gillerig. Zij, bedenkend, dat, als ze 't nu zei, 't net zou zijn of ze in gêne zijn zeggen wilde voorkomen, vroeg lief-kalmpjes: „Nou wat?"

„Nee, dàt zeg 'k niet", zei-ie hoog-lacherig, zich schurkend van de pret met de rug tegen het hoofdkussen.

„Nou je mag hoor, voor die eene keer," en al meer haar geposeerdheid herwinnend, Zusterlijk: „Als je maar niet zoo hard lacht, denk an daar straks."

„Nee... haha."

„Nou dan ga 'k maar weg." Maar toen, zich met 'n ruk languit op de rug gooiend, terwijl ie zich joel-lachend de dekens over 't gezicht trok, gilde ie 't uit: „U gaat vrijen."

Door heel dat kinderlijk gedoe, dat proestlachend zich verstoppende hoofd, 't pretgetrappel van z'n voeten onder de dekens, kwam ze plots als met een verachtingsschok voor zich-zelf uit haar bevangenheid en in de gevoelde-meerderheid van 'r denken: wat 'n kind nog... begrijpt niet... liep ze naar 't bed, zei moederlijk-kalmeerend: „Nou kom Henk, nou heb je 't gezegd, maar nòu moet je ook verstandig zijn, anders ga je weer hoesten," en, terwijl ze 'm zachtjes overeind hielp en de dekens terechtlei: „Is dat zóó om te lache, dat m'n verloofde even komt voor-ie afreist... Omdat-ie nou „vrijen" zei, haha." Zou ze vragen hoe-ie 't wist... och maar natuurlijk van háár... en nee toch niet, zag-ie, dat ze d'r gewicht an hechtte... En met 'n luchtig-blij uitgeroepen: „Gèkke Henk", 'n streek met 'r wijsvinger over z'n wang, liep ze hard terug en de kamer uit, sloot bonjourend de deur achter zich dicht. En door gedachten geabsorbeerd, in nu-niet-merken van de plotse gang-helheid, overwoog ze: Nou die kerels vanavond: Is zuster van der Woude bij je geweest? En hij dan in 'n poch: Ja maar ze moest gauw weer weg, naar haar verloofde, kwam afscheidnemen, heeft ze mij verteld. Zij dan tegen elkâar in verwondering: Zoo hêt ze-zelf daarover gesproken... Ja lèkker, tuig, daar hêt ze-zelf over gesproken. En zij kneep, in onbewuste treiter-expressie van kindergezicht, oogleden, lippen op elkâar, ging naar beneden. Maar eens op de onderste treden botste het uit de conversatie-zaal klinkende lachen en roezend gepraat tegen haar aan als door haar in-'t-geheim-bespiede uiting van nog niet op hun hoede zijnde, van haar nadering nog onbewuste, vijanden. Zij had de gewaarwording van dat die lach, nù vroolijk, en dat luchtig door-elkaar-praatgeroep zich in haar tegenwoordigheid tot tegen haar gekeerde wapens van spot en gesar verbitsen zouden en dat al die gezichten, die zij nu verbeeld-zag als tegen elkaar sprekend, elkaar aankijkend, bij haar binnentreden zich in één richting zouden keeren, haar met bedekt-spotachtige en nieuwsgierige blikken zouden bestaren als om te pijlen... dan elkaar even aanzien van: kijk daar is ze, let òp... als menschen, die elkaar op straat aanroepen tot 'n oploop, omdat er ergens iets

bijzonders te zien is. En ze bleef even staan, luisterend naar de geluiden, gespannen-bang gelijk 'n kind, dat, ter bestraffing in de kamer van 't schoolhoofd geroepen, stil binnengeslopen, achter diens rug blijft staan, hem angstig-star-beturend, in ademstokkende vrees voor 't oogenblik, dat het ziende en sprekende gezicht zich tot hem wenden zal. En zóó bestaarde zij in zenuwige beklemming de muren: de nu nog veilige eenzaamheid, de blinde, die daar dadelijk heen zou zijn. Maar wat gaf het... Zij daalde de laatste treden af, stiet de glazen-deuren open. Poogde ze al haar blik niet zoo angstig-vorschend te doen zijn en beproefde ze te glimlachen, ze vòelde, dat ze toch niet anders dan gehùicheld-kalm keek en de glimlach als 'n kramptrekking op haar gestrakt gezicht was. De vijandelijke, gehàte blijheid scheen en geluidde om haar heen, lichtte haar van alle kanten aan. Het was er èn de gezelligheid van groot koffiehuis, waar gebabbeld, gebiljard, gedomineerd en gekaart wordt èn die van een groote huiskamer, waar leden van eenzelfde familie in ongedwongen doen bij elkaar zijn. Van af de ingang tot ongeveer het midden der zaal zaten 'n paar lui aan kleine tafeltjes te schaken en te domineeren. En verdiept in hun spel, keken zij, even verontaandacht door haar dreunenden stap, droomig op. Zij gaf ze 'n knikje, zag ze als met vreugdevolle en nou-heelemaal-wakker-geworden herkenningsgezichten haar teruggroeten: hé, daar is Zuster weer, hoorde dan achter zich die lange, bleeke geep van 'n Van der Dusse met z'n holzware stem als kwam-ie uit 'n leege borst en z'n kantig-soliede amsterdamsche-schoremuitspraak wat smoezelen van: „Se was..." en „kan d'r na fluite..." Stik, dacht ze en, deugdzaam-verbitterd: hoe die hier op zijn manier, God-beter-'t, met dat kleine zwartje, die van Klaveren, coquetteerde... zoo'n kerel, driekwart 'n lijk, te stom om 't te begrijpen... en als z'n meisje uit Dordrecht bij hem kwam een-en-al-christelijkheid, 'n bìd-gezicht, en deftig met de ouwe lui door de tuinen wandelen, zoo stijf als 'n hark, te heilig om met haar alleen te zijn... faane jongen, had die moeder met dat tob-gezicht gezegd... Noù!.... In bijna-niet-zien door hevig willen gewoon-doen, keek ze nu tegen de wit-en-rood-gestreepte huisknechtruggen van de melkschenkende bedienden aan en ze was hun tafel, waaraan ze ingehouden-bazig en met 'n familjare beleefdheid van: wij nou wel als knecht en jelui als heeren en dames, maar toch allemaal van 't zelfde soort, de melk distribueerden, haastig-loopend genaderd, in 'n borst-verruimende opluchting, dat niemand uit de lompdrukdoende klit drinkers erg op haar had — hoe je je toch alles erger voorstelt — toen ze, plots, zich voelde arm-ingehaakt en zag: freule ten Have! Blij voelde ze 't nu, dat de verruimingsgewaarwording van door niemand aangezien te zijn en van ze om hun meiden werkmanachtige manieren weer mìn volk te kunnen vinden, 'n plotse ommekeer in 'r had teweeggebracht en 'r al haar bevangenheid had doen verliezen. Wel ja, kijk 's wat 'n lui, hoe ze zich daar met die knechten stonden eigen te maken, om 'n glas melk meer, ze waren nìks, kon over ze heen kijken, en freule ten Have, dame van hoogen stand, hier maar bij de tweede-klas-patiënten verzeild geraakt, omdat 'r ziekte nou al zóóveel jaren duurde en 't tèveel geld kostte, met freule ten Have... waas van voornaamheid... afgescheiden... zoo intiempjes spreken gaan, afwezig-kijken en zich om de anderen niet bekommeren, of ze nu en dan als uit de verte bestaren met ernstig gezicht van voorname deftigheid en goedheid: daar begrijpen jelui toch niks van, maar drink nou maar en doe je maar te goed en laat mij praten met freule ten Have... En ze antwoordde op de levendige, schor-scherp uitgesproken vraag of ze zich goed geamuseerd had in Amsterdam, van dat 't heerlijk was en dat je dat wel 'ns noodig had voor ontspanning, wou uit 'r innerlijke losheid luidruchtig gaan vertellen van 't-stuk-bij-van-Lier en de Bioscoop, maar kreeg met geopende mond 'n weifeling, kuchte over de al geuite klank heen en zei 't niet. Ze voelde in freule ten Have altijd dingen-van-voornaamheid, waarvan zij niets begreep en vertelde haar liefst nooit van 'r pleziertjes, in 'n instinctief vermoeden, dat zij die inférieur zou vinden, waarom begreep ze wel niet, maar 't kon zijn, dat ze 't vond en... gelijk had, want er mòesten nog zooveel mogelijk-

heden zijn buiten 't bereik van haar bange en voorzichtige tasting van onontwikkeld meisje, en al spiedde ze ook altijd om zich heen — voorzichtig dat men er geen erg op zou hebben — om zelf meer dame te lijken, nee, dààraan zou ze nooit kunnen raken: ze wist de . . . de . . . wèg niet eens. En freule ten Have, in 'n droefgeestig doorvoelen van haar eigen leven, al die sukkeljaren van 't eene sanatorium naar 't andere, altijd levensgevaar, nooit 't geringste geluk, nooit iets plezierigs, jaloerschig door de woorden van de zuster, dat 't heerlijk was en je 'n ontspanning noodig had . . . God! had zìj 'n ontspanning, óóit! had geen lust dadelijk iets te zeggen, tot ze plots meende te merken, dat de verlegenheidsstilte van al bijna geuite en weer ingeslikte woorden eigenlijk voortkwam uit de kieschheid van de zuster, die háár niet vertellen wou hòe ze zich geamuseerd had en dat nog net bijtijds had bedacht. Zij nu in dankbaarheid ook iets liefs willende doen, zei, terwijl ze met haar blanke, slank-gevingerde rechter, de andere hartelijk de arm drukte: „Ja Zus, dat is zoo en je hebt 't wel aan ons verdiend." Ze had niet veel met zuster van der Woude uittestaan, daar die op de mannenafdeeling was en ze haar enkel aan de gemeenschappelijke tafel en in de conversatiezaal sprak; ze dacht nooit verder na over het onverschillig gedrag en de geniepigheden, die de patienten van 'r vertelden en vond, dat ze aardiger was dan de andere, die in hun kruiperig gedoe, om 'n wit voetje bij de directeur te krijgen, met 'n vreeselijke bezorgdheid voor de zedelijk-goeië naam van 't sanatorium d'r al iets op te vertellen hadden en 't met 'n gewichtig air gingen overbrieven, toen ze met meneer Van Teubergen uit de eerste klas eens, toevallig zonder dat 'r 'n ander bij was, in de kleine conversatiezaal een quatre-mains had gespeeld. De zuster bewoog haar gezicht tot lieve glimlach en graag, ter verdere beveiligende verdeftiging willende doorspreken met freule ten Have, vroeg ze, door de tot haar gezegde hartelijkheid herinnerd aan de zusterlijke belangstellingsplicht, hoe 't nu met de temperatuur was en of ze zich bij 't wandelen minder vermoeid voelde. Kuurde ze wel goed, ja? Nou, als ze dat maar deed, kwam 't wel allemaal in orde. Maar de kleine freule, haar in de nauw-aangevangen drentelwandeling door een rukje aan de arm tot stilstand brengend en 'r blauwig rood, aanvankelijk mooi doch door haar kwaal verleelijkt gezicht tot 'r opheffend, zei gemaakt-barsch-en-ruw, de groote bruine oogen onder het bijna loodrecht-hooge voorhoofd streng-kijkend: „Och Zus, wou je mìj voor de mal houen, 'k ga immers dóód." De zuster, die, op 't zien van 'n uit de verte haar wenkend en naar haar toekomend oud heertje met langen, grijzen baard, plots weer 'n gêne-gezicht kreeg, zei maar-flauwtjes, als half-afwezig, met routine-glimlach: „Foei, hoe kan u dàt nou zeggen." Nee, nou maar van freule ten Have weggaan . . . dat die nare kerel nou dadelijk, zoo-ie 'r zag, naar 'r toe moest komen, natúurlijk om te vragen naar thuis. . . . Neen voor geen geld ter wereld wou ze hebben, dat zìj wist, dat ze daar geweest was, zou ze ook 'r gevolgtrekkingen maken . . . en . . . twaalf ambachten dertien ongelukken. . . . Jasses kerel, dònder toch op met je goeiïg lachie. „Neem me niet kwalik, freule, meneer Hallemans moet me zeker spreken," zei ze uit haar gegeneerd-vriendelijk gezicht. „Ga je gang, Zuster," antwoordde zij bevreemd en liet haar arm los. En de zuster, vlug-en-zwaar heenloopend, riep nog achter zich om: „Ik kom gauw weer bij u hoor." Maar zij, in plots-duidelijke merking van het plichtmatige in Zusters belangstelling en kribbig door teleurgestelde verwachting van, in haar voorgewend pessimisme, fel met argumenten tegengesproken te zullen worden: De dokter zegt, dat u toch zoo vooruitgaat en u ziet er veel beter uit en u hebt toch laatst zoo'n mooi onderzoek gehad, allemaal woorden, die ze al vóórhoord had in zich-zelf als daar dadelijk van de lippen der zuster te zullen komen, — mopperde: „Jawel, maar zeg Zuster, ik wacht niet op je, bonjour hoor." En ze zou maar weer 'n brief naar huis gaan schrijven, hoe goed ze de laatste dagen geweest was, want ze was toch werkelijk goed, hoor, al vonden 't de anderen dan misschien niet, zij voelde zelf 't best hoe ze was.

Meneer Hallemans, deftig, oud heertje, wat

nonchalant verhuiskamerd in z'n kleeding van 't zich 's avonds lekker gemakkelijk makende familievader op-pantoffeltjes, kwam, in de rechter een half uitgedronken glas melk houdend, met uitgestrekte linkerhand de zuster, welkom-glimlachend, tegemoet. Hij had juist 'n vroolijke bui van dat 't precies zoo uitgekomen was, als hij 't voorzeid had: de bal had 't over drie banden gedaan, kon met geen mogelijkheid getrokken worden. Want, ofschoon hij bijna nooit 'n queue in handen had gehad fungeerde hij hier altijd als deftige, bejaarde autoriteit, die raad gaf. „Zoo zuster," zei hij, met 'n jeugd-levendige glimlach, terwijl-ie haar de hand gaf, „weer terug uit Amsterdam, nou u zult wel plezier hebben gehad."

„Ja," zei ze, haar lippen met 'n licht smakje opbogend, haar wenkbrauwen, aan de einden als in 'n uitbreiding rijzend, lijk òpwiekende vogelvleugeltjes, van opgetogenheid, „'t was 'n heerlijk opfrisschertje." En hij, in z'n onnoozele ijdelheid van bij alles meerdere te willen zijn, met 't air van 'n gastheer, die, z'n jong logéétje de nog nooit geziene stad latende bekijken, als uit de òvervloed van zijn weten uitzoekt wat voor hààr 't geschikts is — och je begrijpt, hé, ik ken dat allemaal zoo van binne en van buite, voor mìj ouwe kost —: „Bent u zeker naar 't Panopticum geweest en de Bioscoop?"

„Ja," antwoordde ze kort, maar met 'n beleefde glimlach-appréciatie van z'n goed-geraden-hebben. Dan het hoofd terzijde gekeerd, als dacht ze al over iets anders, even met de oogleden knipperend, de tanden groevend in de ingekrulde onderlip van de klein geworden mond, bloosde ze weer. Hij, in de richting van 't biljard kijkend, had zijn bleek gezicht verstrakt: oud deftig heer, nu vriendelijk geweest, even gepraat, maar èigenlijk te ernstig, te veel lèvenservaring voor dergelijke bagatellige gesprekken; en droog, beschermerig-begrijpend, zich-verplaatsend-naar-haar-standpunt: „Ja, da's wel aardig, daar in de Amstelstraat." Haar gegeneerd gezicht nu weer tot hem wendend, gooide ze 't d'r nou maar uit, de oogen dof-gloeierig van bedwongen weerzin: „Ik ben Zondag-avond bij u thuis geweest, u hebt natuurlijk 'n hóop complimenten van Mevrouw en de kinders." En terwijl ze dat zei, viel 't haar in: Waarom had ze dat nou gezegd, dat ze zich zoo goed in Amsterdam geamuseerd had. Stommeling, stommeling.... Over 'n paar weken, als die Mevrouw Hallemans hier kwam, zou die toch vertellen hoe gek ze zich had aangesteld, 't kwam door dat uithoorderige wijf zelf met 'r ongemerkt, zich-indringend uitgevraag. Anders had ze zich niet zoo laten gaan. Eerst had ze gehuild en geklaagd — vervloèkt, dat had ze dáár juist moeten doen, 't was toch hùn schuld ook, hadden ze 't niet wat langer met 'm kunnen probeeren — en daarna, in berouw, dat ze zich zoo bloot had gegeven, had ze op 'n overdreven manier gegiecheld en lol gemaakt.... Ze vertelde later misschien nog, dat ze 'n soort van hysterische aanval had gehad. Meneer Hallemans, met plots weer verlevendigd gezicht, keek haar blij aan: „Zoo, da's aardig van u, dank u wel" En nadat hij z'n glas had uitgedronken en 't op 'n tegen de muur staand tafeltje had gezet, tastte hij, 'n grimmig gezicht trekkend, in den nek. „Vindt u niet, dat 't hier tocht, zuster?" vroeg ie wrevelig, naar de altijd op last van den dokter half openstaande ramen wijzend, „laten we liever opwandelen." Zij, op 't punt te zeggen, dat ze aan freule ten Have beloofd had bij haar terug te komen, keek eerst, zich naar alle kanten draaiend, de zaal rond; nee, ze was er niet meer, en meneer Hallemans was nog altijd beter dan die wijven. En ze drentelden voort, hij in kalm gevraag of z'n vrouw die avond geen last van 'r rheumatiek had gehad — ze had 'm van de week nog niet geschreven — en of er meer visite was geweest en of de nieuwe meid nog gekomen was. Zij met gedachten van: got-kerel hou toch op met je geklets, kan mij wat schelen en dat moet ik noù allemaal toehooren, wie bekommert zich om mij, beroerde vent, je weet toch wel, dat 't door jou ook komt, dat-ie weggaat, denken maar altijd an zich zelf... en ze hèbben geleefd... gaan toch dood... maar ìk, mijn toekomst, mijn jong leven, wat heb ìk gehad, — zij, statig naast hem gaande, 'n hoffelijk glimlachje op haar gegeneerd-rood, verjufferd-meidachtig gezicht antwoordde op alles met nadrukkelijke, meelevende knikjes

en woordjes. En ze stonden plots verzeild midden het druk beweeg en woordengeklapper rond de theetafel. „Kom," zei-ie genoeglijk-overwegend, „ik zal ook 'n kopje nemen" En een der om de tafel zittende vrouwen, die zich daar, bij-elkaar-hokkerig in de huiverkille zaal, bij de warme kommetjes opteleven zaten, 'n plompe Friezin, type van op-'r-Zondagsch-aangekleede, ouërwetsche, soliede boerenwerkmeid, die meneer Hallemans' zeggen verstaan had, trommelde luidruchtig met 'r harde knokkels op de tafel: „'n Koppie thee voor meneer Hallemans, 'n koppie thee voor meneer Hallemans," schreeuwde ze met 'n deuntje. De zuster, schrikkerig-geërgerd, waarschuwde: „Sjoukje, wat maak je toch 'n geweld, foèi."

„Nou," zei die, gauw beleedigd, waaksch, in 'r verjufferde patiënten-staat, 'r ponteneur optehouen, haar dom-ronde oogen in roodend gezicht sluw-kwaadaardig opkijkend van: jà, 'k bedoel joù: „Mot 'n mensch 't dan maar altijd as zoo'n stille achter de mouwe hebben... de zuster zal wel in Amsterdam ook geen hoog woordje gezegd hebben, hé... da' kan 'k me zoo denken," en met smadelijk-lachend gezicht draaide ze zich af naar Femke Snijders uit Beesterzwaag, 'n boerenmeid met vlasblond haar, grijsblauwe, wimperlooze oogen en een als uitgeteerde, groote, kromme neus midden bleeke, opgebolde wangen, en, terwijl die haar toehoorde met open mond, waarin de rot-bruine tanden boven de uitgezakte onderlip overhangend-uitstaken, als gatige, dor-verwrongen winter-knotwilligen over 'n oever, smoezelde ze lekker dubbelzinnigheden achter de rooie werkhand, keek dan weer treiterend de zuster aan, terwijl Femke ook met 'r onnoozelen blik schuw opzag, vergeefs pogend in lach-bedwingen 'r mond te sluiten. Maar de zuster schoot uit, hard uit haar innerlijk-hittenden haat, uwend nou in zich terugtrekken en verafstanden van laten-zien-wie-de baas-is: „Ik heb met uw praatjes niks te maken, verstaat u, u hebt hier niet zoo'n onbeschofte herrie te maken, en die praatjes wacht 'k ook niet af, dan zal 'k 't aan de dokter zegge" De ander, door woede al haar voorzichtigheid vergeten, 't gevaar niet achtend, insinueerde venijnig op 'n toon van got weet wat je d'r hebt uitgehaald, daar binne we toch niet bij geweest: „Nou ja maar zeg, ik heb ook vijf jaar in Amsterdam gediend, ik weet ook wat d'r te koop is." De zuster, in mistig-zien van al de bedwongen-lacherige gezichten boven de tafel, bitste: „U houdt uw mond." Maar de boerenvrouw in plots-hulpeloos-zich voelen en doorangstend besef, dat ze van de dokter 'n erge bestraffing zou krijgen; in woede-medelijden met zich zelf over de onverdiende aanval — hoe je gekoejeneerd werd bij je ongeluk — begon te snikken, onbedaarlijk met opschokkende schouders, het hoofd voorover in de handen, de ellebogen op tafel gesteund, en Femke Snijders stond, verwijtend-kijkend uit 'r domme oogen naar de zuster, met plotsbreed-uitgewas van 'r plompe heupen boven de tafelrand, op en praatte onbeholpen: „Sal 'k wat woater hoalen, hé, sal 'k wat woater hoale?" en haar bleek gezicht kreeg 'n blos. Van alle kanten bogen zich nu de koppen en lijven over de tafel, gezichten meest morrend, ingehouden-dreigend opziend naar de zuster, dan in meelij neerkijkend op Sjoukje, en 'n glas water schokte morsend over haastig druppels afschuddende handen naar haar toe en na wat tegenstribbelen dronk ze. De zuster stond ongeroerd-sterk erbij en in wilde drift dacht ze: Ja dan maar 'n kreng, dan maar 'n beest, kan me niks schele, moet ze 't maar niet zegge. Middelerwijl kwam de lange, bleeke Van der Dusse aangeslungeld met de blozende, altijd en om alles hi-hi-lachende Zwaardemaker achter zich aan. Die ging hem in de rug porren: toè dan, toè dan: dat gaf 'n emmes pretje als-ie maar weer zoo droog uit de hoek wou komme. En van der Dusse, begeerig z'n naam van droge-kemiek op te houen, zei met z'n hol-zware stem, hardluid, dat-ie ineens aller aandacht had: „O ja, Zuster van der Woude is t'r weer, terug uit Amsterdam, hé, hé..." Allen lachten giechelend, gesmoord. Werachtig, dat had-ie fijn gezegd, die lange geep, zoodra zij 'r bij kwam had je 't gedonder. „Wel meneer Van der Dusse en wat wou u daarvan, hebt u me iets te zeggen?" vroeg de zuster ondoordacht-strijdlustig, het haar-gehelmde hoofd dreigend hooger heffend, terwijl ze resoluut naar voren

trad, vruchteloos door 'n schuchter rukje aan 'r mouw van meneer Hallemans gewaarschuwd. „Wa' segge?" grinnikte Van der Dusse in wellustig-langzame uitsnerping van zegepralend antwoord op vooruit-geweten vraag. „Wa' segge? och nee zuster, hoe je 't neime wil, hé, alléin da' ik, da' we allemòal soo blaai sijn da' u weer hier bent." En met 'n Pietjepukdansachtige achteruitknak van z'n bovenlijf, 'n even uitbreiden van z'n stokkige armen, lachte-ie, in zekerheid dat ze'm daarvoor toch niks-niemendal maken kon, onbeschaamd uit z'n breeë tabakspruim-mond, 'n lachen zwaar-opknarsend uit z'n aan amsterdamsche, breeë schorem-uitspraak gewende keel, van tusschen z'n als-zwaar-scharnierende, woorden-uitdijende kaken. Allen lachten gesmoord, venijnige blikjes van bevredigd wraakgevoel gluipend naar haar gezicht: nou zìj . . . wàs-ie raak . . . hù. . . . De zuster voelde zich onder het hoongelach als vermorzeld, alles tezaam gedrongen in haar, 'r van drift hijgende ademhaling in machteloosheid verlamming gestokt. Ze wist niets te antwoorden en op 'n wenk van meneer Hallemans liet ze zich maar door hem meevoeren, nadat-ie nog even gauw, onverstoorbaar, onder de ruzie door, z'n koppie thee van de tafel had genomen, uitgedronken en weer neergezet. En Van der Dusse, zich omdraaiend naar de van plezier zich op de knieën slaande, onbedaarlijk hi-hiënde Zwaardemaker, zei hoog-op, met z'n vingers gebarend alsof-ie geld van 'm aannam: „Nee doàr heb 'k nie van t'rug, dan mot je 't me nog moar schuldig blaife, doàr heb 'k niè van t'rug." Gierend van de lol gingen ze gearmd, potsierlijk 'n krom-beenig loopenden gebrekkige imiteerend, terug naar hun wandtafeltje, naar hun spelletje domino.

'n Beetje sloffend, ouwelijk-gebogen in z'n grijze jas, liep meneer Hallemans zwijgend naast de zuster. In haar hevig-rood-opgezet gezicht glimmerden de donkere oogen van tranen. Haar tersluiks, even van terzijde, aanziende, zei-ie, terwijl hij 'n stoel voor 'r achteruittrok, op z'n beschaafde maar besliste autoriteitstoon van vast-weten wat goed is: „Laten we maar hier wat gaan zitten, Zuster." Maar met 'n knikje weigerde ze. Hij hoofdschudde: Nee? . . . ook goed. En na een neus-opsnuiven, dat geheel de linker gezichtshelft trekken en rimpelen deed, 'tgeen altijd bij hem slot van 'n reeks ernstige overwegingen was, beduidend, dat-ie nou tot 'n besluit gekomen was, z'n meening váststond, zei hij: „U moet 't u zoo niet aantrekke, 'n paar kwâjonges." En beproefd-wijs leerarend, pedant-nadrukkelijk: „Mijn principe is altijd me zoo weinig mogelik met zulke menschen te bemoeien. Je bent hier en je gaat met elkaâr om, maar verder ho. . . En zoo moest u ook doen. . . . Niet zoo dadelijk vuur en vlam vatten over alles . . . ten slotte zijn 't toch allemaal prikkelbare mensche . . . 't zijn zièke. . . ." Zijn brauwen berustend optrekkend handbewoog-ie: dat zegt alles. En zijn grijze hoofd, dat, onder 't spreken, als den bodem beturend, voorovergebogen was, hief zich met 'n neus-gesnuif weer omhoog en hij staarde, zich-voelend van inzicht en verstand, voor zich uit. Maar de zuster dacht: Ja, hou jij je mooie praatjes maar voor je, ik ben ook prikkelbaar en jij weet wel in de eerste plaats hoe dat komt . . . zoo'n femelaar, en ze zei: „Ja maar 'n gezonde is ook geen steen, d'r zijn wel omstandigheden, waaronder de kalmste nerveus en prikkelbaar wordt."

„Ja a," zangerigde-ie deftig en gerekt, z'n gelaat weemoedend als in herinner-ziening van eigen wederwaardigheden. „Voor u zoo oud bent als ik zult u nog heel wat ondervinden . . . en alles komt toch op z'n pooten terecht," en met 'n plotse jeugd-verlevendiging van z'n gezicht, 'n guitige glimlach, van beschaafd viveur, die hij in zijn jonge dagen geweest was, iets-geestigs-zeggend: „òf niet . . . en dan kunnen we d'r ook niks an doen." Nee, hij ging d'r niet op in, dank je wel, geen scène en geen explicaties, hij was hier om weer gezond te worden en niet, om zich door opwinden nog erger te maken. Zèker, toemaar, hij hier, put on the shelf en z'n vrouw zich afbeulen in de zaak en dan nog 'n reiziger houen, die je geen cent inbracht en je nog elke week twintig gulden kostte, behalve nog de schade door z'n knoeiwerk . . . ouwe klanten naar de maan . . . verkeerde bestellingen, zooals daar laatst, goddome, met die gaskachels, uitgevoerd en dan toch maar meneer houe, omdat-ie de Zuster 'r jonge is. . . . Noù

jà. Hij snoof sterk, klemde de lippen op elkaar: les affaires sont les affaires, hij liet zich nièt op stroo legge. — Nu, in 't arbeidslooze, leege, van na besluit-nemen overbodiggeworden verder denken, schoffelde z'n drentelgang uit tot 'n halt, treuzelde-ie voor 't biljard, scherp turend; het hoofd rechtend op de rekkende hals monsterde-ie de positie. „Nee," murmelde-ie bescheiden als zich niet graag in 't spel willende mengen, maar zich toch niet kunnende weerhouden te laten profiteeren van z'n kennis . . . àls ze maar hooren wouen. . . . „Zoo doet-ie 't niet." En-ie pauseerde, als in aarzeling van zich niet willen opdringen, tot ze zouen vragen: Hoe dan? de lippen vast gesloten, oogen in starren kijk van professeurig-precies weten. „Hé?" zei de dikke Kaardewiel en al ten afstoot loggend over het biljard, hield hij, plots verontrust door de tusschengeschoven opmerking, den stoot in, liet de queue-houdende rechter neerzakken op de biljard-rand, staarde verwonderd naar de ballen. En met 'n flauw glimlachje, daar hij plots-bedacht wie 't zei, z'n sponzigweek gezicht, als door 'n vette olie gedrenkt, naar meneer Hallemans keerend, vroeg-ie gegeneerd-uitlacherig van goedig de ouë wel z'n plezier willen laten: „Hoe zou u 'm dan make?" Meneer Hallemans hoestte 'ns, kreeg z'n sputum-flacon uit z'n jaszak en, na nog vlug scherp de positie te hebben bekeken, als om nog vóór hij zich omdraaide, nauwgezet en voor 't laatst, de juistheid van z'n oordeel te toetsen, wendde-ie zich om, expectoreerde, knapte de flacon dicht en, zich weer naar Kaardewiel keerend, zei-ie, tusschen na-schorren en snuiven door, haastig in beminnelijk-'mnou-niet langer-z'n-advies-willen-onthouden, maar tevens kort en beslist, als schoolmeester, die, eigenlijk ontevreden, dat-ie alwéér moet bijspringen, toch maar aan ploeterende leerling de uitkomst van 't rekensommetje zegt: „Trékken van de rooie, over de band." En met zijn inmiddels tevoorschijn getrokken zakdoek in de hand, trok z'n wijsvinger 'n denkbeeldig boogje in de lucht.

„Hé ouwe," lijzigde van de overzijde van het biljard, de lange, bleeke Hegerup, z'n valsche oogen quasi-boos naar meneer Hallemans loenschend, in strakke ernst z'n bleek papgezicht van poenige, in nachtcafés boemelende slungel, met lange tot voor 't blond knevelvlas neerslonsende neus en bijna-krullijnige mond, waarvan bovenlip vóór onderlip uitstekend boven weggeslonken kin, „da' je m'n vijand raait, da's nog tot daaran toe, ga je gooi, maar je mot niet zoo mit die vuile za'doek zwaaie, dan fladdere me al die beessies van jou, hoe hiete die, baccille of riptiele, in me bek." Dan met de droge komiekigheid en scherp-gearticuleerde, lang-gerekte uitspraak van koopman-op-de markt, het publiek opwarmend vóór de clou: „Nou zàl je zègge, ik heb ze zelf ook, máár . . . máár . . . dà's nog geen rede om jou commesaals d'r bij in huis te neme." Meneer Hallemans, z'n zakdoek wegbergend, lachte smakelijk-geluidloos. De kwâjongen deed 'm altijd denken aan eigen-jeugd, al was-ie nooit zoo'n vùile pierewaaier geweest. Hij kon 'n potje bij 'm breken. Kaardewiel nog altijd met wijd-uitgestrekte, de-queue-steunende linkerhand over het biljard hangend, schudde afkeurend 't hoofd om de brutale snaak, lachte toch, zich al verkneuterend om het advies, nou in vetter lolligheid hoog op. Dan eindelijk, 'n grimas van wat-'n-'onzin trekkend: „Alle-jesis-nog-'n-toe," luchtte ie zich over zooveel-gekheid, „hoe kòmt u er bij, waarom kan die bal niet in een?" En hij keek naar zijn partner op, als om te vragen wat dìe 'r wel van dacht. Maar zich dan bezinnend, dat die hier in 't sanatorium voor 't eerst wat an biljard dee — hij ging in z'n gewone doen nooit naar 'n café 's avonds, begòn eerst nà 'n uur of een de nacht doorteboemelen — zei-ie met 'n lach: „Affijn, jij weet d'r ook de ballen van."

„Zoo, óók," praatte de ander weer met z'n effen gezicht, „hoor je meneer Hallemans, óók, hij wil zegge, dat u d'r óók niks van kent, dat u maar altijd uit je eige stommejoris dóórraait," fel-spotte-ie op de ander z'n slag. „Maar zeg eres, dik varken, zou jij nou niet es eindelik afschiete, moet 'k hier maar zoo m'n kòstbere tijd staan te verlulle?"

„St," deed Kaardewiel, indachtig aan het bijzijn van de zuster, terwijl-ie afstootte. Potverdrie, dacht de ander, daar heb 'k me weer vergaloppeerd, je most je eige bek wat

beter in bedwang houe, vader. En hij zag de zuster eens aan. Die, met hoogrood gezicht, keek droomerig, oogleden neergeslagen, nàar de loop der ballen. Wacht, hij zou 'r daar 'ns anspreken, maar niet dadelijk, want dan net, alsof-ie door dat s't op 'r opmerkzaam was gemaakt. De bal deed 't, in-één. „Nou, meneer Hallemans," vroeg Kaardewiel, 'n guitig-goeïge glimlach om z'n breede mond, terwijl ie om 't biljard heenliep, om weer bij bij z'n speelbal te komen, „heb 'k nou geen gelijk gehad?"

„Ja, máár," zei meneer Hallemans deftig, met 'n kuchje midden in de zin en als smeekerig-betoogend, dat-ie toch de wáárheid zou ìnzien, „dan had je nastoot gekregen, die heb je nou niet."

„Alle-jesis," verontwaardigde Kaardewiel nou, glimlach bijna weg, plots halt houdend en hem aankijkend, z'n queue steunende op de vloer, „nou als je dàt zegt, meneer Hallemans, moet je me niet kwalik nemen, dan weet u d'r nìks van."

„Nou," zei die, ironisch-doende-als-afgebluft, en zich-voornaam-in-zich zelf-terugtrekkend, keek-ie zijlings weg van het biljard. „Hij is goed," schreeuwde Hegerup er tusschen, „mot die keirel nog nastoot hebbe ook, het-ie me nog niet genoeg gerinneweerd . . . twintig om twee." En tot de zuster: „Neem me niet kwalik, zuster, da' 'k u nog heelemaal geen gedag heb gezegd, maar die lompe keirel, die maakt me zoo duizelig met al z'n heen en weer gezwaai voor m'n neus, da' 'k d'r werachtig van me stokkie door val."

„O, 't is zoo erg niet," glimlachte de zuster gedwongen uit haar hoogrood gezicht, opgeschrikt 't hoofd heffend.

„Die jonge weet soms compleet niet wat-ie zegt," lachte Kaardewiel goedig, „'k zal 't 'm maar niet kwalik neme . . . Och. . . ."

„De jeugd, hé," glimlachte de zuster, routinepratend. En Kaardewiel weer, de queue ten stoot richtend: „De broodkruimels steke-n'm." Meneer Hallemans, als toevallig daar nog staande, vreemd-aan-'t-gezelschap, bleef zwijgen, beleedigd. . . . Die lompe kerel . . . boerepummel. . . . Maar Hegerup zei plagerig, loenschend naar de zuster: „Ja, Zuster geeft jou nou maar in alles g'lijk v'navend, ouwe gortzak, omdat ze an heel wat anders denkt, niet Zuster, is 't niet zoo?" Kaardewiel, de toeleg begrijpend, keek, in plots lol-ruiken, met tintelende oogjes op. „An wat dan?" vraag-hielp-ie de ander.

„Zus' verloofde komt v'navend bij 'r, niet Zuster?" En hij stond kalmpjes, 'n vaag lachtrekje op z'n week poenengezicht, naar haar te koekeloeren. Juìst, dàt was nou de lol, die-ie hebben most, had-ie zoo of zoo verzuimd, pòtverdrie, heelemaal niet an gedacht door dat verswarste biljard. En hij kreeg een lekker, kalm, lénig gevoel, als 'n kàt, in z'n doorwarmd lijf, achter z'n onbewust zich, van vóórvoeld genot, tot spleetjes dicht knijpende oogen. „Zoo?" onnoozelde Kaardewiel en, breed lachend: „Ja, dàn het-ie gelijk, dan kan u ook geen erg op mijn gepraat hebbe."

„Gut, wist je dat niet?" deed Hegerup verbaasd, „uw verloofde gaat naar Amerika, niet Zuster?"

„Ja meneer Hegerup," schorde de zuster, vruchteloos pogend haar zenuwig-dichtgekropte keel vrij te maken, 'r gloeiend, verstrakt gezicht tot 'n conversatie-lachje te bewegen.

„Dat most jou overkomme, gortzak," praatte Hegerup weer. En in listig z'n plaag-oogmerk willen verbergen onder eventjes-eroverheenpraten, tot de zuster: „Ja, hìj het óók 'n verloofde . . . zóò'n dikke tante." En hij breidde zijn armen uit. Kaardewiel lachte gegeneerd. „Och hou nou 'ns 'n beetje je mond, kerel," zei-ie half ernstig, half lachend.

„Nou, wat zou dat, mag 'k niet zegge, dat ze dik is!" En onnoozel-wegjes weer doorpratend, lachte hij flauwtjes: „Jij bint toch 'n godvergeten stommeling hoor, nou weet het heele sanatorium, dat de Zuster d'r galant v'navend afscheid komt nemen, alleen jij niet, haha. . . ." Kaardewiel antwoordde maar niet, toehooren was al zoo bestig als spreken. „Nou 't schijnt me wel 'n groote gebeurtenis te zijn," poogde zuster te lachen uit 'r gecrispeerd gezicht. Ze voelde tranen gloeien onder haar oogen . . . sterk zijn . . . ze doorgrondde die poen wel.

„Och nou ja, Zuster Van Daalen heeft 't ons allemaal verteld, gisteravond zoo bij de thee," onnoozelde-ie weer nonchalant, en

hij juìchte van innerlijke pret, dàt was z'n fort. Die twee kregen elkaar nou vast en zeker bij de haren. „Zoo," snakte de zuster en ze wilde er bij voegen, ongedwongen : och waarom ook niet, maar ze kon niet meer en boog vreemd-van-doen't hoofd voorover. Kaardewiel, in medelijden met haar — God ze wàs een kreng, maar toch, alle harte bij je eige — keek hem waarschuwend aan, maar hij aan 't zwierig krijten van z'n queue, zag neer op de pommerans, en kritisch z'n lippen opbogend en z'n hoofd schuddend, praatte-ie zeurderig-treurig: „Jonge 't is je wat, voor drìe jáár na Amerika, 't is niet naast de deur, as je ziek bent of je hebt iemand noodig, ken je 'm niet effetjes gaan roepe." En hij lei 't krijt op de biljard-rand, boog zich vooróver, zag naar de te nemen bal, legde de queue aan.... Kaardewiel keek op, naar de zuster. Hij kreeg 'n kleur van de schrik. 't Was 'n akelig gezicht. In 'n uiterste poging zich goed te houden, stond zij roerloos, als een de tanden ontblootende zenuwtrekking 'n vreemd-verwrongen grijnslach om neus en mond, terwijl de wijd open oogen gebroken-licht glansden van tranen. Meneer Hallemans weggesuft in gekrenkte ijdelheidsdenkinkjes, zag niets. De zuster wendde zich langzaam af, de oogen nog steeds wijd-open in 'n begrijpen, dat, sloot ze ze even, de tranen haar langs de wangen zouden biggelen; de armen stijf neerhangend, inert. En terwijl Kaardewiel, weifelend tusschen al of niet iets zeggen, tot 't laatste besloot en, bedrukt-verlegen, de door de linkerhand omklemde queue stijf naast zich op de vloer geplant, neerzag op 't biljard, kwam Piet de waarnemende portier, z'n blond jongensgezicht naar alle kanten lachend en knipoogend, clownachtig, sprongsgewijs de zaal ingegaloppeerd. En vleugelend met z'n armen rende-ie naar de zuster, tikte haar op de arm, naar haar kijkend in een en-al guitige vroolijkheid van nou ook even rolletje mogen spelen in lang betuurd en begrappigd liefdeshistorietje. Maar toen zij 't hoofd omdraaide en hij haar ontstelde trekken, de tranen uit de knipperende oogen over de wangen glinsteren zag, verstrakte plotseling zijn eerlijk-open gezicht in hevig blozen. „Zuster," zei-ie, gedempt-sprekend van verlegenheid en 'r angstig aankijkend, „meneer is 'r, 'k heb 'm maar boven naar uw kamer gebracht." En terwijl de zuster „O goed, dank je," mompelde en haastig de zich effaceerende meneer Hallemans en de nu ook verlegen-roodende Hegerup voorbijging zonder ze aan te zien, liep Piet, nu ingetogen, achter haar aan, gebaarde haastig, boos kijkend tegen de verder afzittenden, die, 't gezicht van de zuster niet ziende, allerlei grappigheden riepen, dat ze 't niet moesten doen, maar 't was te laat, 't kon ze nou niks meer bommen, 't was 'r nou toch eens uit, 'n beetje meer of minder, en als voortgegeeseld door de hoon-pret van: „veel plezier, zuster ... niet te hard hoor ... en daar gaat ie ..." verliet ze, van haat-drift de nagels in de palmen, de tanden op elkaar drukkend, de zaal. Maar dadelijk daarna viel dat alles, in 'n hevig voorwaarts-willen van heel haar innerlijk-zijn, weg. De trappen snelde ze op, de gangen door, in 'n haast van duistervoelen, dat de komende momenten een van haar levens hoogtetijden vormden, die ze nu snel bereiken moest, want, voor lang 't laatst, getweeën doorleven konden, daarna, weer in de diepte, zouden de grauwe wachtensdagen komen van traag, eenzaam verdriet en uitziend verlangen — dan had je de tijd en dacht stil aan de ander. Ze zag, terwijl ze voortliep, in uiterst lucide gedachtengeflits duidelijk hoe 't zijn zou, de kamers en haar bewegen erin, hoe ze gaan zou, al maar denkend, met gebogen hoofd, door de vele, vele dagen. Ze smart-kromp er innerlijk van. Met beide handen drukte ze de kamerdeur open. Daar zag zij hem zitten in 't kwijnende licht aan haar tafeltje, het zoo goed gekende, blonde hoofd, kalm aandachtturend in de krant. Vreemd-verkild zag ze 't. Hij keek niet dadelijk op, bleef doorlezen. En ze raadde ineen de onhandige uitvoering van voorgenomen kalmte-simuleeren, ergerde zich nu weer om zijn gek quasi-meerderheidsgedoe tegenover haar geëmotionneerdheid. Eeuwig en altijd maar de schijn ophoue ... en in werkelijkheid ... waaràchtig, misschien blij haar in drie jaar niet onder de oogen te zijn ... Och God, als-ie daar ver weg is ... dan is 't heelemaal ... ja voor hem is 't 'n

opluchting . . . maar voor mij, voor mìj . . . Nòu zelfs komedie. . . . „Han,” riep ze gedempt, in verslapping van haar emotie-spanning tot 'n armelijker ellende; 't was of haar voelen voor de minderwaardige leegte-kalmte van den ander in de diepte van haar wezen terugkromp en dat zich armzalig-verstandig, om-nog-te-redden-wat-er-te-redden-is, hem ging aanpassen. Zijn scherp, intelligent profiel van hoog voorhoofd, gebogen neus, dunne lippen, en niet-zwakke kin, vulgariseerde zich in 't omwenden tot 'n zoetig, welgedaan gezicht van tevreden burgerman. In 'n wegdoezeling der slaapbeenderen engde zich 't voorhoofd heel smal toe, terwijl van tusschen de zacht-vriendelijke, rond-groote, lichtbruine oogen, de voorzijde van de neus, gelijk bij 'n klei-kop door onhandigen boetseerder, vlak, bijna glad, als afgestreken neerboog, de vleugels ingenepen voor de breed-uitgedijde, tot-arge-looze-glimlach-bereide wangvlakken. Hij keek haar met een goedig-droeven glimlach aan, stond op. „Dientje,” zei-ie. En hun beider woorden waren als 'n begin van komende denk-stilte in elkaar-toch-verstaan. Maar plots merkte hij het rood-gezwollene van haar gezicht. „God, kind, je hebt gehuild,” zei-ie lichtelijk-geschrikt. En hij nam haar hand goeïg tusschen zijn beide. „Is dat dan zoo vreemd nou?” vroeg ze geduldig berustend in z'n zwak-voelen. „Nee,” zei-ie met 'n zucht en drukte haar tegen zich aan in ook wel willen hartelijk zijn, begrijpend, dat ze zich inhield voor hem en er 'n verdriet in haar was te hartstochtelijk voor zijn verlegen, nuchtere troost. In oogenblikken, dat hij wat van haar innerlijk zag, had hij altijd het gevoel of-ie iets veel te groots en te zwaars op zich had genomen met haar te willen trouwen. En hij zag zich-zelf in de toekomst een gehoorzaam, klein mannetje onder haar sterken wil, blij als ze die buitengewone kant van haar karakter, die-ie niet begreep, maar zooveel mogelijk voor hem verborg, dat-ie ook 'n beetje waardigheid kon ophouen, doen als màn, huisvader, die z'n vrouw leidt, in wichtig-doen van zaken hebben en 't brood verdienen, en ze zich niet zóó gedroeg, dat-ie telkens van zelf, zonder dat zij 't wilde, moest voelen, wat 'n piet-snot-achtig figuur hij sloeg, machteloos, onhandig, niet begrijpend. Hij had nu oprechte deernis met 'r in z'n altijd effen dankbaarheidsliefde van gevleid-zijn, dat zoo'n knappe, flinke vrouw 'm had willen hebben. . . . Ze had haar toekomst in zijn handen gelegd, wat kon een arm meisje meer. . . . En hij trok haar nu zachtjes naar zich toe, voelend zich de flinke, de beschermer, blij met z'n verantwoordelijkheidsbesef, streek 'r liefkoozend door 't haar. „Mijn mooi haar, mìjn mooie gitties, niet?” en zoende 't, diep z'n mond erin drukkend onder 'n brommig innigheidsgeluid. En zij snik-schreide weer, de oogen gesloten, de tranen langzaam glijdend over 'r wangen, verborg 'r gezicht, in 'n wijken van haar meerderheidskracht en opwellen van vrouwelijk steun-behoeven, tusschen zijn hals en schouder. „Kom, pop, nou ga je hier zitten,” zei-ie, liet zich, haar met de een arm omvat houdend, voorzichtig op de stoel neer en trok haar op z'n schoot. „Kom, kijk me nou 's an.” Nee, voelde-ie 'r hartstochtelijk hoofdschudden tegen z'n schouder en wang aan, en ze snikte door. Hij trok, in bewustzijn, dat ze 'm niet zag, 'n verveeld-benauwd gezicht, bedacht zich, dan zijn hoofd tegen het hare drukkend, babbelde-ie: „Kom snoes, wees nou verstandig, wor nou kalm, anders heb 'k heelemaal je gezicht niet gezien, voor 'k wegga.” En ziende, dàt 't niets hielp: „Moet 'k nou met zoo'n herinnering van je weggaan?”

„Jà, jà,” snik-sprak ze heftig, in een hem-willen-inhàmeren hoezeer ze leed, wat 't voor haar beteekende, en wild-schreiend met 'n ruk 't hoofd heffend, mokte ze, lange, zwarte haarstrooken voor 't rood, behuild gezicht, de oogen hem, tranenglinsterend, door het zwart-gehekte aankijkend: „Want al die jaren zal 'k zóó, zóó zijn, tot je me hebt verlòst uit die hèl hier.” Hij keek plots verlegen-ontstemd in 'n weer-weggeschokt-zijn uit z'n tevreê en eigenwaardevol zich-wijzere-trooster-en-beschermer-voelen. Treurig wendde-ie 't hoofd af, kreeg dan de idée erover heen te grappigen: „Zal 'k 'n mooi vrouwtje terugkrijgen, als je al die drie jaar doorhuilt,” zei-ie goeïg-lachend. Maar met 'n driftige ruk ontwrong ze zich z'n arm, vlóóg op.

„Maak geen pret, praat 'r niet overheen," riep ze met 'n nijdige stamp en, haar weeke huildrang weggehit door drift-brand: „Ik ga hier ten onder, maak je hoofd dan open en begrijp dat, ik ga hier ten onder, ìk kan hùn niet uitstaan en zìj mìj niet. 'k Wor razend als 'k 'r an denk, hoe 'k èlke dag, met èlke dag 'n stuk van m'n eigen gezond en jong leven weggeef an die menschen ... ja mènschen ... die inwendig wegrotten ... 'k zie ze wegteren ... en dan nog rondloopen en lachen en praten of ze gezond zijn, en praats hebben tegen mìj en treiteren, van wie ze de mooiste jaren stelen. Die lafbekken, die bedelaars," vuist-schudde ze, „die in al hun angst en misère nog leven willen ... als marionnetten doen ze in alles de menschen nà ... willen altijd nog omhoog klauteren, zich vasthaken aan de gezonden, ze coquetteeren ... vrijen ... 't kan hun níks schelen wat 'r van komt ... met hun vies lijf ... bah," walgde ze, keek dan met drift-glimmende oogen star voor zich uit, streek als met onbewuste, nerveuse beweging 't haar naar achter.

Plots voelde-ie het egoïstisch-afschuwelijke van haar wanhopig levenswillen weer als een bedreiging van zichzelf in de toekomst, waarin ze hem voort zou drijven, uit zou putten en overheerschen, tot-ie geen leven meer had, en hij ging haar 'r egoïsme en ongevoeligheid voor de patiënten verwijten in 'n telkens door zijn woorden-vormende gedachten heenflitsend bewustzijn, dat-ie voor zich-zelf pleitte: Die menschen hadden ook moeders en kinderen en vrouwen, voor wie ze leven wilden en die hun ook nog, hoe dan ook, bij zich wilden houden, 't was 'n schande hoe ze sprak, God, hoe kwam ze eran, an al die abnormaliteiten. Wat wou ze? .. Hij zweeg even, bekéék dat abnormale, vruchteloos ... begreep 't niet, kwam 'r niet achter, en, afgebotst op dat voor hem ondoordringbaar „overdrevene", al weer weggezakt uit verschrikt dreiging-voor-zich-zelf-voelen in 'n 't-allemaal-overspanning-en-gekheid-vinden, verklaarde hij haar weerzin klein-practisch — och natuurlijk dàt is 't en niks anders — als tegenzin-in-die-betrekking, en reizigersachtig in zelfvertrouwen van herinnering, hoe-ie, als-ie op dreef was, de lui toch wel es wat kon opsmoezen, weidde-ie uit: Had ze 't hier niet goed, mooie kamer, bijna geen bedpatiënten, die opgepast moesten worden; dan was 't wat anders in 'n gasthuis, trouwens dat hàd ze toch al geprobeerd en had niet eens 'r diploma willen halen, prachtige landgoederen, uren ver in de omtrek, bijna om de veertien dagen 'n concert of 'n voordracht, mein liebchen, was willst du noch mehr. Nou 't was hier nog wel uit te houen. — Zij wilde opstuiven tegen die steenen muur, die harde kop, wilde 'm zeggen, hoe ze 'r daar nog pas getreiterd hadden ... maar och dan zou hìj zeggen, dat ze zachter tegen ze moest zijn en dat wàs ook zoo ... maar ze kòn niet anders ... en waaròm ze niet anders kon, dàt zou hij nooit ... En ze zàg nu duidelijk, dat ze òver 'm heen dacht, hij daar onder door, kleintjes, wat tegen 'r borst aan smoezelde ... Ze voelde zich nu heel alleen, en zich in zich-zelf opsluitend, antwoordde ze nog niet, ging overdenken, wat nu 't beste te zeggen was, dat ze 'm onder haar invloed hield tot òver al die tijd; daartusschen door, zelfbespottend: toch óók 'n troost!! als 'k me alleen voel al die jaren, kan 'k ten minste denken, of 'k 'm hier had of niet, hij begrijpt me toch niet. Hij, door haar zwijgen wanend, dat-ie 'r al half overtuigd had, ging voort: Waren de doktoren en de directrice ook niet altijd even lief voor haar? ... en ze kon handwerken in 'r vrije uurtjes; als ze wou kon ze nog pianospelen ook leeren, hé ja, dat zou aardig zijn, dat, als-ie terugkwam, ze piano kon spelen en-ie zei lachend: „En dàn is 'r groote feestelijkheid, zuster van der Woude gaat trouwen, cadeaux van de patiënten, de doktoren, de directrice, 't bestuur, toespraken, bloemen en wat niet al." Ze dwong zich, terwijl ze hem aankeek, mee te glimlachen ... En dat ... ja dat ... nou moest ze toch 'ns zien ... Ze liet zich zachtjes op de knieën neer en haar armen op zijn schoot leggend poogde ze hem vast aan te zien. „En als 'k nu eens de ziekte overerf en zelf niet goed wor?" In de emotie-aarzeling van de lang geheimgehouden angst nu uittezeggen, pinkten haar oogen, trilden haar lippen. Hij zag haar in mateloozc verwonde-

ring aan, zijn ronde oogen wijd opengesperd, wierp zich dan lachend achterover, dat haar armen opschokten, en zich weer voorover-buigend, 'n hand op haar hoofd leggend: „O kind, jij en ziek worde, hoe kom je daar nou weer an?"

„Hoe 'k daar nou weer an kom," zei ze de wenkbrauwen optrekkend, 'n zijn vroolijkheid-koeltjes-afwijzende strakheid op haar gezicht, „Is 't niet mogelik?"

„Néé", zei-ie nog altijd lachend, en haar gezicht in zijn handen drukkend, dat neus en klein rond mondje tusschen de roode kussentjes der omhoog-geperste wangen lagen: „Kijk me zoo'n smoeltje 's en dat wil ziek worde, haha," en hij drukte 'n zoen op 't uitstekend puntje van haar neus. Dan zijn handen snel onder haar oksels schuivend, zijn duimen strijkend over haar borsten, zei-ie jongensachtig-ondeugend: „Iemand met zùlke borsten, diè ziekte, 't is om je dood te lache." En hij kriebelde haar met zijn vingers, schudde 'r zachtjes heen en weer. Maar zij trok haar bovenlijf terug, weerde z'n handen, die 'r weer wilden pakken, af, keek hem met dezelfde strakheid aan. „Maar àls 't nou gebeurt, veronderstèl, dat 't gebeurt."

„Nou", goeiigde-ie toegeeflijk.

„Wat zal jij dan doen?" Hij begreep wat ze van 'm verlangde en in z'n nooit wankend plichtsbesef van bewust-onbeduidend, dàt-moois-alleen bezittend man, antwoordde hij zonder eenige innerlijke strijd en in volle oprechtheid: „Wel kind, net wat 'k anders doen zou: voor je zorgen, je trouwen."

„Jaècht, zal je dat?" vorschte ze, zijn beide handen tusschen de hare, 'r borst tegen z'n knieën drukkend. „En zou je me niet maar hier in 't sanatorium laten, zou je me ècht troúwe, jonge?"

„Natuurlijk, kindlief," antwoordde-ie geduldig en met weer 'n opleving van jongensachtige oolijkheid op z'n gezicht, in z'n al-die-angst-van-haar-te-gek-om-alleen-te-loope-vinden fluisterde-ie haar lachend in 't oor: „Zelfs al zouen we in de eerste jaren niet..." Zij gaf hem, nu ook flauw lachend, 'n tik tegen z'n wang.

„Je bent mìjn jonge hoor," zei ze gesmoord, terwijl ze haar armen om zijn hals lei, zijn hoofd neerboog tot 't hare en 'm zoende. Zoo bleven ze even, de monden op elkaar gedrukt, tot hij onwillekeurig door de pijn, die de in de hals geperste boord hem deed, zich losmaakte. „Au," zei-ie, zijn roode hoofd weer opheffend, „je smoort me." En terwijl zij haar armen weer liet dalen, ze op zijn knieën lei en 'r haar hoofd op neerneeg, keek hij glimlachend-medelijdend op haar neer, werd dan weer ernstig, liet peinzend z'n hand heen en weer door 'r haar glijden, schudde flauwtjes, afkeurend, 't hoofd: tyrannetje, tyrannetje, wat je hùn zoo kwalik neemt, wil je wel voor je-zelf... Nou... men moet de menschen nemen zoo ze zijn. En hij lachte d'r maar innerlijk over, zich-zelf bepratend, dat-ie 't toch op stuk van zaak 'n soort van beminnelijk, kinderlijk dwingelandijtje vond. Zij, haar gesloten oogen stijf op 'r arm gedrukt, dacht: „Nee, hij zou haar niet laten voor 'n ander, daarvoor had hij te veel plichtgevoel, maar als 't daar nou ook weer mislukte en hij dorst 't 'r niet te schrijven, dan zou-ie juist door die leugentjes van 'r vervreemden. Dat moest ze 'm goed zeggen van 'r altijd de waarheid te schrijven, en elke week 'n brief en ook dat-ie 'r vast beloven moest, niet zonder haar toestemming langer dan drie jaar weg te blijven, ook al moest-ie weer zonder positie terugkomen, ja, dat moest-ie 'r noù móndeling beloven... want anders zoo'n tijd weg en geen resultaat, dacht-ie toch, nou 't gaat toch niet en dan was 't uit... En vrouwelijk-lief, de oogen in kinderlijke smeek-blik vergroot, de lippen als van kindje, dat iets afdwingt en drenserig z'n kleeren staat te beplukken, tot moeder 't zijn zinnetje geeft, met-pruilen-dreigend-vooruitgetuit, deed ze hem 't alles nadrukkelijk beloven, 'r naïef gezicht, toen-ie even aarzelde, plots verkloekt, 'n booze blik schichtend, dat-ie in-een weer haar even-verhuld-geweest wilskrachtig baas-zijn voelde en maar gauw, om 'r nou niet kwaad te maken, toegaf. En in z'n eigen vrees, dat 't wel weer niet goed zou gaan, vond-ie zelf 't nou ook maar beter, dat-ie nergens doekjes om zou hoeven te winden, ze verlangde 't nou toch zèlf, hoefde-ie later niet onverwachts met de heele boel tegelijk voor den dag te komen. Met 'n

knikje van tevredenheid richtte ze zich steunend op z'n knieën op. „Ik heb nog wat voor je, jonge," zei ze, 'n geel couvert uit 'r schrijfnécessaire halend. Het was haar portret en terwijl ze 't overgaf, had ze 't gevoel van: dìt 't laatste, en nù 't uiterste gedaan, om hem altijd, daar ver weg, aan haar te herinneren... haar gezicht, dat 'm altijd zou aanzien en 'm zou zeggen: denk an wat 'k je gezegd heb, hoe 'n verdriet 'k heb, hoe 'k op je wacht. Zij lei 't voorzichtig, zachtjes, als iets kostbaars in z'n handen. Ze had 't in Amsterdam laten maken, expres in verpleegsterscostuum... Hij bekeek 't glimlachend, blij verrast met dat nieuwe portret, waarop ze natúúrlijker, flinker stond dan op dat vroegere als dame. En hij dacht: ja dàt is ze wel... noù... wat 'n stand. Hij merkte de droefheid van 't portretgezicht, het somber-staren. Ik heb 'n groote plicht, voelde-ie en zuchtte. Een tinteling van tevredenheid over eigen inzicht kwam-op-en-verdween in haar oogen. Hij dankte haar met 'n zoen, keek even de kamer rond. ,,Zoek je joù portret?" vroeg ze, en op z'n bevestigend-knikken: ,,Kijk daar op de schoorsteen." Toen lei ze de armen om zijn hals, trok 'm heftig naar zich toe. Buiten luidde de bel bedtijd voor de patiënten. Vreemd-dichtbij was 't geluid, gedragen door den wind. Het waren felle slagen van tijd-afsluiting. Nou is 't gedaan, nou moet-ie weg, nou moet je 't gaan dragen. De armen om elkaars lijven, de hoofden op elkaars schouders gebogen, dachten ze allebei. Zij, de oogen gesloten, in een verheviging van voelen en innerlijk-zien, zag al de dagen, die komen gingen, hun mènigte, al de dagen... och de dag van de terugkomst als-ie geslaagd was, ze heen ging van hier... 'n donkere lànge, lànge gang... dan ontsnapt, een uit-tocht voor altijd... och, och, was 't maar al zoover. Hij, de oogen nadenkend starend, voelde zich moe, hij zou z'n best doen, meer kon-ie niet. Hij verlangde nu het afscheid voorbij te weten, alleen te zijn met z'n gedachten, met z'n angst, ja z'n angst voor de toekomst, ook dan als-ie slaagde... Zou-ie dan gelukkig zijn met haar op den duur... elken dag dat .. Nou maar dat was nou toch voorbij. 't gaf nou toch eigenlijk niks meer daarover te denken... Hij zou z'n plicht doen... Maar nou... Hij maakte zich zachtjes los. „Moet je nou weg?" fluisterde ze droevig. ,,Ja kind," zei-ie. Toen gaven ze elkaar nog 'n zoen. Nog even bleven hun handen elkaar omklemd houden. ,,Dag" zei-ie dan, de deur openend. „Dag," mond-bewoog ze en ze trad hem na, in 'n aarzeling hem nog tot beneden te vergezellen. Maar patiënten gingen voorbij, de gang door naar hun kamer. Zij sloot de deur achter hem. Adem-inhoudend, 't hoofd gebogen, beluisterde ze 't geluid van z'n voetstappen, maar ander, naderbij haastigend geloop overklankte dat. In ergernis voelde ze dat als 'n onkiesche ruwheid, 'n haar-te-kort-doen van 't weinige, dat ze nog hebben kon, 'n haar weer over-vallen van 'r dagdagelijksche leven, plomp, negeerend haar eigen levensverlangen, haar levensgeluk, 't stùkloopend, onder de voet. Terwijl buiten in de gang de voeten stamp-ten, stemmen luidruchtigden en deuren sloegen, trad zij in haar stille kamer toe op den stoel, waarop hij had gezeten, en ze aarzelde even, voor ze 'm uit die stand bracht, 'm weer bij de tafel schoof. Lang bleef zij nog voorover-gebogen staan, de handen steunend op de stoelrug. En ze voelde in zich 'n zachtheid van 'm-genegen-zijn-om-hem-zelf treuren... Zijn tot haar opzien en alles willen doen wat ze verlangde. Hij was toch de eenige, die van haar hield. Schreiend zag ze rond in de nu-leege kamer, waarin ze van nu af altijd alleen zou zijn, hij haar niet meer zou be-zoeken... ja dàn, als ze nog hier was... en dan... en dan?... Nog drie jaar moest ze daarin zijn. Langzaam liep ze naar haar bed, trok er de sprei af... Dat zou ze hier nog doen drìe maal drìe hònderd vijf en zèstig dagen en het licht uitdraaien en pogen te slapen en weer opstaan 's morgens in opzien tegen de moeielijke dag... Driemaal drie honderd vijf en zestig maal... En elke maal, dat beteekende een dag van gehate omgang, van angst... Zij doofde 't licht uit, ontkleedde zich, ging naar bed... Dat was de éérste keer... God, God, hoe gaat 't voorbij, hoe kòmt men 't om...

December 1907.

†† 'N POES! ††

DOOR

W. G. VAN DE HULST.

't Was op een Zondagmorgen.

Langs 't oude, schunnige grachtje lag het vroege zonnelicht te droomen; over het drabbige water vloeide het in stille vroolijkheid: de rustvreugde van den vroegen morgen.

Het poesje, het kleine, blank-witte poesje had al lang heel stil gelegen op de warme vensterbank, twee hoog, met z'n kop moe op de naar binnen gevouwen poezelpootjes. De dommeloogjes knipperend tegen 't hel geglim van 't vensterraam in de zon.

Toen een groote bromvlieg tegen 't schitterglas opketste en gonzend in een hoek van de ruit bleef sirren.

't Poesje schrikte, — even; toen, met een plots opveeren van 't ranke lijf drukte het wild de mollige klauwtjes in het gladde glashoekje....

En in eens was het gebeurd.

't Poesje was gevallen uit de vensterbank, twee hoog....

Nog even opgevangen door 't slapperig zonneschermpje van 't snoepwinkeltje beneden, en met een buigend opzwaaien neergesmakt op de klinkersteenen.

't Was blijven liggen, roerloos.

't Poesje, 't witte, 't blank-witte poesje.

Als 'n mollig brokje bont lag het op de bruinig-grijze straatklinkers.

Zacht-zijïg glansde in 't licht het mooie vel: als sneeuwdons de helle lichtveeg over den rug, in de schaduw zacht-glimmend weggedoezeld de lam-liggende pooten.

't Dier bloedde... rood, hèl rood.

't Bloedde uit den bek: uit het lam-hangend kopje sijpte zacht een klein, dun straaltje bloed, heel langzaam met soms een voller schokgolfje van tusschen de halfgesloten lippen. Zoo vloeide het door tot een drillerig plasje, dat uitliep in 'n straatsteenvoeg en hoekig omboog bij 'n anderen klinker.

'n Paar dikke droppen bloed aan de snorharen en de eene pijngekromde poot krampig over den nog wat grijslichtende oogjes.

Bloederig 't tongpuntje, scheef uit den bek.

't Bloed sijpte, sijpte zacht: 't roode bloed van de witte poes....

Toen kwam hij nader, treuzelend: een helder Zondagsjongetje, drie, vier jaar oud, glunder in z'n strijk-stijve blouse, van onder hoekig-breed uit, en met te lange handboorden; z'n schreeuw-roode das hing scheef, met één punt tegen zijn schouder, opwuivend bij elken stap.

Hij slenterde zoo wat in 't stil-vroolijk vroegmorgenlicht, op z'n eentje blij met z'n Zondagscent en z'n mooie pak.

Z'n eene been op de straatsklinkers, z'n andere op de vuil-verbrokkelde stoepen, hinkelde hij verder; z'n armen breed-uit, bang voor zijn schoone, gesteven blouse....

Tot hij het poesje zag — opeens, met plotselinge schrikaandacht in z'n oogen.

Stil stond hij, trok zijn armen naar achteren met gebaar van vrees; wachtte....

Toen, langzaam, naderde hij, schichtig, voetje voor voetje, en op de snoepwinkelstoep bleef hij staan: in z'n oogen leefde de angstige belangstelling, zijn lijfje boog zich voorover, heel voorzichtig naar het bloedende dier, schrikkerig met een kleine, booze vijandigheid in z'n gedoe.

Bang, kwam hij al nader: z'n tongpunt schuin tusschen de beraden lippen, z'n vuistjes geknepen op z'n rug.

Hij begon te durven... was altijd wel bang voor katten geweest, maar voelde nu, als 'n verheuging in zich, het machtelooze van dit dier; hij wachtte nog even, stond toen vlakbij het poesje. Langs z'n gezichtje toen glimpte het schrijnende wreede; door 'n booze vreugde van overmoed heen flitste de kwade haatgedachte... wild wreed gaf hij het dier een schop — toch met een schichtig-bang terugtrekken; holde toen op z'n nog wat kromme dikke beenen met groote schommelpassen weg; verschrikt door wat hij zelf deed, angstigweer om het verdere gebeuren, — keek toen om.

Het dierlijfje was wild opgeschokt en weer neergezakt, had zich slechts wat uitgebogen; pijnlijk kluwden de klauwtjes in een, een bloedgolfje bobbelde op.

En het jongetje wachtte, nieuwsgierig; be-

gon toen weer voorzichtig te naderen, vreemd-verwonderd om het nu weer beweeglooze van het dier.

Zachtkens begon z'n aandacht zich te verwijden. Het schrikkerig gevrees voor een plotseling opspringen van de kat week wel langzaam, — en in hem beefde, in 'n stijgende bekoring, het verlangen, om weer dicht bij het dier te komen, het aan te raken, dat griezelige te voelen in z'n vuisten, het te hebben in zijn macht; 'n kat, waarvoor hij nú niet meer bang was: de attractie, in eens te beheerschen het zoolang gevreesde....

Hij hurkte neer — op een afstand nog, in aandachtig gekijk; schuifelde weer wat nader, draalde....

Toen verzwakte z'n moedige beslistheid: in z'n strak staren kwam, langzaam, gepeins; hij zag nu niet meer alleen het machtelooze, ongevaarlijke van het dier, in hem drong zich het vaagbewuste van iets ergs, en 't wreede verzachtte, z'n willen neigde zachtkens tot vriendelijkheid.

Even nog in hem rilde na de vrees, hij wilde wegloopen, in éens weer, ver weg, zonder omzien....

Toch bleef hij, het gejaagde week.

Hij zag nu, duidelijker, het bloederig bekje van het dier, de star lichtende oogjes en het soms krampig schokken van het lijfje; het stil druppen van het bloed.

Tot het jongetje kwam toen langzaam de vage indruk, van pijn; in het roode nú wist hij, was het pijnlijke; als van een bloedend vingertje of een stuk-gevallen knie, en zooals hij dan zijn eigen verdriet kende, voelde hij nu het lijden van dit dier.

Dit ver-innigde z'n belangstelling....

En in hem leefde op het medelijden, het warme, wijde, dat was als 'n blijde verruiming in hem, als een zachte vreugde.

Vèr was het wreede nu en het vijandige; in het kinderlijk intens mêegevoelen, neigde zijn zieltje naar het dier dat leed, en moest getroost worden.

Dit stille één worden was zijn blijheid: het vertrouwen groeide.

Vlak naast het poesje zat hij nu, en voorzichtig, met een wat schuwe terughoudendheid nog, raakte hij met z'n kleine vinger den rug van het katje aan, trok weer vlug terug, griezelig toch.

Maar weer boog hij zich voorover en dralend, in 'n starre aandacht-spanning, durfde hij nu met z'n eene vinger langs het mollige bont van het diertje te strijken, streelend; toen nog eens, beslister al....

„Poes, poesie!... hè?"

„Zoo-dan? hè?... poesie... poes!"

't Katje rilde; even schrok het jongetje.

„Poes, poese-poes.... hè! hoor-es, ja? poesie!..."

„Poes!"

Langs z'n gezichtje fronste ongeduld.... Poes s-s!..."

„Ksss...! kat...! ksss...!

Z'n vinger duwde steviger 'n mollig kuiltje in het donzen kattevel. „Ksss...! Kat...!

Dan, teederder weer, begon z'n kleine hand het dier te streelen; even raakt de vingertop het bloederig bekje aan, nieuwsgierig, trekt bang in....

„Poesie dan; hè poes!..."

„Zoete poes, hoor! zoete poesie... ja! — Kom dan maar bij het joggie!..."

„Kom dan!" het vleistemmetje stroever weer.

„Hoor nou-es.... Poe-oes-s-s...!"

En ongeduldig dan, grijpt hij het katje bij den staart en sjort het op, een paar steenen ver.., schrikt van al het bloed nu, dat in 'n breeden veeg over de klinkers rekt, en laat het dier los....

Het kattelijf krampt op, wringend; het kopje rekt, in doodstrijd spalken wijd-open de wild-angstige oogjes, de pootjes klauwen.

Dan ligt het weer stil, met zwaar-hijgende flanken, het staartje slap neer, lam, lang....

Hij was een eindje weggeloopen, het jongetje, beangst kwam hij nu weer terug. Even, door dit schrikken, schrijnde in hem op de oude haat, maar toen hij in de wanhoop-wijde oogen zag en kende, intuïtief, het hevig-smartelijke, toen brak het groote medelijden uit; achter z'n oogen brandden tranen. Op z'n knieën viel hij bij het katje neer.

„Poesie, hè, poesie!" En in eens gilde hij, als om hulp, langs het Zondag-stille grachtje: „moeder!".... keek niet op. wist niet eens, dat hij geroepen had.

„Poes, zoete poes, hoor...!"

„Kom maar, hoor!"

In zijn willen was het stroeve niet meer. Er was 'n vlottende vreugde van volkomen overgave.

Hij was opgestaan, en dikstijf in z'n Zondagsche broek, bukte hij nu over het diertje heen, trachtte het toen op te beuren, tusschen z'n eene hand en z'n vuist, waarin hij z'n Zondagscent klemde....

't Ging niet; lam zeeg 't kattelijf weer neer.

Op z'n knieën schurkte het jongetje toen tot vlak naast de poes. Nu hield hij de hand met z'n cent vrij, schoof de andere over het rugje, tot diep onder het dier, sjorde het toen op, met 'n ruk, tegen z'n lijf, z'n knuistje krommend, diep in 't mollige vel.

„Kom maar, hoor!"

„Kom maar!"

Moeilijk stond hij op, zich steunend op z'n vuist met de Zondagscent, het dier stijf gedrukt tegen z'n kreukerig-opgeschorte blouse.

Even trilden de witte pootjes, kromden nog, als om steun, hingen toen lam.

Wat hooger schurkte 't jongetje de kat op; hij boog zich schuin voorover, trok 't dier over z'n heup, om 't makkelijker te dragen, sjouwde schommelend, op 'n drafje heen; naar huis.

't Staartpuntje van de kat sleepte tippend langs de straatsteenen, 't achterlijf hing naar omlaag, slungelde tegen de beenen van het jongetje; over diens arm sloeg bij elken stap, het kopje aan de lam-lange hals heftig-schokkend op en neer.

Steviger greep hij het dier vast; in 't ruime vel bij den oksel van 't eene voorpootje had hij z'n vuist samengeknepen, voelde 't zware toch langzaam glippen weer....

Hij rukte de kat hoogerop, zwoegde weer verder.

„Kom dan kat"!... „Poesie!"...

Dropjes bloed dropen, één voor één; ze vielen, weggeslingerd, op de straat, als platte roode vlekjes, liepen in enkele dunne streepjes langs de blouse-kreukels, tikten soms op de vet-glimmende laarsjes van het jongetje.

Maar langzaam gleed het dier onderuit; 't hing nog maar aan den kop, tusschen de heup en den krampig geknepen arm.

Toen liet het jongetje de kat los; 't achterlijf zakte ineen op den grond. Hij greep 't eene voorpootje en sleepte 't dier meè, op den rug langs de klinkers, gejaagd zwaaiend met zijn anderen arm, die vrij was.

In 't straatstof veegde 't kattelijf een spoor van evenwijdige golflijntjes.

„Poesie, hè... kom maar, hoor!"

Toen stond 't jongetje bij het drie tredig stoepje van z'n huis.

Even legde hij de kat neer, voorzichtig, op de onderste trede, streek streelend over 't zachte vel, vlijde toen 't staartje, dat afhing, ook op de treê.

Met z'n beide handen onder de blousewijdte begon hij z'n broekzak te zoeken; wrong z'n vuistje er diep in en verborg z'n Zondagscent.

Op z'n knieën ging hij voor het trapje zitten, aldoor in 'n starre aandacht op de kat. Hij greep toen tusschen z'n beide handen het dier vast, bij den buik, kon 't nu, zóó zittend, makkelijk onder z'n rechterarm beuren. Onder-om 't lijzig lijfje van de kat heen, klemde hij z'n arm, greep een vouw van z'n blouse; nu kon zijn hand niet afglijden.

Hij stond op en klom op 't trapje.

Eerst z'n éénen voet op de treden, dan de andere, z'n hand aan den schuinen, steenen zijrand....

In 't open portaaltje schurkte hij de kat nog wat op, trok, aan z'n kous, die zakte, en begon te klimmen.

Hij hompelde, stommelend op de houten trap, naar boven, zette telkens zwaar z'n eene voetje op 'n tree, trok er moeilijk het andere bij, zuchtte gepannen; z'n eene hand, plat op 'n volgende trede, zocht steun....

't Hangende kopje van de kat sleepte stootend tegen de uitgeloopen treêkanten.

„Henkie, voorzichtig!... Val niet, hoor, joggie!" klonk boven een stem, gedempt van achter een open deur.

't Jongetje klauterde hooger, langzamer al; harder bonkten de voetjes op de treden; hij werd moe, steunde....

Even trok hij de kat wat verder door z'n arm.

Toen kwam hij boven, eindelijk, greep zich

vast, onderaan den stijl van het traphek, trok zich op en zakte op beide knieën neer op 't bovenportaal.

De kat liet hij schuin achter zich uit z'n arm glijden, trachtte toen nog eerst het achterlijf van het dier, dat op den houten vloer lag, op het verrafelde matje te schuiven. 't Lukte niet, de mat bolde op. Hij trok aan de staart, 't ging nog niet.

Moeilijk, op handen en voeten staand, richtte hij zich op, trok weer aan z'n kous, die zakte.

Hij greep 't katje bij een voorpoot en sleepte het langzaam mee, langs den gang naar 'n achterkamer.

Plomp liet hij zich vallen tegen de deur, die openbonsde; toen tilde hij de kat op, in z'n armen, als 'n kindje, wiegde haar heen en weer.

't Kopje slapte tegen z'n schouder, over 't katje heen tipte de roode das.

„Poesie, zoete poesie, hé!

„Poesie . . . stoute . . . hè . . . ! Toen bleef hij nadenken, even maar, niet wetend wien hij de schuld te geven had, zei toen maar: „ . . . stoute jonge . . . s, hè?"

„Poesie . . . slapies doen, hè? Ja, hè? . . . Poesie slaap, o, zoo slaap, hè?"

En, in eens beslist, legde hij het dier op 't kleedje voor het groote ledikant, dat stond, 't bed opgemaakt, achter de armelijk witte, wel heldere gordijnen.

Hij rukte één gordijn ter zijde en trok met beide handen het dek op, scheef naar voren.

„Poesie slapies doen, hoor!"

Hij duwde 'n kuiltje in het bed, vóóraan, sjorde weer het dier op, tilde het, zoo hoog hij kon, boven den bedrand uit en, moe in z'n armen, pofte hij de kat neèr.

„Dèr . . . !"

In eengesmakt bleef 't dier liggen. Nog even trilden flauw de oogleden; wijd-wezenloos stonden de lichtlooze oogen, gebroken. toen huiverde, als een schrik-rillen 'n laatst rekken langs z'n pooten; 't dier was dood.

In vlekkerige veegjes kleefde 't bloed aan 't schoone kussen; in 't bed drilde door den schok een zwart-rood plasje. . . .

„Poes zóó slaap, hè? . . . Zóó . . . !" Hij legde 't kattekopje op het kussen, vouwde de voorpootjes over elkaar.

„O, zoo . . . zóó zoete poes! . . . zoete poes!'

En in 'n weelderige behagelijkheid liefkoosde hij het dier; met beide handjes greep hij 't vast, knuffelde 't zachtjes heen en weer, lei toen z'n wang troetelend op 't nog warme buikje van het dier, streelde er langs. . . .

„ . . . , hè!"

'n Vlekje bloed, dat aan z'n wang kleefde, veegde hij af met z'n mouw; kneep z'n oogen dicht.

„Joggie . . . wat doe je . . . !" riep z'n moeder.

Hij schoof de deken over 't katje heen, stopte toen 't kopje, dat er boven uitlag, er ook maar onder, trok 't gordijn recht.

„Moesie . . . hoor-es . . . !" riep hij. Z'n moeder kwam niet, korzelde terug: „Wat doe je toch?" . . .

Hij liep naar de deur, zacht, op z'n teenen, zooals hij loopen moest als z'n zusje sliep, keek nog eens om naar het bed.

Toen bleef hij staan, nádenkend, z'n eene hand hoogreikend aan de deurknop, en op eens door-schitterde 'n blijde gedachte z'n oogen.

Hij sloop terug naar 't ledikant, kroop achter de gordijnen en legde behoedzaam z'n Zondagscent onder het dek, naast de kat, huppelde toen naar den gang, blij; was z'n ingetogenheid vergeten al-weer, zwaaide vroolijk-draaiend z'n armen. . . .

„Wat voer je toch uit!" . . . kwam z'n moeder binnen. . . . . . . „Kèk zo'n krèng. . . !"

„Wat zie je d'er nou uit! . . . Hoe komt dat nou?"

„Is dat bloed. . . . ? Och, bloei-je, liefie? . . . néen, 't is vuiligheid viezerd! . . . Bèe-je an 't bed ok gewees? . . . . o, ... zo'n smeerzak. . . . Wat is . . . hè! . . . 'n kat, 'n dooie. . . . . . . Kèk nou-es, allemaal bloed in 't schoone laken . . . kèk nou, kèk nou . . . da's nou voor je Zondagmorgen. . . . !"

„Hiér, lillekerd, hiér! . . . dèr! . . . dèr! . . . en z'n mooie bloes ok weg! . . . Je zou 'm ville. . . .

„Dèr . . . , dèr . . . lillekerd. . . !"

Met haar eene hand greep ze hem vast, met haar andere ranselde ze hem voor z'n

broek, deed hem met korte schoksprongetjes dwaas rondspringen.... „Vort!... dér...."

Stotterend door 't harde geschok, huilde hij: „moesie, o, moesie... ikke... m.. moesie...!" 'n schrik-angst in z'n bang-verwonderde oogen;... "ikke...!"

„Dèr, hè-je nog meer, hoor; hiér! Alles was pas schoon... zo'n....!"

Ze liet hem los, gaf hem nog een stomp. Strompelend, z'n armen en beenen wijd, steun zoekend, vloog hij de gang op.

„Moesie... ikke!"...

Z'n moeder, helder jonge vrouw, liep hoofdschuddend naar 't ledikant. „Kèk nou toches... 't is toch zonde... wat smérig.. daar leit z'n cent ok...!"

Wild-driftig, met rimpeltjes om haar oogen van ingehouden tranen van ergenis, zocht ze 'n stuk krant-papier en greep daartusschen de kat vast bij den kop; ze sleurde 't verstijvende, lange lichaampje met de opgekromde pootjes uit 't bed, hield het, vies, vèr van zich en holde de gang door, 't jongetje voorbij, de trap af: „Viezerd, da-je ben... hier, pak je cent....!"

Versuft door het wilde dooreenschokken bleef hij onnoozel-verbaasd staan kijken.

Even, toen hij z'n bloederig besmeerde blouse zag, lichtte in hem het vaag bewuste van kwaad te hebben gedaan; hij veegde er langs met z'n mouw, 't strak-gerekt handboord omlaag getrokken in z'n vuist, en huilend, met korte, bange schriksnikjes nog, zocht hij z'n cent, die langs den vloer wegrolde. — wist maar flauw wat er eigenlijk gebeurde....

Maar plotseling, als met 'n schok, begreep hij.

Hij hoorde z'n moeder weghollen van de trap, wist nu ook dat ze de kat meênam en in z'n oogen leefde in eens de angst op voor wat gebeuren ging.

Z'n armpjes grepen in de lucht, boos trappelend met beide voeten op den gangvloer, blèrde hij: „moeder!... moedèr!".

Z'n moeder was al beneden.

Toen stommelde hij haar na, wild en vlug, z'n beide voeten, één voor één stampend op elken tree; met beide handen hield hij zich vast aan de leuning.

In 'n bange gejaagdheid schreeuwde hij z'n moeder na, eerst wat vleiend nog, dan boos, dwingend... „moesie, moesie... moesie-ie..! moeder, moedèr, — o, moedèr-r!"...

Ongeduldig in z'n haast ging hij de laatste vijf treden zitten, kikkerde zoo naar beneden, en kwam op z'n zij terecht; hij spartelde op en liet zich ook langs 't buiten trapje glijden.

„Moedèr, o, neen moedèr!... Nee,-neenee!... o, moesie, moesie!"

't Kattelijf platste op 't stilgladde water, dat nijdig opspette, z'n roerlooze rust weggespatterd in 't hevig-beweeg-in-eens; lange golfrimpels kringden uit, loomden weg, als donk're gebroken slangschaduwen vol flikk'rende lichtvlokjes.

Hou stil, viezerd... met je geblèr!... — Hou je stil?... Op zij... kèk toch-es, zo'n... o....."

Kwaad-haastig duwde ze hem op zij, rende, haar rokken vóór vlug-optippend, de trap op, mopperde nog maar door.

„Wat is dat nou weer, Sien?" lijzigde bang-gelijk een oud-vrouwtjes-stem; 't was 'n zoetjes vragen om het driftig opstuiven te voorkomen.

Kort-ongeduldig was het: „Och minsch, dat jong....!"

„Och ja! "goeilijkte grootje, toch nieuwsgierig en niet geneigd haar dochters driftbui eerst te laten aftrekken, „och ja! die kindere ok altijd, n' waar...! maar wat was....?"

Nijdig-hard flapte 'n deur dicht.

Grootje schudde 't hoofd, riep aan de trap: „Henkie, hoor-es....!"

Op 't kade-muurtje stond hij in 't water te turen, zacht-snikkend.

Even was het kattelijf blijven drijven; toen zeeg 't kopje neer, 't eerst, en in langzaam gezigzag schommelde 't blank-witte dieper, dieper, lang-grillig-uitgerimpeld onder de wegdeinende watergolfjes; in 't drabbig nat, vergoorde het tot roomig-geel en verschemerde in de diepte; 't was nog maar een vage lichtvlek in 't brons-donkere....

Er kwam een jongen aanslenteren, fluitend.

„Wat is dat, joggie, hebbe ze je kat in 't water gegooid, hè?... ... Waar leit-ie?... Is-t-ie dat?... dàar?"...

Z'n handen steunend op z'n knieen, hurkte hij aan dèn kant neer, tuurde in 't water... „Dàt?"

Er kwam geen antwoord, harder snikte 't jongetje, ópschokkend. . . .

„Och jô, wat kan jou die kat schelen, katte genôg! . . .”

Hij slenterde door, floot.

Op-eens keerde 't kleine jongetje zich om; z'n oogen zochten rond als in 'n wanhopige woede . . . en plotseling, hevig-driftig keilde hij z'n cent over 't grachtje en wildsnikkend liep hij in 'n nijdigen draf naar de stoep en wierp, z'n hoofd op z'n armen, zich tegen 't zijmuurtje, gilde het uit . . . bedaarde wel weer, schreide zacht. . . .

Toen keek hij langzaam op, z'n onderlip pruilend vooruit; z'n oogen vol schitter-glinsterende tranen.

En stil stond hij te staren, verdrietig, peinzend om dat duister-wreede onbegrepene. . . .

DE MIDDAG

DOOR

† † † A. P. † † †

Toen 't twaalf uur was, Woensdag, en de school uitging, — de vieze stadsschool, — met al de meesters, — de kwaaië met 't zwarte haar tusschen z'n oogen, en de strenge, met de baard, en de gluiperige . . . toen kwamen ze gauw bij mekaar, Jan de oudste, Kees, de kleinste, stil als altijd, en hij, Piet, de middelste. En toen, onmiddellijk, liepen ze op een sukkeldrafje naar huis.

Daar aten ze, diep in 't donkere binnenkamertje, waar je de witte raampjes zag met 'r lichte gordijntjes, — met vader, die een werkman was, vermoeid, en moeder, die 't eten had gekookt, en 't nu rond deelde. Maar 't eten, van de witte aardappels die zoo warm waren en 't ouwe gekookte vleesch, was die keer niet als anders; ze zaten er niet om te éten, maar dachten voortdurend aan wat ánders. En toen ze 't op hadden wachtten ze ook niet, maar liepen dadelijk van tafel af, naar de deur, en zeiden vader en moeder goeiendag.

Toen hadden ze hun heele middag voor zich, de zomer Woensdag middag. En samen zouën ze nou vischjes gaan vangen, de grachten langs van de stad, àl de tijd, totdat ze thuis moesten zijn. Ze waren in 't schuurtje 't gerei gaan halen. Jan z'n linnen schepnetje, dat pas was gemaakt door z'n vader en door hem, een licht stuk hengel-riet, en een linnen zakje, door moeder genaaid, aan een ring van ijzerdraad. Dat haalden ze, en Piet en Kees namen 't blik met water mee om de visschen in te doen. En Piet had in z'n blous nog een simmetje gestoken, netjes op een mooi plankje gewonden, dat hij 's gekocht had; — gebruiken zou hij 't natuurlijk wel niet, maar hij nam 't toch maar mee. Zoo gingen ze allen over de kale heete straatjes, Jan, de oudste, die zoo beslist was, met 't dunne schepnetje, hij, Piet, voorzichtig, met zijn hand aan 't touwtje van 't volle blik, waarin 't water klokte en klonk met een raar blikgeluid. En Kees, de kleinste, met z'n slappe oogjes liep stil alleen.

Zoo liepen ze door de warme straatjes met de kleine ouwe huisjes naar de groote grachten toe. En toen ze daar gekomen waren, in de groene, hooge schaduw van de boomen, toen deden ze zooals ze al dagen afgesproken hadden. Jan zou de zwarte vischjes scheppen, en Piet, de middelste, zou ze dragen in 't blik. En Keesie zou mee loopen, en scherp kijken of ie ook geen vischjes zag. Zoo deden de drie, achter elkaar liepen ze aan de kant van de gracht: zacht gingen ze, benauwd bijna, en telkens was 't dood-stil, als Jan zich inhield, voor een vischje dat hij zag. Het leven van de dag was er wel in de straten, maar aan de grachtkant was 't toch of 't heel stil was. Onhoorbaar deden ze alles. Zacht stak Jan 't zakjè van 't schepnetje in 't donkere water, en deed 't dalen tot onder de vischjes die hij zag. Gauw nam hij 't dan óp, dat 't water straalde in de gracht — keek in 't volle zakje water en keerde 't om; —

en dan liep hij weer door, tot hij weer wat zag. Een tijdlang was dit zoo, liepen ze in 't warme gracht-water te scheppen, telkens een eindje loopend, dan de zwarte vischjes vindend, die met de bekjes aan de bovenkant zaten. Telkens schrok Piet zachtjes, bang, als Jan met een vaart 't zakje 't laatste eind door 't water haalde, en 't dan gezwind onder z'n oogen nam. En hoe hij 't dan behoedzaam liet zakken, naar een andere plek, en weer 't zakje langzaam deed aan-zetten naar een ander vischje.

Toen opeens had hij er een! Een eind had hij 't zakje over de kant gehaald, en alle drie liepen ze er toen omheen; — Jan verhit in 't volle zakje kijkend, — Piet koud, met een kloppend hart, en ook kleine Kees zag vergenoegd toe met z'n stille gezichtje. Toen keken ze in 't hangend zakje, om beurten, in 't volle vuile water, en zagen 't donkere vischje stàan in 't vocht. En toen ze genoeg gezien hadden, stak Jan z'n hand in 't lange zakje, en hield in 't nat 't wippend dikke vischje vast. En hij liet 't zien in de lucht, en 't was mooi plat en zilver, dat had Piet nooit gedacht! En toen deden ze 't in 't heldere water van 't blik, met de spiegelende wanden; toen zag je weer niets dan de zwarte rug.

Daarna gingen ze door met visschen. En nu en dan hadden ze er weer een. Nu werd 't gewoon, Jan ging door met vangen, en samen liepen ze over de warme gracht. 't Werd volle namiddag, en moe werden ze in de groene schaduw. De boomen stonden vol van warme bladeren, en hielden de hitte als een dichte kas. En al maar liepen ze door, hoog over de heete muurkant van de grachten, scheppend de lauwe vischjes uit 't warme water. En de ouwe gracht stonk bedwelmend, dat je er hoofdpijn van had, en kokte met je hals. Toen vroeg ook Piet eens te mogen visschen, en na een keer of wat mocht hij 's. Maar hij ving niets, en toen wou Jan 't weer doen, en zoo liepen ze door. Telkens kwamen jongens zien, in 't blikje, en dan voelden ze genoegdoening; maar toen kwamen ze anderen tegen, die óók vischten, en een echt schepnet hadden van touw, en een lang bruin aaltje gevangen hadden. En moe en misselijk als ze toen waren, deden ze van toen af niets dan denken van als ze 't óók zoo hadden. Zoo liepen ze door, — en eens kwamen er jongens die ze niet kenden, en die hun bang maakten, en een kleine witte slagersjongen sloeg met z'n gele mand naar 't blikje met de vischjes. Toen waren ze achteruit geschrokken, en met een boog weggeloopen. Piet voelde pijn van angst, en ook Keesie was bang; — en toen waren ze naar huis gegaan.

In de leege straten waar ze woonden, liepen ze, op hun terugkeer. Jan, met z'n schepnetje, was stil. Piet had zware pijn in z'n hoofd en droeg de vischjes. En Keesie met z'n slaperige gezicht, was moe. Maar toen ze in hun eigen straat kwamen, was 't weer veilig en gewoon, en nu werd 't weer prettiger op hun tocht van die middag. En toen ze eenmaal in huis waren, in 't koele duistere huis, en ze al die vijftien vischjes zagen, ook kleine, allemaal zilver, in 't klare water van de groote stopflesch, toen werd 't beter. En stil konden ze nu zitten uitrusten, en kijken naar de zilveren diertjes, de avond uit, ook onder 't avondeten. Toen voelden ze allemaal weer alleen 't gelukkige, en ze praatten lang na. En toen ze naar bed moesten, en Piet z'n oogen dicht dee, toen zag ie niets dan oud grachtwater en happende bekjes van vischjes. Keesie lag al in slaap. Maar Piet lag lang in 't donker wakker met de vischjes.

BOEKBESPREKING.

K. T. NIEULANT, Liefde's Kronkelpaden, de roman van een jongen, Rotterdam, W. L. en J. Brusse, 1907.

Men behoeft geenszins een geschoold wijsgeer te zijn om te weten, dat de menschelijke geest bijna zonder ophouden bezig is te ordenen, en dat ieder onzer, hoe gering zijn kennis, hoe luttel zijn indrukken ook wezen mogen, zich met die kennis en die indrukken een beeld van de wereld schept, dat voor hemzelf het rustgevende der volledigheid bezit. Zoo denken b.v. de meesten onzer „op de hoogte" te zijn van de litteratuur huns vaderlands, omdat zij iets, en nog iets, gelezen hebben en van iets anders gehóórd; zij maken zich althans een voorstelling, een „Gesamteindruck" van „de Nederlandsche schrijvers en schrijfsters", zij meenen op een gegeven moment vrij precies te weten wie op dit gebied wat beteekent en beschouwen onwillekeurig deze hun voorstelling als iets vasts, iets vrijwel onveranderlijks. Dat de tijd intusschen niet stilstaat en dat kinders groeien, dat hier of daar, in een steeg te Amsterdam of op een Geldersch dorp iemand leven kan van wien zij nooit hebben vernomen, en die toch misschien wel een der uitnemendste der vaderlandsche schrijvers zou kunnen zijn — dit dringt op zoo'n moment niet tot hen door. En bemerken zij, door een toeval, of door de vervulling van hun recensentenplicht, dat het toch zoo is, dan ontstellen zij lichtelijk, voelen zich vaag verontrust en hebben eenige moeite de waarheid geheel te beseffen en er zich aan te gewennen.

Eerlijk opgebiecht: ook mij is het eenigszins zoo gegaan, terwijl ik zat te lezen in dit nieuwe boek van een geheel „nieuwen" schrijver. Ik had nooit te voren van K. T. Nieulant gehoord, geloof ook niet, dat hij ooit iets anders uitgegeven heeft; met blanke onverschilligheid (die zoo gemakkelijk in verveling ontaardt) had ik zijn boek ter hand genomen, en zie — dat boek blijkt in vele opzichten rechtaf voortreflijk en de schrijver zelf, hoe jong, nieuw en ganschelijk onbekend hij dan zijn moge, een der — laat ons zeggen: vijftig of zestig beste prozaïsten van Nederland. O, natuurlijk, er is wel 't een en ander, ja misschien wel héél wát „af te dingen" op dit eerste werk, er zijn zeer zeker vele en gewichtige „aanmerkingen" te maken — ik ben trouwens volstrekt niet van plan mij daarvan te onthouden! — maar wat beteekent dat? Die bezwaren, vallen ze niet wég bij het groote en belangrijke feit, dat hier is een nieuwe „goede schrijver", een krachtig, en beschaafd talent, een trots te meer voor onze reeds zoo rijke en veelzijdige litteratuur? En hij is oorspronkelijk, deze schrijver, hij volgt niemands genre, hij is zichzelf, een man die naar niets anders tracht dan naar het, met geest, pit en groote nauwkeurigheid, uitspreken van de dingen, die hij te zeggen heeft. Zijn werk heeft mij, al lezend, slechts één anderen naam dan den zijnen in de gedachten gebracht, n.l. dien van mijn gewaardeerden medewerker, den orgineelen en intelligenten Frits Hopman. Door zeggingswijs en geesteshouding, door zijn gansche persoonlijkheid, zooals die proefbaar is in zijn boek, lijkt Nieulant op Hopman, maar dit is — gesteld dan natuurlijk dat beide namen niet werkelijk aan één en denzelfden persoon toebehooren — een louter toevallige overeenkomst, waaraan de beide betrokken heeren nu eenmaal niets kunnen veranderen, want van navolging kan eenvoudig geen kwestie zijn. Daarvoor spreekt zich ook deze nieuwe schrijver op zijn correct-strakke wijze veel te eerlijk, te vast en beslist uit, daartoe is hij blijkbaar een te vierkant-omlijnde en onvolgzame natuur.

Laat ik u eerst mogen vertellen waar het in dit boek om gaat. „De roman van een jongen". De „éducation sentimentale", van Evert Weeninck, beginnende als hij, op het Haagsche Gymnasium, aan cosinussen en tangenten en aan Vergilius bezig is, eindigend, terwijl hij, nog student, zich verlooft met een vrouwelijke kameraad, een meisje-studentje.

Evert dan,een schooljongen zonder „uiterlijke aantrekkelijkheden," gaat bij zijn makkers voor „koel" door; nochthans blijkt hij al dadelijk

ernstig en diep verliefd te zijn op een meisje van zijn tennisclub.

Hij is een overleggende, bijna berekenende natuur. Begrijpend door een vurig optreden zijn kansen in te groot gevaar te brengen, laat hij Elly niets merken van zijn liefde; het ongeluk wil nu, dat dit meisje, ofschoon zich wel vagelijk bewust van zekere neiging voor Evert, „geëngageerd raakt" met een ander. Doch Weeninck, geloovende zijn Elly te doorzien, meenende te weten, dat zij haren verloofde niet écht, hartstochtelijk, liefheeft, dat het enkel diens „sympathiek" mooierige gepraat over reinheid en onthouding is geweest waardoor zij tot bewondering en onderwerping is gesuggereerd, geeft haar niet op, hoezeer hij daar ook den schijn van aanneemt, zich op correcten afstand houdend. Elly trouwt, ondanks pijnlijke weifelingen, met haar jongeling uit van Eeden's waterlelie-school; zij wordt volledig gedesillusioneerd, ongelukkig en zenuwziek; en Weeninck, intusschen student te Leiden geworden, heeft, met een berekening die alleen de hartstocht tot hare verontschuldiging kan aanvoeren, dit oogenblik afgewacht. Hij brengt het jeugdig paar, te Amsterdam gevestigd, een bezoek en treft het bizonder, want Valekamp — zooals de echtgenoot, eenigszins romantisch-onaantrekkelijk, genoemd wordt — is de stad uit. Na zeer kort gesprek liggen dan Evert en Elly in elkanders armen, en in echt jonge ondoordachtheid, gloeiende overijling en overmoed, vluchten zij te zamen, met geld, telegrafisch gevraagd en verkregen van Lucie, Everts studiemakker te Leiden.

Korte dagen van zaligheid, gevolgd door nieuwe desillusie. Evert moet ontdekken dat hij zijn Elly en zijn liefde voor haar, in de jaren van zijn hunkerend wachten, al te zeer geïdealiseerd heeft en dat zijn vereering, hoe groot ook, voor haar kinderlijke onschuld en heerlijk-naïeve overgave, noch zijn jongensachtige hartstocht, in staat zijn hem het leven in haar onophoudelijk gezelschap langer dan een paar maanden tot een genot te maken. Op den duur hindert en verveelt den jeugdigen pedant Elly's . . . onbeduidendheid. En een hoogst pijnlijk conflict, een afscheid vol schrijnenden weemoed volgen. . . .

Hoe het dan verder gaat met onzen „in de liefde opgevoeden" jongen man, hoe hij weer aan 't werk komt en ten slotte zich verbindt met dat, hem geestelijk en „physiek" inderdaad meer nabijstaande, meisje uit Leiden, vertelt ons de schrijver— hij had het inniger kunnen doen, maar wij begrijpen wel... En de „roman van een jongen" is geëindigd....

Om mijn bezwaren nu maar achter elkander uit te pakken: tegen de algemeene compositie van het boek heb ik voornamelijk dit: het verhaal wordt ons niet gedaan, met objectieve beelding der verschillende personen, van den schrijver uit; evenmin is enkel de held, Evert Weeninck, het object der beschouwing gebleven — een karakterbeeld waartoe de andere door contrastwerking hadden kunnen bijdragen —; wél is het meerendeels Evert's innerlijke geschiedenis die ons verteld wordt, maar telkens zijn daartusschen ingelascht stukjes uit het zieleleven der bijpersonen, te weinig om ons ook die menschen genoegzaam te doen kennen (Lucie uitgezonderd), te véél om ons niet, méér dan noodig en ongevaarlijk was, af te leiden van de „kwestie waar het om gaat." Zulk een om beurten „bij den kop pakken" van de menschen in een roman schijnt mij alleen raadzaam, wanneer een breede, ruime opzet, een uitgebreid plan, het den schrijver mogelijk maakt, al zijn personen recht te doen weervaren, hen ten voeten uit te beelden. Men denke b.v. aan Tolstoï's Anna Karénine, aan Couperus' Eline Vere, aan Thackeray's Vanity Fair. In een kort bestek, zooals dat waartoe Nieulant zich bepalen wilde, bij het schrijven van den „roman van een jongen," lijkt het mij geraden, zooal niet noodzakelijk, alleen van dien jongen te verhalen.

Mijn tweede bezwaar tegen „Liefdes Kronkelpaden" is dat de schrijver zich te vluchtig afgemaakt heeft van wat het zwaartepunt zijns boeks, het diepst en hoogst interessant had moeten zijn, het samenleven van Elly en Evert in België. Waar bijna al het overige de groote bekoring van het doorleefde bezit, van het spreken uit eigen visie en ondervinding, verflauwt in dit gedeelte die indruk te zeer; men gaat twijfelen of de

schrijver wel precies geweten heeft hoe het eigenlijk is toegegaan, met zijn held en heldin, daar in het vreemde land en in die „verhängnisvolle" dagen. Dat met hemzelf, K. T. Nieulant, iets dergelijks zou kunnen gebeurd zijn, dat hij het tragisch geval hier gegeven werkelijk beleefd hebben kon..., wij gelooven het niet meer. Nu weet ik wel dat het over 't algemeen volstrekt niet te pas komt — en vooral niet voor een recensent! — zooiets ook zelfs maar te onderstellen, doch het overige gedeelte van het boek is juist zóó geschreven dat men zich aan die onderstelling bijna niet onttrekken kan. Hoe komt dat, wilt ge weten, hoe raken wij aanvankelijk zoo sterk onder de impressie dat deze schrijver van zichzelf vertelt? Ik heb mij dat ook afgevraagd en er het volgende antwoord op gevonden:

Evert Weeninck, ofschoon, als men enkel op de feiten letten zou, een gewone jongen schijnend, niet bijster knap, niet bizonder talentvol, is behebt met een mate van bewustheid der eigen gevoelens en gedachten, een kracht tot zelfanalyse en tot definieeren van zijn gemoedstoestanden, die — misschien wel alléén — bij schrijvers voorkomt. Evert Weeninck, in elk geval, schijnt mij een schrijverstemperament en Nieulant's „stijl" komt geestelijk overeen met Weeninck's innerlijk wezen: zijn ouwelijkheid, zijn beslist, soms min-of-meer pedantig, optreden en overwegen, zijn zelfbeheersching en zijn, in 't groot genomen, correct gedrag. Als Weeninck zélf, tien jaren na zijn „roman", dien beschreven zou hebben, het zou waarschijnlijk ditzelfde boek zijn geworden — met een ander hoofdstuk alleen over de Belgische periode. Ik zeg: tien jaren ná zijn roman. Want — en dit is misschien wel de warmst-gevóélde grief die ik tegen „Liefde's Kronkelpaden" inbrengen kan — in z'n overintelligente wijsheid, z'n bijna wetenschappelijk-preciese noteeringen, is dit boek over een jeugd, deze roman van een jongen, zelf eigenlijk niet meer jóng — of moet men hier misschien van modern-jong spreken? — De gevoelens en gedachten van Evert Weeninck schijnen ons juist, maar dat hijzelf er zich zoo onmiddellijk en zoo ijzingwekkend precies bewust van geworden is, het komt ons wel wat heel „bizonder" voor, en, misschien vooral doordat het pijnlijke van deze overgroote bewustheid maar uiterst zelden te raden gegeven wordt en ons mede-lijden dus niet groot is, kunnen wij ons niet overal voldoende vrij maken van zekeren weerzin tegen het wijze heertje, wiens toch zoo oprechte en liefdevolle geaardheid ons van louter hartelijke belangstelling behoorde te vervullen. Er is soms iets droogs, dokter-achtigs, bijna ongevoeligs in de wijze waarop dit „geval" werd opgeteekend, en wanneer wij desondanks geboeid meeleven met Everts hoop en verlangen, Elly's getob, en hun beider tijdelijke zaligheid, dan is het omdat wij door dat al te intelligente doen héén te kijken vermogen en telkens verteederd glimlachen, met een zachten, bijna weemoedigen spot, zooals wanneer wij in een geblaseerd gezelschap een piep-jong mensch z'n best zien doen z'n kinderlijk gevoel achter een strak gelaat verborgen te houden en mee te blageeren met de vijftigjarigen. Eigenlijk, denken wij dan, is het toch wel typisch jeugdig, jongensachtig, dat erge wijze vertellen; zóó zijn immers zulke jongens; ze gelooven zich vroeg-rijp, wonderkinderen, aankomende übermenschen!... Och! Hoe zullen ze er later om glimlachen, éven zacht spottend en half-weemoedig als wij nu....

Men behoeft overigens niet lang in „Liefde's Kronkelpaden" te lezen om te weten dat dit werk is van iemand die schrijven kan. Wat is er veel aardigs al dadelijk in de eerste pagina's, en wat een hart-verheugend pogen naar zuivere zegging is daar merkbaar:

„Het had 's nachts zwaar geregend, maar toen Evert wakker werd zag hij een stuk bleek-blauw door het dakraampje van zóó teere kleur, dat hij een oogenblik twijfelde, of niet een gedekte lucht zijn hopen bedroog. Toen was er nog het wachten, klaar-ontwaakt nu door zoo heuglijk gezicht, of de hemelstrakheid van zijn vensterplekje niet gebroken ging worden, als op menigen verleden dag, die lentebelofte wel een oogenblik gedragen had, door gestuif van ijlwitte wolkjes, brengers van droeve zekerheid, dat slechts een gure wind de buien verveegd had. Maar het blauw bleef ongerept en er was iets in het bezig

getjilp van vogels in de goot, in het nalekken van trage droppels, dat een wonder welbehagen gaf en physiek weeldegevoel, terugdringend voor een oogenblik de rusteloosheid van het verlangen, dat dezen dag zoo innig als een schoonen had doen begeeren. De pure weldaad van lente-athmosfeer kwam over hem en eerst langzamerhand rijpte het vol besef wat vurige wenschen nu na schenen aan vervulling.

„Het was wel gansch ondenkbaar nu, wat in het winter-lange wachten op dezen dag vaak zekere beschaming van goedige illusie had geleken: dat de glorie van dezen eersten zonneschijn niet h a a r gelaat voor zijn oogen zou omstralen, uren lang. Ja het scheen of de hen samen omspelende lentelucht wel de liefdemacht wezen kon, die hen binden ging. O, het was zeker: nu zou hij het geluk vinden, waarop het menigmaal belachelijke ijdelheid had geleken te hopen en waarvan de belofte toch telkens als een verre maar zekere was teruggekeerd.

„Hij bleef liggen kijken, de gestrengelde handen onder zijn hoofd op het kussen, tot een prikkeling in zijn ongemakkelijk gebogen armen zijn welbehagen stoorde; hij rekte zich uit, trapte zijn deken weg, stond op.

„Met nog een laatste vrees voor killen luchtstroom lichtte hij het raampje open, maar het was integendeel of een wondere zoele geur, ongekend nog dit jaar, het kamertje kwam vullen. En dat dit juist op een Woensdag moest zijn! Het was wel heel opzettelijk voor hem zoo beschikt".

Dit proza is niet overal welluidend — die stooterige aanhef b.v. „het had 's nachts zwaar geregend" verwondert ons achteraf bij iemand die toch ook vaak blijk geeft de werking van klank, woordenval, rhythme te kennen en te beheerschen — maar is het niet bekorend, door zuiverheid van gevoel zoowel als door distinctie, fijnheid van zegging? Deze schrijver heeft dat wat men „smaak" noemt aangeboren in zich. Hij is een „heer", in den gunstigsten zin, een beschaafd man, die zich uit behoefte aan maat en zelfbeheersching, uit eerbied ook jegens zijn medemenschen, aangenaam en correct gedraagt, zich nauwkeurig uitdrukt en in de taal die algemeen verstaan wordt door zijn beschaafde landgenooten. Dit „heerige" intusschen brengt hem niet énkel voordeel. Zijn taal heeft soms iets conventioneels, hij doorproeft niet al zijn woorden persoonlijk. Op bl. 80 lezen wij: „Haar doorgaans donkere reform-kleeding was altijd zorgvuldig en w e e s o p s m a a k". Op bl. 101: „Een tijdlang bleven ze nog liggen, elk aan eigen gedachten overgegeven, tot Evert h e t s e i n g a f tot opstaan". Zulke uitdrukkingen kan men na '80 eigenlijk niet goed meer bezigen. Een ander nadeel van het „heerige" is, dat het soms in modainiteit verloopt, in een Haagschheid zelfs die herinnert aan Couperus op zijn sjiekst, zooals in deze zinnen van blz. 23: „Nooit had hij zoo hard geserved. Nelly stond geheel machteloos tegen zijn ballen en wat Elly al eens terugspeelde werd pijlsnel buiten haar bereik gesmashed. Een love-game bracht de stand op 5—2. Doch er was nog niets gewonnen, met één spel was de set weg. Evert speelde als een halve duivel, maar ook zij kwam steeds meer op streek, w o u winnen. Het derde en vierde game eischten langen strijd, het volgende had reeds herhaaldelijk advantage tot deuce zien worden. Weer was het advantage-in. Elly servede buiten Everts bereik", enz.... Dit is nu niet precies zuiver hollandsch....

Maar wat staan er een aantal aardige opmerkingen, juiste noteeringen in dit boek. Als Evert voor 't eerst heeft waargenomen hoe Elly en Valekamp (haar latere man) samen zijn, hoe hij haar aankijkt, lezen wij: „'t Kwam Weeninck voor of hij dát zou hebben verdragen (nl. dat zijn mededinger het meisje met liefde aanzag), hij verbeeldde zich dat hij ondanks alles, achting zou gevoeld hebben voor iemand die haar en de liefde begreep — waar phenomeen onder de jongens van zijn kennis. Maar dit kijken, het beleedigde de liefde, het was noch brandend, noch teeder, noch zalig — het was zalvend". En dan wat later dit schrijnende maar frappant-juiste: „Honend speelde *) door zijn leed het denken: Treurde hij niet minder om haar, dan om zijn gekwetste kleine ijdelheid, om de verstoring van zijn kaartenhuis van illusiën

*) Dit „speelde" is weer o n - d o o r d a c h t.

hoe hij haar winnen zou?"... Intusschen — Weeninck's „treuren" kon heelemaal nog zoo diep niet gaan, dunkt ons, daar hij immers nog hoop hield en daar, zooals wij op bl. 69 lezen, het „verwonderlijk" was „welke warmte en innigheid de gewoonste bewering tusschen hen (Elly en Evert) aannam"....

Gelukkig is de schrijver ook geweest met de figuur van Lucie, Everts Leidsche vriendin en vertrouwde, het meisje dat vroeger al eens geëngageerd is geweest en nu een bizonder genoegen vindt in vertrouwlijken omgang met Evert. „Lucie", zoo staat er bl. 119, „bleef zijn liefde voor Elly met den grootsten ernst behandelen en het zou haar nauwelijks minder blij maken dan hem, als de goede keer kwam. Er was ook geen sprake van dat ze iets als verliefdheid voor hem voelde. Maar ze kon niet wel buiten al wat naar minnarij zweemde, na het eenmaal proeven van liefde en, gewoon te doen waarin ze lust kreeg, had ze hem, half bewust, uitgekozen voor een flirt, die althans de verbeelding van meer hebben zou". En op bl. 126: „Everts vrees voor sterker verleiding was zonder grond. Lucie had te veel goeden smaak om meer te willen dan de uiterlijkheid van een zekere artistieke bohême en wanneer ze in den loop der weken nog wel sans-gêne vertoonde was het zonder dartelheid of bijgedachte; meer en meer werd voor beiden het eenige, dat ze elkaar te goed kenden om nog vormen in acht te nemen.

„Zoo stierf het pikante van hun avondjes uit, na enkele flauwe opflikkeringen, als oorzaken buiten hen een van beider zenuwen straffer gespannen hadden. Maar het genot bleef van snel-begrepen praten over lieve dingen, het weldadig gevoel van elkaar wat geven, de sterkende gewaarwording van een volledig vertrouwen".

Hiermede geloof ik wel ongeveer gezegd te hebben, over dit boek, wat ik te zeggen had. Ik hoop er mijn lezers van overtuigd te hebben: Liefde's Kronkelpaden is een belangrijke verschijning. Natuurlijk vooral omdat het van een totdusver geheel onbekend, blijkbaar nog jong schrijver is, die al met zijn eerste bladzijden het groote gros der jeugdige beginnelingen verre achter zich gelaten heeft. Maar ook op zichzelf acht ik dit boek opmerkelijk; het heeft mij gedurende de lezing een kalm, maar zuiver, intellectueel genot gegeven, genot van een gehalte dat maar weinige der in de laatste jaren verschenen Nederlandsche romans mij verschaffen konden.

H. R.

ARTHUR VAN SCHENDEL, Een Zwerver Verdwaald, Amsterdam W. Versluys 1907.

Maar dit boekje — dat zoo waarlijk ook wel „liefde's kronkelpaden" zou kunnen heeten! — het was lang niet met onverschilligheid, het was met zeer bestemde, en hóóggestemde, verwachtingen dat ik het ter hand nam; ik wist immers al haast vooruit wat ik er aan hebben zou. Had ik niet „Een Zwerver Verliefd" gelezen, en overgelezen, met langzaam-genotlijke teugen; zong die klare toon van lieflijken weemoed niet in mij na zoo dikwijls ik er aan terugdacht, zou ik dan niet ernstig verlangend zijn geweest naar deze nieuwe levensavonturen van Tamalone, den verbeeldingsvollen dwaler? Maar ik wist ook dat ik het nieuwe genot moest bewaren voor een urenreeks van ongestoorde stilte, voor een avond van rustige, diepinnerlijke aandachtskracht. En die zijn zeldzaam in sommige tijden....

Maar nu heb ze weer in me, deze nieuwe kostelijke bladzijden. Ze waren vol van de oude muziek, maar die doffer. Ik heb het boekje „uit" en zie vele tafereelen, maar ik zie ze niet helder, en het geeft niet of ik mijn oogen uitwrijf en herlees hoe ze beschreven staan. Het is of alles geschied is achter een gordijn van lichte, doorzichtige stof. Het praten toont in mij na als een ver gemompel... Neen, de innig en zacht weemoedige, maar toch zoo lieflijk-tinkelende muziek van „Een Zwerver Verliefd" is dit toch niet; het weenen van een treurmarsch rijst en zinkt in mijn koesterende gedachten aan Van Schendels nieuwe boekje.

Zou dit nu eigenlijk wel als een soort „historische roman", als een vertelling uit de middeleeuwen zijn bedoeld? Is dit niet veeleer een ver-beelding van overmijmerd zieleleven?

Moet men in Tamalone, in zijn dwalen en verdwalen, niet den dubbelganger eens anderen, geestelijken zwervers vermoeden, het kwasi in 't verleden geplaatst symbool van een modern kunstenaarsbestaan? Ja, ik geloof dat men het zoo heeft te beschouwen en begin te twijfelen of wij het vroeger wel bij 't rechte eind hadden toen wij in de „nieuwe romantiek" van dezen schrijver de bedoelingen van de oude, zij het gemoderniseerd, gelouterd, tot diepe stemmingskunst opgevoerd, terug te vinden waanden.

Doch — komt dat er eigenlijk wel veel op aan?... Zoo wij precies konden nagaan wat de schrijver bedoeld heeft met dit en met dát in zijn boekje, zou het daardoor wel veel veranderen, móóier voor ons worden? Zou het een inderdaad dieper, blijvender indruk maken, ons belangrijk grooter genot geven? Ook daaraan twijfel ik. Kunstgenot is nu eenmaal geen louter verstandelijke functie, geen intellectueel genot van begrijpen-kunnen alleen, het is genot van leven in den hoogsten zin, van het leven aanvoelen — zoo al niet „begrijpen". Sterker dan alle schoonheid van symboliseering is het menschlijke dat wij in een boek als dit zoo diep voelen kloppen, het levens-gevoel dat ons bij de lezing omsfeert. En daarvan, van dat ondefinieerbare, onpeilbare, dat nu-eenmaal-diep-mysterieuse wat toch zoo zuiver aan te voelen is, genieten wij, altijd weer. Er is vaagheid in dit genot, maar het is er ons niet minder lief om.

Ik ben ten slotte den proza-dichter Van Schendel toch wel weer heel dankbaar voor dit nieuwe boekje van hem. Waar heeft hij zijn mooien mineur-toon toch gevonden? Hoe komt het dat, dadelijk al, bij het lezen der eerste bladzijde, dat stillende gevoel over mij kwam alsof zich de hand van een bizonder mensch gelegd had op mijn hoofd, terwijl een diepe stem murmelend vertelde van droevige, maar onwijfelbaar vaste levensdingen?

„En voor het einde van het najaar werden zijn schreden verder geleid. Een hond die hem op den landweg had gezien liep achter zijne voeten, een reiziger vergezelde hem. De vreemdeling sprak gedurig terwijl zij voortgingen in den vochtigen dag, zijn gebaren waren niets dan vragen, en Tamalone luisterde met zijn hoofd zeer laag ter neder gebogen, want er was in de woorden die hij hoorde heugenis van een verleden dat hij geheim hield in zijn ziel. Maar wanneer de ander stil stond om op antwoord te wachten, keek hij rond naar het land waar de wilgen geel van gebladert, met de bochtige slingers van wingerdloof en een schielijk watertje daarneven, in dit vluchtige zonlicht de eenzaamheid tot een sierlijke vreugde maakten, en hij antwoordde niet, het zwijgen was hem liever dan donkere woorden en vragen zonder eind.

„En zwijgend vervolgden zij hun tocht, tot Meron Joseph met diepe stem, buigzaam en berustend van toon, verder sprak over voorzienigheid, over het onheil dat hij aanschouwd had, en zooveel verhaalde en zoo lang, dat Tamalone ten laatste enkel luisterde naar den klank zijner stem. Die was hem aangenaam geworden, hij wist niet hoe, maar het was voor het eerst sedert menigen dag dat het geluid en de aanwezigheid van een ander hem gevallig waren. Toen hij zijn reis begon had hij wel geweten dat de groote verwachting nog steeds in hem leefde, nochtans bij dit luttel behagen al vreesde hij voor ontrouw aan het liefste waar hij gedachten aan wijdde. Zijn wensch was alleen door de landen te loopen, immer alleen gelijk hij altoos gedaan had, gelijk naar zijn aard was, en de stad daarginder zou van veel dat zijn droevigen vrede kon storen wel vol zijn. Maar hij had uit de diepten de oude vraag van onnoozeler jaren, in zwaarderen toon thans, weer in zijn borst verstaan, of hij waarlijk aldus was geschapen voor het geluk te vroeg of te laat? — en hij was tot zijn bevreemding meer dan in den jongelingstijd verlangend geworden naar het onverwachte dat in de wereld geschiedt."

Zoo luiden de eerste bladzijden. En zoo gaat al het verdere voort. Er is een wondervolle gelijkheid van toon en maatgang in dit werk, waardoor het nog te meer aan een muzikale compositie denken doet, en waardoor sommige menschen, die meer van drukte dan van muziek houden, het eentonig vinden zullen.

H. R.

KUNST AAN HET VOLK.

In de laatste jaren is men, geleid door philantropische of door socialistische overwegingen, er toe gekomen, logementen, gaarkeukens, badhuizen in te richten „voor het volk.” Naast deze, meer materieële stichtingen, beijverde men zich echter ook voor het geestelijk welzijn van den minder gefortuneerden in den Nederlandschen staat, en opende biblio.heken, hield lezingen, muziekuitvoeringen, tooneelspelen en tentoonstellingen, die „voor het volk” bedoeld heeten te zijn.

Wij willen hier niet aan het mogelijk te idealistische in den opzet van een en ander tornen, slechts het feit constateeren dat, wat men gewoonlijk onder „het volk” pleegt te verstaan, niet het grootste contingent van bezoekers en belangstellenden in een en ander vormde, en men in gaarkeukens, badhuizen, bibliotheken en tentoonstellingszalen meer studenten, jeugdige schrijvers en schilders, onderwijzers en kantoorbedienden aantrof dan de vertegenwoordigers van het ambacht. Dit resultaat nu, mogelijk afwijkende van de bedoelingen der stichters of van hen, die zich voor het tot stand komen van de een of andere zaak voorspanden, is echter op zich zelf ook nog niet zoo heel kwaad, want onder de vertegenwoordigers der bovengenoemde categoriën zijn velen, wie een goedkoope eet-, zwem- en leesgelegenheid zeer welkom is, en die een hoog entree voor muziek- of tooneeluitvoering, zelfs voor een tentoonstelling bezwaarlijk kunnen missen.

Deze aldus eenigszins gewijzigde uitkomsten van wat „voor het volk” in het leven geroepen werd, zijn oorzaak, dat wij heel wat, dat als „volksuitgave,” „kunst voor het volk,” enz. wordt gekwalificeerd, in dier voege moeten verstaan, dat bedoeld worden uitgaven ten dienste van hen, die gaarne iets goeds of iets moois hebben, maar zich niet de luxe kunnen veroorloven hiervoor veel geld beschikbaar te stellen. Een niet gering deel in dezer uitgaven is aan kunst gewijd.

Voorzeker een dankbaar en aantrekkelijk terrein, dat der kunstuitgaven, maar daarbij vooral in de goedkoope edities, die door de zooveel grootere lezerskring een minder wetenschappelijk en meer populair karakter moeten dragen, slechts dàn voor het publiek begeerlijk, als ze ruim en goed geïllustreerd zijn.

Twee voorwaarden van ernstige overweging, vooral het laatste, want bij de vervolmaking der reproductie-technieken eischt men als plaat, het best bereikbare; waar men vroeger tevreden was met een interpretatie door houtsnede, daar verlangt men thans de beste Spitzertypie of autotypie met het fijnste raster, indien ten minste lichtdruk of wat daarmede verband houdt, niet in aanmerking kan komen. Ja de verlangens gaan zelfs, dank zij reclame en wat men er hier en daar eens van te zien krijgt, uit naar weergaven in kleuren, en zoo wordt het publiek, zelfs dat, voor de goedkoope uitgaven, hoe langer hoe moeilijker te voldoen, vooral daar het totaal geen rekening houdt met de mogelijkheidsvoorwaarden eener reproductie, noch met de talrijke elementen, die tot het verkrijgen eener goede uitgave moeten samenwerken.

Want waar het ten onzent nog niet gebruikelijk is, wat echter op den duur toch wel noodzakelijk zal blijken, dat een uitgever zich de voortdurende medewerking verzekert van hen wier werkkring het is zich met de technische en aesthetische zijde van het boek onledig te houden, daar rust thans niet alleen de uitvoerbaarheid van het plan, en de exploitatie, maar de algeheele uitdossing, met al wat daaraan vast is, op zijne schouders. Voorwaar geen kleinigheid, als men bedenkt dat de keuze van formaat, papier en letter, verluchting van boek en band, aard en kwaliteit van reproductie in verband tot een en ander, toezicht op het werk van den zetter, de plaatsing der cliché's, of op dat van den drukker, het behoorlijk toestellen, het aansluiten van meer kleurdrukken, enz. enz. van zeer veel invloed is op de uiterlijke aantrekkelijkheid van het boek; want hoe goed, degelijk en schoon ook den inhoud zij, het totaal aspect is van zeer groote waarde.

Deze kleine uitwijding leek ons niet overbodig, tot beter begrip van wat er aan vast

is, een uitgave te verspreiden als die van „De Schilderkunst van 1400—1800," door de Uitgevers-Maatschappij „Elsevier."

Dit toch is in opvatting geheel wat wij kunnen verstaan onder „kunst voor het volk"; eene, voor wat men krijgt, zeer goedkoope uitgave, met ontelbaar vele afbeeldingen, en een bevattelijken, slechts verklarenden tekst; een en ander geheel gebazeerd op wat een groote lezerskring, waarin tal van verschillende elementen, kan eischen.

In dit verband zullen wij ook Max Rooses' arbeid en die der uitgevers moeten beschouwen. Het is geen wetenschappelijk werk met gedocumenteerde kunsthistorische onderzoekingen, maar geheel een boek voor den leek, die in deze tijden, waarin veel over kunst gesproken en geschreven wordt, wel eenige notie wil hebben van de schilderkunst in hare verschillende uitingen, in verschillende landen en tijdperken. Geen beter middel in deze dan een overvloed van prenten, die evenals de projecties bij lezingen over een dergelijk onderwerp, hier als verduidelijking van den tekst zijn, en de uitgave in niet geringe mate aantrekkelijk maken.

We kunnen dan ook, de reeds verschenen eerste afleveringen bewijzen het ons, veilig aannemen dat dit de opzet van het werk geweest is De illustraties moeten den leek langs de historie van de schilderkunst heen voeren, en de gemoedelijk verhalende tekst van den heer Rooses wijdt hem in over de voorstellingen, vertelt hier en daar bijzonderheden van de schilders. Het is als een leerzaam prentwerk, waardoor men eenig begrip krijgt van den invloed van dezen of genen schilder op het werk van den ander, en zich een denkbeeld kan vormen van de verschillende opvattingen in de opeenvolgende perioden, van het religieuze overwicht in enkele tijden, kortom een blik krijgt in de geschiedenis der schilderkunst, zooals die ons inziens op iedere Hoogere Burgerschool onderwezen behoorde te worden. Voor hen die intusschen niet het voorrecht genoten hebben, van in hunne jeugd door eenige voorlichting tot meerder kennis der historie van de schilderkunst gekomen te zijn, voor die is de bedoelde uitgave ongetwijfeld een aangenaam en nuttig bezit. Zij heeft vele en goede kwaliteiten, die haar in dit opzicht geschikt maken kunst „voor het volk" te geven.

Bij echter die vele en goede kwaliteiten, mogen wij niet verzuimen te wijzen op enkele tekortkomingen, deels van technischen, deels van aesthetischen aard die, indien hersteld, het werk zeker ten goede zouden komen.

Zien wij slechts naar de buitenzijde, zoo als men het boek in winkelkast en op tafel te aanschouwen krijgt, dan ben ik overtuigd, dat er wel een betere kleur, een juistere plaatsing van vignet, een fraaiere verdeeling en vorm van letters denkbaarder ware, dan wat ons thans geboden is. En hoe gering men dit achten moge het geeft cachet aan een uitgave, het bewijst smaak, zorg en overleg, die goede verwachting geeft voor den inhoud.

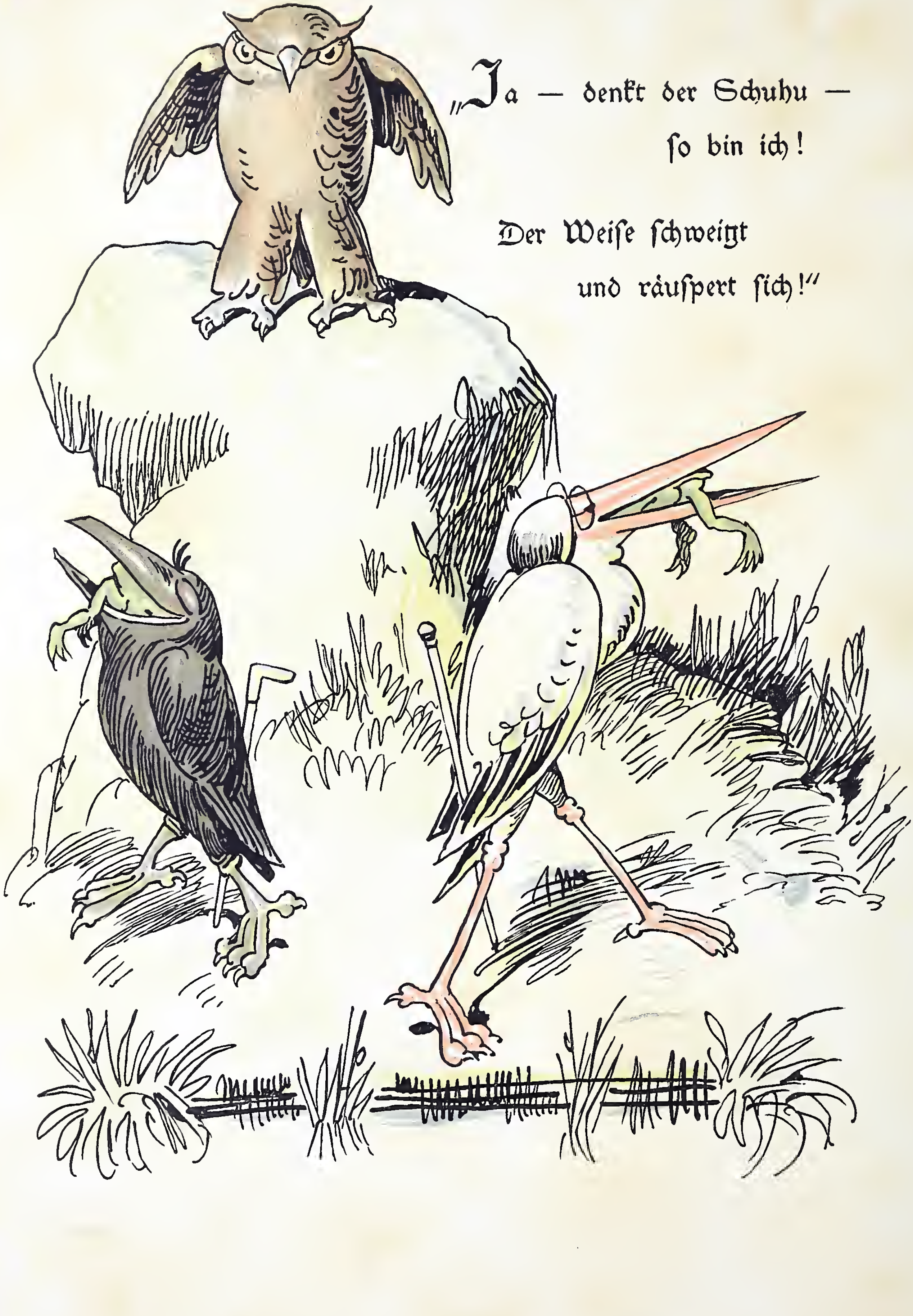
Wat ons een fout, of laat ons liever zeggen een overbodige luxe in deze uitgave toeschijnt is het gebruik van drie-kleuren-autotypiën voor schilderijen-reproductie.

Vooralsnog, en wij betwijfelen zelfs voorloopig de mogelijkheid, is een schilderij in dit procedé niet goed weer te geven, daar gelaten, dat dèze drie-kleurdrukken niet die zorg gehad hebben van den drukker welke vereischt is. En nu moge een kleurtje voor het groote publiek aantrekkelijk zijn, bij een zoo ernstige zaak als weergave van kunstwerken, ware het beter niet de smaak van het publiek als maatstaf te nemen. De herinnering aan de Rembrandt-platen moge in deze als een waarschuwend voorbeeld dienen.

Waardeerden wij zoo even de veelheid van platen, zij brengt ter andere zijde niet alleen de moeilijkheid mede, van goede plaatsing op de pagina, maar geeft daardoor te veel op één of liever beide pagina's, wat behalve een onrustig aspect, beslist den indruk van iedere plaat verzwakt en goede beschouwing onmogelijk maakt.

Deze overwegingen die oogenschijnlijk iets buiten den opzet van de uitgave vallen, mogen toch niet over het hoofd gezien worden, zij zijn niet minder belangrijk, dan opzet zelve, dan inhoud en wijze van exploitatie; zij betreffen hoofdzakelijk de technische en aesthetische uitvoering van het boek, waar men reeds te langen tijd geen aandacht meer aan geschonken heeft.

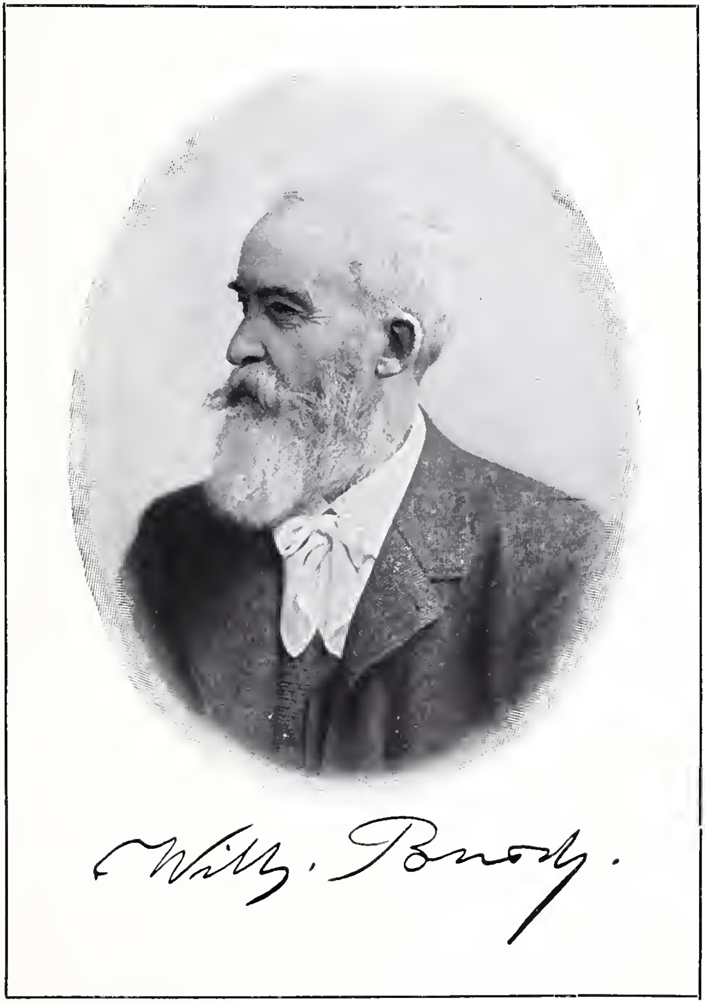
R. W. P. Jr.

FACSIMILE VAN EEN BLADZIJDE UIT WILHELM BUSCH' „DER WEISE SCHUHU.“

WILHELM BUSCH, DOOR CORNELIS VETH.

Een ander kunstenaar, wiens werk door een geheel groot volk evenzeer gekend, genoten, geciteerd wordt als dat van Wilhelm Busch, den schrijver en karikaturist, moet mij nog worden genoemd, een tweede teekenaar, die zulk een prachtig schrijver, of schrijver die zulk een machtig teekenaar was, heeft de nieuwe geschiedenis wel niet te boeken. Deze zichzelf illustreerende auteur, eigen tekst leverende illustrator heeft met zijn woord zijn beeld en met zijn beeld zijn woord volstrekt meesterlijk, volkomen onverbeterlijk, ten eenen male onnavolgbaar bediend. Dit was een tijdgenoot, van wien het ons bij uitzondering geoorloofd, ja van wien het ons plicht is slechts in den overtreffenden trap te spreken, want ofschoon steeds naar den bewust teweeggebrachten schijn behagelijk verteller, gemoedelijk leunstoel-wijsgeer, luchtig schetser, lakoniek humorist, goedgeluimd volksrijmer, is hij inderdaad in zijn taal de kernachtigste, scherpste en treffendste, in zijn teekenen de beknoptste, sterkste en mooiste van alle spotters, — behalve de onweerstaanbaarste, de moedwilligste doch ook de boeiendste, de boertigste en de meest sceptische. Kalmpjes voor zich heen (zonder er iemand wat van te vertellen, zegt hij zelf) stelde hij, uit München teruggekeerd, in zijn geboortedorp Wiedensahl die reeks van onschatbare geïllustreerde boekjes saam, waarin met verleidelijke frischheid, met weergaloos doorzicht, met elementaire en toch geraffineerde geestigheid, met phlegmatischen overmoed, het leven, zooals het zich aan hem voor deed, werd gekenschetst, bespot, ja, gehoond.

Het was als het ware een familiare allegorie. Niet in fantastische beelden, niet in geheimzinnige voorstellingen legde de pessimistische filosoof zijn oordeel neer, doch hij werkte het om tot een plat-werkelijk, dwaas, potsierlijk huiselijk drama. De helden in dit kluchtig drama, deze dramatische klucht, waren de alledaagsche, prozaïsche menschen uit zijn omgeving. De Biedermann, de Spieszbürger, de Philister, zooals hij alleen ze kan teekenen en beschrijven met hun sleurschheid, bekrompenheid en dufheid, hun eigendunk, zoetsappigheid, epicurisme en kleinheid, zij zijn het wien het moedwillig

lot de dolle streken speelt, waarvan de plechtig voorbereide komst door ons, de lezers en bekijkers met zooveel ademlooze spanning wordt afgewacht. Het verstoren van hun zelfvoldane welbehagen, door het schot uit de katapult van een kwajongen, het omwerpen van lievelingsspijzen inhoudende potten en pannen door een hond of kat, het platzitten van hun hoogen hoed door een vreemde, het ontploffen van het boosaardiglijk in hun pijp gestopte kruit, of slechts de kleine plagerijen van een door de kamer gonzende vlieg, in deze dingen is op een altijd grappige, doch daarom niet minder overtuigende wijze de onmacht uitgedrukt van den mensch tegenover de tallooze streken en aanvallen van het noodlot. De onverbiddelijke wet van de vergankelijkheid van alles.

UIT: HERR UND FRAU KNOPP.

Maar het was ook bijna een mystificatie. Want de man, die deze kleine menschjes en hun kleine genoegens en ergernissen zoo onbarmhartig hekelt, die ons voortdurend, door zijn wijze van teekenen, door zijn opmerkingen en p a r e n t h e s e, tot het uitbundigst leedvermaak schijnt aan te moedigen, spreekt en beschrijft opzettelijk niet als de kunstenaar, de objectieve, die buiten en boven zijn onderwerp staat, — hij gebruikt de taal van zijn slachtoffers zelf en hun soort, hij, de verteller van hun lotgevallen, stelt zich soms schoolmeesterachtiger, plechtiger, duf-deugdzamer, bekrompener, kleingeestiger aan dan zij. Hij parodieert niet slechts hun lotgevallen, doch hun denken, hun toon, hun vooroordeelen; niet hij, de overmoedige, euvelmoedige scepticus, die slechts somtijds bijna ongemerkt er een woordje tusschen werpt, doch een oudbakken, wijsneuzig, pharizeesch patriarch van hun eigen ras geeft, q u a s i den toon aan. Intusschen, ook dezen schijnen andere stemmen in de rede te vallen. En op het onverwachtst. Wij weten niet meer, wat zotter is, het geval of zijn commentaar, wáár de intensieve natuurgetrouwheid ophoudt en de dolle overdrijving begint. Wij hooren achtereenvolgens de profaanste driestheden en de banaalste zedeles, de prachtigste logica sleept ons mee, tot een nonchalant er tusschen gegooide paradox ons doet duizelen, geestige gezegden stapelen zich op, tot een volstrekt onnoodige stoplap ons weder op een laag-bij-den-grondsch-plan neerhaalt, een pompeuze wending wordt door een drollige klanknabootsing afgewisseld, nietigheden diepzinnig omschreven, catastrophen terloops aangekondigd, grofheden in deftige stadhuisuitdrukkingen, hooge levenswijsheid in drastische ruwe taal uitgedrukt. En toch is het lezen gemakkelijk, want het woordenboek is dat van het volk, de vloeiende verzen eenvoudig, rustig, eenigszins droog van klank en maat, licht te onthouden en in het oneindige toe te passen, de beelden zijn bijna zonder uitzondering ontleend aan de meest alledaagsche dingen. Het is een hooge en schoone satire, dunkt mij, die de menschen zoo doet lachen om hun eigen dwaasheden niet alleen, ook om wat zij voor hun eigen wijsheid houden,

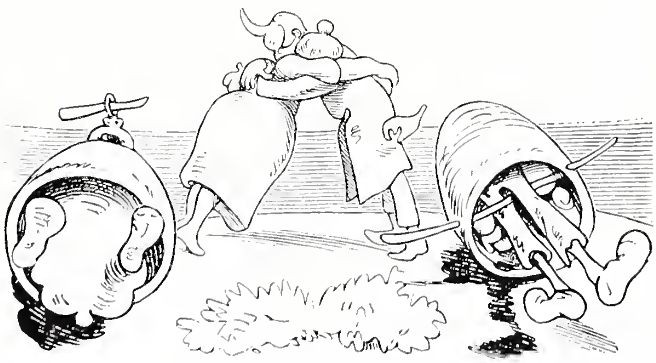

UIT: DIE BRILLE.

door kleine ironische toevoegingen, fijn-overdrijvende inkleeding hun eigen moraal, orakelspreuken, cynismen, vooroordeelen en onoprechtheden voor hen zelf bespottelijk maakt, hen met hun eigen woorden kritiseert, hun eigen geliefkoosde gala-plunje binnenst buiten keert. De Busch-lezer en bewonderaar vermaakt zich niet met een triesten romantischen avonturenjager als ridder Don Quichote, grinnekt niet om de onmachtige arglist van Gullivers dwerg-gastheeren; hij zelf, zijn eigen handelingen, zijn levensbeschouwing, zijn genoegens, hartstochten en idealen leverden een boeienden en geliefkoosden auteur de stof voor onweerstaanbare spot. En met wellust geniet de scepticus in ons allen, waar de onverbeterlijke parodist, moraliseerend, filisofeerend, demonstreerend, analyseerend onze heilige huisjes afbreekt, onze godjes ploft, onze beginselen ontwricht, onze lijfspreuken plagerig herhaalt. Zijn werk, wel verre van door opbouwende satire de menschheid tot inkeer te brengen, wel verre van pedagogisch te zijn, doet een voortdurend beroep op onzen twijfelmoed, ons cynisme, onzen ketterzin — doch ook, en vooral op onzen humor. Wil hij ons niet bekeeren, zoo wil hij ons althans gelukkig maken, want hij wil ons doen lachen. En dat lachen is gezond. Het is een ondeugende, zelfs harde lach, een lach van den moedwil, van het leedvermaak, luid, overmoedig, onbehoorlijk, onbedaarlijk, — maar frisch, verfrisschend en sterkend. Al wat er nog in ons is van de oude maar al te menschelijke pret, die onze voorvaderen hadden bij de woeste volksspelen, waar de deelnemers bij het tonnen loopen tuimelen of uit de met groene zeep besmeerde masten glijden, al die grimmige jool wordt weer in ons wakker, als wij zijn pedante schoolmeesters op hun achterdeel zien vallen of hun met inkt gevulde hoed zien opzetten, zijn dronken boeren zich in het deeg zien te slapen leggen, zijn kwade bengels plukharen, of oude juffers door kikkers bespringen zien, als wij hem moraalspreuken tot een paskwil, gemeenplaatsten tot orakeltaal, schoolwijsheid tot nonsens en godslastering tot een preek hooren verdraaien. Niets is koddiger dan de onwaarschijnlijke vreeselijkheid van de altijd zeer materieele, zeer voelbare straffen, die de ondeugd hier achterhalen, niets werkt komieker dan de gewichtigheid waarmee hij de stadiën van zijn dwaze geschiedenissen afzonderlijk houdt en benoemt als waren het hoofdstukken van een geleerd vertoog, of helder en scherpzinnig zijn documenten en bewijsmateriaal bijbrengt, zijn requisitoir opstelt, zijn oordeel velt en zijn zedeles toegeeft. De deugd en haar belooning zijn niet minder bespottelijk, omslachtig als de eerste wordt aangeprezen en negatief als de andere blijkt, want het beste wat zijn dramatis personae overkomen kan, is waarlijk dat hen niets overkomt. Ach, somtijds overvalt ook, met geheel niet stichtelijke, doch helaas niet onnatuurlijke onberekenbaarheid, het onheil den deugdzame, zooals den braven heer, die in „die Haarbeutel" een dronken man ophelpt, dan door den geredde kalmpjes de hoed wordt ingeslagen:

UIT: DIE KIRMESS.

UIT: SCHNURRDIBURR.

> Ohne Hören, ohne Sehen
> Steht der Gute sinnend da,
> Und er fragt, wie das geschehen.
> Und warum ihm das geschah.

Zooals in het klassieke treurspel, zoo speelt in deze klassieke kluchten het onberekenbaar en nukkig noodlot den menschen parten, doch hier is de groote strekking van al het gefingeerde gebeuren op andere wijze aannemelijk en schoon gemaakt. Hier zijn het geen den menschen vijandige hoogere machten, die hen plagen, ontgoochelen en verderven, doch kleine, lustige en levendige kwelduivels van vleesch en bloed. De rakkers Max und Moritz, de mormels Plisch und Plum, de schelmsche aap Fips, de ongeluksraaf Hans Huckebein, een paar melodramatische boeven en inbrekers, dat zijn de grappige en gauwe handlangers van het fatum, die de handeling van het gemeenzaam drama telkenmale gaande maken. En wakkere dienaren van den speelschen geest der verwarring zijn zij voorwaar, meesmuilend trekken zij op hun moedwillige strooptochten uit. „Bösheit" is hun „Lebenszweck," schallend klinkt hun triomfgelach — en mogen zij somtijds hun plaaglust duur bekoopen, welaan, werd niet elke streek gespeeld onder het levenslustig motto: plezier is wel een bilslag waard?

UIT: DAS BAD AM SAMSTAG-ABEND.

En wat raakt ons de duffe wereld, die zij in verwarring brengen?

> Das Gute, dieser Satz steht fest,
> Ist stets das Böse, das man lässt.

dat is de levensleer, geldig onder de onuitstaanbare goede luiden, de onverstoorbaren, de zelfvoldanen, eigendunkelijken, de slachtoffers der kleine saters — en van den grooten sater Wilhelm Busch.

De lof van hun braafheid klinkt steeds op uit zijn verzen; hun voorkeur voor eten en drinken, voor rust, en hun hardvochtig zelfbehagen wordt plechtig aangepreekt, doch in niets is de spotvogel, die telkens onverwacht om den hoek komt kijken, overtuigender en sterker, dan in het smalen op hun arrogantie, botheid, sensualiteit, egoïsme en schijnheiligheid. Zonder ooit den fijngevoelige te spelen, of eenige aandacht aan verhevener dingen te schenken, toont Busch in alles, het gemeene, het platte en grofzinnelijke hevig te verachten. Te verachten, hoezeer hij het ook steeds opzoekt, beschrijft en met voorliefde aanhaalt: zijn beelden zijn altijd ontleend aan de meest onfrissche, muffe, achterbaksche hoekjes van het burgermans-bestaan; hij is graag vies, pijnlijk vies. Iets eigenlijk moois, liefelijks, edels, reins, heeft geen plaats in zijn kunst. De prozaische en ordinaire wereld, die hij beschimpt heeft, wreekte zich aan hem. Aan zijn humor is alle idylle, alle illusie, alle lyriek vreemd, hij kent geen tranen en geen verteedering, geen zwak en geen droomerij. De zachtheid, de gratie bestaat niet voor zijn karakteriseer-kunst. De onschuld van het kind, de kuischheid der maagd, de schoonheid der natuur, de waardigheid des ouderdoms, de adel van smart en berusting boeien zijn krasse observatie niet noch matigen zijn bitse hekelzucht. De oude mannen zijn belachelijk in hun verschrompeldheid, de jonge meisjes potsierlijk met haar geëtaleerde begeerlijkheden, de kinderen hoogstens vermakelijk want schelmen in spe. Slechts past deze aanschouwing geheel in het kader van zijn satire: de aartsvaderlijke toon van den goeden Richter is door hem afgebroken met een luiden lach, doch zooals deze uitsluitend de idyllische kant van het burgermansleven beschreef, zoo maakt Busch ons enkel met de leelijke,

vulgaire zijde bekend — omdat hij in zijn systeem niets anders kan gebruiken. Een kunstenaar is geen geschiedschrijver. Doch daarom ware het juist zoo verkeerd, uit zijn werk zich een voorstelling te maken van het volksbestaan om hem heen. De Nedersaksers vormen geheel niet het minst fijne en beminnelijke deel van het Duitsche volk — een gevoelig schrijver als Wilhelm Raabe, dichters als Liliencron, Otto Ernst en Falke behooren er toe. Met de enkele speciale volkseigenaardigheden als kleed hekelt Busch eigenlijk toch den mensch in het algemeen; daarbij zal hij zelden het eigenlijk hooge en schoone aantasten. Zijn thema is de mensch als slachtoffer van het nukkig noodlot, en wie is als zoodanig belachelijker dan de brave middelmaatsmensch?

Zijn kunst is de meest krasse reactie op dat langzamerhand verweekelijkte en versaaide bezingen van het Gemüth, dat in zijn schoonste vormen zoo aanbiddelijk is. Doch de overdrijving, die zulk een reageeren altijd meebrengt vertoont zich steeds in de details en is ten allen tijde vermakelijk. De „boersche onverschilligheid tegenover den goeden smaak," die Nietzsche den Duitscher toeschreef, is ook bij hem doorloopend bemerkbaar, doch begrijpt men het groote in zijn werk, dan hebben ook zijn baldadigheden zekere diepe duiding. Zoo is b.v. de stuitende slotzin van zijn necrologie op een willekeurig dichter kenschetsend voor zijn sarkasme

Ob er gleich von hinnen schied
Ist er doch geblieben
Der so manches schöne Lied
Einst für uns geschrieben.
Unser Mund wird ihn entzückt
Lange noch erwähnen
Und so lebt er hochbeglückt
Zwischen hohlen Zähnen.

Onverwacht moet al, wat eenigszins naar het zachtmoedige of zelfs kalme toe gaat, door een hardheid, een grofheid worden afgebeten. Welk een commentaar op de tevredenheid van de opgeruimden, dit:

Sie freuen sich mit Weib und Kind
Schon blos, weil sie vorhanden sind.

en op het probleem der onsterfelijkheid

Mir wäre doch potzzapperlot,
Der ganze Spass verdorben,
Wenn man am Ende gar nicht tot,
Nachdem dass man gestorben.

Of stelt u den traditioneelen poëtischen Duitschen jongeling voor, op de voetreis, rijzend met zon en leeuwerik, ransel op de schouders, wandelstaf in de hand, en leest dit versje bij „Maler Klecksel"

Froh schlägt das Herz im Reisekittel.
Vorausgesetzt, man hat die Mittel.

UIT: SCHNURRDIBURR.
ER STELLT SICH FLUGS VOR SEINE BIENEN
UND PFEIFT EIN ALTES LIED VON IHNEN.

Doch ik wil uit het litteraire deel van Busch' werk toch een kleine bloemlezing geven, die van de kernachtige taal, de oorspronkelijk en pakkend ingekleede levenswijsheid en den onuitputtelijken humor een bescheiden denkbeeld geven moge. Sommige zou men aphorismen kunnen noemen, andere gelijken meer zedelessen. Veel van het mooiste, de voorrede in Max und Moritz, de toespraak van den meester in Plisch und Plum, de betrachtingen over dichterschap en kiespijn in Balduin Bählam, de soms zoo prachtige versjes in de ongeïllustreerde boeken, kan ik om de lengte hier niet geven.

Der Esel ist ein dummes Tier,
Der Elefant kan nichts dafür.

Wer dick und faul, hat selten Glück.

So starben die drei ganz unverhofft
O, Jüngling, da schau her!!!
So bringt ein einzig Mädchen oft
Drei Männer in's Malhör!

Ja, sehr erheitert uns die Prise,
Vorausgesetzt, dass man auch niese!

Die Bösheit war sein Hauptpläsir
Drum, sagt die Tante, hängt er hier.

Drum schiess mit deinem Püsterricht
Auf keine alten Leute nicht!

Und die Moral von der Geschicht:
Bad zwei in einer Wanne nicht.

Man sieht, dass es Spektakel gibt,
Wenn man sich durcheinander liebt.

Zwar man zeuget viele Kinder,
Doch man denket nichts dabei,
Und die Kinder werden Sünder,
Wenn's den Eltern einerlei

Ich warne dich als Mensch und Christ:
O hüte dich vor allem Bösen!
Es macht Pläsir wenn man es ist,
Es macht Verdruss, wenn man's gewesen

Doch jeder Jüngling hat wohl mal,
'n Hang für's Küchenpersonal.

Rathsam ist und bleibt es immer,
Für ein junges Frauenzimmer,
Einen Mann sich zu erwählen
Und wo möglich zu vermählen.
Erstens will es so der Brauch,
Zweitens will man's selber auch.

Viele Madams, die [illegible] ohne Sorgen,
In Sicherkeit und [illegible] wohlgeborgen
Die denken: Pa! es [illegible] hat noch Zeit
Und bleiben ohne Frömmigkeit.

Oh, wie lieblich sind die Schuhe,
Demuthsvoller Seelenruhe!

Es ist ein Brauch von Alters her,
Wer Sorgen hat, hat auch Likör.

Ein Irrthum, welcher sehr verbreitet
Und manchen Jüngling irre leitet,
Ist der, dass Liebe eine Sache
Die immer viel Vergnügen mache.

Ein hoffnungsvoller junger Mann,
Gewöhnt sich leicht das Malen an

UIT: PLISCH UND PLUM.
MAMA FITTIG MACHTE GRAD
PFANNENKUCHEN UND SALAD,
DAS BEKANNTE LEIBGERICHT,
WAS SO SEHR ZUM HERZEN SPRICHT.

Musik wird oft nicht schön gefunden,
Weil sie stets mit Geräusch verbunden.

Drum soll man nie bei Windeswehn
Auf weibliche Gestalten sehn.

Der eine fährt Mist, der andre spazieren.

Ich sage blos, die Welt ist böse.

Es ist ja richtig: Heut pfeift der Spatz
Und morgen vielleicht schon holt ihn die Katz.
Der Floh, der abends krabbelt und prickt,
Wird morgens, wenn's möglich, schon todtgeknickt.
Und dennoch lebt und webt das alles,
Recht gern auf der Kruste des Erdenballes.
Froh hupft der Floh,
Vermuthlich bleibt es noch lange so.

Enthaltsamheit ist das Vergnügen
An Sachen, welche wir nicht kriegen.

Der Plastiker, der uns ergötzt
Weil er die grossen Männer setzt
Grauschwärzlich, grünlich oder weisslich,
Schon darum ist er lob-und preislich.
Dass jeder, der z. B. fremd
Soeben erst vom Bahnhof kommt,
In der ihm unbekannten Stadt,
Gleich den bekannten Schiller hat.

Wer sich freut, wenn mer betrübt,
Macht sich meistens unbeliebt.

Leicht kommt man an das Bildermalen,
Doch schwer an Leute, die's bezahlen.
Statt ihrer ist, als ein Ersatz,
Der Kritikus sofort am Platz.

Mit zweeën Herrn ist schlecht zu kramen,
Noch schlechter, fürcht ich, mit zwo Damen.

Es war im schönen Carnaval,
Wo, wie auch sonst und überall,
Der Mensch mit angenehmer List
Zu scheinen sucht, was er nicht ist.

Gar mancher schleicht betrübt umher,
Sein Knopfloch ist so öd' und leer.

Doch ist noch Glück bei jedem Hieb,
Wobei der Kopf heroben blieb.

Eines weiss man doch hienieden,
Nämlich, wenn man unzufrieden..

Vater werden ist nicht schwer,
Vater sein dagegen sehr.

Die Reiter machen viel Vergnügen,
Besonders, wenn sie drunten liegen.

Halt dein Rösslein
nur im Zügel
Kommst ja doch
nicht allzuweit.
Hinter jedem neuen
Hügel,
Dehnt sich die Un-
endlichkeit.
Nenne Niemand
dumm und säumig,
Der das Nächste
recht bedenkt.
Ach, die Welt ist so
geräumig
Und der Kopf ist so
beschränkt.

Mit gut und bösem
geht's mir eigen:
Kann leichter fallen
als wie steigen.

UIT: DER UNDANKBARE.
PLÖTZLICH WILL ES MEIERN SCHEINEN,
ALS WENN SICH DIE STRASSE HEBT.

Veel van het hier geciteerde — het is niet anders mogelijk — werd uit het verband gerukt, en nog meer dan bij de teekeningen is juist de opeenvolging, afwisseling en toepassing op elkaar bij de versregels het geestige en mooie — en niet minder de samenhang met de prenten.

Heeft men b.v. aan de les in etiquette: „Bei Damen sollst du fein, gar niemals nicht ironisch sein," op zich zelf reeds veel stichting, grooter wordt deze ongetwijfeld, wanneer wij ze in het geval van een jong heer die een groep afzichtelijke straatveegsters door ironie beleedigde en op onaangename wijze met bezems en goot moest kennis maken, aanschouwelijk zien worden.

In 1859 kwam de in Wiedensahl geborene Hannoveraan Wilhelm Busch, na de polytechnische school te Hannover te hebben bezocht en te Dusseldorf en Antwerpen te hebben gestudeerd, (nu echter als schilder) in München voor het eerst aan het werk voor de Fliegende Blätter. Dat was toen nog gewoon illustreer-werk, bij andermans text. Eerst later begon de schrijver in hem zich te doen gelden, en wel vooral toen hij, naar zijn geboortedorp teruggekeerd, die kostelijke kleine boekjes begon te maken. In Antwerpen waren het oude Vlamingen en Hollanders, Rubens, Brouwer, Teniers en Hals, die hem het meest in verrukking brachten. Brouwer vooral. En terwijl waarlijk overigens de stamboom van Busch als kunstenaar moeilijk zou zijn op te maken, zijn er teekeningen en aquarellen van Brouwer, waarin wij met een beknoptheid en levendigheid, een kernachtige en rijke schetsmatigheid als Busch eigen zou worden, die zelfde bolruggige, woeste, grimmige, pootige boerenkerels op een kluitje bij elkaar ziet zitten drinken, die men in „die Particuluristen" kan zien complotteeren om een geschenk aan den afgezetten koning te doen toekomen. In het algemeen toonen de wilde Hollander uit de 17e en de schalksche Neder-

sakser uit de 19e eeuw meermalen eenzelfde voorkeur. Met wellust beelden beiden de pijnlijke operatie van het kiezentrekken door een dorpsheelmeester af, of de rauwe knuistenstrijd tusschen boeren; verwant is beider gansche wereld, waar onbeperkt het oude vuistrecht geldt.

In München, bij de toenmalige academische strooming, kwam, zegt hij, zijn vlaamsche scheepje, dat dan ook wel slecht bestuurd werd, niet recht opdreef. Wel maakte hij er met genoegen karikaturen in den „Kunstverein."

Doch zijn verder leven werd nu dat van den eenzelvigen vrijgezel, die zich stilletjes wijdt aan zijn kunst. Van verkeer met vreemden werd hij steeds schuwer, voor de hulde der wereld steeds onverschilliger. In zijn korte autobiografie zegt hij voor een boekenwurm en zonderling gehouden te zijn. Het eerste ten onrechte, hoewel hij den Bijbel, de groote treurspeldichters, en de bekentenissen van Augustinus, Pickwick, en Don Quichote kent en de Odyssee voor het mooiste sprookjesboek houdt. Maar een zonderling, geeft hij toe, dat zou hij dan nog eerder zijn. De paar boekjes die hij nog schreef nadat de serie geïllustreerde geschiedenissen had opgehouden, de twee proza-vertellingen Eduards Traum en der Schmetterling, en de versbundels Kritik des Herzens en Zu Guter Letzt, overtreffen misschien als litterair werk het vorige. Het proza is van een nijpende bitterheid in narrenpak gestoken, die men nauwelijks ergens weervindt, maar in de verzen, vooral in het laatste bundeltje ontmoet men toch weer een zachtmoediger, — zij het sceptische — wijsheid, zekere berusting en een hooge verdraagzaamheid.

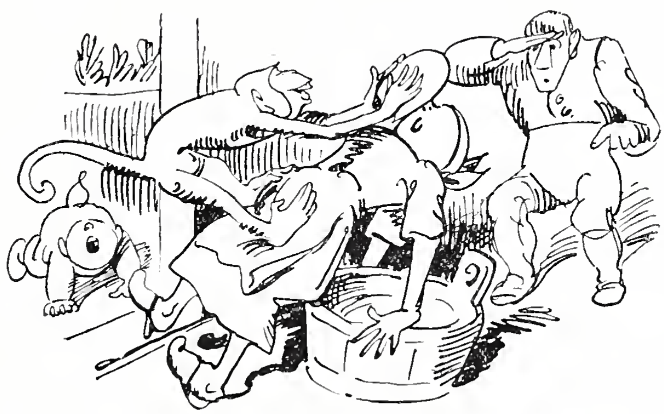
UIT: DER GEBURTSTAG.

Maar nu de teekenaar!

In het begin sloot zich de vorm van zijn prenten bij die van Richter e. a. aan; ook hij werkte voor de houtsnee, met zoo weinig mogelijk, propere lijnen, stevig modelleerend, spaarzaam, en dan slechts ter verduidelijking schaduwen aanbrengend. Men moet zijn teekenwerk eigenlijk het liefst niet in de gekleurde uitgaven zien, want juist de eigenaardigheden van zijn handschrift (als het ware) ziet men in het enkel zwart en wit veel zuiverder. Tusschen die oude Bilderpossen, verzameld in de albums „Schnaken und Schnurren" en „Kunterbunt" en de laatste b.v. in „Julchen" en „die Haarbeutel", is een enorm verschil, doch een verschil in manier alleen. Die latere teekeningen krijgen steeds meer den vorm van zeer losse, bijna wilde, doch prachtige krabbels, die er soms haast uitzien als caligrafische spelletjes, doch ondertusschen zoo enorm expressief zijn. Een contour-teekening die, als het éénig voorbeeld wellicht in de moderne Europeesche lijn-teekenkunst, nu eens volstrekt niet op de Japanners schijnt geinspireerd, doch het volkomen logische resultaat schijnt van een zelf voltrokken vereenvoudigingsproces. Men ziet meer en meer den haal, de krul en de streek met onbemerkbare subtiele nuances verrijkt, van de meesterlijk geregeerde teekenpen.

Doch van den beginne af is de opvatting sterk individueel, ontstaan als het ware uit een bijzonderen kijk op menschen en dingen, uit een observatie, die uit alle vormen het

eigenlijk organisch-expressieve wezen filtreert. In felle tegenstelling met Menzel b.v. heeft Busch ongeveer niets geteekend óm het te teekenen alleen. Men kan zeggen, nooit om het als ding op zich zelf te leeren kennen. Bij elk voorwerp is de rol die het speelt in zijn geteekend drama in de eerste plaats en bijna uitsluitend belangrijk. Vandaar dat hij zich met een welgelukt paar strepen afmaakt van de natuurtafreelen als décor voor zijn handeling, een kamer, meubelen, bijfiguren even aangeeft. Niets is in zijn werk overladen, nooit houdt hij u vast, men moet altijd voort, voort naar de ontknooping. Van compositie in den conventioneelen zin is nooit sprake. Hij kiest een treffende, afdoende, schijnbaar onbeholpen, kinderlijke rangschikking voor zijn figuren, zet ze op een rijtje, over elkaar, achter elkaar, duwt ze in hoeken, plakt ze bij klissen opeen, nooit en nimmer trachtend naar „natuurlijkheid", altijd naar een overrompelende, een drastische, een volstrekt onontkoombare duidelijkheid, de duidelijkheid die een kinderteekening pleegt te hebben, die Struwwelpeter heeft. En toch zijn tallooze van die prentjes als proeven van zwart en wit verdeeling op zichzelf iets prachtigs, als vulling van een stukje papier zoo mooi als de mooiste decoratie.

UIT: FIPPS DER AFFE.

Busch heeft niet voor niets altijd een sterke voorliefde voor de oude Hollanders en Vlamingen gehad. Hij heeft een echt Noordelijk temperament. Slechts is bij hem de geest van nadenken en kritiek nooit in droomerigheid of sensitiviteit verzonken, doch zeer lang voortdurende actie geworden, maar die actie was merkwaardig beraden, had niets van het wilde, koortsachtige gebaren, dat wij bij zuidelijke satirici vinden. In het werk b.v. van den grooten Daumier treft altijd weer het medegesleepte en meeslepende, Busch heeft, als Breughel, den breeden stijl in het verfijnde, bij alle schijnbare woestheid, iets beredeneerds, hij valt niet aan, doch toont aan. En zijn handschrift, hoewel gaandeweg zoo vlot en kernig wordend, overrompelt nog niet eens zoo zeer door de brutaliteit als het door zuiverheid en innerlijken rijkdom beeit.

Elementair als de compositie van een prent, is de compositie van geheel een boekje. In contrast met den tekst, die hoe kort en krachtig hij ook zijn kan, uitstapjes maakt, grappen aandraagt en nabetrachtingen houdt, is de beeldende mededeeling de zakelijkst mogelijke. Max und Moritz, dat onsterfelijk epos der baldadigheid, is daarvoor een prachtig bewijs. Slechts die bengels zelf en hun slachtoffers treden op, wie in de historie afgedaan heeft treedt af; bij-personen of figuren zijn er niet. Is de aandacht van verteller en toehoorder voor een oogenblik slechts op één of een paar der aanwezige figuren geconcentreerd, dan blijft de rest op verren achtergrond, of wordt geheel weggelaten. Heeft hij in of na afloop van een geval een deur noodig, waardoor iemand zal hebben te verschijnen of te verdwijnen, dan komt die deur op het gegeven oogenblik te voorschijn op een plaats, waar voorheen wit papier was. En zoo voort, tot het ongelooflijke. Hij is de vindingrijkste weglater, die de teekenkunst wellicht ooit kende.

Busch is, ik gaf het reeds aan, de groote parodist in alles. Niets dat hij teekent, zal ooit zuiver fantastisch, geheel uit zijn duim gezogen zijn, niets is ooit toevallig; er steekt geen romantiker in hem als in den heerlijken Oberländer of in den in Engeland (ongeveer 1820 - 1840) even populairen en beminden karikatuurteekenaar George Cruikshank. Hij bespot steeds iets werkelijks, en wel bij voorkeur iets zeer gemeenzaams. Hij is daardoor frappanter, misschien genietelijker, doch zeker minder onschuldig. Een tournooi tus-

schen twee ridders zal ons misschien minder spannend, doch het zal ons mooier en niet zoo pijnlijk voorkomen als de grimmige kijf- en vechtpartijen van een alledaagsch burgerlijk echtpaar, een hardnekkige strijd over een haar in de soep, of om den huissleutel. Het demonische vuur, dat uit de oogen van een Cruikshankiaansche spookverschijning blaakt, mag ons doen griezelen, kwaadaardiger doch ook belangrijker vinden we het als het ons aanloert uit die van een wraakgierigen boer, die „grausam-heiter" de dieven van zijn appels gaat bestraffen. Grotesker nog dan de grijns van een sprookjes-kobald werkt die van een met luidruchtige voldoening zijn lievelingskost smakkend verorberende Herr Knopp of van de met haar meesters tandenborstel zich het monstrueus gebit poetsende keukenmeid.

UIT: SCHNURRDIBURR.
UND JETZT, DA GIBT ER GAR ZUM SCHLUSS
DEM GUTEN MÄDCHEN EINEN KUSS.

Hoe wezenlijk zijn al die menschen, schijnbaar uit krullen, krassen en strepen opgebouwd, uit meelzakken, turven, stokken, stukken deeg, of uit spiermassa's, knoken, pezen geconstrueerd, hoe prachtig zitten ze in elkaar! Het organische in hen is buitensporig ontwikkeld. Van hen kan het niet gezegd, dat ze geen „corps" hebben, hun corpus kan een stootje velen. Dit is voorwaar niet overbodig, want geen oude dolle pantomime, waar zoo met de menschen wordt gesold. En hier is het meenens, hier worden de klappen en trappen niet voor de leus uitgedeeld en klinken niet verdacht. Vooraf gaat altijd de gewichtige kalme inleiding van het verhaal, met de meestal hoogst parmantige tot slachtoffer van het dollen voorbestemde doch vooralsnog volkomen impassibele menschjes, dan komt onvermijdelijk, langzaam maar zeker, de vernieling, tot aan het slot de aldoor hoogst lakoniek gebleven verteller, de nuchtere, stellige, zenuwlooze kletsprentvertooner, gemoedereerd, praktisch en zakelijk den afloop resumeerend meedeelt. Maar te meer voelt men de ergheid van het gebeuren aan de handelende en mishandelde figuren. Het geldt voor niets, wanneer hun lichamen als een harmonika in elkaar worden geschoven, als een koek platgeplet, als een vlinder opgeprikt, als een tol gedraaid, als een lap goed doorgeknipt, als een elastieke band uitgerekt worden. Met natuurwetenschappelijk conscientieuse securiteit deelt de teekenaar ons elk stadium mee in de buitelingen- en vergissingenreeks van een dronkaard, in het nemen van een snuifje en zijn gevolgen, tot het nieuwsgierig kijken in den zakdoek na afloop van de niesbui toe, of de radicale waschbeurt van een bestoft reiziger, of het ravotten van kwajongens, dat in alle détails gememoreerd wordt als gold het een oorlog tusschen gansche volkeren — en met bizondere voorliefde het verdelgingswerk dat een alleen gelaten kind of dier aan dingen van waarde uitoefent. Welke overtuigenskracht heeft zijn charge! Niets is gemeener dan zijn heilige Antonius met zijn grove kale kruin en zijn geitenbaard, niets botter en zinnelijker dan de fromme Helene, haar vraatzuchtige man en haar geniepige neef Franz. Hoe alledaagsch en toch hoe hatelijk is de zelfgenoegzame hardheid in den sloffen Onkel Nolte, wat prachtige, sullige bekrompen, brutale gestalten zijn die boeren in „die Particularisten" met hun latente woestheid,

UIT: DIE FROMME HELENE.
ONKEL NOLTE.

zooals ze tot één klomp stiekem, dom vooroordeel om de kroegtafel plakken en brommen. En anderzijds, de snaken, die al de levenslust, de volbloedige opgewektheid van deze eeuwig frissche kunst belichamen, die onvermijdelijke en onbedwingbare Maxen en Moritsen, bösen Buben van Corinth, met al hun „Rührig und Betriebsamkeit", die vroolijke boosdoeners — lang zullen ze leven! — Wat smoelen trekken zij! Hoe glinsteren hun oogjes van schelmsche pret, hoe veelbelovend — veel onheil spellend wel te verstaan —, zijn hun passen, hun handgebaren zelf! Met zijn luttel middelen toont Busch zich, in een schijnbaar grove taal, de verfijnde en rijpste physionomienkenner. Lavater is bij hem een sukkel. Die ooren, die halzen die monden, die neuzen, met hoe weinig — één streep, één krul, één winkelhaak — zijn ze gegeven, en hoeveel drukken ze uit! Maar de teekenaar is even onbarmhartig als alziend en alwetend. . . .

De magerheid dezer menschen is nooit sierlijk doch harkerig, hun dikte nooit gezellig, doch walgelijk, hoe schunnig, morsig, ordinair, verslonst, versukkeld, verzeuld heeft het schransen, het zuipen, het snuiven, het smoken zijn huisbakken oude stoffels gemaakt, hoe pijnlijk onbevallig, vermuft, verfonfaaid, verhobbezakt, vervunst, versukkeld is zijn huissloof. En de kleeren, wat hebben ze al niet mee gemaakt! Hoe afgezakt en uitgezakt zijn de jassen, hoe uitgetrokken de zakken, uitgebold de ruggen; wat schoenen dragen die lui, wat knieën puilen uit hun pantalons! De wijven in haar afgemarteldste huisjakken, met haar armelijk haarplukje, de manspersonen met afgetrapte muilen en vormelooze neuzen, dat zijn de prachtigst getroffen typen. De wanten, de rok, het kacheltje, de kamerjapon van een verzuurd oud-vrijertje, de schrale uitgedroogde armen en beenen van een azijnige oude jongejuffrouw, haar verlepte gratieloosheid en povere hulpmiddelen, zijn koel karakteriseeren spaart niets. Hij zoekt het afgestompte, wanstaltige, uitgemergelde of vervette met gusto op. De „mooie meisjes" die een enkel maal voorkomen, zijn een schampere persiflage op het ronde, behagelijke, begeerlijke Duitsche vrouwen-mooi. De kinderen zijn kleine hansworsten of duiveltjes. Zoo slecht als de natuur al die figuren in aesthetischen zin bedeeld heeft, zoo welvoorzien zijn ze van anatomische gaven. Zelfs de oude wijven deelen klappen uit van heb ik jou daar, zelfs die wrakken van oude oomes doorstaan het ongeloofelijkste op het gebied van foltering. De vitaliteit van al deze burleske wezens is wonderbaarlijk.

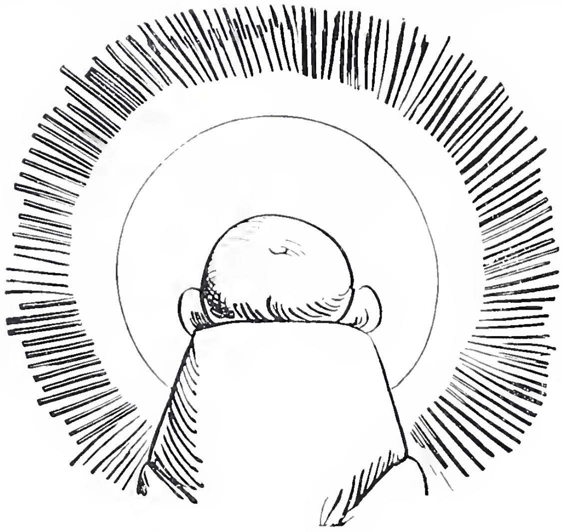
UIT: DER HEILIGE ANTONIUS VON PADUA.

En al dit wild, doldriftig gebeuren is van een onstuimige intensiteit, die aan de zienswijze van oernaturen herinnert. Niets geschiedt hier ten halve. De zweepen knallen daverend, iedere regen is een wolkbreuk, iedere wind een orkaan, ieder vallen is een plof van geweld, alle schrik gelijkt een beroerte, elke lach en kreet dreunt, elke handeling dezer menschen, eten of drinken, slapen of lachen, vechten, dansen of vrijen, beven, schreien of nietsdoen, zet heel hun organisme aan het werk, met een toewijding of ziel en zaligheid er mee gemoeid ware. Zooals bij een sneeuwbal die aan het rollen gaat, groeit ieder begin van een gebeurtenis tot de grootste verhoudingen aan met duizelingwekkende snelheid, koortsig jaagt alles naar den climax toe. . . .

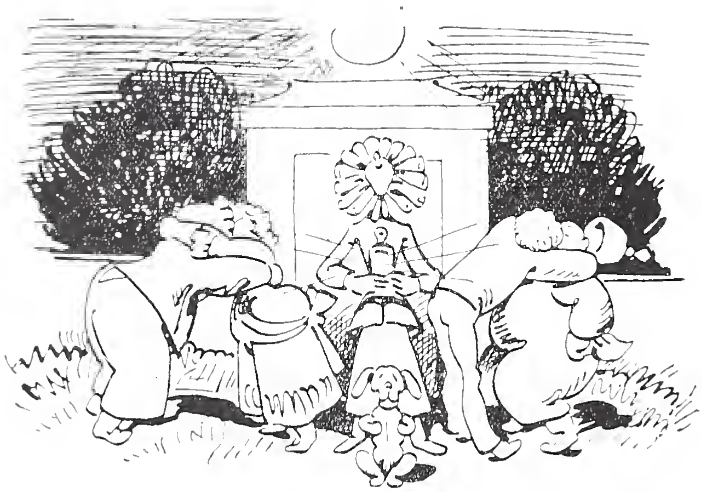
En dan staat de groote droog-komiek

Busch klaar, om met sardonisch phlegma zijn Ei, ei! Schau, Schau! te zeggen, zijn moraalpreekje te houden en te besluiten met een stoïcynsche apotheose.

Is het voorbarig, nu reeds te zeggen dat er zeer veel van wat wij thans in allerlei verfijnde en diepzinnige kunst bewonderen, vergeten zal zijn, als dit machtig monument van clownerie nog alom zal worden bewonderd? Dit is een zoo compleet, zoo sterk en zoo altijd belangwekkend werk, zoo eenvoudig geconcipieerd en zoo rijk uitgevoerd, dat men het bij voorbaat wel klassiek mag noemen. Juist de beperktheid van den gezichtseinder, juist dit eeuwig herhalen van het groote motief, juist het concentreeren van enorme vermogens wijzen erop, hoe wij hier staan tegenover een groot genie. In deze compacte, royale, forsche, platte kunst schijnt een titan aan het werk, een nuchtere, resolute Elementar-Geist, die uit hooghartigen wrevel tegen allen cultus van den schijn, van de abstractie, van dweperij, van verweekelijking en vergeestelijking, met een daverenden lach de menschheid uit den stroom opschrikt en haar zelfgenoegzaam staroogen zijn geweldige vuist vóórhoudt.

UIT: DER HEILIGE ANTONIUS VON PADUA.

HET MUSEUM PLANTIN-MORETUS TE ANTWERPEN

✝✝✝✝✝✝ DOOR MAX ROOSES. ✝✝✝✝✝✝

IV.

De bezoeker van het Museum Plantin-Moretus begint zijn wandeling binnen het gebouw langs eene reeks van drie zalen, die in vroeger eeuwen tot woonplaats der familie dienden en die nu gestoffeerd zijn met meubels, schilderijen en kostbaarheden ontleend aan hare verzamelingen. De eerste zaal, de kleinste der drie, is behangen met Vlaamsche tapijten uit de XVI^de eeuw, verbeeldende episodes uit de geschiedenis van Cyrus en Thomyris en dragende in de boorden de wapens der familie Losson van Hove, voor wie zij vervaardigd werden en het merk van Plantijn, die ze later bezat. Boven den marmeren schoorsteen uit de XVI^de eeuw hangt een Leeuwenjacht, eene gelijktijdige kopie van Rubens' groote stuk uit de Pinakotheek van Munchen; een schildpadschelpen tafel staat in het midden; ter zijde de marmeren borstbeelden van Eduard Moretus, den laatsten bezitter, en van Leopold de Waal, den burgemeester die den eigendom kocht in naam der Stad.

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. HET BORSTBEELD VAN BALTHASAR MORETUS III, DOOR JOANNES CLAUDIUS DE COCK.

Veel grooter en rijker is de tweede zaal. In de lessenaars, die daar in het midden staan, liggen ten toon gesteld een deel der teekeningen, welke gemaakt zijn om te dienen tot modellen aan de graveurs, die de koperen platen sneden voor de Plantijnsche uitgaven. Met duizende bladen van dien aard zijn er voor de drukkerij gemaakt, met honderden enkel zijn er bewaard gebleven. Men mag wel onderstellen dat er in de dagen van opgewekte schepping minder aan bewaren en verzamelen gedacht werd en dat de geteekende blaadjes gemakkelijk bij den koper- of houtsnijder bleven liggen. Zoo zijn er bij voorbeeld dozijnen van teekeningen van Rubens voor de drukkerij gemaakt, die nu in allerlei verzamelingen verspreid zijn en die nooit schijnen bij den uitgever teruggebracht te zijn.

De oudste der tentoongestelde teekeningen zijn acht groote bladen, welke Marten De Vos van 1582 tot 1588 teekende voor een Missaal

in 1600 verschenen; de platen deden dienst totdat in 1614 een stel naar Rubens teekeningen in 1588 gemaakt ze kwam vervangen. Verder een reeks van veertig kleinere teekeningen van denzelfden De Vos voor een Getijdenboek, dat nooit verscheen. Dan volgen reeksen van Peter van der Borcht, teekenaar en graveur, die veel voor de Plantijnsche drukkerij werkte en van elders weinig of niet bekend is; ook een paar reeksen van Adam van Noort, den leermeester van Rubens. Dit zijn de vertegenwoordigers der oude school, die met zorg teekenen, fijntjes, mooitjes en ook wel magertjes, die een overvloed van motieven vinden, maar niets machtigs, niets overweldigends. De graveurs, die naar hen sneden muntten ook uit door keurigheid, door scherpe glanzendheid, meer dan door kleur en breedheid. Met Rubens komt de ommekeer, geweldig en overweldigend; van van Noort heeft hij niets geleerd; hij heeft het in zichzelven gevonden of uit aankweeking van natuurlijke gaven; hij breekt af met de voorgangers en overheerscht de nakomelingen. Daar liggen vier titelplaten, twee drukkersmerken geheel van hem, drie stukken die hij samen met zijn leerling Erasm Quellin leverde. Rubens was de groote vriend van Balthasar Moretus I, den derden bestuurder der drukkerij, zij hadden samen op de schoolbanken gezeten en hun leven lang bleven zij elkander trouw. Ontelbaar zijn de werken die de schilder aan den drukker leverde: van 1612 tot 1637 teekende Rubens de meeste titelplaten en verscheiden reeksen der illustraties, die de Plantijnsche uitgaven versieren. Wij weten wat hij er voor ontving: in de rekeningboeken van het huis lezen wij dat voor een teekening in-folio 20 gulden, voor eene in-quarto 12, voor eene in-octavo 8 en voor eene in-24° 5 gulden werden betaald. Rubens voerde ook een paar paneeltjes in grauwschildering uit; zij hangen hier in de zaal: het eene is een titelplaat, het andere een drukkersmerk, dat van Jan Meursius, die een tijd vennoot van Balthasar Moretus was. Voor dit laatste werd den schilder 24 gulden betaald. Uit het kleine stukje ziet men wat rijkdom aan geest en vernuft de groote meester in die zinnebeeldjes placht te leggen. Het merk van Van Meurs was een broedende hen met de leus: Noctu incubando diuque, (broeiende [en mij bevlijtigende] dag en nacht). Dit figuur neemt de hoofdplaats in, maar daar rond wordt een lijst gevormd, waarin het hoofd van Minerva en een uil, de gezel van de godin der Wijsheid en het zinnebeeld van den Nacht met een hoofd van Mercurius, den God van den Handel en den haan, zinnebeeld van den dag, voorkomen; bovenop staat een antieke lamp, zinnebeeld van het licht verspreid door de pers; beneden de slangenstaf en een trompet, verbeeldende Handel en Faam. Ziedaar een overvloed, haast een overdaad van nog al uiteenloopende, maar gelukkig gevonden denkbeelden in kleinen kring samengevat en die allen zoo goed tegen elkander opwegen en zoo gemak-

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. BLAD VAN GOUDEN LEDER (ZAAL XVIII).

kelijk dooreenslingeren en ineensmelten alsof de natuur ze zoo had doen samengroeien. Na de teekeningen van Rubens volgen tal van stukken door zijn leerlingen en de leerlingen zijner leerlingen tot in de tweede helft der achttiende eeuw gemaakt.

Rond de zaal hangen de portretten der oude meesters van het huis, hunner verwanten en vrienden. Tien zijn er door Rubens: Plantijn en zijn vrouw; Jan Moretus en zijn vrouw Martina Plantijn; zijn vader en moeder, Jacob Moerentorf en Adriana Gras; Arias Montanus, Abraham Ortelius, Petrus Pantinus en Justus Lipsius, de vier laatste beroemde mannen, die in het huis verkeerden. Die stukken met vele andere nog werden gemaakt om in de „groote Camer boven de lijste gehangen te worden". Rubens had ze in rekening gebracht tegen 24 gulden het stuk, maar zijn vriend Moretus „erkende" slechts 14 gulden 8 stuivers. Rubens verstond het zoo niet en bij het sluiten der rekening teekent hij zijnen afdingenden vriend nog 9 gulden 4 stuivers per portret aan, die hij moest opleggen.

MUSEUM PLANTIN-MORETUS.
BLAD VAN CORDUAANSCH LEDER (ZAAL IX).

Het zijn geen meesterstukken van den vorst der Antwerpsche teekenschool, welke wij te zien krijgen. Indien men voor bewezen aanziet dat Rubens honderd gulden voor een dag arbeidsloon rekende, iets wat uit een woord van Balthasar Moretus zelf kan opgemaakt worden, zou hij vier dier portretten per dag afgewerkt hebben. In elk geval zijn het malsch gepenseelde, warm gekleurde stukken, waar Rubens de vleezen in schilderde en die niet naar het leven, maar wel naar andere conterfeitsels gemaakt zijn. Hoe Rubens een model omwerkte, dat hij te volgen had, zien wij hier duidelijk. Boven den schoorsteen staat een portret van Plantijn, dat in 1584 geschilderd werd en dat Rubens dertig jaar later tot model diende voor het stuk dat aan een der wanden hangt; het is een ware omschepping en vernieuwing van vleesch en bloed, dat hij den ouden man heeft doen ondergaan.

Stippen wij in dezelfde zaal nog een paar kostbare meubels aan. Het eene een kastje van palissander, ingelegd met geniëlleerd tin, voor de Moretussen gemaakt. Het ander is belegd met schildpadschelp en versierd met 23 miniatuur-schilderingen op wit marmer, omlijst met ebbenhout: een rijk stuk, evenals het vorige dagteekenende uit de XVII^de^ eeuw.

Een ander soort van kostbaarheden treffen wij aan in de volgende zaal, even groot als die welke wij verlaten. Hier liggen in den grooten lessenaar, in het midden der kamer, de kostelijkste handschriften, deelmakende van de bibliotheek der oude eigenaars. Het zijn gedeeltelijk werken, die zij kochten om ze te herdrukken, zooals daar zijn een exemplaar van Froissard's *Chroniques*, twee Latijnsche Bijbels uit de XV^de^ eeuw, verscheiden Latijnsche klassieken, een H. Augustinus. Andere handschriften integendeel zijn klaarblijkelijk gekocht om de rijke versieringen, waarmee zij afgezet zijn: zoo een twaalftal Vlaamsche en Latijnsche Getijdenboeken met gekleurde miniaturen en beeldletters, een handschrift van drie verhandelingen van Cicero in het Fransch vertaald, kopij van een der werken voor hertog Jan de Berri uitgevoerd; zoo vooral de prachtige Bijbel in 1401 en 1402

gemaakt voor Conrad de Wechta uit Kuttenberg in Bohemen, om door dezen meester der munt aan koning Wenceslaus aangeboden te worden. De prachtige miniaturen en bladzijden werden uitgevoerd door de kunstenaars, die toen te Praag voor koning Wenceslaus werkten.

De muren dezer zaal zijn behangen met schilderijen, die toebehoord hebben aan de oude eigenaars en waaronder vooral op te merken zijn zeven stukken van Rubens, portretten van beschermers van kunsten en letteren. Zij werden door den meester geleverd; hij liet ze uitvoeren door zijne leerlingen en hertoetste ze. Tal van allerlei zeldzame en kostelijke stukken zijn in twee kleinere lessenaars tentoongesteld: de afbeelding in waterverf van den eersten aardappelplant in Europa ingevoerd in 1589, een paar gedichten door H. M. Carmen Sylva voor het Museum geschreven en geïllustreerd, een paar ivoren barleeven en meer andere.

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. DE OPEN GAANDERIJ-RECHTERZIJDE.

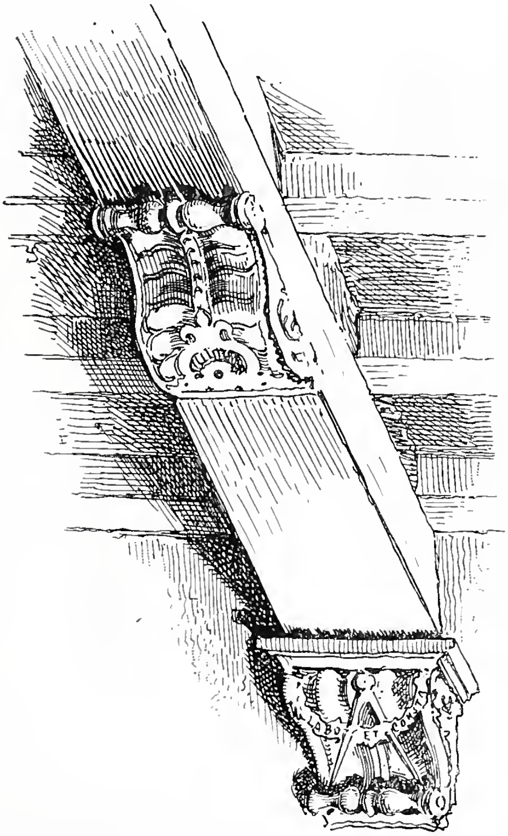
Deze zaal uitgaande komt men in de overdekte gaanderij, die loopt langs de achterzijde der binnenplaats en waar zich de ingangen tot de vier volgende zalen bevinden. De voornaamste stoffeering is eene pomp uit de zeventiende eeuw, in blauwen gepolijsten arduinsteen met koperen bek en een eikenhouten trap met gebeeldhouwden pijler en leuning. De konkel van de onderste trede draagt het jaartal 1621. De leeuw, die den stijl bekroont, houdt de wapens vast van Balthasar Moretus III en van zijne vrouw Anna Maria de Neuf. Daar dit lid der familie eerst in 1692 geadeld werd is dit wapenschild in vervanging van een ander sieraad eerst na dit jaar aangebracht.

Nevens de trap gaat men den gang in, leidende naar den boekenwinkel, die uitkomt in een zijstraat en waar men een evenbeeld van den ouden Plantijnschen winkel vindt.

Men vindt hem hier weer in geheel zijn ouderwetsche eigenaardigheid. Aan de eene zijde den toog, waarop zich nog bevinden het weegschaaltje en de gewichten der gouden munten zooals die in de zeventiende eeuw gebruikt worden; tegen de wanden Plantijnsche drukken zoo als die te koop gesteld waren; den Catalogus der verboden boeken uitgevaardigd door den hertog van Alva; den prijs courant der volksboeken, boven of beneden welken het verboden was ze te verkoopen; de prijs-couranten der Plantijnsche en vreemde drukkerijen, die der Aldi te Venetië van 1592, der koninklijke drukkerij te Parijs van 1628, der Bruigotti te Rome van 1628, van Pierre Roville te Lyon van 1628.

Achter den winkel bevindt zich het kamertje waar de verkooper zich ophield. Nevens deze twee plaatsen, een derde tot salon ingericht,

waar men kostelijke Audenaardsche tapijten, twee oud-Vlaamsche kasten, een luster in geslepen glas, een marmeren schoorsteen waarboven een gezicht van Antwerpen door Schoevaerts staat, een klavesimbel van 1735, portretten van Plantijn en zijn vrouw bewondert. Door een zeer rijk gebeeldhouwde eiken deur, in den stijl der vroegste Vlaamsche Renaissance, keert men terug onder de galerij. Men gaat een paar stappen verder en treedt in eene groote zaal waar de geschiedenis der Boekdrukkunst van de eerste tijden tot in de XIX^de^ eeuw uitgebeeld wordt door eene reeks kostelijke boeken toebehoorende aan de oude Bibliotheek van het huis en voortgebracht door de beroemdste persen van Duitschland, de Nederlanden, Italië, Frankrijk, Zwitserland, Spanje enz. Schatten van kostelijke drukken zijn hier bijeengebracht, te beginnen met den 36-regeligen Bijbel van Gutenberg, wiegedrukken uit Duitschland, de meesterwerken der Aldi. die van Junta, van Jenson, van Colard Mansion, van Theodoor Mertens, van Pigouchet, van de Estiennes, Frobenius, de Elseviers en van zoovele als er door de eeuwen heen het edelste aller ambachten uitoefenden en vereerden.

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. KRAAGSTEEN MET HET PLANTIJNSCHE DRUKKERSMERK EN ZOOL ONDER EEN BALK (ZALEN XV EN XVI).

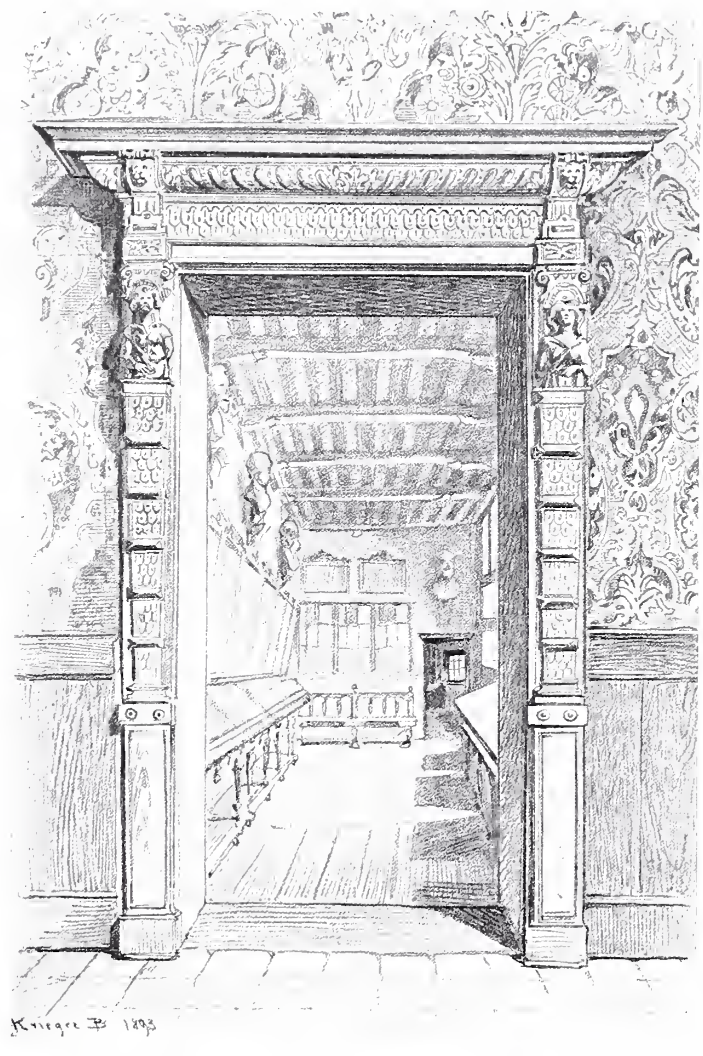
In een onlangs aangebouwd bijlokaal, een aanhangsel van het Museum, zijn een paar nieuwe zalen ingericht. De eene, beneden, is gewijd aan de gezichten van de oude stad Antwerpen en bevat onder anderen de schilderingen in waterverf in de verleden eeuw door Jos. Linnig uitgevoerd; de andere boven bevat eene verzameling van teekeningen der Antwerpsche schilders bijeengebracht door den schrijver dezes.

Wij keeren terug naar de binnenplaats en treden nu de reeks der zalen binnen die meer bepaald tot de drukkerij behooren. Voorcerst de Correcteurs-kamer. Hier in deze ruime stemmige plaats, verlicht door drie ramen, die in den zomertijd omlijst zijn door de ranken van den ouden wijngaard en langs waar de zon dan zoo vriendelijk de sombere meubeleering komt opvroolijken, werkten twee en half eeuwen lang de opvolgers van Kilianus en Ravelinghen. Daar aan die lange tafel tegen die vensters, op die banken, tegen die sober sierlijk bewerkte beschotten, zaten zij; de laatste proeven die zij lazen liggen er nog; de ijzeren kandelaars met hun snuiters, waarop de laatste kaars brandde die hen lichtte, staat er nog; het is alsof zij gisteren opgestaan waren en straks hun arbeid gingen voortzetten. Twee der oudste en beroemdste hunner zijn nog vertegenwoordigd door hunne portretten: Kilianus, de vader der vaderlandsche taalkundigen, zit daar voor zijn lessenaar, de kopij in de hand de proef vóór zich. Poelman, die terzelfder tijd wever en latinist was, zit aan zijn schrijftafel; zijn vrouw werkt ter zijde aan haar spinnewiel. Beide stukken werden geschilderd door den zoogenaamden Pseudo-van de Venne.

Nu treedt men in het kantoor, waar de meester of de klerk van het huis de boeken hield: daar staat zijn lessenaar, daar in den muur is het brievenbestek uitgehold, daar volgden tien geslachten elkander op in het beheer der aartsdrukkerij.

Nevens de werkplaats van de bestuurders is die van een hunner voornaamste vrienden Justus Lipsius. De beroemde Leuvensche en

Leidensche professor was een boezemvriend van Plantijn. In het Museum bewaart men een blaadje papier bevattende de laatste woorden geschreven door Plantijn en gericht tot den beroemden geleerde. Een zijner leerlingen bewaarde ze en zond ze aan Balthasar Moretus. Door het toedoen van den professor werd de drukker in 1583 naar Leiden geroepen. Na Lipsius' terugkeer in de zuidelijke gewesten hernam hij zijn werken met Plantijn, die hem was voorafgegaan. Hij had zijn eigen kamer in het huis van den vriend, die de meeste zijner boeken uitgaf; dezes kleinzonen woonden bij hem te Leuven, toen zij daar studeerden, en drukten de boeken van hun professor toen zij aan het hoofd van het huis stonden. Zijn geschilderd portret gedagteekend van 1585 hangt daar boven de deur; tegen den wand, tal van schriften en drukwerken getuigende van de vriendschap der twee merkwaardige mannen. Het anders bescheiden kamertje is met kostelijk oud Corduaansch leer behangen.

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. DE INGANG DER KOPEREN-PLATEN KAMER.

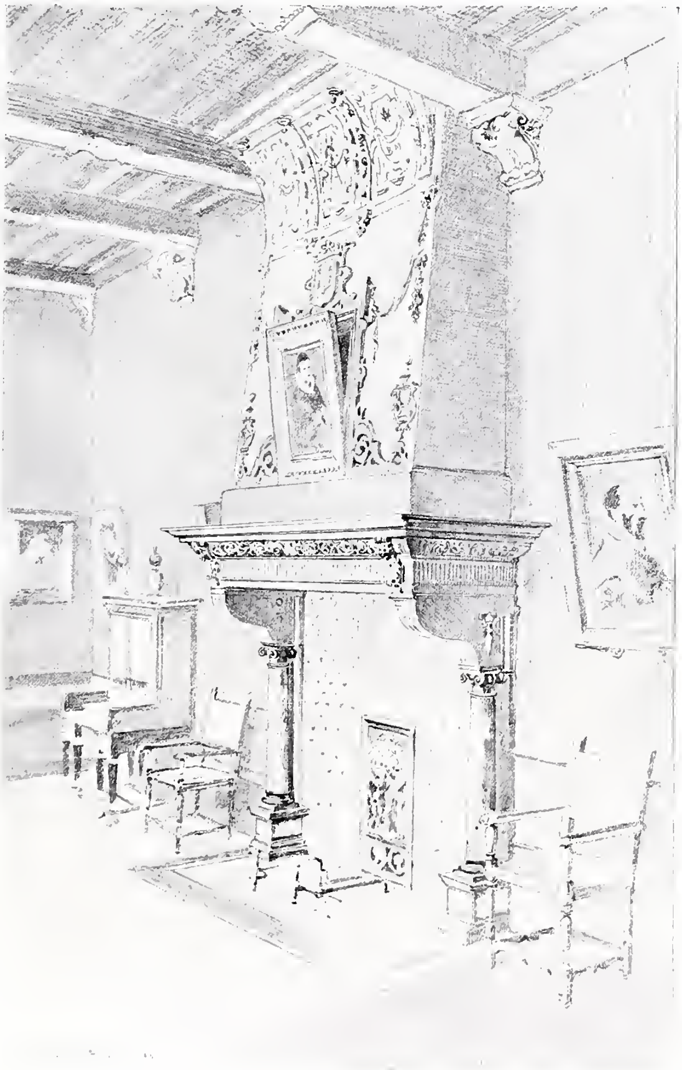
Nu treden wij in de eigenlijke drukkerij. Vooreerst een zaaltje waar de gebeeldhouwde houten beeldletters uitgestald zijn. Plantijn, die een kunstenaar was terzelfder tijd als een nijveraar, kon ze nooit schoon en talrijk genoeg hebben. Er bestaat geen kostelijker materiaal dan dit, welk hier bijeengebracht en bijeengehouden is: letters met onderwerpen uit de gewijde geschiedenis, uit de levens der heiligen, uit de fabelleer, letters met vruchten, met dieren en met het allerliefelijkste krul- en loofwerk der oude Vlaamsche en Fransche Renaissance; Latijnsche, Grieksche, Hebreeuwsche letters, geteekend door Peter van der Borcht, Peter Huys en andere Antwerpsche kunstenaars of door Geofroy Ballain van Parijs en door Plantijn's gewone graveurs Antoon van Leest, Arnoud Nicolaï, Cornelis Muller gesneden.

Voortgaande komen wij in de letterkamer. Langs de wanden zijn van onder tot boven de kasten getimmerd, waarin de pakken gegoten letters opgestapeld zijn, de mooie Plantijnsche letters van alle talen, in alle grootte. In 1575 toen Plantin er een inventaris van liet opmaken en drukken bezat hij er 73 verschillende soorten, bij zijn dood waren er in het werkhuis te Antwerpen 44605 pond, in dat van Leiden 4042 pond.

Dan volgt de drukkerij, verlicht langs twee kanten. Aan de eene zijde staan tegen de ramen de letterkasten, waaraan de zetters

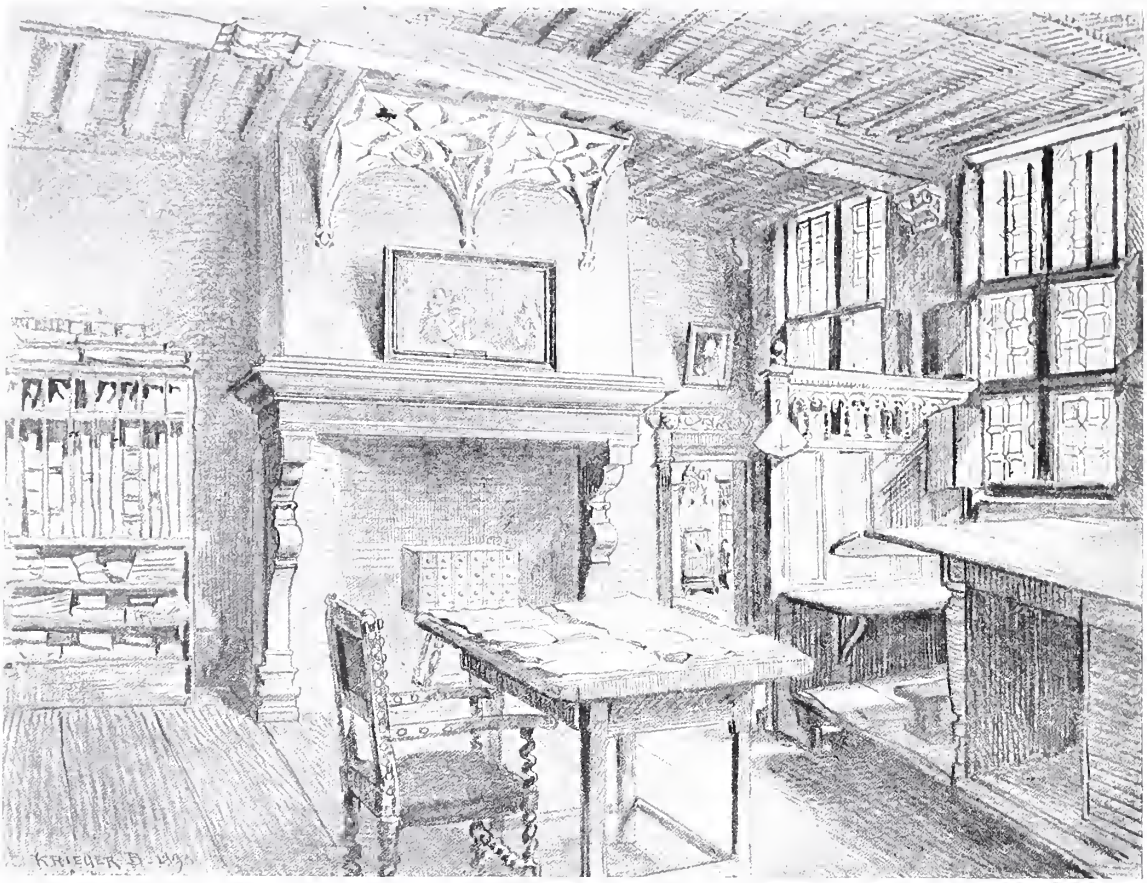
werkten, aan de andere zijde de persen; er staan er nu nog vijf die in gebruik gebleven zijn tot in 1876 en waarop nu en dan nog een blaadje getrokken wordt. Ginder aan het uiteinde der lange zaal staan er twee, de oudste die in de drukkerij gebezigd werden, die lang uitgediend hebben, maar die men in het huis, waar alles werd bewaard, heeft aangehouden en afzonderlijk heeft geplaatst als op een eeretrede in herkenning hunner oude trouwe diensten. Van fatsoen verschillen zij weinig van die welke tot in de laatste jaren van den tijd der handpersen werden gebruikt. Plantijn bezigde er vroeger veel meer: er zijn jaren geweest dat hij er twee en twintig in gang hield, in een tijd toen de grootste der Fransche drukkers, de Estienne's, er slechts vier bezaten.

Vlak tegen den ingang hangen tegen den muur de gedrukte reglementen en verordeningen, die in deze eerbiedwaardige ruimte moesten nageleefd worden". Statuten, Articulen, ende Pointen gheadviseert ende gheaccordeert, die sonder arghelist sullen moeten onderhouden wesen van alle de ghene, die in dese Druckerije, ghenaemt den Gulden Passer, sullen willen hanteren". Zoo heet het in de mooie geannoblisseerde taal, welke onze voorouders in de XVI^ste^ eeuw employeerden. Er zou heel wat aan te halen zijn uit die reglementen ofschoon onze deftigheid niet dulden zou alles over te schrijven. Laat ons maar aanstippen: dat de meeste tekortkomingen bestraft worden bij verbeurte van een kruikske bier van drie stuivers en daar de drukkerij geen letter *K* bezit werd het woord „Cruyckske" op deze wijze gezet: „Cruycxlzen".

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. ZAAL II MET DE PORTRETTEN GESCHILDERD DOOR P. P. RUBENS

Hiermede is de laatste zaal van de benedenverdieping doorloopen. Thans schrijden wij den vloer onder de poort over en gaan de trap op naar de verdieping. In de drie eerste kamers vinden wij een uitstalling van de Plantijnsche drukwerken, van allerlei soorten. Zie hier het oudste boekje van 1555: La Institutione di una fanciulla nata nobilmente, in een lessenaar, met de oudste der Plantijnsche drukken, bevattende onder andere Les Ordonnances de la Toison d'or, die Plantijn drukte in 1559 en die zijne opvolgers na hem uitvoerden; dan werken van klassieke schrijvers, verscheiden met correctiën van de hand van den verzorger der uitgave; daarna een reeks kruidkundige boeken; een

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. DE CORRECTEURS-KAMER.

reusachtig Antiphonarium nevens een Atlas van Ortelius; een lessenaar met wetenschappelijke werken en met prenteboeken, twee deelen van den veeltaligen Bijbel; de *Plechtige Uitvaart van Keizer Karel*, met hare groote afgezette platen en meer andere. In de derde zaal vinden wij de werken uitgegeven door de Moretussen en de overige afstammelingen van Plantijn: van Ravelinghen te Leiden, Gillis Beys en Adrien Périer te Parijs. In de eerste en glorierijkste eeuw van zijn bestaan bracht het huis te Antwerpen voort in ronde cijfers: van 1555 tot 1589, onder Plantijn, vijftienhonderd werken; onder Jan Moretus I, van 1590 tot 1610, vierhonderd; van 1610 tot 1618, onder de gebroeders Jan Balthasar Moretus I, tweehonderd; onder Balthasar I alleen, van 1619 tot 1641, vierhonderdvijftig; van 1642 tot 1655, onder Balthasar II, honderdzestig. In de drie zalen waarin deze drukken tentoongesteld zijn, ziet men langsheen de muren tal van merkwaardige dingen: in de eerste zaal een overgroote gekleurde gravuur van Robert Péril verbeeldende de Intrede van Keizer Karel en van Paus Clemens VII te Bologne in 1529; een lijst in de eerste kamer bevat een afdruk der verzen door en voor Plantijn geschreven, een ander een Catalogus aller werken door Plantijn gedrukt, door Jan Moretus in 158[illegible] op een blad papier van verscheiden aaneengekleefde vellen geschreven en zijn schoonvader aangeboden: een der vele getuigenissen van den eerbied, den eeredienst zou men soms zeggen, die de nakomelingen aan hun stamvader wijdden.

In de tweede zaal een schilderij van Geeraart Zeghers Christus verschijnt voor zijn moeder na zijne opstijging uit het voorgeborcht der Hel en de Kruisdraging door Lambert van Noort; twee kassen met Chineesch porselein en koste-

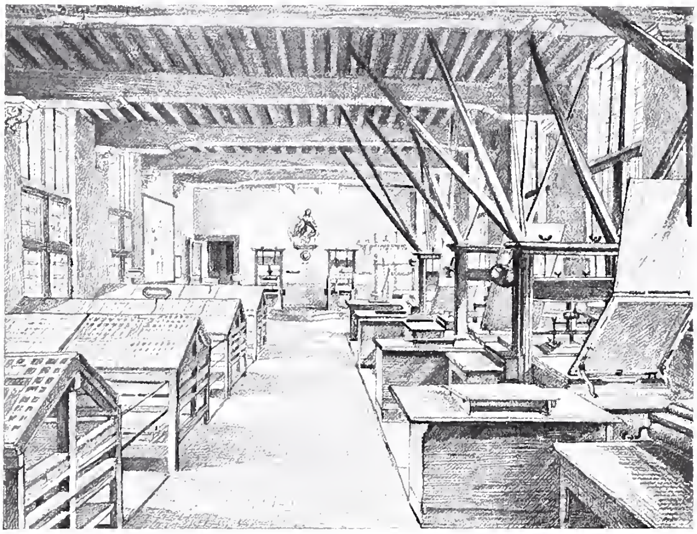
MUSEUM PLANTIN-MORETUS. DE SLAAPKAMER.

lijk zilverwerk; tal van teekeningen waaronder 36 stuks zinnebeeldige figuren door Frans Floris, een kostelijke kast van Boule, belegd met koper en ingelegd met ebbenhout, waarop een prachtige pendule Louis XV.

In de zalen, die men verder doorloopt, zijn er twee waarin de gegraveerde houten platen geborgen zijn, welke Plantijn en zijne opvolgers lieten snijden. Het Museum bezit er zoo veertienduizend. Enkele groepen zijn tentoongesteld: de talrijke platen voor de Missalen en Brevieren, de nog talrijkere voor de Emblemata van Sambucus, Alciatus, Claude Paradin, Hesius, de Romeinsche Keizers van Goltzius, de Spelen van Zinnen gemaakt voor Silvius, de platen voor de Kruidkundige werken van de Lobel, Dodoens en Clusius, de Stedenplans van Guicciardini, de lange reeks van Plantijnsche drukkersmerken en de rijke verzameling omlijstingen en titelplaten, die Plantijn in de jaren zestig liet teekenen te Parijs door Geoffroy Ballain. In een der kassen liggen de platen van Houwaerts Vegasides plein en andere geteekend op hout, gereed gemaakt voor den snijder, maar niet gegraveerd. In de eerste der zalen van de houtsneden ziet men als merkwaardige stoffeering de oudste kaart van Vlaanderen door Geeraard Mercator in 1540 uitgegeven, en het groote plan van Antwerpen, van 1565, opgemaakt door Virgilius van Bolonje en Cornelius Grapheus, gedrukt door Egidius van Diest: de exemplaren van de twee laatste uiterst belangrijke stukken zijn eenig.

In de tweede zaal ziet men boven den schoorsteen een groot schilderij, het Drukkersmerk van Plantijn, den Gouden Passer, door Erasm Quellin. Langs een zeer fraai gebeeldhouwde deur gaat men in een lange galerij, waarin de voornaamste koperen platen tentoongesteld zijn, gegraveerd voor de drukkerij en enkele reeksen, die voor andere uitgevers vervaardigd werden. Onder deze laatste stippen wij aan

de Vogels, van Pieter Boel; de Passie van J. C., door Lucas van Leyden; het Teekenboek van Rubens, gegraveerd in twintig platen door Paulus Pontius. Onder die welke voor Plantijn en Balthasar Moretus gesneden werden, zijn vooral merkwaardig een Getijdenboek van O. L. V., gegraveerd in 1600 door Th. Galle; de Intrede van Maria van Medici in de Nederlanden, gesneden door Andreas Pauwels naar Nicolas van der Horst; de Cinquante Méditations de la Passion de N. S. Jésus Christ par Fr. Costerus (Plantijn 1587), geteekend en geëtst door denzelfde; platen voor werken van J. J. Chifflet, van Joannes Boenerus, van Petrus Biverus, van Balthasar Riccius, van Thomas Saillius, voor al de prentwerken door den eersten Moretus in het begin der XVII^de^ eeuw uitgegeven, een groot aantal Plantijnsche drukkersmerken in koper gesneden en een nog grooter getal titelplaten naar Rubens gegraveerd.

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. DE DRUKKERIJ.

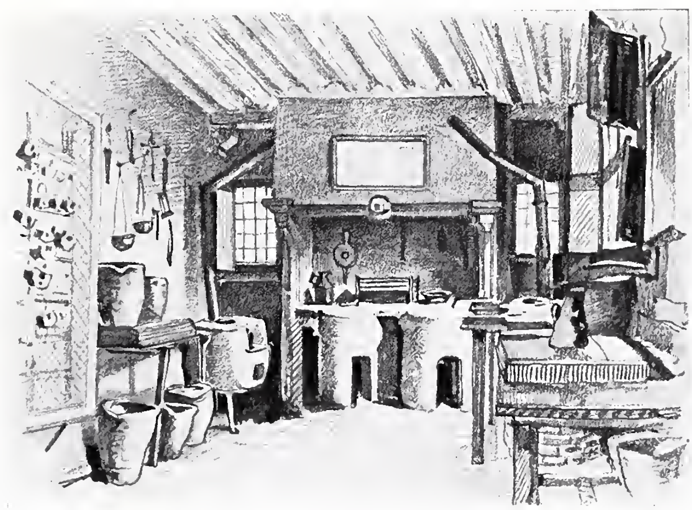
Wij wandelen nog door een rijk gestoffeerde zaal met zes familieportretten uit de XVII^de^ en de XVIII^de^ eeuw aan de wanden; verder door een klein vertrek, waarin enkele der vele honderde privilegiën tentoongesteld zijn, die aan de drukkerij de toelating en het voorrecht verzekerden tot het drukken hunner uitgaven; door een zaal met eenige der meesterstukken van de Antwerpsche graveerschool, gesneden naar Rubens en van Dijck, waarvan het koper en zijn afdruk naast elkander geplaatst zijn. Dan volgen de zaal der Antwerpsche graveerschool, twee slaapkamers met hun antieke meubeleering, de zaal der Antwerpsche drukkerij.

Er valt niet aan te denken stil te staan bij het merkwaardige dat hier te zien en aan te teekenen het wetenswaardige dat er over te zeggen is; er ware een boek mee te vullen en ik wil den Catalogus van het Museum niet uitschrijven en niet plunderen. Wij stijgen een verdieping hooger en bevinden ons in de lettergieterij, nog een belangrijk deel van het Museum. Zij bestaat uit twee kamers; in de eerste bevinden zich tal van gereedschappen en de stalen stempels waarmede de matrijzen geslagen werden; in de tweede de ovens en de kroezen, waarin het metaal gesmolten werd, de matrijzen en vormen, waarin de letters gegoten werden. Dergelijk werkhuis met zijn materiaal is eenig in zijn soort wat nagenoeg overal elders is verloren gegaan is hier bewaard gebleven; stempels met honderden, matrijzen met duizenden. Plantijn begon met zich te voorzien bij de lettergieters te Antwerpen, daarna leverden de stempelsnijders Pierre Hautin te La Rochelle, Guillaume le Bé te Parijs en vooral Robert Granjon te Lyon en Hendrik van den Keere te Gent hem stempels en matrijzen. Hij zelf had geene gieterij van eenig belang, alleen op zijn zolder een hokje waar hij wat kleuterde. Hij bezat wel het materiaal, maar benuttigde het zelf niet en liet buitenshuis gieten. Eerst later, in de XVII^de^ en in de XVIII^de^ eeuw, werd er binnenshuis en in dit lokaal gegoten.

Men daalt een trap af en komt in de Bibliotheek. In een eerste groote zaal werd in 1640 de groote boekerij ingericht; de muren werden langs alle vier de zijden bekleed met de eikenhouten schappen welke er zich nog bevinden:

onpractisch genoeg, alle van gelijke hoogte en diepte. Langs de zoldering loopt de rij portretten van familieleden, van geleerden die werkten voor het huis, van beschermers van letteren en wetenschappen. Aan het eene uiteinde ziet men een schilderij, Christus aan het kruis, die zich vroeger bevond op het altaar, dat daar stond en waarop mis gelezen werd voor de werklieden 's morgens eer zij aan den arbeid gingen. Aan de andere zijde een Aanbidding der Herders door Geeraard Seghers. In de tweede Bibliotheek bevindt zich de verzameling der uitgaven van Plantijn en zijne opvolgers en van andere Antwerpsche drukkers.

De laatste zaal welke wij doorgaan is het Archief van de Drukkerij. Hier bevinden zich de registers, die van 1555 tot 1876 gebonden werden in de drukkerij, de grootboeken, de journalen, de klad der verzonden en der ontvangen brieven, de registers der werklieden, de notaboekjes, die de meesters meenamen naar de jaarmarkten van Frankfort, alle andere boeken en papieren betrekking hebbende tot de uitgaven en ontvangsten van allerlei aard, die gedurende drie eeuwen in het huis gedaan werden. Geen familie-archief werd met zooveel zorg gehouden en bewaard dan dit, zoodat het mogelijk is de geschiedenis der drukkerij te schrijven van dag tot dag, van het eerste jaar tot het laatste van haar bestaan. Dit is dan ook beproefd en gelukt. Zich bedienende van de uitgegeven geschiedenis van Plantijn, zijn leven en zijn werken, stelde een Fransche schrijver een boek op getiteld Le Journal de Marguerite Plantin, waarin hij de dochter van Plantijn elken avond laat opteekenen wat in haar leven en dat harer ouders was voorgevallen. De gegevens waren zoo overvloedig en zoo volkomen overeenkomstig de waarheid, dat dit verzonnen memorieboek door de meeste lezers voor echt werd gehouden.

MUSEUM PLANTIN-MORETUS. DE LETTERGIETERIJ.

Wij dalen de trap af en verlaten het huis, dat niet door eene weldadige tooveres, maar door de piëteit van een geslacht, niet in bewusteloozen slaap, maar levend en werkend door de eeuwen heen bewaard bleef.

DE OUDSTE BESCHAVING OP DE FRIESCHE KLEI

DOOR MR. P. C. J. A. BOELES.

Wat zijn tijd gehad heeft, zijn reden van bestaan verloor, wordt niet meer beschermd of in stand gehouden en langzaam maar zeker zal het verdwijnen. Zoo ging het in Friesland met de trotsche stinzen, toen de heerschappen der dorpen en de grietmannen hunne overheerschende positie verloren en dientengevolge de adel zich terugtrok van het platteland. Zoo gaat het ook met de terpen en wierden, de nog oudere woonplaatsen van een geheel volk. Onmisbaar in de dijklooze tijden, dienden zij daarna eeuwen lang uitsluitend als sieraad voor de effen Friesche landen, soms dorpen en kerken op hun rug verheffend Thans krijgen zij eerst weer praktische beteekenis, wanneer zij verdwijnen, zich uitvlijend over de schrale velden.

Vooral in de tweede helft der vorige eeuw zijn die oudste archieven, met dokumenten van gebakken klei, ijzer, brons en been voor onzen alles navorschenden tijd geopend.

FIG. I. DE TERP TE HOOGEBEINTUM.

Waren er vroeger een vijfhonderdtal in Friesland alleen, nu zijn er daar nog maar amper driehonderd, meerendeels reeds geschonden, en steeds sneller zullen zij verdwijnen nu ook de fiscus haar waarde ontdekte en er belasting van heft; dusdoende een premie stellend op het afgraven. De grootste beslaan wel eens tien hectaren, maar tegen de knagende spade blijkt niets bestand, en beteuterd zien de hoog liggende kerken en torens den bodem voor de voeten wegzakken, bedreigd in hun

bestaan op een heuvel, die per ton aarde een halve gulden waard blijkt te zijn.

IJverig is het loskomend oudheidkundig materiaal verzameld. In de musea buigen de planken der kasten en stellages onder den last der potten, scherven, der beenen schaatsen, haarnaalden enz. enz., voorwerpen zonder datum gelijk men meende, potjes en pannetjes, waarin alleen de zonderlingen, die men archaeologen noemt, belang zouden kunnen stellen.

FIG. 2. DE OUDSTE METALEN VOORWERPEN UIT DE TERPEN.

Eigenlijk hebben de oudheidkundigen zelf er wel eenige schuld aan, dat de algemeene belangstelling voor dit onderwerp zoo gering is. Tot de Nederlandsche afdeelingen van het Rijksmuseum van oudheden te Leiden, met lange reeksen van naar nietszeggende vindplaatsen, pèle-mêle gerangschikte vondsten, werden b.v. alleen geleerden toegelaten of personen die zulks speciaal verzochten. De gewone bezoeker mocht zijn hart ophalen aan de wonderen van het buitenland! Gelukkig heeft de in 1903 opgetreden nieuwe directie de fout ingezien en is men nu met energie bezig om de openstelling der vaderlandsche afdeelingen voor te bereiden. *)

FIG. 3. VÓÓR-ROMEINSCH VAATWERK.

In het Friesch Museum te Leeuwarden, waar de toestand niet beter was, is men een tiental jaren geleden begonnen, uit de zeer rijke, maar onverteerbare massa van terpoudheden eene keurverzameling af te scheiden, die een overzicht wil geven van den gang der beschaving op de Friesche klei en de volgende bladzijden hebben ten doel iets mede te deelen omtrent hetgeen er bij de ordening dier keurverzameling aan het licht is gekomen.

* * *

De aangeslibde kleigronden waarop de terpen in Groningen en Friesland en zelfs meer oostelijk in Duitschland voorkomen, leverden niet de oudste sporen van bewoning onzer noordelijke gewesten. Op de zandgronden in het zuiden van Friesland, bij Rijs in Gaasterland, werd zelfs een hunnebed ontdekt. Bronzen wapenen en werktuigen, zooals er in Friesland en Groningen nu en dan buiten de terpen opgedolven worden, vooral in het veen, zoekt men eveneens te vergeefs onder de oudheden uit meer dan honderd terpen. Wel zijn daarbij, als hooge uitzonderingen, wapenen of werktuigen van steen, die herinneren aan de lang vervlogen tijden der hunnebedden, toen het metaal onbekend was en men zich redde met steenen beitels, dolken enz. Voorwerpen, die overigens getuigen van eene niet geringe kunstvaardigheid en die meer kunnen praesteeren dan gewoonlijk vermoed wordt. Gaven deze steenen dingen wel eens aanleiding tot zeer phantastische voorstellingen, omtrent den ouderdom der

*) Na de afsluiting van dit artikel zijn de nieuwe afdeelingen inmiddels geopend.

terpen leeren zij weinig, waar goed geobserveerde vondsten daarbuiten ten duidelijkste aantoonden, dat de latere bevolking, die reeds het ijzer kende, soms nog in het bezit was van een steenen wapen of werktuig.

Vreemd blijft het dat deze bijna onvergankelijke dingen hier zoo zeldzaam zijn. Groote terpen leverden er soms geen enkel voorbeeld van, zoodat de barbaren, die omstreeks het begin onzer jaartelling de terpen bewoonden, stellig de kunst niet meer verstonden om een goed gepolijste steenen beitel te vervaardigen, zooals er een bekend is uit de terp te Wetsens. Een voorwerp dat niet onderdoet voor de omstreeks een duizend jaar voor Christus gehanteerde beitels uit het hunnebed te Rijs. Zelfs in de 19e eeuw, die zeker deze voorwerpen niet meer vervaardigde, zien wij nog wel eens eene steenen bijl in menschenhanden. Montelius somt verscheiden voorbeelden op bv. van een vrouw op Gootland, die een groote praehistorische bijl in den brouwketel placht te hangen ten einde te beletten dat de booze geest 't brouwsel bedierf.

Langzamerhand hebben de steenen wapenen en werktuigen de oorspronkelijke beteekenis verloren en maakte het bijgeloof er zich van meester; mogelijk ook bleven zij voor ritueele handelingen vrij lang in gebruik. Dit alles maakt het moeilijk uit te maken waartoe die enkele exemplaren uit terpen en elders bij de latere Germanen, gediend hebben. De Romeinen spreken er niet over.

Gaan de terpen dus niet terug tot die oude tijden waarin men eerst uitsluitend steenen, althans geen metalen werktuigen en wapenen, doch later ook het brons kende, toch leverden de alleroudste terpen enkele voorwerpen, bepaaldelijk met onze veiligheidsspelden overeenkomende mantelspelden (fig. 2, *b* en *d*) die een vóór-Romeinsch karakter dragen, vormen die thuis behooren in eene voornamelijk uit buitenlandsche vondsten bekende beschavingsperiode, den zoogenaamden La Tène-tijd, die onmiddellijk aan het met onze jaartelling aanvangende Romeinsche tijdperk voorafgaat en genoemd wordt naar de eerste vindplaats in Zwitserland.

Wel komt in onze streken soms een enkele, schijnbaar oude vorm voor in vroeg Romeinsche legerkampen b.v. te Vechten, maar dan zijn er toch weer afwijkingen in den vorm, die deze jongere exemplaren onderscheiden van werkelijk vóór-historische typen.

Vermoedelijk zal de door deze mantelspelden gekarakteriseerde oudste beschaving op de Friesche klei omstreeks de tweede eeuw vóór Chr. een aanvang genomen hebben en behoorde daartoe ook een eigenaardige soort vaatwerk, die hooger staat, rijker versierd is dan het bij groote hoeveelheden voorhanden Friesch-Germaansche goed, waar alle ornament gewoonlijk aan ontbreekt op een door vingerindrukken gekartelden rand na of een dubbele lijn om den hals. Veel is er van dat oude broze vaatwerk niet overgebleven, nauwlijks één gaaf stuk, maar het is gemakkelijk te onderscheiden en uit vele Friesche terpen bij scherven voorhanden. In Groninger verzamelingen ontbreekt het evenwel tot dusverre ten eenenmale.

Gewoonlijk is het diep ingesneden ornament van lijnen waarmede het bedoelde vaatwerk (fig. 3) versierd werd, gevuld met eene witte substantie, die aardig afsteekt bij een glimmend roetzwart of grijs fond *) en toont het ons den zoo merkwaardigen, in afgelegen streken dikwijls geconstateerden samenhang met veel oudere en rijkere kulturen in het Oosten of midden van Europa. Ook de brilvormige bronzen spiralen (fig. 2*c*) zijn daar terug te vinden, die, dikwijls vereenigd met lange bronzen kettingen of chatelaines, o. a. in Italië, een eeuw of zes vóór Chr., tot sieraad dienden voor vrouwen. Is het niet aardig dat eenige jaren geleden in een terp te Zwichum in Friesland, resten van eene soortgelijke bronzen chatelaine, hangende aan een spiraal-ornament voor den dag is gekomen? De vormen waren grover, maar de samenhang met het Zuiden bleek duidelijk.

De weg naar het Noorden was echter lang, vooral in die oude tijden, en evenals wij soms het beeld zien van een ster, die niet meer bestaat op het oogenblik, dat haar licht ons bereikt, waren de rijkere kulturen in het Zuiden dikwijls reeds geheel van karakter

*) Het oudste vaatwerk van Troje heeft gelijke, met witte substantie gevulde ornamenten..

veranderd toen hunne uitloopers hier inheemsch werden.

Mogen dus bij ons die zeer ouderwetsche typen niet zoo oud gesteld worden als de verwanten in het buitenland, toch blijft het opmerkelijk dat de met wit gevulde driehoekjes of schaakbord motieven (fig. 3) op onze oude urnen, met zoogenaamde Hallstatt-vormen, geheel ontbreken op de talrijke Friesch-Germaansche potten. Het verschil tusschen beide groepen is zóó ingrijpend, dat men bij de eerste onwillekeurig denkt aan een vóór-Friesch volk, met name aan de Kelten. Nieuwe vondsten zullen daaromtrent meer licht moeten verspreiden. *)

Is het in verband hiermede gewaagd om de terpkultuur, uitsluitend op grond van het ruim voorhanden Friesch-Germaansch vaatwerk te laten aanvangen eerst b i j h e t e i n d e d e r e e r s t e e e u w onzer jaartelling, gelijk kort geleden geschiedde in een bizonderlijk aan oud-Nederlandsch aardewerk gewijde publicatie, Romeinsche vondsten bewijzen reeds afdoende, dat de Friesche klei veel vroeger bewoond werd. Immers waar de Romein kwam, bevonden zich reeds barbaren; de zuiver wetenschappelijke belangstelling voor o n b e w o o n d e streken, die onze poolreizigers inspireert, was den praktischen burger van Rome onbekend. Voor hem was Friesland,

FIG. 4. ROMEINSCHE BRONZEN BEELDJES UIT DE TERPEN (FRIESCH MUSEUM).

*) Nieuw licht gaf, kort na de verzending van dit opstel, eene hoogst gewichtige ontdekking van den bekenden Amsterdamschen anthropoloog Prof. Bolk, die in Mei l.l. in de terpschedel-verzameling van het Friesch museum drie Keltische schedels vond, twee uit Lyons en één uit Achlum. De hooggeleerde deelde mij daaromtrent het volgende mede: „terwijl het schedeltype van bijkans alle door mij gemeten crania, het Germaansche type zeer zuiver bezitten, vertoonen deze beide schedels (uit Lyons) het alpine of Keltische type even zuiver als de overige het Germaansche. Bij nader studie blijkt hetzelfde te gelden voor den schedel uit de terp te Achlum."

zooals Dr. De Boer, de schrijver van „De Friesche kleiboer" het zoo karakteristiek gezegd heeft, wat voor ons de Oost is

Wie de Romeinsche kultuur in Nederland wil leeren kennen behoeft daarvoor zeker niet in de eerste plaats in Friesland en Groningen te zoeken. Armzalig lijkt hetgeen men daar heeft in vergelijking met de rijke vondsten van Nijmegen, Vechten en Voorburg, waar de Romein zich geheel thuis gevoelde. Toch maken de Romeinsche schrijvers herhaaldelijk melding van de Friezen, die zich reeds in het twaalfde jaar vóór Christus aan de Romeinen onderwierpen. Drusus legde hun een matige schatting van ossehuiden op, waarin zij zich opperbest schikten, maar in het jaar 28 n. C. stonden zij op, toen Olennius hen trachtte uit te mergelen. De militaire beambten werden omgebracht. Olennius ontkwam ternauwernood naar het kasteel Flevum, dat vermoedelijk aan den Vliestroom te zoeken is. De ter hulp gezonden troepen werden verslagen en eerst in het jaar 47 n. C. gelukte het Corbulo om de Friezen weer te onderwerpen. Kort daarna kregen zij het iets vrijer toen de Romeinen hunne posten terugtrokken tot den linker Rijnoever. Sedert den opstand van het jaar 28, zegt Tacitus, waren de Friezen beroemd onder de Germanen.

FIG. 5. VROEG ROMEINSCH VAATWERK.

Het terrein, dat de Friezen in die dagen bewoonden, was echter zeer uitgestrekt. Groningen behoorde er ook onder, en de plaatsbepalingen der oude schrijvers zijn vaag. Interessant is het dus, dat er in het tegenwoordige Friesland nog enkele sporen van het verblijf der Romeinen zijn overgebleven.

Niet die mooie bronzen beeldjes (fig. 4), vingerringen, mantelspelden enz. die zelfs wel voorkomen in Skandinavië, waarheen nimmer een Romeinsch cohort is doorgedrongen en alleen de Romeinsche handel zich wist te doen gelden; maar andere vondsten, waaronder de bekende geloftesteen voor de Germaansche godin Hludana, in 1888 opgegraven in de Beetgumer terp. Onder de met inbegrip van pottebakkersmerken, ongeveer 100,000 talige Romeinsche inscripties, de eerste waarin melding gemaakt wordt van pachters der visscherij, die stonden onder een met name genoemden chef Quintus Valerius Secundus. In die dagen kende Friesland dus een georganiseerd Romeinsch bestuur en was de visscherij een voorname bron van welvaart. Kan men er over twisten of deze steen werd opgericht in de tijden van Corbulo of, zooals de vorm der letters schijnt aan te duiden, eerst aan het einde der eerste eeuw, andere vondsten, omstreeks denzelfden tijd ontgraven, maar tot dusverre niet naar waarde gekend, leveren voor het eerst een spoor van een Romeinsche bezetting in deze streken en wel te Winsum, ten Zuidwesten van Leeuwarden.

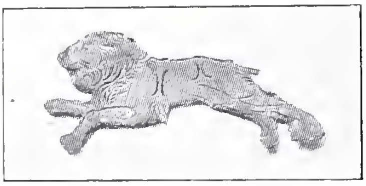

FIG. 6. ROMEINSCH SIERPLAATJE.

Op schitterende wijze wordt hier, door louter scherven van vaatwerk en enkele stukken metaal, de juistheid der historische berichten bevestigd. Reeds in de tijden van Augustus althans vóór het jaar 28 na Christus, moeten de Romeinsche soldaten zich op de Winsumer terp, een zeer groote, hebben vertoond. De hier ontgraven halzen en andere stukken van

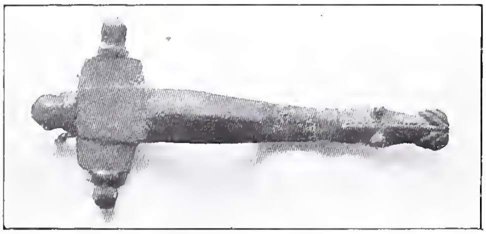

FIG. 8. SAKSISCH-FRIESCHE MANTELSPELD.

Romeinsche amphorae en prachtig afgewerkte slanke kruiken (fig. 5), met ondersneden randen, een scherfje terra-sigillata met het merk van de Augusteische fabriek van Gnaeus Ateius, het zijn alle voorwerpen, die karakteristiek zijn voor deze vroege periode en het groote, nog door Drusus aangelegde kasteel bij Halteren aan de Lippe, leverde geheel gelijksoortige oudheden.

Haast fabelachtig klinkt het, waar velen slechts schoorvoetend toegeven, dat hier behalve een Romeinsch koopman ook nog wel eens een soldaat geweest is, uit diezelfde Winsumer terp, in 1861, toen er dwars doorheen een weg gegraven werd, een zes en een half pond wegende zilvervondst voor den dag te zien komen. Inelkaar getrapt vaatwerk en ringen waren het, of, gelijk men meende, resten van monstranzen en ander kerkelijk vaatwerk. Deelen van een beker met gepa-relde randen en lofwerk, overblijfselen van schalen ter grootte onzer tafelborden met breede vlakke randen, soms diep geschulpt, andere zeer fijn gestreept, zooals een betrouwbaar bericht meldt. Dat alles doet meer denken aan een Romeinsche zilvervondst als die van Hildesheim, vertrapt bij den opstand van het jaar 28. Gelukkig is er aan de rampzalige smeltkroes, waarin alles verdween, tenminste nog iets ontkomen: een paar gegraveerde gouden plaatjes, die dit vermoeden van den Romeinschen oorsprong geheel bevestigen. Een dier plaatjes, een leeuwtje, herinnerend aan de geliefde circus-spelen is hier iets vergroot weergegeven (fig. 6).

FIG. 7. GERMAANSCHE KAM VAN BEEN EN GOUDEN GESP.

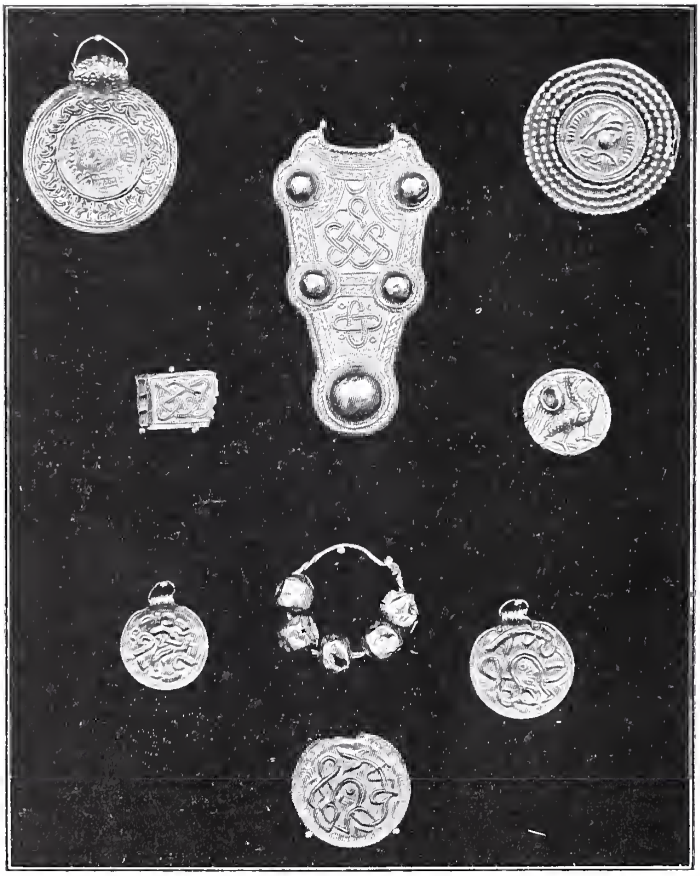
Behalve de reeds genoemde bronzen beeldjes, (fig. 4), die nog al eens voorkomen, o. a. de voorstelling van den god des koophandels, van Mars, Minerva, Apollo en Fortuna, werden door den Romeinschen handel een aantal beenen kammen ingevoerd o. a. met driehoekige handvatsels, geheel gelijk aan exemplaren uit de 4de en 5de eeuw, gevonden in de Romeinsche baden te Trier. Wij zullen straks zien hoe de Germanen die importstukken navolgden (fig. 7 *a*).

In het nu volgende Merovingische tijdperk vallen als vreemde elementen de Saksische nederzettingen op, waaromtrent de terpen te Beetgum en vooral die van Hoogebeintum, waar het Friesch Genootschap toezicht houdt op de afgraving, zeer bruikbare gegevens leverden. De historische berichten zwijgen er over of weten Saksers en Friezen niet uit elkaar te houden; met de vondsten gaat dat beter. Kenbaar aan de naarbuiten geperste knobbels en lijsten, een voorkeur voor een bepaald ornament van lijnen en ronde groefjes en aan het baksel laat het Saksisch vaatwerk zich constateeren in de Elbe-streken, in Drente, Groningen en Friesland en vooral ook in Engeland, dat in de eerste helft der 5de eeuw bezet werd door Angelsaksische stammen. Te Hoogebeintum komen met deze Saksische lijkurnen, in het zelfde grafveld, 5de en 6de eeuwsche mantelspelden voor, eindigende in ruwe dierekoppen (fig. 8), spelden, die bepaaldelijk ontstaan zijn in de Elbestreken en zich in Engeland tot zeer fraaie vormen ontwikkelden, wat hier in Friesland uitbleef.

Suggestief zijn de enkele in dezelfde grafvelden voorkomende specifiek merovin-

gisch-frankische urnen met typische spitsbuiken, zuiver bewerkt op den toen aan Friezen en Saksers nog onbekenden draaischrijf — ook hierin verbrande skeletdeelen. Zijn die urnen door Friezen of Saksers buitgemaakt of behoorden zij aan Frankische kooplieden, die zich om profijtswille tot in het land der terpen waagden?

Wie zal het uitmaken! Vreemd blijft het dat noch in Duitschland, noch in België, noch in Frankrijk verbrande skeletdeelen in dergelijk vaatwerk geconstateerd werd, gelijk te Hoogebeintum en Beetgum. Aantrekkelijker zijn in hetzelfde tijdperk de Germaansche gouden sieraden (fig. 9), waarbij men waarlijk niet behoeft te schromen om van kunst te spreken. Beter dan door tientallen bladzijden uit geschiedkundige werken, krijgt men hier een onmiddellijken indruk van het beschavingspeil dier tijden. Op de Leeuwarder zilver-tentoonstelling van 1900 waren die over de musea te Leiden, Leeuwarden en Groningen verspreide stukken eens naast elkaar gelegd, voor velen een openbaring, en bij de voornaamste goudvondst, die van Wieuwerd, uit omstreeks de 7de eeuw n. C. (fig. 9 *a* en *b*), kon men uitroepen hooren als „dat waren toch geen barbaren, die zoo iets wisten te vervaardigen". Een onzer eerste kunstkenners, durfde die sieraden zelfs beschamend prachtig te noemen en werkelijk zal men de moderne goudsmidswinkels lang moeten afloopen om iets te vinden wat halen kan bij de sobere pracht van den gordelklamp van Wieuwerd (fig 9 *b*) of de jongere ronde broche met trotsch fantastischen vogel (fig. 9 *d*). Bij de vondst van Wieuwerd komt de eer vermoedelijk toe aan een Frank, maar alles behoeft toch niet aan diens stamgenooten te worden toegeschreven. De in vierdubbelen gouden parelrand gevatte nabootsing van een byzantijnsche munt (fig. 9 *c*), schijnt zelfs zeker in onze noordelijke streken ontstaan te zijn. Immers veel later nog, in den tijd van Lodewijk den Vroome, komen er in Friesland broches voor, die alleen uit dergelijke vroege voorbeelden te verklaren zijn. In het afgebeelde exemplaar (fig. 10 *a*) van brons, is zoowel de parelrand als de van een munt afgekeken kop bewaard gebleven, ja zelfs het randschrift vindt men terug, zij het ook onleesbaar. Het loont de moeite zich nog even verder te verdiepen in den invloed door de ook in Nederland circuleerende Romeinsche en Byzantijnsche munten uitgeoefend op het barbaarsche goudsmidswerk. De liefhebberij om mooie munten als sieraad te dragen is werkelijk geen vinding van moderne tijden. Reeds in het Merovingisch tijdperk komen talrijke echte, gouden munten voor met aangesoldeerd oog, waar-

a *b* *d* *c*
FIG. 9. GOUDEN GERMAANSCHE SIERADEN UIT DE TERPEN.

a *b* *c* *a*

FIG. 10. ROMEINSCH MUNT (*d*) EN BARBAARSCHE NAVOLGING (*b*). BARBAARSCHE MUNT (*c*) EN MUNTVORMIGE BROCHE (*a*).

mede zij aan een koord geregen konden worden. Bij het kopieeren liet de barbaar de keerzijde dikwijls blank, zoo ontstonden de zoogenaamde bracteaten (fig. 9*c*). Het randschrift van de nagebootste voorzijde werd lukraak weergegeven, soms is een deel nog te ontcijferen, vaak zijn 't luttel streepjes (fig. 9*a* en *c*), zeer begrijpelijk bij iemand die het oorspronkelijke randschrift niet begreep.

De Byzantijnsche gouden munten, die sedert den val van het Romeinsche rijk in grooten getale onder de barbaren in omloop kwamen, verworven als buit of oorlogsschatting, werden echter niet uitsluitend voor versieringsdoeleinden nagebootst. De behoefte aan eigen munt deed zich ook bij den Germaan gevoelen en evenals in oudere tijden de Kelten de Grieksche munten naäapten, totdat zij op alles geleken behalve op het oorspronkelijke voorbeeld, ging thans de Germaan de bij hem circuleerende munten navolgen, met de beste bedoelingen, die met muntbedrog niets te maken hebben, en ontstonden er naast goed bewerkte munten met de beeltenissen der Merovingische vorsten, die talrijke barbaarsche vormen, waaraan dikwijls geen touw is vast te knoopen, puzzles, die een numismaat wanhopig kunnen maken. Soms echter werden het allermerkwaardigste producten, waarin zich de Germaan met typische eigen ornamenten en phantasie, vrij scherp onderscheidt van den klassieken muntmeester, wiens werk hij tot voorbeeld koos. De vermaarde Angelsaksische of Friesche Hadamunt, bij Harlingen gevonden, levert hiervan een welkome illustratie (fig. 10*b*). In het randschrift is de naam van den keizer Theodosius nog te onderscheiden, maar zuiver Germaansche toevoegsels zijn de driehoekjes op zijn hoofd, het vlechtornament op zijn borst, de runen-inscriptie op de keerzijde.

a *b*

FIG. 11. SKANDINAVISCHE MANTELSPELDEN UIT DE TERPEN.

De diermotieven, die wij reeds tegen kwamen bij de Saksisch-Friesche mantelspelden (fig. 8), ontwikkelen zich sedert de 4de en 5de eeuw tot eene specifiek Germaansche versieringswijze. Naast een Saksisch-Friesche speld met dierekop, uit ongeveer de 5de eeuw bevond zich te Hoogebeintum op éénzelfde skelet de hier afgebeelde beenen kam met scheede (fig. 7), zeer elegant versierd met gestileerde dierekoppen. Iets jonger is een verguld zilveren spang uit de terp te Achlum (fig. 11*a*) waarbij het eenige oefening vereischt om in de versierde zijvlakken 't vogelkopachtig diermotief te onderscheiden. Vrij zeker komt dit alleen staande, zeer mooie voorwerp uit Skandinavië, evenals een andere, door ouderdom geschonden, oorspronkelijk met middenschijf versierde prachtfibula (fig. 11*b*) van geheel andere techniek, die het eiland Gootland aanwijst als plaats van oorsprong, waar ook vervaardigd werd de mooiste spang van het museum te Stockholm, welke laatste wel is waar rijker versierd is, maar door vorm en techniek volkomen met ons te Aalsum gevonden exemplaar overeenstemt. Op de kale, gegoten koperen speld zijn met pennetjes, die door uit schelpen vervaardigde schijfjes loopen, twee in cloisons verdeelde platen bevestigd, waaruit talrijke bruine steentjes u tegemoet flikkeren. In tegenstelling met het buitenland, dat prachtige dingen in dezen stijl kent, schijnt de »verroterie cloisonné" bij ons niet tot uiting te zijn gekomen. Maar die mooie dingen zijn uitzonderingen, veel voorkomend is alleen de versiering van beenen voorwerpen (fig. 12) met cirkel- en lijnornament, wat zich ook reeds voordoet op de beenen kammen, die de Romeinsche handel importeerde. Aan het einde en nà den terpentijd komt ook het aardewerk aan de beurt, dat nu reeds beter doorbakken is. Ruit- en stervormige stempel-ornamenten en eindelijk een bepaalde kerfsnee-versiering, waarvan de reeds tot den Romaanschen tijd behoorende roodsteenen kandelaren de beste voorbeelden zijn.

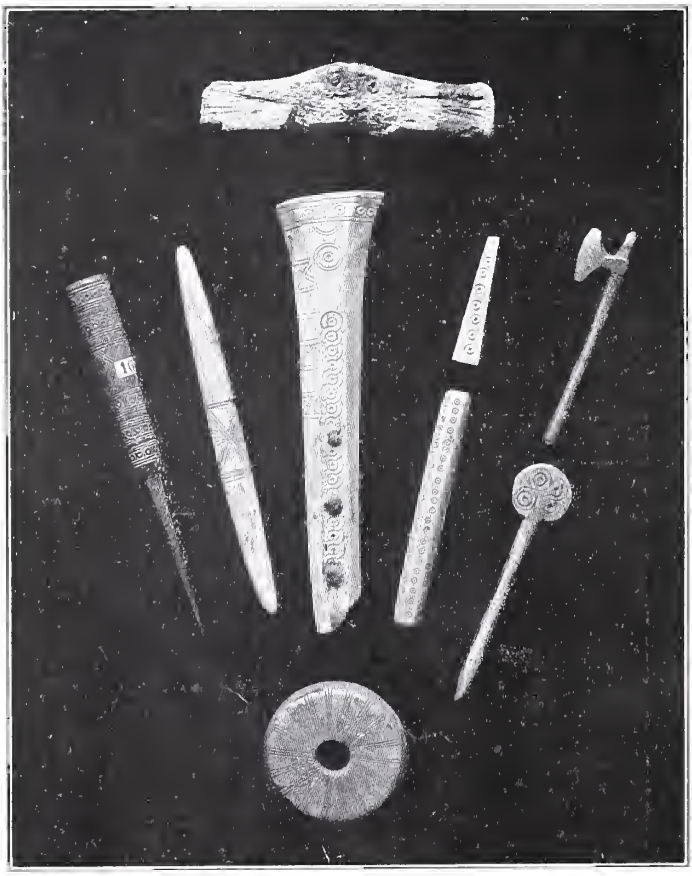

FIG. 12 VERSIERDE VOORWERPEN VAN BEEN.

Met het Karolingische tijdperk, in het midden der 8[ste] eeuw, krijgen wij ook weder historische bronnen ter beschikking. De levensbeschrijvingen der heiligen, als Bonifacius en Ludger, de lijsten der bezittingen van de door hen gestichte kloosters Fulda, aan de Weser en Werden aan de Roer, verhalen ons van tal van dorpen op de klei, in Groningen en Friesland; van een bloeienden landbouw, en veeteelt en tevens van het groote werk der bekeering der tot dusverre heidensche Friezen, die inmiddels door Karel Martel op de Burdo, de thans ingedijkte middelzee, tusschen Oostergo en Westergo, in 734 verslagen en daardoor aan de Franken onderworpen waren.

Klinkend hard gebakken Karolingisch vaatwerk (fig. 13*a* en *c*) zooals het vooral aan den Rijn vervaardigd werd, verschijnt nu ook in de terpen, als vreemd handelsproduct of meegebracht door Frankische ambtenaren. De Friezen volgen dat vaatwerk na (fig. 13) en voorzien een deel van hunne potten van tuiten en voeten, hoewel voor het koken van het eten voornamelijk een voet- en tuitlooze bolpot gebruikt wordt, die zwart berookt, aan een touw werd neergelaten in de terpput, wanneer er water noodig was. Gelukkig dat die broze touwen dikwijls braken, want zóó bleven die bolpotten bij tientallen voor ons bewaard in de putten, gewoonlijk met het touw nog onder den omgebogen hals gebonden, soms in gezelschap van het geïmporteerde Karolingsche vaatwerk.

a *b* *c* *d*

FIG. 13.
GEÏMPORTEERD (*a* EN *c*) EN FRIESCH KAROLINGSCH VAATWERK.

* * *

Talrijke groepen van veel voorkomende en daarom vrij zeker *Friesche* oudheden zouden nu nog, afgescheiden van het chronologisch verband, behandeld kunnen worden uit het oogpunt van het gebruik dat er van gemaakt werd. De beschikbare ruimte gebiedt echter beperking tot een enkelen greep.

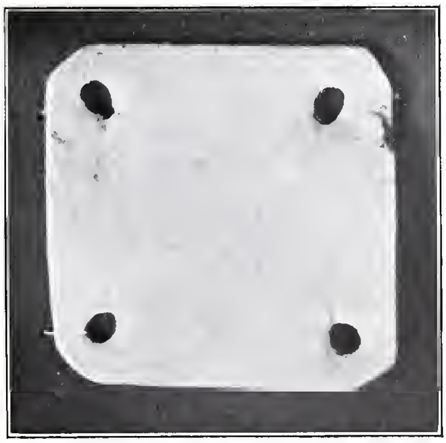

FIG. 14. BRETTCHEN.

Sommigen zullen zich wel herinneren uit eene interessante publicatie (1901) van Margaretha Lehmann—Filhés, hoe eerst op IJsland, daarna in Zweden, de Kaukasus en Babylonië een aldaar tot op den huidigen dag in zwang gebleven weeftechniek ontdekt werd, de Brettchenweberei, die weldra bleek reeds in den Romeinschen tijd bekend geweest te zijn. De terpen die zooveel bewaarden wat elders verging, leveren daarvan voor ons land weer de eerste voorbeelden. Een drietal dunne schijven van been (fig. 14) en hout zijn het, met kleine uitgesleten gaten, waardoor de scheringdraden liepen. Een weefgerei dat speciaal diende om banden en gordels te vervaardigen, die onlangs nog geconstateerd zijn op o. a. in Drente en Noord-Duitschland voorkomende „veen-lijken", personen daar om het leven gekomen in de eerste eeuwen onzer jaartelling. Door de Brettchen na het inbrengen van den inslagdraad, telkens in dezelfde richting een halven slag om te draaien, ontstaan er aardige patronen, die voor velerlei variatie vatbaar zijn. Te dateeren zijn die Brettchen niet, maar het voorhanden zijn van drie exemplaren uit verschillende terpen, verwijst ons wel naar oude tijden, te meer waar er b.v. te Worms een exemplaar uit den Romeinschen tijd voorkomt en het museum te Trier een driehoekig plaatje bezit gelijk aan een der Friesche stukken.

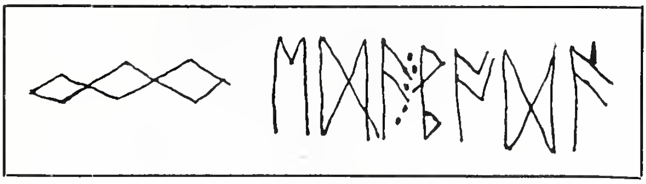

FIG. 15. RUNENINSCRIPTIE.

Wapenen zijn zeldzaam, want eerst in den Frankischen tijd komen er skeletten voor met wapenen: de groote tweesnijdende zwaarden. Veel ijzer ging verloren; immers zelfs van

de Romeinsche wapenen is er nauwelijks meer dan één ivoren zwaardgreep overgebleven. Enkele ijzeren speren, bijlen en messen, meerdere beenen bijlspitsen, eivormige slingersteenen en voorwerpen van been, waarbij zich een voormalig moorddadig gebruik zeer goed laat aannemen, dat is alles wat er bekend werd. Minder gevaarlijk was het symbolisch gebruik van wapenen als b.v. het suggestieve miniatuur zwaard van Arum. Geheel in den vorm van de besproken tweesnijdende zwaarden gesneden uit taxus-hout, ontleent dit slechts 23 cM. lange instrument zijn bizondere waarde aan de daarop voorkomende Friesche of Angelsaksische runen-inscriptie (fig. 15), in ons schrift luidende „edae-boda". Herinnert het voorwerp op zichzelf reeds aan de houten wapenen, waarvan de oude schrijver Saxo Grammaticus verhaalt, dat zij bij wijze van brief of boodschapper circuleerden, wanneer er oorlogsgevaar dreigde, hier wordt een dergelijk gebruik nog aannemelijker door het woord „boda", dat immers „bode" beduidt. Met een in 1906 voor den dag gekomen stokje is dit de derde runen-inscriptie in Friesland.

* * *

Wij willen het hierbij laten en de rust der museumvitrines niet verder verstoren. Volledigheid was hier niet mogelijk en ook niet het doel. Het was er maar om te doen om het meest interessante te releveeren en enkele oude voorwerpen iets te laten vertellen van hetgeen zij uit eigen aanzien weten van de oude terpbewoners, waardoor zij vervaardigd of gehanteerd werden.

Mogelijk dat dit er toe bijdraagt om duidelijk te maken, dat onder hetgeen Nederland aan oudheden opleverde uit den tijd vóór het jaar 1000 nà Chr., nog wel een en ander schuilt dat levend te maken is voor breedere kringen dan die der oudheidkundigen.

Leeuwarden, April 1907.

WOUTER DE KIJKER IN ITALIË

† † † DOOR G. SIMONS. † † †

III.

Leunend tegen de hooge rustkussens, zacht veerend op de nu stofvrije rustbanken, snelde de droomerige Kijker naar Napels. Hij zag de grootsche poort-ruïnes langs de oude Romeinsche wegen als enorme voelsprieten het ommeland insteken. Tegen den lichtgrijzen horizon klompte het Sabijnsche en Albaneesche gebergte, en links en rechts golfde het vruchtbare heuvelland der Romeinsche campagna met de ontelbare boonstaken als millioenen geweren in rotten en de knoestige wijnstokken met kronkelende slingertakken wingerend over de houten stutsels tegen de bergflanken.

Dichter en dichter naderden ze de zonnebaai.... maar grauwer en grijzer drongen de wolkdrommen boven de besneeuwde woeste bergkoppen. Slechts enkele bloesemende fruitboomen tuilden als bloemenstruiken tegen de rotsgrijze muren van boerehofsteden.

Eindelijk Napoli! — en een stem fluisterde cynisch: vedi Napoli — maar korzelig mopperde hij teleurgesteld weer: als de regen nu maar niet met bakken uit den goren hemel gudste? als die altijd blauwe lucht nu ook maar eens een enkele maal blauw wilde zijn? De grauwe huizen stonden norsch en mistroostig — hij glipte als een dief tusschen de grijparmen door van een ontelbaar aantal hôtel-portiers en nam een vettura naar zijn hôtel.

NAPELS.

Moede, als een die daas was van het staren, viel hij op het bed van zijn slaapkamer neer, nerveus en overspannen. Steunend, zuchtend als een kind lag ie daar, zonder energie om zijn van slaap prikkelende been te verleggen Telkens werd het hem of ie nog in den trein zat te dommelen, opschrikkend soms of hij een kostbaar voorwerp stuk liet vallen. Eérst toen begon er geluid te brommen als het vervelend gegons van ontelbare muggen, dan, als werden er pussen water tegen de vensters gekletst — toen klonk er stemmenrumoer kort en nijdig snauwend zijn kamer binnen — bitse valsche geluiden knerpten naar binnen en telkens hamerde het dissoneerende gelui van een twintigtal kerk- en kapelklokken boven al het andere tumult uit. Soms krasten en raspten de klanken zoo zagend afgrijselijk door elkaar als vierden de heksen sabath op vorken en messen, schrapend 'lijk griffels over leien. En vlakbij onderscheidde hij de wanklanken uit de steeg van jammerlijk balkende ezels, klagelijk schapengebler, het bulken van koeien....

Rusten! nu rusten het afgejakkerde lijf en de opstandige zenuwen — en hij werd als door muggen en muskieten geprikt en sarrend getraiterd. Rusten!... buiten trompetterden eenige muziekanten, meiden gilden, kinders juichten, snerpende kreten krijschten door de stegen — en door muren en vensters drongen

de geluiden, van overal deinde de ziedend kokende herrie aan.

Toen sprong hij met een bruut woord op de lippen rechtop in bed, trillend van woede en ergernis. Dan er maar uit — er uit! en het leven mee doorgerend — want rust leek hier niet te bestaan — het kermis-gejubel lachte schaterend over de norsche bouwsels.... Hij wilde nu alles kalm en rustig in zich opnemen — maar gemakkelijk en bedaard drentelen langs de Via Roma gia Toledo — hij zou 't doen vooral langzaam en kalm. Maar nauwelijks had hij zijn hoofd buiten de hôtelpoort gestoken of een knallend vuurwerk van zweepslagen voetzoekerde langs de straat. 'n Tiental allerschunnigst toegetakelde koetsiers begonnen te brullen, reden elkaar in de wielen, menden hun paarden over het trottoir, vloekten hartig en flensden hun speeksel over de straatkeien dat 't kwatste: — Signore! ecco! la bella vettura! una lira! cab, sir! In twee, drie talen prezen ze hun vehicles aan, de woorden sputterden als pruimsop over hun bloedroode lippen. Soms keken hun oogen dreigend gevaarlijk of lachend in minzaam toegrijnzen. Hun taal en vloek was geraffineerd. En nauw was Wouter de deur uit, of de file van wagens hobbelde mee langs den trottoirband.

Eerst knikte hij nog nee, wat voor die kerels een toestemming leek. Toen liep hij star door zonder ópzien, maar ze deden hem opkijken door hun bijtend pikante woorden. Dan liep ie kwasi fluitend naar de lucht te turen of spuwde als elk volbloed Italiaan, neerstig over de steenen en trok daarbij vervaarlijk aan een stinkende Trabucos — dat hielp soms. Toch leken alle vreemdelingen een Kaïnsteeken te dragen, want ze werden door allerlei gespuis belegerd en lastig gevallen. Elke wakkere koetsier trachtte met nijdige zweepslagen hun aandacht op te wekken, de vele schooiende kooplieden-in-de-straat zanikten om de forestieri, het leek een onmogelijkheid aan hun zoeklichtend oog te ontsnappen — zij roken op een kilometer den niet geboren Italiaan. Z'n ooren begonnen te suizen van het gonzend rumoer, het bloed ruischte hem door het lichaam, soms voelde hij zich zóó opstandig nerveus worden, dat ie aanvechting kreeg om weg te hollen uit dat vreeselijk spektakel.

Dan langzaam aan gewende hij er zich aan, maakte kalm een afwijzend gebaar, bemoeide zich met geen sterveling in de straat, keek maar toe alsof ie al jaren hier woonde.

Tusschen een doolhof van straatjes en steegjes was hij in het haven-kwartier te land gekomen. De hemel leek als een goor smal laken boven de duistere nauwe sloppen en stegen te flodderen. Van venster tot venster, van balkon tot balkon, hingen draden gespannen waaraan de „schoone" wasch fladderde in bruine wolken van brandend poffende kastanjes, smeulend smorende vuurtjes, stinkend walmend hennepkoord en schroeiende papieren. Macaroni, meelbollen en stukken rauwe aardappel ziedden in bruin-kopere pannen en ketels, uien en groenten pruttelden stovend in kokende olie en zulke hartige knoflook- en selderie- geurtjes dreven door dien vetten walm dat het koper er van aansloeg De slopbewoners met de schunnigste vodden om de vege lijven slenterden door de straten, wauwelden, tierden, en schimpten van beneden af naar de krijschende meiden op twee en drie hoog — ze schenen elkaar zeer beminnelijk te woord te staan.

Straatvegers sloeberden het vuil saâm met hun slierende, willoos gehanteerde bezems. Daar lagen oranje-goudige sinaasappelschillen en groen-beschimmelde citroenen, bloederige vischingewanden, stuiptrekkende palingkoppen en stapels met oesterschelpen, daar modderde afval van darmen en afgeknaagde knoken op kleine vuilnisbelten. En allen leefden daar om heen, knorrend en spartelend als troepen jonge biggen in een trog versch voeder. Stoer gebouwde, bruin verbrande jongens en mannen scharrelden barrevoets tusschen beter gekleede schooiers, wier neuslooze schoenen welgevormde toonen doorlieten, wier broeken precies het smadelijk naakt bedekten, wier getatouëerde borsten bloot waren — kleine dodden van kinders met glinsterende, vrij-opziende oogen smoezelden in donkere gangen.

Handwagens met versche groenten, visch en brood rolden tusschen de hooge woonkazernes. De kreten der koopvrouwen overschreeuwden elk ander geluid. Op de bouw-

vallige balkons en leunend over vervelooze venster-kozijnen kwamen de bewoonsters te voorschijn. Mandjes werden aan lijntjes naar omlaag gevierd, daarin lagen de soldi waarvoor de koopwaar na lang bieden en loven, in het allerpittigst-plat, gegund was. Het korfje werd opgeheschen, de koopvrouw trok verder de buurt in met de slijm-glibberige vischjes, oesters, schelpen en ander zeegedierte, parelmoerig glinsterend in de manden. Wagens kreupel voorthinkten, toeterde door de steegjes — een stoet geiten en schapen werd langs de huizen gestouwd. Veeboertjes molken hun beesten voor de deur der koopers.

Dan plots, onverwacht schingden zonstralen over dat tierend broeiend leven. En alles in en om dien mestvaalt met de menschen, sluipende en sluimerende honden en katten er bij, spoot schrille, gillende kleuren tusschen de zwarte vettige gevels. Stofgoud zwermde

NAPELS.

met pas geslacht vleesch omzwermd door vliegen kwamen onoverdekt aanrijden — er passeerde 'n victoria met een pas getrouwd paar stapvoets tusschen een kraaiend juichende troep kinders — een priester met het laatste oliesel wrocht biddende consternatie onder het hevig te keer gaande bijgeloovige volk — klinsterende belletjes rinkelden om de spierdunne nekken van bruin verkleurde zwarte melkgeiten — hoorngeroep van een kerel met vier of vijf koeien waarvan drie erbarmelijk langs de flappende linnenrommel, poederde dwarrelend door de steeg-ruimte — en het slijk werd als een baan van kostbaar glanzend purper met zilverige figuren doorweefd — de gore bitse armoedkoppen werden goudig bruin en hun lompen kleurden malsch om de lenden; nu gloeiden de uitstallingen van groentewinkels in oranje en scharlaken-rood en geel naast sappige vochtig-groene bladen en het gele-rose-rood van bussels peenen, daar flonkerde het rood van tomaten als reuze-

robijnen tusschen het blozend-rood van appelen en het karmijn van spaansche peper, zilvrig grijze vijgen naast het sauzig bruin van dadels en het mahonie glimmende van aaneengeregen kastanjes, daar zeverden de kleuren van noten en amandelen, van peren en druiven tusschen het bleeke zeegroen van doperwten en princesseboonen — en de zon schaterlachte over het druipend natte groen dat glinsterde vol flinster-druppels. Diep in den naar zuidvruchten en specerijen riekenden winkel stonden stapels met jonge groenten regennat, kersfrisch naast zakken met aardappels en kisten vol flonkerende mandarijnen, citroenen en sinaasappels. De menschen kropen in een zonplekje en verjoegen de schurftige katten, wier dunne haren steil overeind stonden, schopten de grommende luie honden weg en gingen zitten; kinderen speelden met oude pennen, flikten met stukjes blik en kleurige schelpen; de jonge kerels wierpen weer met sinaasappels langs den trottoirband als de kluitspelers in 't Noorden. Voor de altoos open vensters, kwamen moeders zitten met hun jengelende laatstgeborene aan de borst. Niet langer rulde het leven misnoegd in de vocht-klamme schaduwen, maar spoot door de helder diepe straat met een vloed van felle kleuren. Kleine vuilpoesen van jong scharrelden met de staarten van miauwende katten en tienmaal verbasterde terriers, in holen, waar de schaduw violet was, als bij 't beginnend avond-donkeren. Diep in het duister wrochten smeden voor fel glinsterende vuren en timmerlieden zaagden en schaafden het hout, oudroest kooplui kletterden met kapotte potten en pannen en over en langs dat zweetend tobbende of lanterfantende volk, dreef de penetrante lucht van brandend walmende olie der keukens in openlucht, waaromheen smoezelige vette wijven stonden, het ruige ongekamde haar over de ronde dik-vleezige ruggen. Je zag ze goor doen, diep onder hun opperpijen en graaien in de donkere bossen haar. Er waren van die ondenkbaar dikke vrouwen, rond als een ton, met een lieve meid achter zich, die als een coiffeuse het smoezelige pruikje uitkammen moest. De dikkerds zaten op wankelende stoelen als prinsessen van den bloede en snauwden hun kameniers af 'lijk rijke patriciërs-dochters. Er waren slanke taai-pezige kerels die gezeten in onderhuizen gulzig groote stukken droog brood verslonden; en anderen die macaroni aten, grijpend in de heete spijs met hun klauwende vingers; oliebollen verdwenen in monddiepten, vet besmeurde hun kinnen en pinnige snorharen.

Waar was ie toch in godsnaam aangeland? Alle schooiers uit de ellendigste achterbuurten stroomden te zaam; ze strompelden over het glibberige slijk met hun scheef gegroeide lichamen op houten beenen; kerels zonder beenen schoven op strijkijzers over den modder; er liepen, met den nek diep ingedeukt, bulten die vinnig spuwden tegen bassende bloedhonden; meiden met 'n afgebeten neus en afzichtelijk om oog-randen en monden slenterden sigaar-rookend, naast pijp-smorende ouden van dagen als mummies geel en verdroogd. De luilakkende kaartspelers lagen plat ter aarde. Daar werden draai-orgels geprobeerd twee en drie tegelijk, orgels die zoo heidensch ontstemd waren, dat alle katten en honden mee begonnen te jammeren... en toen weer sijpelde schraaltjes de motregen mistroostig neer over de teleurgestelde menigte, de zon- en regendaken, de vanende hemden en jakken — de natjes opbuilende lakens flapten lui met kletsende slappe snokjes.

Het werd onverwacht stil. De nekken rekten zich naar het begin van den diepen koker. Iets wits, hagelblanks, plekte tegen den donker-blauwen einder; even trilde zilverig licht tusschen de huizen, over een doek met goud-gele banen. Nader kwam nu alles: een stoet van menschen en paarden traag voorttreuzelend tusschen de schijnbaar voortdurend twistende slopbewoners; het was een lijkstatie.

't Volk stopte elke bezigheid, de luiaards werden zelfs geïnteresseerd, de winkelende menschen kwamen in de deur staan, de kinderen jengelden harder en zwegen toen weer plots voor het nieuwe dat daar aankwam, honden werden verjaagd, voller en voller werd de straatravijn, lijf aan lijf stonden de hard redeneerende menschen. Voorop liepen manskerels gehuld in 'n soort witte domino, over het gezicht heengetrokken een steil overeind staande steek waarin twee te

groote ooggaten geknipt waren. Op de breede schouders hing een zwart-groene kap; een wapen in lichtgroen en geel kleurde op den rechter schoen. In de hand hielden ze een druipend brandende kaars. Statig-idioot wandelden ze voor een met zes paarden bespannen lijkwagen, bulkend van gouden en zilveren sierselen met brandende lantarens. Daarachter volgden vier rijtuigen op wier kappen groote bloemkransen hingen. Een priester met misdienaars

NAPELS, VIA SANTA LUCIA.

liepen in 't eerste gelid en waar ze voorbij trokken, knielde het volk en nam eerbiedig onder het prevelen van schietgebedjes de mutsen af. Nauw was het lijk voorbij of ze lachten weer hardop, vloekten gezellig en deden het afgrijselijk lawaai herleven.

Luguber deed die gemaskerde stoet aan in die riool-vunze steeg — geen sterveling die er nog notitie van nam. Ze grinnikten, de slecht verzorgde, slecht gekleede individuen en hapten weer in het voeder: waarom ook? het lijf was immers maar een ding geschikt voor zorg en ellende! De kinderen speelden achter den stoet die een oogenblik stil moest staan wijl door een zijsteeg een troep geiten naar stal werd gestouwd. Van dat eene oogenblik maakten de ravottende bengels gebruik om achterop de lijkwagen te klauteren en bloemen af te plukken van de reusachtig groote kransen.

Dol volk! dolle menschen, die er nog om lachen konden — porco di madonna — 't was toch ook zoo'n echte kwajongensstreek!

Eindelijk was hij uit dat doolhof van sloppen en stegen gekropen, stond nu op de Via Partenope naar zee te turen. Een regenkoele wind woei over het water, witte wolkenklonters bolden door het fletse blauw, met zilverige kruiningen spoelden de golven tegen de kust. Ver weg lag Capri als een groot zeebeest op de zee te drijven. Schaars flitsen zonstralen langs de kleurvlammende boorden

der baai. Tot aan de uiterste punt van den halfcirkel waren de vierkante huisblokken zichtbaar tegen het loodblauwe fond der bergen. De Vesuvius leek een simpele heuvel waarover de sneeuw schitterend neerlag. Napels! wijduit als een reusachtig colosseum tegen de bergflanken met sterk domineerende breede vlakken der verweerde grijze kasteelmuren; Napels! bijna grof verweerd als heel oude uitgemergelde rotsklompen; nieuw Napels! met de hooge verdiepingshuizen en hotelpaleizen telkens opvlammend onder het weg ijlend licht, telkens overschaduwd door traag aanzettende wolkgevaarten; Napels! met z'n oorverdoovend klokkegelui uit de campana's van kerken en kapellen oud en stram boven de platte daken uit; de wonderlijke stad, bergend in z'n muren het opperste kwaad, de wreedste zinnelijkheid, de grofste bijgeloovigheid, 't meest spotzieke volk ter wereld — maar misschien het meest goedhartige, het innigst erkentelijke ras van den aardkloot — Napels lag daar geheimvol voor zijn starende oogen, onbekend en vreemd, onder die hollandsche lucht, flets blauw met aandrommende wolkstapels boven de schuimende zeeën. Nu scheerden langs het water enkele witte zeilen en wat stoombootjes stuwden rook-pluimend tusschen de pieren der Porto Mercantile. Beweegloos tuurde hij naar het heel verre onbekende land dat streepdun afgrensde den horizon. Nog was er geen rust, geen kalmte in zijn binnenste — steeds opnieuw klonken vragende stemmen naar ander schoon, naar het heerlijk onbekende dat te zien moest zijn van de allerhoogste bergtoppen — Droomverloren, steunend het moede hoofd in de handen, leunend met de elbogen op de borstwering waartegen de golven te pletter sloegen, tuurde hij over de kokende zee, die, wijl het langzaam avonde, violet groen verkleurde. En de zee spoelde en woelde tegen de kust — en daar achter lagen landen en weer zeeën — en weer landen — en overal baarden golven golven, die te pletter sloegen tegen de rotsen of uitsuizelden langs vlakke stranden. Hier, gindsoveral — en nergens 'n muur voor de altijd langende oogen, nooit in 't leven rust voor de eeuwig vragende gedachten, altijd en altijd maar door dat hijgend verlangen naar het onbekende, dat hunkeren naar 't opperst schoone, onbereikbaar en telkens toch opnieuw begeerd... Napels! Napels? Droomerig keek hij naar de fletsgrijze rookwolkjes opkronkelend uit de vuurkelderende berg — en glimlachte over zijn stoute verbeelding van klein kind — een Alpentop te zien vuurgloeien als een ontzachelijke lichtbaken over de zee....

NAPELS, CASTELLO DELL'ORO.

Napoli — als nu maar twee slanke vrouwenarmen om zijn hals geslagen werden — als ie turen kon in twee oogen, koolzwart als de nacht met lichtstippen 'lijk glanzende sterren... roze oorschelpen waarin hij zoete taal kon fluisteren — blauw-zwarte haren die hij streelen kon met bei zijn koele marmerwitte handen, en zoenen braamroode lippen — vedi Napoli....

— Wilt ge een mooie zindelijke barca, vreemdeling? Wouter keek verdrietig peinzend om; een Napelsche straatjongen stond naast hem. — 'k Heb een mooie barca, signore, die danst op het water als ik wil en rustig liggen kan als een donna in bed.

— Dank je — 't weer deugt niet.

— 't Weer is zeer mooi, signore — ga

maar mee voor drie lire — 't is om niet — ik laat u alle mooie schepen in de haven zien.

De jongen hield aan, kwam dichter bij Wouter staan, leunde als hij over den bazaltmuur, waartegen de golven met donderend geweld uiteen joegen, dwong hem tot luisteren en ópzien.

— Als meneer dan niet wil — ik heb thuis een mooie zuster — una piccola bambina — veertien jaar — carne bianca signore! De jongen keek hem frank aan, beschreef waar hij woonde, niet ver van de Monte di Dio. — Welnu, heer? la bella barca o la bella ragazza? Hij lachte geheimzinnig en lekte met z'n tong over de bloedroode lippen — ze waren zeer arm — kom voor drie lire en vijf voor z'n zuster — o! ze was zoo jong — en zoo piccola.

Wouter ging heen, nagetuurd door den zachtjes fluitenden jongen, die wel even de oogen van den vreemdeling had zien lichten van nieuwsgierigheid en zot op avontuur. Maar hij trok verder, zonder om te kijken: 't was te dwaas om door den eersten den besten kwajongen in den val gelokt te worden. Langzaam liep hij door de Via Caracciolo langs de Villa Nazionale waar het corsorijden in vollen gang was. Kleine vinnige paardjes draafden en renden voor de hoog op de veeren wiegende victoria's. De bellen om de nekken, op de zadels en aan de borsttuigen rinkelden en klinsterden, als dollen lieten de koetsiers hun zweepen knallen. Over den breeden macadam weg, vlak langs het bruisend opstuivende water reden de elegante Napelsche schoonen in keurige landauwers, chique tonneaux en lak glimmende berlines. Prachtige rijpaarden draafden met hoog opgooiende voorbeenen naast de half galoppeerende snorderspaardjes. Er zat school in die sturende meneeren, elegantie en rijkdom in den snit hunner Engelsch-laken costumes, in de Parijsche coupe der damesjapons. Voor de vensters spiegelend in de breede hotelgevels zaten de vreemdelingen hun afternoon-tea te slurpen, enkele orgels martelden opera aria's af; 'n zanger en zangeres zongen een beurtzang recitatief klagelijk lamenteerend van afgewezen liefde, gebroken harten en eeuwige verdoemenis. Even dwaalde hij door de natgedrenkte tuinen met de machtig schoone palmboomen, de geel-verschoten steeneiken, de reuze-cactussen en olijfboomen, waaronder onbeduidende nabootsingen van antieke en moderne beeldgroepen te pronk stonden. Maar innig, bijna verborgen onder het schaduwende groen, stond daar een klein heilig tempeltje ter eere van den onsterfelijken Virgilius.

Nog glansde het zonlicht tusschen violette wolken en was het avondduister weer weggevaagd over de aarde. Vuurroode tinten gloeiden tegen den hemel. Het panorama over den Posilipo werd bovenaardsch mooi. Een dauw-dunne nevel wuifde sluier-teer over de rotsen, de zwart-groene pijnboomen en oleanders, de teer gekleurde villa's, de knekelige druivenstammen, waarvan de lange sliertakken opgepind werden door tuiniers in fel-kleurige borstrokken, groeiden tot hoog tegen de bergtoppen. Een doolhof van wegen slingerde zich langs de tuinen waarin de bloesemrijke amandelboomen en perzikken als bloem-tuilen opbloeiden. Daar achter lag als kuddende wolken het glinsterend boom-groen met het goudgeel van sinaasappelen en citroenen. Meisjes in vlinderlichte japonnen wandelden tegen de steile wegen op, of lagen over de borstwering naar zee te turen. De ruwe drijvers jakkerden hun muildieren voort — de koetsiers der kleine vlugge paardjes lieten de beesten maar aanzeulen — vaag zangerig gonsden en bromden de electrische trams door de lucht. Langzaam dook het leste licht in zee die purper blauw verkleurde. Toen zocht hij de rumoerige stad weer op, drentelde door de Galleria waarin de booglampen reeds maanglanzend gloeiden; er was 't geschuifel van veel vreemden, muziek klonk uit de café's Op straat tusschen de zwart-donkere top-gevels klonk het tierend lawaai der krant-ventende giornalisti, schooiers met lucifers en allerlei prullen doken in het avondlicht weer op, kooplieden met snoepgoed, ijs, vruchten en limonade prezen hun waren; kerels met kleine winkels van lava-schildpad en koralen sierselen verschacherden hun kunststukken aan de globetrotters. De echte Napolitaan bemoeide zich met geen sterveling van dat gespuis, ging trotsch zijn gang naast of vlak achter de liefde van dien dag, dat uur, maakte berekeningen hoe hij haar morgen weer te zien kon krijgen, trok zich een stuip aan een lekke

kromme Minghetti en sleepte de geleende rashond met zich door de volte. Meisjes, naturel van kleur, de lippen kersrood, de oogen schitterend onder de breede wimpers, gingen kalm bewust in de van avondlicht goudende straat. Er zat vreemde bekoring in die kinderen der zon, actie in hun wijze van gaan, in de wending van hun heupen en hun japonnen waren opzichtig hel van kleur, vuurspatten lonkend tusschen de brani doende pakken der winkel- en kantoorbedienden.

(Wordt vervolgd).

EENZAMEN

DOOR

SARA BOUTERSE.

I.

„Ja, dat's goed, dat zal ik dan wel doen" had Dolf Verbrugge gezegd, met een landerig-zwaren klank in zijn stem, en loom-omzeurend, was ie nog wat gebleven in de kamer; eens kijkend naar buiten, den triest-stillen winterdag in, naar de huizen aan den overkant, waar nog wat nattige sneeuw op de daken, groezelig-grijs te smelten begon. Dan terug-keerend bij de ontbijttafel en achteloos kruimeltjes er afnemend om ze tusschen z'n voortanden fijn te bijten.

Een heeleboel van die kleine, bruine kruimeltjes lagen er over 't witte servet ... hij strekte z'n hand er naar uit, ze zoekend als ze niet vlak onder z'n bereik waren.

Z'n moeder was bezig de boekjes voor kruidenier en slager in te vullen. Haar hoofd, met het grijzig donkere haar tot gladde kuiving opgebold, boog zich in denkende aandacht; haar oogen, achter de lorgnetglazen, volgden nauwkeurig de letters, die duidelijk precies op 't witte, gelinieerde papier kwamen te staan. Bedaard sloot ze 't laatste boekje en schoof het van zich weg bij de anderen.

„Als je trek hebt neem dan nog een boterham" zei ze, terwijl ze opstond en aan 't opruimen begon.

Dolf zei er niets op, 't was hem een bekend gezegde. Hij deed dat dikwijls zóó, gedachten-verloren, kruimeltjes in z'n vingertoppen prikken, ze tusschen z'n tanden nemen en vermalen.

En altijd zei dan z'n moeder „als je trek hebt, eet dan nog wat."

Maar hij was nou toch uit z'n soezerig hangen opgewekt.

„Ja, 'k zal es gaan. Hoe laat wou u me daar dan naar toe hebben."

„Dat moet je zelf weten," zei ze met haar kalme, bedaarde stem, en ze keek het raam uit, wie daar de stoep op kwam en bellen zou.

„Wat vindt u dan," hield ie aan. Nauw bewust irriteerde hem van morgen dat afgekante, dat altijd het zelfde doen van z'n moeder.

„Ga dan van middag," zei ze met dat halve, lichtlooze lachje, waarmee ze dikwijls menschen en dingen bekijken kon. Gelijk belde ze om 't afwaschwater.

Hij stond hangerig te leunen tegen de tafel, even op zij gaande om het servet door z'n moeder er af te laten nemen. Er was een verveelde trek over z'n gezicht.

Z'n moeder nam 't water van de binnenkomende meid aan en gaf haar bevelen voor 't werk van dien dag. Hij hoorde ook haar stem zeggen: „en dan wat beter als van morgen ... de schoorsteen ... kijk es ... je kunt er op schrijven."

Och god, wat een eindeloos gezeur was dat toch ... Kom, hij moest maar naar boven gaan. Met loome, langzame stappen liep ie de gang door en de trap op naar boven.

Z'n voeten, in glimmend gepoetste laarzen, kwamen zwaar neer op de grijs-belooperde treden. Er was in dat neerplompen van z'n voeten een dreinende humeurigheid. Boven, in het traag doorkomende licht, dat door 't matglazen raam de gang in druilde, draaide Dolf, met een nijdigen ruk, de deur open. Ongezellig omhuiverde hem de duffige, bedompte kou van z'n kamer, een kamer die na de gebruiking van den vorigen avond niets aan frissche lucht door deuren of ramen heeft gekregen.

Van morgen, sterker dan op andere och-

tenden, voelde ie het ongezellige van zulk inkomen. Hij liep dadelijk naar 't raam om het open te zetten. Van de zijmuur viel, in smeltende klompjes, wat sneeuw op de vensterbank.

Aan den overkant stond een slager wachtend bij z'n fiets en de meid, rood-frisch haar grof gezicht in de morgenkou, bleef, leunend tegen de deur, wat met hem staan te praten. Dat was ook al zoo als iederen morgen... Bah, wat was dat toch allemaal vervelend. Nou ja, vooruit maar weer... Hij keerde zich van 't raam af, waar ie een poosje had staan neerkijken in de straat... het menschenbewegen volgend met z'n oogen... en toch niet duidelijk omtrekken waarnemend. ...Ja, kom, hij moest maar es beginnen... Z'n arm uitstrekkend schoof ie, zoo dat het kraste over 't zeil, z'n stoel wat dichter naar 't bureau en liet zich langzaam, z'n broekspijpen bij de knieën optrekkend, neerzakken in 't meegevende glim-bruine leer van de stoelzitting... Hè, beroerd dat die kachel nou nog niet aan was. Waarom kon dat nou niet wat eerder. Zoo kwam je der niet toe aan 't werk te gaan. Enfin, je wist als man zeker niet hoeveel er wel te doen was. Vooruit, tot die meid kwam dan de krant maar es inzien....

Wijd-ontvouwend de groote bladen, waarvan hij de eigenaardige krantenlucht naar zich toewuifde, liet ie lusteloos z'n oogen langs de kolommen gaan. Even werd z'n blik eens wat bewuster, maar dwaalde dan weer af in verliezen van belangstelling. Hm, veel stond er niet in. Eens kijken bij 't schoolnieuws. Ah, jawel, Bussemaker benoemd. Natuurlijk, zulke lui hebben protectie. Wel, verdomd toch eigenlijk! Je kon maar teren op je lessen. Lollig leven, een paar keer per dag een jongetje bij je, solliciteeren naar links en rechts, en een ander met de betrekkingen zien strijken. Als je maar Dr. voor je naam hebt. Jawel, een ander, die der hard voor geblokt had, kon der naar fluiten... Nou, wie was daar nou weer? Nijdig om die storing in z'n verbitterden gedachtengang, keek ie ongeduldig de deurkant op. 't Was Anna, die de kachel aanmaken kwam. Zoo, eindelijk. Wachtend keek ie naar 't bewegen van de meid, haar neerknielen voor de kachel, hoorde het schrapende leeghalen, een weeïg, door je heen snijdend geluid, en zag eindelijk op den bodem, wat turf met petroleum. 't Brandende lucifertje, dat ze er inwierp, laaide plots op tot een ros-gele vlam. Hij zag die hoogopspelende vuurgolvingen wijder en sterker worden, zich verspreiden en weer vereenigen tot een enkelen gloed van vuur, die heel de donkere kachelruimte van rossig vlamgespeel vervulde... Op haar knieën, 't bovenlijf wat achteruit buigend om den vuurgloed af te weren, bleef de meid wachtend in de vlammen kijken tot ze er meer brandstof op zou kunnen leggen.

Dolf, z'n armen op de leuningen gesteund, klapte ongeduldig met z'n vingers. „Ga nou maar," gebood-ie.

Ze kwam met haar botte langzaamheid over-eind en liet uit de tuitige mond van den kolenemmer, wat cokes in de kachelopening glijden. Even maakte dat een rommelend geweld.

„Dank je, zoo is 't wel goed."

„Ja, maar, laat u hem nou niet uitgaan. Nou moet u, as-ie een poosje leit, er nog wat opgooien want anders heb je maar weer 't gezanik dat-ie 't niet doet, en 't is...."

„Ja dankje, 't is al goed." —

Hij schoof zich in z'n stoel, dichter voor het bureau. In verlichting hoorde-ie haar langzame voetstappen sloffende over het zeil gaan, en achter hem langs, de kamer uit. Hij zat te wachten tot-ie het dicht-doen van de deur zou hooren. Zie zoo, nou was ze dan toch z'n kamer of. Hè, even handen warmen bij de kachel. En terwijl-ie dat deed, kleumerig z'n blanke heerenhanden boven de kachel hield, nu eens de handpalm, dan de rug van z'n hand er boven houdend, vond-ie, en 't kwam met wat vervelend landerig gevoel in hem op, dat-ie wel iets van een ouwe heer begon te krijgen....

Jawel, zeker, daar waren verschijnselen; dat landerige opstaan 's morgens, dat telkens nijdig worden, terwijl niemand hem iets in de weg lei. Ja, waarachtig! Hij lachte, een vervelend, landerig lachje. Lieve jongen was-ie, een bedaarde, ouwe vrijer van bijna dertig. Hij keerde z'n gezicht wat in profiel, zich

schuinsch bekijkend in de spiegel boven de kachel. Als je goed keek, dan zag je achter dat jonge al iets van het ouwe, hoe dat nou later worden zou. Even bleef-ie kijken naar z'n beeld in de spiegel, z'n handen nog boven de kachel. Langzaam z'n vingers bewegend, die slapper en leniger werden in de warmte, ging-ie terug van de kachel en sloot het raam. Zie zoo, nou maar es beginnen. Met het vaste besluit van nuttige dingen te gaan doen, zette hij zich voor z'n schrijftafel, breed z'n handen bewegend over het groen-laken blad om de rommel er af te schuiven.

Hij nam uit de la een schrift en met het potlood in de handen ging-ie de becijferde vellen na. Een poosje zat-ie zoo rustig te werken, z'n donker hoofd in willende aandacht over het schrift gebogen.

Buiten de kamerdeur waren de gewone morgengeluiden, het op- en afloopen over trap en gang, het vullen van kannen bij 't kraantje. Af en toe, als een hoog-menschelijk geluid, kwam boven dat getik van porcelein, dat zachte neerruischen van water, de stem van z'n moeder in korte, afgemeten klank van bevel. En iedere keer dat-ie van morgen die stem hoorde, leidde hem dat af en deed hem mijmeren, en bracht hem terug in herinneringen die hij verbleekt waande door den tijd. Er was een onrust in hem, die niet verstilde, die wel even onderdrukt kon worden, maar sterk van eigen levenskracht toch weer opsprong, veerend met staligen weerstand.

Dan boog-ie dieper z'n hoofd over het schrift en zocht zich in aandacht weg te denken. Bij de laatste bladen begon-ie wat langzamer na te zien. Hm, 't was nog al goed werk; maakten ze 't hem maar eens wat moeilijker, dat het je beetpakte, zooals vroeger z'n studie hem had genomen, als tusschen een schroef.

't Laatste blad lag voor hem, de onderste helft blankte onbeschreven. Hij liet het schrift geopend voor zich liggen en zakte dieper terug in z'n stoel. Z'n donker-grijze oogen staarden weg over het schrift. Moedeloos liet-ie z'n hoofd wat neerzinken op z'n borst. Op de gang waren de geluiden verstild, z'n moeder had-ie de trap hooren afgaan met haar kalme, gelijkmatige loopen.

Het was heel stil nu. Er kwam warmte om hem heen, soms knapte het in de kachel, een huiselijk, intiem geluid dat even de stilte brak, en dan was het na dat geluid, of het nog stiller werd, of de zwijging sterker en hooger gespannen stond.

In die stilte voelde Dolf zich wonder eenzaam worden in z'n kamer. Hij verzette zich niet langer tegen dat hem omspannende gevoel. Hij zei 't zich nu bewust dat ie eenzaam was en 't land had. Dat ie rondging door z'n dagen en z'n eenzaamheid meedroeg als een last. Ja, als lasten, zóó zwaar, trokken de dagen over hem heen. Hij voelde ze komen.

Hij was zich 's morgens bij het ontwaken, zwaar-bewust dat er weer een dag ging worden. De dagen trokken over hem samen zooals wolken drijven en samentrekken boven een dag, waarin 't licht in een triesten schemer schijnt gevangen.

En die stil-vervlietende dagen, met hun trage gang der uren, lieten niets in hem achter dan het gevoel dat ie oud werd, dat ie schreed, schijnbaar rustig, langs de banen van z'n leven, en dat ie het eindpunt wel bereiken zou, even eenzaam, als toen hij bewust die levensbaan begon....

Ja, god, hij voelde zich soms zoo bezadigd en zoo wijs. En de menschen vonden hem degelijk daarom, maar hij zou wel eens uit willen vloeken, juist om die degelijkheid, wegtrappen dat drukkende gevoel van eigen braafheid. O, dat eeuwige denken, dat wikken en wegen of z'n handelen wel goed was, dat ontrafelen van een opbruischende stemming, dat plukken er aan met speurend-ontledende vingers, tot het nuchter weer in je werd, en de joolstemming wegzakte in doffe egaalheid, kleurloos, zonder gloed, maar braaf en vlak.

Dolf, z'n handen in z'n zakken tot vuisten geknepen, zat duister-somber voor zich weg te staren. Het warme bloed joeg op naar z'n kop, z'n zwarten kop met het nette heerenhaar gladjes geëffend en gelijk alle haartjes....

Hij stond midden in z'n denken op en voelde dat het te warm was geworden in z'n kamer. Die warmte benauwde hem, hij voelde het prikkelen in z'n hals, lauwig en zwoel omwasemde hem die hitte: een lichamelijke weeïge beklemming, die scheen op te kruipen over z'n borst naar z'n keel toe....

Eenzamen.

Hij gooide wijd het raam open, boog, de frissche lucht in-ademend, z'n hoofd uit het raam.

Eenzaam, in een stillen winterdag lag de straat; op de vochtig-grijze steenen vergroezelden wat sneeuwhoopjes in smelting.... Egaal grijs, ondoordringbaar grijs, alsof nooit weer belofte van mooi weer er achter zou kunnen blauwen, zoo welfde de wolkenzware hemel.

Dolf keek op naar dat stille grijs. Hij voelde goed en versterkend de winterkou over z'n gezicht gaan en ook verkoelen z'n hals.... Z'n gedachten, bitter zoo even, verstilden en vervaagden tot een rustig bekijken van de straat voor hem. Wat een rare kerel was ie toch. Er kwam een glimlach in hem over zich-zelf, een wat goedig neerkijkende glimlach, zooals een vader luistert naar 't dwaze geschetter van z'n jongen zoon.

Hij ging op de knieën liggen, om kalmer uit het raam te kunnen kijken. Wijd lei ie z'n armen op de vensterbank.

Aan den overkant kwam voor 't raam het buurmeisje, ze keek naar hem, hij voelde 't aan haar snelle wegduiking toen ie toevallig naar den overkant keek. Zoo, stond ze daar weer, 't was toch wel toevallig dat ie nooit eens voor 't raam kon komen of zij stond er ook. Hij keek even of ze nog terug kwam.... Nee, ze bleef weg, maar 't gordijn bewoog een beetje, nou zou een ander al gauw denken dat ze daar achter....

Hij dacht even aan haar, stelde zich het kleine pittige gezichtje voor. Ja, wel een aardig meisje toch, en hij geloofde ook wel een heel goed meisje, je zag er altijd bezig. Ja. Waarom had ie daar nou eigenlijk nooit eens over gedacht, verliefd op haar te worden. Ze zag er toch aardig genoeg uit. Waarom was dat nog nooit eens in z'n kop gekomen.

Hij boog een beetje op zij. Ja, waarachtig, hij geloofde dat ze er nog stond. Toos heette ze, Toos. Zeker, dat was geen verbeelding, dat meisje stond daar dikwijls, hij geloofde dan ook wel dat dat niet altijd toeval was. En 't was toch eigenlijk machtig aardig, zoo'n knap buurmeisje.... Hij lag zich een beetje op te winden, en brutaal te kijken naar 't raam tegenover hem.

Tot ie opeens voelde dat z'n handen koud werden en dat ie heelemaal koud begon te worden. Toen stond ie op en voelde zich stijf, van 't lang in dezelfde houding blijven. Z'n beenen bogen strammig bij 't opstaan. Hij deed het raam weer dicht en keek nog even met een goedigen glimlach naar den overkant. Hij vond dat meisje heel aardig en heel goed, en verder kon hij z'n belangstelling niet aanvuren.

Maar nu dit gevoel, dat hem toch even had bezig gehouden, weer weg was, stond ie een oogenblik doelloos in z'n kamer. Hij voelde dat ie niet weer in de stoel bij zijn schrijftafel moest gaan zitten, dat dan weer die warm-hittige beklemming over z'n borst naar z'n hals zou opkruipen. Dat weer dat verslappend zelf-onderzoek in hem zou komen, dat eeuwige filosofeeren en ontrafelen van z'n eigen gevoel.

Hij schoof de stoel onder de schrijftafel en ruimde netjes de schriften op. Hoe laat was het... half twaalf al.... Even stond ie en 't landerige gevoel van dien morgen kwam weer ontzenuwend over hem. Wat moest ie nou gaan doen verder?... Wandelen?... Dat was je ware om zware gedachten te krijgen, en te gaan soezen over dingen waar je maar liever niet aan denken moest....

Z'n handen in z'n zakken, stond ie zoo nog even neer te kijken in de straat. Zou ie nog uitgaan, ja maar dat zwerven altijd alleen. Als ie eens... ja, dat moest ie maar doen, dan was ie er meteen weer voor een heele week af. Vooruit maar, naar grootvader. Hij floot zachtjes tusschen z'n tanden terwijl ie nadenkend bleef neerkijken in de straat.

Ja, toch maar gaan, 't was goed, nog eens een afleiding, en de ouwe man vond het prettig ook. Waarachtig, hij geloofde wel dat 't hem goed deed, als je zoo nu en dan hem eens opzocht. En hij dee het toch al zoo weinig. Besloten om te gaan, ging ie z'n kamer af, maar liep toen weer terug om naar de kachel te kijken. En terwijl ie neerkeek in de zacht rood-brandende kolenmassa, viel 't hem zelf op dat ie zoo nauwkeurig altijd was, en nooit de boel eens overliet.

Ja, dat was wel een eigenschap van hem,

dat secure. Z'n moeder had hem daar wel eens om geprezen, nu niet meer, al heel wat jaren geleden, en hij was er als jongen eigenlijk wel een beetje trotsch op geweest . . . tot . . . ja stil, hoe was dat ook weer. . . . Hij deed omzichtig de kacheldeuren dicht en bleef bij dat langzame bewegen denkend zoeken in z'n herinnering. Ja, tot Lizzie gezegd had dat ze dat schoolmeester-achtige secure in hem niet uitstaan kon . . . Gek, dat zulke dingen van jaren geleden zoo ineens weer in je opkomen. Ja, dat zei ze toen, schoolmeester-achtig secuur. Er was nog iets pijnlijks in z'n lachje. . . .

De kachel kon zoo wel blijven, hij bleef toch zoo lang niet weg. Kijk die veeren eens bewegen van de warmte. En daar had je in den spiegel zijn zwarte kop weer. . . . Mooie jongen was ie. Nou!

Maar hij vond toch onder het wat aanstellerige van z'n zelfspot, dat ie wel een geschikte kerel was, als je hem zoo zag. . . . Z'n oogen, daar had ie als kind wel eens iets van hooren zeggen . . . kom, verduiveld, hij leek wel gek. . . . God, god, waar kwam je al niet toe als je zoo je dagen verlanterfantte. Allons dan maar. . . .

Uit gewoonte boog ie z'n hoofd om de deurhoek, en zei tegen z'n moeder, die bij de tafel te haken — zat en in 't zeggen ergerde hem weer met goedige ergernis dat eeuwige haakwerkje — dat ie er even uitliep naar grootvader. En z'n moeder keek met haar kalme gezicht op, en zei met kleurlooze stem dat het goed was en de groeten.

Toen deed Dolf de huisdeur achter zich dicht.

Netjes, rechtop ging ie. Hij liep meestal met de handen in z'n zakken, en dat gaf iets bedaard wandelends aan z'n gaan, alsof hij de dingen kalm te aanschouwen liep. Hij zelf voelde iets veiligs in dat hem eigene loopen, in de gedachte dat de menschen hem zoo'n solide meneer vonden, en niets achter z'n rustig uiterlijk zochten, dat ie zoo'n kalme natuur had, die niets aan aandoeningen blijken liet. Beleefd groette hij voor de ramen van de buren, en als dikwijls flitste ook nu weer aan hem voorbij, Lizzie's bespotting van die beleefde gewoonte van hem. Hij kon er nu kalm aan terugdenken, met altijd nog wel de pijn van de herinnering, maar toch oneindig stiller dan de felle smart, die eens haar koel-wreede spot om z'n aangeboren, wat deftige statigheid, hem had doen lijden. En toch, ondanks de scherpe schrijning van dat herinneren gingen z'n gedachten zoo dikwijls nog naar den tijd van z'n korte verloving terug. En een toevallig gezegde, een even voorbij wolkende geur kon hem de felle sensatie geven van haar stem, fluisterend aan z'n oor, vertellend van grappige, lieve gedachtetjes, van haar zachte armen om z'n hals gerond en de weelde van 't donkere haar dicht bij z'n er op neervleiende wang. Dan was het of alles in hem schreeuwde naar de wufte weelde van dien tijd. En toch, hij had zoo zeker geweten toen, dat hij, zonder Lizzie, een veel beter mensch zou kunnen worden, hij was zoo koel-verstandelijk overtuigd geweest dat het alles beter was zoo . . . dat . . . God, hij wàs er al. Nou was ie toch bijna het huis voorbij geloopen. Hij knikte geruststellend tegen tante Geertje, die in haar gewone hoekje bij 't raam, al wenkend overeind kwam.

En toen ie het tuintje inging en achter in de kamer de gloeiing van grootvaders pijp meende te zien, kwam er een warm gevoel in hem nu eens goed en gezellig te zijn voor de twee oudjes en niet te schoolmeesteren.

In dat warm-wellende gevoel drukte ie tante Geertje, die hem opendeed met de gewone begroeting: „Zoo, zien we jou ook eindelijk weer eens", steviger de hand, dan ie gewoon was. Maar terwijl ie dat deed, en zij, met haar dikkige zware stem hem begroette, met een zeurig verwijt er in, voelde hij dat goed en warm-wellende gevoel ook al weer verflauwen en wegzakken.

„Ja tante, alles is goed, groeten van moeder."

Hij stampte z'n voeten op de mat, om de sneeuw en modderklompjes er af te krijgen, en hij voelde dat tante met angstige blik naar z'n schoenen keek, of alles er wel af zou gaan.

„Zie zoo, zoo zal 't wel gaan."

„Ja," zei tante langzaam, met ruimte voor twijfel in haar stem, „zoo zal het dan wel gaan, 't is me anders een weertje . . . en straten! 'k Zei daar net tegen grootvader, je

ken je huis haast niet schoonhouwen . . . Nou ga der in."

Hij had even een heel plezierig gevoel dat ie met z'n laarzen, waar altijd nog wat modder aan plakte, op den keurigen looper moest stappen. Hij hing z'n hoed aan de kapstok en trok binnengaand z'n handschoenen uit.

„Zie zoo grootvader," ging tante Geertje, breed in haar vierkante dikte, hem voor, „daar is Dolf weer eens."

„Dag grootvader," zei ie en hij hoorde met genoegen dat er warmte van hartelijkheid in zijn stem klonk. En hij drukte even de hand die grootvader hem toestak . . . en keek in de oude oogen . . . en bleef even die hand vasthouden.

„Zoo, zoo, kom je weer eens," zei grootvader met z'n wat-doffige stem, en weer was er die klank van verwijt in, die hem zoo straks van tante ook even gehinderd had.

„Ga zitten. Geert geef de jongen eens een stoel, he?" Maar tante Geertje had al een stoel voor hem klaar gezet.

„Zoo is grootvader nou altijd, hè" zei ze met een knipoogje, maar er was geen lachje van gekheid in haar oogen, „dat doe ik toch immers van zelf wel vader."

Het klonk Dolf bits, en hij zei, terwijl ie bedaard ging zitten en zich wendde tot den ouden man — en weer was die warme klank in z'n stem — „hoe is het, grootvader, gaat het goed?", en hij zag de gewone dingen om grootvader heen, de tabakspot, de kranten en 't doosje met den bril er naast. Er kwam iets lacherigs van bekendheid in hem, hij vond het plots een beetje grappig dat ie dat nou al zoo lang zoo kende: de kleine wat donkere kamer, met de starende familieportretten aan de muur, en aan de tafel naast de kachel, de ouwe man in z'n bruinige chambercloak, met z'n oude vingers in elkander gelegd op z'n knie, en al de dingen, die hij niet anders kende dan in de volgorde waarin ze nu lagen, om hem heen. Er was iets intiems in, iets zachts van vroegere herinneringen..

En hij hoorde grootvader zeggen:

„'t Kon beter, 'k zou zeggen dat het beter kon."

„Och kom," hij onttrok zich aan dat een beetje diep-in lachend beschouwen van de bekendheid der dingen, en hij vroeg met belangstelling, die ook was in z'n oogen, wat er dan wel aan haperde.

„Ja ik weet niet jongen, 't zit me hier!" hij wees op z'n borst. „Zie je, zoo'n beklemming en dan hier, m'n schouder."

„Kom vader, der is een boel verbeelding bij ook, hoor! Dolf, je weet nou zelf hoe dat gaat met grootvader."

„Neen, tante, dat weet ik niet," zei Dolf kalm, en keek haar in 't bleeke, dikke gezicht.

„Jawel jongen" zei grootvader, z'n vingers tegen elkander drukkend, „ik word oud, dat moet je altijd rekenen . . . en een mensch denkt dan al zoo eens hè."

„Nou kom, u bent nog wàt kras."

„Nou" twijfelde tante, „dat is nou zoo heel erg niet meer, jullie kennen dat zoo niet weten, jullie bent er niet iedere dag bij."

„Dat's waar," zei Dolf, maar er was iets pijnlijks in hem om den ouwen man, die stil de woorden over hem zelf aanhoorde . . . en voor zich uitkeek met een blik die niets boos of droevigs te kennen gaf, een egalen, kalmen blik. En toen dacht Dolf ook al weer dat ie dat niet zoo erg van tante moest vinden, want dat grootvader en zij hun heele leven bij elkander waren geweest, en wel eens dingen zeiden, die een ander wat hard klonken . . . maar die voor hen eigen van bekendheid waren.

Toen 't even stil was, zei grootvader:

„Moet de jongen niks hebben, geen koffie of zoo."

Dolf zag ergernis op tante's gezicht, en het bedwongen optrekken van haar schouders en hij wist dat ze 't hem nou expres niet vroeg, omdat dat vragen van haar moest uitgaan . . . en hij antwoordde toen ze naar z'n moeder vroeg . . . en naar een vriendin van z'n moeder die geregeld een avondje domineeren kwam. Even spraken ze daar over door, tante Geertje in gretige belangstelling naar hem toegebogen.

Tot weer grootvader's stem zei:

„Geer . . , moet Dolf nou . . ."

„Ja . . . vader," zei tante, met lang sjagrijnig uithalen van dat ja, „ik zal 't immers

wel vragen..... Dolf, een kopje koffie?"

Dolf keek om zich heen...

„Nou tante, als u heeft... maar anders."

„'k Hèb niet... maar dan zet ik het even."

„Welnee, doet u geen moeite." Hij verbeet een opkomend lachje, waarvan hij fijntjes de lichte ironie proefde.

„'t Is geen moeite... Vader, ik zeg al, 't is geen moeite. Grootvader is altijd maar bang dat jullie niet genoeg krijgen... Koffie dan."

„Ochnee, tante," zei Dolf, en 't landerige gevoel van dien morgen kwam vervelend weer naar boven. „'t Kan me immers niks schelen."

„Iets anders dan... bier."

„Nee, u weet, dat drink ik niet."

„O ja, dat 's waar," hij zag het scheeve omlaagtrekken van haar mondhoeken.

Tante Geertje zakte weer terug in haar vorige zithouding... en ging er eens breed en genoeglijk voor zitten.

„Hoe gaat dat nou" vroeg grootvader... „wat krijgt ie nou?"

„Och vader, hij wil niks..." Ze knipoogde tegen Dolf, maar toen ze z'n gezicht een beetje strak zag, zei ze met een gekscherend douwtje tegen grootvaders arm: „Hij wil altijd maar drinken, hè oudje... dat 's anders als jij, Dolf."

„Ja tante, dat 's anders als ik."

Hij zweeg en wapende zich voor den aanval... en hij begon spijt te krijgen dat-ie gekomen was, en verlangde om maar weer weg te komen... en in wrevel hoorde-ie grootvaders stem zeggen:

„Hou je 't altijd nog vol?"

„Ja, nog altijd," zei Dolf.

„Och, 't is wel goed ook," knikte tante Geertje, maar hij wist dat ze geheelonthouding iets bespottelijks vond voor een jongmensch. Tante Geertje ging zitten vertellen, en er kwam in dat vertellen iets breeds in haar stem, en iets breeds in haar heele dikkige figuur: „Ja, laatst nog, hè grootvader, hadden we dominee Felix hier... daar hadden we 't er mee over... nee, as je die z'n verhalen hoorde... nou..." en ze zoog haar wangen in en liet het even stil om de anderen gelegenheid te geven tot overdenken van de vreeselijkheid van al de dingen die dominee Felix al van den drank had beleefd. „Nou" schoten haar woorden toen weer los... „dan zeg je wat doet die drank al niet... wat een ellende ken daarvan kommen."

„Ja tante" zei Dolf met een goedig lachje van spot in z'n oogen. En hij dacht er over, hoe dikwijls hij dat zelf ook al verteld had... en hoe het eenige resultaat toen geweest was dat ze hem plaagden of saai vonden om z'n onthouding. En toen kwam er onder dat lachje weer iets bitters in hem, omdat ze van vreemden aannamen wat ze bespotten van familie. En hij dacht, dieper daar onder, aan z'n moeder die dat ook zoo dikwijls met haar kille lachje een ouwelijke saaiheid van hem had gevonden.

Maar hij sprak kalm door over dien dominee... en keek nu eens luisterend tante en dan weer grootvader aan. En grootvader vertelde dat-ie Felix z'n vader nog als dominee had gehad. „Ja, lang al geleden... es kijken hoe lang nou al... meer dan veertig jaren, ja veertig zoowat."

Dolf keek hem in 't oude gezicht, naar de witte beenige vingers die hij tegen elkander drukte... en voelde weer iets warms in hem komen, voor dien ouwen man, die daar te denken zat aan 't verre verleden... Maar toen, en tante Geertje zat er vooruit al om te lachen, kwam er een schuine mop over de vrouw van dominee Felix....

Het deed Dolf weer pijn, de pijn van altijd, dat die ouwe man nog plezier in zulke platheden vond; en 't ergerde hem dat tante er zoo vettig om zat te lachen. En hij proefde in dat dikke kwabbige lachen ook spot, omdat hij maar even, uit beleefdheid, z'n mond tot een glimlach had vertrokken. En nog dieper, voelde ie weer schrijnen het oude gevoel van eenzaam zijn. Terwijl grootvader weer vertelde van dien dominee Felix, en er nog in tante's stem, die uitroepen er tusschen gooide, een echo was van die erge pret van daar straks, dacht Dolf terug aan den tijd toen ie nog een jongen was geweest, aan de moppen van grootvader en oom Dolf, die daar ook zoo sterk in was... en dat ze dan allemaal lachten, al die ouwere wetende menschen, met smullende pret in hun oogen, die er poesjes-behaaglijk van dicht knepen... en dat hij dan ook maar gelachen had, omdat

het zoo gek stond met een dom gezicht er bij te zitten . . . en dat ie dan ook maar erg had mee gelachen . . . tot een van de ooms, nog met forsche lachstem, tegen hem zei: „Wat, donder, durft zoo'n aap van een jongen daar ook al om te lachen . . ." En dan was ie vuurrood geworden en had verlegen al die groote menschen aangekeken . . . En pijnlijk had ie dat rood-worden gevoeld. . . .

„Ja," hoorde ie grootvader zeggen . . . en hij schrok even op . . . want de vertellende stem was als gegons langs z'n ooren gegaan: „dat kon je vader altijd zoo smakelijk vertellen, hè Geer ?"

„Jou vader," lachte tante, en weer hinderde Dolf dat vettige in dien lach, „nou, die kon er wat mee . . . wat hebben we wel zitten lachen, tot je op laatst zei: hou op want ik kan niet meer . . ." ze bootste in 't vertellen de beweging na van iemand die de hand op z'n maag houdt van 't krampige lachen.

Dolf zei er niets op, maar z'n gezicht werd een beetje strak . . . en er kwam weer de ouwe twijfel in hem of z'n vader dan ook zoo geweest was als deze twee . . . ook als de meeste menschen, met een plat plezier in dingen, waarvan hij 't aardige nooit begrijpen kon. Hij kon het met z'n eigen herinnering nooit goed overeenbrengen . . . want er was veel liefs in de herinnering aan z'n vader . . . En meestal geloofde ie dat grootvader overdreef en dat z'n vader dan maar eens zoo iets ruws had gezegd en luchtig geleefd om z'n familie gelijk te blijven, maar zeker wist ie het toch niet. De twijfel pijnde soms door die goede herinneringen heen, en er was niemand met wie hij er over spreken kon . . . Maar van al die verwarde indrukken wist hij nog alleen dat ééne zeker dat ie van z'n vader gehouden had . . . en het prettig vond met hem te wandelen . . . als z'n kleine hand stevig vast gehouden werd. Maar van al die dingen sprak hij niet en hij luisterde naar grootvader die wat te pochen zat op den ouwen tijd. En hij vond er ook wel weer iets aardigs in, dat zicht'bre genoeglijke praten van dien ouwen man, en de trots waarmee hij over z'n zoon sprak. Och, dat was nu zijn manier van trotsch-zijn . . . hij vond dat nou eenmaal aardig in een man, dat durvende zekere leven . . . dat vroolijk en druk praterzijn. En 't speet Dolf dat ie dat zelf niet was . . . en dat grootvader behalve hem geen anderen kleinzoon had.

En in die spijt ging ie aandachtig weer zitten luisteren, beurtelings vol aandacht voor beiden.

Veel van die verhalen waren hem al bekend . . . maar hij deed alsof ze nieuw voor hem waren . . , en lachte, en zei dat het toen wel een aardige tijd moest geweest zijn.

„Je vader," zei grootvader, en zijn luisteren werd nu werkelijk gespannen, want dat was een woord dat altijd dadelijk helder in z'n denken stond, „dat was een leuke snijer. 'k Heb 't je trouwens wel eens meer verteld . . . maar dat's nou waar, en niet omdat het mijn zoon was, maar was je in gezelschap, je hoorde hem altijd . . . en grappig dat ie zijn kon . . . en vertellen . . . hè Geert. . . ."

„Nou," tante schudde haar dikte nog in bewondering heen en weer „en de meisjes . . ." Ze zoog weer haar wangen in „gek waren ze op hem, gewoon weg gek."

„Zoo," zei Dolf.

„En altijd had ie voor ieder zoo eens een aardigheidje . . . en dansen dat ie kon . . . Hij hield de meisjes wel voor de gek zie je, maar zoo leuk hè, dat je der altijd weer om lachen moest. . . en nee maar, vroolijk dat ie was. . ."

„Ja," zei grootvader, en er was trots in z'n stem, „'t was een knappe jongen . . . een vroolijke snuiter. . . ."

„Ja hè," en haar hoofd zakte beschouwend een beetje op zij, „'t is gek Dolf, dat jij er zoo niks van hebt. . . ."

„Dat schijnt zóó," zei Dolf wat strak.

„Nee," zei grootvader. En Dolf voelde duidelijk iets koud bekijkends in de oogen van grootvader, „Dolf is heel anders."

Hij wist het wel, en toch deed het hem, iederen keer dat ze 't zeiden, een beetje pijn. Hij zou wel graag op z'n vader willen lijken, want hij hield van hem, en 't zou een beetje een trots van hem geweest zijn als ze gezegd hadden dat ie op z'n vader leek. Hij zou er iets verwants in gevoeld hebben, iets van een onverbreekbaren band tusschen hem en z'n vader; een geheime vertrouwelijkheid, die hij diep in z'n ziele-eenzaamheid gekoesterd zou

hebben... en er aan gedacht als ie zich soms erg alleen had gevoeld....

Maar hij zat kalmpjes door te praten en te bevestigen dat ie niet op z'n vader leek, en bête-achtig te lachen, zooals dat bij familie-gelijkenispraatjes de gewoonte was.

„Nee, jongen," besloot grootvader, zoekend om zich heen ziende, „van je vader heb je niet veel. ... Geer, waar staan de sigaren".

Tante kwam met iets zwoegends overeind, en kreeg van de schoorsteenhoek het kistje. Dolf nam er een uit, en liet lang het vlammetje de bruine sigaarpunt omspelen.... Er was een stilte. Om iets te doen te hebben blies ie zware rookwolken uit, en zag ze in wazig-blauw opkrinkelende golven langzaam stijgen...

Toen begon grootvader over z'n betrekking, of ie alweer iets op 't oog had. En hij vroeg weer naar z'n vorige betrekking en of die kostschool nu voor goed opgedoekt was. Dolf had het hem al dikwijls verteld en moest hem nu weer uitleggen hoe die meneer, de vorige directeur het nu maakte.... En hij hoorde z'n eigen stem vertellen in een-tonig afdreunen van 't zelfde verhaal ... en hij wou 't wat kleuriger maken en wat meer leven in z'n stem brengen.... Maar dat monotone bleef er in, en vervelend klonk hem dat hooren van z'n eigen stem, die droog voor zich wegsprak in de kamer-stilte ... en zwaar uitkwam boven de zwijging van de anderen.

En hij was blij toen 't uit was en tante ging vertellen van de afgeloopen week, wat ze allemaal wel beleefd hadden ... kleine, nietige voorvallen die ze vertelde met zooveel zwaarwichtigen nadruk, dat Dolf er inwendig een lachneiging om kreeg.

Hij keek weer naar grootvader ... maar die zat met een kalmen, egalen blik voor zich uit te kijken, en tusschenbeide eens knikkend te bevestigen wat tante vertelde. En Dolf gaf z'n vaag medelijden met den ouden man, die den heelen dag in tante's gezelschap moest zijn, maar weer op; hij kwam tot de oude overtuiging dat grootvader niet meer vroeg van het leven, en dat ze zonder zorgen saampjes verder leefden, ... en met genoeglijke afkeuring spraken over stille saaie menschen zoo als hij er een was.

En midden in dat denken stond ie op en beloofde tante nog dat ie moeder naar dat patroon zou vragen, en ook zeggen dat ze van de week nog een avondje moest komen. En opeens beklemde het hem weer, die familie-intimiteit. Hij voelde het dringen en samentrekken van die anderen en zich zelf er uit wegschuiven.

Hij drukte grootvader de hand, en hoorde weer met het zelfde goede gevoel van altijd den gewonen groet: „Dag jongen, kom je nog eens gauw", en 't speet hem weer om den ouwen man dat hij de eenige kleinzoon was en juist zoo'n stille filosofeerende kerel moest zijn.

Toch voelde ie het weggaan als een verlichting, en hij had een prettige voldoening dat het weer afgeloopen was, en dat ie tot genoegen van iedereen een uurtje had zitten praten.

Tante Geertje liet hem uit. Ze gaf hem z'n hoed aan, en hij dacht bij die ongewone hartelijkheid al dat ze wel iets bijzonders zou hebben. Tante zei met haar dikkige stem, die alle woorden aanplompte tot ze een wegende zwaarte kregen: „Hoe is het. Hooren we van jou nog niks?" en ze gaf hem een knipoogje. Hij vond dat haar bleek dikke gezicht daar iets stuitends plat van kreeg. Hij begreep wel wat ze bedoelde, maar om die ergernis vroeg ie: „Wat bedoelt U?" en hij hoorde z'n eigen stem een beetje hoog.

„Nou, een nieuwtje, ... ik dacht zoo hè ... een meisje".

„Ik trouw niet, tante". Hij zei 't kort.

„Nou, 'k weet anders een aardig meisje voor je, ... kom, niet trouwen ... 'k wil 't je over een poos nog eens hooren zeggen ..." lachte tante haar vettig lachje.

Toen z'n gezicht wat strak bleef, gaf ze hem een douwtje.

„Nou, 't ga je goed ... de groeten aan moeder".

Hij beloofde het en met een „tot ziens," nam ie afscheid.

Toen ie op straat kwam had ie van 't heele bezoek geen ander gevoel sterker dan dit: blijdschap dat het voor een heele week was afgedaan.

Eenzamen.

II.

Na hun stille koffieuurtje, waarop hij in enkele loome woorden 't bezoek van dien morgen had verteld, even dieper-gaand ook zeggend van 't gesprek over z'n vader, en zich weer ergerend over de vlakke manier waarop z'n moeder 't voor hem zoo intieme gesprek als een gewoon weerpraatje vervloeien liet, was Dolf maar weer naar boven gegaan. Het was dien middag zoo geluidloos in huis, dat hij bij momenten de stilte om hem heen tot bewuste kwelling voelde groeien. En in een gevoel van het niet meer uithouden kunnen, was ie na een tijdje maar weer eens naar beneden geloopen, om tenminste in een praatje met z'n moeder, weer eens iets aan gezelligheid te zoeken. Maar de vervreemding, die langzaam aan tusschen hen gegroeid was, een bewustwording van z'n ontberen aan moederliefde, had hem, in de overgevoeligheid van z'n naar emotie hunkerend hart, tot lichte bitterheid geprikkeld. Het was hem of hij in den koelen glimlach van haar oogen spot zag om z'n doelloos, grijs en toonloos leven, of hij, in haar spreken over andere jongelui een verwijt hoorde wrevelen dat hij zoo saai, zoo degelijk, zoo solide was. En in den laatsten tijd was zelfs de stille omgang van vroeger door herhaalde scherpheden van zijn kant, vertroebeld. Haar leven van eten, drinken en slapen gaan, haar kalme, altijd effene tevredenheid, joegen de verbittering om z'n eigen zoeken tot een wrevel op, die zich aan woorden stomp moest slaan.

Zoo was dien morgen het gesprek op trouwen gekomen. En dadelijk geprikkeld, omdat hij achter dat uiterlijk doelloos gepraat de wijsheid hoorde preeken, was Dolf scherp geworden, en had zich in vlijmenden hoon uitgelaten over de lichtvaardigheid waarmee sommige huwelijken gesloten worden. Z'n moeder, met koelen meerderheidslach, had even de schouders opgetrokken en gezegd, dat ie, als ie zoo veeleischend was, wel altijd een ouwe vrijer zou blijven.

En in haar zoo maar stil gezegde woorden, voelde hij, met schrijning van nog altijd wondende smart, het verwijt weer terugkomen om de verbreking van z'n engagement met Lizzie. En bitter had-ie gevraagd voorbije dingen te laten rusten en zich niet met zijn zaken te willen bemoeien. En zoo was-ie de kamer uitgegaan en maar weer naar boven.

Maar van dat gesprek was een pijnende herinnering nagebleven. En de oude twijfel, of dan alles aan hem lag, of hij in de samenleving een onbruikbaar mensch was, drong met speurende scherpheid zich weer in z'n ontledenden zoekersgeest op.

Of dan alleen zijn eigen zware natuur de schuld aan die brute verbreking was geweest. En voor den zooveelsten keer, ontleedde hij haarfijn z'n eerste liefdevoelen voor 't vreemde donkere meisje, van wier lichtzinnige zigeuner-natuur zoo'n eigenaardig-bekorende macht over z'n wezen van stillen peinzer, in zich zelf gekeerden beschouwer, was uitgegaan.

Hij herinnerde zich nog zoo goed, hoe ingenomen ze allemaal met dat engagement waren geweest, hoe z'n grootvader Lizzie in de wang had geknepen en gezegd dat ze Dolf maar eens wat vroolijkheid moest inblazen. En heel dien korten, verdoovenden engagementstijd doorleefde z'n geest weer, die eerste oogenblikken van bijna pijnend geluk toen hij, na een droomende, jarenlange verliefdheid, die woorden vreesde, haar in z'n armen hield en z'n stem, van ontroering dof, alleen maar haar naam had kunnen stamelen, en beloften over toekomst en geluk. En vreemd, uit de troebele, onklare zaligheid van dat roerloos samenzijn, het donkere hoofd zoo onstuimig aan z'n borst gedrongen, maakte zich altijd weer, als een gebeuring van suggestieven invloed, de plotse opklatering van haar lach los. Die lach, zoo bruut ineens in de stilte, was als de verbreking van iets heiligs geweest. En als een niet te lossen raadsel was de herinnering aan die lach over den korten duur der geluksdagen gebleven.

Het was of die lach hem vervolgd had in uren van stil ontroerend gedroom. Na momenten van hevig geluk was altijd weer de suggestie van dien lach, dien vreemd-lichtzinnig en niet te verklaren opklaterenden lach, als een donkere mist blijven valen over de witte en roode bloemen van z'n zachte toewijding en dienende begeerte.

En langzaam aan was de vervreemding

tusschen hen geslopen, was hij haar stem gaan hooren, als de klank van een vreemde vrouwenstem, die koel-critiesch z'n dwaze dwepers-idealen besprak, en haar lach als de bespotting van het geestelijk verlangen dat in hem omhoog-streefde, zoekend en tastend als een blinde die ergens een veilig rustpunt weet.

En plots, in een hevige twist, een felle woordenstroom, die ze hem om een klein meeningsverschil toeschetterde, had hij haar uit de innige omvatting van zijn ziel en wezen los voelen worden, en haar lichaam zien staan als een bekoring die hij nog altijd fel en smartend begeerde, maar die hij, om die begeerte, haten kon. Toen was de wreedheid in z'n liefde gekomen; uit den al-omvattenden schoonheidsdroom was de beschermende teederheid geweken. En als twee vijanden, met de geheimzinnige aantrekking van hun wezens toch steeds weer tot elkander, waren ze een tijd nog samen gebleven.... Tot hij opeens, als een felle blijdschap, een nieuwe twist met haar gevoeld had als eindelijke bevrijding. Nog voelde hij de zwoele atmosfeer, dien zomermiddag van hun samen-zijn waarin de eerste vijandelijkheden van die beslissende twist al broeiden.... Nog zag hij den wondenden lach en hoorde hij de hoonende woorden waarmee ze zijn braafheid had gescholden, en met een laatsten lach van hem was weggegaan.... En als een weldadige rust herdacht hij de dagen die volgden en waarin hij, moegestreden, als in een verdooving rondging.... Maar dan waren ook weer de avonden en nachten gekeerd van 't oude verlangen naar haar wezen dat zoo mystiek verwantschap in hem had gewekt....

In de leege rust van z'n tijdelijk-buiten betrekking-zijn, was de leving in dat voorbije passietijdperk als de voortdurende en onbewuste beweging die 't leven van zijn ziel uitmaakte.... En vaak had hij uit z'n bespiegelende herinneringen deze waarheid voelen groeien: dat tot geen enkele vrouw z'n lichaam gedreven zou worden als tot het hare, en dat de sterke bewustheid van z'n wezen ook in deze liefde weer te veel gepeild en ontleed had....

Een hard opjoelende jongensstem, vlak onder z'n raam, riep z'n vaag omzwervende gedachten naar buiten.

Hij keek langzaam door het raam den stillen winterdag in. 't Was zachtjes beginnen te sneeuwen, kleine vlokjes donsden neer. Er was nu niets dat z'n oogen zagen dan stage neerwarreling van die kleine vlokjes sneeuw. Z'n wang en kin zwaar drukkend in z'n hand, zoodat ie de warmte van die drukking voelde, zat ie naar buiten te kijken.

De sneeuw viel zoo zachtjes neer, zoo luidloos zweefden de vlokken uit de stil grijze wolken, en zoo kalm wit werden de daken er mee bedekt. 't Ging winter worden. Er zouden nu van die witte sneeuwdagen komen, die onwillekeurig verlangen wekten naar warme huiselijkheid.

Buiten de koude, witte neerwarreling van al die sneeuw, en dan voor 't raam te zitten en die dwarreling met denkende oogen volgen. En naast je, tegen je schouder en borst is een lichte zwaarte van het lieve, slanke lichaam dat tegen je aanrust. En dan je hand voelen nemen, als een onbewust, eenvoudig gebeurend gebaar, zachte warmte van vingers die haar streelen willen, langzaam en licht, als de rustige uiting van een liefkoozing die altijd is in het hart van wie die hand dan nemen zou. En niets is nu sterker dan de zekere en veilige rust van dat lichaam, dat daar zoo vertrouwend, zonder woorden zich tegen je aanvleien kwam.

Zoo blijf je een poosje samen, stil samen... en je kijkt den witten sneeuwdag in... Er begint wat schemer te komen. Achter je hoor je 't suizend geraas van de kachel die te branden staat. Woorden zijn er niet. De lantaarn aan den overkant staat rossig te branden. Een aarzelende lichtschijn glijdt wijd uit over de sneeuw. En buiten wordt het donkerder... Helder en dieper wordt de gele vlam in de glasomsluiting van de lantaarn.

En je kijkt neer op het gezicht dat in zachte blankheid vertrouwend rust tegen het stug-donkere van je borst. Er is nu niets meer dan dat gezicht. Het buiten is verdoezeld in duister. En weer blijft dat even zoo, met niets dan die zwijgende innigheid van liefde. Dan komt in moeilijke heffing het hoofd tot bij je wang, een mond kust je. En

plots is het leven er weer, want 't lichaam maakt zich los uit je armen ... een hand strijkt nog even over je voorhoofd. En dan is er in de kamer het lichte bewegen van haar figuur, 't licht wordt aangestoken ... en de gordijnen zijn dichtgedaan. Het eigenlijke leven is teruggekeerd, en er wordt weer gelachen ... en er worden woorden gezegd. Maar in de oogen van haar is nog de glanzing die in de schemering te vergouden leek, en haar gang heeft nog het droomerig wiegende als liep ze op het rythme van de zachte geluiden die ze in eigen ziele hoort. En 't geluk is er, want geluk is dit samenzijn met die liefde-vrouw. En altijd dat mooie hoofd zien, omgloord van 't neerstralende lampelicht, en altijd die stem te hooren die de gewoonste woordjes verklankt tot een innige muziek voor je beiden, woordjes die later weer in je terug zullen komen met een glimlach van bekendheid. En nooit is er meer eenzaamheid, want de liefdevrouw is er altijd en overal ... en nergens is leegte. Want waar die zijn zou daar komt zij ze vullen met de muziek van haar wezen ... Zij ... Zij ... Hij lei de hand tegen de oogen, die hij sloot. Z'n heele ziel dronk dat visioen, zoet-smartelijk.

Waar was die vrouw dan, waar bleef ze dan toch? Want hij wist toch dat ze er zijn moest, ergens ... hij hoorde toch zoo duidelijk den klank van haar stem. Waarom kwam ze dan niet en lei het hoofd tegen z'n borst...

Uit z'n droge keel, die als van teruggedrongen tranen pijnlijk voelde, krampte een snik ... Het geluid daarvan, rauw ineens in de stilte, was als een roep tot de werkelijkheid terug ... Kuchend, en wat knippend met de oogen, stond ie op, en keek uit door de ramen. .. Kijk, nog altijd sneeuwt het maar.

Hij hoorde nu ook weer de geluiden in huis, een etenslucht drong tot in zijn kamer door...

Toen stak ie de studeerlamp op z'n schrijftafel aan. Dat gaf een warmen gloed door de kamer. 't Portret van z'n vader leek er vertrouwelijker in te worden. Hij keek even naar dat portret ... goeie vroolijke vader...

Een tijdje lang zat ie rustig te werken, z'n hoofd in kalme aandacht gebogen, keek denkend eens even op, en dan weer neer in z'n boek ... Tot er beneden een deur werd opengedaan. O, daar kwamen ze om hem te roepen. Als iederen dag. Nou tikken tegen z'n deur. Meneer of u komt eten. Hij kende dat liedje. Nou weer een gezellig praatje met z'n moeder. Hij lachte, een smadelijk, bitter lachje. Een weeë triestigheid woog zwaar in z'n borst.

Ja, toe dan maar ... Goddank, dat ie van avond die les had. Dat was toch ièts nuttigs. Verrekte mat, daar glee je nou verdraaid altijd over uit. Hij trapte het ding een eind van zich af, 't gleed kalmpjes geleidelijk over de steenen gang, toen schoof ie 't met z'n voetpunt toch maar weer netjes tot onder de traptree, een ander mocht er zijn nek eens over breken.

In de kamer werd al op hem gewacht. Hij knikte vluchtig tegen z'n moeder, die netjes, rechtop in haar stoel zat, 't servet al spreidend over haar knieën.

Dolf ging tegen over haar zitten: „'t sneeuwt," zei ie.

„'k Ben nog uit geweest. Even bij grootvader."

„Zoo, mooi weertje er voor. Wat heeft u vandaag?" Hij nam de schotel aan, langzaam er van scheppend op z'n bord.

„Er was bij tante bezoek," vertelde z'n moeder en haar eentonige stem klonk hem leeger dan ooit.

„Zoo," vroeg ie, met een zwaai 't water in z'n glas schenkend, en schuin uitkijkend naar z'n moeder die iederen middag dat inschenken met angstige oogen volgde. Meestal zei ze: „Dolf, denk om m'n servet."

De schalen werden opgenomen en elkander toegereikt. Tusschen hun gezichten kwam een waas van den opstijgenden etensdamp.

„'t Was een kennis van tante Geer, ze heeft er wel eens over gesproken. Wijsman heeten ze ... Ze wonen nog maar kort hier."

„Zóó," Dolf zat zonder veel animo te eten en vond dat het vleesch taai was vandaag...

Maar toen bedacht ie dat ie toch wel eens wat meer zeggen mocht ... en een beetje slepend er achter aan vroeg ie:

„Enne ... waren 't aardige menschen?"

„Ja. Degelijke burgermenschen, hè? En een aardig meisje."

„Zoo . . . en wat doet die meneer?"

Hij werd onder 't achtelooze uitspreken wee van z'n eigen vraag.

Maar z'n moeder ging er dadelijk op in:

„Rentenier. Ze hebben een kaarsenfabriek gehad in Gouda. Ze moeten veel geld hebben."

„Zóó."

Er ging hem een licht op, tante Geertje's woorden van dien morgen „ik weet een aardig meisje voor je" schoten hem daar ineens weer te binnen. Hij vatte een wrevel tegen dat meisje op . . . 't ergerde hem dat in familiehoofden hun namen al gecombineerd gedacht werden. Ze leken wel gek, die lui, met dat eeuwige gekoppel.

„Wat voert dat meisje uit?" vroeg ie.

„Ze is thuis bij der moeder. Een heel huishoudelijk meisje."

Dolf lachte stil voor zich heen. Z'n op z'n bord neerkijkende oogen verborgen dien lach.

't Was even stil. Tot z'n moeder weer zei:

„Der is daar nog een jongen ook. Die moet nog al moeite hebben met z'n wiskunde. Mevrouw vroeg of jij ook nog uren disponibel had. Ze zou wel willen dat je hem les wou geven."

Hij luisterde met een even heffing van z'n hoofd. Z'n oogen wijder starend met een begrijpenden blik er in.

Dan keek ie weer neer op z'n bord.

„Zóó" zei ie langzaam, „moet ik die jongen lesgeven. Hebt u niet gezegd dat ik solliciteer . . . en dat ik maar tijdelijk hier ben."

„Nee, 'k dacht dat je 't zoolang zou kunnen doen, tot je een betrekking krijgt."

„Ja, dat kàn ook wel" bedacht ie langzaam, „is 't een jongen nog . . .?"

„'t Geloof 't wel. Je zou er maar eens over komen praten."

„Is 't al zoover?"

„'k Dacht dat je 't wel graag zou willen. 'k Heb je wel eens hooren zeggen dat je meer bezigheid wou hebben."

Hij begon zich een beetje te schamen.

„Dat is ook zoo," bekende ie, en er was weer iets jongensachtigs verlegens in z'n oogen, „ik zal er dan wel eens naar toe gaan."

Z'n moeder belde de meid om de borden weg te komen nemen.

Hij vouwde z'n servet op, achter over wippend op z'n stoel.

„Dolf, laat dat wippen" verzocht z'n moeder.

Toen stond ie maar op en ging naar boven, de boel klaar leggen voor dat jongetje. . . .

Zoo, zou er weer een les bij komen. Niet onaardig. Even kijken naar de kachel . . . Hij liet wat cokes in de opening rommelen . . . dof-zwart leek het nu of de vuurgloed was gedempt.

„Ziezóó, nou maar wachten. Hij ging in z'n bureaustoel zitten en nam de krant van van morgen maar weer op. Daar zat ie op neer te staren . . . de letters te vervormen tot ze woorden werden, die even hun klank lieten hooren, maar vervluchtigden voor hij hun beteekenis begrepen had.

Toch zat ie met de krant zoolang, tot er gebeld werd; een kort krachtig geluid in de stilte.

Om zich een houding te geven bleef ie, z'n hoofd achter 't hooggehevenen krantenblad, naar 't dichterbij komen van den jongen luisteren. Toen de deur openging en de jongen binnenkwam met z'n boeken onder z'n arm, vouwde Dolf langzaam z'n courant weer ineen en stond op om de jongen een hand te geven. Hij vroeg hem naar z'n werk en zoet gaf de jongen antwoord op die vragen.

„Nou, ga zitten, dan zullen we beginnen. Heb je nog veel te doen van avond?"

De jongen zei dat ie niet veel meer te doen had. „Dan zullen we eens een flinke les nemen."

Toen vulden hun stemmen de kamerstilte.

Soms hoorde Dolf zijn eigen stem doceeren en dan viel hem het langzame, duidelijke van die stem op. . . .

Hij voelde de vreugde van dat werkhebben in een stille genoeglijkheid hem verrustigen.

Z'n onrustig verlangend rondgaan, deze dag, leek nu al een paar dagen in 't verleden te liggen.

Als 't soms, onder 't even stil zijn van z'n stem, en 't schrijven van den jongen, weer in hem terug kwam, leek het hem een gevoel dat ie te beoordeelen had. Maar 't sterkst in hem was toch de vreugde dat ie werk had, dat z'n gedachten weer vastgesnoerd lagen, en dat er een plicht was die hij vervullen moest. *(Wordt vervolgd).*

DE VAL VAN TINUS

BRABANTSCHE SCHETS

DOOR

MARIE GIJSEN.

Breede geul licht blaakte onder door de staldeur en geniepfijne straalpriemetjes schoten door spleten en gaten alsof er, met 'n spuit, glans door 't duister gespoten werd. Het blonk op 't staal van ringen waaraan de beesten gebonden waren en op koperfiguren van de paardenhalster. Omtrekken van wittige koeienkoppen lijnden tegen 't duister af en 'n paar groote paardenoogen glimmerden fel. Ongeduldig balkten de dieren, rukten aan hunne rafeltouwen en struizelden met ligstroo. Buiten pieperden onzeker uitgebrachte vogelgeluiden totdat 'n vink er opeens met 'n paar wakkere, aanmoedigende stooten resoluut doorheensloeg.

Met vlugge, rukkende beweging was Tinus eindelijk uit z'n slaapkooi boven de paardenruif geklauterd. „Verduld, 't mot al loat zijn . . . vooruit, vooruit . . . joa, 't is al loat. Hij opende; de staldeur gaapte wijd. Zoo, uit dompig zwoele, schemerigen hal stond ie daar ineens door vollen glorieschijn van licht als bevangen, 'n lichtfeest zoo kleurenhel dat z'n geloken oogen knipperig trillerden. Buiten trokken sluierdunne nevels op en dauwfrisch kraalde over 't jonggroen de versche morgen. Teerblauw kleurde al door 't luchtig paarlgrijs van den glansdoorschoten hemel waarin de maneschijf al bleeker, al zwakker, al ijler werd. In den wijden boomgaard, boven 't nieuw gras bloesemde het: duivenblank, hooge peren en volle kersen, rosigwit 't oude appelgeboomte waarvan forsche kronkeltakken slangerig groenzwart in 't zoete bloemendons omkronkelden. In wazige verte flauwde een lange ris populieren hoog rank als 'n processie van rijzige vrouwen in sluiers gehuld. Kippen kwamen op den dries; ze schudden hun schuimig witte veeren en klapwiekten zich wakker, zware roomkleurige eenden waggelden om den poel en kwebbender en slokhapten kroos uit 't vertroebelde water.

Joa hij was loat; de zon kwam al aan den hemel. Effekes kijken toch moar. „Haauw doe!" dreigde hij Siene, de zwarte merrie die ongeduldig in z'n vest beet. Hij loerde door 'n kier van de gesloten deur die in 't woonvertrek uitkwam. Neeë, ze was er nog nie Hilleke, nog niks te zien. Hij ging terug naar z'n beesten die hoornschurend langs de palen streken, en liet ze drinken; dan waschte hij z'n hoofd in een emmer water onder de stalpomp. Hij was 'n frissche boerenkerel, zongebrand, goed gebouwd en flink gespierd.

Met 'n klinkgemorrel werd de deur geopend en Hille kwam te voorschijn. Hij greep haar achter de gauw weer toegesmeten deur ongeduldig aan, duwde z'n nog vochtig gezicht in de ronde wangen en zoende drie, viermaal de biefstukroode lippen. Ach . . . ach, ge zijt toch zoo'ne malsche . . . zoo'ne . . . malsche!"

Ze giechelde, zoende terug, klemde zich even aan hem vast en ging dan vliegensvlug naar buiten waar kippen en eenden om haar heen krioelden allemaal de kraaloogjes op den gerstbuil gericht. Met hare kreeftroode handen strooide ze volle grepen gerst onder hen uit. ..Doar, sloekers, doar! doar!"

„Genog, genog," kwam moeder achter haar aan. „Ze zuuke en vynde genog," pruttelde ze den buil dichtsnoerend.

„Nou, moar dà besciet niks nie veur zooveul." Tinus ging weer naar de beesten. 'n Veulen van enkele weken oud, met 'n fijn kopje dat aan 'n hert denken deed stoeide langs hem heen en dartelde tusschen de koeien. Hij maakte de touwen los en leidde zijn beesten naar den kamp.

Dan hà ie altijd goei scik as ie Hille zoo is gevat hà; ja jong, hij was maar wà goed af heur, neeë hij hà 't noit nie gedacht want ach mins haauw de der stil af, wà was 't toch gewest mè hem... as ène koalen hals mè niks op zak de weeg op gezet en dan mò ge oe sterk vuulen en knuist aan 't lijf hebbe. . . . La kijke . . . joa da waar nou vijf moand, neeë over 't half jaar dà ie 't nie gehad hà . . . nog dieeën enkelen keer maar toen hà niemans er arg in gehad, niemans; 's merregens vruug toen ie op wou stoan was ie neergesmakt op 't strooi van Siene en toen ie weer bij z'n eige kwam was er nie-

mans nog in den stal en Siene besnuifde hém. Als 't nou toch is zoo bleef en 't kwam noît meer trug; wà'n zègen wa'n grôte genoade zou 't zijn. En de vrouw mocht 'm geer, joa verduld omdà ie deksels 't oog op alles hà en nog 't meest op Hille ... en dan ... mè Hille's trouwe; zoo'ne goeie, malsche ... joa, nou, zoo'n scôn vond de in heel Zanddijk nie, gink er moar na zuuke; d'r was al mennig oog op geleed. Ge kon nie van d'r afscaaie as ge bij d'r waart. Nou 't zou aan hem nie legge; hij zou d'r z'n eige kapot veur werreke.

Toen hij weer op de hofstee kwam scheen de zon al door de vensters. In het woonvertrek vielen zonnevlakken door de platgesnoeide linden en een straal priemde op goude bessen die onder 'n glazen stolp tusschen venijnigroode rozen en bolletjes-blauwe korenbloemen nevens 't madonnabeeldje, op 'n kastje pronkten.

In 't donkerst hoekje zat 'n oud verrimpeld mannetje met tanige, slappe wangen, suffe oogen en hanglippen waaruit 'n pijp haakte die als in 't profiel meegelijnd was. Hij sneed 'n aardappel aan schijven en legde die voor zich neer.

„En alle heiligen?" dreunde 't uit 't dompig kelderkamertje.

„Behoedt ons!" riep Hilleke van buiten uit.

„Van alle kwalen? .... Ge bidt nie trug!"

„Nou joa, ik mot de geit goan melleke, doe de gij 't moar allennig!" klonk het uit de schuur.

„Wà ben de nou weer aan 't knoeien mè errepels; nog sund," zei moeder de koffiepot uit de hand zettend om de aardappels uit z'n bereik te nemen.

„Knoeien, knoeien, hè, hê," piepte 't mannetje, dà's geene knoei: dà ben de gij, wees ie op de dikste schijf, dà's ons Hilleke en dà's ons klain Tônie, hi ... hi."

„Ach, ach wà is toch ene mins die van z'n verstand is," hoofdschudde ze.

„En nou vrij ik mèt de moanescijn, as vader en moeder nà".....

„Hille Hille, nog veur dà ge eensis gebeje het, zondige liedjes te zingen, dà's toch grôte scand."

Nou joa, 'k bin ok geene kwèzel," kwam Hille binnen met 'n blanke meidoorntak in de hand waarmee ze Tinus op de wang stekelde. Ze had 'r blonde haarknot tegen de witte hals ineengewrongen, de mouwboorden bedenkelijk ver omhoog getrokken over forsche, roode armen.

„Doar hoef de nog geene kwèzel veur te zijn. Doar dà's veur bij Lievrouwke te zetten."

Tonia kwam van 't kelderkamertrapje af; ze was bleekjes en klein, had 'n nietig, smal hoofdje, wat schuin overhellend en 'n zwarte bestrikte muts op.

'k Hè toch zoo oarig gedreumd, ach zoo oarig: dà 'k te beevaart waar gegaan en dà alleman truguit ginge en ik heeleganscн allènnig gink furt ... zonder te treeje."

„Da was 'n meroakel!" riep Hille de handen omhoog brengend.

„Pofferdikkie joa, 'n meroakel!" riep Tinus die Hille in 't oog hield en naast 'r neerstreek.

„Joa as 'k 't nie gedreumd hà, as 't woarheid waar, was 't zèker 'n meroakel."

„Dan wier de gij nog is ène keer veur zoalig verklaard." zei moeder, sliertjes vet op 't brood smeerend.

„Nou 'k bin moar ène zondige mins", verzuchtte ze.

„Gij zondigt nôit nie. Ge durft nog geene jong oan te kijke Kèk, kèk mijn is oan as ge durft?" vroeg ie z'n gezicht ver over tafel noar Tonia gericht. „Dàr hedde scrik af".

„Nou scrik, scrik...."

„Zijn de beesten in de kamp? Het Siene de kluis oan. Hedde 't verreke gevoejerd?"

„Joa, toch ... joa."

„De pinne zijn gelijk uit de reif hè 'k gezeen, veur dà 't groes d'r afgeet, dan mot...."

„Hè 'k al gedoan ... steet klaar, mè neië hoùtere pinne d'r in gemakt; hè 'k eiges gedoan".

„O nou vooruit dan. Mekeert er niks oan de zeis? is ze nie ingeroest?"

„Toch nie, 'k hè ze gesmeerd af en toe, ze blinkt er verduld bij, neeë we zulle d'r ène malschen snit afhoale. 't Zal braaie zijn doar op 't blakke veld!"

Ze baden voor hun koffie en brood; de vrouw met breed gespreide ellebogen op tafel, oud vadertje deed niets dan kruisjes slaan, Hille mompelde wat, Tinus morlde met

z'n slap-flodderige pet tusschen z'n breed getopte vingers en Tonia met 't hoofdje diep op de borst, nog even napeinzend toen alle hongerigen aangevallen waren.

Zonneschijntjes tusschen de boombladeren schitterden in 't tintelig blauw van Hilleke's oogen; ze verschoof telkens om de zon te ontvluchten, meer en meer naar Tinus „Akelike zon!"

„'k Hè wel zoo geer 'n takske kruinagel," *) zei Tonia de meidoorn beruikend.

„In den hof van Lusters wasse d'r genog."

Ieder ging aan 't werk. Hilleke ging naar de koekamp luid rinkelend en jengelend met de melkemmers. Oud mannetje pluisde met beefhanden bloempje na bloempje van den meidoorntak, altijd maar sabbelend aan z'n pijpje en zeurend denzelfden spreuk:

„Eèn mensch weet zijn einde niet. Gelijk de visch door den angel en de vogel door den strik, zoo wordt hij verrast door den dood."

Tonia sloeg de kardinaal om en nam 't kerkboekje onder den arm om naar de vroegmis te gaan.

Binnenshuis bracht moeder alles aan kant, met overgrooten ijver en haastige bereddering veegde ze de plavuizen en strooide zand met bestudeerde figuren.

Tinus ging in 't aardappelenveld „duppen," achter den dries; 't zou werm worden, nou verduld, òf 't, d'r was geene wijnd en 't zand was zoo heet dàt de been d'r in braaie gingen. Geknield wroette hij tusschen de loofrissen door altijd in strakke spanning om geen lootje van 't jonge-groen te knakken. Zijn uitgezette knuisten harkten en rukten in de mullige zandaarde; de hoopjes onkruid legde hij aane ééne kant en 't zand dotte hij hoog tegen de pollen op; „dan waste ze bèter" want 't was ok zoo'n teer spulleke die rooilitjes, hij zou ze nie meuge, hij had nou geer zoo'ne stèvige wolkammer, moar 't was merktgoed en dan teul de wà 't veurdèlligst was, dà sprak van eiges. Verduld wà wierd 't heit... brrr... Had ie ze'ne kruik woater moar meegevat en die heurze die konne stèke en dà gloeiige stof van de grond dà propte in den kèl op en zooveul nittele *) dà was meer as arg ze staken oe de hand een en al blaajer. Hè toch maar effekes noar ène van die slooier om 'n sloepke woater" — en hij veegde z'n handen aan de broekspijpen en over z'n voorhoofd. 't Vurig zonnegloeien van den bodem kaatste brandend in z'n oogen die pijnlijk knipperden. Hij klotste naar 't slootje dat 't bouwland begrensde en in 'n kuiltje van z'n aardehanden, geulde ie 't warme vocht naar binnen. „Neeë, 't smakte niks nie," verzuchtte hij tegen 'n koedrijversjongen aan de overzij die 'm aanhoorde met 'n gezicht waar de kalfachtigheid uitbleèrde.

„Neeë, niks nie," herhaalde de jongen met 'n vervaarlijk mes z'n stok afschilferend.

„Nou moar weer veuran moake. — Hè 't zwèt konne ze 'm wel vringe uit de kleer. Wà of Hille nou dee? Met de beeste was ze d'r afgescaaie, al lank... nou waar ze oan 't buttere †). Hè 't was toch zoo leutig zoò; 't was zoo pelzierig dà ie zoo duk most prakkezeere over Hille's, over z'n maid, z'n eige maid die vruuger of loater met 'm trouwe gink. Zooas al dieë ander jong: Zondags gingen ze naar de're maid en 't avond 'n uurke naar de're en ze hadde proat over de're maid, ze trakteerde d're maid. Hij ha dà nôit gekonne, nôit nie. Ze lusten 'm nie; al hà d'r ôit is ène een goei oog op 'm gehad; as ze 't wiste van 'm, kèke ze nie meer na 'm um. En hij hà moar motte heure en zien dà Janne en Driek en Keese, joa alleman, vree. Maor nou hà ie dan toch ze'ne Hille, joa fel eender zoo goed as 'n ander, z'n eigeste Hille die gek op 'm was, nou of z'm lustte.... Zondaggenavond nog zoo is effekes om dieë deur; hè ze was zoo'ne malsche en wà 'n goèi maid was ze. Nou, moar weer veuron moake. Van den avond wierd 't goed, dan gink de vrouw mè Tônie noar de rôzenkrans bij Pesters die te volle bediend waar en dan was ie mè Hille en merrege waar 't Woensdag: Bossche-merkt mè Hille opraaie. Al 't jonkgruun afsnije, en oploaie; dan most ie moar om drie op, dar hielp niks an.

*) Sering.

*) Brandnetels.

†) Karnen.

Buiten was 't 'n avond van manezilverglans, in stilzachte atmosfeer versmolt zoetheid van bloemengeur. Vreemd en lichtend kruinde boomgaarden sneeuwigblank boven 't flossig jonggroen van beukenheggen waarin satijnglanzingen speelden. Nachtvlinders doolden tusschen 't geboomte in 't voorbij fladderen hier en daar 'n kelkje even aantoetsend als kusten ze de zoetbloemige hartjes. In de wegkromming stond 'n schuingegroeid zilverstammig berkje, 't chevelureachtig fijn loover als gestrooid over teere twijgjes, hing stil neer, elk driekant blaadje lijnde donker af tegen den lichtenden hemel; 't stond daar tenger en alleen als 'n ragfijn sierboompje.

Tinus was buiten gekomen en uit 't kelderkamerraampje kwam 't blonde hoofd van Hille gluren, nu geleek ze fijner en teer: 't harde rood van mond en wangen was wat vervaagd, de ruwe contouren iets verweekt in 't bleekzilverlicht.

„Ach ach ... wà is 't toch scôn buite. Strakskes floot de malder *) nog."

„Dà zal wel zijn," zei Tinus zoo dicht mogelijk onder het raampje. „Kom nou buite, kom nou? 't Is toch zoo lekker locht, ge bekomt er af".

„Ach neeë ... veur de proat nie."

„Niemans ziet 't. Kom.... Zà 'k er oe uitbeure?" fluisterde hij opklauterend met klompepunten tegen de muur.

„Neeë, ik durf nie ... 't is kloaren dag buite. Gèf is zoo'ne kernèllesrôs?"

Hij trok 'n pioen voor haar af, die in 'n bosje onder 't venster roosde.

„Nou joa ... moar heur is Hille ... 'k zeg 't ou nou toch ineene ... ge meugt 't ... we meugen 't aan moeders zegge."

„Ik durf nôit niet," lachtte ze hoofdschuddend en ze blies de pioen verder open.

„Nou, we stèken er den gek toch nie mee zou 'k denken?"

„Dà nie; 'k wil 't wel wète, dà is 't nie witte ... moar ... moar...."

„Wà dan, wà dan toch?" vroeg ie angstig naar d'r opkijkend. Ze most is wà geheurd hebbe ... van vruuger, van z'n overvalle; 't kon is in de proat te pas zijn gekomme ... uit Rietheuvel kon ze iemans gesprôke hebbe.

„Wà dan toch? Of meug de me nie?" vischte hij toen ze bleef zwijgen.

„'k Zou oe nie meuge?" lachte ze d'r hoofd verder en verder uitstrekkend, de armen naar omlaag, de handen onder z'n kin samenvattend.

Hij friemelde en stritselde met hare handen langs zijn gezicht en kuste bijterig de volle dikke vingers. „Kom d'r uit ... wacht moar, wacht nou, 'k beur oe, wacht!" riep hij aanpakkend.

„O neeë, neeë!" gilde ze en plagend schoot 'r hoofd weer naar binnen.

„Hedde dan nie geer dà 't oan de weet kumt. Hedde daar scrik af?"

„Toch nië."

„Nou dan?"

„Och ... om moeders witte wel ... die kan 't nie zoo lije," zei ze pluizend aan de pioen en telkens 't hoofd weer naar binnen rukkend.

„Nou, moar z'is toch ok jonk gewèst", beweerde hij zich klampend aan 't zinken gootpijpje en trachtend naar boven te werken; maar hij kwam niet hooger en Hille lachte maar. Van om den hoek nam hij een tobbe, keerde die om en ging er op staan, telkens verloor hij z'n evenwicht, stond dan wat te balanceeren, maar hij was zoò, dicht bij Hille.

„Nou, wat meen de gij dá moeders zegge zal?"

„Durf de gij 't zegge?"

„Ikke wel ... of mèn de gij da ze me nie geer bij oe ziet?"

„Neeë toch nie. Ze ziet ou geer dà wèt 'k goed: veurverlèje wèk toen kwam 't nog zoo in de proat te pas waar, toen zei ze: „„Wa hè 'k toch vruuger ène trubbel gehad mè al die errebeiers en nou mè Tinusse geet 't alles van eiges.""

„Nou, moar heur is effekes ... 't is toch geene scand waar, dà we ... vooruit, dà we aan trouwe denke."

„Dà is 't zèker nie. Dà meug de nie!" lachte ze, z'n hand vasthoudend die langs haar arm kriewelde.

„Wel ikke? Ik zal 't zegge ... merrege ... 't avond ... strakskes ... nou doalijk....

---

*) Meerl.

vooruit we gaan d'r tège! Goa de mee?"

De deur piepkraakte open, Tinus liet zich omlaag vallen. Oud vadertje schalkte om den hoek met wijd uitgevingerde hand draaiende naar Hille toetredend ... Hi, he, gij doar mè tiere lantierlantijntje! Gèf me 'n lampe, 'k zit nog in donkere, 'n vlammeke om 't pijpke op te stèke, Hille, Hille, Hil?" Zoo strompelde hij treedjes weer af.

„Strakskes kumt Tônie die stekt d'r keersken aan bij Lief-vrouwke. Doar hedde 'n scôn cernèllisrôs. Ik goa effekes. . . . ."

„Nie wegleupe en mijn allènnig loate zitte, 't ben bekant gevalle in de stal ... Och, och, 'k val nog 's heelgansch uitmekoare," dreinde hij met zeurig piepend stemgeluid.

„Nou ge zult nie valle, bidt maar 'n vader onske en kijk, 'k hè 'n builke, dan krijg de enen babbel ... doar twee."

„Joa joa nog ène dan zal 'k hier in 't hoekske stillekes zitte en dan vat ik dees 't oavond in mijn bedde?", vroeg ie smeekend naar 't zakje babbelaars zijne handen krommend.

„Doar dan, 'k ga moeders tège, ze kumt oan de bocht!" riep ze de karnemelksche pap nog even te vuur zettend. As ze trug kwam was 't nog tijd zat veur d'errepels. En zingerig lachend ging ze naar Tinus die in ongeduld wachtte.

Daar kwam 't volk al van de Rôzekrans aan kleine troepjes die zich verspreidden in maanverlichte paden en laantjes Moeder kwam heel langzaam met Tonia achteraan. Ze keek vreemd op, Hille met Tinus samen te zien. Verlegen schopte Hilleke 'n steentje voor zich uit en trok aan takken en sprietjes van 't rijshout aan de wegkant.

„Wà hè we nou?!"

„Zà 'k oe zegge moar ge mot nie kijve want 't ga recht af mè ons. Ikke en Hilleke, waar nou," met 'n schuinsen blik naar Hille ... „hebbe zin in mekoare!"

„Wel wèrlichs!"

„Joa we mène mekoare goed."

„Wel mèroakels!"

„Nou, maar heur is moeders, ge hè altijd gestuit*) over Tinusse joa joa da's woarheid," verklaarde Hille lawaaierig pratend.

„Wel hè 'k van me lève!" riep Tonia de handen omhoog.

„Of ge most er nou teuge zijn, kèk omdà 'k moar ènen errebeier bin."

„Lieve God neeë heur de; boerenzônen die d'r werm inzitte die hedde hier nie gezoaid. Nou, 'k mot 'r nog is over prakkezeeren."

„Tinusse en Hille, dà hà 'k toch nôit nie gedacht en 'k hè toch al wà duk gebèje om ène zoalige staat veur ons Hille."

Nou 't was ène jong die hande, aan 't lijf hà, ène werkèzel en geene pruver, ène die hart veur z'n werk hà en die den boel bij mekoare hield; veul geerder zag ze Hille mè Tinusse as mè de postboî die ok zoo'ne grôten trek in Hille hà, maar dà was niks gedoan, neeë zoo'n koal heerke, dà telde ze nie. Hille most er ène „die den grond ingink" *) Nou en as 't ôit tot ènen trouw kwam dan hoefde ze Tinusse niks meer te gève veur enen huur; de kost van 't ète kreeg ie toch, nou joa en wà kleer dà was 't argste nie, liep moeder te denken terwijl ze 't jonge paar in 't oog hield.

In 't wijde lage vertrek speelde maanlicht vlekken door de zacht bewegende lindetwijgen op den grond en langs 't muurwit. De pap borrelde over, liep met witte geultjes en scheuten langs den roeterigen pot en siste in 't vuur, 'n flauw zure damp wasemde in volle dikke walm op.

„Veuls te fel vuur, ge het er den kop ok nie bij gehad," zei moeder 't deksel afnemend.

Tonia ging naar 't opkamertje om 'n keerske „op te stèken," en Tinus pakte Hilleke hartgrondig beet en draaide met 'r rond.

Oud vadertje dook uit z'n donker hoekje en zong met z'n hoog bibberstemmetje: „En draai het wieleke nog er is om."

„Nou maar, heur gullie mot geen argernis gève!" riep Tonia.

„Neeë moar nou hè 'k toch zoo'ne scik, nou zou 'k toch wel zes voet hoog kenne danse en gij Hille?"

Ze had bij 't vuur in de pap geroerd en wreef met de besmeurde vinger boven z'n

*) Geroemd.

*) Veldarbeider.

mond: „Dàr, 'k het oe ene snor gemakt... ach, moar 't zou oe toch verduld knap staan; nou ben de fel eender van gezicht as ènen heer... van 't heerevolk, kèk is Tònie?"

Hij wilde haar weer omvatten maar ze ontglipte lachend ... „kèk is Tônie?"

„Pak ze maar in de boutjes," kwam oud mannetje lachend en grinnekend naar voren en hij begon stijfbeenig te dansen.

Moeder had de muts in 'n bedstee gelegd, snoerde 'n scort voor en grisselde door de aardappelen-schillen of er niet te dik gescheld was.

„D'r legge vier klain knollekes op de mestfaalt, wie het die d'r op gegoîd?

„Nou 't is nog al wà!" zei Hille.

„Joa, joa, ge mòt 't klain spul moar gaan verachte, dan kum de d'r nie, meske, zel de loater zelf wel gewaar wurden as ge d'r veur stoat, moar gij zou 't moar oan de stok stèke!"

„We kenne wel danse zoo leutig as we zijn; en zoo'ne scik hebbe we ... ikke en Hille!"

Tonia was in 't opkamertje waar ze 'n kaarsje aanstak en 'n bosje onderweg geplukte vogelkers in 'n bierglas zette bij haar Lievevrouwenbeeldje dat op 'n hagelwit doekje stond. Devotelijk knielde ze en bad terwijl de anderen joelden en dolden en moeder met kijverige stem er tusschen sprak.

„Nou motte gij trakteere heur de?"

„Verduld joa, ik goa trakteere: bier, bier mè suiker veur 't vrouwvolk waar nou? As we de kernemelksche pap geëete hebbe. Joa jong, dà doe 'k. Heur de Tônie!"

„En merrege dan trakteert moeders op krentemik en ... enne ... spekstruif!"

„Ken de begrijpe!" riep de boerin.

„Nou moar ikke trakteer dan goed heur de Tônie!" riep ie en 't trapje opstuivend, viel hij in volle zwaarte voorover; 't hoofd kwakte op zij tegen de wand.

„Wa's dà nou?! Wà doe de nou toch? Ze hebbe oe toch nie veul gegève," riep Hille.

't Licht van Tonia's kaarsje overscheen flauw z'n vaal gezicht met oogen waar enkel 't wit in zichtbaar was. De overschuimde mond was akelig verstrakt onder gemaakt snorretje waarachter nijdig knarsend de tanden klemden. Met korte rukken trokken de beenen stuipend omhoog. Witte maanlichtvlekjes schoven als zilverlachjes over 't neergesmakte lichaam.

„Alle heilige sta ons bij!" riep Hille.

„Hij starft!" schreeuwde moeder gebogen over Tinus.

„Neeë hij zal mê optreeje gestuit zijn tegen 't trapke!" meende Tonia.

„Een mensch weet zijn einde nie. Gelijk de visch oan den angel...."

„Ach voaders leg nie te kwèke."

„Och God hoe ijsselijk, ach hoe ijsselijk!" kreunde Hille.

„Meugelijk 'n overval!" vond de boerin.

„Zou ... zou ... zou den duvel d'r nie tusschen kunne zitte; dat hè 'k wel er is geheurd," zei Tonia achteruitwijkend.

„Zà'k om den dòkter?" vroeg Hille.

„Ben de gek. Eek, eek en sprankele mè waaiwoater. Gèf is 'n fleschke Tônie.... Vooruit dan.... Hij stoa me niks an."

„Ach hoe ijssellijk, hoe grimmelig! Neeë ik kan 't nie zien; da's nou zoo akelik," zei Hille zich afkeerend.

Schoorvoetend gaf Tonia 'n fleschje en moeder sprenkelde wat vocht met 'n palmtak over z'n hoofd en handen. „Gèf den eek.... Moak 't licht aan?!"

„Joa, woar, woar mò 'k zuuke?" vroeg Hille kommetjes op tafel verzettend.

Zwarte kater was met groote, ronde glansoogen komen aansluipen, en met uitgerekte nek en sleepstaart Tinus bijna genaderd. Telkens schokte hij in 'n achterwaartschen schriksprong op, wanneer 'n stuipruk 't neergeplofte lichaam bewoog. Eindelijk toch dorst ie naderen; snuffelde behoedzaam even aan de uitstekende voetpunt, trok zich dan terug en ging in gemakskalmte 't tooneel uit de verte zitten bestaren.

Eindelijk had Hilleke de azijnsflesch gevonden; moeder geulde in 't wilde weg maar wat over z'n gezicht. „Zie de ... nou, nou kumt ie bij z'n eige."

Scherpe azijnlucht mengde zich tusschen petroleumwalm van de blakende lamp.

Tinus spalkte groot zijn oogen open, kwam moeizaam overeind, zat 'n tijdje versuft op 't trapje en stond dan ineens weer rechtop.

„Verscôte da we toch ware! zei de boerin. Ge kwam lellik te pas doar tége dieën houteren hoek."

Z'n oogen zochten Hille.

„Wa is dà oakelik . . . dieën bruis op oewen mond waar toch zoo ijsselijk."

't Is alweer over; 't is heelegansch niks meer," trachtte hij luchtigjesweg te zeggen. Er werd spoedig naar bed gegaan; de karnemelksche pap smaakte niet, de traktatie bleef uit.

Niemand kon de slaap vatten, Tinus lag in z'n kooi boven Siene's ruif te snikken als 'n kind. En Hille dacht na: ze zag 'm altijd maar voor zich liggen: op 't trapke met z'n draaierig oog en dieë mond mè knoerstand en den bruis d'r dik op. Ze had 'm nog veur geene gulde 'n zoen wille gève, ach foei toch! Moeder lag uit te rekenen: hoeveel 't gruun op zou brengen merrege op Bossche markt, vijf- en twintig stuivers veur elke kurf; joa dà kwam er wel af; Hille wist 't goed aan de man te brenge. De raapstèl vijftien stuivers, de sloai: twee honderd krop bekant . . . dà waar, dà waar . . . as ze 'n krijtje hà kon ze 't op 't kaantje van de bedstee scrijve zoo licht waar 't van de moan. Die knollekes zou ze nog van de mestfaalt wegvatte. Oud vadertje hoorbaar sabbelend op z'n babbelaar riep met z'n doordringend bibberstemmetje weer: „Een mensch weet zijn einde niet. . . .

„Stil toch dà meug de nie", verbood moeder, „ge mot sloape goan heur de?"

„Joa mè 'n tierelantierelantijntje!"

„St ssst!"

En Tonia had er 't hare niet van: dà gestamp en dà gescok doar woar stellig toch den duvel mee gemuijd, ach wà grimmelig, hè, en Hille wou mè 'm trouwe. . . .

Neeë, neeë gedreumd hà iè 't nie. Effekes hà iè dà nog in ze'ne kop gehad toen ie in de vruugmerrege nog wà hà gesloape . . . moar neeë 't waar alweer zoo gewèst: neergesmakt op 't trapke van d'opkoamer, alle man hà 't gezeen, alle man waar d'r bij gewèst. Hilleke, ach god nog is toe, ze hà 'm zoo oarig aan stoan kijke of ze gezeed wou hebbe: as ge geene pruuver bint heur de in 't dolhuis. Wà akelik was dà; ach man zwijg d'r af; zes maand noît meer, noît meer van gewète en nou ineene kwam 't weer werom. Wist ie meer goeie middele; menheer dokter hà gezeed dà er nie veul tege te doen waar, geen borrels drinke, nou da dee ie noît nie, noît nie! Bidde, almoar bidde ha méneer pastoor gezeed; ach hij hà d'r al zoo veul veur gebid, dà was woarheid, al van kijnd af. Maar Tônie, Tônie die was toch zoo devôtelijk, die most moar is te beevaart goan; ge kon noît nie wète, 't kòn is meuge helpe. Hij zou Tônie zegge dà ze dà doen most: te beevaart goan veur ène goei intensie. Hij zou alle onkosten geer betoale veur de reis hèn en weerom: zestien stuiver hà ie van heure zegge. Joa van de Lieve Heer most de genèzing toch komme, dà was nou geen aauwwèvekesproat, toch nie. Hij zou 't Tônie zegge as 't zoo is in de proat te pas kwam. En z'n vroolijke morgenfluitdeun bleef uit; hij deed z'n werk, hielp de beesten, met spanning luisterend noar elk gerucht uit 't woonvertrek. De tijd was al lang om en Hille was nie gekomme, nou zou ie moar de verrekes voejere, met de beeste noar de kamp goan, 't gruun snije, kurreve opvulle veur de merkt, dan de kar afspuule en Siene oanspanne. Dà zou nog wà gève mè Siene; dàr kon de nie mee doen wà dà ge wou, pas op; veur 't erst van d'r veul af.

Doar stond Hille bij de geit; hij ging naar haar toe en streek langs dér wangen. Ze lachte heel even maar. „Meug de mee op de kar? Hè wij mè onzen tweeën? Géf me d'r ène?"

Ze dacht aan 't schuim op z'n mond en de verdraaide oogen; niet van harte gaf ze hem zijn zoen terug.

De vrouw riep hem voor de koffie. . . . Och jé . . . hij hà niks geenen honger; neeë hij lustte niks.

Hille zette in 't opkamertje de breede kanten muts op, poetste haar goud glimmend en trok 't „purperen" kleed aan.

Wà was ze toch ene verduld scôn maid as ze opgedoan was dacht ie telkens naar 't venster ziende terwijl hij op 't erf Siene inspande. „Vruit nou Siene . . . hot . . . hot . . . trug uit . . . alla dan", en hij duwde en leidde de onwillige zwarte merrie in 't tuig die hinnekend naar d'r veulen omzag en de roodgewielde kar minachtend de slootkant induwde.

„'t Is ène malsche sooi", zei moeder met voldoening de handen op de heupen 't marktvrachtje overziende.

„Hadde d'r geen jong wurtelkes bij gekunt?"

„Neeë die zijn nog nie bekwaam en dan doe ik er m'n eige te veul scaai bij".

Hille gemutst en geschoeid werd 'n biezenstoel aangereikt om op te stijgen. Ze troonde midden tusschen 't versch groen van spinazie, raapstelen en sla dat haar overtorende. Nog fel effekes kon ze op de weeg zien en tusschen de kurven door 't hoofd van Tinus die op 't veurbankske zat.

Hij had last met Siene die zoo onrustig was; telkens moest ie 'n paar pas naast 'r loopen en met aanmoedigende woordjes haar op den nek kloppen. Ze hinnikte onophoudelijk naar d'r veulen.

't Werd zonnig en warm, op den breeden straatweg.

„Hoe hedde 't?" vroeg Tinus telkens achterom ziende.

„Ikke goed, moar wà makt Siene toch enen trubbel." Ze zat met 't hoofd tegen een karbint geleund in 't gedril van de veerlooze wagen wat te neuricën. „Foei wà wordt 't toch werm hier onder dieën huif."

„Kom d'r uit, kom hier op 't veurbankske zitte... vooruit... ikke mé me scatje, op 't biezenmatje", zong ie.

„Ze hebbe d'r furt zoo'ne proat van," overschreeuwde ze de keiënoverhobbelende kar.

„Nou ze meuge d'r proat over moake. Alleman mag 't wète.... Kom de?"

Ze vond 't zoo „oarig" doar mè z'n tweeën veurop de kar te zitte, fel eender as 'n getrouwd paarke; dà durst ze nie. En toch, ze hà nou geene zin; ze prakkezeerde al door nog maar over gésterenavond.

„Heere jé!... Ineene tintelde 't weer zoo oarig in ze ne vingerstoppe. Ach lieve God nog is toe... doar kwam 't weer.... De leidsels slapte in z'n hand, 't hoofd kwakte tegen 't beschot en hij zakte op zij af.

Hille schrikte op en werkte zich met groote moeite tusschen de manden uit, ze dacht er niet aan de leidsels te grijpen.

Siene voelde niet de minste dwang meer, legde hinnekend de ooren in de nek en zette zich met korten draai om; 't wiel raakte Tinus, die stuiptrekkend op den grond lag met draaiende oogen, ingetrokken vingers en spartelende beenen.

„Hola, Siene!... Jessus, Maria... wà nou in Gosnaam!" riep ze wanhopig rukkend om zich uit de manden te wringen. Ze kreeg 'n schok, verloor evenwicht en tuimelde over het bankje op den grond. In razende vaart zette Siene 't op eens in 'n woeste galop; de zwaaiende kar bolderde achteraan als iets dat 'r niet meer aanging. De sluithaken waren door 't slingeren losgewrikt, en de bovenkap kantelde over: als 'n witte kolosparasol dobberde en slierde stofwolkend de bovenhelft den weg over, manden rolden over elkaar, groenten stoven en verfladderden langs 't bouwland. De wagen kwakte tegen boomen en slierde krakend langs palen en Siene rende hoe langer hoe woester.

Daar stond Hille geheel bestoven met verkreukte muts roepend en gillend op den zonnigen weg.

'n Paar boerenarbeiders waren van den akker aangeslenterd en keken 't hollende dier na. Ze schaarden zich om Tinus die nog steeds op den grond lag in fellen zonneschijn. „Trap van 't peerd gehad?"

„Neeë huilde Hille, 'k wet nie. Wà mo'k toch beginne?"

„Wà het dieë mins dan?"

„Hij is gevalle... 'n overval!" zuchtte ze de kar en 't paard naziende, krimpend van schrik als ze de wagen zag botsen.

„Het ie altemet te veul gehad?"

„God neeê! Hoe akelik, hoe ijsselijk toch," huilklaagde ze. Ze kòn niet meer naar 'm kijken... weer dieën akelijken bruis op ze'ne mond. 't Liep d'r koud van over de're rug.

„We zullen 'm hène droage en 'n deel woater over ze'n hoofd gôien. Hier ken ie nie ligge blijve, as d'r zoo'n stoomgerij an komt gesteuve dan is ie d'r bij heurde!"

Tinus werd naar den slootkant gedragen en de waterinhoud van 'n volle kruik over z'n hoofd gestord.

„Nou moar 'k mot wète van ons kar en ons peerd, hij zal wel weer bij z'n eige komme," en zoo vlug ze kon spoedde ze zich weg.

Wà was 't nou toch? Zoo oarig zag ie alles in zoo'n gruune wolke... zoo vrèmd toch... en alles tolde en hokkelde onder-eene. Hij heurde geproat en hij zag minse, alles in dieë grunigeid. Gedreumd hà ie...

weer gedreumd... neeë... neeë... hij was 't en hij lag op ze'ne rug in de nattigheid. Wà 'n geproat toch en 'n gescuif.

„Joa ikke en Keese hier ... wij menden al dà ge te veul gehad hà ... joa dà hadde wij gemènd dà ze oe te veul gegève hadde ... verstoa de?"

„Joa," hij verstond.

„Moar ge het 'n overval gehad ... zooveul as 'n beslag!"

Toen was 't ineens met 'n stuipschok in 'm wakker geworden: 't bewustzijn van z'n val.... Hille ... God Hille?! ... Siene ... de kar!" Hij was in dolle angst overeind gekomen ... en Siene die toch zoo trubbelig was. Hij vroeg, hij stampvoette, tolde nog als dronken met enkele scheeve passen rond en liep toen al maar haastiger, al maar vlugger. De groentemanden zag ie hier en daar langs den weg liggen, 'n losgeschoten rib van den karhuif dwars over den sloot, O alle Heiligen nou was 't alweer zoo gewèst: neergekwakt van de kar en Hille, Jèssus Mèria Hille! 't klopte 'm in z'n binnenste of ie stikke most. Bermartigheid, Hille op dieë kar mè 'n hollend peerd. Harder en wilder liep ie vooruit, vooruit; hij rende, sloeg den draai om en liep dwars door 't veld van Peters. De geburen stonden op den dries rondom de boerin. De verhavende stukgereden kar met verfladderden huif was op 't erf en Siene was aan de zij bebloed.

„Hille! Waar is Hille?!"

In wanhoop sloeg de boerin handen omhoog: „Wat 'n scaai, wat 'n grôte scaai! Neeë heur dà kenne we hier nie hebbe. 't Is meer as arg, 'k bin zòo verscôte ... en kijk me dà nou is oan, 't is om bij te scrije!"

Oud vadertje stond huilend te klagen en wreef met beide vuisten in z'n oogen zooals 'n kind doet.

„Woar is Hille?"

„Ze het zoo'ne scrik gehad, zoo'ne scrik toch! Neeë, neeë heur de, ze wil ou nie meer; ze het 'n afscrik van ou. Ze ken oe nog nie meer zien! en wij kunne ou nie gebruike man. Woarom nie gezeed dà ge overvalle hà?"

'k Hà gemend dà ... dà 't heeleganschbèter waar!" stotterde hij trekkend aan z'n vest.

„Joa dà zeide nou," smaalde ze. „Verdeese is noar den peerdendokter ... kèk Siene doar ... ons scôn kar oan stukken en goater d'r in. Goa de gij 't jonkgruun moar bijmekoar zuuke, dan kun de 't avond nog meeëte, moar merrege vruug, dan is 't uit!" en ze keerde zich om en ging binnen.

Doar stond ie nou weer zooas ie zoo duk gestoan hà: as ène noakte, koalen hals. God nog is toe: Hille hà 'n afscrik van 'm, hoe was dà meugelijk; ze hà 'm toch zoo geer gemeuge. Hoe kon 't toch zijn? Kon ie 't er nog moar effekes zelvers vrage. „Dan zà 'k moar direc d'r afscaaie," verzuchtte hij en ging naar den stal om z'n plunje bijeen te zoeken. Hij vuulde z'n eige nie meer, as ène dief, ene struper wierd ie d'r uitgezet. Dà was toch wel grôte scand. Hij grabbelde beverig z'n handjevol goed bijeen, knoopte 't met 'n paar losse guldens in 'n geruiten zak aan 'n knuppel vast en legde 't vrachtje over den schouder.

Bij 't opkamertje gluurde hij naar binnen.

„Joa, joa 't is toch gelijk zoo dà den duvel d'in gemuijd is, joa toch wel," hoorde hij Tonia verklaren, die 'n kruis sloeg toen ze hem zag.

„Ik wensch oe 't beste Hille!"

„Ik ou òk," zei ze wegkruipend.

„Wà scriklijk toch! Zoo'ne maid die een dag te veur nog gek op oe was, 'n afscrik van oe. En Tônie ... Tônie ... hij hà d'r wel in 't gezicht kenne sloan die relde nog van dà ie bezète waar. Wà 'n loage proat. O 't was scrikkelijk, scrikkelijk en ... 't wierd oe opgeleed, ge most 't lije dà sprak van eiges, moar 't was ène bezuuking. En hij ging op weg met z'n bundeltje. Waarheen? ... Hij wist 't niet.

OVER STIJN STREUVELS.

STIJN STREUVELS, De Vlaschaard, Amsterdam, L. J. Veen (zonder jaartal).

ANDRÉ DE RIDDER, Stijn Streuvels, Zijn Leven en Zijn Werk, 2e Vermeerderde en Omgewerkte Druk, Amsterdam, L. J. Veen (zonder jaartal).

De kunst van Streuvels draagt het merk van zijn jaren; zuiver proeft men, in ieder nieuw boek van hem, des scheppers ouderdom; zijn Vlaschaard verschilt van zijn Lenteleven zóózeer als een sterk en moedig man in den vollen, mannelijken wasdom, een rustige vijf-en-dertiger, verschilt van den jongeling die hij eens geweest is, den zachteren, den weelderigen, den teeder-droomerigen en fantastisch verliefden. Wat een innig bekoorlijk boekje was dat toch, „Lenteleven" door Stijn Streuvels! Geloof dan ook niet, dat ik klakkeloos beweren, laat staan met bewijsstukken aantoonen ga, dat deze Vlaschaard „hooger staat", dat dit forschere, stuggere mannewerk iets beters, iets mooiers, kostbaarders wezen zou dan bijvoorbeeld die lieflijke vertelling „Lente" . . . ; iedere leeftijd heeft zijn eigen en eigenaardige schoonheid, die wel van de andere verschillend, maar daarom volstrekt niet meer of minder, niet hooger of lager behoeft te zijn. . . . Het is maar dat men zich op z'n veertigste niet aanstellen moet als was men nog amper twintig; „de kunst" is 't in te groeien in iederen leeftijd, steeds, telkens opnieuw, bij elke verschijning, de kerel te zijn, die den last zijner jaren waardig is.

Nogmaals, als het op bewondering en genegenheid aankomt, ik zou het u heusch niet weten te zeggen, waar ik meer van houd, — ik hartstochtelijke lezer — van dat eerste Streuvelswerk, dat blonde, jonge, waarin, zooals Alfred Hegenscheidt het eens uitdrukte *) — o! misschien niet heelemaal juist maar zoo sympathiek en begrijpelijk — waarin „de sterke kunst bescheiden moest onderdoen voor de bloedwarme poëzie", van die eerste uitingen eener persoonlijkheid aan wie al dadelijk niets menschelijks vreemd scheen — leefde daar niet, pal nevenseen, de heksensabbath en de idylle, de volste, sappigste realiteitsbeschrijving en de droomerigste romantiek, de zoetste verkleinwoordjes der vergoelijking en de ruwst-krachtige scherpst-rake karakteriseering? — neen, waarlijk ik zou het u niet weten te zeggen, of mijn hart gereeder uitgaat naar dien jongen, wilden, toch zoo teederen Streuvels dan naar den ernstigen beschrijver van het „Uitzicht der Dingen", den koel-forschen epiker des Vlaschaards, wien ieder woord een rustige daad is en die de wereld en de menschen om hem heen tot een harmonische eenheid herschapen in zich draagt. Ik voel den tegenwoordigen Streuvels als den natuurlijken, noodzakelijken, maar daarom niet minder bewonderenswaardigen, uitgroei van dien verrassenden wonderjongen, er is een groote eerbied in me wanneer ik denk aan den schrijver van nu — geen pasteibakker meer, die tevens, als terloops, in z'n vrije uren, een artiest was, maar een die daar voor lééft, te denken, te scheppen, een wijze, een symbolist . . . , die intusschen, goddank, zijn oude gave van zien en weergeven, van artistiek zien en dichterlijk beelden niet verloor — en toch, als ik bedenk dat ook déze niet meer dwalen en niet meer dwepen kan, dat hij al zijn fouten met zijn wilde haren kwijt raakte, dat hij zich bewust is geworden een groot schrijver te zijn, een leider van zijn volk, kennend zijn enorme verantwoordelijkheid, zich altijd wetend van hoorders omringd, en niet meer, nooit meer in staat, te dichten voor zich zelf alleen, zich over te geven, zonder bijgedachte, aan zijn diepst individueele gevoel, zijn zonderlingste verbeelding . . . , als ik merk dat ook Stijn Streuvels de levensperiode der jeugdigst en dolst streuvelende gedachten voorgoed achter zich gesloten heeft . . . , dan stijgt er een weemoed in mij op, die getemperd wordt, maar niet meer verjaagd, door vreugde over de prachtige, vol-mannelijke kracht die dezen „Vlaschaard" schiep.

Geen roman! — alwéér geen roman! — nóg altijd geen roman! — hoorde ik klagen.

*) Van Nu en Straks, Nieuwe Reeks, 4e jaargang (1900) bl. 201.

En anderen, daartegenin, — André de Ridder vooraan: — wel stellig een roman, een vlaamsche roman, een europeesche roman!... Maar mijn beste heeren, wat doet dat er nu in 's hemelsnaam toe, wat verandert er aan Streuvels boek hetzij wij het roman noemen of niet? Ik voor mij geloof dat het raadzaam is, waar de definitieve grenzen van het rijk des romans immers nog te geven zijn, daarvan zooveel mogelijk te profiteeren, en... in te palmen al wat ingepalmd kan worden, maar... zóu het moeten zijn, dat een verhaal, een greep uit het leven van mensch-en-aarde, als deze Vlaschaard, buiten die fameuse grenzen te liggen kwam, ik verzeker u dat ik er geen oogenblik om treuren kon! En wie wil zich belachelijk maken door er Streuvels zelf mee aan 't lijf te komen, als met een verwijt, een vage beschuldiging? Waarom, ik vraag het u, zouden we nu per se allemaal romans moeten schrijven? En... een europeesche roman, wat is dat mijnheer de Ridder? Bedoelt ge dat dit boek bestemd is „vertaald" te worden, uit Streuvels' aard-versche Vlaamsch in de vermoeide frases cener salonfähige wereldtaal, in het beleefd en wijdloopig omschrijvende Duitsch misschien, en dan als onderwerp van conversatie dienst te doen aan een feestmaaltijd ten Berlijnschen hove, met Wilde's Salome en Marie Madeleine's geparfumeerde erotiek? Of meent ge soms dat zijn Vlaschaard Streuvels den roem van een Marie Corelli of een Selma Lagerlöf, een Hall Caine, een Bourget of een D'Annunzio bezorgen zal, en dat hij daar dan — god betere 't — nog blij mee moet wezen ook?

Wat is dat, wat beduiöt dat, een europeesche roman? Is dat iets beters, hoogers, grooters dan een roman die alleen in het land van zijn herkomst wordt genoten? Hangt van één of meer vertalingen, hangt van den lof der buitenlanders de „grootte" van een schrijver af? Beteekent Van Looy's werk soms óók minder omdat het onmogelijk te vertalen is? Zwijg er toch van, mijnheer, wij weten het immers allemaal wel dat aan europeesche beroemdheden in de litteratuur meerendeels zeer verdachte geurtjes eigen zijn, dat de zuivere kunst maar uiterst zelden door de massa wordt opgemerkt, en vooral niet door de internationale hotels-treinen-salons-en-alcovenbende die het beschaafde europeesche publiek wordt genoemd. Wij Hollanders, mijnheer André de Ridder, wij gunnen u van harte een handvol van die europeesche beroemdheden met villa's en automobielen en al de verdere poespas, als wij onze eigen, onvertaalde, Van Looy, Van

Deyssel, Kloos, Gorter, Roland Holst, onze te Londen en te Parijs absoluut onbekende Coenen, Prins, Van Oordt, Boeken, Boutens maar mogen houden! . . . Een europeesche roman. . . . Maar dat beteekent immers eenvoudig zooveel „mille" per jaar en een lintje van het légion d'honneur, een pompeuse begrafenis (als men niet te oud wordt!), en daarna . . . stilte!

Streuvels' Vlaschaard is doodgewoon een verhaal van boerenbestaan; het is een forsche greep uit het eeuwige en ontzaglijke leven der natuur, maar de mensch is van „de natuur" het voor de kunst verweg voornaamste, het krachtigst ontroeringwekkende element Niet omdat er, met allerlei „folkloristische" (brrr! wat 'n woord!), met allerlei eigenaardig-plaatselijke bizonderheden in beschreven en verteld wordt van het land, de Vlaamsche aarde zelf en het zwoegen en ploeteren daarin, ook niet omdat dit met zooveel frischheid, kracht, talent gebeurt dat de lucht van weiden en akkers, de zuivere aardegeur u in de neus prikt, niet daarom alléén tenminste of daarom voorál leest ge dit boek in één trek uit, niet daardoor in de eerste plaats ontroert en bekoort het u, maar doordat in die aarde staat geplant, stug en grootsch, als een onoverwinnelijke koning: de boer, de land-man, de aarde-mensch. Altijd weer de mensch, altijd weer het leven onzer soortgenooten, is het wat ons pakt en beweegt, ons meesleept en opwindt tot huiverend meegevoel, en tot geestdriftige bewondering van de kracht die dat leven in zijn werk herschiep. Zeker, ook het land zelf, ook onze moeder-aarde speelt een rol, is een der invloedrijkste „personen," in het boek van Streuvels; prachtig wordt zij beschreven en onder vele aspecten; wij voelen, wij ondergaan bijna haar altijd werkende, zoowel dieppassieve als heftig actieve bestaan, maar zonder de échte personen, de ménschen, zonder Vermeulen, zijn vrouw, zijn zoon Louis en die heerlijke kleine zon: Schellebelle, de meid, zou Streuvels' Vlaschaard niet te genieten, zou het boek niet alleen geen roman, neen, zou het ook geen kunstwerk zijn. Alleen menschelijke ontroeringen kunnen de ziel aan een boek geven. De Zaai, het Wieden, de Bloei, de Slijting van het Vlas, zij vormen een rijk, prachtig-wisselend kader voor het schilderij, een tooneel voor het drama, maar dat drama zelf komt voort uit de verhoudingen van mensch tot mensch, van boer Vermeulen tot zijn zoon en tot zijn vrouw, van den zoon tot zijn lieve meisje, van allen tot elkaar.

MOEDER LATEUR MET HAAR ZOON FRANS.

Wat een kerel, die boer! Een vent als uit boomen en aardekluiten opgebouwd, en toch: wat een echte mensch! Hij is de bijbelsche vader, de vader-heerscher. Zijn zoon, zijn opvolger — o! hij houdt van den jongen, hij bewondert hem, maar hij bewondert toch vooral den boom in de vrucht, zich zelf in den afstammeling. Als hij hem voor 't eerst ziet bezaaien den Vlaschaard is het hem als ging hij daar zelf. Laat ik u de bladzijden overschrijven, zij behooren tot de schoonste:

(bl. 44) „Vermeulen stond van op 't hoofdeinde uit te zien. De ruimte van heel de streek lag open vóor hem, vulde zijn oogen, maar anders niets en zag hij dan den hebbelijken zaaiman die groot en alleene verheven stond op 't vlakke land. Hij zag den kloeken stap, de hoogheffende beenen en het lijf zwak lijk een wisse en den arm die lijvelijk zwaaide aan de breede, hoekige schouders van dat jonge, volgroeide lijf. Een glimlach ontplooide zijn gesloten lippen want in den jongen zaaiman verkende hij niemand anders

dan zijn eigen zelf: zijn jongheid, de opgewekte, levensvroede kerel van weleer, — die onversaagd en vast door 't leven gaat en over den akker, kop in de lucht, de oogen stout en ... zaait. Vermeulen was ook eens zoo'n kerel, eer de zwaarlijvigheid hem verouderde en de jaren hem norsch en nukkig gemaakt hadden. Als een plotse veropenbaring was die dubbelganger daar vóor hem, zoo wezenlijk afgebeeld in dien kerel die daar zaaiende was. Voor 't eerst voelde hij hoe eigen een vader is aan zijn kind; en wist hij dat een zoon niet anders is dan 't voortzetsel en 't hernemen van 't vergane leven van den vader ... de spruite van den ouden boom. Die gedachte deed hem grinneken en krijzeltanden. De oude, pezige kamper stond daar op zijn eigen kouter met de lucht hooge boven zijn hoofd en de ruimte wijd rondom hem; hij voelde de groote dingen die daar draaiden en hem medesleepten als een stommen tronk die armen noch beenen heeft en machteloos meê moet in den grooten draai die uitkomt bachten den hoek. Het deerde hem nu dat zijn jeugd vergaan was en dat die kerel aan 't begin stond waar hij nu, afgeleefd moest einden: dat die zoon alles zou overerven, waaraan de oude boer een leven lang bemeesterd en beweldigd had. Nog nooit had hij het zoo tastelijk vóor zijn oogen zien staan in zijn harde, onafwendbare noodlottigheid; de oude die aan 't afzakken, aan 't begeven is en de andere die al over zijnen rug oprijdt om 't leven te bemachtigen. Vermeulen had gemeend dat zijn zoon altijd kind zou blijven — een doenderik die zonder ernst in den kop aan 't spel vast was voor altijd. Maar bezie hem daar nu gaan, zoo zwak en vaste van leden, opgeschoten van lijf. 't Was zijn eigen leven, zijn eigen macht en trots die hij buiten zich voelde en hem ontvreemd werd *) — door zijn eigen schuld. Nu was er geen terugtrekken meer aan: die tweede Vermeulen, de zoon had levenskracht genoeg om zonder hulp van den oude, op te groeien en 't leven te handhaven".

DE BAKKERIJ TE AVELGHEM.

Boer Vermeulen merkt het nu vaker en feller: zijn zoon wast hem over 't hoofd, zoowel physiek als naar den geest; Louis weet zelfs al beter dan zijn vader waar de vlaschaard aangelegd moet worden. Dit blijkt pas als het te laat is. Vermeulen's koppige wil had andermaal gezegevierd. En nu voelt hij zich staan voor zijn zoon „als een bijzinnige sukkelaar".

Maar wanneer hij 't dan goed weet besluit hij ... dat het niet zal gebeuren. Zelf baas blijven moet en zál hij. De jongen moet er aı. Hij zal hem het erf koopen van buurman Legijn, die naar stad wil. Geld genoeg! En hem dan doen trouwen met een deftige boerendochter.

Tegen zijn vrouw durft Vermeulen in langen tijd van dat plan niet reppen. En als hij 't eindelijk doet gebeurt wat hij heimelijk ge-

---

*) Mij dunkt wij moesten lezen: „die hij buiten zich voelde en die hem ontvreemd werd". Het eerste „die" moet anders tegelijk voorwerp en onderwerp zijn. Er zijn meer zulke kleine slordigheden (?) in Streuvels' werk. Zoo schrijft hij b. v. (bl. 115). Hij zag eindelijk dat er in dat geringe meisjevolk een eigen rijkdom stak en merkte hij een fijne voornaamheid in de wiegende losheid van die slenderige, half volvormde meisjeslijven". Deze zin-constructie (Str. gebruikt ze meermalen) dachten wij eigenlijk alleen in handelsbediendenbrieven te moeten slikken.

„HET LIJSTERNEST", STREUVELS' HUIS TE INGOYGHEM.

vreesd had: voor 't eerst in haar leven vaart zij tegen hem uit, verzet zich: de jongen hoort thuis, op hun eigen hof, hij zal er niet worden afgeschopt. „Ziet ge niet dat hij verslingerd is aan 't vrouwvolk?" duwt haar de boer toe. „Daareven nog heb ik hem doende gezien, hing hij te spelen aan eene meid, een stomme meid!" Barbele schrikt, maar zij herstelt zich al gauw. „Met een meid had Vermeulen gezegd. Schellebelle is nog maar een kind en wat speelziek en altijd aan 't gabberen... maar kwaad kon er niet in steken".

Er stak ook geen kwaad in. Want dat het kwáád zou kunnen zijn wat te houden van het meisje, met haar te gekscheren en te dansen, Louis kon het niet in zijn kop krijgen. Hij en zij verlangen naar de slijting, om de pret vooral die daarop volgt. En als het regenweer en zijn vader-meester hem telkens teleurstellen, neemt Louis de gelegenheid waar dat de oude naar de verkooping is; terwijl de rijke boer al zijn vrienden bluft door het afmijnen van Legijn's hof voor zijn zoon, door hen daarna nog royaal te trakteeren, geeft Louis bevel de slijting te voltooien en het slijtingsfeest te vieren. 't Dansen en zingen op den Vlaschaard is in vollen gang als de vader, lichtelijk beschonken, van trots en van drank, huiswaarts keert. Dan vindt het korte familiedrama zijn moorddadige ontknooping: één slag met den mispelaar, en de zoon ligt terneer.

Heeft boer Vermeulen een moord begaan aan zijn jongen? Vreemd genoeg blijkt het niet. En dit is mijn eenige ernstige grief tegen Streuvels' prachtig boek; want daardoor schijnt het mij niet geheel af. Ik weet wel, de daad verandert niet door de gevolgen, het is de slag zelf, het geweldig opheffen van den stok tegen 't eigen bloed, en niet het sterven of leven van Louis daarna, wat de catastrophe, het hoogtepunt in het boek en het keerpunt in Vermeulens bestaan brengt, maar toch, bij 't einde, als wij den smart-gebogen vader in wroeging en ootmoed aan 't bed van zijn jongen neergezeten gezien — en dan eensklaps voor goed verlaten hebben, dan gevoelen wij dat dit niet het eigenlijke, natuurlijke einde van het menschelijk drama zijn kan, dat een oplossing, een horizon van vrede of van eindelooze wanhoop den zielestrijd van boer Vermeulen had behooren af te sluiten. Men wordt verzocht mijn bezwaar niet te verklaren uit dien ouderwetschen, onbillijken eisch van een zoogenaamd „bevredigend" slot. Ik verlang werkelijk niet zoetelijk gepaaid te worden! Maar door, als met een scheur van zijn papier, zóó abrupt, aan zijn werk een eind te stellen, maakte m. i. Streuvels het zich ditmaal te gemakkelijk. Componeeren is nooit zijn sterke zijde geweest — hij lachte er wat mee, hij had er wel andere! — maar ditmaal heeft dit fier versmaden toch minst genomen iets gewilds, iets al te expresselijks gekregen....

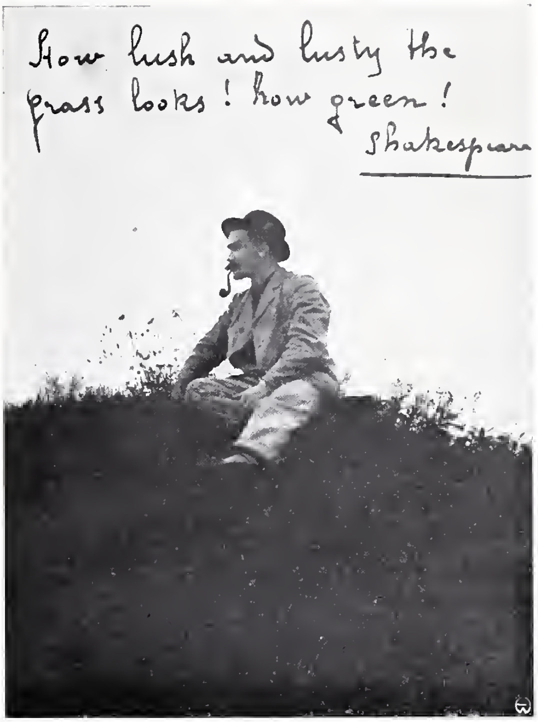
Ook van de waarheid der aanvankelijke norsche beheersching, de betrekkelijke kalmte van den vader na den slag ben ik niet geheel overtuigd geworden... maar dit kan verklaard uit mijn gebrek aan kennis van der boeren aard. Iedere stads-vader zou zich in vertwijfeling en wilde angst hebben neergegooid, boer Vermeulen sliep dien eersten nacht, hij was zelfs de eenige die slapen kon in huis.... Is het mogelijk? Geenszins geforceerd?... Ik weet het niet, en ik heb een gevoel alsof Streuvels had hooren te zorgen dat ik niet twijfelde....

Toch, deze bedenkingen, ze zouden gewichtig mogen schijnen waar het een psycho-

logischen roman gold, bij een boek als dit zijn ze ten slotte... bijzaak. Hoewel ik het geheel oneens ben met hen die volhouden dat Streuvels geen psycholoog zou wezen, zeker is dat zijn methodes nimmer die der analyseerende psychologen zijn geweest, dat hij maar zeer zelden tracht te raden naar wat in het innerlijk van zijn personen omgaat als het uiterlijk hem dat niet duidelijk te weten geeft. Streuvels ziét en zegt wat hij ziet en er bij denkt. Hij heeft het zaaien gezien en het wieden van het vlas — het prachtige bijbellezen van den ouden boer op den Vlaschaard! — den bloei, het onweder, de slijting, het feest, den slag. Hij heeft den grooten boer gezien, precies en scherp en met hart. Hij heeft ook Barbele zien doen en zwijgen, hij heeft toegekeken toen Schellebelle en Louis elkander toelonkten. Dat alles heeft hij gezien met zijn artiestenoogen, bewaard in zijn kunstenaarsziel en weergegeven zooals het daar bewaard lag. Verbeeld heeft hij het heele geval zooals het in zijn eigen, innige voelen tot een nieuw en dieper, grootscher leven was geworden.

Niet ten onrechte noemt André de Ridder dit boek met het epitheton „bijbelsch". Het heeft inderdaad de eenvoudige grootschheid, de noodlottige waarheid, het onvermooid menschelijke des Ouden Testaments. En het is even „zinnebeeldig" door die waarheid. Het diepe en groote, het alberoerende, met theorieën en „moraal" spottende leven van aarde en mensch is voel- en tastbaar in den Vlaschaard en de machtige persoonlijkheid van den schepper werd er een keer te meer in uitgesproken met een lyriek die niets zoets meer heeft, die — van het idyllische de mogelijkheid te hopen overlatend — met stoute stem te bezingen waagt het heerlijke en verschrikkelijke leven, zooals het in waarheid is.

Die André de Ridder dan, wiens naam ik u reeds, bij herhaling, noemde, heeft een boek over Streuvels geschreven, een boek waarvan zelfs al een tweede (vermeerderde en omgewerkte!) druk met tal van prentjes *) en een hand-

STREUVELS IN DE MEERSCHEN VAN AVELGHEM

schriftreproductie het licht zag, een boek van niet minder dan 200 bladzijden!

Men zou zich af mogen vragen of het oogenblik eigenlijk al wel daar was om zulk een boek te schrijven over een kunstenaar die 35 jaar oud, en wiens eerste werk nauwelijks acht jaar geleden is verschenen. Een vaststaand oordeel, een definitieve karakteristiek toch kan zulk een boek bezwaarlijk nog bevatten. Men zou nieuwsgierig zijn te weten: hoe denkt hij er zelf over, Streuvels, die, blijkbaar in antwoord op een vraag van De Ridder: of hij ook plan had op zoogenaamd „groot werk" — immers daarvan droomt voortdurend deze, naar zijn eigen getuigenis „litteraire dilettant": groot werk, europeesche romans, wereldlitteratuur! — Streuvels, zeg ik, die hem antwoordde met de wedervraag: (blz. 189) „Ware het overigens geene roekeloosheid nú reeds plannen te maken en g r o o t werk aan te gaan als we nog alles te leeren hebben. Iemand die aan zijn 35e jaar zijn meesterstuk maakt, wat zal men van hem verwachten als hij 40, 50 en 60 jaar geworden is? Heeft Vondel niet gewacht tot hij 80 was om zijn Lucifer

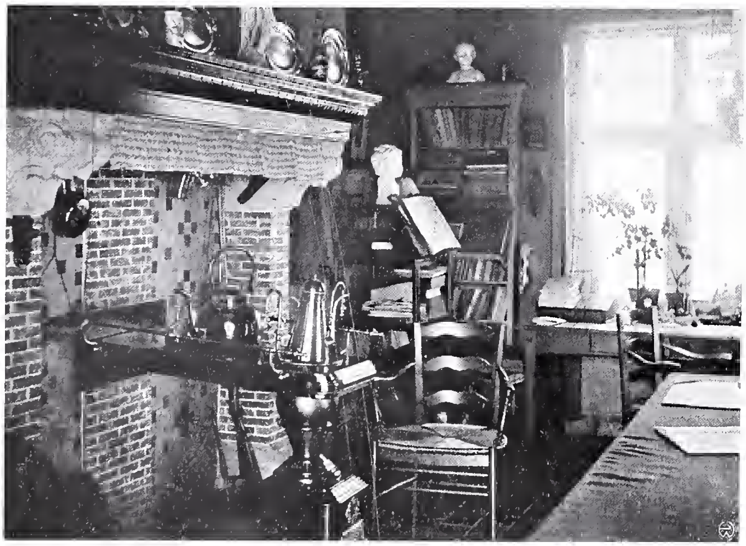
*) Van die prentjes werden bij dit artikel een zestal overgenomen. Het zijn die van bladz. 210 215. De beide anderen zijn speciaal voor Elsevier's gemaakt.

te schrijven? En hij voegde er bij: „Zijn uitgewerkte idealen nog idealen? Ik beschouw mijzelf nog altijd als een beginneling en al wat ik gewrocht heb als voorloopige studies voor 't geen zou moeten komen. . . ." Hoe moest Streuvels dan eigenlijk wel denken over dit dikke boek, dat al zoo verbazend veel te vertellen heeft over zijn levensloop en over die . . . „voorloopige studies"? . . .

Och, ik denk, als men het hem vroeg, Streuvels zou z'n schouders schokken en . . . een pijp opsteken.

Het komt er dan ook feitelijk niet op aan. Waarom dit boek niet, zoo goed als een ander, wanneer er dingen in voorkomen die het lezen waard zijn. Er kómen zulke dingen in voor. Wat De Ridder vertelt over dezen man: „Stijn Streuvels", over Frank Lateur, zijn leven en zijn letterkundige vorming, het is stellig belangwekkend. Maar de rest — de typeeringen en de kritiek — wel, er staan gelukkig vele aardige gezegden en uitspraken van Streuvels zelf tusschendoor, curieuse mededeelingen ook en citaten uit andere schrijvers . . .; overigens: het wil mij schijnen dat de heer André de Ridder zich met zijn woorden „litteraire dilettant" vrijwel gekenschetst heeft en dat zijn kritisch vermogen nog eenige jaren van gestadige ontwikkeling behoeft voor het de moeite van het kennisnemen volkomen waard zal zijn. Hij die 't zoo druk heeft over wereldlitteratuur — zijn vergelijkingen van Streuvels met buitenlandsche schrijvers, zijn combinaties van beroemde schrijversnamen zijn meerendeels allerdolst!

Intusschen, daar wij 't eenmaal onderhanden hebben, laat ons den inhoud van het boek eens nagaan. Er zijn vijf hoofdstukken. Het eerste is getiteld: „De man en zijn midden (De letterkundige vorming en het leven)". Op blz. 14 al een koddig zinnetje. Er is daar sprake van het „weelderige zomerland, dat Streuvels, in een zijner werken, zoo machtig heeft weten op te wekken en met zijn breed, schelkleurig penseel neer te borstelen". Jammer, zou men zeggen, dat Streuvels zijn Zomerland, na het zoo knap ópgewekt te hebben, weer zoo moedwillig néérborstelde! Maar wie borstelt er dan ook met een penseel, een schelkleurig penseel nog wel! Overigens, zooals ik reeds zei, bevat dit hoofdstuk veel belangwekkends, over Lateurs jeugd, zijn familie, zijn eerste werk, zijn eerste optreden. Doch ik streepte er bv. ook deze alinea in aan, blijkbaar fierweg, zonder eenige aarzeling neergeschreven, en die toch verdient bewaard te blijven in verzamelingen van grappige onzin en cacografieën, zooals sommige menschen, tot winteravondvermaak met hun vrienden, uit kranten en tijdschriften te knippen plegen:

DE HUISKAMER IN „HET LIJSTERNEST".

„Gezelle is de fijne, diepe, innige droomer. . . . Streuvels de ruwe, wellustige, levenszotte jongen. Een gedicht van Gezelle geeft me den zelfden indruk weer als het doek een onzer Primitieven, een Van Eyck, een Memlinck, een Rogier van der Weyden, wier slanke, lenige madonenbeelden de kerken en gasthuizen van het doode Brugge sieren . . . een bladzij van Streuvels gelijkt het paneel een onzer XVIIe eeuwsche Renaissance schilders, Rubens, Jordaens, Teniers In de eersten, ligt er, ô oneindig meer ziel, meer ideaal, meer aandoening, ze zijn droomen- en ge-

dachtenwekkend . . . maar in de anderen, deint meer echte menschelijkheid, woelt gezonder leven, eene breedere kracht die oog en zinnen streelt".

In Gezelle dus meer ziel en meer aandoening, in Streuvels daarentegen meer echte menschelijkheid en een kracht die oog en zinnen streelt! Het is fraai, mijnheer de Ridder! Ook uw stijl geeft me een indruk wéér als de brief een onzer . . . hm! ander soort „primitieven"!

Hoofdstuk II heet „Evolutie en Levensopvatting". Hierin wordt vriendelijk ondersteld dat Streuvels toen hij „pessimistisch" schreef „misschien wel een weinig de heerschende mode" volgde. Maar... het was maar een „oppervlakkig vernis", dat pessimisme, „een vernis, door de omstandigheden op hem gestreken" (frisch beeld!) Nu hij dan te Ingoyghem woont, „stil in zijn schoon huizeken, naast zijn lief vrouwken, vereerd door de boeren" enz. enz. . . . „nu heeft hij zichzelven herwonnen". . .

BIJ HUGO VERRIEST.
KAREL LATEUR, BEELDHOUWER, HUGO VERRIEST, STIJN STREUVELS.

(Zou het toch eigenlijk wel mogelijk zijn dat Streuvels dit boek gelezen heeft voor het werd uitgegeven, zou hij dan zijn ridder niet nadrukkelijk verboden hebben zulke narigheid te doen drukken?)

Maar de aardigste dingen staan in Hoofdstuk III, dat handelt over de „kunstopvattingen" van Streuvels.

„Hij, hij wacht geduldig de inspiratie af, het oogenblik der volwording en als die gekomen zijn, dan schrijft hij zijne zinnen neer in éénen trek, zonder veel hertoetsen of verminken, vlot, geloopig. Het mentaale (sic!) komposeeren heeft lang genoeg, verscheidene jaren, geduurd; de zinnen zijn verbeterd, omgewerkt, verslankt, versierd in den kop zelve van den schrijver alvorens ze werden op het papier geworpen. Lijk alle zoogezegd gemakkelijke schrijvers, kuischt en schrobt Streuvels zijn huisken vóór het te openen, doorschrabt, verfijnt zijne opstellen vóór ze neer te schrijven".

Ziezoo, nu weten we het tenminste, waar Streuvels mee doende is als hij zoo gezapig pijprookende aan een tafel kan zitten kijken voor zich heen en zwijgen. Hij „verbetert dan en werkt om, verslankt en versiert" de zinnen van een boek dat hij na verscheidene jaren wellicht eens schrijven zal! Overigens krijgt de groote Stijn in dit Hoofdstuk van zijn Ridder een getuigschrift, waarmee hij zijn voordeel nog wel eens doen kan misschien, als het niet meer gaat met de litteratuur en hij een betrekking zoeken moet als kindergouverneur of damesvoorlezer in een of andere fijne familie! Blz. 93 leest men:

„Ik wilde dat al de pseudo-kritiekers, die razen en meumelen over „Streuvels' eenvoud" eens de gelegenheid vonden, een uurken met hem te praten, hem te hooren beoordeelen de nieuwst verschenen werken of bespreken het werk onzer schilders — met vele van onze schilders, is hij in gevolgde betrekking en hij heeft ('t geen wel blijkt uit zijne werken) van de schilderkunst, het voorwerp gemaakt eener bijzondere en aandachtige studie — of onzer beeldhouwers. Ze zouden wel weten dat die mensch cultuur heeft, belezenheid, ontwikkeling, kritischen zin — ik zou

oneindig veel verwachting van den kritikus Streuvels — filosophie enz., ofschoon hij 't niet noodig acht daarmee langs de straten te leuren. Hij is perfect op de hoogte van het cultuurleven; een volledig artiest, in al de uitingen van zijn leven, de ordening van zijn bestaan, fijn van manieren, beschaafd van uitzicht".

Vooral dat „filosophie enz.", is het niet de moeite waard? Om niet te spreken van de fijne manieren en het beschaafde uitzicht! Geluk gewenscht, Frank Lateur! Waarachtig, zelfs als huisknecht in den Haag zoudt ge geen kwaad figuur slaan!

Hoofdstuk IV, dat meer gedetailleerd de „werken" van Streuvels beschrijft geeft ook nog bevallige staaltjes van kritisch vermogen en zeggingskracht. Op blz. 135 is sprake van de „platte werkelijkheid" waar „hoog boven" Streuvels' „wild-romantisch epischen zin weet uit te vleugelen". Op blz 136 vernemen wij dat St. Str. geen dilettant is zooals . . . Van Deyssel of Teirlinck, en een bladzij verder dat „Van Deyssel werkt met kleine trekken, miezerige trekken"; hij „overlast en stapelt op"; in „schilderkunst zou men hem bij de pointillisten rekenen" (verrassend slot dezer welgeslaagde typeering!).

Het mooiste komt op blz. 140: „Onder medicaal oogpunt ook, is „Langs de Wegen" onberispelijk: het uitwerken van die fatalistische herediteitswetten, de opvunzing van die drankzucht, na den dood van de vrouw, heel die gelijke, eentonige, effen gang, dat mijnend werk der fataliteit, zijn grootsch uitgebeeld met de hand van een meester. Wat staat dat hooger — nog maar wetenschappelijk gesproken — dan de pedante, dreunende bijeenlapsels van Zola, in zijne Rougon-Macquart!"

Over „Streuvels en de Vlaamsche Kunst" handelt ten slotte het 5de hoofdstuk. De schrijver komt er nog even terug op zijn onschuldige hobby: dat men van Streuvels geen stadsroman heeft te verwachten (wat wij gaarne gelooven en niets erg vinden, maar ook geen verdienste), dat ook een „buitenroman" wel europeesch kunstwerk kan zijn (wat wij diep gevoelen) en hij laat er op volgen: „Dit echter moet ik toegeven, dat een werk, als dat van Zola, waarin naast de boerenwereld van La Terre, ons ook de vreeselijke wereld van de mijnwerkersdorpen in Germinal, van het drinkhol in L'Assommoir, van prostitutie-cabinetten in Nana, van het groote handelsbedrijf in Au bonheur des dames, van beurzen en speculatiehuizen in L'Argent enz. wordt geopend, of een werk als La Comédie Humaine van Balzac of als de geniale, wisselende en rijke reeks van Querido's Levensgang, Menschenwee, Zegepraal en Kunstenaarsleven, dat zulk werk, natuurlijk, grootscher, algemeener, dieper, epischer is dan is het enkelvoudig boerenbedrijf van Streuvels". Men ziet, er is een rijke rhetorische vondst, een schoone climax in dezen volzin. Querido's Kunstenaarsleven doet dienst als slot- oftewel knal-effect! . . .

Kom, laten we 'r maar uitscheiden. Maar het is toch eigenlijk wel een beetje jammer dat dit boek bestaat. De waardigheid van den grooten schrijver Streuvels wordt er mee te kort gedaan. Gelukkig kennen wij „hier hooge" onzen — ja ónzen, onzen Nederlandschen — Streuvels wel minstens even goed als mijnheer de Ridder en stellen wij zijn werk geenszins beneden dat van Querido. . . . Als er één bladzij in De Ridders boek is die ons hartelijk verheugt, het is die waarin ons de naaste plannen van onzen genialen Vlaamschen kunstbroeder worden meegedeeld. Ze zijn vol belofte van genot. Die bladzijde — maar neen, ik zal haar hier niet overschrijven. André de Ridder zou mij kunnen beschuldigen zijn werk van de grootste aantrekkelijkheid beroofd te hebben!

H. R.

HET LIJSTERNEST TE INGOYGHEM

'98
Haverman

PROF. H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN

† † † † † † † DOOR DR. C. EASTON. † † † † † † †

't Publiek staat tegenover den geleerde op eigenaardige wijs. Ook nu nog wel meestentijds met een half eerbiedig, half meêwarig glimlachje om zulk een curiosum, verheven boven 't alledaagsche — maar ook ongeschikt voor het leven eens gewonen stervelings — licht vat gevende aan den leverancier van goedkoopen humor, naderend tot een der traditioneele professoren-typen: bijziend, baardig, buikig, of lang, hoekig en verstrooid. Ontmoet men echter eens zoo'n roemruchtigheid, dan werkt 't bijna teleurstellend dat die geleerde man in negen van de tien gevallen, naar uiterlijk en manieren, een mensch blijkt te zijn als een ander, een gewone mijnheer met een gewone jas en een gewonen hoed; misschien wel jong, joviaal, met een sportpet en op een fiets.

En het publiek begint aan die gedaanteverwisseling te wennen. Ik zou er intusschen geen eed op durven doen, dat de geleerden, naar hun aard en beteekenis thans heel veel beter begrepen worden dan vroeger, toen zij door houding en snit van kleedij zich behoorden te onderscheiden van den grooten hoop. Vaag schemert het nu en dan bij de menschen, dat in de geleerdheid, de exacte wetenschap, toch de grondslag ligt van alle techniek, dus van al dien stoffelijken vooruitgang in onze maatschappij, waarvan de niet-geleerden zich immers de meeste en sappigste vruchten toeëigenen. Bij die vleugjes van juist begrip en billijke erkenning blijft het. Voor de groote meerderheid zweeft al wat wetenschap heet in onbereikbare sferen. Een minderheid waardeert de beoefening van die wetenschap welke rechtstreeks (en gauw, asjeblieft!) kan omgezet worden in iets praktisch bruikbaars. Enkelen kunnen in geestdrift geraken over een schitterende wetenschappelijke ontdekking, al ligt ze ver buiten het terrein der praktijk. Maar wie durft op belangstelling bij zijn medeburgers rekenen, wiens geest „in hoogere regionen" zwevend, zelfs niet nu en dan de vonk van een „ontdekking" ontsteken laat — te bewonderen zoo niet te begrijpen — wiens arbeid nooit gerucht maakt in de courant, zelden in een tijdschrift; die alleen naar waarde geschat wordt door enkele vakgenooten (tenzij zelf benijders of mededingers); wiens gansche leven opgaat in werkzame afzondering?

* * *

Professor Dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen, hoogleeraar in de sterrenkunde en directeur van de sterrenwacht te Leiden, die op 2 April zijn 70sten verjaardag viert en wiens werkzaamheid bij het hooger-onderwijs (zeker niet zijn wetenschappelijk werk) weldra door een *dura lex* wordt afgesneden, behoort tot de geleerden die noodzakelijkerwijs onbegrepen moeten blijven bij het groote publiek. Hij werkt aan het gebouw der astronomie, maar wie dit (met ontzag uit de verte bewonderde) monument gadeslaat, zal hem niet bezig zien op de sierlijke torens noch aan den schitterenden gevel, want hij is een van de mannen die, in 't verborgene, de fundamenten van dat bouwwerk onderhouden en verbeteren. Schat hem daarom geringer, als gij durft.

Professor Bakhuyzen is, in zijn exacte wetenschap, bij uitstek een man van exactheid. Geen nauwkeurigheid is hem ooit nauwkeurig genoeg, als er nog mogelijkheid te vinden is, ze een kleinigheidje nauwkeuriger te maken; geen stelligheid schijnt zoo vast te staan, of hij wrikt er nog eens aan; een resultaat kan niet zóó afdoende lijken, dat hij nog niet eens naspeurt of het wellicht tòch, onderweg, met eenigerlei onzuiverheid door methode of instrument zou kunnen besmet zijn.

In de eerste plaats: het instrument. Toen Bakhuyzen, nog als jong vrijwillig observator, aan de Leidsche sterrenwacht kwam, werden daar juist in het nieuwe gebouw de instrumenten opgesteld; zoodra dit met het hoofdwerktuig, den meridiaancirkel, gebeurd was, ging hij aan den arbeid om de van dit (als van elk ander) instrument onafscheidelijke

fouten te bepalen. In dien tijd was de physische astronomie aan het opkomen. Voor een physicus als de ingenieur Bakhuyzen (hij zou eenige jaren later hoogleeraar in de natuurkunde worden aan diezelfde Polytechnische school, waar hij gestudeerd had) moest die nieuwe tak van sterrenkunde wel bijzonder aantrekkelijk zijn, en een kleine sterrenwacht als de Leidsche scheen aangewezen voor zulk werk, prettig en veelbelovend — toch stelde v. d. Sande Bakhuyzen, tot opvolger van Kaiser aan dat observatorium geroepen, zich blijkens zijn intree-rede van 20 Dec. 1873 tot taak, de nauwkeurige plaatsbepaling aan den hemel, grondslag der geheele astronomie, te Leiden voort te zetten. Niet enkel om Kaiser's traditie te vervolgen. Vooral in 't ernstige besef dat zulk een schijnbaar dorre en ondankbare taak verricht behoorde te worden door wie de bekwaamheid om haar te volbrengen, in zich wist.

Deze bekwaamheid heeft hij getoond, in zijn geheele leven, dat met één strakke lijn de voortzetting geweest is van dit nobele, bijna schreef ik: zelfopofferende voornemen.

Na de instrumenten: de waarnemers. Ook hun, en hun niet 't minst, kleven onvolmaaktheden aan, noch hun organen noch hun wijze van waarnemen zijn ooit normaal. Tot het bepalen (en dus: wegnemen) van die „persoonlijke fouten", bij de grondvestende waarnemingen aan den meridiaancirkel heeft Bakhuyzen reeds in 1879 een toestel saamgesteld dat groote waardeering heeft gevonden; hij beschreef de daarmee verkregen uitkomsten in het 7de deel der Annalen van de Leidsche sterrenwacht. Ten derde: de methoden. Iemand die tot oordeelen in staat en bevoegd is, Dr. A. Pannekoek, schreef mij eens: „De inleiding tot de Reductie der declinaties van de fundamentale en graadmetings-sterren in het 6de deel der Leidsche Annalen is m. i. een model-verhandeling. Vergelijkt men ze met dergelijke inleidingen in de jaarboeken van andere sterrenwachten dan ziet men eerst het verschil; hier komt de grondigheid van 't onderzoek uit, het nooit tevreden zijn met een getal, langs één weg verkregen. Veel methodes, die door anderen botweg gebruikt worden, bleken hier den toets niet te kunnen doorstaan.... Deze heele opzet is m. i., om 't oude beeld te gebruiken, een eerezuil die Bakhuyzen zich heeft gesticht: hier komt voor den dag wat wij gaarne speciaal Leidsch uit de school van Kaiser noemen"....

Ik noemde „bijna zelfopofferend" het plan tot de levenstaak die Bakhuyzen zich gesteld en die hij ook verricht heeft. Want hij moest toch wel telkens de verlokking voelen tot vrije, gevarieerde studie op sterrenkundig gebied, buiten dit strenge werk; hij moest beseffen dat zijn talent hem dan rijke vrucht en vleiende erkenning beloofde — maar hij wist ook dat zijn hoofdwerk 't inslaan van zijwegen niet vaak zou gedoogen, en berustte. Toch heeft hij den tijd gevonden, verscheiden speciale onderzoekingen te volbrengen, die op zichzelf reeds voldoende zouden zijn om zijn naam te doen voortleven: zoo over de verandering van de poolshoogte, de beweging van het zonnestelsel, den omwentelingstijd van Mars — maar ook dan draagt zulk werk 't kenmerk van zijn nauwgezetten, naar de uiterste nauwkeurigheid strevenden geest. Hij bepaalde bijvoorbeeld, na uitvoerige bestudeering van vroegere waarnemingen, den omwentelingstijd van de planeet Mars op 24 u., 37 m., 22.66 s., met een waarschijnlijke fout van niet veel meer dan één honderdste seconde!

't Streven naar zulk een nauwkeurigheid kan zelfs aan ontwikkelde menschen dwaasheid, overdrijving, haarkloverij toeschijnen. Eilieve, gij die geneigd zijt zoo te oordeelen, voelt toch wel iets voor de mooie resultaten van de wetenschap: de bepaling van den afstand der sterren, van hun eigen beweging, de benaderende kennis van hetgeen met een grootsch woord „de bouw van het heelal" genoemd wordt, en dat alles zou voor altijd volstrekt onbereikbaar zijn indien de geduldige, nauwlettende waarnemers op sterrenwachten als die van Leiden niet gewerkt hadden en bleven werken met de uiterste exactheid. Want de afstanden in de wereldruimte zijn zoo ontzaglijk, het leven van den mensch is zoo kort! Een haar van uw hoofd, op armslengte gehouden, zou met zijn breedte de verplaatsing — als weerspiegeling van den jaarlijkschen kringloop der aarde of

door eigen beweging, een eeuw achtereen — van nagenoeg alle sterren geheel en al verbergen.

* * *

Zeker, het streven naar exactheid m o e t in deze dingen zoo ver gaan als maar eenigszins mogelijk is. Men behoort echter practisch te blijven, anders zou er nooit eenig resultaat komen van het werk. Bijgevolg is ook noodig: ordenend en organiseerend talent. Dit nu bezit Prof. v. d. Sande Bakhuyzen in hooge mate.

Niet enkel de leiding die hij geeft aan den dagelijkschen arbeid op zijn observatorium draagt daarvan den stempel; dit bijzonder ontwikkelde talent heeft hem ook tot zeer gezocht medewerker gemaakt in binnen- en buitenland, overal waar iets te beramen en te regelen viel. Hij is bijvoorbeeld jarenlang bestuurslid geweest van de Astronomische Gesellschaft en lid der Permanente commissie voor de internationale graadmeting. van de Commissie voor de groote fotografische hemelkaart, enz. Hij is ook, gelijk men weet, sedert jaren voorzitter der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. En talrijk zijn de hooge onderscheidingen en blijken van waardeering, in den loop der jaren door hem ontvangen.

Dat zijn vakgenooten hem gaarne als medewerker, als leider zien optreden, wijst nog op andere hoedanigheden dan verstandelijke. Prof. Bakhuyzen is niet enkel een man van hooge beschaving en ontwikkeling, levendig belangstellend in allerlei dingen buiten zijn eigenlijk vak; hij is tevens een man wiens beminnelijkheid en hulpvaardigheid ieder die ooit een beroep op hem deed, met dankbaarheid en sympathie heeft vervuld. Hoe druk bezet hij zelf ook was, waar 't hem de moeite waard scheen vond hij immer den tijd, anderen voort te helpen. Dat ligt — want zoo hij niets van den dorren kamergeleerde heeft, nog minder heeft hij van den quasi-wetenschappelijken charlatan — naast zijn goedheid, aan zijn echt-Hollandsche eenvoud en degelijkheid. Deze hebben 't ook mogelijk gemaakt dat Prof. v. d. Sande Bakhuyzen zijn zware, en schijnbaar ondankbare levenstaak zoo blijmoedig is blijven verrichten, daar het immers (om hier ten slotte te herhalen wat eens van hem gezegd werd) slechts aan de uitnemendsten onder ons gegeven is, het loon voor den arbeid van een geheel leven enkel te vinden in het besef, iets edels en blijvends gedaan te hebben, het volmaakte zóó nabij gekomen te zijn als menschelijkerwijze mogelijk is.

DE STERRENWACHT TE LEIDEN.

GEORGE MINNE
DOOR KAREL V. D. WOESTIJNE.

Ik ben hier aan zee, weken reeds: zij is een groote leer-meesteresse. . . .

— Naar men in jaren vordert, wordt het beschouwen des levens, het gevoel, het bevatten van wezens en verschijnselen, 't schakelen in zich van werkelijkheids-beeld in rechtstreeksch gewaarworden aan het innig herinneren; 't keeren en wentelen, 't roeren en ontroeren, 't zijnde en scheppende van de buiten-wereld in de ontvangende kamer van ons gemoed; — wordt wat we noemen ons ziele-leven, door opstapeling allicht van indrukken en aandoeningen en een geheim daarop-volgend verwijderings-werk, dat het échte alleen bezinken laat en vaster laat worden als een toets-steen voor nieuwe gevoels-aanrandingen; — bij 't vorderen der jaren wordt, hoe 't verscheiden weze bij elke personaliteit, de ontvangenis- en barenswijze voor elk kunst-werk, dat niet bloot-impressionisme beoogt, stake bij stake anders.

GEORGE MINNE.

Waar eene liefelijke eigenschap der eerste jeugd in rijpere jaren den begenadigden kunstenaar bij blijft, te weten: dat hij, zonder tanen en schennen, is als een spiegel die de minste trilling van licht, het fijnste spel van klaarte en duister, en de omschrijvende lijnen, en 't felle of teedere, vaste of roerende oogenooden van een glans-punt vat en weêrkaatst; zulke eigenschap, die hem niet verlaten zal zoolang zijn hart zal kloppen en zijn oog verbaasd zal staan voor alle verschijnsel eener schoone werkelijkheid, en, dieper, voor den verborgen adel van de geringste daad, voor 't wroeten en wriemelen van het laagste leven; zoolang zijne bewondering niet falen zal voor de duizende vormen van 't ongeloofelijk-verscheiden Zijn en zijn vroomheid niet verzwakken voor het duizend-voudig bewijs der duistere en toch klaar-stralende Wetten; — waar zulke eigenschap, zoolang hij als kunstenaar leeft, van zijn bestaan maakt eene nooit-ontspannen snaar, is niet te minder aan 't wijzigen en verdiepen, aan 't verinnigen en verzwaren, aan 't verzuiveren en verbreeden steeds de klank door de snaar in 't doortrilde lichaam gewekt, naar tijden en omstandigheden, eigen lijden en anderer vreugd, en de zonderlinge wijsheid, 't erkenningsvermogen en de macht der schifting, in een woord, de levens-bezonkenheid, gedrenkt met het bijtende zout des levens, de

aanvoering van indruk en gewaarwording allengerhand is komen onderschragen met eene minder-brooze, eene hechtere, eene ruimere resonnans-kast, met een beter besef van het eeuwige in het onmiddellijke, van het algemeene in het bijzondere.

Innigere weemoed en luidere roes zullen zich uiten misschien in een grootere weelde van beelden, waar de jeugd weêrkaatst in bonte veel-stemmigheid de immediate ziels-beroering, zonder dat deze in een grond van gerijpte levens-ondervindingen, van bedenkingen zelfs die uitslag zijn van alle gebeuren en kern van alle daad, het richtende beelden-snoer, de bereidde gevoels-zusters kunnen vinden, die haar naar vaster doel en echtere beteekenis, naar meer al-menschelijkheid en blijvend voorbeeld in 's menschen geheugen leiden zullen. Gelukkig die, van aanvang af, zijn onrustigen kunst-zin tot stramien een schoone liefde of een schooner verdriet kan geven: zij bieden aanstonds die eenheid, zij schrijven onmiddellijk die golvende en glooiende, maar éene lijn, die luisteren doet den meerdere in jaren, of wie eigenst gevoel beleed. Want zelfs die geen doel heeft dan onmiddellijke werkelijkheids-weêrgave, zijn werk zal niet zijn als hij me niet raden laat, onder 't streng-gesnoerde masker om zijn aangezicht, het stormige of liefelijke, zachte of hatende, of overmachtig-lachende van 't gevoels-vlak, waar — marmer of moere — de impressie op afkletst of dralend in talmt en speelt. Maar hem, wien de jaren nog hebben gespaard in getob en beproeving: hij is geen mindere kunstenaar om wilder uitflappen van overstelpende indruk-reêheid, hij is alleen nog geen algemeen kunstenaar, omdat elke indruk bij hem op gelijk vlak komt te staan, omdat de ervaring hem nog niet toeliet in zich de beteekenis der gewaarwording te keuren, omdat de onbewuste levens-draad. die, uit alle horizonnen gesponnen, hem weêr naar alle horizonnen leidt, hem niet op de wegen heeft gebracht waar hij aan bramen en doornen, de bloemen die zijne oogen, de vruchten die zijn lippen zochten als langbetrachte eigen troost en genieten zou vinden, noch ten klaren of troebelen vijver waar hij, sereen of beschaamd, zijn heul of zijn schoonheid erkennen zou. Want met de jaren; met de stralende en bijtende levens-ademen; met de winden die u wel dwingen zullen het plooien te leeren in de veilige richting; met de vlagen die u sparen willen, mits ge om de schouders beschuttenden mantel duldt; met het gaan van het leven, dat u door-kneedt en gedijen laat tot uw hoogste lijdens-macht en de grootste genietens-spanning; met het bewust-zijn dier macht en dier spanning, die u gelukkig en ongelukkig maken in en om u-zelf, buiten

I. DE GEWONDE.

alle inwerking; — met de les van uur aan uur, die lijnen aandikt of wijzigt, inzichten verschuift of dierbaarder maakt, oordeelen vestigt of breekt; met het diepere bezinken der personaliteit vervormt zich ook onwillekeurig, hoe frisch behouden blijve 't bevattings- en uitings-vermogen des kunstenaars, den aard en 't wezen van zijne kunst; en wie, bij rijpen van eigen wijsheid en bewustheid van eigen innerlijk zijn, blijft voort-deunen naar zotte wijze der jeugd: hij moge de blijdste en onbevangenste zoon zijn der natuur, hij blijft een onvolledig dichter zoolang ik door zijne luchtigheid den stap niet hoor van een ernstig voortschrijdende leven.

Immers: is het niet in 't meer en dichter bepalen der grenzen waar het de oneindigheid in believeft onze personaliteit te schrijven; is het niet binnen de perken van het eigen gemoed, door het Heelal gevormd en vastgezet tot eigen spiegel, dat we met meeste zekerheid tot slagen benaderen dit eind-doel: met eigen stem het lied van altijd voor eeuwig te zingen? Stoffelijke wezens, met kwalen en verlangens die wisselen van elk tot elk, maar allen verklaard en bevreemd, begenadigd en behekst door de Onaantastelijke, door de Lusteloos-barende en Lijdenloos-kwijnende, door de Almachtige en Onverschillige Natuur: hoe zouden wij, die van haar ons eigen en wisselend wezen erlangen, haar beter loven en beter weêrkaatsten — daar aldus is ons doel en onze drift — dan door het eenvoudig uitzeggen van ons slecht en ons schoon, eenvoudiger naar de jaren hebben geweerd al 't wufte en onwegende; begrensder naar we eigen grenzen hebben leeren te voelen, maar zuiverder en zorgvuldig-beter daar die grenzen werden geteekend en met der jaren strenger vast-gezet door Natuurzelve?

II. DE MAN MET DEN WIJNZAK.

Binnen eigen grenzen, naarmate het leven ze u openbaart, de oneindigheid uit te spreken; meer en meer buiten het toeval van onmiddellijken indruk; gaver naar in u de groote wetten vasteren bodem hebben gevonden; op den slag en weêrslag die u, binnen uw wanden van vleesch en huid, den niet-minderen broeder maken van zon en sterren; — in de bewustheid van uwe nederigheid, maar met de kennis van wat de eeuwigheid in u als persoonlijke en tevens algemeene waarheid heeft ontwikkeld, uit uwe emotie de motieven weten te kiezen die u met de meeste oprechtheid tot het hoogte-punt van uw kunstdoel mogen leiden; u, na jeugdige onbezorgdheid van een overvol gemoed, mijl-paal aan mijl-paal door eigen ervaring laten voeren naar 't geen in u als een wegende vrucht

het Opperste is: — zich-zelf, uit eigen begrensdheid, op eigen grond, met eigen gebaar, vóordoen als een erkenbaar beeld van het Onmetelijke: o duizelige, o nóodige droom!...

— En het was de lesse der zee, dezer laatste weken.

Want waarom men ze lief heeft, eerst onbewust en met schrikkelijke angsten; later met meer gevoelende zintuigen en onderscheidend brein, om haar ongewoon, verbluffend en verblijdend vertoon van verwen en tinten, en 't spooken om haar van geweldige of beminnelijke mythen; naderhand — en gij zijt u zelven benaderd — om het tij, dat ebt en vloedt en uw eigen hart dwingt tot haar golf-slag; – waarom men haar onwederstaanbaar liefheeft, en keert tot haar telkens terug: ten ware omdat zij, de onbegrensde en toch begrensde zee, het heerlijkste voorbeeld is van alle geestelijk leven? Beperkt tusschen rotsen en weêrstand-biedende duinenplooiing, door palle geweld en een glijdende onvormbaarheid die, meêgevend, te beter haar in eigen gebied houdt: toch mag ze bevatten geheel den hemel, van Oost tot West; in hare kleuren leest ge toekomstige winden; het slaan harer wateren voorspelt de omwerpende seizoenen; en de lucht die ze schept is voedend van mannelijke zouten. Zij ware de oneindigheid-zelve, was ze niet ingedamd door zelfs werken der menschen. De steenen die wij breken met onze handen weêrstaan haar geklots en de borende mijn der getijen. Zij heeft geen geheim voor ons, dan die van hare schoonheid, zooals alle schoonheid haar werking dankt aan een geheim. Wij hebben van het graan gegeten dat wij teelden op haar droog-getrokken bodem. Zij is omschreven door de natuur; zij is omgrensd door ons menschelijk willen en weten. — En toch, in de keten van klippen en stranden waar de aarde aldoor haar dichter in omklemt; gebroken zelfs door riffen van roerlooze dieren die zelve zij voedt en teelt: hoe heeft zij ons niet verwonnen in onzen trots, gekluisterd in 't geen we dachten onwrikbaren wil te zijn, overmeesterd bij eersten aanblik reeds, en bij nadere kennen onontwindbaar omsloten als de armen van eene beminnende en vroeger-ontgoochelde vrouw! Want kniezen van kleine verdrieten en 't armzalige van peuterige en onedele vermaken: waren zij niet weg-gewaaid in-éens onder haar sterkend-schroeienden adem? Werden ons oogen niet grooter plots van steeds herhalend verbazen om de minste van hare gedaantewisseling? Wisten wij niet, inniger steeds en groeiend in blijden schroom, dat zij ons ver-

III. DE MAN MET DEN WIJNZAK.

toonde wat nergens we zagen, noch ter vlakte wier onroerende gelatenheid tot eigen doorgronden leidt, noch ten woude, dat wekt weêrstrijdige gedachten; wisten wij niet, dat we vonden alhier wat gevuld had de grootste heiligen: de geheele Godheid in de holte eener leemen schaal; binnen den krater, enger en enger steeds, het steeds dieper pijlende zinken der geheele Oneindigheid?

En zij werd ons tot voorbeeld van eigen volkomenheid, om eigen volmaakt kunstenaarswezen. Zij bracht ons nader bij eigen doelwit. Allengerhand verlaten de weelde van dionysische vreugden om de gaven van 't onmiddellijke oogenblik, en 't veroveren in ons der bepalende en beperkende affecten die ons, in hunne verscheidenheid, schakelden in de keten der menschheid. En dan, bewuster van dag tot dag, ons bloot-geven aan de Natuur, dat ze zich spiegele in de gedaante die ze, strenger beteugeld, beter ingeriemd, tot hoogeren ernst en adel, zich koos in óns te wezen. Dankbaar, dat we eenvoudiger werden, om reiner de water-drop te zijn voor een heerlijkeren regen-bogen; erkentelijk om de zuivere rechtlijnigheid, die moge voeren tot onbevroede einders.

* * *

De Gentsche beeldhouwer George Minne is, binnen de palen van het menschelijkmogelijke, thans steeds bewuster na lange phasen van even-grootsche als onverklaarbare onwetendheid, gedreven door onbekende machten waar zelfs keus-verwantschap slechts gering deel in had, — George Minne is een zonderling voorbeeld van hetgeen ik hierboven omschreef als de beperkende, maar veralgemeenende wet waar alle kunstenaarswezen aan heeft te gehoorzamen, wil zijn werk staf houden met zijn eigen leven, en plaats vinden, later, tusschen wat opgesteld wordt voor de eeuwigheid. Het is geenszins overdrijving te zeggen, dat zijn arbeid, in geleidelijke uitvoering naar de eindelijke voltooiïng, en steeds, het hoeft herhaald, binnen de perken van zijn wezen en zijne kunst, die is deze van den beeldhouwer, — gehoorzaamt als die der allergrootsten, en met eene duidelijkheid die den doorgronder verbaast, aan den eisch, door ons vooruitzicht en de onontkomelijke æsthetische decreten gesteld, dat hij, in steedseenvoudigere en toch steeds-bepaaldere persoonlijkheid, de grootste som van algemeene menschelijkheid weêrgeve.

Men begrijpe goed wat hier door „algemeene menschelijkheid" wordt bedoeld. Het is niet bloot wat men „psychologische gemeenplaats" genoemd heeft. Loopt het niet noodzakelijk uit op 't grove en brutale feit van smart en geest-drift, van plicht-besef of vaderlandsliefde, het staat even-ver af van uitzonderingsgevoel en gedachtelijke afwijking. Blijft het schakeering, het is eene schakeering die door elk, in den kring van zenuw-fijnen en geesteshoogen, onder de besten van het begrijpende menschdom, kan worden begrepen niet alleen, maar is geleden geworden.

Wij beleven geen tijd van onmiddellijke impulsie; twijfel is tegen-wicht van alle geloof, en we kennen den droesem van elken wijn. Ontgoocheling treft in hun vleesch de gezondsten; wij boezemen geen liefde meer in, of zij ontketent spot. De nobelst-bedoelde gebaren breken voor een nuchteren blik, en zelfs de koelste redeneering stoot op de zekerheid dat ze morgen faalt. Alle drift loopt uit op berekening, alle overgave op een verzwelgend niet. Heroïsche ontwikkeling, in oer-natuurlijkheid, van onze eenvoudigste vermogens wordt hypertrophie, als ze niet plat wordt gedrukt op den muur van onverzettelijke onverschilligheid. Alle energie is razernij, als de dagelijksche noodwendigheden haar niet hebben gekanaliseerd tot mindere karrewijtjes. Er is geen trap meer die uit de ivoren torens naar de drabben leidt.

Zulke omstandigheden sluiten thans de breede gebaren in volle zon uit. De besten onder ons, de edelste vruchten der huidige beschaving, zij zijn gestraft in hunnen geest: zij zijn de eenvoudigen niet meer, die God zullen zien. Gelukkig als wij niet aan satanische geneuchten de laatste gezondheid onzer ziel verkoopen, zijn we te zwak en te koel voor elken opstand geworden. Wij leven in een schemering: zij is niet zonder schoonheid. Gaat onze gedachte schuil in een hoek, waar ze onbemerkt de massa aan

haar voorbij laat trekken: ze weet dat haar kleed onbezoedeld blijven zal. En is meer dan ooit alle waarheid betrekkelijk: alle dwalende booten hebben lichten die elkander erkennen. En 't „algemeen-menschelijke" van dezen tijd, dat voor alle tijden dézen zal kenmerken: het is geen breede armzwaai, het is een glimlach van verstandhouding, of de onvruchtbare zucht van telken avond... Zoodat, zult ge zeggen, dit „algemeen menschelijke" ook buiten het bevatten van de massa zou kunnen wezen? — En waarom niet? zal ik vragen. Wie bepaalt, overigens, de som dier algemeenheid, dan de toekomst; wie is blinder voor eigen leidende krachten of passieve schoonheid dan het heden? Als ik beweer dat George Minne in hooge mate een ken-teeken van zijn tijd zal blijven, en 't ontleden van zijn werk mij gelijk geeft, wie durft dan verder ontkennen dat de toekomst hem als de klassieke, dit is juist: veralgemeende, uiting van zijn tijd zal erkennen, een schakel in de keten die schakeering aan schakeering, voor alle eeuwen, het eeuwige menschelijke lijden en genieten beteekent?...

— Lichamelijk gezond als weinigen, volbloedig zóo dat sport behoefte en noodwendigheid is geworden; geens-zins overvoed, zooals men gemeend heeft, van decadente literatuur; geestelijk-schrap tegen alle ziekelijkheid; gecompliceerd alleen van wege een leven dat hem voorzichtigheid en wantrouwen heeft geleerd; wils-sterk genoeg om tegen alle zwakheid met den hechtsten tucht op te kunnen staan; kieskeurig zóo, dat geene gedachte hem meê zal slepen dan na de schifting in een beproefd en doordringend brein; rijk genoeg aan bijtende en schrijnende ondervinding om overgave te weren als om zich-zelf in ál te groote onschuld te openbaren; een decadent, die alleen het afgetrokkenste beeld van zijne personaliteit lief heeft? neen: een minnaar van eigen, zeer menschelijk gevoel, maar herleid tot zijne grootste uitings-zuiverheid: aldus staat George Minne, ontvankelijk en toch gesloten, vóor 't leven van zijn tijd; als een filter, zou ik zeggen, die niet doorlaat dan wat hij zuiver keurt; als een wachter op zijne hoede vóor 't slot van eigen bewustzijn; zonder slechtheid dan die noodig is voor 't evenwicht van eigen œconomie. Geen spontane natuur dus: een gekrenkte, die achter eigen-waarde schuil gaat, maar door de vensters van zijn ziel alle zon en alle maan stralen laat, en ze beziet in de diepste der spiegels.

IV. GEKNIELDE.

Zulke, ik herhaal: zeer gezonde, maar zeer bewust-gesloten persoonlijkheid; deze zenuwsterke, deze door heftige lichaams-oefening ook, tot cynisme toe, moreel-gestaalde natuur, die, als eenige eigenaardigheid, wenscht kontrool te houden over zijne gevoelens gelijk de meeste kunstgrooten, zonder daarom die gevoelens tot gedachten of allegoriën te laten verstarren; deze kloeke zelf-bekende, die de weelden van zijn eigen ziele-leven weet te ordenen, dat ze prijken zouden in hun hoogsten luister; deze gewone, en toch zeldzame, heeft niet steeds, en ik liet het u hooren, onaangeroerd vóor het leven gestaan. — Ik acht niet noodig, en 't ware onbescheiden, hier van eene biografie meêr te geven dan noodzakelijk is voor mijn bedoeling, die mag heeten: George Minne te toonen, in de beperking van zijn eigen wezen, als strevend naar de uitbeelding, volgens eisch en toelating zijner kunst, van wat toets-steen van een vlak der algemeene menschelijkheid van zijn tijd mocht wezen. Ik zal hier dus neerschrijven alléen, als een symbolisch gebeuren méer dan als eene bepaalde werkelijkheid, wat hem aanzette en toeliet te worden, zooals ik u hem naderhand heb vóor te stellen.

— Men heeft veel geks over hem verteld. In Duitschland heette het, dat hij van den boer was; in Holland zei men hem blind te zijn. Eigenlijk heeft hij de beste oogen der wereld — groote, staal-blauwe oogen — en is hij van patriciërs-familie. Een voorouder was burgemeester van Gent; de stam-vader niemand minder, naar luid der legende, dan Keizer Karel de Vijfde. Deze moet in der tijd aan vier Gentsche bastaard-geslachten het privilegie van alleen-verkoop der vleesch-waren hebben gegeven. Het waren de Van Melle's, de Deynoot's, de Van Loo's en de Minne's. Thans nog blijft het monopolium der vleeschhouwerij grootendeels te Gent aan de Van Melle's en de Van Loo's. Van Deynoot's hoort men niet veel meer. De Minne's zochten meer-geestelijke bezigheid.

De vader van George Minne was een bouw-meester, onder de besten, en zijn zoon werd in zijn vak opgeleid. Men merke het op en vergete het niet. George Minne is, aanvankelijk, en blijft het, ook als zijne uiting anders bedoelt, hoofdzakelijk een bouwmeester. De intellectuëele recht-lijnigheid en de tucht, bij alle architectonische bedoeling ondersteld, zullen het zijn geweest, die zijn beeldhouwkundige werkzaamheid naar strenge vormen-keus en eenvoudige vorm-weêrgave, die zijn smaak naar het meer-monumenteele, met een uitnemend gevoel ervoor, zouden louteren en verscherpen. De beeldhouwer George Minne bouwt op zijne eerste architectopleiding.

Het dwingen van een tijd die in Gent vele geesten en talenten heeft gewekt, en de uitnemendheid van een meester — het was Canneel, bestuurder de Kunst-academie — die de oogen zijner leerlingen afwendde van vluchtig landschap of schilderachtig geval voor de breedheid en den ernst der decoratief; de strengheid tevens van een huiselijken haard die nopen moest tot het verdiepen van eigen gemoeds leven en het verzwijgen van liefde als van leed, moesten verwijderen van eene kunst — ik bedoel: de architectonische — die schrompel ging onder de eischen van utilitaire noodwendigheid en alle eigen fantazie te zwijgen heette. De van-nature-aangeleidde architect werd van lieverlede een kunstenaar met meer-persoonlijk doel: eerst een schilder van ontzaglijke muur-ontwerpen, een Val der Engelen, een Tocht van Bacchus: sinds lang-vernietigde uitingen van eene gulle jeugd; later een beeldhouwer van titanische rompen en gigantische gebaren: episch uitflappen van wie zich verloste uit orde en tucht. Wel houdt het geheim van schets-boeken uit dien tijd den kern in van later gebeuren: 't verwezenlijkte is van iemand die uitbundig over-vloeit van grootsch bedoelen. Niets blijft nog over van die eerste gemoeds-uitdrukkingen, en 't mag allicht gelukkig heeten: zij berustten meer op inbeelding dan op gevoels-werkelijkheid; hunne voeten rustten zelfs op geen wankelende aarde.... Meer levens-rijpheid bracht, onder alleen-bevroede omstandigheid, een plotschen ommekeer: dieper lijden bracht noodzakelijkerwijze echtere kunst.

De eenvoudige noodwendigheid van een dichter beschouwen der werkelijkheid — de kunstenaar was, na een kort, niet zeer vrucht-

dragend, verblijf te Parijs, bij Rodin, in 't huwelijk getreden — bracht werk voort van louter, acuut-scherp realisme, gespiritualiseerd alleen, als het ware, door de keus der onderwerpen.

Schrijnend lijden van daarna; de hel van allen smart waar ook hij in te zinken had en langer verbleef dan minder-sterken hadden doorstaan; het worstelen dag aan dag tegen 't week en vormloos, log-wegend gedrocht van een rampzalig leven zonder uitkomst: zijne kunst zou er, evenals zijn gemoeds-leven, platen van Minne, die in meer abstracten, eenigszins conventioneelen vorm een of ander subtiel gevoel uitdrukten, van Maeterlinck als van een ingever, van een macht-wekker gesproken, te meer en te lichter daar Minne in zeer jong werk eene plaat voor de eerste uitgave der „Serres Chaudes" had geteekend, en later sluit-stukjes en omslag leveren zou voor de „Trois petits drames pour Marionettes" om niet te spreken van de zeven groote teekeningen voor „Sœur Béatrice", toen de

V. BORNPUT.

den weêr-slag van dragen. Van realistisch wordt ze realistisch-sentimenteel, en weldra — in heerlijke teekeningen — symbolisch-sentimenteel.

En hier is, vóor ik in vluchtige omschrijving Minne's werk categoriseer, eene parenthesis noodzakelijk. Ja, George Minne is tot meer bewust-zijn en persoonlijkere uiting gekomen, op het oogenblik dat zijn vriend Maeterlinck in-eens, als bij toover-slag, door „Princesse Maleine" ter nokken des roems steeg. Men heeft, naar aanleiding van enkele Duitsche vertaling ervan in „Die Insel" verscheen. Die voorgegeven invloed van Maeterlinck of Minne berust op eene al te geringe bekendheid met Minne's karakter en de omstandigheden waarin 't werk van Maeterlinck evenals dat van Minne ontstond. Ik herhaal dat niemand minder dan George Minne literair-ontwikkeld of -aangelegd is, noch meer wantrouwen heeft voor kunst-in-woorden, plasticus als hij is, meer dan wie en bij alle uitsluitendheid. Mocht hij bijvoorbeeld, de eerste voorlezing van de „Princesse

Maleine" door Maurice Maeterlinck-zelf bijwonen: van de bedoelingen des dichters kreeg hij bepaald minderen indruk, dan van 't feit dat de voorlezing gebeurde op 't landgoed van Maeterlinck's vader, op een zwoelen namiddag die eindelijk in een dondervlaag uit-brak, en dat 't schrikwekkende der botsende elementen zeker van niet weinig beteekenis was voor de impressie door het drama gewekt. Heeft hij, Minne, wel smaak voor literatuur, hoe ook ongeschoold en onontbolsterd, die smaak zal hem leiden veel meer naar de drastische plastiek van een Shakespeare dan naar de muziekale gevoelsontwikkeling van een Racine; hij zal 't heele symbolisme geven voor den eenigen César Birotteau, en in 't werk van Maeterlinck zelf boven al de andere drama's, wen berustend op onmiddellijk-preciese werkelijkheid, de „Monna Vanna" stellen. Want Minne is uitsluitend een zeer gezonde, hoewel zeer subtiele, emotieve natuur, vatbaar vooral voor oog-beelden; terwijl daarentegen Maeterlinck de onmiddellijke emotie alleen als voorwendsel kent, dat naar diepere beteekenissen leidt. Maeterlinck is een echt symbolist: de uiterlijkheid is niets bij hem dan het vluchtige teeken van afgetrokken wetten. George Minne zoekt naar oorsprong noch reden: hij is een lijdend en pijnlijk-ontvangend mensch, die in den meestpassenden vorm, na lang bezinken, zijn gerijpt menschelijk gemoed uitbeeldt.

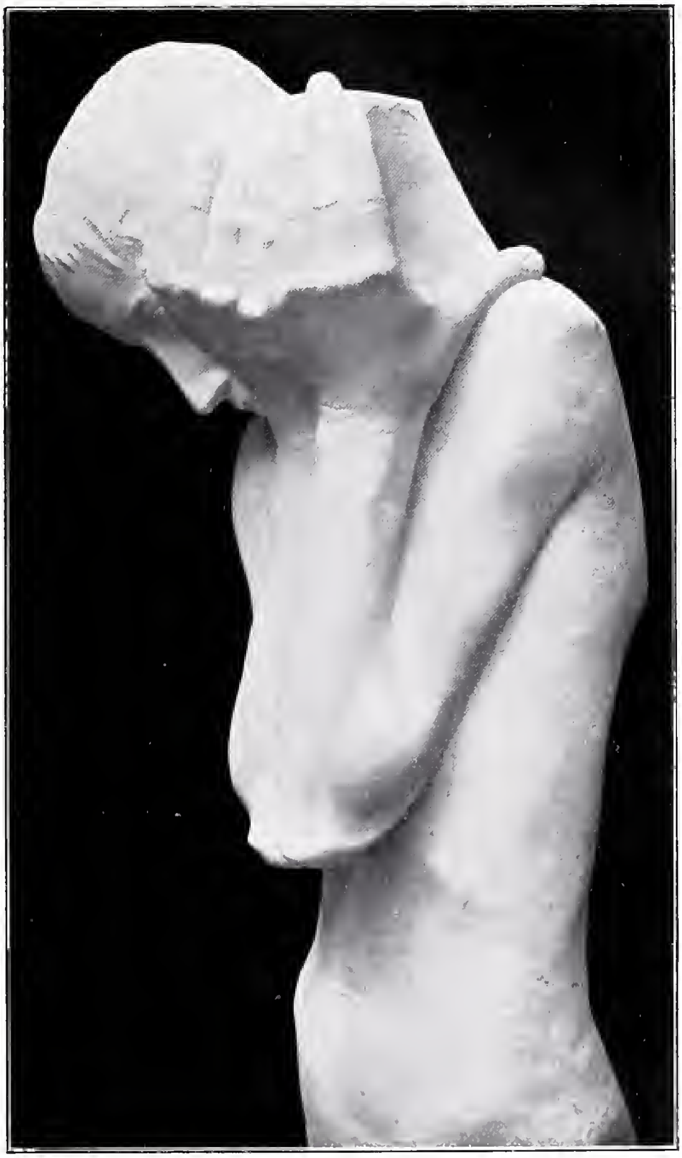

VII. GROOTE GEKNIELDE.

Wel is er één werk van Maeterlinck dat, voor wie nader te beschouwen weet, onmiddellijk aan George Minne herinnert: het zijn de „Serres Chaudes", 's dichters eerste bundel verzen Deze verzen zijn van tweeërlei aard: enkele staan onder rechtstreeks-Franschen invloed; zij bereiken, langs Verlaine om, Baudelaire. Een ander deel ervan staat daarentegen geheel op zich-zelf: het is, kort uitgedrukt, de scherpst-mogelijke buitenwereld-impressie op een hyperaesthetisch gevoel, daarin het gelijk-tijdige werk van George Minne benaderend... Ik geloof niet dat Minne en Maeterlinck elkander kenden toen de „Serres Chaudes" werden geschreven; in allen gevalle kon de toen-debuteerende dichter, die geenszins nog zijn eigen weg en wezen gevonden had, en slechts een zeer prikkelbaar gevoels-mensch was, op den nog zeer jongen beeldhouwer niet rechtstreeks hebben ingewerkt. Maar waarheid is: zij beiden waren Gentenaars, en voor zelfde

indrukken te dien tijde zeer ontvankelijk.

Uit gelijkaardige families gesproten (de huizen hunner ouders lagen, 't weze als eigenaardige bijzonderheid meègedeeld, in zelfden stads-wijk en geen vijf minuten van elkander), na gelijkaardige opvoeding, had gelijke neiging hun tot oord van avond-dwalen een wandeling gewezen die, naar mijnen wete, haar evenbeeld nergens, door geheel Vlaanderen, vindt. Een roerlooze gracht, onder oude olmen zwijgend, weegt er langs doodsche heeren-huizen en de lange, duistere rij van stille hospitalen. Het blindenhuis toont er, achter tralies, een grooten, stervenden tuin, waar giftige zwammen de boomen verstrikken, en, vinger-tastend, oude blinde mannen aarzelend wandelen. Daarneven is het een zieken-huis, waar door opene vensters de geur van phenol en 't gedrens van veege kinderen dringen. Nog even verder — ik vertel eigen herinneringen — kreunt onder 't gedreun van razende vingeren een telkens herhaalde piano-oefening. En daarboven uit klept als een schrille noodklok de avond-bel der nabije Bijloke, het stedelijk verpleeg-huis, waarvóór de onroerende kaars-populieren den hemel in wijzen. En ginder heel verre, waar de rechtlijnige gracht zijne beide oevers tot één punt samen ziet vloeien, en de lompe gedrochtelijke staats-gevangenis blokt, brandt de late zon priemen in de harde en duistere huizen, en laat het water koken als nauw bewegend lood. — Déze avond-wijk, die heel de Gentsche kunst van dezen tijd in wezen en naar den geest heeft beïnvloed, is de smelt-kroes geweest waar Minne als Maeterlinck 't gelouterde metaal van hun aanvangswerk hebben geput. Beiden hebben zij er den weeën en branden indruk van ondergaan. Is er analogie in beider arbeid, het is analogie door parallelisme, geenszins door wederzijdsche beïnvloeding. En ik achtte het noodig dáarop te drukken, omdat het een gemakkelijk misverstand uit den weg kon ruimen . . .

VI. DE RELIKWIE-DRAGER (BOVENDEEL).

— Ik zei u hoe jaar aan jaar Minne moreel en praktisch te lijden had.

Na deze lange lijdens-episode in George Minne's leven, is eindelijk rust gekomen. In alle richtingen vrediger, heeft het leven hem gegeven, na de uitdrukking van veel smart,

de uitdrukking om meer kalme, zeer nobele gevoelens uit te beelden. 't Bewust-zijn is gekomen: de kunstenaar weet, dat hij zich-zelf gebakende wegen, zich-zelf geteekende vormen verlaten mag, zonder zich-zelf te verliezen. Meer en meer verwijst hij het „geval", de sculpturale aanleiding, de „mooie brok", om er naar te streven, het meest-intense gevoel in de meest-monumenteele vormen uit te drukken. In eigen, maar meer en meer algemeen-vatbare gestalten — vatbaar, bedoel ik, voor dezen (en zij zijn zeldzaam, helaas) die in eene sculpturale lijn hare beteekenis weten te lezen, — tracht hij er naar, 't bezonkene van zijn wezen, buiten alle individuëele gewaarwording, of liever: na 't gedijen tot breedere algemeenheid van het individuëele gevoel, uit te drukken. — Uitzonderings-kunstenaar wél, omdat het eigenlijke volk, de gewone mensch, voor het smaken van beeldhouw-werk van wege de huidige beeldhouwers waarlijk niet als bedorven kind mag worden beschouwd; in het bent der onontwikkelde, grof-sensuëele, materiëele, vaak-ongevoelige confraters (en ik ken in het huidige België hoogstens een drietal, viertal uitzonderingen) een afgezonderde, een — gelukkig geëerbiedigde! — afgetrokkene; wars van sculpturale anekdoot als van gemakkelijke en gangbare abstractie, bereidt thans George Minne — ik toon het in 't volgende deel van dit opstel bij voorbeelden — van zijn tijd een, hoewel persoonlijk, toch algemeen beeld. Na Rodin en de levende driften, na Meunier en den nobelen arbeid, zal onze eeuw in George Minne haar subtielere, haar pijnlijk-doordringende beteekenis, haar voelend denken en denkend voelen herkennen. Niemand zal als hij, — in eene onbesproken plastiek, met een zin voor 't monumenteele dat hij aan zijne architectonische opleiding dankt en door weinigen in deze tijden is bereikt, — niemand zal kompleeter een geestelijk-gemoedelijken toestand hebben uitgedrukt, die een heele jeugd heeft doorbrand, en thans nog vele mannelijk-volvormde breinen kommerlijk bezig-houdt. Hij zal blijven, onder de grooten, als den kompleten uitbeelder van onze geestelijke ellende, van al onzen ijver, van al onze neêrslachtigheid, van al onze hoop... — Gezonde kunst? Ik zal het verdedigen noch bestrijden, waar ik schuw ben voor zulken aard etiketteering. En daarenboven, als men waarlijk oprecht is, hoe uit ongezonde omstandigheden, gezonde kunst te bouwen? En dan nog: de grens tusschen 't normale en 't ab-normale! En de vraag: wat schoonheid met functies van maag en gewrichten te maken heeft!...

Begonnen — ik vat samen — bij verbeelden van naakte, maar scherpe realiteit, om er later het gedweeë of schrijnende, onmiddellijk of overdrachtelijk, in legendarisch onderwerp en bepaald-gekozen gedaante of de afgetrokkenheid van een veel-beteekenend gebaar, van uit te drukken; later gerezen en gepuurd tot ontwerpen die hoogere gevoelens, in hunne fijnste schakeering, tot bij eene eeuwige beteekenis, wisten weêr te geven; — hiëratisch geworden haast, na zijne kunst uit de liefde voor werkelijkheid naar 't reinste bedoelen te hebben geleid (zoo voert de „Dorpsschout" uit het Museum van Gizeh naar „'t Wegen der Zielen" in de Egyptische tempels): langs zulken weg reist de nog-jonge George Minne — hij is pas over de veertig — naar eene misschien meer en meer aparte, maar diepen diepere menschelijke kunst die — het hoeft herhaald — daarom nooit gedachtelijk zal worden. Ik wil het u in enkele voorbeelden hier-volgend wijzen.

* * *

Maar elke kunst heeft hare eigen uitingswijze, binnen eene beperking die er de sterkte van te zijn heeft. Het hoeft, vóór nadere ontleding van het werk, gezegd, dat George Minne nooit buiten de perken der beeldhouwkunst is gegaan: zeldzaamheid te grooter in een tijd waar muziek philosophie bedoelt, literatuur muziek, en vaak schilder-kunst niet minder dan muziek en literatuur en philosophie te zamen. George Minne is, uitsluitend, en zelfs als hij teekent, een beeldhouwer. Hij ziet plastisch-omschreven, in tegenstelling met den schilder die plastisch-geënveloppeerd, die atmospherisch ziet. Méer — en het is in onze tijd, zijne eigenaardigheid —: hij ziet monumenteel; 't is te zeggen dat hij geene beweging beseft, dan geschreven tegen het

witte lucht-vlak, en aldus dat ze, op versten afstand reeds, kon worden gevat en begrepen. En hier is hij, ik zei het u, bouw-meester als géen onder zijne tijd-genooten.

Meer dan één openlucht-werk ken ik, dat door houw-vaardigheid uitblinkt. Van dicht-bij gezien is het uitmuntend door vorm-weêrgave. Het leeft als bloed-doorvloden vleesch; het spreekt u toe uit stralende blikken. Op afstand gezien wordt het echter niets meer dan een gedrochtelijken klomp steen of brons, waar rampspoedig een hoekig-schrale arm uit opsteekt of 't gekke open-sperren van vijf lange teenen. En ik heb de ongelukkige gewoonte, dan onmiddellijk aan de Nikè van Samothrakos of aan den Colleone, aan den Denker vóor 't Parijsche Pantheon of aan 't Paard ten Drinkkwelm van onzen grooten Meunier te denken . . .

Ik hoef er niet verder op in te gaan: gij hebt me begrepen, en dat Minne niet is te beschouwen alreê, al en ware 't om die eene eigenschap, als bloot een „brok-sculptuur"-maker.

Zulke monumenteele bedoeling brengt nieuwen eisch, door de allerhoogsten zelfs van dezen tijd verwaarloosd: de vorm-vereenvoudiging. Niets kan hinderlijk worden als, tegen open-lucht gezien, een wellicht volkomen gewettigde bijzonderheid, waar ze op de massa afsteekt en breekt de omschrijvende lijn. Een zeer subtiele kunst zal ze weten te vermijden; in eene vlak-behandeling alle eischen der reëele natuur vereenigen; er voor zorgen dat verdeeling van licht en schaduw in niets de werkelijkheid te kort doe en ze op verren afstand in schijn behoude. Zoo wordt alle handeling voor een monumenteel-bedoelenden kunstenaar een tweevoudig probleem: de uitdrukking-in-werkelijkheid van de handeling, en hare uitdrukking-in-monumenteele-schoonheid. De beschrijvende, beteekenende lijn moet én werkelijk, én sculpturaal zijn, zóo dat ze, in laatste instantie, onmiddelijk-erkenbaar zij in echtheid en cierlijkheid.

Moeilijkheid die rijst en grooter wordt als de bedoeling is: niet een, licht-te-vatten handeling (Meunier); niet een, in natuur-norma wringende passie (Rodin) weêr te geven, maar bloot een gevóel en onder de fijnste. Want, monumenteel gesproken, kan van het gelaat, tenzij tot verhoudingen gebracht die aan den Sphinx denken laten, geen sprake zijn, bedoeld, zoo gewoonlijk wordt gezeid, als „spiegel der ziel." Heul is te wachten alleen van gebaar en houding, en van hunne in 't oog vallende beteekenis alle emotioneele kracht. 't Schromend bewegen van eene hand, 't meêgeven van een romp, 't neigen van een hoofd: zij vermogen meer dan oogenlonk of plooien der lippen. Vat echter hun gebaren binnen de begrijpelijke en schoone, binnen de monumenteele lijn: gij verstaat het ontzachelijke der taak, die de beeldhouwer zich op wilde leggen; als 't zoo gemakkelijk was, allicht, in een lief snoetje of een guitig pruime-mondje even-veel, en zóo zeer in den smaak der teedere burgers! uit te drukken . . .

Het wordt dus: het meeste in het minste; in uitersten van eenvoud de meeste gevoelsgedrongenheid; binnen de kunst van den monumenteel-uitdrukkende de hoogste som van het diepste gevoelen. Ook hier, op ander vlak — niet meer het sentimenteele: het technische — was eene volkomenheid te bereiken. Ik toon u hoe George Minne, ze, naast de algemeen-menschelijke, in zijn klimmend werk, nabij-streeft.

* * *

Laat me thans mijn beweren met enkele illustraties bewijzen; waartoe me de platen moeten helpen. Zij werden doorgaans niet gekozen onder weêrgaven van 't geen ik als 't beste werk van Minne beschouw; zij bedoelen, u alleen het meest- karakteristieke te toonen. Zij zijn de bewijzen van hetgeen ik vooruit-zette, met opzet onder de uitdrukkelijkste, de welsprekendste genomen. Ik vrees niet, dat het opzettelijke van mijn keus mij 't verwijt van partijdigheid bezorge, zeker als ik ben in mijn binnenste, dat de werken veel dieper en meer overtuigend tot mij hebben gesproken, dan ik het vermocht of zou vermogen tegenover den lezer.

Het spijt mij grootelijks, u geen werk van den aanvang der loopbaan van George Minne te kunnen toonen. 't Allereerste werd, ik zei het u, vernield. Wat als beeldhouwwerk even later komt, is zoo verspreid, dat ik er geen foto van mocht bemeesteren.

— De realistische periode. . . .

Maar laat ik u al dadelijk zeggen, dat de gemakkelijke verdeeling in tijdperken geen absolute onderscheiding inhoudt. Wij kunnen bezwaarlijk zeggen — en gij begrijpt het —: heden zus en morgen reeds zoo. Opmerkelijk is zelfs hoe, vóór eene rijpere reeks werken met identieke bedoeling, een bode ervan,eene belofte, een fakkel-drager plots midden in gansch anderen arbeid, bij den kunstenaar geheel onbewust, ontstaat. Het is dikwijls gebeurd, dat Minne zelf verwonderd was om hetgeen, buiten zijn weten en ontstemmend haast, aan vreemds en ongehoords zijn werk kwam storen, en slechts later, soms veel later, gedijde in meerdere beelden met meer-bewusten wil: zonderling en overtuigend voorbeeld van die lagere laag in het bewustzijn, van die onbegrijpelijke werking eener subconsciente kracht, die we slechts zeer onvolledig kunnen bevatten, die aan onze wenschen zeer weinig gehoorzaamt al wekt soms de geringste gebeurtenis haar woelend vermogen, en die den geest van den kunstenaar bijna even zeker en onafwendbaar, onder de wetten van eene gewijzigde logika, leidt langs paden van eene nieuwe, onbekende werkelijkheid, als zij de fantazie van den droomer en de willoosheid van den gehypnotiseerde leidt.

VIII. RODENBACH-GEDENKTEEKEN.

Een andere opmerking, voor 't gemak van latere verklaring. Bij niemand heeft het oogbeeld, eenmaal gevestigd, langer en taaier na-leven dan bij George Minne. Op het net-vlies ontvangen en, door welke keus-wet? onvergankelijk en obsedeerend bewaard, zal hij het tot in zijne meest-volkomen uiting, in al zijne psychologische beteekenis, naar zijne meeste monumenteele schoonheid, steeds en steeds maar herhaald opnieuw gaan uitbeelden, het dwingen tot uitspreken geheel wat het in zich kan houden, het vaardig achten voor de meest-uiteenloopende bedoelingen, het heffen uit bloot-sensuëele tot hoog-abstracte bediedenissen. De oud-bestuurder der Brusselsche kunst-academie, beeldhouwer Karel van der Stappen, noemde Minne eens „le sculpteur du Geste". De benaming is verbazend juist, als men ze begrijpt aldus: Minne weet, met een minimum van middelen een maximum van gevoelens uit te drukken, in dezen zin dat zelfde gebaar, naar de geringere of meerdere hoogte der inspiratie, louter-plastieke, louter-sentimenteele, als sentimenteel monumenteele bedoeling en uitwerking hebben kon; en 't is met eene schijnbare armoede, dat hij den grootsten rijkdom bereikt: hierin klassiek, gelijk sommige dichters het zijn; eene armoede die schijnbaar is, vermits de beeldhouwer de diversiteit zijner gevoelens in 't obsedeerend bijblijven van steeds hetzelfde oog-beeld passen kan; eene opperste weelde, laat het ons maar zeggen, vermits de kunstenaar in vormen en bewegingen, die hem aanvankelijk louter-physisch aangenaam zijn en gelukkig maken, al zijn droomen, al het psychisch gebeuren binnen in hem kan herleven zien; rijk als den echten rijke die niet veel geld heeft misschien, maar zich met een zelfde somme gelds dubbel én driedubbel meer genot verschaft dan een anderen.

Aldus kan men in zijn werk onderscheiden series van beelden in zelfde beweging nagaan: de serie der staande, wijd-beenende figuren; de serie der geknielde figuren; de serie der „verrijzenissen". Minder opmerkelijk, maar even echt: de serie van den naar links

wendenden nek, en de serie van den rijzenden linkeren voorarm; en de serie, dan, der gelaats-uitdrukkingen. Die series zijn van uiterst belang voor wie het werk, in zijne geleidelijke vervorming, als hierboven aangeduid, van Minne bestudeeren wil. Het laat toe hem in zijne geheele, langzamerhand-bewustere, ontwikkeling te volgen. Eéne ervan, die der geknielde figuren, zal ons toelaten zulke lijn aanschouwelijk te volgen.

— Maar dat ik terugkeere naar Minne's eerste, zoogenaamd-realistische periode. Zij omvat, tusschen twee teekeningen in, eene reeks beeldhouw-werken. De eerste teekening stelt voor: een schoen-maker aan den arbeid, in zijne schamele werk-plaats. Die schoen-maker is een uiterst mager man, met groot wit haar. De keus van zulk model is karakterizeerend voor Minne's realistische opvatting: zij is tragisch, en gaat naar het uitzonderlijke, voor 't geen de teekeningen aangaat; in 't beeldhouw-werk is ze niets meer dan stijlvol-, maar minutieus-sculpturaal; zij streeft naar niets dan naar schoonheid binnen de perken van het natuur-getrouwe, met een vorm-begrip en een vorm-keus die reeds het scherp-geteekende monumenteele voorbereiden, en met dit kenmerkende, dat het ondersteld model bij voorkeur een mannelijk kind van om de veertien jaar is, eerder smal en mager en zeer fijn gespierd.

Vindt men dus in de teekeningen van dien tijd — de tweede stelt een gebocheld boerken ten kweerne voor — eene, wel is waar zeer sobere, en haast satirische tragiek in onderwerpen, die het realisme ervan subjectief laten zijn: in de beelden zult ge niets zoeken dan uitmuntend houw-werk, het vaststellen van een gebaar met al zijne accidenteele gevolgen in wenden en vervormen der onderhuidsche spieren, sober maar zeer uitdrukkelijk, gewetens-vol als liefde-vol weêrgegeven.

IX. VERRIJZENIS (GRAFMONUMENT).

En hier ken ik u goede voorbeelden meê van deelen.

Zie 't beeldeken eerst, dat ik „de Gewonde" heb genoemd (pl. I), en bij Minne zelf, Fransch gezeid, „Le Suceur" heet. Zal ik u wijzen op de teedere bewerking, op het fijne aansluiten, bijvoorbeeld van rechter-bovenarm aan geenszins hoekig schouder-blad, aan de eenvoudige, en toch treffend-juiste verwezenlijking van den rug, aan het zachte hollen der maag, aan de eenigszins-volle, en toch fijn-bezenuwde beenen? Er is hier een overgave aan de natuur, een weemoedige wulpschheid in vorm-weêrgave, eene liefde en eene wijding, eene haast-geestelijke schoonheid, die al dadelijk innemen, maar die vooral spreken uit den grootschen „Man met den Wijn-zak" (pl. II en III), die blijft het beste uit dien tijd en onder 't beste van wat hij gemaakt heeft.

Zal ik u naast mij tot nieuw analyseeren noodigen? U de verbazende vorm-kennis en het eenige bewijs ervan: de minutie en toch het nimmer-kleine der behandeling op doen merken?... Dit beeld heeft geene andere beteekenis dat voor ieder duidelijk is: het is een zeer jonge man die een wijn-zak uitgiet, getroffen op een oogenblik dat hij wijdbeende stond. Noch mijn gedachte, noch mijn gevoel hebben hier iets bij te voegen; deden zij 't wél, dan begrepen zij den beeldhouwer verkeerd, en schreven hem bedoelingen toe die hij niet had; noch intellectuëele, noch sentimenteele bekommernis mogen mij vast-houden. — Maar wat dan is, dat me

onroerend stil houdt, mij roert van een echten wellust, mij vervult met vroom gejuich? Een onverschillig onderwerp, alleen in alle volkomenheid uitgebeeld; ik bedoel: niet zooals het zeker en vast is voorgevallen, maar: zooals ik had gewenscht dat ik het even mooi had mogen zien. Maar is juist dát de sculpturale aandoening niet, het onbeschrijfbare dat geen vaste perken heeft en treffen kan bij de meest-verscheiden werken? Is het dát niet, waar zoo weinigen door getroffen

— Bij de, beide wijd-beenende „Gewonde" en „Man met den wijn-zak", sluit een dubbel-beeld aan, ontwerp voor een monument aan den socialist Jan Volders, en dat twee, elkander-onderschragende mannen op 't voorplecht van een zinkend schip voorstelt. Het werk is belangrijk om deze reden dat het, in de nog-bestaande maquette realistisch behandeld, in de eindelijke uitvoering, op tweemaal-mannenhoogte, geheel vereenvoudigd-monumenteel moest worden voorgesteld. Het ware

X. VERRIJZENIS (HOOFD).

worden; de genieting der weinigen die beeldhouw-werk — als schilder-werk, overigens, — ook buiten een titel en een „onderwerp" dat „iets zegt" begrijpen kunnen; de weemoed en de weelde van dezen die om een vorm alléen gelukkig kunnen zijn, of lijden? — Wanneer leert men dan de zintuigen der jeugd anders gewaar-worden, dan naar de normen van een vooraf-gezette beteekenis, van een vooraf-gekend beeld-antwoord op den indruk? Wanneer zal men toelaten, ter schole, dat oog en oor frisch en onbevangen blijven?...

voor ons een uitmuntend vergelijkingsveld van beide werk-wijzen geweest. Kwade wil heeft echter de definitieve uitbeelding van het werk vooralsnog onmogelijk gemaakt...

— 't Geknielde beeldeken van plaat IV brengt ons tot de tweede periode in Minne's geestelijk wezen en 't gevolg ervan op zijn werk; — tweede periode altijd begrepen onder voorbehoud van een niet-noodzakelijk volgen der tijds-orde, zooals boven gezeid.

Dit tijdperk, het is „het zwarte" te noemen. De gronden ervan laat ik oversluierd.

Men rijt geen wonde open uit nieuwsgierigheid om hare diepte. Ik zeg u: de wonde was zeer diep. Gij gelooft mij, en gaat ze onaanroerend voorbij....

— 't Werk van dezen tijd, dat ik in zijne beteekenis hierboven omschreef, blijft realistisch nog in zijne uiting, hoewel reeds vrijer soms. De teekeningen, en zij zijn talrijk, zijn losser reeds, interpreteeren meer dan ze natuur onmiddellijk volgen. De grond, als ingeving, is dezelfde: menschelijk lijden, menschelijk gevoels-leven, 'tzij immediaat, 'tzij overdrachtelijk, altijd paroxistisch uitgedrukt, zonder de sereniteit der bezonkenheid, met de onmiddellijkheid van een smartkreet of een schrikgebaar; dit vooral gezeid om het plaat-werk: in de beeldhouw-werken is er een deemoed én eene gelatenheid, is het gedweëe van wie overwonnen werd, — te schrijnender beeld van smart, naar het onderworpen desolaat is.... Ongemeen-vruchtbare periode, en de meest-levende; werk dat echter te spontaan nog is, om durend te zijn als het latere, — op de uitzondering na van een paar platen, nochtans.

XI. VROUWENHOOFD.

De teekeningen — 't heftigste — zijn goed en algemeen bekend. De roerendste en treffendste is verschenen in den eersten jaargang (1893) van het tijdschrift „Van Nu en Straks' : zij stelt een vrouw voor die een kinder-lijkje draagt, geholpen door een meisje die de doode voetjes kust; en ik ken geen beeld dat, in het nochtans niet gewone der inkleeding, der voorstelling, zoo rechtstreeks en zoo eenvoudig aandoet, dat zóo immediaat treft, ondanks het verrassend nieuwe van de gevoels-uitdrukking.... — Vier andere vercieren „Les Villages Illusoires" van Emile Verhaeren. Behandeld als oude houtsneden, verbeelden zij: de eerste eene vrouw die een slapend kind door den maannacht draagt — het pijnlijk-teeder gaan door onafwendbaar lijden; — de tweede een grijsaard die, hand aan het hoofd, in een krans van wolken als krankzinnig van smartelijke levens-ondervinding het woedende der gedachten schijnt in te willen houden; de derde eene kloosterlinge in een tuin, die vergeefs troost zoekt en heul in haar gebedenboek tegen woelen der ontketende orkaan; de vierde, de eenige blijde in het boek, een schoon princesje dat te Meie, onder een sterren hemel, op hare hakenei ter liefde als naar eene verlossing vlucht.... — Andere nog, meer illustratieve, staan in „Trois petits drames pour Marionnettes" van Maurice Maeterlinck. — De allerschoonste, eindelijk, die ik hier gaarne had gereproduceerd, teekent in twee vrouwen-figuren al 't neêrslachtige en krijtende der passie; de vlam en de vernietiging; het hoogste hartstocht-branden en de beschamende onmacht van later; en het is geworden, in zijne strenge omlijning die er een echt „beeld" van maken' een echt wonder van behande-

ling en expressie. . . . — Zeven teekeningen, om te sluiten onder de laatste in deze episode, en daaronder twee overheerlijke, bedoelen „Soeur Béatrice" van Maeterlinck te illustreeren; zij zijn eerder transcripties van zeer persoonlijke gevoelens, gelijkaardig met wat in het drama wordt uitgedrukt. „De dood van Béatrice" is een der hoogste platen die ik ken. Men kan ze vinden in het nummer der „Insel" waar het drama vertaald in verscheen. Ik zelf had ze, bij 't stellen van dit stuk, niet in hande; men vergeve mij derhalve dat ik er niet verder op inga, en late me toe, alleen aan te dringen op de zeer bijzondere schoonheid van dit werk, — ook, als al de teekeningen die Minne voor een of ander boek maakte, houtsneêgewijs behandeld. — Nog éene teekening, verschenen in het plaat-werk „Germinal", besluit deze reeks: met uiterst fijne bedoeling in de gelaats-uitdrukking, in een gebaar van onbegrijpelijk-pakkende vroomheid, doopt Joannes Baptista ten Jordane een geniepig-zelfbewusten Jezus Christus. Hier reeds is bevrediging; men gevoelt dat thans ook vrede in 's kunstenaars gemoed is; zij bereidt werken van een haast meer hemelsch dan menschelijk gevoel voor. . . .

Gelijk-tijdig beeldhouw-werk is, zei ik, nog wel realistisch, toch reeds in hoogeren, meer afgetrokken zin, opgevat. Bezie me, bij voorbeeld, een begijnen-hoofd — in Holland, meen ik, wel bekend *) — dat tusschen twee magere handen eindelooze meewarigheid uitdrukt. Realistisch nog, omdat het de trekken van een bepaald model kon weêrgeven; *realistisch echter alleen als middel, niet langer als doel.* En 'tzelfde voor de „drie heilige Vrouwen bij het Graf", waarvan de mantel-plooien haast het geslotene van hun smart uitdrukken. En 't zelfde bij deze deemoedig biddende, schuld-bewuste, jammerlijk-nederige „Adam en Eva", op de aarde geknield die ze met hun zweet en bloed hebben te drenken. En 'tzelfde bij dezen armzaligen „geknielde" (pl. IV), die gelaten is, en kou heeft, en me niet meer vervult met geluk alleen om een prachtig-geboetseerden rug.

*) Het komt vóor, herinner ik mij, op een krabbel van Toorop naar Dr. Edw. B. Koster.

Deze kleine „Geknielde" leidt eene reeks in waar ik u hier opvolgenlijke voorbeelden van toon: 't ontwerp eener wonderlijke Narkissos' fontein (pl V); den heerlijken reeds vereenvoudigden torso van den relikwie-drager (pl. VI), den eindelijk-louter-monumenteelen Geknielde van pl. VII. Zonder het minste commentarium laat ik u den arbeid over, hier mijn vorige beweringen na te gaan; 't vereenvoudigende werk van 't monumentaliseeren te volgen; te beschouwen hoe in eigenst gebaar zulk onderscheiden gevoel is uitgedrukt geworden.

En aldus kom ik tot het werk der rijpheid, — verzwegen eenige mindere werken: een redenaar, eene baadster vol van gratie, werk meer van fantazie dan van streng bedoelen. En het zijn de grandiose Verrijzenissen die aanvangen met de drie ontwerpen voor het Georges Rodenbach-gedenkteeken, die hunne monumenteele uiting in het gedenkteeken zelf (Pl. VIII) vinden, en gedijen geheel in 't grootsche graf-figuur dat ik als IX en X onder de platen overdruk.

Ik wil door geene woorden 't mystisch-hooge van deze onvergelijkbare werken schennen. Met welke eenvoudige middelen het diepste gevoel getroffen is zegt met meer overtuiging dan ik hadde gekund het woord, dat ik tot hier verzweeg: het woord van Meester.

* * *

Met opzet liet ik zonder een enkel verklarend woord, zonder eenige interpreteerende literatuur de rij der platen vóor u gaan. Met opzet sluit ik hier zonder éenig bijwoord. Loofde ik, het was uit een geest-drift die zich niet langer beteugelen liet. Geef toe dat ik er u redenen en verdediging van voordroeg. — Dit opstel is geene studie, nauwelijks eene inleiding er toe, eene aanduiding voor wie geneigd zou zijn ze aan te gaan. Aandacht vragen, was mijne bedoeling; geene andere had ik, dan tevens te toonen hoe 't werk de aandacht wel waard was. Moge ik er in zijn geslaagd.

S.S. „KRONPRINZESSIN CECILIE" (NORDDEUTSCHER LLOYD). EETZAAL, ARCHITECT J. G. POPPE.

„ELISABETH", DOOR PROF. GERALD MOIRA. S.S. „MOOLTAN" (P. & O.), BESCHILDERING IN DE LICHTKAP VAN DEN DEKSALON.

DE BINNENVERSIERING VAN GROOTE STOOMSCHEPEN

DOOR K. SLUYTERMAN.

I.

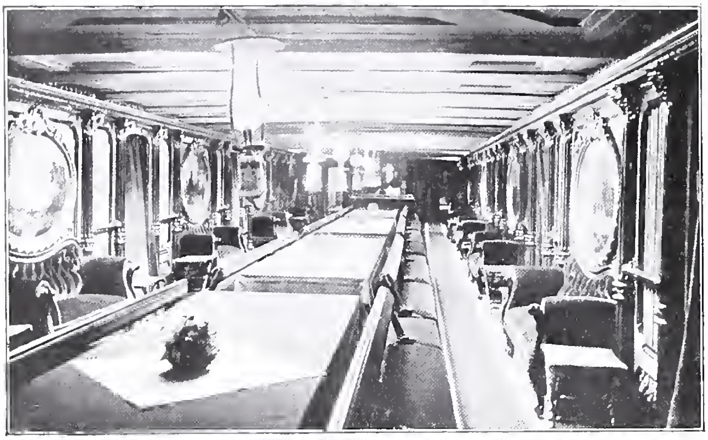
Toename van het overzeesch verkeer en het groot-toerisme in de laatste jaren, gestadige vorderingen van de techniek hebben tot een snelle ontwikkeling geleid in den bouw van het moderne stoomschip.

Door meerdere vaar-snelheid, enorme afmetingen en ruimten, betere veiligheidsmaatregelen en niet het minst door de weelderige inwendige inrichting, onderscheiden de nieuwere schepen zich op in het oogvallende wijze van die welke betrekkelijk korten tijd geleden werden gebouwd en welke toen reeds al de gemakken en verbeteringen schenen te bieden, die reizigers met mogelijkheid slechts konden verlangen.

Tijdens de reeds zoo aanmerkelijk verkorte reizen is de hedendaagsche passagier aan boord evengoed verzorgd, geniet hij dikwijls meer comfort dan in het best ingerichte moderne hotel.

Dit betreft niet alleen de Iste klasse kajuiten en hutten, maar de IIde klasse lokaliteiten bij de nieuwere scheepstypen verschillen voornamelijk slechts door ligging en grootte van eerstgenoemde en zijn voor het overige, wat gemakken en hygiënische verzorging aangaat, daaraan volkomen gelijk, terwijl de IIIde klasse passagier, wien vroeger het ongelukkig verlichte, gebrekkig geventileerde — bij de groote opeenhooping van menschen, vaak onzindelijke — tusschendeksverblijf was aangewezen, nu ook ruimer is behuisd. Immers, was zijn logies op de oudere schepen beneden, zeer laag, gelegen, op de moderne booten is deze afdeeling belangrijk hooger en boven de waterlijn geplaatst, waardoor een directe verlichting en toevoer van frissche lucht door patrijspoorten zijn mogelijk geworden, terwijl een gedeelte van het dek als wandeldek ingericht, — een voorwaarde welke zelfs voor op Amerika varende booten door de Amerikaansche regeering is verplichtend gesteld, — beweging in de open lucht toelaat, iets waarvan vroeger de ongelukkige landverhuizer gedurende den overtocht ten eenenmale verstoken bleef.

De inrichting der tusschendekruimte is bovendien op sommige schepen zoodanig verbeterd, dat daaraan enkele afzonderlijke compartimenten voor gezinnen, voor zonder geleide reizende jonge lieden en voor alleen reizende vrouwen zijn toegevoegd. Daaruit volgt, dat in één gemeenschappelijke ruimte heel wat minder menschen te gelijk worden ondergebracht dan vroeger; dat dus, nog afgezien van ethische overwegingen, vóór alles de hygiëne van den tusschendek-passagier beter tot haar recht komt dan voorheen.

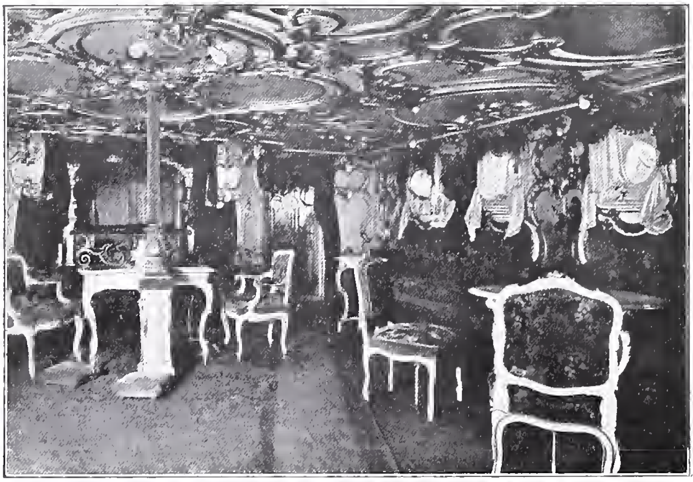

KAJUITTYPE OMSTREEKS 1880 (EETZAAL).

De legersteden zijn beter te reinigen en te désinfecteeren een bewerking welke zooals vanzelf spreekt het beddegoed na elke reis ondergaat en waartoe de schepen van de nieuwste apparaten voorzien zijn.

De eetzalen zijn ruim en luchtig, het tafelgerei ter wille van de zindelijkheid van email.

Eveneens is aan de waschinrichting de noodige zorg besteed. Vroeger dacht niemand eraan dat ook een tusschendeks-passagier wel eens de behoefte aan een bad kon gevoelen. Hoewel mogelijk een groot deel van dit publiek een bad meer beschouwt als een geneeskundig voorschrift, waaraan men zich tegen wil en dank heeft te onderwerpen, zijn in elk geval de wasch- en badinrichtingen tusschendeks uitstekend en naar het model der volksbaden, als douchebad op degelijke wijze verzorgd.

KAJUITTYPE OMSTREEKS 1895 (DAMES SALON).

Het spreekt vanzelf dat voor de zindelijkheid van de equipage op gelijke wijze maatregelen zijn genomen wat natuurlijk op de moderne stoomschepen, waar het bedienend personeel van de machines alleen reeds tusschen de 100 en 400 personen telt *) uit een hygiënisch oogpunt van bizonder belang is.

Op de meeste transatlantische booten zijn bovendien volledige hospitalen en staan den dokter luchtige, ruime, up-to-date ingerichte operatiekamers en een uitmuntend uitgeruste apotheek ten dienste, benevens lokaliteiten voor het afzonderen van besmettelijke zieken.

De keuken is een der gewichtigste departementen op het moderne passagiersschip.

Hier is in de meeste gevallen een splitsing gemaakt in den dienst voor de kajuitpassagiers en dien van de tusschendek-reizigers, al naar gelang 't zwaartepunt van het vervoer in een van deze beide klassen gelegen is.

*) De „Mauretania" van de Cunard-Line heeft met inbegrip van 33 officieren-machinist, een machinepersoneel van 393 man. De totale bemanning bestaat uit 938 koppen.

De tijd van onverteerbaar gezouten vleesch en harde scheepsbeschuit is voorbij. nu praktisch ingerichte koelkamers en ijskelders tot het bewaren van groenten, fruit en versch vleesch in staat stellen, en electrisch gedreven toestellen de bewerking en het wasschen van vaatwerk zoo vereenvoudigd hebben; terwijl de bakkerij aan boord, met eveneens electrisch bewogen kneedmachines voorzien, voor dagelijksch versch brood in alle soorten kan zorgen en de pasteibakker den meer verwenden reiziger op fijn gebak kan onthalen.

Denkt eens: de installatie en de bediening welke noodig zijn om voor meer dan ettelijke honderden personen, alleen in de Iste en IIde klasse te zorgen op een wijze als in de voornaamste restaurants aan den wal. *) Op de groote Duitsche en Engelsche booten, wordt deze afdeeling dan ook door het Ritz-Carlton Hôtel te Londen geëxploiteerd.

Gemiddeld moet voor het ontbijt op de moderne passagiers-stoomers op zoowat 20 verschillende warme gerechten gerekend worden benevens op de noodige thee, koffie en chocolade.

De lunch omvat behalve voorgerechten en salade — van welke laatste elken dag meerdere soorten versch voorhanden moeten zijn — drie of vier verschillende soepen, elf of twaalf andere warme spijzen en een omvangrijk koud buffet.

De maaltijden bestaan uit twaalf gangen dagelijks.

Vanzelf hebben de keukens dan ook reusachtige afmetingen: 17 Meter lengte bij 9 Meter breedte is geen zeldzaamheid, zooals bijv. de Ie klasse keuken op de „Kaiser Wilhelm II" van de Norddeutscher Lloyd. Neemt men daarbij in aanmerking dat de aanrechten, de z.g. „Pantry", en spoelkeukens, geheel machinaal ingericht, naar verhouding zijn, dan kan men zich misschien eenigszins een voorstelling vormen van de ruimte welke alleen deze afdeelingen al innemen en verbaast men zich haast niet meer er over dat zij aan boord van de laatste Cunard-schepen maten hebben als: 40 Meter lengte bij een breedte van 26 Meter, d.i. de volle breedte van het schip!

S.S. „PRINZ EITEL FRIEDRICH" (NORDDEUTSCHER LLOYD), GEZELSCHAPSZAAL.

Zoo gaat o. a. de dagelijksche koffie, die aan boord der kleine schepen natuurlijk met de hand wordt gemalen, op de moderne vaartuigen in een koffiemolen welke door stoom of electromotor wordt gedreven.

Eierkooktoestellen, met automatische temperatuursregeling, hamsnijdmachines, electrische bordenwarmers, waschtoestellen voor messen en tafelgereedschap, en vernuftig geconstrueerde koffie- en theeapparaten staan aan dit culinair bedrijf ten dienste; en de „Ober"-kok van het groote stoomschip vindt

*) Op de «Mauretania" alleen zijn 50 koks en 367 bedienden

S.S. „KRONPRINZESSIN CECILIE" (NORDDEUTSCHER LLOYD). LUXEHUT DOOR PROF. BRUNO PAUL.

3 soorten Tusschengerechten.
5 soorten Gebraad.
12 soorten Koude schotels en diversen.
8 soorten Groenten.
Dessert en 5 soorten kaas.

Waarop naar alle waarschijnlijkheid een kleine siësta volgt in een der Rooksalons, een korte wandeling langs de Promenadedekken, wellicht afgewisseld door een mocca met likeur in den Palm-Court of onder de breede Veranda van het Wiener-Café,

zijn opleiding en maakt zijn speciale »studiën" in de eerste hotels van Europa en Amerika.

Wilt gij eens even zulk een Menu lezen? Het is keurig op de persen van de scheepsdrukkerij uitgevoerd!

EERSTE ONTBIJT:

Peren, Appelen.	Gevulde Pannekoeken.
Griesmeel, Havermout, Risotto.	Eierkoeken met Hoendersaus.
Gebakken Schol. Remoulade Saus.	Florentijnsche eieren.
Kabeljauw.	Roereieren.
Lamscotteletten. Filet-steak.	Idem, — Mazarin.
(gebraden of geroosterd).	Koeken.
Appelmoes.	*Koud buffet:*
Wiener-Schnitzel.	Rundvleesch. Worst.
Kalfstong piquant.	Gebak. Broodjes. Beschuit.
Yorkshire-Ham, Willshire-Spek.	Vruchtengelei. Marmelade.
Aardappelen.	Thee. Koffie. Cacao.
(op 4 wijzen bereid).	Versche melk. Room. Kaas.

Keus genoeg, nietwaar? en daarom spaar ik u van het Dejeuner alle afzonderlijke namen der schotels, maar som slechts het aantal op:

12 soorten: Hors d'Oêuvre.
8 » Salade.
3 » Soep.
2 » Eierspijzen.

Slechts 1 soort vischgerechten, wat midden op zee nog al opmerkelijk is, maar daarentegen weer:

waar gij dan, bij de tonen van een opwekkend concert, onder de schaduw van bloeiende heesters in een der gemakkelijke rieten stoelen neerduikt, om den weinigen tijd te dooden, welke u nog scheidt van... het middagmaal, waarvan ik — op gevaar af van u aan een indisgestie te doen denken, en u de geruststellende verzekering gevend, dat ik dit, evenmin als het voorgaande, uit mijn fantasie putte — het Menu in zijn geheel naar de oorspronkelijke, keurig versierde spijslijst afschrijf:

III MITTAGESSEN.

Genueser Vorspeise.
Brünner Suppe. Kraftbrühe Windsor.
Steinbutt nach Richelieu.
Rinderrücken garniert.
Schnapfen-Pastete in Madeira-Gallert.
Stangenspargel. Pökelzunge.
Römischer Punsch.
Steierischer Kapaun.
Reineclauden. Kopf-Salat.
Ananas-Auflauf.
Illuminirtes Rahmeis. Makronen-Aufsätze.
Obst. Nachtisch.
Kaffee.

Oef! Is het nog wonder, dat nu en dan kajuitpassagiers stilletjes naar het tusschen-

dek sluipen om dáár eens een enkele maal zich..... aan eenvoudigen kost te goed te doen? of om een eenvoudig glaasje bier te drinken, van welken edelen drank op de Duitsche booten voor één reis alleen.... 15.000 liter worden meegenomen, een cijfer dat voor alle booten van de N. D. Lloyd te samen in één jaar tot ..... bijna twee millioen liters klimt!

S.S. „KRONPRINZESSIN CECILIE" (NORDDEUTSCHER LLOYD).
GEZELSCHAPSZAAL, ARCHITECT J. G. POPPE.

Vergelijkt dit alles nu eens met het leven aan boord van onze vaderen, die maanden lang, afhankelijk van gunstigen wind, onderbroken door stormen of periodes van windstilte, langzaam, langzaam het einddoel van hun tochten bereikten. Gebrekkig behuisd, hun leegen tijd aan verveling overgegeven, met nu en dan tot afwisseling de maaltijden van drogen scheepskost.

En nu: per Marconi-telegraaf de jongste berichten reeds bij het ontbijt in het aan boord, in twee talen verschijnend „Ochtendblad" of nu en dan een telefonisch gesprek — door de draadlooze telefonie zal dit weldra werkelijkheid worden — met de betrekkingen aan den wal. Te uwer beschikking rijke eetzalen, afzonderlijke restaurants à la carte, of, als ge een intiem feestje wilt vieren, een gereserveerd eetzaaltje tot uw dienst; een palmen- of wintertuin, die u het verblijf vèr van uw land doet vergeten en u aan het mijmeren brengt; theesalons, muziek- en conversatiezalen, rookkamers en bibliotheek benevens breede, ruime promenadedekken; afzonderlijke kinderkamers en turnlokalen: „in den die Fahrgäste nach Belieben ihre Muskeln in Tätigkeit halten können" of op allerlei Zander-toestellen het paardrijden, roeien of wielrijden kunnen nabootsen, ja, zelfs zich kunnen oefenen in het rijden op een „electrischen" kameel.

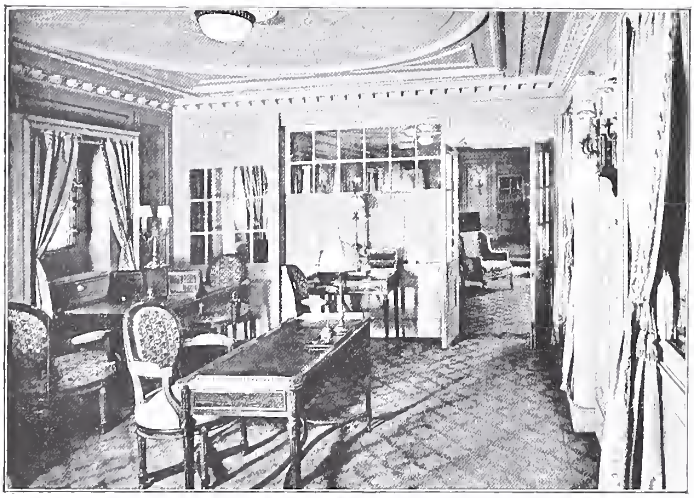
Ook behoort een theater niet meer tot de vrome wenschen.

Punch gaf reeds in een aantal koddige plaatjes een voorstelling van de genoegens van dezen „Atlantischen" schouwburg, bij eenigszins woelige zee! Kortom, er is te veel om op te noemen, wat het zijn aan boord in een lustverblijf herschept en, voor menigeen een ware récréatie, den tijd gedurende de passage doet omvliegen, een tijd die al reeds door de meerdere en meerdere snelheid der transatlantische stoomers tot een minimum wordt teruggebracht.

Eén voorbeeld slechts: In 1840 duurde de overtocht over den oceaan van Liverpool naar New-York ruim 14 dagen. In 1880 was deze tijd gereduceerd tot 7½ dag. Den 7den September 1907 vertrok de „Lusitania" van de Cunard-Line, op haar eerste reis van

Liverpool naar New-York en was den 21sten van diezelfde maand al weer in eerstgenoemde plaats teruggekeerd, terwijl haar zusterschip de „Mauretania" op het oogenblik het grootste vaartuig der wereld, voorzien met machines van 68.000 Paardenkracht, deze reis binnen vier en een halven dag volbrengt, houdend daarmede nu het record, dat de groote Engelsche en Duitsche stoomvaartmaatschappijen elkaar bij voortduring trachten te verbeteren.

Wanneer wij hier een vergelijking trekken tusschen ons grootste Nederlandsche schip, de prachtige „Nieuw Amsterdam" van de Holland-Amerika-Lijn, een schip van 17.300 ton, van 189 Meter lengte, dat met machines van 10.500 P.K. in 9 dagen van Rotterdam naar New-York vaart, en met een bemanning van 305 koppen bediend wordt, en de beide nieuwste schepen van de Cunard-Line: de „Lusitania" en de „Mauretania" elk meer dan 32.000 ton groot, 240 meter lang*) en zooals reeds gezegd met ruim 900 man equipage, dan staan wij versteld van de grootte van deze reuzenstoomers. En waar die toenemende snelheid van de stoomschepen op den duur niet geheel ten gerieve van de reizigers blijkt te zijn, door de voortdurende, hinderlijke, intense trilling van het vaartuig en men tengevolge daarvan weer opnieuw de voorkeur is gaan geven aan den ietwat langeren overtocht met minder vlugge schepen, wordt bij de beide genoemde Engelsche snelstoomers, door de toepassing van turbines dit euvel grootendeels verholpen en blijft bij deze, met nagenoeg onmerkbare vibratie, de rustige gang bij toenemenden snelleren loop behouden; zoodoende is met deze beide drijvende paleizen, ook in dit opzicht, voor het oogenblik het ideaal van passagiersboot bereikt.

S.S. „KAISERIN AUGUSTE VICTORIA" (HAMBURG—AMERIKA LINIE). SCHRIJFKAMER EN DAMESSALON.

Waar dus reeds zóó veel gedaan werd om door grooter snelheid de reizen zooveel mogelijk te bekorten en door goede zorg voor het materieele leven van den passagier diens verblijf op zee op allerlei manieren te veraangenamen, daar mag het voor de hand liggend geacht worden, dat de leidende Stoomvaart-maatschappijen er steeds meer en meer op uit zijn, bij de inwendige inrichting van haar schepen niet alleen aan de uiterste, geraffineerdste verlangens voor comfort te gemoet te komen, maar er ook in wedijveren hieraan den goeden smaak te paren, en aan de inwendige behagelijkheid van haar booten een goed deel ten koste leggen.

Men heeft terecht ingezien, dat een goede versiering van het den passagier, gedurende langer of korter tijd, aangewezen verblijf, een allervoornaamste factor is.

Het ligt op mijn terrein niet u te onderhouden over den bouw, de samenstelling, de machinerieën, de duizend-en-een vernuftige onderdeelen van dit complex van moderne ingenieurskunst, het geniale wonderwerk dat: modern stoomschip heet.

Maar ik wil trachten u in de volgende regelen, met behulp van de hier afgedrukte afbeeldingen, een denkbeeld te geven van wat op eenige der nieuwere schepen gedaan wordt voor de inwendige versiering, en op welke wijze de voornaamste vertrekken

*) Van deze maat heeft men mogelijk een beter denkbeeld, wanneer men weet, dat de groote kap van het Amsterdamsche Centraal Station 300 M. lang is; slechts 60 M. langer dus dan dat ééne schip!

van een artistiek standpunt bezien zijn behandeld.

Zooals te begrijpen is geven de twee groote landen Duitschland en Engeland in deze materie den toon aan.

De Hamburg-Amerika Linie, de Norddeutscher Lloyd, de Deutsche Ost-Afrika-Linie in de eerste plaats, dingen met de Cunard-Line, de Peninsular en Oriental Steam-Navigation Cy, — kortweg als de P. & O. bekend — de Union-Castle Line en de White Star Line om den voorrang.

De vloot van de Hamburg-Amerika-Linie, welker schepen onder de trotsche machtspreuk: „Mein Feld, die Welt", langs 50 verschillende lijnen ongeveer alle zeeën bevaren tusschen Duitschland, Noord-Amerika, West-Indië, Mexico, Zuid-Amerika, Oost-Azië, Afrika en bovendien geregelde pleziervaarten ondernemen naar de Middellandsche Zee en den Orient, of naar Noorwegen, IJsland en de Noordkaap, telt niet minder dan 168 Oceaanstoomers, — in de vaart of in aanbouw — benevens 209 kleinere passagiers,- post- en vrachtbooten van verschillend type, totaal dus driehonderd zeven en zeventig vaartuigen.

De grootste zijn de „Schnelldampfer": „Deutschland," „Amerika," en het laatstgebouwde zusterschip der „Amerika": de „Kaiserin Auguste Victoria", terwijl een schip van 30.000 ton, het laatstgenoemde dus opnieuw in grootte overtreffend, in aanbouw is.

De Norddeutscher Lloyd te Bremen heeft, met inbegrip van de grootere en kleinere postbooten en die voor de kustvaart, eveneens een groote vloot, n l. 170 schepen, waarvan de voornaamste: „Kronprinzessin Cecilie", „Kaiser Wilhelm II", „Kronprinz Wilhelm" „Kaiser Wilhelm der Grosse," alle vaartuigen van tusschen de 19.500 en 14.5000 ton, voor ons onderwerp van belang zijn.

Van de Cunard-Line waren de vroeger gebouwde stoomschepen als de „Campania" en de „Lucania" reeds van algemeene bekendheid, maar ook deze zijn door de beide zusteren: „de Lusitania" en de „Mauretania" in alle opzichten weder overtroffen.

De P. & O., de groote verbindingslijn tusschen Engeland en Indië, China en Japan en de havens van Australië en Nieuw-Zeeland vaart eveneens met prachtige booten, waarop aan de inrichting bizondere aandacht is geschonken met het oog op de passage door de tropen en de groote troepentransporten van en naar de Engelsche koloniën. Ook deze maatschappij onderneemt pleziervaarten en „Round-the-World tours," tegen den inderdaad verleidelijken prijs van £ 125

Haar voornaamste, door een welverzorgde binnenversiering uitmuntende schepen zijn die van de „M"-klasse: de „Macedonia", „Marmora", „Mooltan", „Mongolia" en „Moldavia", alle dubbel-schroefbooten van 10.000 ton.

De „Red-Star-Line (Antwerpen) heeft op het oogenblik vier nieuwe, naar de modernste eischen en smaakvol ingerichte schepen: „Vaderland", Zeeland", „Kroonland" en „Finland".

Van de White Star Line zijn de „Baltic", „Cedric", „Celtic" en „Oceanic" de voornaamste schepen en het nieuwste vaartuig: de „Adriatic" is op het oogenblik het mooist ingerichte schip van deze maatschappij.

De booten van de Union Castle Line, de bekende route naar Zuid-Afrika, dragen de namen van verschillende Engelsche en Schotsche kasteelen, als: „Kenilworth Castle", „Armadale Castle", „Kildonan Castle", „Kinfauns Castle", enz.

Van de Fransche „Compagnie Générale Transatlantique", noem ik in de eerste plaats: „La Lorraine", „La Savoie" en het nieuwste schip: „La Provence" dat aan de vele, Frankrijk bezoekende Amerikanen, reeds aan boord een voorproef geeft van Parijschen smaak en .... amusementen, en van de beroemde Fransche keuken, en rekening houdend met de velerlei eischen van een verwend publiek op luxueuse wijze is ingericht.

De namen der latere schepen van de Nederlandsche groote maatschappijen: van de Holland Amerika-lijn, van de Nederland

en van de Rotterdamsche Lloyd acht ik bij de lezers van voldoende bekendheid.

Verscheidene van de nieuwste vaartuigen dezer maatschappijen munten uit door hun smaakvolle en artistieke binnenversieringen.

Vóór evenwel tot een meer gedetailleerde beschrijving over te kunnen gaan van de wijze waarop enkele van de nieuwste schepen dezer maatschappijen zijn versierd, dient een beknopt overzicht gegeven van de veranderingen in indeeling en plaatsing welke de passagiersverblijven in de laatste 25 jaren hebben ondergaan; en welke het gevolg zijn van de wijzigingen in het scheepstype; die niet alleen op de grootte en verhouding van de vertrekken van invloed zijn geweest, maar met de ontwikkeling van het moderne scheepsintérieur een wezenlijk verband houden.

S.S. „KRONPRINZESSIN CECILIE" (NORDDEUTSCHER LLOYD).
LUXE HUT, DOOR PROF. JOZEF OLBRICH.

Welke economische en handelsbelangen tot de genoemde veranderingen in den scheepsvorm geleid hebben, en in hoeverre hierbij steeds naar technische volmaking is gestreefd, dit alles ligt op scheepsbouwkundig gebied en dus niet binnen mijn bestek hierover verder uit te wijden.

Genoeg zij het op te merken dat een groot aantal verbeteringen in de binnenversiering onmiddellijk aan den steeds toenemenden groei van het moderne schip te danken zijn en dus betrekkelijk van zeer jongen datum.

Omstreeks de 80er jaren was de boot voor de groote vaart bijna zonder uitzondering een schip met 4 dekken, waren de kajuiten, hutten en de vertrekken der officieren alle bijeen gelegen onder het bovenste dek en boden bij het toenmalige kleinere getal passagiers voldoende ruimte.

De Iste klasse was in den regel op het achterschip, de IIde klasse vóór de machine geplaatst.

De salons, in de lengte-richting van het schip gebouwd, waren uit den aard der zaak lang en smal, want aan weêrszijden daarvan strekten zich de hutten uit. Behalve de ééne groote salon was er dan nog een kleine, benauwde rookkamer voor Iste en IIde klasse en een z. g. dames-salon Iste klasse, die vaak van uit den algemeenen salon toegankelijk en daarvan slechts door een schot afgescheiden was.

Dit alles was bij een scheepsbreedte van 12 meter natuurlijk uiterst smal en benepen, en bood weinig gelegenheid voor inwendige versiering, welke zich dan ook bepaalde tot olieverfschilderijen of spiegels in ovale, vergulde lijsten, en glad gelakte of gepolitoerde wanden met pilasters en vergulde kapiteelen.

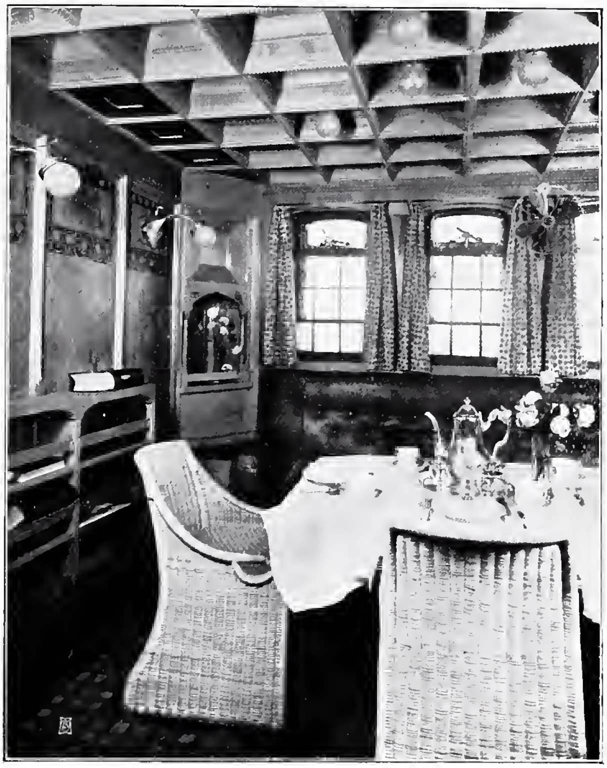
Het daglicht viel door een in de zoldering aangebrachten koekoek of: „skylight"; de avondverlichting bestond uit een rij schommelende olielampen.

Vaste met paardehaar of leder overtrokken sofa's tegen de langswanden, en om de tafels lange smalle banken met omlegbare rugleuningen; welke eerst later door de bekende vaste draaistoelen zijn vervangen.

Het nauwe gangpad overblijvend tusschen de banken en sofa's, was belegd met een looper.

Als decoratie verder hoogstens wat schilderwerk op het plafond, of intarsia's in de wandpaneelen.

De damessalon was dan meestal wat „rijker" behandeld; karyatiden met weelderige lichaamsvormen, kroonlijst en fronton torsend, waren als omlijsting van een grooten spiegel, hèt decoratief... prachtstuk. De wandlampen werden met kristallen ballons voorzien; de meubels met pluche bekleed en de gordijnen hadden lambrequins, kwasten, franjes.

S.S. „KRONPRINZESSIN CECILIE" (NORDDEUTSCHER LLOYD). LUXE HUT DOOR PROF. RICHD. RIEMERSCHMID.

Bij de breedere schepen, die na 1880 werden gebouwd, was de wijziging ook in de huisvesting der passagiers onmiddellijk merkbaar. De meerdere ruimte, benoodigd voor de grootere machines, had ten gevolge dat de Iste klasse daarvóór kwam te liggen, de salon dwars over de gansche breedte van het schip werd uitgestrekt, de hutten geheel afzonderlijk geplaatst: terwijl de rookkamer en damessalon nu als vrijstaand dekhuis boven den eigenlijken grooten salon konden gebouwd, hetgeen mogelijk was omdat het nieuwere stoomschip één dek meer had bekomen.

Het IIde klasse verblijf verhuisde daarmede naar het achterschip.

Met het toenemend aantal overzeereizigers en de steeds daarmede verband houdende ruimte-uitbreiding werd het aantal dekken nogmaals met één vermeerderd en werden noodzakelijkerwijze de dekhuizen thans door twee verdiepingen gebouwd, waardoor meerdere wandelruimte werd verkregen, betere verlichting en ventilatie van de nu rondom vrijstaande vertrekken, terwijl het dak van het bovenste dekhuis over de volle breedte van het boord doorgetrokken als vaste zonnetent dienst deed, wat voor de tropenschepen een werkelijke verbetering was, en waardoor voor de sloepen op dit zonnedek plaats bleef.

Latere jaren brachten opnieuw verbeteringen n.l.: door de afdeelingen van de passagiers en van de bemanning geheel te scheiden, waarmede bereikt werd dat de eersten van het bedrijf op het schip geen overlast konden hebben, evenmin als van het laad- en loswerk, of het kolenstorten in de havens.

Men verkreeg dit resultaat door den aanleg van een uitgestrekt dekhuis midscheeps en de vermeerdering met nòg een dek, zoodat men dus daarmede behalve het vaste, open zonnedek, twee promenade dekken had, om de verschillende verdiepingen van het vrije dekhuis heenloopend.

De voordeelen van deze distributie, ook in het belang van de versiering, zijn duidelijk. De lichtschacht van den grooten salon kon zoo door twee verdiepingen doorgaan, welke hoogte aan de inwendige ruimte ontwikkeling ten goede komend, tegelijk uitmuntende vakken ter versiering bood, zoowel aan de binnenzijde van de eigenlijke schacht als in het bovenlicht van den koepel, welke dan ook van nu af het middelpunt van een rijke ornamentale compositie wordt, en in den regel met beeldhouwwerk of decoratief schilderwerk en glas in lood versierd.

De overige zalen: rookkamers, damessalon.

S.S. „FELDMARCHALL" (DEUTSCHE OST-AFRIKA-LINIE). ROOKKAMER.

conversatiezalen, e. d. over de verschillende verdiepingen verdeeld, worden door middel van een breed aangelegde hoofdtrap met elkaar in verbinding gebracht De trap zelve met rijkversierde hoofdbalusters en sierlijke leuningen, het geheele trappenhuis met bovenlicht wordt nu eveneens een dankbaar versieringsmotief.

Door de hoogere ligging der dekhuizen is ook de last van overslaand zeewater verminderd en kunnen de ronde patrijspoorten door de grootere z.g. patentvensters vervangen worden, welke ook behalve een betere ventilatie, voor de inwendige versiering het werkelijk voordeel bieden dat zij zich door hun rechthoekigen vorm tot het opnemen in de lijnen van de betimmering beter eigenen.

Twee zulke vensters, dicht bijeen geplaatst, zijn tot een tweelicht te koppelen en geven op die wijze een aanzienlijk lichtoppervlak, terwijl het koperen raamwerk aan de binnen zijde gemakkelijk te betimmeren is.

Op de in aanbouw zijnde nieuwe boot van de Holland-Amerika lijn, de „Rotterdam", zijn in het ontwerp van sommige zalen die vensters zelfs tot drie-lichten vereenigd en zal door daarvóór aangebrachte met fijn koperen roeden in ruitjes verdeelde grootere glasramen, ongetwijfeld een uitstekend effect bereikt worden. De Engelschen koppelen meerdere vensters tot een op het dek in boogvorm uitgebouwd „bay-window", het geliefde langwerpige raam van hun landhuizen en cottages.

Het spreekt van zelf, dat in de lager gelegen groote zaal, waarvan de vensteropeningen in de zijden van het schip zelf aangebracht zijn, de ronde, hermetisch te sluiten patrijspoorten zijn behouden.

Bij de allernieuwste booten, die met 8 dekken, heeft de groote zaal, — waarin 400 à 500 passagiers, gedurende den maaltijd gelijktijdig moeten plaats vinden — twee verdiepingen, waarvan de bovenste om de lichtschacht als een breede open promenoir is opgevat en door een sierlijke balustrade afgesloten, terwijl de lichtkoepel tot een aanzienlijke hoogte is gewelfd. Deze verdieping bevat dan te gelijkertijd een aantal luxe-hutten.

S.S. „NIEUW AMSTERDAM" (HOLLAND—AMERIKA-LIJN). GEZELSCHAPZAAL DOOR H. P. MUTTERS EN ZONEN,

De bovenste van de dekhuizen welke boven dien aanzienlijk hooger zijn dan de andere, zijn op het zonnedek gelegen en bieden ruimte voor palmentuin, grillroom en de café's met hun breede veranda's, van waaruit men hoog boven den zeespiegel over het ruime open sloependek een verrukkelijk vrij uitzicht geniet.

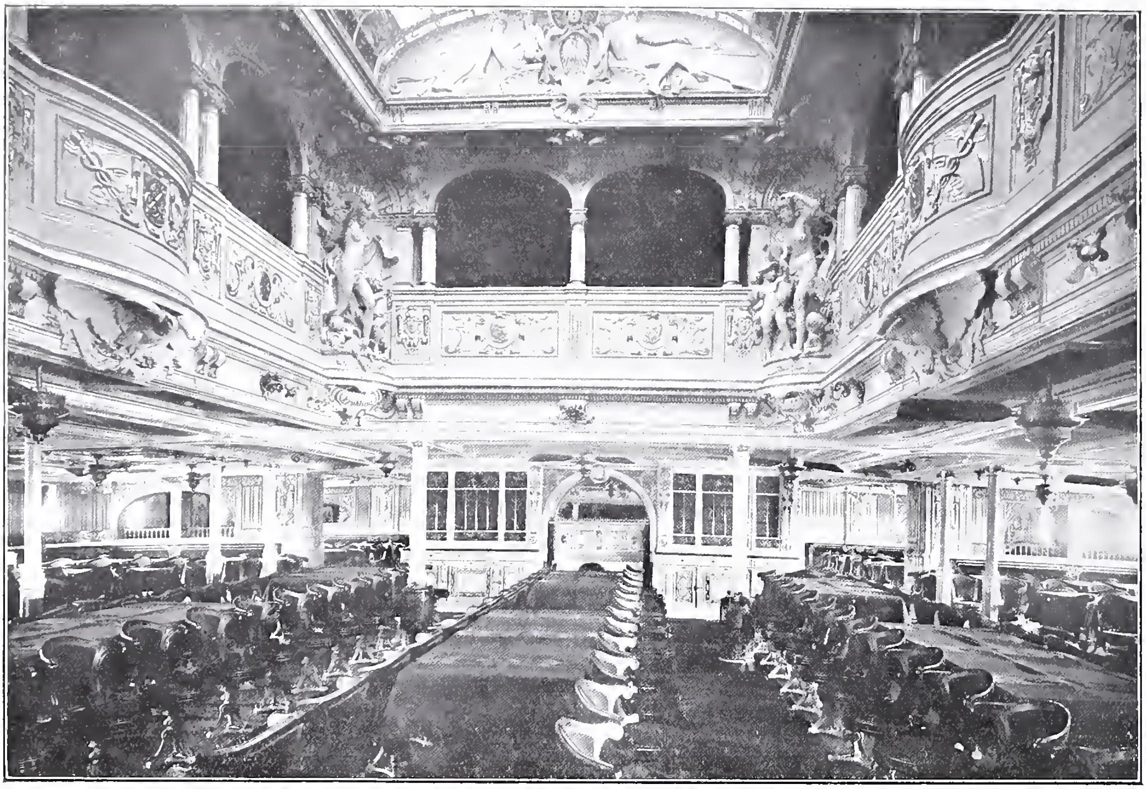
Van de allerlaatst gebouwde schepen eindelijk hebben sommige zelfs 9 dekken, en het behoeft nauwelijks vermeld, dat in dit geval de hoofdverdiepingen, ten gerieve van de passagiers, door verschillende liften met elkaar in verbinding zijn gebracht, met ruime, luchtige, goed verlichte, smaakvol versierde portalen voorzien van ettelijke zitplaatsen, terwijl verschillende glazen deuren naar de salons, of nevengangen toegang verschaffen, zoodat men zich in een der groote palacehotels op het land verplaatst waant.

Opmerkelijk is het, dat waar men eigenlijk van een zelfstandigen scheepsstijl moest kunnen spreken, bij de meeste ontwerpen voor de versiering van de intérieurs der grootere booten, er juist naar gestreefd is, daarin zooveel mogelijk het karakter van een vaste architectuur te leggen.

De groote afmetingen, de aanzienlijke hoogte der verdiepingen tusschen de dekken — in sommige gevallen die van een normale woningverdieping overtreffend — hebben hiertoe begrijpelijkerwijze aanleiding gegeven.

De in het verband met de constructie in lengte-richting van het schip altijd hol oploopende lijnen — de zeeg — de naar het midden flauw opwaarts gebogen vorm der dekken, zijn bij de groote lengte en breedte der vaartuigen voor den oppervlakkigen beschouwer nauwelijks merkbaar en oogenschijnlijk nagenoeg rechte lijnen.

De eigenaardige moeilijkheden echter welke deze geringe krommingen bij de betimmering en hare onderdeelen opleveren, kennen alleen

S.S. „KRONPRINZ WILHELM" (NORDDEUTSCHER LLOYD). EETZAAL.

de teekenaar en de schrijnwerker, die daarmede zorgvuldig rekening hebben te houden; vooral — want men moet zoo min mogelijk plaats verliezen — waar het de omkokering en bekleeding betreft van de stalen constructiedeelen, zooals dekbalken, spanten en vertikale stutten, welke in de luxe-betimmeringen geheel gemaskeerd worden, of op vernuftige wijze in het algemeene schema van de decoratie opgenomen. De behoorlijke betimmering van de door meerdere dekken heengaande, achterover geplaatste masten kostte hierbij den ontwerper vaak veel hoofdbreken, omdat, aangezien alle opgaande lijnen in de samenstelling van den scheepsromp vertikaal zijn ten opzichte van de normale, d. w. z. de kiel, dit ook voor de tusschenschotten, deuren ramen en betimmeringen geldt.

Zoodoende veroorzaakte de omkleeding van den schuinen mast een ongewenscht verlies aan ruimte, slechts door het aanbrengen van kasten, of iets dergelijks op onvoldoende wijze te verhelpen; daargelaten nog dat hij binnen de zalen, voor het algemeen effect een wezenlijke sta-in-de-weg bleef.

Het supprimeeren van den middelsten mast, ter plaatse waar zich nu de voornaamste salons bevinden — tusschen de schoorsteenschachten — heeft hiervoor de gewenschte oplossing gebracht. Op groote booten, zooals bijv. de Cunardliners die vroeger drie of vier masten voerden, vindt men er slechts twee, nu ook het hijsch- en loswerk uitsluitend tot het voor- en achterschip beperkt blijft.

Zoo ziet men hoe nauw de inwendige inrichting en de uiterlijke scheepsvorm met elkaar verband houden.

Het eigenlijk hoofdmoment van de binnenversiering der zalen ligt nu in de rijke opvatting der groote centrale lichtkoepels en in de vakken daaromheen, zoowel als in de middenpartijen der dwarswanden, door het aanbrengen van kostbaar bewerkte marmeren schouwen, statige trappen, breede wandbuffetten — eventueel boekenkasten of wandorgels — waardoor de monumentaliteit der zalen zeer wordt verhoogd. Precieuse steensoorten en beeldsnijwerk hebben hiermede hun

S.S. „AMERIKA" (HAMBURG—AMERIKA LINIE). „RITZ-CARLTON" RESTAURANT.

intrede gedaan in het scheepsintérieur; de metalen stutten werden aan het oog onttrokken door marmeren zuilen, met rijkbewerkte basementen en kapiteelen en fraai geprofileerde kroonlijsten, naar klassieke voorbeelden gevolgd. Heel de binnen- en buitenarchitectuur van alle stijlperioden vindt nu bij de inwendige versiering van het moderne stoomschip een veelzijdige toepassing. En in de bekleeding, in de meubileering, in allerlei détails wordt denzelfden weg ingeslagen. Of dit strikt genomen uit een architectonisch-stijlkundig oogpunt een voordeel mag heeten? Het antwoord hierop moet ontkennend luiden.

De ontwikkeling van het scheeps-intérieur doorleeft in korten tijd dezelfde fazen van stijlen-navolging welke gedurende de laatste jaren in de architectuur en de versieringskunst kenmerkend zijn geweest.

Heel de kunstgeschiedenis wordt achtereenvolgens doorloopen: de Ionische zuil — maar in gietijzer vertaald —; de open binnenpleinen der Florentijnsche Renaissance-paleizen met hun galerijen en gewelven; de prachtlievende stijl van Lodewijk den XIVden der façades van het Louvre en Versailles; het wufte Rococo met zijn speelsche schelpvormen; de rechte lijnen van het Louis XVI, in hun gereserveerde strakheid zoo gedistingeerd; de ernstige strenge architectuur van het Iste Keizerrijk; de „Modern-style" zelfs met zijn ongemotiveerd lijnengebuig; dit alles komt beurtelings binnen de scheepswanden tot uiting.

Bij verschillende gelegenheden, ook in de kolommen van dit tijdschrift, heb ik wel eens getracht in het licht te stellen het inconsequente en vergeefsche van een zoeken naar innig verband tusschen den motievenschat uit verleden stijltijdperken opgediept en de velerlei eischen van een moderne omgeving, welke laatste tot de toepassing van nieuwere, logisch-gedachte vormen ruimschoots aanleiding moesten geven.

Valt er voor het pieus bewaren van èchte, oorspronkelijk oude kunst-

S.S. „MOLDAVIA" (P. & O.). MUZIEKZAAL.
BESCHILDERING IN DE LICHTKAP: „THE TEMPEST" DOOR PROF. GERALD MOIRA.

vormen, door de historie degelijk getoetst, altijd te pleiten, hoort het bijeenhouden daarvan tot een der eerste uitingen van beschaafden smaak en van een ernstige veneratie voor het verleden, het bijeenvoegen, zelfs zonder onmiddellijk geschied- of stijlkundig verband van antieke kunstvoortbrengselen vormt ook bijna immer een harmonisch, en in de meeste gevallen een schilderachtig geheel, terwijl de traditie van de omgeving daarbij een voorname factor is.

Deze gunstige voorwaarden vervallen echter binnen de zoo bij uitstek hedendaagsche omlijsting: het moderne schip. Geen geschiedkundige schikking noch pittoreske opstelling zijn hier geëigend waar tot de uiterste volmaaktheid doorgevoerde moderne vindingen met het angstvallig behoud van verouderde stijlbegrippen niet wel in overeenstemming te brengen zijn, en waar als vanzelf een methodisch-zakelijke stijl een niet te ontkomen eisch is.

Het gebruik maken van de vormen-spraak van één persoonlijkheid, welke oprecht de rationeele oplossingen door constructie en bestemming aangegeven erkent, deze op een artistieke wijze weet te vertolken, stelle men hooger dan het vaak te onpas en slaafs navolgen van de .... oude kunststijlen, door ontegenzeggelijk handige, maar op zuiver kunstgebied vreesachtige en onzelfstandige copiïsten. Mits men den „Art-nouveau", die ongelukkige perverse uiting van gedegenereerden smaak, die tijdelijk over ons heen gekomen mode-gril van dolzinnig lijnengekronkel, dit helaas door velen ten onrechte voor moderne kunst gehouden ziekelijk, wansmakelijk gefrommel uitzondere, ligt in het werk van vele der moderne kunstenaars het bewijs: dat door

S.S. „LUSITANIA" (CUNARD LINIE). KOEPEL OVER DE EETZALEN.

de zinrijke toepassing van doelmatige vormen wel degelijk een schoon geheel te bereiken is, zonder dat daarbij aan de weelde, die ons in oude stijlvoorbeelden streelt, behoeft te kort gedaan.

Die bewijzen zien wij in het werk van Bruno Paul, Joseph Olbrich, Richd. Riemerschmid e. a., aan wie door de Norddeutscher Lloyd, bij de versiering van de „Kronprinzessin Cecilie" de gelegenheid geboden werd hun modern-rationeele denkbeelden met een werkelijk succes tot uitvoering te brengen. *)

Ook Holland bleef daarin gelukkig niet achter. De Directie van de Stoomvaart-maatschappij Nederland, die een artist met een uitgesproken persoonlijken smaak, Lion Cachet, belastte met de binnenversiering van een harer laatste schepen (de Grotius), deze dus overliet aan een man van vinding, voor wien het opslaan van een stijl-boek onnoodig bleek, heeft door haar frissche, onbekrompen opvatting bewezen een hoogstaand begrip te hebben van waardeering voor de wassende ideeën onzer decoratieve kunstenaars!

En aan de Directie van de Norddeutscher Lloyd, èn aan die van de „Nederland" strekt het tot eer, zich moedig losmakende van afgezaagde conventioneele denkbeelden en de opperheerschappij van den tapissier, de eerste stappen te hebben gedaan, om ook op haar gebied de gestadige ontwikkeling der versierende kunsten krachtig te helpen bevorderen! Tegenover een dusdanige waardeering van diens werk stelle de kunstenaar, de architect, wien het voorrecht van het ontwerpen

*) Dat deze groote maatschappij er ernstig naar streeft in die richting door te gaan bleek mij uit een van haar ontvangen schrijven, waarin zij zelve bizonder mijn aandacht er op vestigt, dat de door deze kunstenaars uitgevoerde scheepsversieringen, de éénige tot nu bestaande van dien aard zijnde, voor een groot deel niet met de inwendige inrichting der vorige schepen in betrekking staan, maar deze naar hare meening overtreffen.

eener belangrijke scheepsbetimmering te beurt valt, er dan van zijn kant prijs op, zonder terughouding te erkennen, dat de schoonheid van het moderne schip voor het grootste deel schuilt in de lijnen, in de verhoudingen, in den doelmatigen vorm van allerlei onderdeelen, in de vernuftige en machtige machines; kortom in het werk van den scheepsbouwmeester en den ingenieur.

De opvatting van een versiering die zich hierbij aansluit, leidt tot een gepast rationalisme, maar dat, bij de gelegenheid welke hier ruimschoots wordt geopend voor vindingrijke, sierlijke en weelderige oplossingen, waarbij van de kostbaarste materialen kan worden gebruik gemaakt, allerminst in een dorre, eenzijdige nuchterheid behoeft te verloopen.

Al moge dit op het eerste gehoor wat nieuw klinken, de waarheid dient toch eens een enkele maal onder het oog gezien: dat het ontwerp voor de inwendige versiering van het schip in de eerste plaats op het terrein ligt van den sierkunstenaar — bij de heerschende begrippen omtrent artistieken eigendom, maar àl te vaak een.... ongenoemde —, de uitvoering daarvan bij den bekwamen meubelmaker, en dat allerlei architectonische vormen, welke onmiddellijk aan den steenbouw, d.i.: aan het stapelen op den vasten grond, ontleend zijn, op de zoo mobiele basis als die van het schip, — waar bij de geringste schommeling, alle opgaande lijnen van zulk een architectuur uit hun loodrechten stand geraken, — misplaatst, ergo een aesthetisch wanbegrip kunnen worden geacht.

S.S. „MAURETANIA" (CUNARD LINIE).
DECORATIEF PANEEL IN DE KINDERKAMER,
DOOR EDGAR MITCHELL.

Men versta mij wèl: het op den voorgrond stellen van de eischen eener strengere aesthetica is een uiting van den laatsten tijd en behoeft nog geenszins de waardeering geheel uit te sluiten voor het vele, dat in de latere jaren der 19de eeuw, bij de toen geldende meeningen omtrent stijlbegrippen is gedaan. Tastte men — naar de nù heerschende begrippen — mis, niet de kunstenaars, noch de uitvoerders treft dit verwijt; een algemeene, nù nagenoeg afgesloten periode van kunstsmaak is hiervan de oorzaak geweest.

Het zou te vèr — en buiten het onderwerp van dit opstel, — voeren den strijd tusschen conventionalisme en rationalisme, zoo wèl bekend in bouwkundige kringen, en welke het kunstleven in dien tijd kenmerkte, hier te bespreken; en het zou mij inderdaad spijten indien ik door het zooeven gezegde, den schijn mocht hebben gewekt als zoude ik àl het werk miskennen dat in voorafgaande jaren, ook op het gebied van het scheepsintérieur werd tot stand gebracht, maar wat tijdens die onzekere overgangsfaze van ontwikkeling wel niet anders gemaakt had kùnnen worden.

Verbazen wij ons nù reeds over die pompeuse, overrijke, met ornament overladen binnenversieringen van eenige tientallen jaren geleden, deze hadden toen óók hun reden van bestaan en beantwoordden volkomen aan den toen heerschenden smaak. Vanzèlf, onder invloed van den modernen tijdgeest maken al die uitingen voor eenvoudiger, nuchterder en rationeeler vormen plaats.

Aan voorbeelden daarvan ontbreekt het niet meer! (*Slot volgt.*)

OP, OP TER JONKVROUW.

DOOR

HEIN BOEKEN.

I.

Dit pad gaat steiler op. Hoe maklijk ging het
Van 't dal hier-heen. Zie, hoe de Jonkvrouw rijst,
Hoe wit haar kop in 't blauw staat en van ijs 't
Stug pantser haar de borst benauwt, geen ding het

Opglooiende van hals en schoud'r omkreitst
Tot troost of lieve siering. O ik zing het
Van juubling uit nu reeds in steigering het
Steilst pad mijn ziel in haar gedacht bereist.

Schoon was 't in 't dal en lieflijke gedachten,
Ze voerden ons tot herders-hut en kluis.

Glim-lachend gingen wij en 't was of wachtte
Schoonste intrek ons en liefelijkst tehuis.

Hoe, nu 'k u nood tot vriezende eenzaamheden,
Waar de aadlaar huist, geen mensch, noch liefde-beden?

II.

O zingend dal van water-val en wouden,
En lente-boomgaard, waar 't gevogelt huist,
Dat, schoon de stroom in luide joeling bruischt,
Veel luider schalt door vreugd, die nesten bouwde.

Lokt niet ook 't stadjen en 't ver-ingeschouwde
Dal-vlak, van kronkelenden stroom doorkruist,
Of dichter-bij die gaarde en waar het huis 't
Loof-werk omwingert? Lokt 't niet meer dan koude

En kilte van het eenzaam berg-landschap,
Waar, koningin van volken-looze leegte,
De Jonkvrouw heerscht, bij zon-licht en maan-nacht?

Op, op! — Ja 't lokt, — maar wàt is 't dat mijn stap
Op-stuwt, naar waar ik niet weet wat ik kreeg te
Genieten? Volgt gij dezes drangs al-macht?

Wengen, Mei 1907.

EENZAMEN

DOOR

SARA BOUTERSE.

III.

Zoo in 't laatst van de week, zou Dolf, op aanhoudend aandringen van z'n grootvader en tante Geertje, gedreven ook door het zoo terloops 'es gezegde van z'n moeder, de familie Woudstra eens opzoeken.

Hij had op 't bewuste avondje, waar tante Geertje hem niet aan liet ontsnappen, en waar ie, als een zoete jongen, met z'n moeder naar toe was geweest, het echtpaar Woudstra ontmoet. Die hadden hem dadelijk in beslag genomen over de studie van hun jongsten zoon. En hoewel ie eerst zich wat teruggetrokken had en zich een beetje ommuurd met het schoolmeesterachtige element in hem, was ie, in 't laatst van den avond, toch wat toeschietelijker geworden en had zitten luisteren naar de verhalen van de ouwe heer over z'n zoon in Indië . . . en raad gegeven over de studie van de jongste . . . en van z'n eigen studie verteld . . . enfin, hij was nogal geanimeerd geweest.

Hij had mevrouw moeten beloven, zoo in de loop van de week, eens aan te komen om over die lessen te spreken. En, misschien was 't verbeelding van hem, maar hij had toen even sterk het gevoel of tante Geertje geluidloos vettigjes lachte, z'n moeder aankeek en knipoogde. Maar dat kon ook wel verbeelding zijn geweest, hij had wel eens meer zoo iets kwaaddenkends.

Toch had ie met wrevel 't bezoek de heele week verschoven . . . en zich geërgerd bij tijden, dat ie 't al zoover had laten komen, en aan een visite vastzat; en dan nog wel zoo'n familiaar avondbezoek, want mevrouw had het toch wel met gulle goedhartigheid gezegd: „hij moest maar es dadelijk op de thee komen" en, o god, daar had ie nou eenmaal zoo 't land aan, die bezoeken: gebruikt-u-suiker-en melk, en dat presenteeren van koekjes en al die rommel meer . . . dat zaniken over nonsens. Dan zat je te jakkeren om weg te komen, je wipte wel twintig maal om op te staan en telkens deed een vraag van de gastvrouw of een mop van meneer je weer op je stoel blijven.

Maar toen had ie zich wat aangepakt, en beredeneerd dat het zaken waren, en dat je prakties moest zijn. . . .

En hij was dan, dien Vrijdagmorgen, ook ineens besloten dien avond klokslag half-acht van huis te gaan en z'n bezoek af te steken.

Na 't eten was ie naar boven gegaan om z'n krant te lezen en tegen zeven uur bedacht ie, dat ie zich wel een beetje op mocht gaan knappen.

Al was 't geen officieel bezoek, hij was toch te veel een correcte meneer om daar in z'n gewone huispakje te verschijnen. En hij was naar z'n slaapkamer gegaan, dat kleine vierkante hokje, met aan de muur de foei-leelijke reclameplaat die nog dagteekende uit den zakentijd van z'n vader. Hij had, als jongen, die roze juffrouw, met 'r schoothondje tegen den kin opgevleid, eens van z'n vader gekregen en erg mooi gevonden. Hij zag nou wel dat die plaat leelijk was, maar hij was er toch aan gaan hechten . . . och, 't ding hing er nou eenmaal, z'n vader had het er zelf nog opgehangen, er was iets eigens aan, . . . als je zoo'n prent wegnam, gaf 't zoo'n leegte ineens.

Zoo filosofeerde Dolf een beetje terwijl ie, voor z'n geelhouten waschtafeltje, z'n gezicht met een drogen handdoek stond te bewrijven. Zoo, nou was 't wel goed. Hij zocht in z'n kastje naar een boord en ging hem voor den spiegel omdoen. Dat kleedde dadelijk. Straks, in den spiegel kijkend, had ie zich zelf zoo'n stug-leelijken kerel gevonden, met die beenige hals zoo bottig mager boven 't glans-witte van z'n overhemd. En het deed hem wel degelijk plezier dat de hooge stijve boord, reikend tot aan z'n haar, hem weer 't oude plezierige gevoel gaf van toch geen onknappe kerel te zijn.

In 't kaarslicht, dat neerkwam van de hoogte der kast waarop ie zoolang de kandelaar had gezet, vond ie z'n wat gebruinde gezicht, met de eigenaardige lichting van 't oogenblauw daarin, een oogenblik zoo geschikt, dat ie neiging kreeg z'n gekleede jas aan te trekken.

Maar toen bedacht ie, dat er een meisje moest zijn daar, een meisje nogal dat huwbaar was.

Hij vóórvoelde al het binnenkomen beneden bij z'n moeder, als ze opkijken zou, en zeggen: „zoo, heb je je gekleede jas aan," en veelbeteekenend weer zwijgen, en hoe beroerd hij dat dan vinden zou. Dat lamme gecombineer van die lui ook altijd. Als je zoo naar de dertig liep, dan deeën ze niks anders dan visschen wanneer je nou es ging trouwen. 't Was toch zijn zaak.

Hij scharrelde wat in de kleerenkast, om z'n donker colbert pak dan maar te zoeken. Hij was alweer tot normale kleeren-onverschilligheid gedaald. Haastig schoot ie z'n pak aan... kamde nog even door z'n haren en vond toen dat 't nou genoeg was, en met een snellen spiegelblik onderzocht hij of ze 't niet aan hem zouden zien dat ie zich mooi had gemaakt. Je kon niet voorzichtig genoeg zijn. Ziezoo, alles klaar? Hij keek nog eens om zich heen en blies toen de kaars uit.

In het donker van de gang zag ie, door 't raam heen, het helder sterk-lichte van den winteravond. De sterren wemelden in trillend geflonker. Hij kreeg een prettig vóórgevoel van z'n wandeling door de winterkou. Dat maakte het gaan alvast een beetje plezierig. Wie weet ook hoe 't meeviel. Kom, je moest nou ook niet al te eenzelvig worden, die menschen waren gul in ieder geval. Spontaan en eerlijk gul.

Hij nam z'n hoed van den kapstok en schoot z'n zware winterjas aan, den kraag maar vast opzettend.

Even liep ie toen nog de kamer in.

Daar zat z'n moeder bij de tafel de krant te lezen. 't Haakwerkje lag naast haar. Daar werd nou verder de avond mee doorgebracht.

„Krijgt u niemand?" vroeg ie, z'n handschoenen aantrekkend.

Ze keek hem vragend aan.

„Geen visite?"

„Nee."

O, nou tot straks dan.... Zal ik even bij juffrouw Riedijk aanloopen en vragen of ze bij u komt."

„Welnee, hoe kom je er bij?"

„Zoo maar. U zit hier zoo alleen."

„Wat een gekheid. 'k Zit immers zoo dikwijls alleen."

„Ja, nou dag, tot straks."

Hij deed langzaam de deur achter zich dicht. Zielig toch wel, dat eenzame. Beroerd gezicht vond ie het, dat kleine, nietige menschje daar zoo moederziel alleen... en dat dat nou den heelen avond zoo blijven zou. Maar, ja, god, wat moest je er aan doen. Nog eens rukkend, trok ie de huisdeur dicht en stond in de kou van den avond. 't Vroor, jongens, wat vroor dat. Voorzichtig stapte ie 't stoepje af, de sneeuw op de straat kraakte onder z'n voeten. Lekker geluid was dat. Hij zag in 't voorbijgaan nog even 't verlichte raam van hun huis en dacht weer aan dat zielig alleen zijn van z'n moeder.

„'k Ben zoo dikwijls alleen". Kon dat nou een klacht geweest zijn, een bittere uiting van haar eenzaamheid. Hij dacht het even... hij hoòpte het eigenlijk. Zou dan z'n moeder misschien ook maar zoo leven, zoo gladjes... zoo egaaltjes, met eens een avondje uit en een avondje thuis... omdat ze anders niet wist wat met dat leven te doen... en zou ze, onder dat oppervlakkige leven, even eenzaam zijn, even bitter en schrijnend eenzaam als hij. Zou ze ook verlangen naar hem... en verdriet hebben dat ze zoover van elkander stonden... dat hij zoo geheel... zoo pijnlijk volkomen z'n leven zelf en ganschelijk alleen leefde. Het leek hem, zóó voortgaande door de witte winterstad, niet eens een heel erge onmogelijkheid, dat z'n moeder eenzamer was dan ie vermoedde... en dat er meer gedachten in haar waren dan ie wel wist. Hij liep zich te verwijten dat ie eigenlijk een beroerde egoïst was, dat ie door dat geïsoleerde leven van hem, dat wegsluiten van z'n innigste zijn, zoo geheel van z'n moeder was vervreemd. Daar werd ie een beetje sentimenteel door, hij voelde 't een oogenblik als een groote tragische schuld, dat eenzame van z'n moeder. Maar toen — 't kwam door een toevallige opbotsing tegen iemand die vloekend op zij ging en verder strompelde over de sneeuw — zakte dat sentimenteele weer weg. En hij moest er even om lachen dat ie nou nog de illusie had van in z'n moeder eigenlijk

een miskende te zien. Ja, ja, tot welke dingen kwam je al niet....

Een paartje ging langs hem heen,... hun hoofden dicht bij elkaar... de jongen vertrouwelijk zich heenbuigend naar 't meisje. Onder 't lantaarnlicht zag Dolf dat het nog bijna kinderen waren,... 't meisje met half lange rokken,... de jongen met een glad, en rond jongensachtig gezicht. Maar in 't vertrouwelijk naast elkander voort-gaan was al het zeker-rustige van twee verloofde menschen.

Zulke kinderen toch, hè. Hij keek nog eens even om,... je zou zeggen. Dat loopt daar maar dicht naast elkaar,... dat vraagt nergens naar... en is gelukkig. Ja, ja, anderen weten 't wel te nemen. Eigenlijk moest je er om lachen,... zulke kinderen nog. Maar onder de lantaarn had ie toch duidelijk het blij gelukkige meisjesgezicht gezien, dat daar zoo in volkomen luistering naar den jongen opzag.

Welzeker, dat scharrelt maar, dat wordt oogluikend toegelaten... over een paar jaar geeft het een engagement... en dan wordt het trouwen.

Lang plezier hebben ze van elkander.

Hij werd even fel-bitter jaloersch. En toen dat felle wat vervaagde, bleef er toch nog iets triestigs van over... z'n vereenzaming was door die toevallige ontmoeting weer in hem gaan schrijnen....

Toen werden z'n gedachten afgeleid door z'n aanlanding in de straat waar ie wezen moest. Negen en dertig was het. Z'n oogen turend verkleinend, zocht ie de huisnummers te onderscheiden.

Zoo, gelukkig, hij was er gauw. De kou viel toch niet mee. Nou, dan moest het hier zijn. Hij liep wat achteruit om 't huis te kunnen zien.... Donker leek het. Een ontoegankelijk huis zonder verlichte ramen. De menschen zaten zeker achter.... Hij stapte 't stoepje op en belde.... Een net dienstmeisje liet hem in. Hij vroeg of de familie thuis was en of ze hem ontvangen konden. Meneer Verbrugge moest ze maar zeggen....

De glazen vestibuledeur viel achter het meisje dicht,... dadelijk kwam ze weer terug, wijd de deur openhoudend: of hij maar binnen wou komen. Dolf deed z'n jas uit, hing z'n hoed er boven op aan den kapstok... en stak nog z'n handschoenen in den zak van z'n jas.

Achter 't meisje aanloopend streek ie even over z'n haar... voelde vluchtig aan z'n dasje. Toen ging ie de openstaande kamerdeur in.

„Zoo, hebben we u daar," was 't eerste dat ie hoorde, en log-moeilijk kwam mevrouw overeind om hem hartelijk haar hand toe te steken.... Hij begroette ook meneer, die aan 't hoofd van de tafel, zwaar te dampen zat.... Mevrouw wees hem een stoel. En 't eerste dat ie goed zag was op het theeblad een comfoortje met ouwerwetsche plaatjes van wit, waar roodachtig een lichtje achter brandde.

En toen maakte meneer de opmerking dat het geen klein beetje vroor....

„'t Is hier tenminste beter dan buiten," zei Dolf, z'n handen wrijvend.

„Ja, is 't hier lekker?" vroeg mevrouw, en ze keek blij met haar goedig-domme oogen, hem aan.

Dolf zei dat 't hier heerlijk was... en dat deed er zichtbaar plezier.

Toen vroeg ie naar den zoon in Indië.... Daar was de ouwe heer dadelijk in. Dolf vond dat ie een gelukkige vraag had gedaan. En hij zat vol belangstelling te luisteren naar de verhalen over dien zoon in Indië.... De ouwe heer zei dat het toch maar een goed land was daar. Hij was in de suiker z'n zoon... goeie promotie... vooruitzichten. Ja, Indië... vroeger had ie er altijd op afgegeven. Ja, hè je hoorde dan al zoo eens wat... en dan ging je daar maar op af. Maar sinds ie 't met eigen-oogen aan z'n zoon beleefde, was hem dat heele Holland geen knip voor de neus meer waard.... 't Is geen land voor jonge kerels... de muizen liggen er dood voor de kast....

En hij ging vertellen wat z'n zoon nou wel verdiende... en hoe goed het later worden kon.... Hij vroeg of Dolf geen zin zou hebben voor Indië... en daar ontwikkelde zich een gesprek over. Dolf zat op te noemen wat ie 't voordeel van Holland vond, vooral het klimaat. Maar meneer was dat niet met hem eens. Nee, dat gaf ie je cadeau,

dat klimaat hier. Je verrekte van de warmte of je stookte je arm aan kolen. . . .

En onder dat praten van meneer en Dolf zat mevrouw gemoedelijk achter haar theeblad en breide. De goedig domme oogen achter de brilleglazen bleven soms lang Dolf aankijken . . . en dan was er over haar gezicht een tevreden, innig-voldane glimlach. . . .

Ze vulde zijn kopje en schoof het hem dan toe, hem met een armdouwtje beduidend dat ie nog een koekje uit het trommeltje zou nemen.

't Gesprek liep volkomen tusschen den ouwen heer en Dolf. Soms zocht Dolf mevrouw er eens in te halen . . . maar blijkbaar was dat zoo de gewoonte, dat praten van meneer, en mevrouw zat er genoeglijk bij te zwijgen.

Dolf vroeg toen den ouwen heer, die zwaar te dampen zat, en hem zelf beschikking over een kistje sigaren had gegeven, of ie misschien geen Hollander was, dat ie zoo met het buitenland op had.

Dat dee hem plezier, dat kon je zien, z'n kleine oogjes glinsterden genoeglijk en hij kneep z'n ooghoekjes tot rimpeltjes bij elkaar.

„Dat hebben ze me almeer gevraagd" zei ie, „en 't is toch niet waar, Hollander, hoor, heelemaal Hollander . . . maar geen flauwe vaderlander. Cosmopoliet, ziet u meneer".

Hij richtte zich fier een beetje op, Dolf met verwachtende oogen aankijkend.

En Dolf verborg z'n innerlijk grappig-vinden door z'n oogleden neer te slaan.

„Zoo" zei ie „is u cosmopoliet".

„Tot in m'n nieren, jongen. 'k Ben goddank niet zoo bekrompen dat ik me blind kijk op Holland. Nou ja, je hebt er je brood goed gehad . . . en waar je je brood hebt, daar is je vaderland. Maar als ik 't in Duitschland had gehad, dan was ik Duitscher, hoor. En m'n jongen net eender. Kort geleden kregen we bericht dat ie verloofd is met een Engelsch-Indische. Vrouw, heb je daar 't portret?"

„Fine heeft het geborgen," zei z'n vrouw, opkijkend door haar brilleglazen, „ze zal zoo wel komen. Ze is naar kniples," lichtte ze Dolf in. O de dochter. . . . Hij was toch wel benieuwd hoe dat meisje er uit zou zien.

„Nou, dan zal Fine dat portret straks wel geven. Knappe meid is het" zei ie, z'n oogen bewonderend verwijdend, „goeie partij ook. Kom er hier in Holland maar eens om".

Mevrouw protesteerde zwakjes dat ze liever een Hollandsche schoondochter had gehad. Ze vond 't griezelig, zoo'n vreemd Indisch mensch.

„Griezelig," zei meneer, wat is daar nou voor griezeligs aan? de vrouw van je eigen zoon . . . griezelig. Jullie vrouwen altijd met dat griezelig".

„Nou ja," spartelde ze tegen, „zoo'n vreemd Indisch mensch".

„Vreemd, wat aangetrouwd is is niet vreemd. Vreemd kan je maken en niet maken . . . alle menschen zijn je familie".

Mevrouw sputterde nog wat van „het toch eng vinden . . . ze waren zoo niks Hollandsch. Dat was bediening en nog eens bediening".

Toen vroeg Dolf, naar de openstaande piano kijkend, of er veel muziek gemaakt werd?

„Fine," zei de moeder. „Fine speelt nog al eens. Ze heeft lang les gehad. Ze kan 't netjes, dat moet gezegd worden".

En mijnheer, de vingers om den pijpekop gekromd, zat het knikkend te bevestigen dat Fine, z'n dochter, zulke aardige dingetjes spelen kon.

Over de lessen van den jongsten zoon werd niet gesproken en Dolf vond dat ie daar zelf moeilijk over beginnen kon. Hij keek eens schuin uit naar de klok. 't Was onder 't praten door, al naar negenen geloopen.

Nu werd ie door meneer in een gesprek over politiek gehaald. Een beetje onvoorzichtig zat de ouwe heer z'n vrijzinnige denkbeelden uit te verkoopen. Toen ie in Dolf ook een vrijdenker vond, kwam ie heelemaal op z'n stokpaardje . . . zat ie te schimpen op de behoudenden en dat je het daar nou juist van hebben moest.

„Nou, asjeblieft, daar weet ik van mee te praten . . . m'n vrouw was 't vroeger ook, van de fijne kant . . . zie je. . . . Je ouwers . . . hè Bet?"

Mevrouw knikte.

„Ja, òf ze . . . niet dat het nou nog heelemaal over is . . . met ouwejaarsavond gaat ze altijd naar de kerk; dan vraag ik er altijd of ze der zonden nou ineens afdoet."

„Och," zei Dolf, want dat vrijzinnige geschimp begon hem een beetje tegen te staan, „je hoort zeker anders in de kerk wel eens iets goeds."

Daar was mevrouw het dadelijk mee eens. Achter Dolf aan ging ze toen 'r man een beetje bevechten ... dat je toch niet heelemaal onkerksch hoefde te worden, al liep je niet iederen Zondag er naar toe ... en dat toch niet alle dominees dingen zeiden, waar je niets van meenam ... want dat zij er een heeleboel goeie dingen had gehoord.

Mijnheer zat al die woorden met zwaaiend handgebaar af te weren, als of ie ze voorbij wou wuiven.

„Praat me der niet van, me lieve menschen, ik ken dat. Mooie woorden ... een boel schuim.... Poeh, zoo fijn lijkt het.... Maar kom der niet te dicht bij, kom...."

Maar toen, de bel was al een oogenblik geleden overgegaan, kwam Fine, de dochter, binnen.

Ze bleef, den vreemde in de kamer aankijkend, even staan, en zei: „Dag pa, dag moe."

Zacht en hoog was daar plots het meisjesgeluid in de kamer.

En Dolf, knap in z'n donkere slankte, was opgestaan en stond nu wachtend tegenover haar om zich voor te laten stellen.

En gemoedelijk deed dat mevrouw:

„Mijnheer Verbrugge, Fine, m'n dochter."

Het meisje stak haar hand uit en mompelde wat.

Dolf boog ... en even haar hand rakend zei ie zoo iets van: „aangenaam."

Toen ging ie weer zitten.

Achter hem stond het meisje blijkbaar stil....

„Wel, Fientje, is 't koud buiten?"

„Ja Pa."

„Prettige les gehad ... geen afspraakjes?" knipoogde ie.

Mevrouw lach-schudde; „die Pa." Maar 't meisje gaf er geen antwoord op en ging haar mantel aan den kapstok hangen.

„Ja," knipoogde de ouwe heer tegen Dolf, „me dochter houdt niet van die aardigheden, van die platheden," bootste ie haar hoog-fijne stem na.

„Fine, deur dicht," verzocht mevrouw.

„Ja moe," geduldig klonk dat. Er was iets zeer gelatens in die stem.

„U heeft een kouwe wandeling gehad" begon Dolf.

„Ja, 't is koud."

„Fine, kind, geef eens een aschbakje."

Ze stond op, en kreeg het van de schoorsteen.

Dolf zag dat ze smal en zeer slank was, een weinig ontwikkeld jong-vrouwelijk figuur.

Terwijl ze 't aschbakje op tafel zette, lei ze haar hand op haar vader's schouder. Blank en vertrouwelijk bleef die hand daar even....

„Waar hadden we 't ook weer over," haalde nu de ouwe heer Dolf weer in 't gesprek, en z'n inzicht over godsdienst en politiek werd nu verder uitgesponnen. Mevrouw bleef weer, zonder woorden, gemoedelijk breien. En Fine, de dochter, keek Dolf eens aan. Hij had graag eens met haar gesproken Hij mocht het wel, een praatje met zoo'n meisje. Veel ontmoette hij er niet.

Toen hun gesprek wat lang duurde, begonnen mevrouw en Fine samen zachtjes te praten. Gedempt gingen hun stemmen onder in 't luid daarboven-uitklinkende gepraat van meneer.

Tegen half tien zag Dolf mevrouw al eens naar de klok kijken ... dan naar meneer ... tot meneer zei: „Nou, 't spijt me wel, maar ik moet der es van doorgaan. 'k Speel alle avonden m'n partijtje domino op de soos...."

„Fine, m'n jas, kind"....

Luidruchtig met joviaal schouder-kloppen noodde meneer Dolf nog eens terug te komen. Ja, en niet alleen zeggen, maar doen ook. Over die lessen zou z'n vrouw dan wel spreken....

Hij groette rumoerig nog eens. Stil en blank kwam daartusschen weer de meisjesstem: „Dag Pa."

Toen kwam ie nog even terug om Fine te zeggen dat ze dat portret eens moest laten zien.... Fine keek verwonderd op. Ze wist van geen portret.

Och ja, 't portret van Henk z'n vrouw. Hij had er meneer van verteld.

O, ja, dan wist ze 't wel. Ze zou het dan straks wel halen....

Toen ging ie werkelijk weg. Z'n luidruchtig kuchen hoorden ze nog in de gang... en na het dichtslaan van de deur werd het weer stil in huis.

„Dat 's zoo de gewoonte van m'n man. Hij kan geen avond thuis blijven.... Hij moet er eens eventjes uit. 't Is anders ook wel een lange dag... ja, nou ie zoo z'n zaken niet meer heeft... 't is zoo'n verandering, hè...."

Dolf beaamde dat, 't moest wel een heele verandering zijn. Hij vroeg of ze lang hier woonden... en of 't hun hier nog al goed beviel.

't Meisje zei er niet veel op, maar mevrouw vond dat het hier nog al geschikt was. Ze had nog een paar ouwe kennissen hier. Ja, ze wàs van hier, dat trekt altijd toch.... Van die kennissen had ze veel gezelligheid... vooral ook van z'n tante... aardig mensch... z'n tante.

Dolf vroeg aan de dochter of ze al wat meisjes had ontmoet, en Fine zei dat ze haar vriendinnen uit Gouda erg miste.... Veel kennissen had ze zich nog niet gemaakt.

„Fine is daar niet gauw mee," zei de moeder en Fine zei zacht:

„'k Weet niet, ik wil dan wel graag... maar 't is zoo iets anders als schoolkennissen."

„Ja, daar heeft u gelijk in. Je maakt nooit gauwer kennis dan op school."

Het was even stil, toen vroeg Fine, en lief-hoog geluidde haar zacht-blanke stem: „U is leeraar, hè?"

„'k Ben 't wel, juffrouw, maar op 't oogenblik zonder betrekking...."

Ze zweeg even, toen, alsof ze 't had zitten overdenken, zei ze: „Maar u kunt toch wel weer gauw een betrekking krijgen."

„O zeker," zei Dolf, „je moet de hoop dan ook maar niet opgeven."

Dat vond ze ook.

Je kreeg soms ineens weer wat, juist als je der niet aan dacht. Ja, heusch, dat had ze al zoo dikwijls opgemerkt. Als je ergens erg aan dacht, dan gebeurde 't juist niet... en dacht je d'r heelemaal niet aan, dan kwam 't ineens.

Terwijl ze sprak, 't hoofd een beetje schuin, een beetje verlegen, hoorde Dolf haar met wat verwondering aan. Want er was in het kalme, gelaten spreken van dat meisje iets dat aan z'n eigen filosofeeren herinnerde. En ook haar stem vond-ie prettig om naar te luisteren: een lief geluidende stem met een rustig blanke klank van vrouwelijkheid....

Er was, na haar woorden, een lange, verlegen stilte.

Toen vroeg mevrouw of hij wel eens in Gouda was geweest. Dolf zei van ja, en met weer de oude pijn herdacht hij z'n bezoek met Lizzie bij haar voogd.

„Heeft u er kennis?"

„Kennis... dat is te zeggen... ik ben er eens bij een dokter Heye geweest."

Hij greep haastig naar z'n kopje en er was wat rust in dat neerkijken kunnen....

„Och," zei Fine, zinnend langzaam, als look er in haar herinnering een gebeurtenis op, „dan kent u ook zeker z'n nichtje wel... Lizzie Meerkamp.... Ze is daar lange tijd in huis geweest."

„Ja," zei Dolf, „die ken ik wel." God, wat hoefde hij daar nou zoo om te betrekken....

„Was 't een goeie kennis van u?"

„Och ja... zoo."

„Ze was wat vreemd, hè?" vroeg Fine voorzichtig.

„Vreemd?" Z'n stem werd koel van klank.

„Zoo iets ongewoon's... opzichtigs," werd Fine vertrouwelijk, „en zoo vreeselijk coquet. Weet u dat ze verloofd is?"

„Och kom."

„Ze is uit Indië terug. Heeft u ze hier nog niet gezien."

„Och kom," zei-ie voor de tweede keer....

„Ja, ze woont weer bij die zelfde tante"....

Er kwam iets starends in zijn oogen... en weer hoorde hij zijn stem zeggen in toonlooze herhaling „och kom". 't Was of er in z'n als leeggevloeid hoofd de klank van „och kom" maar hamerde....

Even was hem de vertellende stem van Fine als de suizing van een ver gegons... toen hoorde hij, vaag eerst nog, woorden „lichtzinnig... geen liefde... coquet"... en langzaam aan, gelijk met de opleving van z'n begrijpen, begon een wrevel van weerzin in hem te groeien.... Het kakelend gepraat der twee vrouwen, hun burgerlijke

afkeer van een vrouw, anders dan zij, irriteerden hem; en een felle afkeer van dit alles, hun omgeving, hun gezichten, hun stemmenklank, begon hij in zich waar te nemen. En zonder te letten op Fine, die nog sprak over Lizzie, vroeg z'n stem plots bruusk: „En uw zoon mevrouw, u wilde over uw zoon spreken."

Fine's stem smolt, als in verwondering, weg. Mevrouw, ook even iets van verbazing in de goedig domme oogen, keek op door haar brilleglazen, en langzaam zei ze: „Ja... over Frits ... We woucn u vragen, of u hem een paar keer in de week met z'n lessen wou helpen ... 't is een goed ventje, maar wat speelsch ... wat hard leersch.... Je ken d'r als ouwer zoo weinig aan doen. M'n man vloekt er tegen .. en ik ... och 't is een goed ventje. 'k Heb alle hoop dat het terecht zal komen."

„Dus twee keer in de week" vroeg Dolf zakelijk ... en 't was hem als sprak er een ander voor hem.

„Ja, graag ... 'k heb zoo'n hoop dat u invloed op hem hebben zult. U is zoo degelijk en ernstig ..."

Een bitter-sarcastisch lachje sneed om zijn lippen. „Stuurt u hem dan maar bij me," zei ie, terwijl ie opstond.

„Maar of hij nu al wegging," vroeg mevrouw.

„Ja, hij was toch-al onbescheiden lang gebleven ..." vertelde Dolf, en met een soort van leedvermaak, zag hij de teleurgestelde gezichten ... hoorde mevrouw vragen van „eens gauw terugkomen," en Fine's stem die, tot de eigene zachtheid weer verstild, wat zei van „in de eentonigheid van hun leven gezellig zoo'n aanloop."

Maar correct, koel vormelijk boog Dolf voor haar, en in welverzorgde beleefdheid, die iedere toenadering op een afstand hield, zei hij z'n afscheid.

Mevrouw zou hem uitlaten.

In de gang, terwijl Dolf z'n jas aantrok, begon ze:

„Zal u dan eens praten met Frits. 't Ken me zoo zwaar op m'n hart ligge. Niet dat ie slecht is ... wat speelsch ... en dan...." Ze liet de glazen vestibuledeur dicht vallen en fluisterde met naar hem toegebogen hoofd: „Hij loopt nog al eens met meisjes... dat vindt Fine nou zoo erg. 't Geeft geen pas, zegt ze. Nou heb ik maar zoo'n hoop dat u invloed op hem zult hebben.... 't Is een goed kereltje anders."

De eenvoud van dat fluisteren ontroerde hem even. Hij beloofde nog eens z'n best te zullen doen ... en zei iets van „tot genoegen...."

De deur werd opengedaan, en nog even was achter hem de stem van mevrouw, die groette ... dan was hij alleen in de hoogfijne kou van den avond....

Koelend omwoei het z'n verhitte kop. Hij ademde diep op, of z'n beklemde borst met geweld zich te verruimen zocht.... Maar het zoo straks gehoorde had zich, smartelijk zeker, in hem vastgezet.... Lizzie ... die terug was gekomen.... Lizzie met een ander. Die nu haar kussen mocht, luisteren naar haar zachte schalksch fluisterende-stem ... een ander, die nu zijn rechten had. Hij voelde een felknagende pijn van jaloezie ... en z'n verstand, z'n koel-zakelijk verstand van bewust-levenden ontleder ... begon daar, argumenteerend, tegen in te gaan?... „Maar wat voor een kerel ben ik dan toch ... toen ik haar had heb ik haar weg laten gaan ... toen vond ik haar geen vrouw voor me. Wat wil ik dan, wat ben ik dan voor een laffe ploert dat ik het geluk van een ander benijd. Laat ie haar zoenen ... zooals ik het toen deed... laat ie luisteren naar haar lachen ... wat dondert het me ... wat gaan mij die vreemden aan ... ja, vreemden ... enkel vreemden ... Het schrijnde in hem van pijn ... het doorsneed hem als een vlijm-koude windvlaag, het vreemde van al die menschen....

Daar was z'n huis. Nou maar naar binnen en weer woorden zeggen.

Z'n moeder was nog op.

„Hoe was het daar," vroeg ze.

„Gewoon, heel gewoon."

„O zoo, gewoon."

Hij voelde bij dat sarrend kalme herhalen een ziedende drift in hem dreigen.

„Ja gewoon, gewoon."

„Nou, nou."

„Dat bedonderde gevisch ook altijd. Vraag

't nou maar ineens, hoe dat meisje was . . . hoe ze deed . . . of ik er vragen zal. Nee, nee, hoort u, nee . . . en zeg 't nou maar tegen tante . . . en klets er nou maar over . . . want dat doet u toch altijd, hè kletsen met tante . . . met vreemden over mij"

Z'n stem stokte in een lach-snik. Z'n moeder zweeg en ruimde kalm haar boeltje op. Dolf liep met groote stappen de kamer op en neer; hij had een benauwd gevoel op z'n borst alsof ie naar lucht moest hijgen. Z'n weggetrokken, witte gezicht begon vlekkerig rood te worden. Hij hoorde in z'n hoofd niets sterker dan een woeste wellust van vloeken. . . . Daar kwam, koel en kalm, dood bedaard, weer de stem van z'n moeder, die haar hand naar de gaskraan hief: „Klaar?"

„Vooruit maar."

„Ga jij dan eerst."

„Ik, wat doet het er toe, wat ik doe. Maak u maar niet bezorgd . . . ik kom wel." Hij lachte, hoonend van bitterheid.

Toen draaide ze 't gas uit. In het donker hoorde hij het wegschuifelen van haar voetstappen, de gang door en de trap op.

Dolf stond in het donker. . . . Hij bleef daar even stil. Z'n wilde drift zakte wat weg, maar hij voelde een barstende pijn in z'n hoofd . . . een bonkende, doffe klopping. Een weeë lamlendigheid doordreinde hem.

Toen kwam ie ook tot besef dat ie daar stond in het donker . . . en dat ie naar boven moest gaan.

Met een slap gevoel in z'n knieën, liep ie, tastend in het duister, de gang door . . . en stommelde de trap op naar boven . . . naar z'n kamer. Hij kleedde zich haastig in het donker uit . . . en kroop rillerig onder de dekens.

Vochtig kil lag het laken op hem. In z'n hoofd klopte het nog dof en pijnlijk na.

Eerst langzaam aan begon ie wat warmer te worden.

Als ie even wegdommelde, droomde ie wilde, onbegeerde droomen, van vrouwen, van Lizzie, vrouwen die hij kuste en hoonend wegtrapte na die kus. . . .

Week lagen hun armen om zijn hals . . . hij sloeg die armen, hij bonkte er op met z'n vuisten. . . . En gelijk kuste hij ze met hoonende mond.

Dan werd ie wakker . . . bleef even in 't donker kijken . . . en dommelde willoos weer in.

Tot ie vreemd verbijsterd wakker werd. . . . Hij had in z'n droomverbeelding Lizzie gezien. . . . Haar armen waren om z'n hals . . . en ze kuste hem. Hij wou die armen weg doen, maar week en zacht omklemden ze hem, en zogen zich aan hem vast, als slangen om z'n lichaam. Haar warm-weeke lippen kusten hem. Als een beet was de kus van haar mond.

Met een warm hoofd schoot ie op uit die droom. . . . 't Eerste oogenblik bleef ie doezig voor zich uitstaren. . . . Een huivering doortrilde z'n lichaam.

„Verdomd," vloekte ie toen „verdomd."

Met een trap gooide ie de dekens van zich af. Z'n beenen over de bedkant lichtend raakten z'n voeten, uit de warmte van 't bed, de koude van het zeil.

Hij hijgde plots van kou.

„'k Lijk wel gek," dacht ie „'k lijk wel gek."

Huiverend stond ie te rillen.

Nee, nee, niet weer in bed, niet weer de warmte van de dekens . . . het zwoele van die droomen. . . . Strompelend over 't koude van 't zeil, dat bij iederen stap aankilde tegen zijn voeten, liep ie naar het tafeltje bij 't raam.

In een gevoel van namelooze ellende, van eenzaamheid en verkleuming ging ie op de stoel zitten en lei z'n ellebogen op de tafel.

Hij klemde z'n klam-warm voorhoofd in z'n handen. . . . Toen sloot ie de oogen. Er was niets dan ellende . . . ellende van eenzaamheid. Er was niets dan de kou van den nacht en hij alleen daar tusschen . . . verloren . . . overgelaten. Zonder iemand die voor hem zorgde. Niemand die om hem gaf . . . z'n moeder niet, nee ook z'n moeder niet.

Hij snikte. Een dof uitbrekende, rauw droge snik.

Een poosje nog zat ie zoo, z'n hoofd in z'n handen geklemd. . . .

Toen stond ie verkleumd en rillend op. Duizelig-onzeker liep ie over 't koude zeil naar 't bed . . . en de dekens weer rechttrekkend, kroop ie er onder, en trok ze tot hoog tegen z'n kin op.

Hij voelde z'n hoofd vermoeid en sloot de oogen. 't Uitbrekende smart-gevoel van een-

zaamheid zonk weer diep in hem terug: een luidloos stil voortkankerende schrijning van wee. Hij woelde zich, met steeds moegesloten oogen, om en om in z'n bed... hij drukte 't hoofd diep in de kussens.... Tot ie eindelijk, al ver in den nacht, in slaap viel. Een doffe, droomlooze slaap.

Dien morgen, wakker geworden met een zwaar gevoel in het hoofd, een doffen, pijnlijken druk boven z'n oogen, was hij later dan gewoonlijk opgestaan....

Moe had ie zich in z'n bed gerecht, en even, de armen slap neer op de dekens, in versuffing de oogen weer gesloten. Opstaan? och, waarom toch? Slapen, weer terugvallen op 't kussen, en dof-zwaar inslapen in heerlijke onbewustheid... De slaapkamerdeur van z'n moeder werd opengedaan, hij hoorde haar rustige stappen de trap afdalen.

Een diepe weerzin tegen het leven, dat in dezen dag weer begon, vermatte z'n opgericht lijf; zacht zonk hij weer terug, z'n wang in het kussen, en dadelijk sloten z'n oogen zich. Met een voldoening over dit toch weer terugvallen, trok hij de dekens tot zich op en verzonk weer in loome, telkens wakkergeschrikte sluimeringen... In den nevel van z'n gedachten, pinkten, als een lantaarn in damp van mist, de lichtjes van z'n herinnering weer op... hier een en daar... De Woudstra's... Lizzie verloofd, Lizzie die hier weer was... terug in hun stadje.

In z'n weggedommelde gedachten leefden dan, fel belicht, en als in droom gezien, fragmenten op uit z'n verlovingstijd... Eens rees hij half overeind... en knippend de nog slaap-dichte oogen... zocht zijn blik in het rond... Zoo duidelijk was de trilling van haar lach in zijn ooren geweest.

Een bons op de deur... een stem die ongeduldig riep: „Meneer... Meneer... of U opstaat... 't is al zoo laat."

Hij was nu geheel wakker. „Ja... ja..." gaf ie nijdig terug, „ik kom al."

Met een plotseling afgooien van de warme dekens, liet ie z'n beenen langs de bedrand neerglijden....

Hè, al bij elven. Hoe had ie zoo zwaar den dag in kunnen slapen... Dat overkwam hem zelden. Wat koortsig misschien. Hij huiverde in de zonlichte kou... en loom zich uitrekkend, keken z'n oogen naar de ramen... in z'n hoofd vage gedachten van vriezen en mooi weer... Op de gelig-witte rolgordijnen streepten goudige balken van 't zon-beschenen vensterhout. Er warrelden spichtige schaduwen van lichtbewegende takken. De dag voelde vriezend sterk en zonnig-koud aan. Hij waschte en kleedde zich snel... schoof toen het raam hoog op. Kijkend in den zonnigen dag, hield ie z'n hoofd, dat koortsig warm van hoofdpijn klopte, wat op in de goeddoende verkilling. Hij had een gevoel of ie ziek zou worden... en hij speurde in zich een verlangen daarnaar....

Kom... naar beneden... misschien was er wel wat met de post... Al z'n solliciteeren zou nu toch wel eens eindelijk beloond worden... Hij wilde niets liever dan wegkomen... en nu, nu vooral. Zich suggereerend dat er wat voor hem zijn zou, daalde hij de trappen af. Een lach, luid uitbarstend, sloeg hem tegen. Wie? Hij leek wel gek! Tante Geertje natuurlijk. Die lach... het was hem even geweest....

„Zoo, langslaper," lachte tante, en haar oogen waren nog klein geknepen bij de hoekjes, „jonge, jonge, is me dat in de vroege morgen al lachen."

Critiseerend, met een koelen lach bekeek Dolf haar, zooals ze daar zat, in d'r vierkante dikte op de stoel geplompt, de kapothoed op 't breede hoofd... een lach over het welgedane blank-vette gezicht, en de groene tasch aan haar arm gehangen....

Z'n moeder vroeg of hij nog ontbijten wou... de koffie was er anders al. Hij wou dan maar koffie, en geen brood... „hij was niet erg lekker."

Tante Geertje was in actie van vertellen. „'k Heb boodschappen geloopen," wees ze beduidend op de groene reticule, „maar dan kom je zooveel kennissen altijd tege... 'k Zeg tege grootvader, je zou der maar niet om uitgaan, de mensche laten je geen rust... Nog niks van benoeming of zoo?"

„Nee, niets."

„Zoo," haalde ze lang uit, een manier die hem steeds weer irriteerde, en ze nam hem

daarbij van het hoofd tot de voeten op als taxeerde ze zijn waarde.

„'t Is toch gek. Hoe lang ben je nou al weer hier?"

„Een maand of vier, och, er zal wel weer eens wat komen."

Z'n moeder liep af en aan door de kamer voor de koffie te zorgen ... en toen ze een kopje voor hem neerzette vond ie iets ongewoons in d'r gezicht, een wegschuilend lachje bij d'r mond ... en hij zag dat tante en zij elkaar aankeken en dat tante vragend de wenkbrauwen rondde.

Wat hadden ze nou weer te zaniken. Hij kon zich soms plots zoo gegeneerd voelen ... zoo, alsof ze hem uitlachten. Langzaam begon ie z'n heete koffie te drinken.

Nu boog tante haar dikke lijf naar hem toe, en de zwart-gehandschoende hand op z'n arm leggend, zei ze plechtig: „Weet je niks?"

„Ik?"

„Ja, heb je niks gehoord?"

Het bloed drong naar z'n kop. Lizzie natuurlijk. Daarom kwam ze hier.

„O weet je 't al," besloot tante uit z'n verwarring „voor jou ook niet plezierig. Ik verschoot der van toen ik 't hoorde. 'k Had je 't al wel een paar dagen geleden willen zeggen, maar je kwam niet."

Hij zette bedaard z'n kopje neer. Nu tante zoo breedsprakig er over uitweidde, leek het hem ineens zoo'n kleine, nietige gebeurtenis, die alleen maar in zoo'n stadje als het hunne belangstelling kon wekken.

„Heb je der al gezien," vroeg tante, en haar oogen zogen 't antwoord van z'n lippen.

Hij schudde ontkennend.

„Ik wel," zegevierde ze, „toen ik hoorde dat ze hier terug was moest ik 't mijne er van hebben. Ja, 't had toch je familie kennen zijn. Ik naar mevrouw Lazeur, dat's een goeie kennis van der tante."

„Zoo, en heeft die u ingelicht."

„'k Weet alles. Der tante heeft met dat bezoek ook niet veel op. Ze is geëngageerd, nou," haar lip trok minachtend op ... „Dan was ze met jou beter af geweest. 'k Zeg daarnet tege je moeder, 't gaat ons niks aan, natuurlijk, maar ze was toch wel een goeie vrouw voor je geweest."

Dolf gaf geen antwoord.

„Nou," begon tante, na een even genietend drinken weer, en haar lippen schoon likkend, zette ze 't kopje neer, „maar nou heeft ze 't dan minder getroffen. Die galant ... hoe oud denk je. . . ."

„'k Weet niet," zei Dolf met weerzin.

„Bij de vijftig," haar kleine glim-oogen in 't blank-vette gezicht onderzochten hun gezichten. Dolf had weerstand in z'n oogen ... alsof hij zeggen wou: „Nou ... wat zou dat?" Maar z'n moeder, en 'r oogen hield ze neergeslagen op 'r breiwerk, zei: „ 't Is zonde ... zoo'n meisje zal ook niet geweten hebben wat ze doen moest. Een meisje dat geëngageerd is geweest ... daar is de eerste geur ook af."

Oh, wacht ... die was voor hem. Hij lachte smadelijk. „Ja natuurlijk ... hij was de eenig schuldige ... zij ... zij zoo lief en vroolijk ... zoo lachend altijd. . . ."

„Nou dat weet ik niet," bemiddelde tante deze zwijgende vijandelijkheid, „Dolf zal der z'n rede ook wel voor gehad hebben. Maar daar heb ik het niet over ... ik bedoel maar ... zoo'n jong meisje en zoo'n ouwe verloopen kerel. . . ."

„Wie zegt dat?" vroeg Dolf strak.

„'k Heb ze zelf gezien," triompheerde ze. „Nou, je hoeft hem maar aan te kijke om de rest te weten. . . ."

„En Lizzie?" De vraag brandde in hem. Maar tante ging al verder: „'t is zonde van 't meisje. Ze zag der nog 't zelfde uit. Knap.... 't Ken je aan je hart gaan, zoo'n huwelijk."

Dolf stond op en een groote verteedering verweekte hem. Als zij eens ongelukkig was ... zich maar weggaf omdat ze opzag tegen de toekomst. Als ze eens in een onbezonnen bui ... Hij was bij het raam gaan staan om z'n ontroering te bemeesteren. Een gedachte steeg, dronkenmakend, naar z'n kop. Als ze eens nog altijd, ondanks alles ... Lizzie, de eenige vrouw die hem tot fel levensgeluk had opgevoerd, de eenige die hem hevig geluk en smart gegeven. Als ze eens ... Het klopte in z'n keel, een mist waasde voor zijn oogen. Z'n handen ... in onbewust gebaar, betastten de vensterbank.

Achter hem spraken de stemmen van tante Geertje en z'n moeder over Lizzie. Nu fluisterden ze.

Plotseling bedwongen, wendde hij zich van 't raam af.

Hun gefluister leefde op in enkele alledaagsche besprekingen.

Zwijgend zat hij 't mee aan te hooren. En nieuwe vermoedens . . . nieuwe plannen leefden in z'n hoofd op. Als ze eens ongelukkig was . . . geleden had om hem . . . als het eens alles een vergissing was geweest . . . hun aanhoudende twisten. O, als hij voor haar zorgen mocht . . . teeder en goed haar leven beschermen . . . o, als eens. . . . Het wemelde voor z'n neergeslagen oogen, of snelle vlamvlugge gedachten, als in een vuur, dooréén warrelden. Lizzie weer de zijne . . . haar stem aan z'n gretig-luisterend oor . . . haar klein rood mondje dat zoo wreed gelachen had . . . o, hoe zou hij nu die wreedheid willen dragen. . . . Wilde plannen van haar dwingen tot liefde . . . geluk van enkele dagen . . . eenmaal . . . een echt intiem geluk . . . z'n zwaarwichtigheid voelen wegzinken. . . .

Het heete bloed trok uit z'n hoofd weg . . . en de doffe vermoeidheid van dien morgen, begon weer als een reactie over hem te loomen. Tante Geertje vroeg of hij niet goed was . . . 't kon wel een beetje influenza zijn . . . 't heerschte zoo.

Hij wist niet . . . 't kon wel . . . 't kon ook niet En vermoeid speurde hij weer 't zelfde verlangen van dien morgen . . . om zwaar ziek te worden . . . dat rustige menschen hem verzorgen moesten en hij stil zou liggen in vredige onbewogenheid.

Tante Geertje zou eens opstappen, zei ze. Breedsprakig nam ze afscheid. Hij moest maar weer eens gauw aankomen. En of hij Fine Woudstra nog had gezien. Hij mompelde wat. Een flauwe herinnering aan een bleekig meisje met stil flets gezichtje schimde hem voorbij. Tante lachte, prees van: „ een huishoudelijk meisje. . . en wel geld ook. . ." en klopte hem bemoedigend op de schouder.

Nu lachte Dolf luid en verachtend op. „Maak u geen illusie . . . ik pas voor zoo'n bleek nonnetje."

't Was hem of hij in dien lach en die woorden het zinnelijk mooi van Lizzie verheerlijkte . . . en gelijk, in dadelijke ontleding, voelde hij ook het armzalige van die triomf. Hij voelde een wreedheid in zich tegen Fine . . . tegen alle vrouwen . . . een lust z'n eigen verlangen naar hen in smadende hoonminachting kapot te slaan.

Tante, nog iets zeggend dat ie niet verstond, trok af. Z'n moeder zou haar uitlaten.

Hij bleef alleen . . . .

Bah, hoe had ie toch om een vrouw zoo kunnen lijden . . . wat een kwajongen was ie geweest toen ie Lizzie scènes maakte omdat ze 't geestelijk verlangen in hem niet begreep. Begreep een vrouw dat wel ooit. Vrouwen waren immers als poesen, die niet anders verlangden dan een goed leventje en om gestreeld te worden . . . en die 't mooiste kopjes geven en tegen je opvleien zoolang ze je hand nog niet op hun zachte velletjes hebben gevoeld.

Een stommeling was ie geweest dat ie haar niet genomen had, zooals een vrouw wil genomen zijn. Naast je . . . als een prullig luxe voorwerp, dat je amuseert . . . waar je met plezier naar kijken kunt, maar dat het kapot smijten nog niet waard is.

En wat belette hem die stommiteit weer goed te maken. Hij kon toch waarachtig nog wel tegen zoo'n ouwen kerel op. Hij moest maar eens brutaal zijn. Dat weifelend bescheidene had hem altijd parten gespeeld. Hij moest op haar afstappen . . . doen of er niets gebeurd was . . . lachen en flirten . . . en van een goeie betrekking spreken. En als dan die meneer geen millionair was . . . zou 't niet lang duren of hij mocht weer z'n hand ophouden . . . en hij twijfelde niet . . . als een snorrend poesje zou ze kopjes geven. . . .

Hij lachte, met smadelijk vertrokken mond, maar van binnen brandde de haat tegen het vlei-zachte en lieve, dat, streelend begonnen, z'n vertrouwen had terneergegeeseld. . . .

Z'n moeder was in de kamer teruggekomen en begon nu de tafel te dekken. Hij dook weg achter een snel opgenomen krant, en in z'n verbittering spon z'n vrouw-verachting zich tot een web van pessimisme uit. . . . Z'n moeder ook, z'n moeder die nu zoo rustig en vredig leefde, zoo niets anders wen-

schend dan een geldelijke onbezorgdheid, wat had ze ooit z'n vader gegeven, om die levenslange verzorging te verdienen. Z'n huishouding had ze gedaan . . . en gemopperd als-ie met vuile voeten binnenkwam . . . en getreurd in een nette rouwjapon . . . toen hij begraven werd. — Maar liefde. . . .

Hoe duidelijk wist hij nog haar kille afwijking van z'n steeds liefde-zoekende hartelijkheid, haar geïrriteerde stem, die van dergelijke flauwiteiten verschoond zocht te blijven. . . . Wat was ze ooit voor hem als vrouw geweest, „Een blok ijs . . . een gevoelloos stuk steen", had-ie z'n vader eens in een twist hooren zeggen. . . . Dat was hem altijd bijgebleven . . . zoo rauw . . . zoo wanhopend had het geklonken. . . . En nu. . . . Nu was ze voor de wereld en zich-zelf de nette fatsoenlijke dame . . . zich van geen schuld bewust. . . . De onberispelijke degelijke huisvrouw. . . . De vrouwverachting overvloeide hem in een golf van weerzin.

Onder de koffie betrapte hij zich er op dat-ie met tartende oogen z'n moeder fixeerde, haar tot opkijken dwingend . . . om dan z'n hoon . . . z'n verachting haar tegen te slaan. Zij sprak als gewoonlijk . . . van allerlei vage dingen . . . over 't boek dat ze las . . . tante Geertje. Hij antwoordde weinig en liet haar stem aan hem voorbijgaan. . . .

Na de koffie liep Leusden, een kennis uit z'n schooltijd, bij hem op. Hij moest Dolf iets vragen over een réunie. Ze hadden indertijd afgesproken, dat hun club iedere tien jaar vergaderen zou . . . en nu was 't gauw de tijd er van. . . . Dolf zei, dat-ie er niet veel lust in had. . . . Je sprak zulke dingen als jongens af . . . maar je ontgroeide mekaar zoo. De kalme, leuke Leusden zat hem met den lach van z'n oogen aan te kijken. „Jij was er indertijd anders het sterkste voor."

„Och ja, als jongen," zei Dolf, „maar wat geeft 't nou . . . je ziet mekaar even . . . en je verdwijnt weer."

Leusden vond hem ongekend zwartgallig. Hij bedoelde ook niet een tamme vergadering. Hij wou er een flinke fuif van hebben.

Dolf zei dat ie 't best vond. . . . Ze zochten samen adressen op . . . spraken over de lui. . . .

„Als Bosman maar komt," twijfelde Leusden, „zoo'n deftig behoudend predikant."

„Ben, o ja natuurlijk."

Ben Bosman was indertijd de eenige jongen met wie Dolf echt bevriend was geweest. Ben was een jonge dweper, een vurig idealist, die hem, den stillere, tot laaiend enthousiasme had aangevuurd. En er was in Dolf een lichte bitterheid gekomen toen hij zijn vroegeren vriend als een eerwaardig predikant had teruggevonden, in wien de wilde hervormersdrang tot een vredige priesterberusting was vereffend.

Leusden vroeg of hij al wist dat Ben hier gauw zou preeken. Nee . . . Dolf wist van niets. Leusden vertelde dat er een heele boel van z'n kennissen luisteren gingen . . . lui die anders nooit in de kerk kwamen. . . . Dolf beloofde ook te komen.

Toen stond Leusden op: hij moest naar z'n kantoor. Dolf zou met hem oploopen, hij had lust een stevige wandeling te maken.

Het gemoedelijke, opgewekte praten van Leusden had hem wat kalmer gemaakt. Leusden vroeg, waarom hij toch zoo weinig van zich merken liet. 's Middags tegen vijven kwamen ze meest in Centraal. Dolf moest ook eens komen. Dolf beloofde het; en met een stevigen handdruk, een weer oplevende vertrouwelijkheid, zeien ze mekaar goeiendag. 't Laatste wat Dolf hoorde, was Leusden's forsch-gemoedelijke stem, die in quasi-boosheid uitvoer tegen een klein bediendetje, dat hem in de vestibule van 't kantoor tegen het lijf liep.

Met een lachje om dat echt Leusdensche lawaai ging Dolf verder de stille straten in. . . . Type toch, die Leusden, altijd opgewekt. De vent vroeg niet meer dan een goed leven, een avondje met een meisje uit. . . . Zou Leusden werkelijk tevreden zijn . . . zóó te leven en te sterven wenschen. . . . Och welnee . . . iedere man verlangde, diep in zich, naar een ander en beter geluk. . . . Dat alles was toch maar surrogaat.

Het begon in de heerlijke, sterke winterkou, in den scherp soms even voorbijsnijdenden wind langs z'n ooren, al veel rustiger in z'n hoofd te worden. Z'n lichaam voelde hij, krachtig opgericht, door de leeg-stille straten

gaan.... Hier en daar was 't bewegen van een kind, dat als een onhandige kip, waggelend de straat overstak... en een dreigende moederstem, die het snauwend terug riep. Uit de opene deur van de armoedige huizen lauwde een duffige lucht hem tegen. En gore vrouwen met armelijk versjouwde gezichten, waar de haren stoffig langs slierten, riepen mekaar wat toe.... Of hier en daar leunden er een paar, de armen over de slappe borst, in luie praathouding tegen de deurpost... en kakelden met schorre lachjes en zware, als zorgensmoede stemmen.... Hoe had hij eens bij 't zien van die verstompte werkgezichten, bij 't hooren van die snauwende moederstemmen, die kinderen tot zich terug dreigden, een machtige wil in zich gevoeld, dit alles door z'n geloovend enthousiasme te helpen verbeteren. Hoe was hij werkelijk een waarachtig overtuigd socialist geweest. En nu.... O ja, zeker, hij hoorde tot de partij... hij liep nog wel eens naar de vergadering, maar hij was zoo bezadigd wijs en kalm geworden. Het was geen begeesterend geloven, geen dronken gedroom van al-wereldgeluk meer, maar een gematigd en kalmpjes aan lid zijn van den bond... één van de velen.... Zonder 't zich gezegd te hebben was hij den kant van buiten opgedwaald... en met een gevoel van verwantschap... omving hem de roepende eenzaamheid van de wijde hei... en de in de verte tegen het starre luchtblauw diep groenende dennengroepen.

De smalle landweg, hier en daar wit bevroren, bleekte als een grijze, eindelooze streep door de vaal-verbruinde hei. Een enkele maal, in de wazing van de verte, steeg een zwarte wintervogel op, loom wiekend met z'n zacht slaande vleugelen....

Uit de weinige huisjes, eenzaam verspreid, wolkte langzaam-aan wat dof-grijze rook omhoog....

Om hem, aan alle kanten, sloot de eenzaamheid....

Lang liep hij zoo, het hoofd verlangend op in den vredigen dag, z'n ooren de enkele eenzaamheids-klanken drinkend....

En z'n klein, bittere gedachten van dien morgen verwerden tot een stillen weemoed. Het oude goedheidsverlangen, het diepe en ernstige, sloeg in hem omhoog als een zegevierende geloofs-vlam....

Het lange, snelle loopen, de vermoeidheid van z'n lichaam voelde hij als een verademing. Hij kreeg lust dit meer te doen Als 't zoo in je stormde, de natuur en eenzaamheid te zoeken. Menschen kunnen elkander geen blijvende troost geven....

Hij moest even stilblijven en terzijde wijken voor een troepje koeien. De schonkige, logge beesten sjokten met een traag verzetten van pooten, hun doezig-domme oogen starrend in wezenloozen blik, hun zware koppen suffig naar omlaag....

De boer, de stok hem naslepend over de grond, mompelde een „goeien dag" tusschen zijn om de pijp genepen lippen....

In dat stilstaan voelde Dolf dat hij moe was van 't ongewone loopen. Hij kon wel wat gaan rusten in de boerenherberg in 't dennenboschje. Je had daar een prachtig uitzicht over de hei... Nog een klein eindje had ie te loopen... Tusschen de groene dennen hief, dof-bruin, de herberg het rieten dak omhoog. Hij duwde de groene deur naar binnen. Er was niemand. De bruine tafeltjes stonden leeg langs de muren....

Vermoeid zonk hij neer op een stoel, in 't hoekje bij 't raam. Z'n rug gesteund tegen een oude roodbruine kast. Hij bestelde den jongen boer, die hem vragen kwam, een kop thee....

Door het kleine, in ruitjes-verdeelde raampje bleef hij uitkijken over de verre, zich in eindeloosheid verliezende hei....

En terwijl hij zoo zat, 't hoofd op de hand gesteund, de oogen in gedachten in de eenzaamheid heenstarend, herdacht hij, met een goed-willende verteedering dat alles wat hij over Lizzie had gehoord....

En een broederlijke bezorgdheid, een angst voor haar toekomst voelde hij nu in zich wellen. Een groot meelij als om een kind, dat zich in opzettelijken onwil, pijn heeft gedaan....

Hij knikte zwijgend toen de jonge boer de kop bij hem neerzette....

O, als hij 't nu in zijn macht had het alles weer goed te maken. Als hij eens wreed

voor haar was geweest, te veel had geëischt... en zij, in de donkere leegte der toekomst starend, de eerst geboden steun angstig omgrepen had. Zij was zoo jong nog toen. Zoo onbezonnen wild en jong Het moest nu alles terecht komen. Als zij ongelukkig was, dan zou hij haar immers beschermen, dan was z'n altijd wakende liefde, als een wijde en eeuwige bescherming waarin zij veilig vluchten kon... En nieuwe verlangens, van stil huiselijk geluk, verzoenende levensvrede, doordroomden hem....

De jonge boer kwam een praatje maken... over 't weer, 't vee. Dolf dronk z'n thee op, betaalde, en in rustige levensvoeling, een beloftevolle voldaanheid, wandelde hij terug in den aangrauwenden avond.

Toen hij thuis kwam vond hij een brief van Ben Bosman. Z'n vroegere vriend schreef, in een warme klank van hartelijkheid, dat hij die Zondag in hun stadje zou komen preeken Dat ie plan had den verderen Zondag bij Dolf door te brengen. want ze waren toch te goeie vrienden geweest om deze gelegenheid zoo voorbij te laten gaan. Dolf wist zeker zelf ook wel hoe weinig er anders van vriendenbezoeken kwam. Hij zou na kerk bij hun komen koffiedrinken.

Daar was in die brief een oude klank van hartelijkheid, en Dolf had dat witte blaadje met een lang niet gekend gevoel van warmte al maar bekeken. Hij was er mee bij zijn schrijftafel gaan zitten, om 't nog eens goed over te lezen. Ja hoor, 't stond er. Dat was toch hartelijk, hè!....

Hij begon al plannen te beramen... en ging met z'n moeder bespreken dat Ben komen zou, en of zij wou zorgen dat alles gezellig was... Hij bleef den heelen dag natuurlijk....

Die restende dagen van de week leefde hij in steeds groeiend verlangen Lizzie weer te zien Hij betrapte er zich op, den kant van haar huis op te dwalen, als vroeger in z'n jongensverliefdheid.

Maar 't groote huis kantte zich. met z'n leege venster, tegen zijn verlangenden blik als een zwijgende vijandelijkheid... Hij hoorde ook een enkele maal bij kennissen haar naam, en steeds in den zelfden toon van minachting en verwondering over haar verloving. Dan voelde hij in zich een oneindige toewijding tot haar uitgaan... een wil het alles op zich te nemen... haar dwaasheid tot de zijne te maken....

Maar geen van die dagen zag hij haar.

(Wordt vervolgd).

PETITE-COUSINE *)

DOOR

HERMAN TEIRLINCK.

Toen mijnheer Serjanszoon vernam, dat zijn Onkel Sooi een dagje bij hem kwam doorbrengen in gezelschap van Petite-Cousine, liep hij de stad rond om wat speelgoed te koopen voor het kind.

Hoewel mijnheer Serjanszoon lang niet jong meer was, had hij nog een oom in leven, die weinig ouder was dan hijzelf en die, eenige jaren geleden, in Antwerpen eene jeugdige weduwe had gehuwd. Deze vrouw van wonderbare schoonheid had een kind, dat lief was als de prille dag en dat door mijnheer Serjanszoon Petite-Cousine werd genoemd. De echtgenoote van Onkel Sooi was gauw gestorven, hetgeen niet zoo jammer was als dit op eerste zicht wel voorkomt, want ze bedroog haar man met een vaandricht der Groene Lansiers binst de casernedagen, en met een majordoom der Regentie ten anderen tijd.

Op een Woensdag, in vollen zomer, ontving mijnheer Serjanszoon de tijding, dat Onkel Sooi, met Petite-Cousine op weg naar Parijs, den Donderdag bij hem zoude ombrengen ter verpoozing. Hij was zeer in zijn schik met dit onverwachtsch bezoek. Hij gaf aan Filmeene, de keukenmeid, overvloedige orders en hield met zijn kat Huplinck een eigenaardig gesprek, waarbij bleek, dat hij de komende gebeurtenis alleraardigst vond.

Met vroolijken tred kuierde hij om de stad en in zijne gepeinzen draaide hij allerhande plannen, die, nauwelijks beraamd, in blauwe

*) Uit: *Mijnheer Serjanszoon, orator*, te verschijnen bij C. A. J. van Dishoeck, in 't voorjaar.

dampen vervlogen. En wat hij voor Petite-Cousine koopen zou, daar had hij niet het minste idee van, maar 't werd een feeste, die de kleine toekomst vulde gelijk een kermislucht met bonte vlaggetjes. Op tien drempels van winkels stond hij beurtelings, en telkens bedacht hij zich, glimlachte onnoozel en trok verder. De uitstalling van een poppenhuis deed hem eindelijk tot eene beslissing overgaan. Hij trad binnen.

Nu kreeg hij zijn handen vol, wilde alles zien om goede keus te doen, betastte de wassen popjes en hunne prachtige kleeren van brocatel, van zijde en van satijn. Hij knikte die onveranderlijke gezichtjes tegen en had weldra zelf een groot, een kinderlijk vermaak in al die doening van poesjenellen en marionnetten. De winkelier, een dik ventje met een leuk hoofd, legde een goddelijk geduld aan den dag en mijnheer Serjanszoon scheen waarlijk van deze brave verdraagzaamheid misbruik te maken. Hij wilde over alles ingelicht zijn. Kon die daar, met haar gele fanfiolen, papa en mama zeggen? Hij trok aan het verguld touwtje en luisterde met welbehagen naar het pieperig stemmetje herhaaldelijk. En die andere, sliep ze als men ze neerlei? Inderdaad. Hij beproefde het voor eigen pleizier. Maar de schoonste was, docht hem, eene groote pop met porseleinen tandjes. Ze lachte daarmee, dat het een lust was. Hij nam ze in zijne handen en ging er mede voor de vensterruit staan, in 't vollelicht.

— Als deze nu maar wat kunstjes kan, of zóó, dacht hij.

Hij draaide ze voorzichtig om en om onder de zon. Ze droeg eene robe parée naar Fransche mode, gelijk de grootste dames, falbalas met echte blonde, en een jurkje van glanzend taf, bestoken met theeblonde mosroosjes. Haar kopje was met hoogen poef getooid, waarover blauwe linten drie mauve pompoenen vaststrikten. Een moesje trilde op hare linkerwang.

— En, vroeg mijnheer Serganszoon, wat doet ze zooal? Ze doet toch wel iets, hoop ik?

Het hoofd van den winkelier kreeg een blos van glorie. Zwijgend nam hij de pop, wond met een onzichtbaar sleuteltje een ratelend raderwerk op en zette toen de pop recht op het vlakke blad van den toog. Ze bleef zoo een tikje staan, werd daarna door een klein schokkend leven bewogen, deed permintelijk eenige stapjes en, op de beleefdste wijs, een trage reverentie, zeggende:

— 'Onjour, ma-ame, 'omment 'ous 'ortez-'ous?

Het was een wonder. Mijnheer Serjanszoon verklaarde dat hij geen andere dan deze pop zou koopen, en zijn besluit scheen zoo onomstootbaar, dat het leuke poppenventje niet aarzelde, tegenover een zoo beslist oudmensch, den prijs te dobbelen, ter vergoeding voor zijne groote dienstwilligheid. Mijnheer Serjanszoon betaalde zonder klagen. Hij deed het speelgoed in een witte doos bergen en, terwijl de winkelier al pratend er roode touwtjes rond snoerde, keek hij voldaan uit naar de zonstralende straat. Alzoo bemerkte hij het gretig gezichtje van een arm kind, gedrukt tegen de lage ruiten van het venster en gulzig starend naar al het kleurig feestgedoe. Hij peinsde:

— Gij, oogjes vol vuur, och arme! hebt de reverentie van dat dametje gezien....

Hij voelde een aandoenlijk ongemak en wendde zich om. Met angst voor zijne opwellende deernis dacht hij aan Petite-Cousine en, ofschoon hij in zijn hart het recht zag van dat andere meisje, hij voltooide zonder berouw de bewerking van Petite-Cousine's vreugd.

Hij kwam thuis binnen, gelijk een lach, mede met een zonnestraal die op de deur te wachten lag tot men openen zou. De geheele achternoen werd aan beproevingen van 't popjesbedrijf besteed en na het souper moest Filmeene mede den heerlijken koop bezien en bewonderen.

De Donderdag was een schoone dag. Te half-elf in den morgen stond een huurrijtuig vóor het tuinhek stil en mijnheer Serjanszoon ging zelf het portaal door tot op de hooge stoep, waar hij, in zijn violetten kamerrok, huiselijk en blij-kijkend te wachten stond. Hij zag Filmeen de koets openen en zorgzaam den ouden Onkel helpen, die, naar het scheen, al meer en meer door flerecijn was aangetast. Hij juichte zachtjes:

— Welkom!... Welkom!...

Terwijl Onkel Sooi gelijk een thoopzakkende

kleerbussel in de gouden klaarte werd neergezet. Maar onbeschrijfelijk is het gevoel, dat mijnheer Serjanszoon overviel, als hij, kort daarop eene lieve dame zag uit het rijtuig wippen. Ze was in lichte reis-jaket en hare fladderende rokken sloegen over de liefelijkste voetjes van de wereld. Haar gelaat blonk als een door zon aangehitste perzik en heur roodgouden haar, dik en lokkend, vloeide rijkelijk onder een hoedje van roode sleutelbloemen omlaag. Het was Petite-Cousine. Mijnheer Serjanszoon mummelde idioot:

— Het is Petite-Cousine! . . .

Hij schaamde zich over zijn violette kamerjapon. Hij schaamde zich over zijn gansche potsierlijke houding. Hij schaamde zich, dat hij op de stoep stond, gelijk een oudbakken jichtlijder, die niet eens meer zijne uitgenoodigden kon ontvangen en door baai, duffel of flanel belet werd galant te zijn. Zijn toestand werd geheel ondragelijk, wanneer Petite-Cousine aan kwam huppelen en luid lachend omtrippelde langs den ronden vijverkom, waarbinnen de klare kleuren van haar kleed brokkelden in rappe veelvervigheid. Ze riep:

— Hee! cousin! . . . wat ziet gij er stil uit!

Zij had voor mijnheer Serjanszoons niets ergens kunnen zeggen. Het woord s t i l was een verzoetende uitdrukking, waarvan de beleefdheid hem kwelde als een scheldvloek. Hij lachte nochtans om zijn spijt te verbergen en hij opende zijne armen, daar Petite-Cousine hem met fijn geruisch van kleeren om den hals gevallen was.

Bij het eetmaal, dat naast het groote salon in de zonnige verandah werd opgediend, kon hij niet aan zijn lust weerstaan om wat over den ouderdom van dat ongelooflijk meisje te vernemen. Onkel Sooi wilde haar zeventien meijaren toestaan, waarbij hij, gezien zijne uiterste nauwkeurigheid, drie maanden en elf dagen voegde. Mijnheer Serjanszoon blikte een poosje zwijgend naar de blauwe glycineklokjes, dewelke over het houtwerk der verandah tusschen 't groene loof en het gouden geluchte belden, en toen bedacht hij dat zes jaren gesleten waren sinds hij in Antwerpen bij Onkel Sooi kwam. Hij had er zich niet aan verwacht dat Petite-Cousine zou groeien in den tijd, gelijk een jong veulen in de weide. Daarom sprak hij:

— Mijn kind, de dagen zijn mij voorbijgeloopen. Ik ben achtergebleven met een klein meisje, blondgelokt en dartel. . . . Het is verleden. Ik ben verleden, dit voel ik wel. Wees mij dus genadig, en laat mij in overvloed genieten van hetgeen de zomer mij brengt: bloemen uit knopjes ontloken en eene jonge vrouw, gewekt uit de sprookjes van den tijd. Ik dank dezen toovenaar, hoewel hij mijn hoofd reeds verzilvert met gevaarlijke draden en mijne toekomst al nauwer saamkrimpt in het gefrons van mijn gelaat. Zult gij nog wat olijven gebruiken, Petite-Cousine?

— Merci, merci, mon cousin.

Mijnheer Serjanszoon sprak niet van de pop. Hij had druk te doen met de eischen van eene conversatie, waaraan hij zich niet verwacht had en moest bovendien eene noodzakelijke belangstelling toonen in het flerecijn van zijn oom. Deze was dikwijls bezig met de beschrijving van kwalen en medicijnen, en voor beide bad hij zijn neef dat hij zou op zijne hoede zijn. Mijnheer Serjanszoon willigde zijne raden verduldig in en wierp soms naar Petite-Cousine een blik die beteekenen moest:

— Hee! Hee! wij hebben nog tijd eer we ons om oùwmannetjesziekten zullen bekommeren . . .

En telkens voelde hij dat het jong uitzicht van zulke houding niet strookte met de stille gemoedelijkheid van zijn violetten rok Het nagerecht bracht hem op het idee van een uitstapje:

— Brabant, zei hij, is het land der fijne gewassen. Gij moogt niet van hier weg, zonder het beeld van al dat teer en verschillig groen, tonen van groote klaarte dooreengeweefd met de schranderheid der volmaaktste symfonieën. Het weer is zoet. Het licht is uitmuntend en ik weet wandelingen die verrukkelijk zijn.

Men besloot zich naar dien wenk te gedragen en Oom Sooi, die op een zilver bordje peuterde aan geconfijte mirabellen, verklaarde dat hij niet meedeed maar gewillig thuis zou blijven. Hij had nog wat per brief te beredderen en ievers een pleister te leggen, wat hij best met behulp van Filmeene kon doen. Mijnheer Serjanszoon drong aan, opdat hij zou meerijden, en Petite-Cousine zeide dan:

— Laissez!... Hij zal 't toch niet doen. Hij is zoo fluks uitgeput! Zijt ge niet, pà?

Ze lachte, wierp de bruine sluts van een hazelnoot over het hoofd van Onkel Sooi en gaf, zoo ineens, haar voornemen te kennen om te zingen. Dit bracht vooraf aanleiding tot een rap gesprek, waarbij mijnheer Serjanszoon vernam dat Petite-Cousine eigenlijk naar Parijs ging met zeer bepaalde inzichten. Hij schrok onwillekeurig als hij te wete kwam dat zij alginder in het conservatorium onder muziekale leiding van een zekeren monsieur Alvarèz wilde studeeren, en dat Onkel Sooi met het plan geheel ingenomen was. Wanneer Petite-Cousine echter naderhand in het salon vóór de clavecimbel zat en een liedje zong, zoodat de lucht met kristallen vogeltjes omfladderd scheen, begreep hij dat zij niet onbezonnen deed en was hij zelf geneigd haar met hare vreemde vooruitzichten geluk te wenschen. Hij leunde achterover in zijn rieten stoel en luisterde met welbehagen: zijn hoofd kwam vol met een wereld van klanken, die altegare dooreen zweefden en soms twinkelden gelijk een spel van druppende parels. De clavecimbel had zeldzame geluiden, versierde met uitgelezen en brooze snaargetokkel de hangende toonen der stem.

Hij ging naderhand naast Petite-Cousine om de bladzijden der partituur te draaien en, zoo dicht bij haar, snoof hij zachtjes de fijne walmen van een kostbaren tuberoosgeur, die over hare blonde lokken steeg. Ze zong een klein klingelend aria uit Mozart's Betooverde Fijfel; — het lauwe salon, zwaar van tapijten en gordijnen, zette rond de vergulde lakpanneelen van 't klavier, het lichte leven van eene vreemde muziekdoos aan. Het bedwelmde mijnheer Serjanszoon en de breede panden van zijn lange kamerjas beefden tegen zijne kuiten.

— Petite-Cousine, fluisterde hij, gij brengt in mijn stille huis een licht vol mirakelen. Uw zang is hier als het verblindend gestraal van een duizendarmigen kroonluchter, bezet met diamanten snoeren en behangen met spiegeltjes van smaragden en robijnen. Waarlijk, gij betoovert de lucht, waar gij ademt, en gij lijkt mij die rozige Godin te zijn, dewelke uit de afgronden der groenduistere zee gestegen, met welluidende schuimbellen het klaargeworden azuur bespat.

Ze zweeg plots en keek verwonderd op naar hem. Ze zag zijn goeden glimlach en stond ernstig recht, traag opgaande naar de verandah. Daar wendde ze zich oolijk om, legde geheimzinnig een vinger over hare lippen en wees met de andere hand naar Onkel Sooi, die suf-knikkend te slapen zat.

Mijnheer Serjanszoon maakte gebruik van de gelegenheid die zich voordeed, om naar zijn slaapkamer te vluchten en zijn dwaas violette kleed te verwisselen met een degelijker ekwipagie. Hij bestormde seffens de kasten en laden, zocht zijne beste kleeren en had veel werk met kleur-harmoniën van dasjes, vestbloemen en kousen. Hij stond eindelijk in heerlijke staatsie voor den hoogen psycheespiegel en hield zijn eigen een keurige toespraak voor.

— Ha sa! zei hij, zijne armen reikend en de kanten hemdlobben schuddend die uit zijne zwart-purperen mouwen hingen, van welke gril der wispelturige schiksels zijt gij, mijnheer, het spel? En wat zijt gij voornemens te doen, nu gij daar staat als een zondagskind, de handen vol met de rijkelijkste gunsten en voorts beladen met de weelde eener blinde Fortuin? Ik raad het, mijnheer: gij wilt uzelven over eigen inzichten bedriegen. Gij zoekt een uitvluchtsel voor uw moeilijke bekentenis en een toeverlaat, waar gij uwe oolijke plannen bergen kunt. Gij zoekt dit te vergeefs, mijnheer! Ik zeg het u: te vergeefs!

Mijnheer Serjanszoon werd waarlijk aanmatigend en rondde zijn borst. Zijne oogen glansden.

— Mijnheer, hernam hij, gij zult uwe ikzucht matigen en temperen de besluiten van eene philosophie, die niet volstaat om in lateren tijd uw geweten te bedaren. Het huidig oogenblik is niet het eenig zijn. Vrees dat de beelden van een verdacht verleden de dagen overschaduwen, die komen moeten. Vrees uzelven in de toekomst, mijnheer!... Dit meisje is schoon. Zij kan met eerbied bewonderd worden, vergeet dit niet. Zult gij het vertrouwen misbruiken van een ongewapenden oom? Hij raadt niet de roekeloosheid van uwe lusten en geeft aan uwe

instinkten over, die hij eerbaar waant, de onschuld van eene jonge vrouw — een kind nog, heerlijke vrucht van eene nauwkeurige opvoeding. Schaam u, mijnheer, als gij zinnens zijt in uwe geheime gepeinzen de rust van een grijsaard te verraden en de argeloosheid van eene maagd.

Zeer tevreden over den aard van deze vermaningen ging hij, de kamer verlatend, zijne pracht vertoonen in de verandah.

* * *

Mijnheer Serjanszoon zat nevens zijn nichtje in de geleende tilbury van mijnheer Daubrecourt-Sart, zijn vriend. Petite-Cousine was een blozend leven in de volle zon. Ze mende zelf en de oranje groom die ruggewaarts achteraan zat op een neergelaten bankje, scheen uit het rijtuig te hangen. De dag flikkerde geweldig op zijne koperen knoppen en op de gouden borduursels van zijn lakeisteek. Hij sprak niet, hij roerde niet, hij ademde niet, hij scheen een rustend voorwerp van mogelijke bruikbaarheid.

Mijnheer Serjanszoon was nochtans zeer voorzichtig in het gesprek dat hij met Petite-Cousine voerde op het geschok der wielen en de wiegeling der veerbanden. Hij wees den weg, de schoone hoekjes van het landschap, dat in den overvloedigen zomer lag. Hij wuifde daarbij langzaam met zijn geelgeschoeide handen of stak de gouden appel van zijn rotting uit over den zwart-glimmenden rug van het paard. Ze reden naar Zeven-Born over Stalle, Dworp en Rhode. Petite-Cousine zeer kranig vooraan op den kleinen bok, hield stevig de gespannen teugels en deed soms een lichte zweep klinksnoeren in de lucht.

In het dal van Verrewinkel had mijnheer Serjanszoon een eigenaardig voorstel: men zou voor een tijdje de koets overlaten aan den oranje groom en te voet het Verrewinkelbosch door wandelen. Hij was, bij de beschrijving van al de treffende redenen, waarmede hij zijn voorstel staafde, aarzelend en verlegen en zijn ongemak nam toe terwijl Petite-Cousine, plots het paard stil-houdend, hem lang en navorschend toekeek. Ze sprak niet en bleef hare rechte blikken aanstooten tegen zijn weifelend voorhoofd.

— Inderdaad, zei ze eindelijk, ge hebt gelijk, cousin. Nous ferons à pied la promenade.

En ze gingen.

De vallei was wijd en baadde in het poeierige zonnelicht. Het licht vloeide in fijn gestuif, wendde blauwdampig om de bolle boomenkruinen en vleide zich uit als een luie lichte stroom over de groene, in grijsgroen wegkleurende weiden. Men hoorde langs den weg het bokkespringend zilverpraatje van de Merelbeek en men raadde hare klinkende tonge, die over keien en brankwortels sloeg.

Tot aan den ingang van het bosch zweeg in beschaamd gemijmer mijnheer Serjanszoon. Onder den eersten beuk bleef hij staan, vatte de hand van Petite-Cousine en, met een schoon gebaar van zijne oogen en armen het heele dal omvattend, sprak:

— Gij ziet het, mijn kind. Daar ligt een uitzicht van het teedere Brabant. Hoe wiegt de vallei, hoe vertoont zij wezenlijk, roerend in hare levende lenden, eene merkwaardige cadens, en hoe soepel is deze beweging! In het aanschijn van zulk spektakel denk ik aan een van die wonderbare duitsche dansen, in drie tijden en één klemtoon. De klemtoon ronkt onderaan en aanhoudend van den beginne tot het einde van elke maat, en daarop balanseert een lenige voois, zachtzwierend en licht getoetst. Zoo is het dal, in kleuren en gedaante, een vals van lijnen en melodische schakeeringen. Het spijt mij, Petite-Cousine, dat ik mij niet beter uitdrukken kan.

Ze drongen in het groengloeiende woud. De oude boomen hieven hunne knoestige wortels uit den bemosten grond en staken statig, daarhooge, hunne dikke tronken tot aan het zangerige gewelf van takken en loof. De dag had hier onder een stiller voorkomen en het zonnelicht, geteemst in 't getwijg, bescheen al die ruischende reuzen met een mauve straling, die scheen tot binnen de dingen en wezens te dringen waar ze een zelfstandig, traagbedrijvig leven werd. Het diepe woud gloeide groen en zonderling. Een onduidelijk geluid voer er en leek somtewijlen een ver choraal van menschenstemmen

Daarbinnen tjieperden en fijfelden de vogels.

Petite-Cousine zei:

— Ik voel me hier zoo bang, zoo nietig....

De vreemde gewassen rezen allentwege roerloos en geheimzinnig. Ongemeene dieren waren in de struiken verborgen.

— Petite-Cousine, sprak mijnheer Serjanszoon, hier is de tempel vol mysteriën en het verwondert mij niet dat gij u hier angstig voelt. De groote praktijken der natuur benauwen, want wij, kleine menschjes, kind, hebben met middeltjes van verwaande kunst de natuur vervormt in onze handen. Wij hebben onzen geest verwijderd van haar om hem te stellen in de beoefening van bovenzinnelijke vaardigheden. Wij kunnen haar dus niet meer lief hebben en vereeren en zij verschrikt ons nu, gelijk eene moeder voorzeker hare kinderen verschrikt die haar verloochend hebben. In het woud, Petite-Cousine, gebeurt het mysterie der natuur en niets kan haar storen in hare kerk van stilte, zoodat wij hier seffens verveerde vreemdelingen zijn. Zie! eene zware macht van liefde hangt in de ruimte. De varens spreidden hunne fijn-bekante bladeren uit en maken tuilen in het mos. Het kleiner plantsoen woekert onderaan en overal springen de bloemen, teekens der beminnelijke extase. Hoort gij onder sekrete koepels het reede zaad uit drooge kelken heinde en omme tikkelen? Het eiloof klimt langs de sombere kolommen van dezen tempel vol schroeiende verzuchting en liefderijk genot. Maar daarboven en daar onder, op den grond en in de kruinen, wat krioelend leven, wat een heerlijk toornooi van verlangens, wat een ontzaglijk minnespel is daar niet aan den gang! De vinken, de meesen, de wipsteerten en zwartkoppen, de roodborsten, wielewalen en koningskens, al dat luttel gepeupel, scherpgebekt en lichtgevlerkt, al de tierelierders van het bosch, al de wimpelspringers en twijgdansers, al dat joepgedoe en fluitersvolk — hoort gij ze twisten en tateren, hoort gij ze hunne lusten uitslaan, elk naar zijn maniere, zat van begeerte en bedwelmd van levensoverdaad? Straks zijn ze moe of gestild en dan rijst in den vredigen nanoen een tweezang van verliefde merels. Straks komt hier de fluweelen avond en dan klaroent de koekoek met heimelijken dubbeltoon, den aftocht van den dag. Straks, Petite-Cousine, lonken door de blarendikte de sterren van den nacht, en dan spreekt in de wijde stilte de hoogpriester van het tooverige woudpaleis, de nachtegaal met zijn kristallen tongslag en zijn zoetgevooisde dichterlijkheid. Chimerisch glimmen de oogen van den bruinen uil, die op zijn eiken zetelrug met vroomheid zit te luisteren. En grootsch, traag-schuivend, sliert door de duistere hal de wind, zwellend zonder toorn zijne onzichtbare kaken... Ha! Petite-Cousine, het is, ik verzeker u, eene aangrijpende plechtigheid. Maar meer nog, meer roering nog, meer lijvenbedrijf is tallenkante werkzaam! Drie eekhoorntjes bijzen over de takken, wippen in de leegte en grabbelen naar malkanders staart. Een das luierikt tusschen twee hazelstruiken en overdenkt in zijn geest een klein minnehistorieken, zonder belang voor ons, en dat hij met welbehagen te gemoet ziet. Een koppel muishonden zitten eveneens onder een lagen beuk en wrijven hunne snuffelende snuitjes minzaam tegeneen. Wat vertellen zij, Petite-Cousine? Een dein wacht in de vespering en verzekert zich van de sierlijkheid zijner vormen en de nauwgezetheid van zijne zomertoilet in den spiegel van een rustige fonteine. Avondvlinders en zwartschildige ronkers schieten door de lucht. Zonderlinge spinnekoppen beramen binnen hare brooze webben het vreemste rendez-vous. Zes kevers zitten in een rondeken en tellen een onnoembaar getal, eer ze opvliegen. Een vreeslijke strijd is op handen tusschen legers van mieren, muggen, wormen en scorpioenen, terwijl een monsterachtig insekt met bruine kappe en schuwe plagiarisoogen, op een heuveltje, gelijk een houtige pater, een ondenkbaar gebed voorleest.... En zoo, Petite-Cousine, is het geweldige mysterie, waarvan de menschen verwijderd zijn. Zoo is de gebeurtenis van het heerlijke geluk-in-liefde, dat de menschen gevlucht hebben, als potsierlijke dweepers, op de schokkende ribben der Rossinante van eene zoogenoemde wetenschap. En gij vreest, mijn zoete kind, de duizelige waarheid van dit eenig geluk, omdat gij reeds uw aangezicht naar de droeve Logen der menschenmaat-

schappij hebt gewend... Maar laat ons wandelen, liefje, en geef mij uwe hand.

Zij deed het gewillig en nu gingen ze gelijk blijde kinderen, hunne handen tezaam op en neder wiegend, bij elken dubbelen stap. Ze spraken niet veel meer. Mijnheer Serjanszoon keek soms lang het stralende gelaat van het meisje aan, al gaande, en een onverklaarbaar gevoel kwam zijn hart beklemmen en, binnen zijne wangen, slagen kloppen van rappe koorts.

— Zijt ge niet vermoeid, Petite-Cousine, vroeg hij, wilt ge wat rusten?

— Neen, mon cousin, zei ze stil en haperend, en zij was verveerd dat hij aandringen zou.

Vlugger werd het licht. Ze naderden den uitgang van het bosch en voelden reeds de vollere klatering van de hel-luidende zon. Petite-Cousine bespiedde de komst van het open land. Het gouden daglicht was, in schuinsche vlekken, tusschen de boomstronken zichtbaar geworden. Spattingen van harde stralen schoten krachtig naar voren. Petite-Cousine stapte haastiger door en mijnheer Serjanszoon werd wel gewaar dat zij hare hand uit de zijne wilde trekken. Op den zoom van het bosch bleef ze staan, asemde zwaar en scheen verlicht van ongemeene kommernissen. Ze bloosde fel.

Dáar, in 't prachtig vuur van den Zomerdag, strekte zich het wijde landschap van Zeven-Born uit: de drie bolle heuvels bekransd met donkere dennebussels, de zeven vijperputten, gelijk zeven oogen van een reusachtig monsterhoofd, de gele zavels en de zandige wegen, de populierenreien en het diverse gewas.

— Dit is Zeven-Born, hernam mijnheer Serjanszoon, dit is nu, mijn kind, het volle wezen van Brabant. Ziet gij alweer de fijne intonatiën van verven, die honderd groenen en toch maar één groen, lenig moduleerend in honderd zijige glanzenspeelkens? O! hier heb ik zoo dikwijls, Petite-Cousine, de strijden bespied van den Wittebaard Winter en den goudbelokten Zomerheer!... Zet u op dezen zachten barm en stil de angstige blikkering van uwe groote oogen. Zijt ge benauwd? Ik zal u van Zeven-Born eens vertellen.

Ze zaten beiden en het gras was lauw. Een sprinkhaan krekeldè een eindje verder.

— Kijk hoe thans de heerlijke Zomerheer heerscht over de landen. Gij voelt de peis van zijn zegepraal en hij groeit kwistig in zijn rijkdom. Maar binnen weinige weken komen de herauten van Wittebaard Winter. Ze blazen in hunne koperen trompen, en 't gewaai ervan loeit over 't veld en de dorpen als een storm. Bang vergaderen over de zeven putten daar de piepende zwaluwen, wentelen door mekaar, tot ze in de woeste trompwinden een wolk zijn vol roerende stippels." Hee! roept de Zomerheer, gij hebt schoone te klaroenen, want 't is alles te vergeefs. Uw lawaai en zal maar de vogelen deeren! „En hij ziet de zwaluwenwolk heenvaren naar het Zuiden en schokschoudert zonder meer. Maar de vijvers van Zeven-Born verduisteren. Hij zelf, bedwelmd door het helsche trompgeschal, voelt floersens varen over zijne oogen en gaat elken avond vroeger naar bed. Dan klagen de dieren, de planten, de waterkens, dan gaat een groot gezucht op uit de aarde. De Zomerheer zegt: „Vreest niet, als ik wat langer slape, want ik zal het licht hangen over de boomen...." En hij hangt het gouden licht over de boomen, die worden gelijk paleizen van edel metaal en glanzen. Zoe-zoe-oê-oê! jagen de trompblazers en zij woelen over de bosschen, schudden de kruinen en bijten met groot gedruisch in het gebladerte. De ruimte wemelt van stervend loover, de orkaan zweept de gouden twijgen door de lucht. En dan, Petite-Cousine, komen de regenmannen. Ze spreidden hunne natte mouwen over den hemel en gieten hunne vaten uit. De Zomerheer is dronken van verwaandheid. Hij perst de druiven van zijn wijngaarden uit over zijn mond, en pinkoogt. „Houdt maar stek, zegt hij lui, 't is alles bombast... 't is alles ijdel!... ijdel!" En in de verte hoort men reeds het harnas rinkelen van Wittebaard Winter. In koetsen van het heerlijkste purper vleit de betooverde Zomerheer zijn illuziën en sluimert er, terwijl, op een wagen van sneeuw, de geweldige vijand zijne intrede doet. Hij zegeviert gemakkelijk en 's anderendaags kraakt eene korst ijs op de putten van Zeven Born.

Op dat oogenblik dacht mijnheer Serjanszoon dat hij 't werkelijk zoo had gezien en Petite-Cousine moest geen moeite doen om

hem te gelooven. Ze blikte over het Zomerland.

— Maanden heerscht hij alzoo, Petite-Cousine, hernam mijnheer Sirjanszoon, tot, op een zekeren tijd, de bedrogen Zomerheer tot bezinning komt. Wreed is nu de strijd, want spijt wakkert de woede aan van den Zonnevorst en schrik verdubbelt de kracht van Wittebaard Winter. In Maart steekt, als eene oorlogsverklaring, de Zomerheer de zilveren vlaggetjes uit der Lente en de duffe sneeuwmantel, waaronder de aarde stikt, versmelt. „Dat en zal niet!" schreeuwt Wittebaard en hij dikt de koude wolken en werpt knetterende hagelvlagen schuins naar den grond. Weer huilen de ontzette trompbazuiners, weer stormen ze en breken het verduldig gewas. Wat zij ook doen, de Zomer, met kalme sterkte, verwarmt hunnen adem. Botten zwellen op de takkneukels en eene zonderlinge beroerte klutst het water van de beken op. „Doemnis! vloekt de vermoeide Winter, gij zijt laf, jonker, en schiet van verre! Hop! wij sterven niet zonder wraak!" Hij doet een uiterst geweld, springt in 't gerammel van zijn koud harnas over de velden en uit zijn handen smijt hij, breed zwaaiend, de akelige orkanen. Het hemellicht verduistert, het is alsof permintelijk de Winter zegepralen zal. Een harde regen kletst op zijnen rug.... Maar dzim! daar breekt een zwaard van goud de dichtgestapelde wolken en plant zijne heete vuren in het land. Een lange klacht schreit uit in natte verten en, op wegdaverende donderwielen, ijlt de gebroken winterwagen naar den smid van het Noorden waar men hem op geen acht maanden vermaken zal. Lachend schijnt op zijn troon van Licht de struische Zomerheer en zoete maagden laten ten teeken van zijn zegepraal, wapperen op den helderen hemel de azuren vlag van vrede. Hee! nu groenen de boomen, en klokken de sleutelbloemen, nu knikt de weidekers en geurt de roze, nu juicht eene jonge bevolking en strengelen de leden dooreen in gebaren van Min — nu keeren, Petite-Cousine, de vlugge zwaluwen weder uit het vreemde land van ballingschap.

Hij zweeg, mijmerde even, fluisterde dan langzaam:

— Dat gebeurt daar rondom de putten van Zeven-Born. De puiten die er kraaien, zullen het u vertellen en, zoo zeker als ik het u zeg, zoo zeker heb ik 't gezien en beloerd, mijn kind, met eigen oogen....

Petite-Cousine antwoordde niet. Ze had getrild en hare neusvlerkjes roerden. Dan sloot ze halvelings hare mooie wimpers, zakte achterover en haar hoofdje rustte tegen mijnheer Serjanszoon's wang. Zijne arm omvatte haar teeder en een forsche gloed traande in zijne oogen. Niet meer wetend, niet meer denkend, boog hij zich over haar en kuste haar op haren mond.

— O Hemel! vezelde hij in heure jeukige haren, Petite-Cousine!... Petite-Cousine!...

En Petite-Cousine zeide, tegen zijn mond aan en met beide hare handjes op zijne borst:

— Gij zijt wel goed... gij zijt een dichter... ik ben zoo klein nevens u....

— Petite-Cousine! Petite-Cousine!...

Hij streelde haar, deed uitzinning, beefde van aandoening.

Petite-Cousine's blikken trilden in groene bussels van vuur. Het docht mijnheer Serjanszoon dat zij rees boven de aarde en op sublieme gronden stond. Zij stond in vervoering. Zij sprak:

— Nu vluchten van hier! Nu rennen over de velden, in vreemde landen, en gaan... gaan... nooit iets anders dan leven en gaan!...

Hij herkende hare stem haast niet. Hij beefde, wist niet langs welken kant hij aanvaarden moest de porseleinen schaal van het toeval. Hij klampte zich, om tijd te winnen, aan hare woorden, zong begeesterd haar na:

— Gaan!... o Gaan, Petite Cousine! Kent gij de wondere bedwelmingen van die reizen door 't Onbekende? Gaan in kleeren van vrijheid, en droomen zaaien langs de wegen!... Den blik in zonnen van Toekomst, hand in hand, op het rythme van onze eendere harten en gestuwd door de koorts van ons bloed, Petite-Cousine — gaan, gaan, zonder einde, wars van menschen en hunne ellendige welsprekendheid....

Hij voelde haar adem, en de tuberoosgeur betooverde zijne zinnen. Hij voelde haar zachte handje. Hij voelde de zotte begeerte van hare vlammende lippen....

— Ah! stamelde Petite-Cousine, je t'aime bien, va!...

En hij voelde ook dat een schitterende schaal van porselein (wat kon dat zijn?... wat kon dat zijn?...) moe van aanbieden hare wijnnatte randen wegmoefelde in misten....

Zij daalden in de vallei, vonden den oranje groom en de lichte tilbury, en keerden huiswaarts. Onkel Sooi stond in grooten angst naar hen te wachten en vreesde dat de postwagen al weg zou zijn.

Petite-Cousine vertrok gelijk ze gekomen was. Ze gaf aan mijnheer Serjanszoon hare hand en een tikje met haren rozenduim op zijnen neus. Ze lachte hem gul in het aangezicht en haar laatste woord was:

— C'est-y bête, mon Dieu!

Zoo, blikkend op zijn ouderdom, liet zij mijnheer Serjanszoon in zijn tuin en de goede man, nadat hij uit zijn gedacht het beeld had verjaagd van een zekeren monsieur Alvarèz, begon te peinzen aan een arm meisje, hetwelk hij ergens tegen een vensterruit had gezien, en waaraan hij eene wondere pop wilde geven.

† BABOE †

DOOR

FENNA DE MEYIER.

In 't halfduister van den grimmigen wintermorgen strompelde Baboe uit het zolderkamertje de trappen af, moeilijk gaande met haar pijnlijke wintervoeten in de onbehouwen, veel te groote pantoffels, die mevrouw haar had gekocht, zonder vooraf de maat te nemen. Mevrouw had geen meid; alleen kwam overdag een eigenwijs, spichtig vlechtjeskind om de kopjes te wasschen, boodschappen te doen en tafel te dekken. Verder deed Baboe alles. Mevrouw was blij dat zij haar uit Indië mee had gebracht, nu zij hoorde van haar vriendinnen hoe moeilijk het was om in den Haag meiden te krijgen en nog moeilijker ze te houden.

Baboe deed goed haar werk, zij kookte, wiesch, boende, hielp de kinderen bij het kleeden en baden, was altijd bezig en had niet veel meer noodig dan een kop koffie nu en dan, een beetje rijst en wat sambal of visch. Mevrouw liet haar weinig uitgaan, vooral weinig naar plaatsen, waar zij andere baboes kon ontmoeten. „Zij maken maar haar kop gek, anders," verklaarde zij aan haar echtgenoot.

Mevrouw gaf Baboe weinig loon. In 't begin, ja, toen was 't wat anders; de baboe was anders niet meegegaan; maar later, wat kon Baboe noodig hebben? Gaf mevrouw haar geen behoorlijk eten en drinken, kleedde zij haar niet geheel?

Het weinige geld dat haar nu en dan werd toegestopt — geregelde betaling was zoo'n soesah — bewaarde Baboe zorgvuldig in een stukje katoen, dat zij listig in de kapok van haar kussen verborg. Zij kocht nooit iets — spaarde alles op. Voor Indië, voor haar kinderen. Want Baboe had kinderen, vier dochters en twee zonen. Haar man was een welgesteld waronghouder geweest; maar in de laatste jaren van zijn leven was hij aan 't dobbelen gegaan en had alles verspeeld, tot zelfs de baadjes van zijn kinderen. Na zijn dood was zij gaan dienen bij deze mevrouw en dit was haar eerste reis naar Holland. Het was alles zoo verleidelijk geweest; het mooie tractement, het vooruitzicht binnen zes maanden weer thuis te zijn met een goede belooning extra, als zij trouw had gediend — meneer en mevrouw hadden 't haar zoo heerlijk voorgespiegeld en zij was zoo arm, zoo onwetend; met blijdschap was zij gegaan!

Maar de zes maanden kropen om en waren tot een jaar geworden, en nog dachten meneer en mevrouw niet aan teruggaan. Vonden zij 't dan hier zoo prettig? dacht zij naïef. Voor Baboe was elke dag langer in Holland een pijn te meer in haar leven. Toch zweeg zij en klaagde niet. Zij was bang, bang voor de stem van meneer, bang voor de drift van mevrouw. Eéns had zij 't gewaagd te vragen, wanneer mevrouw terug ging. „O, nog lang niet," had deze lachend geantwoord. Men had de eenvoudige baboe niet verteld, dat meneer gepensioneerd was en waarschijnlijk nooit meer terug zou gaan.

Baboe's gedachten draaiden altijd weer in haar hoofd rond, net als die gevangen eekhorentjes doen, die in een kooitje om zich

heen tollen, altijd door. Batavia, de kinderen, de warong; — Holland, de kou, de eenzaamheid. Soms, bedwelmd door de kracht van haar verlangen, vergat zij haar werk of deed het verkeerd. Dàn werd mevrouw driftig en kreeg zij dien dag geen koffie.

Met de kinderen kon Baboe 't nog het beste vinden. Kleine Trees vooral, 't vijfjarig meisje, hing Baboe aan en speelde 't liefst met haar. Maar met September was 't kind naar een fröbelschool gestuurd. Nu was Baboe den ganschen dag alleen.

Na 't ontzettende verlangen, was de kou haar ergste vijand. In haar dunne kleeding (thuis droeg zij altijd sarong en kabaia) stond zij vaak te rillen, zelfs vóor het vuur, en alleen 's avonds, als de kachelwarmte van 't etenkoken nog in het keukentje hing, de gaslamp op was gestoken en Baboe zich in een ouden, gestreepten reisdeken had gewikkeld, voelde zij zich eindelijk wat behaaglijker. Dan sliep ze vaak in of zat voor zich uit te staren in halve onbewustheid, zooals Oosterlingen alleen het vermogen, en voelde zich gelukkig.

... Toen zij dien dag naar beneden strompelde, was 't wel bizonder koud. Op de ruiten van de keuken lagen dik-op de ijsbloemen, fijn-scherp afschilferend toen zij er verwonderd met de nagels even aan krabde. Zóó iets had Baboe nog niet bijgewoond, want de winter had tot nu toe nog geen vrieskou gebracht. Zij blies op 't afgeschilferde plekje en door 't ronde gaatje dat haar warme adem gemaakt had, zag zij naar buiten. Alles lag wit en stijf onbeweeglijk. De boompjes van hun tuin waren als in een siddering verstijfd; de rhododendrumstruiken, bevracht met een dik pak sneeuw, hingen als doode wezens neer. In de helwit besneeuwde paden niets dan eenige krasjes van vogelpooten. Verder was alles als verlaten onder een somber-grijzen hemel. Zij huiverde. Dit was 't einde, dacht zij. Nu zou 't niet lang meer duren, of ook de menschen binnen zouden stijf worden van de kou en langzaam sterven. — Versuft staarde zij om zich heen. Er werd gebeld, maar zij hoorde niet. Toen de melkboer nog eens belde, driftig ditmaal, ging zij eindelijk werktuiglijk, opendoen.

„Kom, allo, Baboe!" riep hij met èen ruwe grap, die zij niet verstond.

Zij hielp hem zwijgend, maar zij klappertandde zóo hevig, dat hij 't hoorde.

„Jij heb 't ook koud, zie ik," zei hij goedhartig, „drink een kommetje warme koffie, meid."

Zij ging naar de keuken terug en zette de melk op. Toen haalde ze schuier en stofdoek om in de huiskamer haar werk te doen. Maar op den drempel kòn zij niet meer.

Haar knieën knikten, haar gansche lichaam begon hevig te trillen; zij viel op den grond en verloor het bewustzijn.

De dokter werd gehaald, want Baboe lag in hooge koorts.

Mevrouw, die zoo gauw geen noodhulp kon krijgen, maakte zich woedend. Ditmaal hielp haar woede niets, Baboe ijlde en kon haar niet verstaan.

Na vier dagen daalde de temperatuur. De dokter zat bij haar bed en hield de uitgeteerde bruine pols in zijn hand. Hij was ook in Indië geweest en kende de Javanen. Vriendelijk sprak hij met Baboe en toen zij hem schreiend bekende, dat zij terug wou, terug naar haar land en haar kinderen, beloofde hij er met meneer en mevrouw over te spreken.

„Die vrouw moet dadelijk terug, meneer Spronk", zei hij tot den heer des huizes, „als ze hier nog een maand blijft, gaat ze dood. Haar longen en haar hart zijn aangedaan".

„Vervl.... geschiedenis", bromde Spronk, „ik zal er met mijn vrouw over spreken".

Mevrouw gaf eerst toe, maar toen Baboe beter werd en weer haar werk deed, gesterkt door de gedachte aan mogelijk teruggaan, vond zij dat Baboe nog best den zomer uit kon blijven. Tegen dat de kou weer kwam, kon men nog wel eens zien. In haar hart hoopte zij zelfs, dat Baboe dan geheel aan Holland gewend zou zijn en voorgoed zou willen blijven. Waarom ook niet? Kreeg Baboe hier niet alles wat ze noodig had? En was zij niet goed voor Baboe? Andere dames sloegen er op, in Indië, dat had zij nooit gedaan.

Baboe deed haar werk, maar telkens matter. De hoop, die even opgeglommen was in haar

ziel, verdoofde weer onder de asch van haar twijfel.

Zij heette nu niet ziek meer; doch wie zou de pijnen beklagen die zij voelde in borst en rug als zij hol hoestend in haar bed lag; wie leed er mede als zij hijgend of huiverend haar werk deed, te zwaar voor haar laatste krachten?

Op een dag voelde zij dat het niet langer kòn. Haar zacht duldende Javanenziel kwam eindelijk in opstand. Zij ging naar mevrouw toe en zeide beslist dat zij heen wou gaan, vóor zij ging sterven. Mevrouw keek haar aan met booze oogen. Het eigenwijze dagmeisje was die week juist weggebleven en tallooze brieven en advertenties bleven vruchteloos.

Baboe zou haar in den steek laten! Juist nu zij haar 't meest noodig had! Zou mevrouw zelve 't werk mogen doen, misschien! Dat nooit....

En toen, met machtsvertoon, zei ze bevelend: „Neen Baboe, je blijft. En pas op, als je wegloopt! Dan roep ik de politie."

Sidderend van angst en met haat in het hart was Baboe weer aan de waschtobbe gaan staan, de opengereten winterhanden in 't heete sop.

Een wanhoopskreet wrong zich los uit haar keel, die zij dadelijk versmoorde.

Toen, opeens, dacht zij aan den vriendelijken dokter.

Dien avond gingen de meesters uit en kon zij veilig even weg. Het adres was Conradkade, dat wist ze, al was ze 't nummer vergeten, ze zou 't wel vinden. Het was dicht bij.

... Er hing een dikke, parelwitte mist, toen Baboe uitging. Zij was zelden op straat en voelde er zich onveilig, als ten prooi aan onbekende machten. Haar mantel was dik genoeg, toch rilde zij, kouwelijk en nog altijd koortsig. Zij schuurde angstig langs de huizen, herkende sommige winkels, wist eindelijk de Conradkade te vinden.

Een dokter heeft een naamplaat grooter dan de anderen, dacht zij slim.

Goed kijken. Het arme bruine Javanengezicht, knokig en triest-leelijk onder den verlepten zomerhoed van mevrouw, keek loerend naar elke deur. Een paar keer belde zij verkeerd aan, bij een photograaf, een dentist, eindelijk was zij bij den dokter.

Zij belde en stond trillend te wachten.

De stoomtram ratelde en dreunde voorbij, onzeker van vorm in den dichten mist, waarin de lantarens spookachtig glommen.

In haar angst leek het een brullend monster. — Eindelijk deed een dienstmeisje open.

„De dokter thuis?" vroeg Baboe, moeilijk het Hollandsch articuleerend.

„Neen de dokter is op reis voor vier maanden."

De deur sloeg dicht. En Baboe stond weer alleen. Werktuiglijk slofte zij voort, den rug gebogen als een die een pak slaag gehad heeft.

Een straatjongen kwam voorbij en gilde haar plaagachtig iets in 't oor. Zij schrikte op als van een kanonschot.

Toen voelde zij in haar hand het beetje geld, dat ze had meegenomen om 't den dokter te geven voor de groote boot. O, ze wist wel, dat kon niet genoeg zijn, maar hij, zoo goed, had haar misschien kunnen helpen.

Vier maanden ... nog vier maanden!

Neen, dat zou ze niet uithouden, onmogelijk. Stil, was daar geen politie-agent die op haar af kwam? Misschien was mevrouw wel thuis gekomen en liet haar nu zoeken, zooals ze gedreigd had....

Allah, li Allah, waar kon ze gaan, zich verbergen?...

Maar de man ging voorbij en nu slofte zij weer trager voort. Die laatste schrik had haar krachten gebroken.

Zonder te willen, zonder te denken liep zij door. Alles in haar gleed weg. Er was nu een wijde, wezenlooze leegte....

Opeens stond zij vóor 't water.

In den mist had zij de brug niet herkend en was er naast naar beneden geloopen. Het water glom en bewoog in de duisternis.

In de verte verhief zich dreigend iets zwarts: de romp van een schuit. Maar het water was vriendelijk, zacht kabbelend.

En nu kwam de gedachte in haar arm, gemarteld hoofd: „Dood zijn, geen pijn meer hebben."

Die gedachte zoog zich vast aan haar hersens. Haar voeten gingen, onbewust....

Een doffe plons.

En Baboe leed niet meer.

OVER BOEKEN VAN VROUWEN.

AUGUSTA DE WIT, Het dure Moederschap, Amsterdam, P. N. van Kampen en Zoon (zonder jaartal).

JEANNE REYNEKE VAN STUWE, Geëngageerd, Amsterdam, L. J. Veen (z. j.).

INA BOUDIER-BAKKER, Grenzen, Amsterdam, P. N. van Kampen en Zoon (zonder jaartal).

ANNA VAN GOGH-KAULBACH. Kleine Menschen, Amsterdam, P. N. van Kampen en Zoon (zonder jaartal)

MARIE METZ-KONING, Van de Zonnebloem die de Zon wou zijn, Baarn, Hollandia-Drukkerij, 1907.

SUZE LA CHAPELLE-ROOBOL, Het Japansche Huis, Amersfoort, Valkhoff & Co. (z. j.).

JEANNE HAAXMAN, Het Leven is als een Damp, Amsterdam, L. J. Veen (z. j.).

CÉCILE DE JONG VAN BEEK EN DONK, Lilia, Amsterdam, Scheltema en Holkema's Boekhandel (zonder jaartal).

CARRY VAN BRUGGEN, In de Schaduw (Van Kinderleven) Amsterdam, van Holkema en Warendorf, 1907.

L. E., Onder de Republiek, Amsterdam, van Holkema en Warendorf, 1907.

JOHANNA B. Het Weldadigheidsfeest, met eene Inleiding door J. Huf van Buren, Utrecht, A. W. Bruna en Zoon, (z. j.).

Eenige jaren geleden — en nú nog wel, maar gelukkig minder tegenwoordig — las men telkens, en hoorde men overal spreken van het „feminisme" — wel een der alleronverdraaglijkste van die vele moderne woorden, welke door een geleerd voorkomen en een precieusen klank hun innerlijke vaagheid, onzuiverheid of ondoordachtheid te negeeren trachten. Vroeg men aan iemand die deze uitdrukking bezigde, wat hij er eigenlijk mee meende, dan kreeg men in den regel het, althans verstaanbaar hollandsche, woord: vrouwen-beweging te hooren, en men begreep wat er bedoeld werd, n.l. de „beweging", het zich roeren van velen om „de vrouw" in de maatschappij in elk opzicht, zoowel politiek als economisch, met „den man" gelijk te stellen. Gelijke rechten, gelijke verplichtingen, gelijke arbeid, gelijke belooning.... Wát men er echter over vernam, het betrof enkel het openstellen van ambten en betrekkingen en de rechtsgelijkheid voor de vrouw; haar werk in kunsten en wetenschappen werd er buiten gelaten; dit sprak dan ook eigenlijk wel van zelf, daar immers niemand ooit zijn medemensch — 't zij vrouw, 't zij man — zou kúnnen verbieden een vak van studie of talent voor zich zelven te beoefenen, zou kúnnen verhinderen dat een ander, wie dan ook, de producten van zijn of haar arbeid te koop stelde!... Trouwens al sinds onheuglijke tijden hadden vrouwen gelezen en gestudeerd, geschilderd en geschreven — nogmaals, wie zou 't haar hebben weten te beletten?

Nu is dit evenwel het eigenaardige — en een der deugdelijkste bewijzen misschien, dat het zoogenaamde „idee" feminisme, vrouwen-emancipatie, of hoe men het noemen wil, geenszins uit een „verlichting", een ontwikkeling door onderwijs of studie, van den menschelijken geest, een verfijning onzer beschaving..., maar uit een dringende maatschappelijke behoefte is voortgekomen, uit het genoodzaakt worden der vrouw zich economisch onafhankelijk te maken — nu is dit het opmerkenswaardige, dat een enorme groei der vrouwenproductie, ook in kunst en ambtelooze wetenschap, met het politieke, sociale en ethische streven absoluut samengevallen is. Hoe men ook denken moge over den invloed van onderwijs, verandering van zeden, verlichting van begrippen, het gaat natuurlijk niet op — en ik laat nu de wetenschap varen, bepaal mij tot de schrijf-kunst, de litteratuur, — het is eenvoudig niet aan te nemen, dat er in al de eeuwen, vóór de nog zeer recente periode der vrouwen-beweging verstreken, bij vrouwen inderdaad minder talent of aanleg tot „schrijven" aanwezig zou zijn geweest. Evenmin als die vrouwen van vroeger uit haar aard minder bruikbaar kunnen geweest zijn voor allerlei ander werk, evenmin kunnen zij minder geschiktheid bezeten hebben om zich tot schrijfsters te vormen. Alleen — hun talenten „sluimerden", zij waren niet maatschappelijk

noodig, werden dus niet ontwikkeld. Evenals bij het arbeidersvolk, zoo steeg ook bij de vrouw door economische ontwikkeling het innerlijk bewustzijn, het kénnen der krachten. Men zócht en vond. Mocht iemand daar nog aan twijfelen, ik bedoel: of de „aanleg" ook vroeger al aanwezig was, dan schijnt het voldoende te wijzen op de inderdaad zoo voortreffelijke schrijfsters, die zich, in die vroegere jaren, — dus vóór de verschijning van Hilda van Suylenburg en voor de Haagsche Tentoonstelling van Vrouwenarbeid — duchtig gelden deden. Elisabeth Wolff, Mevr. Bosboom... doch laat ons maar liever bij één machtig voorbeeld blijven en den vereerden naam van George Eliot uitspreken. Tegenwerpingen als: „ja maar, dat was dan ook een uitzondering", óf: „tot het allerhoogste in kunst, tot den rang van een Shakespeare, een Goethe, heeft toch ook zij, heeft nooit een vrouw zich kunnen verheffen", ik ben er onvatbaar voor. Had slechts één vrouw getoond een kunstenares te zijn, dan zou daarmee al zijn bewezen, dat de vrouwenaard niet specifiek onbekwaam is tot het kunstenaarschap; en niet dit is op 't oogenblik de kwestie, of vrouwen het in de litteratuur meer of minder ver kunnen brengen dan mannen, doch alleen of zij werkelijke litteraire artiesten kunnen zijn, ja dan neen. George Eliot, in haar eentje, bewijst dat een vrouw in de kunst van schrijven een aanzienlijke hoogte kan bereiken, en wil men naast deze prozaïste ook nog een verzen-schrijfster genoemd hebben, dan behoeven we niet ver uit de buurt van ons eerste voorbeeld te gaan; Elisabeth Barrett Browning, de dichteres die door niemand minder dan Edgar Allen Poe hoog vereerd werd, leefde in hetzelfde Engeland en ongeveer gelijktijdig.

Het toenemen der vrouwelijke litteraire productie, niet maar zoo toevallig samengaande met de „vrouwenbeweging", moet dus, evenals deze, naar alle waarschijnlijkheid aan economisch-maatschappelijke oorzaken worden toegeschreven. Wil ik hier mee zeggen dat alle vrouwen schrijven „om het geld"? Het zou eenvoudig belachelijk zijn zoo iets te beweren! En, lezer, onderstelde ik niet reeds, dat door de sociale ontwikkeling „der vrouw" in het algemeen haar innerlijke bewustheid, haar zelf-ontdekking, werd bevorderd, haar kracht van initiatief, haar dúrf vergroot? Op die wijze is het economisch móeten indirecte oorzaak. Maar — wat dat schrijven om geld betreft, vindt men dat altijd nog wel zoo schandelijk? Kom, laat ons die verouderde gedachten toch bij haar zusteren begraven! Waarom dan zou het enkel goed en eervol kunnen zijn te schrijven? Uit onweerstaanbaren, innerlijken drang, niet waar? Want andere begeerten, naar éér en róem, ze zijn al even verderfelijk, zoo hoor ik u toegeven, als het willen-geld-verdienen. Maar, lezer, die innerlijke drang — iets prachtigs! ik wil er waarlijk niets toe afdoen! — dwingt die iemand ook tot publiceeren, tot verkoopen van wat hij geschreven heeft?...

Neen, maar, zegt ge, dat geschiedt om anderen genot te geven, om onze medemenschen te „veredelen" en gelukkig te maken!... Zeker, men kan zich die illusie scheppen en haar aanfokken, zorgvuldiglijk. Men kan ook eenvoudig wenschen propaganda te maken voor eigen, voortreflijk geachte, levensopvattingen. Doch, te schrijven met de bedoeling daartoe, — ik kan niet goed inzien, dat dit essentieel verschilt van het schrijven om brood te verdienen voor zich en de zijnen. Het is evenmin innerlijke drang, noodzakelijke uiting. Het is: schrijven om daarmede zeker doel te bereiken, niet: schrijven omdat men nu eenmaal niet ánders kan.

Dit is wel zeker: iets van innerlijken drang moet er altijd zijn. Zonder dat „zekere iets", de inspiratie, de bewogenheid, een sterke neiging tot uiten, komt eenvoudig niemand op het denkbeeld een werk van kunst te gaan maken. En behalve dien drang, dien krachtigen wil tot scheppen, moet men ook „geschiktheid" hebben, aanleg, talent, een combinatie van actieve en passieve eigenschappen, waarvan men de kiem bezitten moet, iets dat men ontwikkelen kán, of anders — het spreekt wel van zelf — is er niets te ontwikkelen! Maar waaróm men dat gaat doen, wat ieders beweegredenen zijn, waarde lezer, ik vraag u, wat doet het er feitelijk toe, wát — vergun mij de brutale vraag —

hebt gij er eigenlijk mee te maken? Men is vaak zoo verbazend onbillijk jegens zoogenaamde „broodschrijvers". Maar wie krijgt het in zijn hoofd, wanneer een eerwaardig heer zijn vijf-en-twintig-jarig jubileum viert als hoogst-verdienstelijk directeur van een postkantoor of der stads-spaarbank, zijn schouders op te halen en te zeggen: „nou ja, wat is dát nu waard, de man is het immers begonnen om de centen!"... Mij dunkt, zoo lang de gemeenschap niet op andere wijze — en een edeler vorm is zeer zeker denkbaar! — in het onderhoud harer kunstenaars voorziet, zoo lang is het niet meer dan natuurlijk en noodig, dat zij brood te verdienen trachten door den verkoop van hun product.

Een gansch andere kwestie, en stellig niet minder interessant, is deze: wat is het artistieke resultaat der ontzaglijk toegenomen productiviteit der vrouw in onze litteratuur, wat is het gehalte der werken, sedert het opkomen der „vrouwenbeweging" in ons land, door vrouwen geschreven. Deze vraag grondig te behandelen kan echter hier ons doel niet zijn. Wat ieder er van weet is dit: Leefde in de jaren vóór 1880 eigenlijk maar een enkele in Nederland, die men met hart en overtuiging tot de schrijf- of woordkunstenaressen rekenen kan — ik denk natuurlijk aan mevrouw Bosboom-Toussaint, ook sedert nog door geen harer jongeren overtroffen — tegenwoordig is het een kleine moeite zich de namen van een twintigtal levende Nederlandsche vrouwen te herinneren, die volledigen aanspraak hebben op deze betiteling. Doch ik kan in dit artikel niet verder gaan dan de bespreking van een elftal in de laatste maanden verschenen „boeken van vrouwen" van zelf meebrengt. Het zijn alle „novellistische" boeken, romans of andersoortige verhalen in proza. Vanzelf moet ik dus al zwijgen van onze groote dichteressen, van mevrouw Hélène Lapidoth--Swarth en mevrouw Henriëtte Roland Holst, en ook in dit verband alleen maar even noemen, betreurend, dat bij 't voor mij liggend stapeltje nieuw werk van hen ontbreekt, de dames M. Scharten—Antink, Top van Rhijn—Naeff, J. Simons—Mees en Annie Salomons. Eenige andere dames gaven, ook in het afgeloopen jaar, boeken uit, waarvan ik niet in de gelegenheid was kennis te neman. Van Sara Bouterse, Marie Gijsen, Fenna de Meijier, Amélie de Man en anderen wordt in ditzelfde en werd in vorige nummers van mijn tijdschrift werk gepubliceerd. Niemand kan of mag zich dus voorbij, of over het hoofd gezien achten, wanneer ik in dit overzicht alleen melding maak van de werken onder mijn titel genoemd, lijstje van elf — waarvan alleen het blinde toeval de „volgorde" bepaalde....

Een van de meest intelligente Nederlandsche schrijfsters van dezen tijd is zonder twijfel mej. Augusta de Wit. Dit woord „intelligent" — ik zal het er maar bij zeggen — verbergt geen hatelijkheid. Ik wil er geenszins mee beweren, dat deze schrijfster niet gevoelig, artistiek-fijn-en-diep-gevoelig tevens zijn zou. Ik vind integendeel dat in mej. de Wit's werk het „sentiment" — dat is eigenlijk niets anders dan wat wij in gewone taal het warme, menschelijke gevoel noemen — zoo het ook maar zelden spontaan naar voren dringend haar woorden gloeien, haar zinnen trillen doet — ik vind, zeg ik, dat in haar werk het sentiment een nooit te loor gaanden, fijn en sonoor aangehouden ondertoon geeft. Een óndertoon. De tóon van mejuffrouw de Wit's werk is een verstandig sprekende, intelligent mededeelende en bedaard verklarende. Evenals een verstandig mensch, ook in het werkelijke leven, zich nooit on-middellijk door z'n gevoel, z'n aandriften en bevliegingen laat beïnvloeden, maar altijd zorgvuldiglijk zijn best doet zich wat men noemt te beheerschen, d. w. z. zijn hartstochtelijke of uit de warmte van 't gemoed opwellende wenschen met zijn intellect te beoordeelen, zoo onderdrukt ook deze schrijfster in den regel haar gevoelsuitingen tot dat die door haar klaar verstand gecritiseerd, met de scherpte van haar heldere gedachte van alle wildheid, alle de proportie aantastende uitwassen ontdaan zijn. Haar werk is daarom volstrekt nog niet wat men in afkeurenden zin „verstandswerk" noemt. Maar wel is het in de oorspronkelijke beteekenis van het woord: doordacht.

Nochthans, wat hier werd opgemerkt omtrent mej. de Wit's innerlijk gevoel, voor

haar zinnenleven gaat het niet zoo grif op. Dit laatste schijnt mij, door de „scherpte" waarvan ik gewaagde, wél al te zeer besnoeid te worden. Dit woord „zinnenleven" wordt toch niet misverstaan? Ik bedoel er mee het leven onzer zinnen, de functies van zien, hooren, voelen, ruiken en proeven. Mej. de Wit „ziet" eigenlijk alleen met wat men wel eens noemt: het ziele-oog. Van lijnen en kleuren ontgaat haar veel; bewegingen, gebaren o. a., begrijpt en onthoudt zij beter. En haar gehoor lijkt nog minder sterk ontwikkeld. Nog maar zelden heeft zij de werkelijke stemmen van haar personen vernomen. Ook de klank van haar eigen taal schijnt haar gewoonlijk te ontgaan. Stroef schrijft zij vaak, bijna houterig hard soms,*) een taal die alleen tot ons begrip gaat en zonder vreugde is voor onze ooren. Van de overige zinnen wil ik nu maar niet spreken. Hun functionneering bij den arbeid van een schrijver is subtieler, moeilijker na te gaan. Zij kunnen zeer dienstig zijn om de „innigheid" van een werk te versterken of te verfijnen. Van die door zinlijke waarneming verkregen innigheid is er dan ook zeer weinig in mej. de Wit's laatste boekje . . . Want — het dient hier gezegd — mijne opmerkingen zijn voornamelijk gebaseerd op indrukken door de lezing van „Het Dure Moederschap" ontstaan. „Orpheus in de Dessa", in jonger dagen geschreven, was, als ik mij wel herinner; van anderen aard, sfeeriger en muzikaler.

Toch is ook dit ‚Dure Moederschap' in vele opzichten een mooi boekje. Mij dunkt dat het zich vrij streng laat scheiden in twee gedeelten: de eerste vier en de laatste drie hoofdstukken. Die eerste vier schijnen dan ook niet veel meer dan de inleiding te zijn op het eigenlijke van het verhaal, datgene waar het om gaat, waarom de schrijfster het boekje maakte. Ze zijn interessant, en daardoor leesbaar, die eerste hoofdstukken, maar al te zakelijk en droog, nuchter bijna en dor. Misschien geeft deze verhaaltrant in z'n eentonigheid wel een zuiveren indruk van de levens der arme menschen waarvan verteld wordt — maar dat schijnt dan ook wel het beste wat men er van zeggen kan . . . Doch dan volgen gelukkig de hoofdstukken V en VI. Daarin pas wordt het ‚dure moederschap', het heerlijk moeder-zijn met z'n vreugdigen trots en z'n bittere smarten — het moeder-zijn van een afgezwoegd, verweduwd boerinnetje, die haar eenig zoontje om z'n „bestwil" aan een „liefderijke dame" afstaan moest — daarin pas wordt ons dat wat mej. de Wit tot dit werk geïnspireerd heeft, met volle maat gegeven. Want hier merken wij het: ja, zij wás geïnspireerd. In deze hoofdstukken is het ook dat haar gevoel niet o̊veral in den ondertoon blijft, dat het herhaaldelijk zegevierend doorbreekt en den lezer aantast. Om deze beide hoofdstukken, en om het slot ook, het zoo ganschelijk on-sentimenteele, alleen maar koel van feiten verhalende, tóch ontroerende slot, heb ik dit boekje lief gekregen.

Onsentimenteel trouwens is mej. de Wit altijd, en als er niet zooveel sentimenteele mannen bestonden, zou men zeggen: haar werk heeft er iets mannelijks door. Doch nu schijnt het juister, en billijker, slechts te constateeren, dat, wel voornamelijk door de intelligentie die er aan besteed is, dat werk een smaak, een fijne hartigheid heeft gekregen, die het ook voor mannen, voor wat men noemt ‚ontwikkelde', het intellectueele zoekende mannen, tot aangename lectuur heeft gemaakt.

Dit is wellicht niet altijd het geval met Jeanne Reyneke van Stuwe's boeken. Ik heb tenminste al herhaaldelijk hooren beweren dat zulke romannetjes als „Geëngageerd" nu misschien wel aardige lectuur konden zijn voor jonge meisjes en héél jonge vrouwen, maar al amper voor wat oudere en ernstigere en heelemaal niet voor mannen. Ik ben het er niet mee eens, en ik beken — op gevaar af dat mijn mannelijke ernst, flinkheid etc. in twijfel getrokken worden! — dat ik dit boekje met een constant genoegen heb gelezen. Ik vind het niet enkel verbazend knap gemaakt, ik vind het ook litterair, ik vind het ook kunst. De degelijke Neder-

*) Ik denk aan stukjes als deze: Het heele dorp raakte vol hooi. Het lag opgetast in de potstalletjes van arme huisjes, waar uit het halfdonker de gele oogen gloorden van de zich te goed doende geit. Op de hooi-bergen rees het het hoog-opgehaalde dak temoet; het dijde uit op de delen, enz. (Let op het „het" gebruik!)

landsche schrijvers en schrijfsters wien dit van mij tegenvalt, en die voedsel plegen te geven aan een zekere minachting voor zulk „luchtig" werk als dit, ze moesten maar eens probeeren het na te doen. Wij Hollanders zijn een zwaar-op-de-handsch volk; het is al meer gezegd, en het wordt er met den tijd niet beter op. Niet alleen dat wij het vermogen en den durf missen luchtig en elegant te leven, wij kunnen de luchtigheid en de elegance ook niet goed uitstaan. Wij praten dan van „fransche wind", van oppervlakkigheid en zoo... Maar dit smalen doet maar al te vaak aan Lafontaine's geestige fabel van den vos en de druiven denken. Geliefde degelijke schrijvers en schrijfsters, ik zal gaarne telkens opnieuw bij u aanzitten, aan uwen suffisanten disch, graag mee-smullen van uwe voedzame en zware spijzen, doch wat ik u verzoeken mag, gun mij dan ook bij wijze van tusschenschotel of „toe-tje" dit luchtig gebak, dit flensje — of hoe zullen wij het noemen — dat gij niet bakken kunt. Ik heb er misschien wel niet zoo heel veel aan voor mijn geestelijk welzijn, maar ik kan het des te beter verdragen. En ... ja ... het is misschien maar schuim ..., maar ik vind het zoo lekker, en het luchtige schuim wordt ten slotte toch ook uit het voedzame eiwit geklopt.

Mevrouw Jeanne Reyneke van Stuwe is zoo verstandig alleen te schrijven over menschen en toestanden die zij kent, door en door kent. Aan boeren en polderwerkers, engelen of helden, waagt zij zich niet. Er zijn immers voorloopig nog Hagenaartjes genoeg. En die kent ze — nee maar, houd u daarvan overtuigd, die kent zij op haar duim. En nu vind ik het haar groote verdienste, dat zij ons in haar luchtig gebakken boekjes het wezen van die menschen — menschen, ménschen toch ook, wat gij er van spotten moge! — zoo fijn en innig proeven doet.

„Geëngageerd" heeft eigenlijk nog wel andere verdiensten. Het van geen gevaren bewuste, lustig langs afgronden huppelende, en toch ook vaak door weemoed en „ennui" eng beslopen leventje van zoo'n Haagsch vlindermeisje, luxe-popje, sport-en-flirt talentje, dat dan toch eindelijk — hoe lang ze 't ook heeft weten uit te stellen, in vaag tegenopzien — heuschelijk zal gaan trouwen, een vasten man krijgen, en een van wie ze, zoo waarlijk, houdt.., het is er met liefde in bekeken, op eenigen afstand en toch precies; het noodlottige dat in álle leven ... doch halt!, door op deze wijze verder te gaan zou ik gevaar loopen aan te gaan dikken, te verzwaren, wat de schrijfster mij juist zoo vluchtigjes-luchtigjes, met zoo'n fijn-vingerige elegance, heeft weten te suggereeren. Ik vind Jeanne Reyneke van Stuwe een menschen-kenster, en een wonder-precies-kenster van haar eigen krachten tevens. De bekorende talenten die vele geestige en gevoelige vrouwen in brieven en in de conversatie zoo zorgeloos versnipperen en verstrooien kunnen, wist zij in zich vast en bijeen te houden, en, net voldoende gecondenseerd, als een degelijk boekenschrijftalent tot haar eigen en ons aller voordeel aan te wenden.

Mevrouw Ina Boudier-Bakker — de opmerking geldt trouwens voor bijna ál de in dit artikel besproken boeken — heeft wel beter werk geleverd dan hetgeen te vinden is in dezen bundel „Grenzen", dan de eerste vier novellen althans van dezen bundel. De vijfde is het prozastukje „Bezoek", den trouwen lezers van mijn maandschrift welbekend, een werkje voortreflijk van fijne observatie en psychologisch inzicht, dat alleszins verdiend had opgenomen te zijn in dien vorigen bundel, door de schrijfster verzameld onder den titel „Kinderen". „Bezoek" is van dit nieuwe boek het beste, kernigste, gaafste, maar maakt tevens den indruk niet thuis te hooren bij de overige vier novellen, die mij toeschijnen uit een vroegere en minder sterke periode van mevrouw Boudier's artistiek bestaan te zijn. „Oud", „Arbeid", „Lida Vane", en „Een Schuld" — alle vier zijn het vaag romantische verhalen, nogal slap, maar met enkele goede bladzijden die het inniger en sterker werk van later schijnen te voorspellen. De schrijfster behoeft er zich niet over te schamen, er zijn er meer onder ons — en hier bloosde de recensent! — die zulke in overspanning, in bijna koortsige opwinding en haast, neergeschreven fantasieën als „Lida Vane" en „Een Schuld" op hun geweten hebben, en in die

beide andere stukjes: „Oud", en „Arbeid", het eerste vooral, komen alinea's voor die voldoende beloonen voor de lectuur van het geheel — alinea's, bedoel ik, zooals b.v. deze, uit de karakteriseering van den ouden boekhouder Van Staveren, zoo warm-menschelijk, zoo geheel vrij van die ouderwetsche, z.g. humor, vol hoovaardige geringschatting, ons hollanders uit de nog vrij recente domineesperiode onzer letteren welbekend: „En in die jaren, geworden oud man, tobberig door zijn zorgen, ontmoedigd in dien eeuwigen strijd, met zijn heel-eerlijke, over-fijn-gevoelige natuur, was hij gaan voelen elke toevallige veronachtzaming daar als een opzettelijke beleediging, elke scherts als een kwestend woord. En in die vreesachtige fijngevoeligheid, trok hij zich zooveel mogelijk van de anderen terug, trachtend te ontwijken al die dingen, waarvan hij wist hoe ze hem telkens opnieuw kwelden."

Is het niet opmerkenswaardig dat ook in den laatsten bundel van mevrouw Anna van Gogh-Kaulbach een novelle voorkomt die den titel „Oud" draagt? Nauwkeurige lezers trouwens zullen de geestverwantschap tusschen de dames Boudier en Van Gogh wel eens meer hebben opgemerkt. B.v. dat beiden op hun best zijn wanneer zij over kinderen schrijven. „Kleine Menschen" — noemde mevr. Van Gogh haar nieuwe boek, dat, behalve de novelle „Oud" nog vijf andere prozastukjes bevat: „Episode", „Kindergedoe", „Sint Nicolaas", „Badgasten", en „Van het Bosch dat Sterven Moest" — „Kleine Menschen", herinnert het niet onmiddellijk aan mevr. Boudier's „Kinderen"?

Doch in talent zijn deze beide vrouwelijke artiesten elkanders gelijken totnogtoe niet. „Kinderen" is een heel wat belangrijker boek dan deze incoherente verzameling, die door den titel ‚Kleine Menschen' maar amper wordt saamgevat. De vooraan-geplaatste ... „schets" (het woord is hier wel te gebruiken), „Episode" — ook hierover kunnen de Elsevier-lezers oordeelen — en die welke de schrijfster met „Kindergedoe" betitelde, zijn de beste, innigste; dan volgen „Oud" en „Sint Nicolaas", met enkele goede alinea's. — Over de beide andere stukjes waarmee deze bundel ... laat ons maar zeggen: gevúld is, schijnt het mij het vriendelijkst ... te zwijgen. Maar gezegd kan toch worden, van het boek-als geheel, dat het zuiver en sympathiek werk bevat, sympathiek vooral óm de zuiverheid, de eerlijkheid, de goede trouw, waarmee ook deze schrijfster ons telkens weer voor zich in tenemen weet.

„Kleine Menschen", na „Rika", dien stevigen roman van mevrouw Van Gogh, is geen vooruitgang, maar „Kleine Menschen" is dan ook een bundel, en ieder weet wel dat het met zoo'n verzameling soms gaat als met een doop- of begrafenismaal. Min of meer noodgedwongen brengt men bijeen wat nu niet bepaald door de natuur der dingen zelve, door gelijkheid van leeftijd en karakter, te zamen hóórt. . . . *(Wordt vervolgd).*

DILETTANTISME.

I.

Halve wijsheid is erger dan volslagen onkunde. Op schier ieder gebied wordt door leeken wijsheid gedebiteerd, waar een vakman gewoon versteld van staat, en is deze kennis nu zóó, dat de vermakelijke onzin er eenige duimen dik op ligt, och dan is ze van vrij onschuldigen aard; maar dikwijls geeft een tintje van waarheid en veel aplomb er een bedenkelijk karakter aan.

Het is waar, de geest van onzen tijd brengt mede, dat men van alles verstand moet hebben, dat een welopgevoed mensch moet kunnen praten over politiek, over letterkunde, over muziek, over schilderkunst, over tooneel, over de jongste uitvindingen, over de nieuwste medische onderzoekingen, en wat niet al, maar ga nu eens na hoe onbeduidend weinig de betrokken persoon dan eigenlijk van ieder onderdeel dezer noodzakelijke algemeene wijsheid in zich kan hebben opgenomen, als daar jaren en jaren van studie noodig zijn voor hen, die zich op een of ander terrein eenigszins vertrouwd willen voelen.

Nu wil ik geen sterveling zijn algemeene ontwikkeling onthouden, en zelfs erkennen dat er een goede kant is, of ten minste kan zijn, aan een opvoedingssysteem, waarbij een bekendheid met tal van verschillende wetenschappen en kunsten op het programma staat, maar late men bij die opvoeding dan in vredesnaam er tegelijk op wijzen, dat dit kleine, aldus verkregen beetje begrip, bij lange na nog niet wettigt het uitspreken, of neerschrijven van eenige critiek, nog minder het beoefenen van een of andere tak van wetenschap of van kunst.

De wetenschap over het algemeen wordt nog al met rust gelaten, men moge al eens een opinie hebben over het werk van dezen of genen geleerde, dat men niet beoordeelen kan, of medische experimenten op zich zelf en anderen trachten toe te passen, dikwijls met twijfelachtige gevolgen, en heimelijke vrees, die voor voortzetten er van doet huiveren; maar kunst is nu eenmaal allemans gading. Men doet aan kunst, men praat en schrijft over kunst, alsof dit de eenvoudigste zaak ter wereld was, alsof dit alleen maar een kwestie was van ... smaak, die men nu eenmaal heeft, of niet heeft (dit laatste zullen weinigen willen toegeven) maar ... waarover niet te twisten valt (?)

Laten wij van de verschillende kunstuitingen ons eens beperken tot die welke meestal onder de „beeldende" gerangschikt worden en dan hierin eens het dilettantisme nagaan.

Verbaasd staat men bij het doorloopen van tentoonstellingszalen, hoe ontzaglijk veel er „geschilderd" wordt, terwijl men kan veronderstellen dat het „geweigerde" eveneens een niet gering aantal vertegenwoordigt. Dikwijls genoeg wordt hierop gewezen, maar eenige „aanleg" op de lagere school is veelal met welwillende tantes, ijdele ouders en onoordeelkundige onderwijzers, de oorzaak, dat het pad der kunst bewandeld wordt. Meermalen krijg ik teekeningen onder de oogen, die soms wel eens een aardige wijze van opmerken, iets persoonlijks van doen verraden, dat de vaders en moeders der jeugdige artiesten dra doet besluiten van hun zoontje een „kunst"schilder te maken. En wanneer ik hun dan aanraad het ventje liever een of ander ambacht te laten leeren, waarbij zijn kunstzin even goed van pas kan komen, tien tegen een dat zij ontevreden heen gaan.

Naast de categorie echter dergenen, die kunst willen beoefenen als een vak, wat velen echter nog doet verzuimen het „metier" grondig te leeren, bestaan er menschen, die uit liefhebberij aan kunst doen, en dezen zijn in mijn oog, zoo zij hun liefhebberij-werk ten minste niet voor zich zelf en enkele adorateurs houden, nog ongenietbaarder.

De eerste groep zal bij gebrek aan succes, in dit geval finantieel succes, langzamerhand het dwaze van hun werk inzien, nog pruttelen tegen de menigte, die hen niet genoeg op prijs weet te stellen, zich miskend achten, maar ten slotte eindigen met iets anders uit te voeren, en er misschien eindelijk toe komen, waarlijk eens een vak te leeren.

De tweede groep is echter al tevreden met waardeering, die in eigen omgeving meestal voorhanden is, en wordt hun werk eens ernstig beoordeeld, dan staat het excuus dat het maar „uit liefhebberij" gedaan wordt dadelijk klaar. En men meent heusch hiermede gedekt te zijn. Stel u eens voor, dat iemand, omdat hij iets gelezen of gehoord heeft van het organisme van het menschelijk lichaam, uit liefhebberij voor zich zelf of een ander medicijnen ging klaarmaken, men zou hem dra als kwakzalver kwalificeeren; maar iemand die met penseel doek en verf omspringt, zonder het vak van schilder ernstig beoefend te hebben of zelfs te willen beoefenen, die heet verontschuldigend een schilder(es) uit liefhebberij, voor pleizier.

Waar nu in de latere jaren het ruime terrein der versierende kunsten, der kunstnijverheid voor „het geliefhebber" er bij gekomen is, daar wordt er hierop haast nog meer geknoeid en gespeeld dan elders.

Sinds het batikken als versieringstechniek door enkele kunstnijveren gebruikt was, trachtte men zich de tjantings aan te schaffen, informeerde hoe het ging, nam des noods les, en sloeg aan „het batikken". Niet om voor eigen werk een vaste en deugdelijke uitdrukkingswijze te vinden, wat bij Dijsselhof, Cachet e a. voorop had gestaan, maar om mee te doen, om „modern" te zijn. Bleek

na eenige pogingen dat, om waarlijk iets te kunnen maken, niet alleen het ontwerp als uitgangspunt goed moest zijn, dat er veel oefening en technische kennis toe noodig was, dan ging men op iets anders los, liefst iets, dat weinig moeite kostte en veel vertoonde. Het is een feit, dat ik ergens zag staan: „Bloemen schilderen, Amerikaansche methode, in vier lessen te leeren."

Merkwaardig is de onbenulligheid waarmede men veronderstelt, een vak, een ambacht te kennen, als men de handgrepen weet; en dit voornamelijk onder de liefhebberij-kunstnijveren, zoowel dames als heeren.

Op het oogenblik bijv. gaat het batikken, als te omslachtig zijnde, plaats maken voor het weven, dat ingang gaat vinden. Nu zou er ongetwijfeld reden zijn zich hierover te verheugen; weven toch is een waarlijk mooi ambacht, waar iets goeds mede bereikt kan worden; het is een bij uitstek vrouwelijke bezigheid en zou dus velen, die thans met hunne leegen tijd geen raad weten, die naar „een doel" zoeken, bezigheid kunnen verschaffen. Maar vraag nu eens hoe velen, hoe weinigen laat ik maar zeggen, dit serieus zullen beoefenen, hierin zullen werken, evenals zij dit in een ander vak of ambacht zouden moeten doen. Hun aantal zal nog geen tien bedragen in het geheele land. Men wil weven, omdat het aardig staat, zoo huiselijk(?), zoo knus; in vroeger dagen zat men aan het spinnewiel, nu aan het weefgetouw, zoo 's avonds na het eten, inplaats van aan de piano of bij het Nieuws van den Dag. Is het niet treurig op die wijze een ambacht te ridiculiseeren, het tot een modesnufje te maken?

En op dezelfde manier verprutst men ook andere vakken. Men snijdt in hout, men brandt, men etst, men borduurt, ontwerpt meubelen en wat al niet, liefst alles te gelijk, en alles even oppervlakkig. Bij voorkeur moet er nog een modern tintje aan komen, en hiertoe wil men dan wel eens les nemen of voorlichting hebben in „ontwerpen." Ook dit liefst in eenige maanden. Met een beetje onderscheidingsvermogen, een goed geheugen, en veel brutaliteit gelukt het ook nog wel eens iets te maken, dat, herinnerend aan den uiterlijken kant van andermans werk, aan de ledigheid van veel „modern", waarlijk op de menigte den indruk van serieuzen arbeid maakt.

Komt dit werk nu in handen van fabrikanten, die op deze wijze een billijk ontwerper(ster) knnnen engageeren, dan wordt de verwarring hopeloos, en het aantal prullaria in de galanterie-winkels weder vermeerderd, thans met „nieuwe richting" artikelen, de margarine van de goede kunstnijverheidsvoortbrengselen

En zij, die hun werk niet in den handel brengen, maar voor zichzelven of verjarende tantes houden, zij worden autoriteiten, zij kunnen uit ervaring spreken, aanvankelijk in eigen kring, bij gemis aan zelfcritiek, en gevoel van eigen belangrijkheid, ook later daarbuiten.

Waar zij, bij toonen van eigen werk allicht de kans liepen, een vergelijk met ernstiger arbeid niet te kunnen doorstaan, daar geeft een aantal vaktermen hier en daar te pas gebracht al een denkbeeld van wonderveel kennis en degelijke studie.

En juist deze categorie voorlichters(sters), die handigheid bezitten om met het weinigje dat zij opgepikt hebben, zich nog op een standpunt te plaatsen, brengen onwetenden geheel van de wijs. Zij kennen zelf niets, weten weinig en parasiteeren ten koste van hen die werken, en wier studie geleid heeft tot een omvangrijke kennis van hun vak.

Het oppervlakkige werk zal op den duur zich zelf wel veroordeelen, maar oppervlakkige kennis, mits met eenig autoritair gezag verkondigd, met een zekere reclame-handig verspreid, wordt maar al te dikwijls door het publiek voor goede munt aanvaard.

Een ontwikkeling van het publiek, opdat dit zelf eenig onderscheidingsvermogen krijge, zou dan ook niet ondienstig zijn, wanneer die leiding althans in de goede richting geschiedde. Zij zou zóó moeten zijn, als die van een onzer zeer begaafde hedendaagsche landschapschilders, die een middelmatige leerlinge ten slotte zoover bracht, dat zij inzag beter iets anders te kunnen doen, dan te schilderen; maar hij had haar oog geopend voor het mooie in de natuur, haar ontvankelijk gemaakt voor het begrijpen van de schoonheid in schilderkunst.

Op die wijze kan kunstopvoeding waarlijk ontwikkelend zijn. R. W. P. Jr.

WILLEM ROYAARDS.

Lichtdruk naar een teekening van J. H. Toorop.

ECHTE TOONEELSPEELKUNST WILLEM ROIJAARDS

DOOR FRANS MIJNSSEN.

Het zal in het jaar 1887 *) zijn geweest, dat de schrijver van dit opstel, voor wien in die dagen ieder tooneelspeler een bizonder wezen scheen, 't welk groote belangstelling, ja, — om de tooneel-geheimzinnigheid die zulk een wezen zelfs niet op straat, in 's wezens gewone kleedij, verliet, — eenige stille vereering verdiende — het zal in het genoemde jaar zijn geweest, dat hij op een programma van een voorstelling door de K. V. „Het Nederlandsch Tooneel" gegeven, den naam ontdekte van „een nieuwe". Het stuk dat gespeeld werd, droeg den naam „Jan Masseur", de schrijver ervan dien van D.M. Maaldrink, en de nieuweling was Willem Roijaards, toen nog „zich noemende en schrijvende" W. C. Roijaards.

WILLEM ROIJAARDS.

De heer Roijaards, die zee-officier zou worden en van '84—'86 te Willemsoord tot dat beroep is opgeleid, had in de herfst van het laatstgenoemde jaar de traditioneele afkeer zijner familie van het tooneel voldoende overwonnen en als gevolg van deze overwinning gedebuteerd bij een wel wat bedenkelijk, want eenigszins „Schmiere"-achtig, gezelschap van den heer Charles de la Mar, dat in het oude, sedert afgebroken, Tivolischouwburgje in de Nes speelde.

Roijaards' verhaal van dit debuut en zijn eerste binnentreden in den voorhof des tooneels, is zeer vermakelijk. De bedoelde voorhof was hier de niet zeer ruime woonkamer van het gezin de la Mar, bij dit eerste bezoek tevens repetitielokaal, waar het jeugdige, uiterst talrijke de la Marsche kroost, — dat door den naar het heroïsche neigenden vader met heroën-namen is begunstigd, — op niet al te bescheiden wijze de rol van het publiek vervulde.

Door bemiddeling van den heer A. C. Wertheim kwam Willem Roijaards daarop aan „het groote tooneel". Hij werd in het jaar 1887 verbonden aan het gezelschap der „Koninklijke Vereeniging", speelde er een paar zeer kleine rollen, — o.a. in het genoemde stuk van D. M. Maaldrink een dokter, — en . . . voldeed den Raad van Beheer niet. De heer Roijaards verliet daarop het tooneel . . . wat hij later, dan echter om àndere redenen, nog verschillende malen zou doen . . . en vond een betrekking in den handel.

In 1888 had hij een nieuw engagement; er was een tooneelspeler „uitgefloten" in „de zaak" der Gebr. van Lier; deze acteur was daardoor onmogelijk geworden, en de heer Roijaards nam zijn plaats in.

Bij Van Lier, eerst in het gebouw aan de Amstelstraat, daarna in dat van de Fransche Laan (Plantage; thans, na de verbouwing, het theater Stoel en Spree), heeft Roijaards, o. a. naast Veltman, vele en groote rollen gespeeld. Hij heeft er succes gehad in stuk-

*) De data in dit artikel zijn van den heer Roijaards.

ken als „Roger de Geschandvlekte", „De man met de Wassenbeelden", „Aballino de groote Bandiet" en meer dergelijke werken der hevig-romantische school. Doch ook speelde hij nog bij de drie-gebroeders zijnde, — hij bleef er tot in 1889, — den Dr. Rank in Ibsens „Nora".

Dit laatste geschiedde echter niet onder de verantwoordelijkheid van het bedoelde driemanschap. Er was namelijk in die dagen te Amsterdam een geroep opgegaan om, wat men toen noemde „intieme kunst"; doch de stemmen van hen die dùs riepen, ze werden in de woestijn, welke de tooneelwereld hier te lande ook destijds was, niet gehoord.

Eenige „intieme-kunst"-begeerigen, onder wie de heeren J. H. Rössing, L. Simons en Dr. Vinkesteijn, sloegen toen zelf de handen ineen, en met acteurs en actrices van verschillende gezelschappen en Aleida Roelofsen, die pas van de tooneelschool was gekomen, werd onder leiding van L. B. J. Moor de „Nora" in elkaar gezet en gespeeld. De Rank van Roijaards is zeer opgemerkt.

SVENGALI IN „TRILBY".

Van 1889 tot 1890 was het een goede tijd, een goede tijd voor Roijaards en voor het tooneel te Amsterdam. Toen gaf een kunstzinnig troepje in den, ook alreeds verdwenen, Salon des Variétés (Amstelstraat; thans een café) opvoeringen o. a. van „Svava", „Nora", „On ne badine pas avec l'amour", „Une nuit de Mai". Directeuren waren Kreukniet en Henri Poolman; spelers o. a. Poolman, Roijaards, Aleida Roelofsen, Josephine Spoor, Anna Beukers, Jan Malherbe. Henri van Kuijk had de regie. In „Nora" speelde Roijaards toen den Helmer.

De voorstellingen ondervonden veel belangstelling; bizonder werd gewaardeerd het spel, in hunne verschillende rollen, van Henri Poolman (die in dien tijd misschien wel zijn beste werk heeft gegeven) en van Roijaards. De heer J. H. Rössing bij voorbeeld, schreef in een zijner Nieuws-van-den-Dag-kritieken dat Poolman en Roijaards de tooneelspelers van het seizoen waren geweest; dit althans was de bedoeling zijner woorden.

Voor Roijaards eindigde de medewerking aan het gezelschap van den Salon met een vrij ernstige ziekte (zomer 1890). Na zijn herstel vond hij een nieuw engagement bij de Kon. Vereeniging en bleef daar tot het begin van het volgende seizoen (Sept. 1891). Hij kreeg er o.a. den Arent van Aemstel te „doen" en een oude-bediende in Laube's „Graaf Essex".

De oude-bediende, — een kleine maar niet onbelangrijke rol, — verwierf de bewondering van Schimmel. En „Schimmel had kijk op het tooneel", — weet Roijaards, — „je was bang als hij in de zaal zat".

Doch in 1890 had Jan C. de Vos met W. van Korlaar, den tegenwoordigen Directeur-Gérant van de K. V., een gezelschap gevormd, dat den, toen pas gebouwden, Rotterdamschen Tivoli-schouwburg zou bespelen.

Hadden de voorstellingen van den Salon iets gegeven dat goed was, het gezelschap van den Tivoli-schouwburg bracht, — als wij onze herinneringen mogen vertrouwen, — nog iets beters. Jan C. de Vos met zijn groote liefde voor wat Roijaards toen reeds bestreefde en later zou noemen „de verinnerlijkte tooneelspeelkunst", — en, kind van zijn tijd, voor het werkelijkheidsdrama, — had werkelijk een eigen programma; en, stevig, bekwaam regisseur, en zelf een zeer gevoelig uitbeelder-van-menschen, heeft hij in den Tivoli-tijd een flink stuk van dat programma weten uit te voeren.

Een jaar na de oprichting sloot Roijaards zich bij het gezelschap aan, dat toen o. a. al goede opvoeringen van het te recht geprezen drama des heeren W. G. van Nouhuijs „Eerloos" had gegeven.

Een der condities was, dat de nog zeer jonge tooneelspeler in de gelegenheid zou worden gesteld den Hamlet te spelen.

Bij Jan C. de Vos en de zijnen (onder wie Aug. Poolman, Aleida Roelofsen, Anna Sablairolles, Holkers, Alex. Faassen, Erfmann, — Chrispijn, de zoon in „Eerloos", verliet het gezelschap na het eerste jaar, —) heeft Roijaards definitief zijn naam gevestigd. Hij heeft er, naar de eigen verklaring, met meer genoegen gewerkt dan bij eenig ander gezelschap. Met ambitie ging men elken dag naar den schouwburg, naar het werk.

Aan de praestaties van Roijaards in den Tivoli-tijd, is het goed hier langer aandacht te schenken.

LEO IN „LOTOS".

Roijaards heeft gedurende zijn loopbaan zich (reeds) op zeer verschillende plans bewogen, op elk plan eerder of later iets bereikend dat bizonder is. Bij Roijaards voortdurend groei.

In den Tivoli-tijd nu, heeft hij iets definitiefs bereikt als, wat men zou kunnen noemen: m o d e r n e jonge-rol. Hij is de eerste en tot dusver de eenige geweest in ons land, die geheel meegevoeld heeft en heeft kunnen spelen de fijne, dikwijls beter gezegd: verfijnde . . en zwakke naturen, gelijk onze tooneelliteratuur er later zoo velen, zij het ook in allerlei schakeeringen, heeft opgeleverd. De meest typische van dit slag van nakomers, van min of meer stuurlooze zwakken, is wel de „Bertie" („Noodlot," tooneelspel naar de novelle van Couperus).

De Bertie is door Roijaards vaak en met succes gespeeld. Andere rollen waren: de jonge minnaar in „Droeve Min" (Giacosa), de officier in „Lotos" (Constant), Herman Koorders in „Goudvischje"(v. Nouhuijs), de „artiest" in het stuk van dien naam van Emants, Ulrich Brendel in „Rosmersholm", Rank in „Nora" (Ibsen) en een mooie rol in „Das Lumpengesindel" (von Wolzogen).

Een groot publiek hebben de voorstellingen van zulke werken door het Tivoli-gezelschap, niet tot zich getrokken. Opvoeringen ook van minderwaardige stuk-

ken bleven noodig tot stijving van de kas.

Maar wel heeft het gezelschap zich met zijn eigenlijke werk een eigen, — trouw en goed, al was het dan ook, zooals wij zeiden niet groot, — publiek gevormd. En niet alleen te Rotterdam, maar ook in andere plaatsen, en zeker te Amsterdam, had het gezelschap zijn eigen publiek, dat de opvoering in de laatste stad o. a. van een reeks voorstellingen van „Droeve Min" mogelijk maakte. Door de kundige en gevoelige regie van de Vos, zijn eigen goede tooneelspelerseigenschappen en die zijner medewerkers, werd het gezelschap door de Nederlandsche schrijvers het eerst gezocht. En wat het publiek betreft, wij kennen personen die gaarne uit andere plaatsen overkwamen om in den Tivolischouwburg een première bij te wonen.

Zonder Jan C. de Vos zou dit resultaat niet zijn bereikt, maar evenmin indien het gezelschap de talenten van Roijaards had moeten ontberen.

Wij zeiden dat Roijaards zijn jonge-rollen geheel heeft kunnen meêvoelen en heeft kunnen spelen. Inderdaad, hij heeft ze gespeeld met geheel zijn hart en . . . met al zijn nerven. Het menschelijke in zijn personen heeft hij naar voren gebracht en wij hebben aan hen geloofd.

De opvoering van den Hamlet onderbrak even de lijn der Tivoli-voorstellingen. Roijaards heeft met de hoofdrol succes gehad. De recensies uit die dagen vermeldden o. a. dat zijn spel blijk gaf van ernstige studie.

Welke Roijaards' opvatting van de rol was, blijkt uit zijn schrijven aan den heer Rössing (opgenomen in diens artikel over Roijaards in „Eigen Haard" van 2 Aug. 1902).

„Shakespeare," — zoo schreef Roijaards, — „Shakespeare, „die zichzelf misplaatst moet „gevoeld hebben in de eeuw „waarin hij leefde en dichtte, „heeft in Hamlet „een artist (ten „minste een man „met hoog artistieken aanleg!) „geschilderd, „evenals hij zelf „hoog staande „boven zijn geheele omgeving, bij wien „eene inwendige „crisis samenvalt met eene „uitwendige, — „welk samentreffen hem oproept tot het „doen van een „daad, waartegen zich zijne „geheele artistennatuur verzet."

BRUTUS IN „JULIUS CAESAR".

„Hij, de artist-prins, kan geen moord „doen; zijn nerven willen niet. Al de andere „redenen, die hij op verschillende momenten „zich-zelf voor zijn niet-handelen tracht wijs „te maken, zijn schijnredenen."

En later:

„In het bidvertrek van den Koning heb ik „getracht mijn opvatting voor het publiek „het meest duidelijk te maken. Daar — „op het punt zijnde, zijn oom den dolk in de

„rug te stooten, heb ik het publiek willen „laten zien, dat Hamlet onmachtig is tot dien „moord, en dadelijk zoekt door allerlei redenen „(die een man als Hamlet onmogelijk in „ernst zouden kunnen tegenhouden) zijn „niet-dooden te motiveeren en nog een „schijn van wreedheid te geven."

Wel een curieuze opvatting... die echter al lang door den kunstenaar zal zijn prijsgegeven.

Begrijpelijk en teekenend wordt deze opvatting, — en daarom herinneren wij hier, na zoo vele jaren, aan Roijaards' woorden, — als wij denken aan het innerlijk der rollen die Roijaards in den regel bij het gezelschap de Vos speelde; en wij begrijpen dan mede door haar, dat Roijaards' optreden als Hamlet in den Bertie-tijd wel wat voorbarig is geweest.

Roijaards was reeds eerder een getrouw lezer geworden van den Nieuwen Gids en den Mercure de France. De schoonheid van klank en rythme der verzen van Kloos en Gorter en Verweij, en van Van Deijssel's en Diepenbrock's proza, had hem sterk getroffen, terwijl Van der Goes' Nieuwe Gids-artikel over het zeggen van verzen zeer door hem was opgemerkt.

Roijaards' relatie met het werk der jongere Franschen bleef een platonische; zijn omgang met den arbeid der Hollanders daarentegen werd van vurig-hartstochtelijken aard. Menig vriend zal zich de stormen van verzen herinneren, die al spoedig los kwamen als men, na de voorstelling, bij Roijaards een beetje was komen „napraten". En den boven-, beneden-, en zijburen hebben ze vaak een goed stuk nachtrust gekost (wat niet zonder bons- en klop-protest bleef).

De genoegelijke herinnering aan deze „lent van vaerzen" deed ons hier wat luchtig schrijven. Maar er was zeker een ernstige kant aan Roijaards' verzenzeggerij ook in dien tijd. Reeds het feit dat, terwijl vele acteurs in ons land nooit van de Nieuwe-Gids-beweging hadden gehoord en bijna alle andere haar alleen van hooren-zeggen en dan als iets bizonder-mals kenden, Roijaards veel voor het werk der Nieuwe-Gidsers voelde, is merkwaardig. Doch weldra zou hij beproeven gaan ook iets voor de beweging te doen, kwam hij met zijn voordrachten in het publiek. Hij begon met op te treden in Nutskringen, later organiseerde hij ook zelf „avonden".

PETRUCCIO IN „DE GETEMDE FEEKS".

De bevrediging die dit werk den kunstenaar schonk, zou niet groot zijn geweest, indien hij alleen gespeculeerd had op de instemming van en het succes bij het publiek. Vooral het Nutspubliek der kleinere plaatsen had veel meer op met de Bull (voor het „ernstige") en den „Schoolmeester" (voor het „luimige") dan met Willem Kloos; en de Bull en de Schoolmeester moesten dan ook nog al eens als slot van den avond, en als belooning voor braaf luisteren, ten beste worden gegeven.

Maar Roijaards vond het prettig prachtige

verzen te zeggen; en dan, hij voelde zich eenigszins een propagandist der N. G.-beweging.

Ontegenzeggelijk hebben Roijaards' voordrachten sommige kunstenaars der beweging bij het publiek meer bekend gemaakt. Dat alle schoonheid van het vers bij Roijaards' voordracht kenbaar werd, zouden wij echter niet willen beweren, zelfs niet waar het den meest ontvankelijken toehoorder gold.

De liefde van den voordrager ging toch nog te hoofdzakelijk tot klank-en-rythme's uiterlijken kant; het artikel van Van der Goes was ook voor hem onduidelijk geweest.

Reeds in den Tivoli-tijd begon Roijaards te verlangen naar iets anders dan het uitbeelden van zwakken en stuurloozen. En toen hij in den zomer van 1893 ergens een gastvoorstelling van den knappen (doch uiterlijken) tooneelspeler L. B J. Moor had bijgewoond en diens „Don César de Bazan" had gezien, wist hij 't, dat hij toch eigenlijk zoo erg veel voor bravour gevoelde, en schreef hij een lang artikel in een weekblad dat „De Tribune" heette, om naar aanleiding van Moor's Don César, de breedheid in de tooneelspeelkunst te huldigen en aan zijn zin voor de romantiek uiting te geven.

In September 1904 verliet Roijaards het gezelschap van den Tivoli-schouwburg en verbond zich weer bij de Kon. Vereeniging, niet het minst wijl hij daar de rollen verwachtte te krijgen, die hem helpen zouden zich in een nieuwe lijn, op een ander plan dan tot dusver, te ontwikkelen. Graven, koningen en prinsen wilde hij nu spelen. Een ander mensch op zijn lichaam uitbeelden, uiterlijk een ander mensch kunnen zijn . . . dat werd voorloopig het in de eerste plaats bestreefde. Het zelfvertrouwen was groot: „een goed tooneelspeler moet àlles kunnen spelen" was Roijaards' overtuiging.

LEOPOLD WIESSINGER IN „DE STER".

Inderdaad heeft Roijaards toen bij de Kon. Vereeniging verschillende rollen van de gewenschte soort te spelen gekregen. Hij speelde er o. a den Neipperg in „Madame Sans Gêne", den Ganelon in de Borniers „Fille de Roland" (bij de afscheidsvoorstelling van Veltman met het gezelschap der Kon. Vereeniging), Lodewijk XI (niet dien van Delavigne, doch in een stukje van de Banville), de Bode-van-het-paleis in „Oedipus", en ook op-nieuw den Hamlet. Van levende schrijvers speelde hij o. a. „Lord Quex", Arnhelm in „De Vrouw der Zee" en, tot besluit der nieuwe Ned. Tooneelperiode, Svengali in „Trilby".

In den beginne had Roijaards', wat hij noemt, „bewustwording als acteur", een nadeeligen invloed op den innerlijken kant

zijner scheppingen Wij herinneren ons bij voorbeeld dat zijn Lodewijk XI, — als wij ons niet vergissen een der eerste rollen uit dien tijd, — overtuigend was naar het uiterlijke, doch, — in tegenstelling met de vertolkingen uit de Tivoli-periode, — den toeschouwer innerlijk tamelijk vreemd bleef. Het evenwicht tusschen innerlijk en uiterlijk zou eerst later tot stand kunnen komen.

De nieuwe Ned Tooneel-tijd werd met den Svengali besloten zeiden wij; Roijaards had de vertooning van „Trilby" in „Haymarket" bij Beerbohm-Tree gezien. Hij vertaalde het stuk en de Raad van Beheer der Kon. Vereeniging werd tot de opvoering ervan bereidbevonden „Trilby" is, zooals een ieder weet, een draak, maar een moderne draak.... doch Roijaards wilde geen kwaad hooren van het stuk, en waarlijk hij heeft plezier beleefd van zijn „Svengali; hij heeft misschien geen rol in het romantische genre zoo, als geheel en in details, overtuigend vermogen te spelen als deze.

En... de rol bracht hem in het buitenland". Te Berlijn zou „Trilby" worden opgevoerd, doch de acteur die den Svengali zou spelen, Friedrich Mitterwurzer, — ons Amsterdammers uit den goeden tijd van het Grand Théâtre des ouden Van Liers bekend, — was gestorven. Roijaards werd in zijn plaats geëngageerd. Op Berlijn volgde Dresden, vervolgens St. Petersburg.

Het optreden in Duitschland en Rusland had plaats in den zomer van 1897.

Er is sprake van geweest dat Roijaards ook nog in een ander stuk, — wellicht in eene vertaling van Van Nouhuijs' Goudvischje, — te Berlijn een rol zou vervullen; daarvan is echter niets gekomen.

DE „TOONEELSPELER" IN „NACHT-ASYL".

In het najaar 1897 was Roijaards in het land terug. Hij verbond zich aan het gezelschap van den Groote(n) Schouwburg te Rotterdam. Nieuwe rollen waren: Rabagas, Franz Moor, Marcel in eene tooneelbewerking van Murgers „Bohème".

Bij den „Moor" o. a. werd merkbaar, dat het samenspelen met Veltman in den ouden tijd, op den ontvankelijken jongere invloed had uitgeoefend.

Het verblijf in Nederland duurde slechts kort. Na een jaar reeds dreef „het verlangen om de taal van Shakespeare beter te leeren kennen", — zooals Roijaards verklaarde, — en wijl hij te weinig werk bij het Rotterdamsche gezelschap te doen kreeg, den rusteloozen en... wellicht onrustigen werker die Roijaards is, naar Engeland. Hij vond er een plaats aan het „Shaftsbury-avenue" theater en speelde er in de „Belle of New-York"; doch twee maanden later trok hij 't land door met een reizenden troep. Dat werd een joyeuze tijd. Zeven maanden duurde het rondtrekken en elke week werd ergens anders gespeeld. In April of Mei 1897 was Roijaards in het vaderland teruggekeerd en begon er een reeks voordrachten van den Julius Caesar (in 't Hollandsch).

Deze voordrachten waren een verblijdende verrassing. Ook zij die Roijaards' verzenvoordrachten niet steeds hadden kunnen genieten, wijl zij den voordrager te groote uitbundigheid verweten, en zelfs de principieele

tegenstanders van het voordragen van geheele, — of als in dit geval, bijna geheele, — tooneelwerken (die immers op het tooneel thuis hooren) door een-en-den-zelfden persoon, moesten erkennen dat Roijaards' Julius Caesar iets bijzonders, in zijn soort voortreflijks was. De stem, de mooie stem, werd beheerscht, het innerlijk van de verschillende personen der rollen kwam voldoende uit, en voor de verbeelding des toeschouwers voltrok zich de tragedie.

Van September 1899 tot 1902 was Roijaards zoowaar op-nieuw geëngageerd bij de Kon. Vereeniging. Hij kreeg er belangrijk, doch, naar zijn meening, niet genoeg werk te doen: Brutus in „Julius Caesar", Petruccio in „De getemde feeks", Eduard IV in „Richard III", Creon in „Oedipus", Leopold Wiessinger in „de Ster" (van Hermann Bahr), Fabrice in „de Avonturierster".

Bij de Brutus-vertolking bleek het, dat de tooneelspeler niet meer alleen het expressieve, doch ook het schoone in de houding des lichaams en in het gebaar bestreefde.

De Brutus was een belangrijke creatie, doch, waar bij de voordrachten van het geheele werk het innerlijk van den mensch zuiver werd a a n g e g e v e n, en dat innerlijk dus v o o r e e n v o o r d r a c h t v o l d o e n d e kenbaar werd, daar hadden wij thans, nu de geheele mensch Roijaards beschikbaar werd voor de rol, ook den geheelen innerlijken Brutus wenschen te zien.

Ronduit prachtig daarentegen was de Petruccio. De Petruccio behoort o. i. tot het allerbeste dat Roijaards heeft bereikt.

Welk een fijnheid en geestigheid; welk een lenigheid van spel en dictie; welk een grandezza! Hier was het evenwicht tusschen innerlijke en uiterlijke beelding volkomen. Een fleurige fantazie had den geheelen Petruccio gezien en de levende Petruccio op het tooneel was aan het beeld dezer fantazie gelijk.

Met den Petruccio heeft Roijaards bewezen een uiterst fijn speler te kunnen zijn in het allerfijnste blijspel.

Dat Roijaards ook als speler van modern werk gegroeid was, bewezen de fijne luchtigheid en tevens raakheid, waarmede hij de twee eerste bedrijven van „de Ster" speelde.

In 1902, nog aan de Kon. Vereeniging verbonden, begon hij zijn Multatuli-voordrachten en droeg hij Shakespeare's „Richard II" en Vondel's „Geboortklok" voor. Den „Richard II" en den „Geboortklok" hebben wij nooit van hem gehoord. Wat de Multatuli-voordrachten betreft — Roijaards heeft aan Multatuli veel succes te danken bij het groote publiek. Een ander gedeelte van het publiek heeft die voordrachten minder kunnen waardeeren, vond er nog in aangedikt de pose en sentimentaliteit van den auteur, en meende dat bij „de Kruissprook" de voordrager 't „'em" wat al te zeer „van katoen gaf".

In 1902 verliet Roijaards de Kon. Vereeniging en vertrok naar Ned. Oost-Indië om ook daar zijn voordrachten te gaan houden.

Na in Indië „lauweren" te hebben „geoogst", keerde hij in 1903 terug en werd in dat jaar voor de, tot dusver, laatste maal aan „Het Nederlandsch Tooneel" verbonden. Gedurende de nieuwe, korte, periode (in den aanvang van 1904 zou Roijaards de Kon. Vereeniging weer vaarwel zeggen) speelde hij o. a. den Tooneelspeler in „Nacht-asyl", den Guido in „Monna-Vanna" (één enkele keer slechts, bij een zoo genaamde „gecombineerde voorstelling" der Maatschappij „Apollo"), en ten slotte den Oedipus.

Bij het aangaan van de nieuwe verbintenis was met den Raad-van-Beheer overeengekomen dat Roijaards bij de Kon. Vereeniging zou te spelen krijgen: den Oedipus, den Richard III en den Shylock. Daarenboven was de bepaling gemaakt, dat de drager dezer rollen bij de instudeering der betrekkelijke werken meester zou zijn op het tooneel, voor zoover het de dictie zijner jongere medespelers betrof. Roijaards hoopte het z e g g e n der rollen door de jongeren van de tooneel-restauratie-saus te ontdoen, de dictie dezer jongeren met zijne eigene in harmonie te brengen. Want zonder deze tot stand gekomen zuiverheid en eenheid, achtte hij 't voor zichzelven onmogelijk een rol van sterke en diepe innerlijkheid geheel naar behooren te spelen, zou hij moeten vreezen telkens weer „eruit" te moeten geraken.

De eerste-opvoering van „Koning Oedipus" vond einde Januari plaats en Roijaards had bij de nieuwe instudeering (het werk is immers

DE DOGE IN „DE KOOPMAN VAN VENETIË".

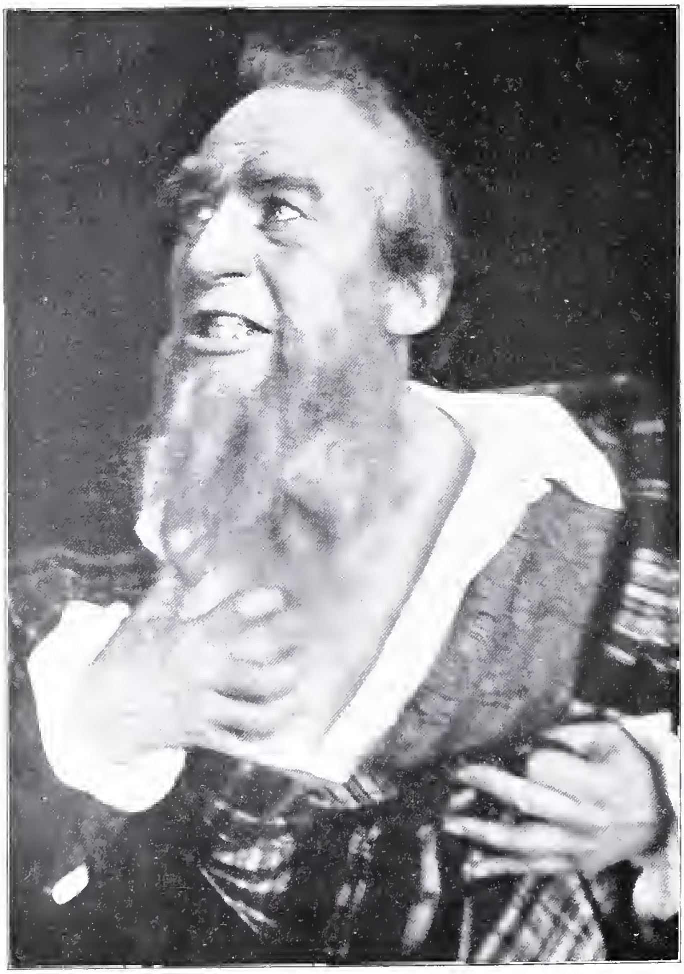
vaak door de Kon. Vereeniging [gegeven, met Bouwmeester in de hoofdrol) de leiding, — op de wijze als boven aangegeven, — gekregen. Hij werd daarbij echter, naar zijne meening, niet voldoende gerugsteund en zijne pogingen hadden daardoor slechts gering practisch resultaat.

Onder zulke omstandigheden vond Roijaards het niet gewenscht een tweede poging te wagen en hij zag van het spelen van de twee andere rollen, Shylock en Richard III, af.

Nog vóor het einde van het seizoen had hij de Kon. Vereeniging verlaten en zich niet lang daarna naar Duitschland begeven. Aan het Duitsche tooneel zou hij een omgeving zoeken van zuiverder-kunst bedoelenden dan de kunstenaar aan het Hollandsche tooneel te vinden vermocht.

Te Berlijn werd een engagement, voor één jaar voorloopig, verkregen bij den bekenden directeur van het „Deutsche Theater", Max Reinhardt. Doch Reinhardt, — wij vernamen het van „derden", — is een man die een groote groep tooneelspelers om zich heen verzamelt, doch een belangrijk deel daarvan niet al te veel laat doen.

Zoo kreeg Roijaards behalve den „Shylock", op enkele middagvoorstellingen en ter vervanging van den Shylock-der-avondvoorstellingen Schildkraut, in het „Deutsche Theater" slechts enkele, kleinere rollen te spelen.

SHYLOCK.

Zijn verblijf in Duitschland is echter van beteekenis geweest voor de verdere ontwikkeling van den tooneelkunstenaar.

Dit bleek toen Roijaards, naar hij geloofde tijdelijk, in Holland teruggekeerd, voor het publiek kwam met een voordracht van Duitsche verzen en fragmenten uit den „Nathan" en den „Clavigo".

Hoe véél meer bezonken was de voordracht geworden. De voordrager was dieper ingegaan tot het vers en gaf de schoonheid die hij gevonden had met zijn oude, klankrijke stem, doch deze thans, en steeds gehoorzaam, dienende. En de fijnheid en van-binnen-uit beeldende kracht der Nathan en Clavigo-voordrachten!

Wij schreven, naar aanleiding van deze avonden, in den „Nieuwen Gids" van April '07: „En bij het luisteren naar deze samenspraken, werd wel zeer sterk in ons het verlangen Roijaards terug te zien daar waar hij behoort: op ons tooneel, — op de plaats die nog maar altijd niet kon, en voorloopig ook wel niet zal worden ingenomen door een ander".

Roijaards keerde niet naar Duitschland terug. Een kunstenaar op Roijaards' leeftijd wisselt niet meer voor goed van land.

Hij vervolgde zijn voordrachten. Zelfs Mul-

tatuli was eenvoudiger, zuiverder geworden, — al behielden wij bezwaren tegen de wijze waarop „de Kruissprook" werd voorgedragen. Hierover straks nader.

En in den afgeloopen zomer kwamen de „Zomerspelen" met Roijaards als leider-der-spelers en als speler zelf (Elckerlyc! Reinout en voor- en naproloog in „Lanseloet").

Wij hebben elders *) over de „Zomerspelen" schrijvende, aan Royaards' wonderlijk-schoon spel en het goede resultaat zijner leiding hulde gebracht. Hier wenschen wij slechts zijn spel in die voorstellingen in onze herinnering terug te roepen om, mede in verband met het andere dat door Roijaards sedert zijn terugkeer uit Duitschland is gepresteerd, te trachten zijn tegenwoordige beteekenis als tooneelspeler eenigszins te bepalen.

Wij zien dan dat Roijaards van den innerlijken speler die hij in den Tivoli-tijd reeds was (speler toen echter van innerlijk-zeer-op-elkander-gelijkende menschen), door de romantiek en de bravour heen, – welke hem in de breedte en in de hoogte hebben doen groeien, — geworden is een fijne karakter-speler, die door innerlijk en uiterlijk beide... kàn overtuigen. En die, hetgeen een zeldzaamheid is op ons tooneel, de schoonheid als een hooge waarde erkent.

Roijaards, een kunstenaar echt van dezen tijd, zal men op zijn best zien in rollen-van-verschillende-nuances. Wat hij bereikt zal minder uitstekend zijn in die rollen waarin bij voorbeeld Louis Bouwmeester groot is: vierkante naturen, van donkere of lichte kleur.

Wij zien in hem meer een Marcus Antonius dan een Brutus, meer een Nathan dan een Shylock (naar een tragische opvatting); Petruccio, hoe voortreflijk destijds reeds, zal mogelijk (zoo mogelijk!) thans nog fijner worden gespeeld, — doch ook in een gunstiger omgeving dan de Kon. Ver. hem bood, — zal Roijaards' Oedipus, vreezen wij, doen verlangen naar iets dat innerlijk en uiterlijk nog sterker is.

Het is intusschen zeker, dat Roijaards ook in die rollen welke minder liggen in zijn lijn, steeds iets zal bereiken dat interessant is, en ten zeerste waard om er naar te gaan zien.

Een gevaar voor Roijaards is, dat hij, indien de aard van de rol 't niet onmogelijk maakt, zich op den duur laat meesleepen door zijn gevoel en daardoor zijn zelfcontrôle verliest.

KEIZER MAXIMILIAAN IN „KATCHEN VON HEILBRONN".

Men veroorlove ons een paar citaten, opdat wij ons daarna nader kunnen verklaren:

Coquelin ainé had gezegd, in zijn boekje „l'Art du Comedien":

„De grondstof van zijn (des tooneelspelers „Mn.) kunst, hetgeen hij bewerkt en kneedt, „ten einde er zijn schepping uit te halen, is „hij zelf, zijn lichaam, zijn leven. Daaruit

*) Nieuwe Gids van Aug. 1907.

„volgt dat de tooneelspeler dubbel moet zijn. „Hij heeft zijn e e n e n, die het instrument „bespeelt, zijn a n d e r e n, het instrument zelf. „De e e n krijgt den persoon te scheppen, „of beter gezegd die e e n ziet een persoon, „zooals de schepper dezen gedacht heeft..., „de e e n ziet dus Tartuffe, Hamlet, Romeo „en dit model moet door den a n d e r e n „voorgesteld worden. Dit tweeledige is het „kenschetsende van de „kunst des tooneel„spelers"

verder:

„de e e n blijft kalm op „merker bij de hevigste „gemoedsaandoeningen „van den a n d e r e n". En (van den Tartuffe sprekend): „om zijn rol „goed te vervullen moet „hij hem doen gaan, ges„ticuleeren, luisteren met „de ziel van den Tartuf„fe zijner verbeelding".

En dit:

„De twee deelen van „den tooneelspeler zijn „onafscheidelijk: maar „de e e n, hij die z i e t, „moet de meester blij„ven. Hij is de ziel, de „a n d e r e het lichaam."

„Hoe oppermachtiger „de e e n is, des te „grooter kunstenaar is „de tooneelspeler" *).

Met deze uitspraak van Coquelin heeft Roijaards het niet kunnen vinden. Hij heeft erop geantwoord in een artikel dat te vinden is in het tijdschrift „T. a. v. e. n. u." (Kerstnummer 1899). Zijn meening is, heeft hij ons gezegd, althans wat de kern betreft, niet veranderd.

ELKCERLYC.

Roijaards ziet Coquelins redeneering kort saamgevat aldus: wie wil emotioneeren, moet zelf ongeëmotioneerd zijn.

En dan zegt hij: „Ik haat haar (deze redeneering Mn.) en ik weet, zij is er eene, die, „welbegrepen, zich zelve in den staart bijt".

„Immers, waar het allerhoogste streven „van den tooneelspeler daarop moet gericht „zijn, zich zoo te veréenzelvigen met den uit „te beelden mensch, dat zijn eigen persoon„lijkheid in dezen geheel worde opgelost, er ge„heel in wegzinke, daar kan nooit sprake zijn „van een g e v o e l l o o s-b l ij v e n (wij spatieeren „Mn) van den één, bij een „heftig-geëmotioneerd„zijn van den ander".

„Op het oogenblik „der uitbeelding toch „zijn er niet twee perso„nen, — als Coquelin ons „wil doen gelooven, — „er is er maar eén, en dat „moet zijn de mensch, „die op het magische „woord van den dichter, „op het vervormde lijf „van den tooneelspeler „spontaan tot leven ge„wekt wordt. En om „dien mensch is het te „doen, om hem alleen".

„De tooneelspeler, die „Hamlet of Oedipus „heeft uit te beelden, „dient zich zoo innig en „zoo vast te verbeelden „Hamlet of Oedipus te „zijn, dat in die ver„beeldingen zijn eigen „mensch-zijn, èn phy„sisch èn psychisch „schijnt weggezonden „voor den tijd dat die „droom duurt".

„Dit moge niet werkelijk bereikbaar zijn, „het blijve niettemin het ideaal, naar 't welk „ieder tooneel-kunstenaar te streven heeft. „Want heeft hij die Hamlet verbeeldt, tijdens „de uitbeelding niet uitsluitend Hamlets ge„dachten, maar gunt hij nevens dezen nog „plaats aan zijn eigen tooneelspelersgedachten, „als: nu zal ik deze scène zóó spelen en de „andere zùs, dan zal voor een eenigszins „gevoelig publiek de illusie verstoord zijn, de

*) Wij schreven af uit de vertaling van J. V. („Het Tooneel" 4 Febr. 1890).

„tooverband, die diende gelegd tusschen des „toeschouwers en des Dichters verbeelden, „verbroken . . ." etc.

De niet door-dringende lezer zal na kennisname van deze twee opinies Coquelin wellicht een steriel metier-mensch schelden en zijn ('s lezers) sympathie voor Roijaards' bedoelingen sterker voelen worden. Hij bedenke dan echter, dat ook Roijaards in zijn beste werk, op zijn meest-geslaagde avonden, de theorieën van den grooten Franschen tooneelspeler in practijk moet brengen — al doet hij zulks dan onbewust naar 't schijnt. Want dat Coquelin o. i. niets anders zeggen wil dan dit, — wat trouwens voor ieder kunstenaar geldt, — dat de tooneelkunstenaar bij het werk zijn zelfcontrôle tot de scherpste waakzaamheid moet opvoeren.

Roijaards heeft ten onrechte het „kalm blijven (van den een)" van Coquelin synoniem geacht met „gevoelloos blijven".

Hoe zou de een gevoelloos blijven waar hij, ook volgens Coquelin, zoo diep-in ziet, dat hij bij voorbeeld zijn Tartuffe doet „gaan, „gesticuleeren, luisteren „met de ziel van den „Tartuffe zijner verbeelding"!? Dan ziet hij wel zóó diep-in, dat het „eigen mensch-zijn èn physisch èn psy„chisch schijnt weggezonken".

De tooneelspeler heeft diep-in te zien en gevoelig te zien — doch kalm te blijven, zich in bedwang te houden. Niet anders doet bij voorbeeld de tooneel-schrijver, die, een hevige scène schrijvende, toch o. a. voortdurend behoort „te denken aan 't geen is voorafgegaan en 't geen nog volgen zal. Zelfs een lyrisch dichter kan zich niet „laten gaan"; hij heeft immers steeds op den vorm te letten.

ELCKERLYC.

Als „de een" zijn kalmte verliest, als hij zich laat meesleepen door 't gevoel (wat dan niet is het gevoel van den Hamlet of van den Romeo, doch van den tooneelspeler, — al verbeeldt deze zich dat 't anders is), dan wordt 's kunstenaars blik vertroebeld, verliest hij een deel van zijn zelf-contrôle, overtuigt hij niet meer.

Dat Roijaards de theorie van Coquelin niet als waar erkent, brengt sommige zijner scheppingen in gevaar.

Zoo blijven wij met angstige verbazing, doch onaangedaan luisteren naar „de Kruissprook", terwijl de voordrager zelf zeer aangedaan is.

Zoo leek in een latere voorstelling van den „Elckerlyc" de hoofdpersoon ons te week.

Aan het slot van deze schets een waarschuwing:

Wij beschouwen Roijaards als na Bouwmeester den uitnemendste onzer tooneelspelers. Zouden in ons opstel enkele woorden van voorbehoud zonderling mat doen tegen den hellen schetter waarmede publiek en een deel der kritiek de talenten van sommige weinig-belangrijke tooneelisten huldigt, dan wijzen wij hierop: wij hebben getracht ons op een eenigszins hooger plan van beschouwing te stellen, in overeenstemming met de waarde van Roijaards' kunst.

En van een dergelijk plan af worden zulke anderen allicht zelfs niet gezien.

Nov. 1907.

S.S. „GROTIUS" (STOOMVAART MAATSCHAPPIJ NEDERLAND). EETZAAL, DOOR C. A. LION CACHET, UITGEVOERD DOOR J. B. HILLEN.

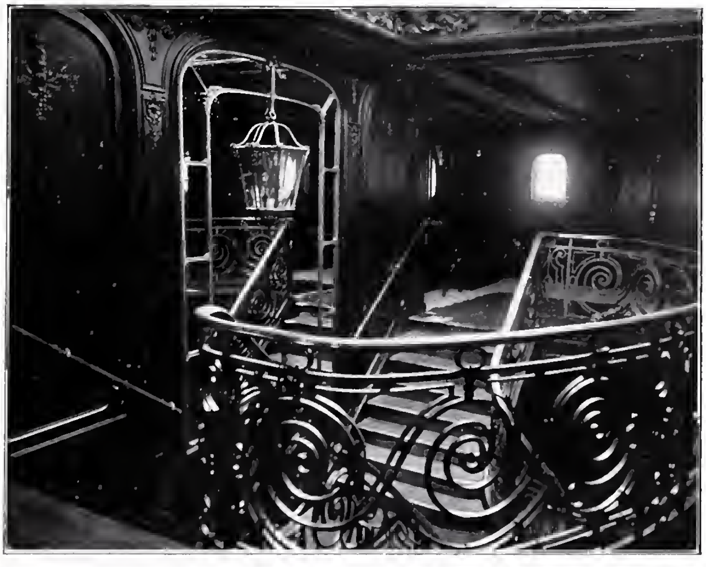
„MALVOLIO", DOOR PROF. GERALD MOIRA. S.S. „MOOLTAN" (P. & O.), SCHILDERING IN DE LICHTKAP VAN DEN DEKSALON.

DE BINNENVERSIERING VAN GROOTE STOOMSCHEPEN

DOOR K. SLUYTERMAN.

II.

Noemde ik u reeds de vertrekken op de „Prinzessin Cecilie" en de „Grotius", ik kon eveneens wijzen op enkele interieurs van booten der Ost-Afrika-Linie, in de stoomschepen: „Feldmarschall" en „Gertrud Woermann", waar het zakelijke, ik zou haast zeggen: de echte scheepsstijl, sterk op den voorgrond treedt; waar alles aan de hygiëne, de zindelijkheid, de beknoptheid — misschien zelfs wel wat te veel — aan de constructie is geofferd.

S.S. „LA PROVENCE" (COMPAGNIE GÉNÉRALE TRANSATLANTIQUE). SALONTRAP.

Klinkbouten en laschplaten, stalen binten en naakte buizen in het gezicht laten, zeker, het is zindelijk, het is constructief, het is rationeel maar .... onbehagelijk.

Op deze schepen is voor de wandbekleedingen van eetzaal en rooksalon, en ook voor de versiering van het trappenhuis van marmeren platen gebruik gemaakt, wat natuurlijk om hygiënische redenen wel aan te bevelen is en bij de vaart in de tropen koel en doelmatig zal zijn.

De vlakke pilasters tusschen deze wandplaten, eveneens in glanzend gepolijst marmer, zijn eenigszins in Jugend-stijl versierd met daarin door verguld opgeluisterde ornamenten.

Als versiering boven de trap dient een fries, waarop in vlak ornament eenige grimmige leeuwen zijn aangebracht, welke uit een geïllustreerd handboek over kunstgeschiedenis, hoofdstuk: Assyrische kunst, schijnen ontsnapt.

Al het houtwerk, voornamelijk van de zolderingen is in lichte kleur gelakt. Hier en daar zijn gloeilampen aangebracht zonder eenig ornament. Het geheel heeft het karakter van eenvoud en reinheid.

Datzelfde kan gezegd van de interieurs van de P. & O. booten, waarbij ook van frischheid, ruimte, koelte, bijzonder werk is gemaakt en al het mogelijke — ook bij de luchtige inrichting der hutten die bovendeks gelegen zijn — is gedaan om de passage in warme streken dragelijk te doen zijn.

Op sobere, deftige manier zijn de groote eetzaal, de trappen en rookzalen in rustigkleurige houtsoorten betimmerd. Zorgvuldig geprofileerd en met spaarzaam gebruik van ornament of snijwerk.

De lichtkappen van de muziekzalen en de „dining-saloon" hebben den vorm van een tongewelf, waardoor de halfcirkelvormige kopvakken uitmuntende velden voor versiering bieden en dan ook met decoratieve tableaux zijn gevuld, uitgevoerd door den ook ten onzent welbekenden Engelschen kunstenaar Gerald Moira.

Als bekleeding van de zolderingen, is in deze schepen gebruik gemaakt van z.g. „Gesso work", een procédé dat zich met het vlakke relief uitmuntend voor dit doel eigent.

De rooksalons zijn in donker eikenhout, in den geest van de sympathieke oud-Engelsche hall, in den stijl der 17de eeuw betimmerd en hebben iets buitengemeens behagelijks, iets van de eigenaardige huiselijke gezelligheid die de Engelschen in hun intérieurs weten te leggen.

S.S. „KAISERIN AUGUSTE VICTORIA" (HAMBURG—AMERIKA LINIE).
TRAP IN DE ROOKKAMER.

De rechthoekige vensters, ook in de dwarswanden dragen tot den stemmigen indruk bij.

Iets dergelijks zijn de verschillende vertrekken op de nieuwste Red-Star-Liners: „Kroonland", „Vaderland", „Finland" en „Zeeland", welke tusschen Antwerpen en New-York varen, lange slanke schepen van 176 Meter lengte, met twee schoorsteenen en vier masten getuigd en vlug van lijnen.

De betimmering van de vestibules, en trappenhuizen zijn beurtelings in eiken- of mahonie-, noten- of glanzend-lichtkleurig teakhout uitgevoerd, met eenig ornament in den trant der Italiaansche Renaissance.

De eetzalen zijn, voor zoover de wanden en de zolderingen aangaat, in lichte tinten gehouden, wat met het rood dat de meubels bekleedt en waarmede gedeeltelijk de parketvloer belegd is, een opgewekte, fleurige kleurstelling vormt.

Tot versiering enkele wandpaneelen met stadsgezichten uit Vlaanderen en Holland, en in de hoofdbalken van het plafond, kristallen globes van het electrisch licht.

De vele krullen in het glas van de lichtkoepels zijn niet fraai.

Op de „Finland" en de „Zeeland" zijn de bibliotheek — tegelijk conversatiezaal — uiterst smaakvol gemeubeld met boekenkasten, sofa's, schrijftafels, piano, enz. van licht-geel satijnhout in de laat 18de eeuwsche eenvoudig strakke vormen. De stoffeering van wandpaneelen en meubelen in gedempt groen, en op den vloer Perzische tapijtjes. Ook deze laatste kamers hebben rechthoekige ramen, gezellig ouderwets in kleine ruiten verdeeld.

De rooksalons zijn van hooge, donkere houtbetimmeringen voorzien, waarboven lincrusta velden en zacht-kleurig glas in de plafondlichten.

Leuke lantaarntjes beschermen de gloeilampen.

De bodem is belegd met het op schepen veelvuldig in gebruik komend doelmatige materiaal: India-rubbertiles, welke in allerlei patronen saamgevoegd worden, behalve de zindelijkheid, het dubbele voordeel biedend van gedruischloos te zijn en stroef.

De IIde klasse ruimten op deze booten zijn aan de genoemde bijna gelijk, vooral op enkele stoomers welke de Red-Star-Line uitsluitend voor reizen IIde klasse heeft ingericht, en die bij geringere passage-prijzen niettemin alle gewenschte comfort bevatten van de hoogste scheepsklasse.

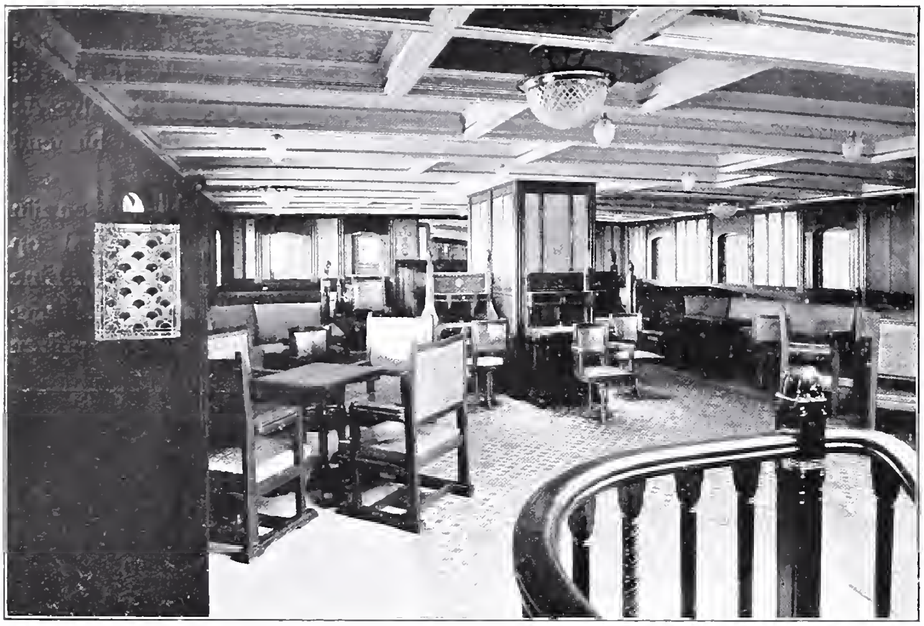

S.S. „KINFAUNS-CASTLE" (UNION CASTLE LINE). TRAP.

De vertrekken van de „Adriatic", het vroeger genoemde nieuwste schip van de White Star-Line, zijn hoog, luchtig, ruim en op onbekrompen wijze ingericht en versierd.

Intusschen ontbreekt hier eén zekere vastheid van stijl, die het werk van één hand: dat van den leidenden architect pleegt te kenmerken.

Het meest spreekt dit bij de leeskamer,

S.S. „GROTIUS" (STOOMVAART MAATSCHAPPIJ NEDERLAND). DEKSALON, DOOR C. A. LION CACHET, UITGEVOERD DOOR J. B. HILLEN.

vervaardigd. De zittingen van de banken en fauteuils zijn van geel leder.

Hoewel natuurlijk in de finesses, op de zuiverheid van dien „Hollandschen" stijl wel iets valt af te dingen, doet ons deze erkenning door den vreemdeling van het schoon in onze nationale opvattingen rechtaf goed; maar zij bevat tegelijk voor ons zelven een wenk .... n.l. om onzen vaderlandschen stijl hooger te houden dan wij doen, wanneer wij in eigen werk ons hoofdzakelijk op voorbeelden uit den vreemde blijven inspireeren!

een zaal met rijke meubels en stoffeering, met pompeuse schouw en kwistig versierde wandpaneelen en zoldering. Vazen en piedestals maken de decoratie nog drukker.

Van de Union-Castle booten zijn enkele met veel smaak versierd.

Afbeeldingen van de schilderachtige feodale verblijven waaraan de schepen hun namen ontleenen, dienen, in tegels uitgevoerd, en van een passende, meest heraldieke omlijsting voorzien, als middenpunt van de wandbetimmering. Bizonder geslaagd is de stoere trap van de „Kinfauns Castle", een waardige navolging van de fraaie trappen in de deftige kasteelen zelven.

De rookkamer van de „Kildonan Castle" is een hooge, met eikenhouten tongewelf overkapte hal, welke door een van boven invallend zijlicht op eigenaardige, stemmige wijze verlicht is.

De stijl van dit vertrek wordt „Old-Dutch" genoemd, hetgeen op het feit duidt dat de schilderachtige toon van ons Hollandsche binnenhuis den ontwerper van deze versiering niet ontgaan is.

In de wanden zijn blauw-en-witte tegeltableaux, speciaal in Holland voor deze boot

Tusschen de versiering van al deze buitenlandsche stoomschepen maken de intérieurs van onze Nederlandsche booten, door hun betrekkelijken eenvoud een gunstig figuur.

Zonder bepaalde luxe, maar sober en keurig zijn de nieuwere schepen van de Rotterdamsche Lloyd ingericht: de „Sindoro", de „Goentoer", de „Ophir" en het laatstgebouwde stoomschip „Kawi".

De meeste van de salons zijn door de firma Mutters uitgevoerd in verschillende fijne houtsoorten met inlegwerk. Gekleurde Rozenburg-tegels vormen de wandversieringen. Op deze schepen bevinden de Iste klasse salons zich op het opperdek midscheeps. Deze zijn in blank eikenhout uitgevoerd, waarin vakken gevat zijn van sicamore hout met geschilderde of liever gezegd gebijtste ornamenten.

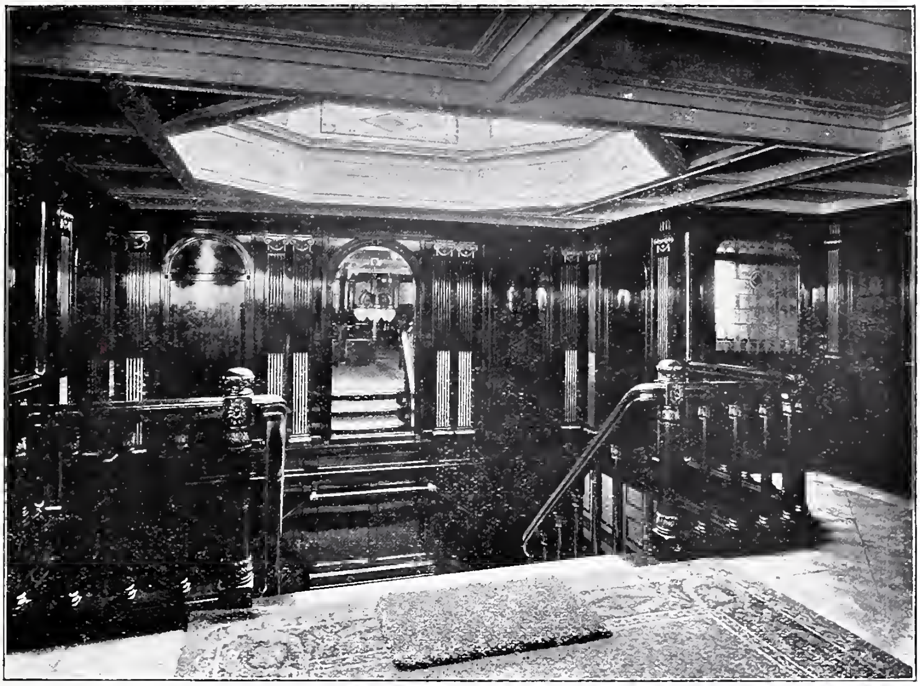
Dwarsscheeps is een buffet, met in facetten gedeelde ruiten, marmeren blad en koperen grille waarachter de verwarming is geborgen. Ameublement, tafels en scheepstoelen zijn

in overeenstemming met de betimmering.

Het plafond is in caissons ingedeeld en wit geschilderd, met in het midden een dôme van gekleurd glas in lood.

De rookkamer, damessalon en bibliotheek bevinden zich op het promenade dek.

Het eerste vertrek in Hollandschen renaissance stijl opgevat is geheel in oud-eikenhout betimmerd, met een vernuftige verdeeling door schotten, waarmede een aantal gezellige hoekjes en zitjes zijn verkregen.

S.S. „VONDEL" (STOOMVAART MAATSCHAPPIJ NEDERLAND). TRAPPORTAAL, DOOR H. P. MUTTERS EN ZONEN.

De damessalon met piano, jardinière en spiegels is uitgevoerd in satijnhout, de houtsoort ons van de 18de eeuwsche meubels wèlbekend, terwijl eindelijk de bibliotheek, die tevens leeskamer is, in mahoniehout met lichtere paneelvullingen is betimmerd.

Ook op de laatste booten van de maatschappij Nederland: de „Rembrandt" de „Vondel" en de „Grotius" is bizonder werk gemaakt van de binnenversiering.

De laatstgenoemde boot onderscheidt zich door een geheel nieuwe opvatting, die van Lion Cachet, welke in medewerking met den beeldhouwer Zyl en den meubelfabrikant Hillen een werk heeft tot stand gebracht van groote fijnheid.

Veel werd hierbij van lincrusta, maar vooral van leder gebruik gemaakt, dat verguld in de wanden en de plafonds toegepast, zéér aan de verlichting ten goede komt.

Voor de hoofdtrap boetseerde Zyl bronzen platen voorstellende Hugo de Groot met zijn geschrift: „de Vrije Zee" en de handhavers daarvan, de Ruyter en Tromp, en Maurits, onder wiens regeering hij leefde.

In het midden de tocht naar Chatham en daaronder het wapen van Maurits.

Rondom zijn de titels van Grotius' voornaamste werken in het hout gesneden.

De hoofdbalusters van de trap zijn eveneens onder Zyl's leiding gemaakt en met olifanten versierd.

De vloeren in grijs, wit en zwart, van het reeds vroeger genoemde India rubber, zijn ingelegd met de wapens van Grotius, van Delft en Rotterdam.

Ook in de eetzaal is goudleder toegepast voor de wanden, tusschen eiken- en palissanderhout.

De geheele indruk van dit alles is oorspronkelijk, en van een buitengemeene distinctie in de vormen en de kleuren, zóó wars van eenige banaliteit, dat men inderdaad de ontwerpers en de uitvoerders, maar zeer zeker ook de eigenaars van dit fraaie schip met het bereikte resultaat hartelijk kan gelukwenschen, als met een welgeslaagden stap op het gebied der ernstig zoekende nieuwere kunstrichting!

S.S. „KAISERIN AUGUSTE VICTORIA" (HAMBURG—AMERIKA LINIE). WINTERTUIN.

van de voornaamste passagiersverblijven eenigszins afwijkt van de indeelingen die wij hiervoor reeds hebben beschreven.

Het bootdek dat tevens dak is van de dekhuizen, bevat ruime wandelgelegenheid en plaats voor een vier-en-twintigtal sloepen. Aan de voorzijde rijst de kommandobrug omhoog met het verblijf voor den kapitein, de kaartenkamer en het stuurhuis.

Het bovenpromonadedek is geheel voor het gebruik van de kajuitpassagiers bestemd.

Vóór den schoorsteen liggen de groote gezelschapszaal met vestibule en hoofdtrap. Tegen den achterkant van de schacht grenzen de theesalon en de I^ste^ klasse rookkamer, door een passage met elkaar in verbinding.

Alle deze vertrekken hebben behalve een groot aantal rechthoekige zijramen eveneens zulke vensters in de kopwanden met vrij uitzicht naar voor en achter. Een verdieping lager, op het onderpromonadedek, liggen onder de conversatiezaal een aantal luxe hutten, gegroepeerd om de lichtschacht van de groote eetzaal welke, de volle breedte van het salondek beslaande, 236-zitplaatsen bevat.

Achter de machines op hetzelfde dek ligt eveneens ter volle scheepsbreedte, de eetzaal II^de^ klasse, voor 180 gasten, en de rooksalon daarboven.

Behalve de Japansche theesalon, een m. i.: weinig geslaagde mengeling van Japansche en Hollandsche vormen, hebben alle vertrekken op de „Nieuw-Amsterdam" een inderdaad voornaam karakter; vooral de rook-

De namen van een aantal schepen van de Holland-Amerikalijn zijn u bekend: de „Edam", de „Statendam", de „Rijndam", de „Potsdam", die tot voor een paar jaar het grootste schip van die maatschappij was en toen door de „Nieuw-Amsterdam" overtroffen werd, niet alleen in lengte en tonnenmaat, maar ook door de verschillende vindingen van den nieuweren tijd hier, op dezen bodem, in ruime mate in toepassing gebracht.

Ik mag zeker dit laatste stoomschip bij u als bekend veronderstellen, en zoo niet, dan verzuime men de gelegenheid toch vooral niet er eens een bezoek te brengen.

Het werd in 1905 op de werf van Harland & Wolff te Belfast te water gelaten en heeft sedert reeds verscheidene reizen over den Oceaan met goed gevolg afgelegd.

De „Nieuw-Amsterdam" heeft 8 dekken n.l. bootdek, bovenpromenade- en onderpromenadedek, salondek, bovendek, passagiersdek, en de beide lager gelegen tusschendekken.

De booten van de Holland-Amerikalijn hebben de eigenaardigheid altijd één schoorsteen te voeren, vandaar dat de groepeering

kamer en ook de conversatiezaal munten uit door fraaie behandeling. De eerstgenoemde zaal is in Oud-Hollandschen stijl betimmerd in eikenhout, met palissander- en palmhout afgewisseld.

Tusschen de vensters bevatten de paneelen tegels met voorstellingen van verschillende oude stadsgezichten in Nederland en Amerika. Dwarsscheeps is een groote schouw met rood-marmeren kolommen en een fond van tegels, vuurplaat, enz.

S.S. „ADRIATIC" (WHITE STAR-LINE). GEZELSCHAPSZAAL.

De gezelschapszaal: Social-Hall geheeten, is in donker gepolitoerd mahoniehout uitgevoerd, met ingelegde paneelen en ontvangt licht door een dôme — 's avonds door gloeilampen beschenen — en een aantal dubbele zijramen.

Vergulde ornamenten voor de verlichting, een smaakvolle kroon, een bibliotheek, orgel, een Steinway-vleugel, een in grijs marmer uitgevoerde schouw tegenover den ingang, elegante schrijftafels, fauteuils en rustbanken voltooien dit geheel, dat in Empire stijl is ontworpen.

Wat mij bizonder in deze zaal aantrekt is het glanzende, gladde, het rijke geschitter der stralende glimlichten op hout- en metaalwerk, dat aan alles bij een groote opgewektheid de zeer eigenaardige bekoring van scheepsinterieur geeft. Deze beide zalen zijn het werk van de Haagsche firma Mutters.

Ook de trappenhuizen, op een schip zeker niet de minst moeilijke opgaaf voor den teekenaar en den schrijnwerker, zijn perfect van behandeling.

Al ben ik zelf, zooals uit het voorgaande kan blijken, geen voorstander van het uit den treure blijven teren op het motieven-proviand van verleden, meest Fransche stijlen, vooral dáár waar het zoeken naar rationeele nieuwere oplossingen voor de hand ligt, en kan ik mij dus in dit opzicht met de heerschende opvattingen niet altijd geheel vereenigen, voor de uitvoering van de scheepsintérieurs door de bovengenoemde Nederlandsche firma, die het daarin tot hooge technische volkomenheid heeft weten te brengen, heb ik den grootsten lof.

Van nabij bekend met de eigenaardige moeielijkheden aan het ontwerpen, het detailleeren, de uitvoering van een dergelijke betimmeringen verbonden, waarbij nog de moeielijkheid zich voegt dat deze arbeid slechts naar teekeningen en geschreven maten, vooraf op de werkplaats kan worden pasklaar gemaakt, om eerst later ter plaatse, — in den regel op de buitenlandsche werf — te worden opgesteld, moet ik des te meer dat werk waar-

S.S. „OPHIR" (ROTTERDAMSCHE LLOYD). ROOKKAMER 1E KL., DOOR H. P. MUTTERS EN ZONEN.

deeren waarbij al deze bezwaren schitterend zijn overwonnen en dat na herhaalde overzeesche reizen niets van zijn oorspronkelijke zuiverheid heeft verloren.

Ook in de goede keuze van fraaie houtsoorten en in de sierlijke afwerking van de meubels en de stoffeering staan deze Nederlanders met het allerbeste in het buitenland op één lijn.

Waarlijk, in kalm-smaakvolle opvatting, in zorgvuldige afwerking kunnen de intérieurs van de Hollandsche schepen, zich meten met de beste in den vreemde, en hiermede is de proef geleverd van wat er bij ons te lande op dit terrein kan gedaan worden.

Het straks reeds genoemde schip van de Compagnie Transatlantique: „La Provence" is, wat van een Fransche boot verwacht kan worden, op elegante wijze en rijk gedecoreerd, al is intusschen deze versiering nog zuiver conventioneel.

De meeste vertrekken hebben een flinke hoogte, maar de groote eetzaal, vlak onder de conversatiezaal gelegen heeft geen bovenlicht en mist den rijzigen dôme in het midden.

Bij haar groote lengte en breedte is de indruk dus laag. Het ontbreken van een hoogen middenkoepel wordt hier echter vergoed doordien deze zaal, niet de volle breedte van het schip beslaand, aan beide zijden door groote vensters op het promenadedek uitkomend ruimschoots wordt verlicht, terwijl men door de handige toepassing van stores en gordijnen, aan deze ramen den indruk heeft weten te geven als waren zij dubbel zoo groot, waartoe ook het gebruik van spiegelruiten bijdraagt.

De wandversiering is gevolgd naar de historische eetzaal van een der Fransche paleizen, met 18de eeuwsche boiseries in groenachtigen toon en verguld snijwerk.

Wandluchters en plafonniers zijn van verguld brons en geslepen kristal, en evenals de gedreven kandelabers en de sierlijke tafel-

S.S. „NIEUW AMSTERDAM" (HOLLAND—AMERIKA LIJN), ROOKKAMER 1E KLASSE, DOOR H. P. MUTTERS EN ZONEN.

lampen, met hun kleurige kappen, zuivere copieën van Louis XV-modellen.

Fauteuils en divans, met zeegroene zijde gestoffeerd, stemmen bij het zachte kersenrood van de mollige tapijten. De rijk gebeeldhouwde dressoirs hebben dekplaten van glanzend rood marmer, in welk materiaal ook de schoorsteenmantel is uitgevoerd. En op de keurige tafels met hagelwit-damast gedekt, fonkelt te midden van groen en bloemen een keur van kristal.

Tusschen de rijen dischgenooten: bekoorlijke Parisiennes met superbe avondtoiletten of rijzige Amerikaansche schoonen, en heeren in rok, brengen hofmeesters in nette liverei, de uitgezochtste schotels af en aan. Men keuvelt, men praat, men flirt; zachtkens ruischen de tonen van een goedverzorgd orkest.

Op de trap, die naar de conversatiekamers voert, een va-et-vient als op den „Escalier d'Honneur" van de Groote Opera: prachtige verschijningen in de laatste creaties van Worth of Redfern; en bij de opwekkende klanken der wals-muziek vereenigt zich een danslustig gezelschap onder den grooten koepel van de feestelijk verlichte hal.

Met de gemakkelijkheid den Amerikanen eigen, met Fransche wellevendheid wordt kennis aangeknoopt. Musici van talent, zangers, geestige conférenciers zijn in dit milieu spoedig gevonden; en om den grooten vleugel in de weelderige gezelschapzaal heerscht spoedig het algemeen gesprek tintelend van Fransche levendigheid; daar worden soirées beraamd, feesten bedacht, daar vliet als in een sprookje, te midden van weelde en mondaine genoegens, het leven voort des passagiers.

En de overige vertrekken van dit drijvend hôtel zijn naar verhouding. De luxe-hutten bijvoorbeeld. Het is haast niet mogelijk de volmaking op het punt van comfort, hygiëne, doelmatigen rijkdom verder te drijven dan

S.S. „NIEUW AMSTERDAM" (HOLLAND—AMERIKA LIJN). GEZELSCHAPSZAAL, DOOR H. P. MUTTERS EN ZONEN.

hier. Het zijn werkelijk volledige appartementen: salon, slaapkamer, kleedkamer en badkamer.

Alles „in stijl" gemeubeld natuurlijk: in den stijl van Lodewijk den XVIden.

Vooral de badkamer beantwoordt aan de hoogste eischen. De groote kuip van verglaasde steen, de toestellen voor verschillende sproei- en stortbaden, de inrichtingen voor zoet- of zeewater naar keuze, de lavabo van prachtig geel marmer met schitterende blankmetalen kranen voor koud- en warmwater, de groote dubbele spiegels; en eindelijk: de electrische haard — met gezellig zichtbaar vuur — de uitmuntende ventilatie; en dan die gemakken als: een electrisch friseerijzer, electrisch verwarmde baddoeken en mantels, een overvloed van electrisch licht, en een keur van kristal op de waschtafels; wat kan men nog meer eischen? Of wenscht gij wellicht bij uw toilet nòg grooter verfijning? Dan verwijs ik eenige schreden verder naar den kapsalon, waarvan de inrichting inderdaad met de rijkste lavatories van Parijs of New-York kan wedijveren. En zaagt gij de dames-hutten en salons? Nooit hebben de verwende 18de eeuwsche princessen kunnen droomen dat eens haar vorstelijk boudoir in Trianon of Fontainebleau — maar met de hoogste comfort van onze eeuw voorzien — tot voorbeeld zou dienen voor verblijven op den modernen Franschen Oceaanstoomer.

Reeds besprak ik de binnenversiering der Duitsche booten, en de daar veldwinnende nieuwere opvatting van meerderen eenvoud, welke in de plaats begint te treden van de overrijke prachtintérieurs, tot voor enkele jaren nog zoo in zwang; een opvatting die parallel loopt met de opkomst der moderne Duitsche kunstnijverheid, zoo snel in haar groei.

Dit verschil valt het duidelijkst op te merken als men bijvoorbeeld het strakke, ingetogen werk van Bruno Paul — dezelfde die in Dresden zich zulk een wèlverdienden naam vestigde — eens vergelijkt met de

S.S. „LA PROVENCE" (COMPAGNIE GÉNÉRALE TRANSATLANTIQUE). GEZELSCHAPSZAAL.

overladen architecturen in pralend Neo-Barok, of vermoeiende Duitsche-laat-Renaissance, van den Bremer architect Poppe en den Hamburger Thielen, welke beiden tot nu toe de meeste groote binnenversieringen voor de Norddeutscher Lloyd en de Hamburg-Amerika-lijn ontwierpen.

Eerst: een drukke Louis XV-stijl toegepast in de damessalons van de vroegere „Auguste Victoria" of de „Kaiser Wilhelm der Grosse," maar onbegrepen en van een hinderlijke volheid.

Dan: de groote eetzalen van de „Deutschland", de „Kronprinz Wilhelm", de „Kaiser Wilhelm II", alle zalen met rondloopende galerijen in twee, later in drie étages als in den schouwburg; met arcaden en gewelven, met beelden en allegorieën, met wapenschilden en trofeeën in zwaar relief, waarbij àlles, àlles versierd is, niet één plekje zonder ornament is gelaten; waar zelfs de assen van de „fans" of de plinten van de lambriseering wemelen van ornament. Waar de pracht en de pronkende rijkdom u overweldigen en verlegen maken, maar niettemin van een bedenkelijk schoon zijn!

En daarnà? Een reactie.

De rustige, niet overdadig versierde gezelschapszaal van de „Prinz Eitel Friedrich", in Empirestijl, wat hard, maar fatsoenlijk, de damessalons van de nieuwe „Kaiserin Auguste Victoria", naar Marie Antoinette's vertrekken gevolgd, deftig en beschaafd, en de trap van de „Amerika" geïnspireerd op Fransche modellen den 18de eeuw, sierlijk en superbe van afwerking.

Vervolgens: op laatstgenoemde schepen de Restaurantzalen, uitmuntend ingedeeld met losse ronde tafels, behagelijk, rustig, voornaam van indruk, met de verfijning uit den korten tijd van het Directoire, in alle onderdeelen verzorgd.

S.S. „LUSITANIA" (CUNARD LINE). ROOKKAMER.

koper aangekleed, waarin een ècht blokkenvuur met rossig schijnsel dit eigenaardig lokaal verlicht of de diepe hoeken in mysterieuse schaduw hult. Een uitnemend begrepen ...... „kroeg" aan boord.

Wie meer van het café houdt met open terras, vindt onder de veranda op het bootdek zijn gading, of in den wintertuin, een luchtige, lichte, blank versierde hal, met sproeiende fontein en frissche planten en bloemen, waarvan de zorg aan een specialen vakman, aan den ..... scheepstuinman is opgedragen.

Men weet dat deze betrekking niet nieuw is, daar reeds in de 17[de] eeuw op de schepen van de O. I. Compagnie, die vreemde planten en gewassen uit de Oost medebrachten, voor de zorg van die verzamelingen aan boord een tuinman was aangesteld.

Ook in de Romeinsche geschiedenis wordt al verhaald van Caligula, die een galei had van cederhout, waarvan de steven van ivoor was met edelgesteenten versierd. Aan boord bevond zich een tuin met boomen voorzien.

De betimmeringen zijn in satijnhout uitgevoerd, met inlegwerk en stijlvolle, verguld-bronzen wandornamenten. De meubels: stoelen, buffetten, étagères, zijn van lichtere houtsoort; de vloeren bedekt met Kashmir tapijten naar Oud-Perzische patronen geweven, in stemmige en teêre nuances. Op de vele tafels sierlijk tafelgerei en fijn porcelein en glaswerk. Denk hierbij de beste Fransche keuken en de bediening van het beste Londensche Hôtel: „Ritz" en „Carlton". Een volmaakt geheel.

Eindelijk: de rookkamers van de „Amerika" en de „Kaiserin Auguste Victoria" met al de soberheid, maar tegelijk de warme gezelligheid van de Engelsche „Inn" en de Duitsche „Kneipe", streng in de betimmering, stemmig in de kleuren van oud-eiken en leder. Praktisch ingericht in twee verdiepingen, de bovenste als galerij om de trap, die versierd is met een pakkend jachttafereel uit Canada of het hooge noorden: beren in de sneeuw of tableaux: „Oud-Hamburg" voorstellende.

In de benedenzaal een diepe schouw met Delftsche tegels, vuurplaat en ouderwetsch

Ten slotte rest mij de beide kolossale schepen van de Cunard-Line: de „Lusitania" en de „Mauretania" nogmaals te noemen; schepen welke in alle opzichten èn wegens hun grootte, èn om hun prachtige machines, maar zeker niet het minst door hun sierlijke inwendige inrichting alle tot nu gebouwde vaartuigen in de schaduw stellen; en die thans door hun tot dusver ongekende

S.S. „MAURETANIA" (CUNARD LINE). BIBLIOTHEEK, ARCHITECT H. A. PETO.

snelle vaart het „blauwelint"— het snelheidsrecord over den Oceaan — den Duitschen snelstoomers ontnomen en aan de Engelsche vloot teruggeschonken hebben.

Het was reeds in 1893 dat de beide dubbelschroef-stoomschepen de „Lucania" en de „Campania" grooten opgang maakten. Deze werden alweder in 1905 door de „Caronia" en de „Carmania", de laatste een boot door turbines gedreven en met drie schroeven, overtroffen.

Met de „Lusitania" en de „Mauretania", nog zóó veel grooter, met driemaal krachtiger machines en vier schroeven, kunnen geen der genoemde schepen zich meten.

De plannen voor beide stoomers zijn geruimen tijd in voorbereiding geweest, en na zorgvuldig genomen proeven met een opzettelijk daartoe gebouwd model, een electrisch gedreven sloep op $^1/_{16}$ van de ware grootte, werden eindelijk in 1904 de „Lusitania" op de werf van John Brown & Cy aan de Clyde, en de „Mauretania" op die van Swan-Hunter & Cy aan de Tyne, op stapel gezet.

Beide werden in 1907 in de vaart gebracht.

Getrouw aan de gewoonte om haar schepen te noemen naar uit de klassieke geschiedenis bekende plaatsen, doopte de Cunard Maatschappij de „Lusitania" naar de oude Romeinsche provincie, — een deel van het Spaansche schiereiland — en ontving de „Mauretania" haar naam naar het Fretum Herculeum van de Ouden: Mauretanië, het N.W. deel van Afrika, het tegenwoordige Marocco en het Westelijk gedeelte van Algiers.

Een eenigszins volledige beschrijving der vele zalen en vertrekken van deze drijvende paleizen zou ver mijn plaatsruimte overschrijden. Ik meen te mogen volstaan met slechts omtrent de allervoornaamste iets te vermelden, terwijl ik hoop dat de hiernevens geplaatste afbeeldingen zullen vermogen u eenig denkbeeld te geven van de inrichting, de ruimte, de weelde, maar ook van de inderdaad smaakvolle uitvoering van deze intérieurs.

Vorstelijke entrees, in grootte en rijkdom wedijverend met de royale vestibules van groote landhuizen, geven toegang tot de hoofdtrappen en de liften, welke de passagiersverblijven over verscheiden dekken verdeeld met elkaar in gemakkelijke verbinding stellen.

Aan de versiering van de leuningen dier

monumentale trappen en aan die van de hekwerken der liftkooien is bizondere zorg besteed en deze geven sierlijke proeven te zien van smeedwerk.

Op de „Lusitania" zijn deze werken in blank en verguld smeedijzer uitgevoerd, uitmuntend afwisselend met de witte betimmering.

Op de „Mauretania" is, ter besparing van gewicht, dit metaal door aluminium vervangen, wat in zijn dofgrijze kleur in fraaie harmonie is met de mahoniehouten omgeving.

De Iste klasse eetzaal van het eerstgenoemde schip is een reusachtig, nagenoeg vierkant vertrek, over de geheele scheepsbreedte — d. i. bijna 27 Meter — zich uitstrekkend, en met een daarboven gelegen, rond de lichtopening als promenoir omloopende tweede zaal, tot restaurant ingericht. Daarboven welft zich een ruime, met bloemornament versierde ovale koepel, waarvan de top ruim tien Meter boven den vloer is gelegen.

S.S. „LUSITANIA" (CUNARD-LINE). KIJKJE IN DE GEZELSCHAPSZAAL.

De beide zalen, in strengen Lodewijk XVI stijl opgevat hebben witte wanden, met eenig verguld verlevendigd.

Recht tegenover de hoofdtrap bevindt zich het buffet, een kostbaar meubel van mahoniehout en paneelen van fijn verguld brons.

Witte zuilen met verguld bronzen kapiteelen steunen plafond en koepel.

Een fraai gesmeede, open balustrade loopt boven om de lichtschacht.

De op dezelfde verdieping gelegen luxehutten — „Regal Suites", — appartementen met afzonderlijken toegang en bestaande uit meerdere vertrekken als: salon, eetkamer, slaapkamer, badkamer met lavatory en bediendenkamer zijn even zoovele specimen van de verschillende stijlen der 17de en 18de eeuw: Georgian, Lodewijk XVI of Empire met hun karakteristieke meubelen uit die perioden: Chippendale, Sheraton, Adam en den specifiek-Engelschen Colonial-style.

De fijnste houtsoorten: satijnhout, mahonie- en notenhout zijn hier op ruime schaal toegepast, en de versieringen copieën van de beste voorbeelden van dien aard in het Petit Trianon te Versailles.

Artistiek gebeeldhouwd zijn de schoorsteenmantels van Fransch marmer, met compleete haardstellen; harmonieus de groen- of heliotropekleurige zijden gordijnen en portières bij het stemmige tapijt.

De suites zijn gescheiden door glazen schuifdeuren met verguld bronzen sluitwerk.

De slaapkamers hebben satijnhouten meubelen met groen ingelegd, de wandpaneelen zijn met rose-zijde bekleed, of gedecoreerd in wit en goud, opgeluisterd door kostbare Wedgwood Cameëen, waarbij dan portières en gordijnen van zachtblauwe gebloemde zijde uitnemend stemmen.

Geen van deze intérieurs zijn overladen

met ornamenten, maar daarentegen met zeer gekuischten smaak ingericht.

Vóór op het sloependek ligt in het hooge, vrije dekhuis de bibliotheek en schrijfkamer. Deze is ontworpen in de verfijnden stijl van de Adams uit het laatst der 18de eeuw, en maakt vóór alles een zeer rustigen indruk

De wanden zijn goed verdeeld door knap gesneden pilasters en lijstwerken en met vakken in teer-grijs of crême-kleurig brokaat. Voor de vensters, met geëtst glas voorzien, hangen geborduurde rose zijden gordijnen, naar oude weefsels gevolgd, geheel passend bij het karpet in dezelfde tinten.

Het ameublement van ingelegd mahoniehout bestaat uit banken en gemakkelijke stoelen met gelijke stof als de gordijnen bekleed, en uit zeer bizonder geriefelijke schrijftafels die met fijne geciseleerde lampen zijn toegerust.

Door den elipsvormigen dôme valt een kalm, getemperd licht.

S.S. „MAURETANIA" (CUNARD-LINE). KIJKJE IN DE GEZELSCHAPSZAAL.

Op het sloependek àchter, uitkomende in de groote vestibule bevindt zich de Iste klasse conversatiezaal, geheel in mahoniehout betimmerd met dito meubels, gegroepeerd met de losse gemakkelijkheid van de deftige „drawingroom" der voorname Engelsche huizen.

Karpet en stoffeering zijn groen en van een allergelukkigste nuance.

Aan beide kopeinden ziet men massieve marmeren schouwen, met mooie geëmailleerde paneelen door Alexander Fisher, den bekenden Engelschen emailleur.

Een gewelfd bovenlicht van gebrand glas met een aantal kleurige figurale medaillons, de twaalf maanden van het jaar voorstellende, geeft aan dit reeds zoo hooge vertrek een indrukwekkende ruimte.

Waant men zich onder dit statige glasgewelf misschien een oogenblik niet meer aan boord, maar binnen de leeszaal van een Cecil- of Carlton-Hotel, de binnenversiering van deze majestueuse zaal is evenwel van dien aard, dat zij uitmuntend het karakter van een echt scheepsintérieur doet uitkomen.

Het geheel heeft hier allerminst het pretentieuse uiterlijk van een vaste architectuur, binnen den scheepswand strikt genomen misplaatst, maar getuigt van een groote oprechtheid in de opvatting.

Duidelijk valt in het oog, dat noch de bekleeding van zijwanden en schotten, noch de omkokering van balken en stutten, de bedoeling hebben deze uiteraard logisch constructieve samenstelling door architectuurvormen te vervangen.

Maar van de machtige verhoudingen, alleen op een schip van de afmetingen als de „Lusitania" bestaanbaar, is bij de ruimteontwikkeling en de inwendige versiering op de verstandigste wijze partij getrokken

S.S. „MAURETANIA" (CUNARD-LINE).
EETZAAL MET KOEPEL, ARCHITECT H. A. PETO.

Een dergelijke vorm als de conversatiezaal heeft ook de rookkamer die bij een lengte van 15 Meter over een breedte van 16 Meter is uitgestrekt. Ook deze zaal is met een hoog, gebogen sky-light overdekt, terwijl de verschillende raamnissen langs de zijwanden allergezelligste zitjes aanbieden.

Dit vertrek is met breede, vlakke, onversierde wandpaneelen van notenhout bekleed en het ameublement bevat een profusie van allergemakkelijkste diepe stoelen en sofa's, waarvan de modellen ontleend zijn aan de Queen-Anne meubelen, door verzamelaars om hun sierlijkheid en comfort zoo gezocht.

Oud-Venetiaansch-rood, de hoofdkleur van de bekleedingsstof, geeft aan het ensemble, door den warmen, rijken maar stil-deftigen toon een gevoel van rustige behagelijkheid.

Op de „Mauretania" is de rooksalon op ongeveer gelijke wijze, maar meer in den geest der 16de eeuwsche Italiaansche Renaissance opgelost en rijker bewerkt.

De aan de langswanden gelegen nissen vormen met de à jour bewerkte, kunstig gesneden houten afsluitingen welke eenigszins aan koorhekken doen denken, meer afgezonderde vertrekjes, door de in erkervorm uitgebouwde groote vensters van eenzelfde bekorende intimiteit als de gezellige, diepliggende raamnissen in oude woonvertrekken. Het schoorsteenstuk in deze zaal is een prachtwerk van groen marmer, naar een origineel van Lucca della Robbia, dat in het South-Kensington-Museum bewaard wordt.

Ook hier een hooge roomkleurige glazen koepel in den vorm van een flauw tongewelf met de beide kopvakken door schilderwerk versierd: Oud-New-York en Oud-Liverpool.

De muziek- en conversatiezaal, de „Lounge" van de „Mauretania" is als een nobele hal van aanzienlijke hoogte, opgevat in den tegen het laatst van de 18e eeuw in Frankrijk heerschenden stijl.

Een aantal rijzige kolommen deelen de ruimte in drieën, waarvan de middenpartij door een ovalen koepel wordt overspannen, en de zijbeuken in half-cirkelvormige vertrekken zijn verdeeld, als 't ware ondergeschikte salons vormend van een meer vertrouwelijk karakter, met „cosy-corners" bij de vensters, welke tot drielicht-ramen gekoppeld als bay-windows naar de buitenzijde rond zijn uitgebouwd.

's Avonds worden deze compartimenten door kristallen lusters beschenen.

Wie hier met de velerlei bestaande moeielijkheden bekend is, die den scheepsdecorateur bij de vrije uitvoering van zijn denkbeelden in den weg staan en hem in de schikking van zijn binnenversiering belemmeren, als: ventilatoren, lichtkokers, stalen stutten en schotten, versterkende deelen als

stiffeners en webs: zware hoofdliggers en dekbalken, of platen, uitspringende bouten e. d., benevens tal van buizen, geleidingen, draden en wat verder tot de inwendige uitrusting van het moderne stoomschip behoort, staat hier vol bewondering voor de vernuftige wijze, waarop niettegenstaande dit alles, de ruimten zijn benut en voor de uiterst smaakvolle, vaak schilderachtige groepeering der onderdeelen.

De schijnbaar op ongezochte wijze aangebrachte betimmeringen en versieringen, nauw verbandhoudend met de geheel stalen constructie daarbinnen, een zuivere aankleeding dus van het naakte geraamte van scheepsdeelen, bewijzen het eerlijke, wèldoordachte van dergelijken arbeid; toonen ook waar voor den intelligenten versierder het zwaartepunt van zijn ontwerp moeten gelegen zijn; en dat hij hoewel afhankelijk van den ingenieur, toch op eigen zelfstandig terrein voor het uitdenken van diverse oplossingen en het in toepassing brengen van rijke concepties ruimschoots veld vindt.

Ziet de eetzaal der „Mauretania". Over twee étages verdeeld door een reusachtigen dôme bekroond van een rijzig effect.

Weelderig in snijwerk en détail — de gekozen stijl: François Imier, bood hiertoe de gelegenheid — is het geheel stil, stemmig en beschaafd gebleven.

De ontwerper behandelde met opzet de lagere, breede benedensalons met meer-, de bovenzaal met minder uitvoerig ornament, en legde den klimax in den van fijnen smaak getuigenden bekronenden koepel.

Deze heeft een spitsen vorm; in het luchtige, lichte, goed verdeelde raamwerk zijn crème- en goudkleurige paneelen gevat. Enkel de kruispunten zijn met medaillons aangeduid die als versiering de teekenen van den dierenriem bevatten.

Heel in den top omlijst een open balustrade met gemaskeerde electrische lampen, een vergulde schijf, welke deze weerkaatsend de zaal in een getemperd, zonnig licht hult.

Schrijfkamer en leeszaal, ietwat kleiner dan de bovengenoemde conversatiezaal, zijn in denzelfden stijl uitgevoerd, maar in een ander kleurenschema. Door de passagiers wordt dit vertrek in den regel voor het mooiste van het schip gehouden, met zijn paneelwerk van zilverkleurig gebijtst doornhout, spiegels en keurige boekenkasten, zijn schouw van wit marmer en zijn kleeden en gordijnen van diep rose, de laatste met omlijstingen van kleurig brokaat.

En wat het succes van deze zaal verhoogt: de glazen vleugeldeuren gunnen kijkjes in de aangrenzende kamers en gangen.

Ook om de jeugdige passagiers is gedacht. Een frische luchtige kinderkamer met gezellig leuke wandschilderingen is een van de vele aantrekkelijkheden van de „Mauretania".

Door de welwillendheid van den schilder: Edgar Mitchell, die een paar van deze decoratieve teekeningen naar oude kinderrijmpjes geïnspireerd, ter reproductie in ons tijdschrift afstond, kunnen de lezers zich ook hiervan een denkbeeld vormen.

Alle zalen overigens, alle binnenversieringen werden door verschillende der groote Engelsche en Schotsche firma's uitgevoerd.

De ontwerper en leider van het geheel is de architect H. A. Peto. Diens fijne, gedistingeerde smaak, en diens vindingrijkheid hebben alle schijnbaar onoverkomelijke problemen weten op te lossen.

In stomme verrukking starend op al de schoonheden van deze luisterrijke binnenversiering, stelt men zich nauwelijks voor dat onmiddelijk onder dit kostbaar en sierlijk kleed de krachtige stalen bouw van dit grootsche schip is verborgen.

Onwillekeurig vraagt men wat dit alles kost? Welke sommen de groote maatschappijen, aan de steeds toenemende eischen van snelheid, veiligheid en .... comfort moeten ten offer brengen?

Slechts een paar sprekende cijfers tot antwoord:

De Fransche boot „La Provence" kostte 16.000.000 francs.

De „Deutschland" van de Hamburg-Amerika-Linie *f* 10.000.000 de „Kaiser Wilhelm II" van de N. D. Lloyd *f* 11.500.000.

De „Lusitania" en de „Mauretania" ein-

delijk elk, ... *f* 18.000.000, zegge . . . . Achtien-millioen gulden!

Tot zoover heb ik getracht, binnen het bestek dat deze weinige bladzijden mij toestonden, u een vluchtige schets te geven van wat hier en daar op het gebied der inwendige scheepsversiering is tot stand gebracht.

Veel daarvan moest uiteraard onvermeld blijven, en menig belangrijk stoomschip heb ik zelfs niet de gelegenheid gehad te noemen.

Als beschrijving blijft dit oppervlakkig overzicht dus zeer, zeer onvolledig.

Maar wèl mag ik de gevolgtrekking maken dat naast den arbeid van den Scheepsbouwer en den Machine-ingenieur hier nog een ander uitgestrekt veld van werkzaamheid ligt: dat van den Sierkunstenaar, voor wien naar ik hoop meer en meer de woorden mogen bewaarheid worden, van den Duitschen Keizer:

UNSERE ZUKUNFT
LIEGT AUF DEM WASSER.

Delft, Januari 1908.

S.S. „MAURETANIA" (CUNARD-LINE).
DECORATIEF PANEEL IN DE KINDERKAMER, DOOR EDGAR MITCHELL.

EEN REIS DOOR DE PADANGSCHE BOVENLANDEN

† † † † DOOR MR. G. D. WILLINCK. † † † †

I. Te Padang.

Als de „Kota achter den Apenberg", zoo staat Padang, de hoofdplaats van het Gouvernement Sumatra's Westkust, in een goed deel van Indië te boek, en niet ten onrechte. Want zoowel de van „om de Kaap" gekomen Oostinje-vaarder van weleer, als de mail-steamer van latere jaren, kregen de plaats niet te zien, wanneer zij, het hoogland van Sumatra genaderd zijnde, de eerste na een maanden-langen zwerftocht, de andere na even drie weken geleden Marseille of Genua verlaten te hebben, op de „reê" van Padang, midden in zee als het ware, ten anker gingen. Dan kwamen zij slechts vóór den Apenberg en den heuvelrug te liggen, die den eerste met het bergstelsel van het binnenland verbindt, en men zag voorloopig niets van de stad. In sloepjes en tambangan's (inlandsche roeivaartuigjes), in vlerk-prauwen en stoombarkassen moest dan eerst de Apenberg omgevaren zijn, voordat men iets ontwaarde van de op een lage, hier en daar zelfs moerassige kuststreek gelegen, aan de linkerzijde door het zeer smalle zich tot ver in 't noorden uitstrekkend gele strand, en aan den rechterkant door de rivier begrensde hoofdplaats. Maar men zag er ook dan nog niet veel van, weggedoken als de „Kota" was tusschen klapper-boomen en niboeng-palmen, indertijd afgewisseld door tjamara's, de bekende casuarinen, die eigenaardige naaldboomen der tropen, met hunne stem als het geruisch der zee. Zij waren eertijds Padang's trots, er in fiere rijen heele lanen vormend. Later moest men ze evenwel alle omkappen, wijl ze te gevaarlijk waren geworden. Het schijnt dat

DE CHINEESCHE TEMPEL TE PADANG.

die boomen op hunnen ouden dag te weinig houvast in den grond hebben; zij vielen althans, tot wasdom gekomen, heel spoedig om, bij den minsten windstoot.

De Apenberg vormt met bedoelden heuvelrug, den Padangberg, de afscheiding tusschen de vlakte, op welke de hoofdplaats in een hoek ligt, en het lage randgebergte, dat de beroemde Koninginne-baai omlijst, aan welke de Emmahaven gebouwd is. Achter den Apenberg om loopt het spoorlijntje, dat de hoofdstad met die haven verbindt.

De Apenberg en zijn verlengstuk deden zich aan de op de oude „reê" aangekomenen voor als het „groote" achterhoofd en de opgetrokken rug van een pardoes, in zijn volle lengte, met zijn neus en buik in het zand der zee, voorovergevallen reus, welke van het Barissangebergte, die machtige ruggegraat van het groote eiland, neergehold, aan de kust over het een of ander gestruikeld was. En zooals die Titan uit oud-tertiaire dagen daar zoo was komen neer te ploffen, zoo ligt hij daar heden nog. Zijn in den loop der tijden tot rotsen versteende wangen, hals en ledematen worden omspoeld door het rustige, limpiede, smaragden water des oceaans, waarin heele zwermen zilverwitte vischjes in de diepte dartelen; althans zoo is het, wanneer de zeegod rustig en tevreden is. Maar is hij uit zijn humeur, dan beukt en striemt hij den gevallen reus met zijn tot diens kruin opspattend sneeuwwitte branding, en dan is het zaak om zoo ver mogelijk van dezen af te blijven. Overigens hadden achterhoofd en rug weldra een passend kleed erlangd, al was het ook geen lijkwâ. De milde natuurhand toch had er in al hare geniale tropische n o n c h a l a n c e al heel spoedig een stuk oerwoud overheengeslagen, daarin tevens een veilige woonplaats biedend aan eenige republiekjes van brutale apen, onder een aantal oude, stramme, knorrige mannetjes als presidenten, allen niettemin de verwende beschermelingen van op picknicks uitgaande padangsche dames en heeren. Bij den inlander staat het apenvolk van den berg in een heiligen reuk. De dieren zouden eertijds menschen zijn geweest, naaste familieleden van nog levenden. Zwakke naklank van overoud hindoesch volksgeloof, als ik mij niet vergis, maar die toch sterk genoeg is om de apenkolonie zoo „astrant" te maken, dat de dieren u de pisangs uit de handen en de boterhammen uit uw zak rukken, indien ge, hun rijk betredend, hen niet met uw stok op eerbiedigen afstand weet te houden. Men mag ze intusschen niet het minste kwaad doen, wil men zich niet aan het gevaar blootstellen flink ziek te worden, zooals het heet. Dit bijgeloof kwam den apen zeer ten goede, die niets willende weten van een neo-maltusiaanschen bond in hun midden, weldra op den ganschen berg beslag hadden gelegd. Niemand althans waagt het eenige opruiming onder hen te houden, hoe talrijk en driest zij ook mogen worden.

Indertijd wuifden ze als 't ware u reeds van verre toe, wanneer ge op de oude „reê" beland, hun berg in een t a m b a n g a n naderdet. En roeidet ge dien nog al van dichtbij om, dan sprongen ze, de vrouwtjes met hare jongen aan de borst geklemd, in heele zwermen van tak tot tak met u mee, nieuwsgierig in uw sloep kijkend, u als uitnoodigend om hun de een of andere lekkernij toe te werpen. Wanneer zij het gekund hadden, zouden ze zelfs in uw vaartuig zijn gesprongen. Maar dat durfden ze toch meestal niet, want menige waaghals onder hen had zoo'n sprong reeds moeten bekoopen niet alleen met een bad in zee, maar zelfs met den dood. Dan schoot er plotseling uit de groen-kristallen diepte een zilvergrijs monster van meters lengte naar de oppervlakte, pakte den armen drenkeling, en een plas bloed achterlatend verdween deze naar beneden, ten prooi gevallen aan dien tijger des oceaans, den haai, die op alle tropische kusten steeds op de loer ligt om een lekker hapje te snappen.

De Apenberg heeft heden ten dage veel van zijn reputatie verloren, want de menschen, die niet in Padang komen wonen, maar de stad slechts e n p a s s a n t aandoen, krijgen hem niet meer te zien, tenzij zij heel in de verte, bij het in- en uitstoomen van de Koninginnebaai op hem willen letten. De reê kon niet meer als veilige ankerplaats blijven dienen, toen Sumatra's Westkust, behalve koffie en boschproducten, ook nog steenkolen ging voortbrengen. De aanleg van de Emma-

haven was een noodwendig gevolg van de ontginning der Ombiliënmijnen. Sumatra's Westkust werd na den jare 1891 een kolenstation van geen geringe beteekenis, ook al deugt het product van gemelde mijnen niet voor elken vuurhaard en al geven ze veel rook en sintels, zooals de spoorweg-reiziger in Indië maar al te dikwijls ondervindt. Sedert de opening der Emmahaven werd de Apenberg ook in moreelen zin een gevallen grootheid. Alles laat hem thans „links" liggen om, langs Poeloe-Pisang, dien trouwen wachter aan den drempel der machtig mooie Koninginnebaai, de Emmahaven binnen te loopen. Daar kunnen de schepen thans aan moderne kaden worden vastgemeerd, zóó dat men van het schip op den vasten wal kan springen, althans met een loopplank deze kan betreden. Daar vinden zij in groote „hangars" de kolen gereed, welke men behoeft voor de verdere reis naar Batavia, dan wel om de West, en heele zwermen roetzwarte koelies staan nacht en dag klaar om ze aan boord te brengen, zoodra de boot maar gekneveld aan boeien en palen ligt.

Achter die hangars grenst dadelijk het emplacement van het station Emmahaven, waar tot laat in den avond telkens een trein gereed staat, die den reiziger naar Padang kan brengen, in een klein kwartier. 's Nachts zou men den tocht derwaarts in een karretje moeten doen. Dat alles is heel wat makkelijker dan het vroegere debarkeeren op de reè, in sloepjes, die in den westmoeson langs boord dansten en sprongen, en waarmee men niet zonder levensgevaar naar wal kon komen. Ieder reiziger, die dan ook tegenwoordig het kolen-innemen van zijn boot aan de Emmahaven wil ontvluchten, komt even een kijkje nemen in de „Kota achter den Apenberg", ook al is daar niet veel

DE SPOORBAAN IN DE ANEI-KLOOF NA EEN BANDJIR VAN DE ANEI.

te zien. Den „baar", die voor het eerst in zijn leven in de tropen belandt, ziet men er dan in de brandende zon rondwandelen, met zijn warme europeesche kleeren aan, het zweet telkens van het hoogroode aangezicht met den zakdoek afvegend. Hij, die zijn „pikol rijst" al op heeft en op weg is om in Europa een kouden neus te gaan halen, of deze daar liet zitten, zal het echter niet p e r p e d e s a p o s t o l o r u m afdoen, zijn kijkje in Padang. Die zit in een dier west-sumatraansche vehikels, welke „dosen" heeten, — van dos-à-dos —, verbasterde naneefjes of nichtjes van onze „brikken". De rijtuigjes zijn zoo hoog als de eifel-toren, of bijna, en op de boven de beide wielen aangebrachte nauwe vieze bankjes is amper plaats voor twee personen, tegenover elkaar, doch schouder aan schouder zittend met den dikwijls zeer vunzig riekenden, niet zelden zijn strootjes kalm doorrookenden, vrijpostigen, maleischen koetsier op de voorbank. En treft men het dan bovendien dat voor zulk een voertuig een zich van zijn minangkabausche waardigheid bewuste rossinante draaft, dan kan men nog het meeste pleizier van zijn uitstapje naar Padang hebben. Dan is het nu eens in levensgevaarlijke vaart „racen" met andere „dosen" en dan weer halstarrig, koppig stilstaan, ergens tegen den berm van den weg, in de gloeiende zon, ondanks de slagen en trappen, die de koetsier zijn kurigen hit toedeelt. Deze krijgt dan van den oud-gast niet zelden den raad om van zijn draver maar d e n d e n g, in de zon geroosterd vleesch, te maken, en die stapt tevens in een vluggere „doos", welke voorbijkomt.

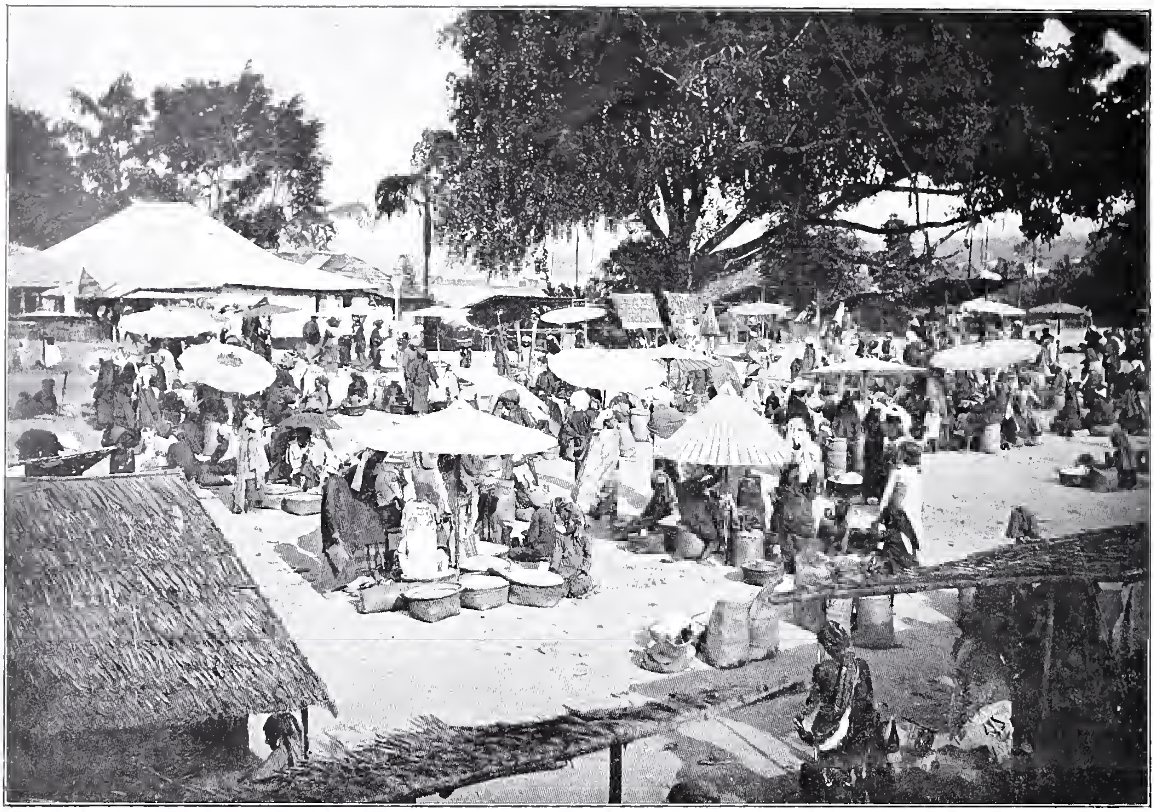
Middelerwijl levert de stad achter den Apenberg maar heel weinig bekijks op. Mooie lanen vindt men er niet meer. Het is er, althans in den oostmoeson, overal stoffig en zonnig. Een enkele weg bezit nog wel zijn „kanarie"boomen, maar deze halen niet bij die welke men op Java, bijvoorbeeld in den Buitenzorgschen Tuin, te zien krijgt. Het is of de „kanarie" op Sumatra" niet „s e n e n g" (uit te spreken met toonlooze e) is, zooals de inlander zou zeggen, dat is er zich niet op zijn gemak gevoelt, er niet in zijn element is. Het uiterlijk aanzien van Padang's architectonischen rijkdom is ook niet veel zaaks. De steenen gebouwen, die men er heeft, kunnen geteld worden en bezitten alle denzelfden familie-trek, die niet van adelijken bloede getuigt. Het grootste deel van Padang's woningen zijn van hout gemaakt, met twee groote trappen tegen de voorgalerij aan soms op heele wouden van, een kleine twee meters hooge, zwart geteerde dan wel wit gekalkte, palen opgetrokken, tusschen welke men onder het huis kan heenkijken. Het meestal zeer hooge spitse dak van aschgrauwe atap zit der padangsche woning altijd heel diep over de oogen, zoodat deze erg donker en stuurs kan kijken, vooral over dag. Des avonds evenwel straalt daaruit allerwege het vuur der vroolijke gezelligheid, ook al heeft dit slechts de glanssterkte van petroleumlicht. Want de padangers zijn levenslustige menschen, die, zoodra maar de zon onder is, hun overigens nog al eenzaam west-kust-leven, dikwijls op de aangenaamste manieren weten op te vroolijken, hetzij dan in hun paalwoningen, hetzij in hun eveneens op palen wandelend en met een groote atappen muts gedekte houten societeit aan het zoogenaamde „Plein van Rome", dan wel in die aan het zeestrand, welke laatste een minder westsumatraansch aanzien heeft. De eerste kan bogen op het bezit van een tooneelzaaltje, bij wijze van appendix er achteraan gebouwd, zooals er geen tweede in heel Indië is. Daarin wordt elke week door oud en jong gedanst op de muziek van een militaire kapel. En op het tooneel worden periodiek allesbehalve onverdienstelijke offers gebracht door liefhebberij-priesters en priesteressen dier Muzen, een enkele keer aan Melpomene, maar doorgaans aan de leverschuddende Thalia, waarna steeds Terpsichore voor het overige deel van den nacht beslag legt op Padang's jonge en oude beenen, niet zelden zelfs totdat het morgengloren van den volgenden dag aanvangt. Waarlijk, de „Kota achter den Apenberg" verstaat het pretmaken en is niet de minste onder Indië's talrijke joviale V i l l e s-d e-p r o v i n c e", al groeit hier en daar onkruid ook langs hare wegen. Waar zou men dat trouwens ter wereld niet aantreffen?

In hun paalwoningen mogen de padangers rustig heen en weer schommelen, wanneer er een aardbeving onder hen doorgaat, wat

nog al eens gebeurt. In de nachtelijke stilte kondigt zich zulk een verschijnsel dan aan door een uit de verte vrij snel naderend dof gebrom, heel uit de diepte der aarde komend. Op het oogenblik dat het onder u doorgaat, begint uw woning te trillen en te beven; ge merkt dat minder aan den vloer dan aan het tikken en piepen en krassen van alle deuren en vensters. Men krijgt de gewaarwording van aan boord eener boot te zijn, die haar vin begint te roeren. En is het gebrom aan de andere zijde even gauw weer verdwenen, dan moogt ge dankbaar zijn dat het bij schudden bleef en niet overging in trekken en rukken, in stampen en stooten. Ge kunt u dan weer gerust in uw bed van het eene op het andere oor wentelen, de beenen behagelijk om uw goeling, — en niet „koelie", zooals eens een dame, die pas uit Holland was gekomen, bedoeld rolkussen moet genoemd hebben —, buigend, om weer in te dutten. De steenen gebouwen, die Padang bezit, en welke door den waterstaat gebouwd werden, zijn alle van hetzelfde maaksel, van dezelfde snit. Het is de bekende „cultuur-stelsel" coupe of stijl, zooals wij dien zouden willen betitelen. Er zit geen lijn of bocht in, geen kraak of smaak, geen geur of kleur aan. Het zijn onbehouwen steenklompen, met een paar ramen, met groene jalousieën, er in en wijders een stel hobbezakkige pilaren er voor, alles verblindend schitterend in de zon, met een brutale witte kalklaag. Noch het gouvernement, noch de particulier heeft blijkbaar ooit tijd en lust gehad om den bouwwerken, die zij in Indië lieten neerzetten, eenig architectonisch aanzien te geven. Als men er binnen maar koel kon zitten, achter de dikke muren, die hier en daar zelfs de logheid van kazematen erlangden, desnoods in hemdsmouwen zijn werk doende, dan kwam het er verder niet op aan, welken indruk het gebouw van buiten wel gaf. Men had in dien ouden tijd wel wat anders te doen dan de kolonie met stijlvolle gebouwen te begiftigen. Koffie- en cultuur-percenten hielden er de hoofden en harten te veel bezig, in de dagen toen de „cultuur-stelselsnit" haar hoogtij vierde. En deze bleef altijd en overal dezelfde. Althans de padangsche officieele gebouwen lijken alle als twee druppels water op elkaar. Of men nu het gebouw van den Raad van Justitie aan het Michielsplein ziet, dan wel de bureaux van den Gouverneur der Kust, van den Algemeenen Ontvanger en van den Agent der Javasche Bank, die alle aan de zoogenaamde „Moeara" (= uitmonding, n.l. van de rivier) staan, alle zijn het zusjes van hetzelfde gezin, met dezelfde ongracieuse cultuur-stelsel taille, lompe, plompe verschijningen, als dames in flink gesteven wit-katoenen bébés, die geliefkoosde morgendracht van menige europeesche, boodschappen doende, schoone in Indië, die liever niet in sarong en kabaai uitgaat.

PANGHOELOES, MINANGKABANSCHE FAMILIEHOOFDEN, IN ADAT-KLEEDIJ.

EEN PASSER TE FORT-DE-KOCK.

De gothiek deed te Padang pas een heel bescheiden intocht met het monument voor den Generaal Michiels, op het plein dat naar hem gedoopt werd. Het heeft iets van een spits van de een of andere fransche of engelsche kathedraal, die zoo maar in den grond is gestoken. Het houdt intusschen de herinnering levendig aan den kranigen grondvester van ons gezag ter kuste, die er den minangkabauschen heeren en dames niet alleen gehoorzaamheid leerde aan orde en tucht, — de menschen groeten u heden ten dage nog alleen op militaire wijze, door aan te slaan —, maar hen er ook toebracht om hun handen meer uit de mouwen te gaan steken, dan zij tot nog toe gedaan hadden, al moest de adat daarbij het hier en daar ontgelden. Later smaalde men op Michiels, omdat hij in alles „binnen 2 × 24 uren" gehoorzaamd wilde worden, men ging hem en de zijnen „sabreurs", „traineurs de sabre" noemen, die niet den minsten eerbied heetten te hebben voor den mooien matriarchalen adat, met zijne volgens sommigen heerlijke communistische en zelfs socialistische grondbeginselen. Maar dat was al te gader heel makkelijk voor een geslacht, dat niet meer de kastanjes uit het vuur had te halen en van achter de schrijftafel kon blijven regeeren. Hoe 't ook zij, Michiels hield er niet van op minangkabausche manier lang te zeuren en te boomen. Het beroemde „moepakat" (beraadslagen, alias dagen- maanden-lang leuteren) was hem een gruwel. Er moest koffie geplant worden, er behoorden wegen gebouwd te worden, en daarbij hadden de lui hun langzaamheid van den massa adat (= de tijd, toen de adat nog in volle fleur was) maar „ampart" te zetten. En er kwam koffie, er kwamen wegen, er kwam orde en . . er kwam welvaart voor de minangkabausche landen. Alleen de adat werd soms het kind van de rekening. Doch later, toen dit troetel-wicht van procureurs-bamboe en ander parasytendom onder een glazen stolp werd gezet, en men daarvoor ging kirren en koeren, op de wijze zooals

EEN MOSKEE IN DE PADANGSCHE BOVENLANDEN.

een doffer dat doet voor zijn duifje, met mooie *révérences*, toen men altijd voor alles weer den tijd had, alles op zijn elf-en-dertigst weer in zijn werk mocht gaan, omdat toch altijd, s a p a n d j a n g a d a t, iedere maatregel eerst besproken moest worden met de bevolking, kortom toen de minangkabauër de s a b r e u r s niet meer achter zich voelde, maar met adat-vereerders kreeg te doen, toen gingen weldra koffie- en rijstkultuur even hard achteruit hollen als een padangsche biek het vooruit doet, zoodra hij aan 't racen slaat met een collega. Toen was het uit met de welvaart, die hard en flink werken den menschen gebracht had, toen werd Sumatra's Westkust op het koloniale staats-budget een lastpost, en dat rijke land ging telken jare voor 2 à 5 miljoen klaploopen op Java en het overige Indië. Men kan aan de cijfers der statistiek zien, wanneer de adat-vereering op de kust begon, wanneer het den minangkabauer weer vergund werd om op voorvaderlijke manier te lanterfanten en te luieren, wijl het niet meer van hem gevergd werd „binnen 2 × 24 uren" de bevelen van hoogerhand op te volgen. De zalige tijd van „m o e p a k a t" was weer voor hem aangebroken. Maar hij zou dat weldra duchtig gaan voelen in zijn portemonnaie. Zij, die de minangkabausche landen van heden prijzen als een „paradijs", vol van communistische en socialistische zegeningen, zijn nog al gauw tevreden. Want het land, behoudens dan een enkele streek, als het pajakoembosche, is overal zoo arm als Job en gaat er oecomonisch alles behalve op vooruit. Kan het ook anders? De adat maakt het tot een groot vrouwen-asyl. De dames profiteeren er slechts van het gemeenschappelijk, onverdeelbaar, onvervreemdbaar familiebezit (h a r t o p o e s a k o). Maar de man, die zijn eigen bord rijst moet zien te verdienen en bijna nooit van de h a r t o p o e s a k o mag genieten, wordt een ongedurig, wandel- en treklievend schepsel, niet gebonden aan een

vast stuk gronds, noch door zijn familie-, noch door zijn vermogensrecht. De mannen zijn de verschoppelingen in de minangkabausche landen, uitgezonderd enkelen onder hen, in 't bizonder de mamaks, de beheerders der harto poesako en de trouwe vrienden van hen, de procureurs van kwade zaken. Die lieden zitten er met de vrouwen aan de levenstafel, maar voor elken anderen man is daar geen plaats aan. Is 't wonder dat deze er den brui van geeft de sawahs te bewerken, die hem niet toebehooren, dan wel middels rijst- en koffiecultuur welvaart te verkrijgen? Alles wat de mannen meer ver ienen dan noodig is om eigen mond open te houden, wordt altijd toch door hun zusters, moeders, tantes en nichtjes in de wacht gesleept. Dat wil zoo de matriarchale adat; in 't bizonder het matriarchale erfrecht. Maar toen Michiels nog leefde moesten ze wel werken en ... toen hadden ze het al spoedig goed

Doch genoeg hierover. Laat ons liever eens eens een kijkje gaan nemen in de heerlijke oorden, waar die adat als een levende mastodon of brontosaurus, uit den oertijd der menschheid voor ons bewaard gebleven, in de tot voor korten tijd vrijwel ontoegankelijke berglanden van Midden-Sumatra nog onder lieden van de 20ste eeuw bestaat en er hen onder de plak heeft. Te Padang valt toch geen natuur- en kunstschoon te genieten. In de Bovenlanden heeft men het eerste volop.

II. In het Bergland.

De reis naar de Padangsche Bovenlanden is tegenwoordig heel wat makkelijker dan een twintig jaren geleden. Men gaat thans te Padang 's morgens om 7 uur in den trein zitten en men is des middags om één of twee uur reeds midden in het bergland, te Fort-de-Kock, dan wel te Sawah-Loento en dat na een verrukkelijken tocht door de zoogenaamde Anei-kloof gemaakt te hebben. Vroeger verliep er menige dag voor men er was. Toen ging alles per as, in die West-Sumatraansche „dosen" of met de langzame buffel-kar, die stap voor stap vooruit kwam. En de inlander had, voor onze komst, overal tol te betalen, in alle autonome staatjes, de bekende „negris", die hij tusschen Padang en zijn heimat had te passeeren. Dat waren er vaak meer dan een half dozijn, waar hij overal het noodige geld had te laten zitten voor de panghoeloes, de talrijke potentaatjes dier dorp-staatjes, wilde hij met zijn buffelkar op zijn manier wat coulant reizen. Dat was de gouden-eeuw, de zalige „masa-adat".

Tot Kajoe-Tanam blijft de trein door de vlakte loopen, met zijn gewone vaart; maar daarna begint de klim tegen het gebergte op, langs de door IJzerman gebouwde tandradbaan. Dan gaat het, zuchtend en steunend, langzaam naar boven. Men heeft al den tijd om links en rechts den oogen den kost te geven. Heele einden klimt men door het prachtigste tropische oerwoud, dat tot boven op de kruinen van het gebergte in al zijn vormenrijkdom zich handhaaft. Dan weer slingert zich de baan langs de druk beweeglijke, levendige Anei, dat bergstroompje met de fine-taille eener kokette parisienne of wienerin, van het gebergte neerhuppelend als een dartele, speelsche boschnimf, een van Artemis' bekoorlijke volgelingen. Wie zou 't haar in den oostmoeson aanzien, dat zij in den regentijd soms als een furie kan tekeer gaan en haren teederen ledematen de monsterachtige afmetingen vermag te geven eener plompe Bacchante, van kolosalen omvang, met herculische kracht toegerust en met den kolder in 't hoofd alles vernielend en verbrijzelend wat haar in den weg komt. Dan is de Anei, die daar anders nauw hoorbaar voortglijdt als een slanke groene boomslang, in een monsterdraak verkeerd, voor wien de gansche breede kloof veel te eng is geworden, zich met titanische kracht door de bergengte heenpersend om toch maar zoo spoedig mogelijk in zee te kunnen verdwijnen, alles wat zijn flanken raakt tot splinters vermorzelend. Dat spel zou de spoorbaan al gauw een paar keeren gaan bijwonen, tot groot ongerief voor het verkeer tusschen Boven- en Benedenland; want dit werd dan eenvoudig eenige dagen lang stop gezet. Spoorbaan en bruggen werden als kinderspeelgoed vernield door den bandjir van de Anei en dat in een oogwenk, en men kon weer van meet af beginnen om den ijzeren weg op te bouwen. Wat deed men dezen ook uit te huwen aan een wispelturige schoone als de Anei is!

(Slot volgt).

AFSCHEID

DOOR

ANNIE SALOMONS.

De schijn der kaarsen glansde in onzë oogen
En aan het venster hunkerde de nacht,
— Hoe had ik dágen op dít uur gewacht —
Wij zaten zwijgend naar elkaar gebogen.

O, nu nog eenmaal weer de lange stoet
Herinneringen, volk van rijker tijden,
Nog eenmaal weer de helle liefdegloed,
— Een korte weelde in weedom lang geboet, —
Nu opgerakeld tot een laatst verblijden
Van wie, vóór 't scheiden, wiss'len laatsten groet.

Wij hieven plechtig in de witte handen
Den beker hoog vol droomen-zwaren wijn....
Dit afscheidsfeest zou schoon en innig zijn,
Herdenkings spijs en troost in vreemde landen.

Laat nu weerklinken de oude, zachte lach,
Gelijk-gestemd; komt weder, schucht're weelden,
Die ons omhuiverdet dien lentedag,
Toen ziel in ziel als in een vijver zag,
En droomend we ons een zelfde toekomst beeldden,
Die, als dë aarde, in blanke bloesems lag.

Nu zong elk uur het lied van de ouden toren;
De bloemen drukten welkend op mijn hoofd,
De kaarsen raakten langzaam uitgedoofd,
Wij zeiden woorden, die wij zelf niet hoorden.

Liet ons het mensche-leven dan zóó leeg,
Dat elk gevoel van armoe is gestorven,
Dat nu voor altijd 't heldre hartslied zweeg,
Dat eens zoo jubelend ten hemel steeg
Om leed-verwonnen en geluk-verworven,
Dat elk zich, luistrend, naar die klanken neeg?

Toen grille ochtend door 't gordijn kwam staren,
Vond zë ons nog te zamen, bleek en mat,
Van ijdel delven naar den ouden schat,
Die ziel aan ziel voor 't laatste zou verklaren,
Maar geen van beide een woord van afscheid had,
Omdat wë al voor goed gescheiden wáren.

1 Febr. 1908.

EENZAMEN

DOOR

SARA BOUTERSE.

IV.

Het was die Zondag. Dolf had het al-die voorbije-dagen doorgemaakt, alleen wat later nù dan op week-ochtenden: het ontbijten samen met z'n moeder. Het leege staren naar het theelichtje dat, doorschijnend blauw en roze vlammetje, te branden stond, tril-beweeglijk licht-tongetje. Het glans-witte geschemer onder z'n oogen van het schoone ontbijtservet. Het hooren van de Zondag-morgenstilte ... het gewone gevraag van z'n moeder of ie nog thee wou. Dat alles had ie ook deze morgen weer onbewust beleefd.... Maar toen z'n moeder, de trekpot-oplichtend en haar buigend, het lichtje uitblies en dadelijk het dopje er-op zette ... het eindigen van hun stille ontbijt ... toen was Dolf opgestaan, had z'n horloge met de klok vergeleken ... en om 't bedrijvige van 't geval alleen, boog ie z'n oor luisterend naar de pendule ... of 't wel waar was dat ze tikte.

Z'n moeder bekeek dat ongewoon beweegelijke van hem met een kil lachje van niet begrijpen.... In de spiegel waar ie bij dat kloktikken-beluisteren toevallig inkeek, zag ie haar koude gezicht en opeens voelde ie zelf het jongensachtige van z'n doen dezen morgen, het kinderlijk-blijde van dezen Zondag weer eens een vriend bij zich te hebben.... Dadelijk ging ie van de pendule weg en liep de kamer uit naar boven. Eens kijken of daar wel alles in orde was om z'n vriend te ontvangen. Hij schoof de oude leunstoel, die lage lange met het versleten zwarte leer, als vroeger weer voor het raam. Daar had Ben dikwijls in gelegen, lui en gemakkelijk z'n beenen ver vooruit.

Hij lei de boeken wat vertrouwelijker en wat meer gebruikt door elkander. De meid had zoo erg netjes z'n tafel opgeruimd ... als nou straks de kachel brandde ... sigaren had ie daar ... dan was 't wel gezellig toch ... en als nou Ben daar zitten zou ... daar weer in die ouwe leunstoel.... Hij overkeek z'n kamer nog eens ... of 't nou zoo wel goed genoeg was voor Ben....

En toen vond ie dat ie nou wel eens naar de kerk kon gaan. Dat was een nieuwe emotie.... Hij was eigenlijk nooit naar een kerk geweest ... nee, waarachtig nooit. Hij voelde zich, z'n jas aanschietend en z'n hoed opzettend, erg onhandig met dat gaan naar de kerk.... 't Zou wel gewoon zijn natuurlijk ... maar 't was toch gek, zoo'n eerste kerkgang....

Vluchtig groette ie z'n moeder, haar nog eens herinnerend het gezellig te maken voor Ben's komst. Hij kreeg er geen antwoord op. Driftig trok ie de deur achter zich dicht.... Hè, je zou weer eens zien hoe gezellig en huiselijk 't weer zijn zou als Ben kwam ... net of er heelemaal geen gast verwacht werd....

Een beetje warm, van dadelijk weer verstilde drift, kwam ie op de straat.... Een stille Zondag-morgen.... Zoo'n morgen, waarin 't leven veraf lijkt te zijn ... een echt stille passieve morgen.... In de andere straten waar ie langzaam doorliep, was 't wat drukker al.... Zeker ook kerkgangers, die lui. Liepen zoo zeker en kalmpjes allemaal ... ja hoor, hadden boekjes in de hand ... van die dof-zwarte met breed gouden sloten. Van grootmoeder zeker nog.... Kijk, daar gingen de Vleutens, ook lui voor Ben, ja natuurlijk, goeie kennissen van hem geweest....

Hij bleef wat achter die lui aan ... om gelijk met hen er in te gaan.... En plotseling dacht ie weer aan z'n angstig meesluipen in de comedie van de Vereeniging, waar eigenlijk geen jongens beneden de zestien inmochten ... en dat ie dan bang voorzichtig achter oom of tante mee naar binnen slipte ... en den heelen avond bij 't naderen van een kelner ... of 't erg strakke kijken naar hun kant van een toevalligen meneer, die wel eens van 't bestuur kon zijn ... een kloppende beverige angst had gehad van dat in de zaal zijn onder de zestien.

Ben was ook wel eens meegeweest ... maar die stapte dadelijk flink fier naar binnen, zoodat het eigenlijk een beleediging geweest

zou zijn te vragen of dat jonge mensch al wel zestien jaar was....

O ja, je moest de koster of zoo'n vent die daar rondscharrelde om een plaats vragen.... Gingen die Vleutens nou naar de kerk... ja, waarachtig dat ging 't hekje in.... Dolf er achter aan... maar heel flegmatiek en koel voorzichtig... dat niemand aan hem merken zou dat ie voor 't eerst een kerk inging. Het deurtje was net voor hem dichtgevallen. Hij duwde het met een forsche ruk weer naar binnen... en stond in 'n portaaltje. Zoo, nou die deur.... Hij duwde zwaar de stug bruine deur voor zich uit, en z'n hoed afnemend trad ie in 't groot-stille van de kerk....

't Eerste oogenblik zag ie niets sterker dan een wijde witte ruimte... met hier en daar wat donker van menschen.... Waar was nou die vent die je een plaats moest geven.... Doorloopende trad ie voorzichtig de steenen vloer... en schoof langs de geel geverfde banken heen....

Daar zag ie niet ver van hem af een dikke juffrouw bezig met stoven of zoo wat. Hij liep er op af en vroeg op plechtig gedempten fluistertoon... of ze ook een plaats voor hem had....

De kostersvrouw knikte welwillend... hij moest haar maar volgen... en Dolf liep achter haar aan... en zag het nabijzijn van al die kerkmenschen... schemeren langs z'n oogen....

Op zij van de preekstoel in een leege lange bank kreeg ie een plaats. Hij betaalde z'n dubbeltje en keek de kostersvrouw na, die weer anderen terecht ging helpen....

Toen begon ie eens een beetje om zich heen te kijken... onbepaald... en wat voorzichtig van ongewoonheid.

Hij vond het wat onbehaaglijk dat eerste zijn in de kerk, want hij wist niets van al de dingen die er gewoonte waren.... Maar langzaam begon ie toch wat duidelijker de menschen te zien... ontdekte ie hier en daar een kennis waartegen ie dan lichtelijk even boog.

Er was soms hier en daar een gefluister, een gekijk van hoofden als nieuwe menschen inschuifelden....

Ergens... hij wist niet in welke kerk... luidden de klokken... zwaar bombammend in de hoog stille winterlucht....

Dolf verschoof eens en begon in huiselijker voelen z'n handschoenen uit te trekken.... Kijk, daar had je de preekstoel... mooigezicht had ie er-op... gek idee, hier de stem van je vriend te hooren... een stem over al die luisterende hoofden heen....

Hij keek weer eens rond. Hier en daar zag je kennissen van Ben.... Hij preekte hier ook voor de eerste keer.... Hé, daar had je Beets.... Morgen, ja, ik ben hier ook.... Aardig wel al die kerels van school. Kijk, Leusden komt ook al net zoo scharrelig binnen als hij... heeft ook geen plaats natuurlijk. Hier dan kerel, kijk dan, deze kant.... Hij knikte tegen Leusden die, hem in 't oog krijgend, dadelijk naar hem toekwam... onhandig en lachend om dat onhandige, de bank inschoof.

„Bonjour... ben jij er ook... gek hè, zoo in de kerk... kom er anders nooit... wel, wel, nou moet ik toch eens goed kijken. 'k Ben er na m'n tiende zoo wat niet meer geweest.... Leuke boel hier Verbrugge, hè...."

„Stil kerel," zei Dolf en dadelijk verwenschte ie z'n eigen behoedzame voorzichtigheid, „je bent hier in de kerk."

Bedaard keek Leusden om zich heen, kalmpjes het kerkpubiek fixeerend.

„Der zijn nogal wat kennissen van Bosman. Zeg, da's waar ook, dat moest ik je zeggen. 'k Heb Lizzie Meerkamp hier gezien. Is 't waar, dat ze verloofd is?"

„Ja zeker," zei Dolf, en met strak verzet tegen z'n lichte ontroering keek ie in 't gedistingeerde kalm bleeke gezicht van Leusden.

„'k Had het gehoord ... Nou zeg, hij liever dan ik. Jezus kerel, wat hebben we je een stomkop gevonden toen je er inliep. Je was er trouwens gauw van genezen. Een koopje zoo'n vrouw."

„Och," zei Dolf, en hij vond Leusden plots typisch kleinsteedsch met dat praten zoo over Lizzie... en hoog daarboven sloeg het in triomf in hem op dat ie het toch niet geloofde van haar....

„Nou zeg . . . 't was me een lievertje. Coquet diertje hoor. Kijk, daar heb je Ben's vroegere vlam . . . daar kerel . . . Annetje. Die moet er ook 't hare van hebben. . . . Dag juffrouw Beets . . ." De heeren bogen licht. Leusden ondertusschen doorpratend op z'n kalm flegmatische wijze, ieder woord luchtigjes zeggend . . . zoo kalm onverschillig tusschen z'n lippen weg. . . .

„Hé, wat een menschen in de kerk. Wist jij, Verbrugge, dat er nog zooveel godsdienst was. Neen maar zeg, die is goed . . . daar heb je Taverne, mooie jongen voor de kerk."

„Hou je mond toch, kerel," zei Dolf, „de lui kijken naar je. . . . Je bent hier in de kerk." Hij was nog wat wrevelig om dat praten daar straks over Lizzie.

„Wel, wel, kijken ze naar me," zei Leusden met spottende oogen de menigte in-kijkend. „Ja, waarachtig, ze kijken naar me. Aha, daar krijgen we muziek."

Zwaar en zeer vol, zonder zachte aarzeling van begin, galmden diep en sonoor de eerste orgeltonen.

De gansche kerk . . . de kerk van witte muren en streng-koelen eenvoud was plots vol van dat geluid.

Dolf, die voor zich weg keek door de hooge kerkramen heen, schrok bij dat plotse zwaarforsche geluid even op.

Leusden naast hem, nu koeltjes glimlachend voor zich neerkijkend, 't hoofd wat gebogen als diep in gedachten, zat zachtjes te neuriën. . . .

Dat hinderde Dolf. Hij kon niet goed zeggen waarom, maar 't prikkelde hem.

„Zèg," zei ie hem even aanstootend, „komt ie nou gauw."

„'k Weet niet. 'k Zou 't wel denken, hè. . . ."

„'t Is toch aardig zooveel kennissen als er van hem zijn," zei Dolf die nou maar aan 't praten wou blijven, „wat zie je?"

Leusden z'n kin heffend, keek langs de preekstoel heen.

„Daar is ie."

Dolf keerde haastig met een vreugde van verwachting z'n hoofd om. En ja . . . daar was Ben. Langzaam, waardig en zeer rustig naderde daar z'n vriend, in wijde zwarte toga-omhulling. . . .

Dolf keek met verlangende en sterk-wachtende oogen.

„Daar is ie," zei Leusden naast hem nog eens, „zeg hoe keur je hem. Nou ben ik benieuwd wat ie beweren zal. . . . Ik hoop maar dat ie me ziet, want daar ben ik toch waarachtig voor gekomen. . . . 't Is me nog al geen corvee. . . ."

Dolf hoorde onduidelijk Leusden's gepraat, zoo kalmpjes weg tusschen z'n lippen. . . . Hij keek naar Ben . . . en hij zag daar onder de strekkende overdekking van het preekstoeldak de donkere gestalte van z'n vriend. Rustig en zeker stond ie daar . . . zooals ie ook eens rustig en zeker een toekomstige hervormer had willen worden. Dat ging Dolf daar bliksemsnel en ongezocht even door z'n hoofd. . . .

De orgelmuziek was weggeruischt in een enkele nog lang na trillenden klank. Toen werd het zeer stil, aandacht's stil.

Daar hief z'n vriend met statige heffing de handen tot de hoogte van z'n borst . . . en vouwde die handen tot gebed. . . .

Er kwam in de kerk een geschuifel van het opstaan der heeren. Dadelijk deden dat ook Leusden en Dolf.

De vrouwen vouwden de handen op de knieën en bogen, de oogen sluitend, het hoofd op de borst. . . . Enkelen, de hoofden achterover, zaten daar alsof ze 't licht zochten in staring van blinde oogen.

Daar klonk de stem van den predikant.

„Laat ons bidden. . . ."

Hij sprak het Onze Vader. . . .

Diep en klaar, doorhuiverd van innigheid, als een bede warm uitbrekend in woorden . . . zoo sprak daar de predikant het gebed in de stilte der kerk, zoo sprak hij daar de woorden over de luisterend gebogen hoofden der menschen heen. . . . Dolf had bij de eerste klank van die vriendenstem, die stem die, zoo vertrouwd en eigen, toch zulke vreemde woorden sprak, het hoofd langzaam uit z'n lichte buiging opgeheven. . . . Stil-verwonderd keek hij naar den predikant. De zin der woorden drong niet tot hem door. . . . Heengaand over hem als golvende klanken . . . zoo was daar het innige biddende spreken van z'n vriend tot God. . . .

En starend naar de preekstoel kwam daar uit het ver voorbije een vage herinnering aan z'n gebedje zeggen van kind... het handjes vouwen... het witte van de lakens en het zachte opzeggen van woorden die z'n moeder hem eens had geleerd....

Toen de stem van den predikant het amen sprak... en er een geschuifel van menschen kwam... staarde Dolf nog langs de preekstoel heen....

Ben sprak daar tot iemand... tot iets. Ben geloofde dus in een god.... Ben was een geloovige.... Dat doorvoelde ie nu eerst in uiterste klaarheid... dat Ben een geloovige was... en het onze Vader sprak... en preeken ging om te zeggen van dien God....

„Zeg," zei Leusden naast hem, en hij trok hem zachtjes aan z'n mouw „ze zitten al weer".

Dolf voelde zich daar plotseling nog staan... ver uitkomend boven de hoofden van de anderen. Haastig ging ie zitten.

Weer stootte Leusden hem aan. „Ben ziet je".

Dolf keek naar de preekstoel en hij zag in 't bekende vriendengezicht.

De predikant met een glimlach die even lichtte over z'n stille trekken heen... boog in dien glimlach het hoofd.

Dolf wist dat z'n vriend hem herkend had. Hij knikte maar gauw....

„Nou komt het," zei Leusden en hij schikte zich behaaglijk tot luisteren.

Daar klonk weer de stem van den predikant, die eene stem daar zoo alleen woorden zeggend, die vriendenstem.

En hij noemde een tekst waarover hij spreken wilde, en dat trok Dolf allemaal wat voorbij, want hij kende die teksten niet. Maar hij hoorde iets van „kruis en martelen om 't geloof... en toen begreep hij dat z'n vriend van het lijden zou gaan spreken.

Hij zat er stilletjes voor zich heen over te denken... Ben, de jonge, vroolijke Ben... de onstuimige hervormer... die daar zeggen ging verzoenende woorden over het menschenlijden. Hij glimlachte er eventjes om, omdat het zoo iets wonderlijks was... dat Ben te hooren zeggen... Ben de geluksvogel... de sterke, die van iedere tijdelijke overtuiging rotszeker was... zeker van z'n vroegere hervormersideeën... zeker ook van het geloof dat hij nu verheerlijken ging....

Dolf had het hoofd wat gebogen. Z'n handen tusschen z'n knieën in, zat ie voor zich neer te kijken op den grond....

„Zeg, zeg" zei Leusden plotseling „Verbrugge dan".

Er was ergens een zacht bewegen gekomen... een geschuifel naast het ééne geluid van de sprekende stem....

Dolf keek op naar den kant van dat geschuifel....

Z'n lippen bewogen even. Maar hij sprak geen woorden. Hij staarde maar....

Twee vrouwen waren binnengekomen... zoekend naar een plaats die nog leeg was....

„Hoe vin je?" vroeg Leusden, „net iets voor voor haar... anders nooit naar de kerk; ik zweer je dat ze alleen om jou komt!"

„Ja," zei Dolf „ja."

„Je ouwe vlam, hè."

„Ja," zei Dolf weer „ja."

„Ja," versterkte Leusden in ergenis even z'n stem „jij zegt maar ja" en dadelijk weer fluisterend tusschen z'n lippen: „ziet er nog goed uit hè."

Dolf antwoordde niet. Leusden fluisterde nog wat, maar toen hield ie zich stil... en keek in weer luisteren naar de preekstoel op.

En Dolf staarde, voorover gebogen nog altijd, z'n handen slap neerhangend tusschen z'n knieën.

Lizzie Meerkamp liet zich het zwarte bont van de schouders glijden... haar hoofd wat neigend lei ze de mof tegen de wang. Er kwam een groote verteedering in Dolf. Die enkele beweging, dat neervleien van haar wang in 't week-zachte van de mof het was zoo'n echte beweging van Lizzie. Hij kende die gewoonte nog zoo goed. Er kwam een glanzing van innerlijk lachen in z'n strakstarende-oogen.... Die beweging was zoo eigen en innig van bekendheid geweest....

Lizzie fluisterde achter haar mof. De andere, een vrouw die hij niet kende, lachte, en maakte beweging, alsof ze Lizzie zei niet meer te praten, want dat ze in de kerk waren... Maar Dolf wist dat ze toch praten zou, hij kende z'n vroeger meisje nog wel. En hij zat maar te kijken naar dat zwarte

hoofd... met het haar langs de oogen neer in gewild-eenvoudige scheiding, als twee zwarte glanzende banden.

Hel blauw, vreemd verwarrend blauw waren daartusschen de oogen.... Die oogen keken levendig en koel van meerderheid de kerk door.... Dan boog ze, de mof heffend voor haar mond, het mooie hoofd wat op zei en fluisterde achter de mof. Spottend keken haar oogen daar boven uit.

Maar Dolf zag dat alles niet. Hij wist alleen dat Lizzie er weer was. Zij wàs er. Van dichtbij zag ie haar zwarte hoofd en 't vreemde blauw der oogen.

Hij hoorde niet meer wat de predikant daar zei.

Hij wist ook nu niet meer dat het z'n vriend was die daar sprak.

Op dit oogenblik leefde ie fel hevig en gansch volkomen in een warme geluksherinnering.

Toen zei Leusden naast hem: „Wat bliksems brutale oogen heeft ze toch."

„Hè" vroeg Dolf en hij richtte zich wat op en zat niet meer zoo strak te staren. Z'n houding was hem bewust geworden.

Hij werd er rood van. Leusden zat hem van op zij aan te kijken en beet eventjes een glimlach weg in z'n snor.

Dolf greep in een haastig nerveuze beweging naar z'n dasje, hij streek z'n hand eens over z'n voorhoofd. Toen keek ie een oogenblik strak het kerkraam door, en hij hoorde Ben's stem. Er klonken klanken van leed en overwinning, van geloof en vertrouwen.

Dolf zat op te staren in den blauwen dag.

Hij staarde en zag dien dag niet.

Langzaam en onwillekeurig, omdat hij zelf die beweging niet wilde, keerde z'n hoofd zich naar den kant waar Lizzie zat.

Z'n oogen keken weer.

Maar hij dacht nù. Hij zat niet meer, wèg in geluksherinneringen, die vrouw daar aan te staren.

Hij zàg die vrouw nu.

Vol had ze 't gezicht naar den preekstoel opgeheven. Aandachtig was dat gezicht. Maar de oogen, de vreemde lichte, helblauwe oogen keken met koelen spot.

En Dolf zag dat zwarte hoofd dat zoo koninklijk geheven werd; hij zag de trotsche welving van de volle mond, die zoo dikwijls van liefde had gefluisterd. 't Was hem of hij weer hoorde de weeke buiging van die stem die eens zijn leven met zangen had gevuld.

Hoe dikwijls was dat vrouwengezicht nog voor zijn oogen gekomen, was het geweest in z'n stille kamer of daar een zacht bewegen was van haar kleed.

En hoe eenzaam en fel verlangend had ie dan z'n armen gestrekt in de leegte.

Hoe vaak had ie bij zijn schrijftafel gezeten en gecijferd en geblokt.

En dan kwam daar zoo sterk, zoo felwerkelijk een trilling van weeken vrouwenlach. Zoo waarlijk en echt gebeurend. Wat had ie dan vaak z'n kop in z'n armen geklemd en het uitgesnikt van ellende. En waarom was ze toen in z'n eenzaamheid niet tot hèm teruggekomen.... God, o God! hoe had ie die eerste dagen door het huis gedwaald, als een versufte, hoe had ie voor de ramen gestaan en gestaard in de verte van de straat, of ze dan niet keeren zou....

Wat had ie, in eerste zwoele lentedagen een huiveren van verwachting gevoeld, alsof ze nu keeren moest.

Maar dag na dag verging. Gekeerd was ze niet.

Toen was er berusting in hem gekomen, een lief herdenken van een tijd van geluk. Haar beeltenis was geheiligd in die herinnering. Het bittere in hem was verzacht. Er was een zachte, goede weemoed van overgebleven....

Het was plotseling stil.

Dolf keek op in die stilte.

„Zingen" zei Leusden naast hem.

Dolf knikte onwezenlijk....

De menigte zong. Lang aangehouden, opgalmend in forschen zang, zoo klonken hun stemmen door de kerk.

Die zang, zoo zwaar en vol, werd om hem heen tot veiligheid. Hij kon er zoo ongemerkt in wegsoezen.... O, hoe goed was het te gelooven in haar... hoe beschermend en trouw was het oude verlangen naar haar teruggedwaald.... Hij staarde, Dolf, hij staarde in een glimlach van verheerlijking.

Hoog boven z'n hoofd, wijd om hem heen was het gezang der menschen. Het was alsof z'n ziel nu jubelde in gebed, zoo goed en innig, zoo schoon was het in hem.

„Verdomd" hoorde ie Leusden naast zich mompelen. Opkijkend, nog veraf en hooguitlevend boven het om hem heen gebeurende keek ie Leusden aan.

„Beroerde wijven" schold Leusden, en z'n leuk bleek gezicht zag er warm geërgerd uit.

„Wat heb je" vroeg Dolf.

„Moet je nog vragen", zei Leusden, „kijk maar eens naar je vroegere liefste. Ze zitten ons finaal uit te lachen. Stomme kerel, dat je dat nou niet merkt."

„Hè wat. Ben je gek".

Dolf keek met een plotselingen schok, die nog natintelde in z'n hoofd.

Lizzie Meerkamp zat strak hun kant op te kijken, brutaal en groot haar oogen. Hun gezichten hadden een lach van spot. Daar hief ze weer de mof voor haar mond en 't hoofd op zij buigend fluisterde ze. De andere lachte.... De monden achter de moffen, zaten ze te lachschudden, verstolen en verbeten.

Toen begreep Dolf dat ze van hem vertelde, en dat ze met die andere over hem fluisterde en lachte.

Hij werd er gloeiend rood van.

„Brutale bliksem", schold Leusden, „canaille is dat".

Het gezang hield op.... Er werd weer gebeden. Werktuigelijk stond ook Dolf mee op. Hij stond daar en hij voelde zich daar staan.

Hij wist scherp zeker hoe hij daar nu stond en hoe het aanzag voor anderen: z'n hoofd nog rood, z'n houding pijnlijk verlegen.

En hij wist in zeker voelen dat Lizzie naar hem keek met haar koele critische oogen van spot en dat ze fluisterde en lachte over hem met die vreemde.

Hij staarde maar voor zich neer, in verwarring en verkleining.

Ergens was een stem die bad. Die stem daalde tot diep donker gefluister en steeg als in smeeking omhoog.

En Dolf hield z'n oogen maar neer...,
Een weeige triestigheid woog zwaar in z'n borst. Hij zag het in allerlei verkleuring, als door een prisma heen, dat spottende lachen van Lizzie.

Hij voelde het belachelijke daarvan, tot in het diepst van zijn wezen terugzinken, pijnlijk van zwaarte. Alsof ie lam geslagen was, zoo weeig vermoeid woog hem zijn lichaam.

De predikant sprak het amen.

Dolf lachte. Het geluid van dien lach klonk schor achter in zijn keel.

„Ga mee" zei Leusden, „kom je, zèg"!

Dolf nam z'n hoed en hem houdend voor z'n borst, liep ie langzaam tusschen de vooruitschuivende menschen in.

Die menschen praatten om hem heen, knikten en schuifelden langzaam. De vrouwen in de breedte hunner rokken, die zachtjes heen en weer gingen om hun voeten. De heeren sluik en minder daar tusschen, de hoeden in de handen en kijkend over de hoofden heen om de uitgang te bereiken.

Dolf was Lizzie genaderd. Hoog staande in de bruinhouten kerkbank, het zwarte hoofd in trotsche heffing lichtjes achterover, overkeek ze met koele spotoogen de langs haar heengaande menschen-menigte.

De arm gracieus gerond, de handen aan de bont, die ze los af liet hangen van de schouders ... stond ze daar ... zachtjes wat zeggend soms ... de lippen weg-lachend van de tanden.

En Dolf keek.... Wijd zijn oogen geopend, hij zelf voelde het alsof ze in staring verwijdden, liep ie langzaam langs haar heen....

Lizzie doorstond dien blik, koeltjes glimlachend keek ze hem even aan, na hem een ander, en na dien andere weer een andere.

Zoo liep daar Dolf heen langs zijn meisje van vroeger....

Het was vreemd en licht suizend in z'n hoofd, alsof zoo pas iemand hem met vuistslag had getroffen.

Zachtjes liepen ze, Leusden en hij, tusschen de menschen in, zoetjes meeschuifelend.

Daar traden ze in 't blauwe van den zonnedag.

. Hoog, gouden stond de zon.... Er streek een frissche kou langs hun gezichten.

Bij 't kerkhek bleven ze staan, Leusden kijkend om zich heen, genoeglijk in den mooien dag.

„Mooi weertje" zei ie... en tevreden keek ie op in de lucht.

Maar Dolf stond wachtend naast hem. Hij was daar stil blijven staan omdat Leusden het deed.

Er was nog altijd een vreemde bevangenheid om zijn hoofd.

„Je wacht toch op Bosman", vroeg Leusden en hij gaf het openstaande kerkhek een terugdouwend stootje met z'n voet.

„Nee, we moesten maar gaan. Hij kwam wel...."

„Nou kerel, kom mee dan. Waar wachten we dan op". Leusden keek hem met z'n leuklachende oogen aan.

„Of had je nog willen wachten".

„Nee, waarachtig niet. Wachten, waarop".

Toen was het Dolf of met die woorden een scherpe bitterheid in hem welde. En hij lachte, zachtjes voor zich heen lachte ie, als om de dwaasheden van een ander.

Leusden sprak over de preek van Ben.

„'k Geef er niet veel om, zie je. Och, je moet het met die dingen eens zijn om ze mooi te kunnen vinden. Maar ik zag wel dat die vent goed sprak. Zoo makkelijk en zeker.... Jongens, Verbrugge, wat worden we al oud, als je dat zoo eens nagaat. De jongste van de club al een eerwaardig predikant...."

„Ja, ja", zei Dolf, „we worden oud".

Hij sprak die woorden gewoon... maar diep in hem klonken ze nog na, lang, nadat ie ze gezegd had.

Leusden ging daar over door. Hij zei nog wat over Ben's vroegeren schooltijd. Dolf zei maar ja en nee; hij was blij dat Leusden druk sprak.

„Kom je der niet mee in", vroeg ie zwaar en moeilijk, toen ze voor z'n huis stonden. 't Was hem of hij z'n woorden ergens onder uit moest slepen.

„Nee, dank je" weerde Leusden af „'k ga maar gauw naar huis. 'k Heb nog brieven te schrijven. O, ja, 'k moet van middag op receptie...."

„Zóó" vroeg Dolf, „wie...."

„Van Goens".

„O ja. Dat's waar.... Van Goens.... Stomste wat je doen kan".

Leusden keek hem aan met den leuken lach van z'n oogen... even zwijgend alsof ie die laatste woorden overdacht.

Toen stak ie z'n hand uit... hartelijk.

„Nou jongen, ga jij nou maar eten... en groet Bosman van me. Misschien kom ik nog wel even aan de trein".

„Ja. Doe dat. Hij gaat zeven veertig".

Ze stonden nog even te praten in de stille Zondagstraat. Hun halzen en schouders beschenen van zon.

„Nou, bonjour dan.... Je groet hem dan wel. Plezierige dag", riep Leusden nog in 't weggaan.

„Merci. Saluut...."

Dolf stond op de stoep. Hij keek Leusden na, zooals die kalm en genoeglijk van hem weg liep. Er was goudschijn van zon om z'n hoofd en schouders.

Dolf keerde zich om en keek, z'n hoofd buigend, door 't raampje de hooge smalle gang in. Er was een zeer groote rust in die gang... er was rust in de kale witte muren... in de strepen blank die de zwart en rood gestreepte looper naast zich liet.

Hij bleef even zóó gebogen staan... als een bedelaar de gang instarend.

Toen belde ie.

Er was Zondagsstilte door het huis. Er was ook Zondagskalmte in 't naderen van de meid, netjes in haar zwarte pakje.

Rustig ging de deur een eindje open. Dolf stapte door die opening heen.

Hij ging de huiskamer niet in.

Bij den kapstok deed ie z'n goed af en toen liep ie de trap op, naar z'n kamer.

En daar ging ie zitten bij de tafel... en zat daar stil. Hij bewoog niet. Hij zat maar stil. Alleen om z'n mond was even een trilling als van een lach die verborgen wordt....

Zoo zat ie nog toen de bel overging... kort eerst in een poging... en vlak daar over heen lang en vol. Hij liet dat geluid over zich heen gaan....

Tot door z'n openstaande kamerdeur het

geluid kwam van stappen in de gang . . . en even de klank van een stem die een groet zei.

Toen pas stond ie op . . . en begon langzaam het portaal over te loopen en de trap af te dalen. Beneden aan die trap gekomen hoorde ie de stem van z'n moeder. Van hier af klonk die stem kort afgebroken alsof ze alleen maar uit klanken bestond. En daar boven uit en daar tusschen in woorden van Ben . . . klaar en rond gezegde woorden. In weerzin bleef ie staan. Hij was 't liefste maar weer teruggegaan naar z'n kamer, de deur op slot doen en dan stil daar maar zitten. En geen woorden hoeven te zeggen. . . . Hij walgde er van. Een oogenblik dacht ie dat ie niet naar binnen gaan kon, dat ie gekke dingen zou zeggen. . . stamelen zonder beteekenis. . . . Dan, plotseling, stak ie de gang over en de deur voor zich uitduwend de kamer in, zei hij, met droge harde stem: „Bonjour Ben" en handen-uitstekend — hij zelf wist ternauwernood dat z'n hand zich bewoog — herhaalde hij dat nog eens, als een eentonig geluid: „Bonjour."

Toen werd zijn hand genomen, stevig, met mannelijken druk, en Ben's stem zei: „Wel, ouwe jongen, hoe gaat het?" Bij het hooren van die vriendenstem werd het Dolf of z'n keel pijnlijk gezwollen was. Z'n hoofd voelde zwaar en vol . . . als van tranen. . . . Hij zocht wat te zeggen, maar hij kneep alleen Ben's hand, en zich omkeerend, zei ie: „Ga zitten."

En daar zaten ze nu met z'n drieën. Z'n moeder, in haar stijf-correcte houding, als een zwart panopticum beeld met het hoofd van een mensch, achter het koffieblad. Hij en Ben, ieder bij een raam . . . om hun lippen een onwezenlijke glimlach, als zonnen ze over een gedachte. . . .

Toen zei Dolf met moeilijke stem: „En hoe gaat het jullie?" Als een veiligheid, waar achter z'n ontroering zich verbergen kon, voelde hij de breede rust waarmee Ben zich tot antwoorden gereedde, als een veiligheid ook bleef de zekere, kalme stem, die sprak in voorname welverzorgdheid: „Met ons gaat het goed, dank je. Heel goed. We zijn verhuisd, zooals je weet. . . . De nieuwe pastorie is in alle opzichten beter dan de vorige. . . . Ja, zoo ga je langzaam aan vooruit. . . . De voordeelen van een dorp zijn betrekkelijk, niet waar. Een flinke gemeente en een flinke stad, daar streef je toch allemaal naar. De boeren . . . nu ja . . . er is best mee om te gaan . . . maar een meer beschaafde gemeente is te verkiezen. . . ."

„En je vrouw?" vroeg Dolf, toen Ben's stem in een even zwijgen was verstild.

„O, zij vindt het goed, waar ik het goed vind. . . . Heb ik je haar groeten al gedaan? Ze is er anders niets over gesticht dat je ons in de nieuwe pastorie nog niet hebt opgezocht."

„Ja, 'k heb 't al zoo dikwijls willen doen, maar 't blijft er dan zoo al eens bij." Hij overdacht, onder z'n woorden door, het gevoel van bitterheid dat toen, dien eenen dag van z'n bezoek, hem had doorpijnd. . . . „Maar ik zal eens gauw komen," beloofde ie. „Rook je niet?"

In de even stilte lieten ze de lucifers de sigaarpunt omspelen als kleine vuurtangetjes en keken er op neer.

Dan, zei Dolf, z'n lucifer uitwuivend en zich even buigend om 't zwart-gebrande stokje in een aschbakje te leggen: „'k Vond het machtig aardig van je hier een dag te komen. Nee, waarachtig."

Ben zei daar iets op, iets beleefds, want hij wendde zich tot de gastvrouw. En nu werd het tusschen die beiden een woordengewissel een vlak en gaaf geconverseer van menschen die aan voeling niets gemeen hebben, die even hun stemmen samen laten klinken, en dan weer uit elkander gaan, zonder ooit elkaar een gedachte meer te wijden. . . .

Dolf hield z'n sigaar tusschen wijs- en middelvinger, nam hem eventjes tusschen z'n lippen en liet dan zware rookwolken in kringetjes verijlen. . . . Achter die langzaam stijgende rook, die optrok om z'n hoofd heen, zagen z'n oogen met een loome staring de sprekende monden aan. . . . En hij zei eens „ja" of „nee" zooals dat uitkwam, en in verschillende intonaties had ie al „zoo" gezegd. Het woorden zeggen als een zacht golfjesgekabbel over beekjesbodem . . . trok gladjes geleidelijk weg over z'n hoofd. . . . Hij hoorde het aan zonder iets in zich op te nemen . . hij voelde zich vermoeid. . . .

Toen zag ie dat Ben, al vertellend, zich

wat voorover boog, dat z'n oogen zich wat verkleinden alsof ze ergens strak naar tuurden.... Dolf draaide z'n hoofd om en keek het raam door. Toen boog hij.

Door de leege, rustige Zondagsstraat liep Fine. Woudstra.... Haar oogen, groot en wijd geopend, hadden met vreemden blik het raam ingekeken. Maar haar hoofd boog niet ten groet.

Een starre strakheid leefde in de staring van dien zoekenden blik.... Dit langzame rakelings langs-gaan, dit instaren der groot opene oogen ... had de drie in de kamer als onbewust verstild....

Tot in die even-zwijging, als een afsluiting er van, de stem van de gastvrouw de heeren aan de koffietafel verzocht....

En nu leefde het gladde, gave converseeren weer kalmpjes geleidelijk op. Met genoegen dat een rustige aandoening gaf, merkte Dolf op dat z'n moeder nog al geanimeerd sprak, met telkens boven 't monotone van haar spreekstem 't lichtere geluid van een lachje....

Ben vertelde nu van z'n eerste gemeente, diepte anecdoten over de boeren op die hij debiteerde met z'n diepe rustige predikantenstem.

Dolf had eerst woord voor woord mee aangehoord ... Maar langzaam aan, nu z'n aandacht niet meer zoo bepaald noodig was... verscherpten de eigen gedachten weer ..., het lichaam, even vergeten, deed al z'n wee weer voelen. Z'n hoofd was vol, dof vol van het gebeurde, dien morgen. Er was een wondeplek in z'n gedachten, en telkens kwam de pijn daarvan weer boven.... het zoo innig belachelijke van dat hoog-gestemd-zijn, dien morgen in de kerk.... Hij had, als ie eventjes zich zelf hoorde, en niet er boven uit-leefde: een vreemde die sprak, een bijna weenend medelijden met zich zelve, een medelijden dat ook wel lachen wilde....

En in-eens ... gek — hij wist zelf niet hoe 't kwam — dacht ie aan Fine Woudstra, aan de wijde oogenstaring ... zoo star in 't strak-bleeke gezicht.... En het werd hem, of een zachte hand op z'n hoofd werd gelegd en een goede vertrouwelijke stem zei wat woorden van troost....

Z'n hand strekte zich uit naar de tafel. Hij nam z'n kop koffie en dronk.

Het gevoel van weenen willen verzonk diep in hem weg....

Ben's vertellende stem drong zich nu aandacht-eischend aan hem op.... En hem in de rede vallend ... stelde Dolf, in plotseling zich-aan-hartelijkheid te kort-voelen, hem voor naar boven te gaan en al van ouds te redeneeren.

En als ze daar waren, in de intieme geslotenheid van z'n verwarmde kamer, sprak Ben met de rustige zekerheid van één die in z'n geluk gelooft, over z'n vrouw en z'n dagen die in kalme tevredenheid verliepen....

Dolf zat te luisteren in z'n gewone houding, een beetje voorover, de handen tusschen z'n knieën ... de vingers tegen elkander leggend en zoo van uit z'n neergebogen gezicht Ben aanziende of langs hem heen met den donker zwaarmoedigen blik van z'n oogen....

Ben's woorden zoo rijk, zoo verschillend en toch altijd hetzelfde vertellend, altijd van het geluk, slapelden zich op om z'n hoofd. Hij verwarde in die woorden en hij dacht maar al: wat ben ik arm, god, wat ben ik arm....

En hij kreeg respect voor Ben, hij ging denken dat die het geluk verdiend had, en dat je om gelukkig te zijn een flinke kerel moest wezen ... en niet zoo'n modern filosofeerende geest als hij — een idealist — een man met principes.

Toen Ben plotseling zei: „Maar jij, jongen, hoe staat het nou met jou ..." toen was het hem of ie een pats tegen z'n gezicht kreeg. Onbenullig keek ie op. En toen hij de vraag begreep, kreeg ie een oogenblik een sterken drang om te spreken nu ... om te zeggen van z'n eenzaamheid ... z'n verlangen.... Maar hij zei alleen: „Met mij, o goed." En hij sprak een beetje over z'n vorige betrekking ... en dat ie nou tijdelijk zonder was.... En over lui die ze van vroeger nog kenden.... Maar in hun woordenwisselen kwam geen diepte van weer-ontbloeiend vertrouwen....

Kalmpjes verging de middag, verging ook het tafelen, waar de eentonige stem van z'n moeder als gewoonlijk een weeë gelatenheid over hem neer loomde....

Maar ook in Ben's tevreden predikantengezicht, in z'n sprekende mond die correcte woorden vormde, door wat zachte vriendelijkheid vergemoedelijkt, speurde hij nu de zelfde bekendheid die hem in z'n familiekring zoo dagelijks een leemte voelen deed. — En toch... aan wien was de schuld? Was hij dat dan zelf niet.... Stond hij niet als een eenling met aparte gedachten, aparte gevoelens... Was 't niet z'n eigen loome natuur, z'n critische zelf- en ander-beschouwing die hem ook nu den ganschen dag innerlijk van Ben had vervreemd. Ben's stem en bewegen, z'n goede vriendelijke woorden... hij had ze immers allen aangehoord, zooals een koud criticus een middelmatig spel van acteurs en actrices aanziet.... De vervreemding — ook hier was de vervreemding weer....

Onder 't lampeschijnsel in de warme omvatting van het licht werd Ben's goede gezicht nu van een onbewust verwijt voor hem, de beschouwer....

En wat onhandig plaatste hij plots in een even stilte z'n gezegde van hartelijkheid „zeg kerel, je moest van avond blijven...."

Maar Ben, de vriendelijke, de rustige sprak van niet kunnen... en spijt... en Dolf zag z'n gezonde gezicht in een glans van glimlach verlichten, toen hij, als excuus, z'n hem verwachtend vrouwtje noemde.

Zoo langzaam aan begonnen de aanstalten tot weggaan het tevreden samen-zijn te verontrustigen.

Er werd van tijd gesproken... van nog een kopje... en van gezellig geweest.... Er werden jassen aangetrokken... en gezegd van nog eens gauw terugkomen... volstrekt geen dank.... en vele groeten....

Toen ze op de straat kwamen regende het.... een fijne zacht neerruischende motregen, die de lucht te verlauwen leek.

Er was licht in de huizen, er gleed soms langs de witte gordijnen een schim als in een tooverlantaarn. En er waren ook huizen met ongedekte ramen, waar het warm licht en bloemig gezellig leek in de diepte der kamers. Dolf keek die huizen in. Er was een hongerig verlangen in z'n hart naar die vroolijk-lichte huiselijkheid.

Hij benijdde al die menschen.

Hij voelde zich arm.

Naast hem mopperde de stem van Ben over de ongedurigheid van 't weer — een prachtige morgen — en een vuile regenavond....

Toen ze op 't station kwamen vonden ze in de wachtkamer Leusden al. Hij zat alleen aan een tafeltje, z'n elleboog er op gesteund, de hand in langzame beweging de snor beplukkend.

En hij keek met de leuke lach van z'n oogen naar een jufje dat te praten stond bij het buffet....

Dolf zocht met Ben een tafeltje uit en bestelde wat. Hij wou positief dat Ben iets warms nemen zou na die nattige tocht....

Hij stond z'n jas wat af te kloppen, en te vegen met z'n zakdoek over z'n boord, het voelde alles zoo viezig nat.... Hij zag Ben op Leusden afgaan, en hem ineens een hand op de schouder leggen....

Die keek uit z'n fixeeren weggehaald, kampjes op en stond op om Ben goedendag te zeggen. Hij stond daar, kalm-vroolijk lachend, de hoed wat achterover op z'n hoofd.

Dan nam ie z'n bierglas en het voorzichtig houdend voor zich uit, kwam ie met Ben op Dolf's tafeltje toe. Ze schikten er zich om heen.

't Was druk in de wachtkamer, warm en vol rook. Een nattig vieze lucht kwam uit de kleeren van de menschen. Hier en daar brak uit een troepje heeren soms schaterend een lach uit... dadelijk dan ook weer weg.

Ben en Leusden spraken samen.

Dolf hoorde dat Leusden wat zat te beweren over de preek van die morgen.... Hij sprak gemakkelijk, Leusden, hij zei aardige dingen, zonder veel diepte. Hij was een aardig conversatie-mensch.

Dolf, achterover wippend met z'n stoel, zat wat te bespiegelen over Leusden. Het viel hem op dat zoo onder 't praten door... Leusden telkens eens keek naar het buffet.... Dolf keek, zoo ongemerkt als in toeval. daar eens heen, en zag het jufje dat te praten stond... en dat met lachend gezicht Leusden in het oog hield.

Toen begreep ie wel waar Leusden zoo jolig om lachte ... de kalme leuk-levende Leusden.

Hij vond dat gewoon . . . hij kende het van zijn kennissen. Och, gelijk hadden ze eigenlijk, waarom niet hè?

Waar liet je 't voor. . . .

Daar hoorde ie onder namen van ouwe kennissen, van meisjes uit hun stad, ook Lizzie's naam noemen.

Hij boog zich voorover . . . en knipte een pluisje af van z'n knie.

„Zeg Verbrugge," haalde Leusden hem er in „'k heb 'er ontmoet op de receptie van middag. Ze is met me naar huis gewandeld. Allemachtig, wat een coquette is ze toch".

„Ja," zei Dolf, opkijkend en z'n stem klonk hard „dat is ze. . . ."

Hij wist het nu wel . . . die vrouw was z'n liefde nooit waard geweest. . . .

En hij begon nu opeens te praten over Lizzie, zooals de meeste mannen over haar spraken . . . lachend en met hardheid in de stemmen. . . .

Ben, de predikant, bleef nu buiten het gesprek. Hij kende die juffrouw Meerkamp niet genoeg. . . .

Dolf schaamde zich tegenover zijn vriend. . . maar hij sprak druk en lachend door met Leusden . . . hij sprak als een kenner over vrouwen als Lizzie.

Hij lachte dan schaterend in een drogen lach, zooals er ook telkens een lach opbrak uit de troepjes heeren om hen heen.

Hij zat voorover gebogen . . . te praten met Leusden . . . te vertellen van Lizzie . . . hoe ze dan vroeger was . . . en wat gekke kuren ze dan hebben kon. . . . Ook over andere vrouwen sprak hij . . . met een harden klank in z'n stem.

Leusden bestelde nog eens bier. Hij liep er zelf voor naar 't buffet, en fluisterde in 't voorbijgaan het jufje wat in.

Met een gemoedelijken lach om zijn mond kwam ie weer bij het tafeltje zitten.

Ben was onder dat gesprek van hen wat stiller geworden, en zocht nu in z'n spoorboekje.

„Hij verlangt alweer naar z'n vrouw," zei Leusden. . . .

„Gekke lui, Leusden hè?" grapte Dolf „nee jongen . . . dan doen wij verstandiger. . . ." En hij sloeg amicaal Leusden op z'n schouder.

Die hief vroolijk, z'n glas naar Dolf op. . . en er van drinkend keek ie hem aan met de tintellach van z'n oogen. Ze begrepen elkaar.

Namen werden afgeroepen door de deuren — Utrecht hoorden ze — en dadelijk stonden ze op. Leusden dronk haastig z'n glas nog leeg.

Vertrouwelijk zei ie, schuin uit tegen Dolf: „Wacht even. . . ."

Maar Ben was het station al opgeloopen. Dolf achter hem aan . . . door 't raam van de wachtkamer keek ie naar Leusden. Hij stond te praten bij het buffet . . . z'n hoed wat achter over, de hand aan z'n snor. . . .

Dolf en Ben liepen op de trein aan. De portieren stonden al open.

„Hei kerels, wacht dan toch eens eventjes" kwam Leusden hem achter op.

Ben, als een eerwaardig predikant, stapte tweede, niet rooken.

Hij lei z'n handtaschje op het net en kwam toen voor 't openstaande portier.

„Nou lui, 't beste met jullie. Dolf we zien je dan eens gauw".

„Ja, ja", beloofde Dolf, „hij kwam wel eens aanwaaien. . . ."

Ze stonden toen met z'n drieën den wachttijd nog wat te vullen met woorden.

De conducteur die kaartjes knippen kwam, scheidde hen even.

Toen werd het portier dicht geklapt. Ben liet het raampje neer, en zóó, z'n hoofd er uit gebogen, stond ie nog wat met hen te praten, z'n ernstig jong gezicht op hen neerziende. . . .

„Ze gaan" voorspelde Leusden achter uittredend. . . . Er werd gefloten . . . lang en schril. . . .

De trein schokte even, in moeilijk begin . . . langzaam zeulden de wagens wat vooruit.

Ben stak Dolf nog gauw z'n hand toe. . . . Ze deden de groeten, er werd van schrijven beloofd.

Lachend liep Leusden nog een eindje mee, hardop pratend tot Ben.

Toen bleef ie staan, nam z'n hoed af en wuifde er mee. Uit het raampje was nog wat wit's van Ben's hand, die kalmpjes groette. Dan verdween het.

Ze bleven samen achter. Leusden en Dolf. Er liepen en gingen veel menschen om hen heen.

Zij gingen samen daartusschen, wat verstild na het bewegende van het afscheid.

„Zeg Verbrugge" zei Leusden dan: „Jij moest nou van avond eens met mij meegaan...."

„Ja, dat's goed", zei Dolf. Hij wou alles wel... als ie maar niet alleen hoefde te zijn. Hij voelde zich zoo wonderlijk opgewonden. Hij kende zich niet goed meer....

„Ja, zie je", zei Leusden, „ik heb een afspraakje, je hebt er wel gezien, ze stond bij 't buffet. Maar weet je wat nou zoo beroerd is..." hij keek komisch bedrukt Dolf even aan die een onverschillig gezicht zette „der zuster is er ook bij. Ze kon der niet afkomen".

„Nou" zei Dolf „dan ga je met twee".

„Zanik nou niet. Verbrugge, zeg, toe neem jij die zuster voor je rekening".

„Och, as ik je daar een plezier mee doe".

„Zèg" zei Leusden.

„Nou ja hè. ik kèn dat meisje niet. Maar 't is goed hoor, 't is goed".

Ze waren bij den uitgang gekomen. Dolf was vast besloten mee te gaan. Hij had wel eens zin in zoo'n avontuurtje. Hij zou die degelijkheid wel eens wegtrappen als een lastig ding. Lachen moest je om braafheid. Oud maakte het je. En waar liet je het voor. De vrouwen vinden 't wel aardig hè... vragen niet naar verleden... lachen wat om dwepers....

Hij had z'n perronkaart afgegeven. Met duistere oogen keek ie over de menschen heen. Hij voelde zich nu gelijk met al die menschen en sterk met hen. Hij voelde zich niet eenzaam meer....

Leusden ging hem voor. Ze sloegen den hoek om van 't grijzig oude stationsgebouw.

Op het plein woei nattig-koud de wind. De regen sloeg hen tegen de gezichten die ze schuins wendden in afwering.

Een lantaarn brandde triestig in de grijze regenavond. Dolf liep maar achter Leusden aan. Hij had in zich een wreed plezier om dat meegaan met die meisjes.

Bij den ingang van het station zagen ze twee vrouwen staan.

Ze hadden de hoofden afgewend, de handen hielden ze aan de hoeden.

Hun rokken woeien nauw om hun beenen. Armelijk in den regen stonden ze daar.

Leusden stapte op hen af, het viel Dolf op hoe mannelijk zeker hij daar voor hem uitstapte in den regen. Hij was volstrekt niet nieuwsgierig hoe dat meisje er uit zou zien. Het was hem allemaal het zelfde.

„Lieve kinderen" zei Leusden „hier breng ik een vriend van me mee, die graag eens kennis met jullie wou maken".

De meisjes smoeslachten wat. Hun stemmen klonken klein-burgerlijk met lijmigen uithaal.

„Nou vooruit dan maar", zei Leusden en hij nam het meisje de paraplu uit de hand... en hield hem boven haar hoofd, jolig balanceerend.

Dolf deed hem dat na — hij voelde zich wonderlijk met de paraplu van dat wildvreemde meisje dat 't hoofd naar zijn schouder boog, om de regen te ontloopen.

Dolf zei wat over die regen. Dat het wel jammer was.

Het meisje met zeurige stem en hooggaande stem-uithaling, zei dat 't zoo zonde was altijd van den Zondag. Overdag had je je werk, kwam er niet van, moet je hard ploeteren om Zondag's eens uit te kunnen gaan. Je wou dan wel eens lol hebben....

Het bezwaarde Dolf, dat meisje dat naast hem voortstapte, sjokkend door de plassen, met beide handen de rokken optrekkend van de voeten... en die nu met hem mee ging om lol te hebben....

Hij keek haar eens aan van op zij.... Een bleek gezicht met zwarte vettige krulletjes er om heen. Een gezicht erg opgeboend voor den Zondag, goed glimmend gewreven met zeep. Een zwarte hoed, met piekige veer, stond, wat schuin-gezakt van den regen, armelijk en sjofel op 't vettig glimmende haar. Ze had een groote mond, die de woorden uitsprak met wijde vertrekkingen van de losse lippen.

De stem zeurde wat op over den Zondag en het werk dat je anders had.

Dolf had haar gevraagd wat ze zoo deed overdag. En dadelijk was ze begonnen te vertellen, breedsprakig met een ondertoon van triestigheid.

Leusden met het meisje hadden nog naast

hun geloopen. Nu ze kwamen over de overweg, buiten onder hooge kale boomen, waar telkens het neerdruppelende geluid van den regen door klonk, stak Leusden z'n arm door de hare en haar meetrekkend vooruit zei ie achter om tegen Dolf, „twee aan twee en de rest in troepjes."

Ze liepen toen voor hen uit, Leusden met het meisje. Hun hoofden bogen zich dicht naar elkander.

Hun stemmen klonken vaag en hoog daar boven uit gierde soms de lach van het meisje, en de jolig mannelijke stem van Leusden, die dan forsch ineens uitschoot in een grap of een vloek waarvan het geluid overwoei tot Dolf.

En Dolf hield de paraplu zoo goed mogelijk over het meisje heen... hij ontweek zorgvuldig de plassen. En ook zocht ie wel eens een grapje te maken. En dan deed het hem plezier als ze eens lachte. Ze was toch ook maar een arme meid die 'r Zondag wel eens lachen wou.

Er gingen enkele paartjes langs hen heen — zonder woorden — en innig tot elkander heen gebogen.... De vallende regen drupte af van de boomen... een eentonig, keerend geluid.

Kaal uit verloren zich de landen.

Van af de stad die ze achter zich lieten, weerklonk nog vaag een roezend gejoel, Zondagsvreugde, dompig aanhoorend uit de verte... of hoog ging de laatste uitgiering van een spoorfluit verloren in de natte lucht.

„Me vader en moeder benne knappe menschen ja hoor," haalde haar stem hoog uit, „we motten niet probeeren over tienen thuis te kommen... kan je begrijpen. 'k Zou nog al niet op me ziel krijge."

Eigenwijs liep ze naast hem te zeuren... de beide handen stevig gegrepen in de roks-plooien, die ze hoog wegtrok van de modder.

„Hoor zij," lachte ze triestig met donkere toon van vage jalouzie.

De lach van de jongere zuster was een eindje van hen af weer opgeschaterd.

Leusden was zeker weer grappig.

„Ze loopen al een tijd," knikte ze vooruit met 'r hoofd.

„O jee, al zoo lang, ze bennen wel een paar maanden al samen."

„Zóó. Ja, dat's al een heele tijd."

Hij overdacht Leusden's vele scharrelpartijtjes, die altijd even kalmpjes verliepen tot genoegen van beide partijen zooals Leusden zich altijd uitdrukte. Hij moest er toch om lachen; gekke vent, die Leusden. Net iets voor hem om je daar op te schepen met die zuster. 't Viel hem nog al mee. Wel fatsoenlijke meisjes. Maar anders wat deed het er toe.

„'t Regent niet meer," stond ze ineens stil, en ze hief van onder de paraplu weg 't gezicht op „'t regent geen eens meer.... Doet hem maar gerust neer...."

Dolf deed het en nu liepen ze, hij met de paraplu in z'n hand naast elkander verder.

„k Wou dat ik nou maar eens grappig zijn kon," dacht ie „lollig."

En met een forsch opgewekte stem zette hij een verhandeling in over den Zondag. Nog wel aardig vond ie.

Zij had dadelijk een heeleboel woorden. Soms was 't wel aardig, maar jasses met die regen. Afijn, ze hadden geen klagen... maar met de kermis hè, wat een regen was het toen geweest. Weken lang vlaste je der op en goddorie, daar had het me nou toch de heele week gedropen. Ze zag der uit. Der rok was stok-stijf van de modder geweest.... Maar zij der toch uit. Ja, je zou daar in huis blijven as 't kermis was. Eerst had ze geen eens willen gaan, zoo gremietig was ze geweest van die regen.... Ze had der zomerspullen al klaar gehad en verdraaid, daar goot het... Ik gaan geen eens, docht ze toen.... Maar as je dan de orgels hoorde, hè, die muziek en al dat gejoel en gehos... nee, dan had ze niet in huis kenne blijven... 't was of je op most van je stoel. En zij der uit. Lol gehad... lol.... Wel vijftig keer gedraaid... op een paard gezeten... Bijna der af, hè, echies. Ze kwam thuis... der rok afgetrapt... der hoed deurnat..."

„Zeg lui," hoorden ze Leusden's stem, „hoe denken jullie er over... zullen we bij Meursen ingaan. Om de kou kan het best."

„Goed," zei Dolf.

„Bè ja... vond zij, „nog wel eris echies."

Nou, dan zouen ze maar bij Meursen gaan zitten.

En de twee weer weg, jolig, met even een vreugdekreet van het meisje.

„Hoor zij," zei de ouwere weer.

Meursen, Dolf wist het, was een café met een grooten tuin. Er stonden nog al wat tentjes en prieeltjes. Er kwamen veel Zondags-stelletjes daar.

Hij voelde, diep in zich een plotselinge afkeer om daar binnen te gaan. Maar hij sprak er dadelijk over heen en met een onverschillig gezicht liep ie een eindje achter Leusden aan over 't nattige grind de slecht verlichte tuin in.

Leusden zocht een prieeltje uit. In enkele, dicht tegen de wand gedrukt, zaten paartjes stilletjes bij elkander....

Dolf volgde maar. Het was hem allemaal hetzelfde. Hij zag Leusden verdwijnen in het schemerduister van een houten tentje.

Een kleine kellner, die wit over z'n zwarte armmouw het servet droeg, stond op een afstand hun roepen af te wachten.

En Leusden's volle mannelijke stem riep het al: Kellner! echt op café-toon.

Dolf was met het meisje gaan zitten in een rieten prieeltje, dicht bij Leusden.

Van boven de ingang viel het nattig op z'n hoed. Hij hoorde het dof tikkend neerkomen van de druppels. Het voelde ook vochtig aan in z'n hals, tusschen z'n boord en hals was killig een droppel gegleden, die zich nattig verspreidde.

Hij veegde het af met z'n zakdoek. Ook z'n voeten in de vochtige schoenen voelden onbehaaglijk klammig.

Zoo, als-of ie ze wel graag heelemaal in schoon water had gestoken ... en ze dan goed, warm-droog wrijven....

„Hè ... hè ..." Het meisje met een diep komende zucht, die klonk nu als verlichting, liet zich zakken op de bank die kleintjes tegen het rieten beschot stond geschoven.

Dolf, omdat ie nou eenmaal uit was met een meisje, ging naast haar zitten. Hij nam den hoed van het hoofd en veegde zich het voorhoofd af.... Het voelde hem alles even klammig en kil.

Het meisje zat, het hoofd geleund tegen het rieten beschot, met verveelde oogen op te kijken ... de armen wijd van het lijf af ... door de handen die steunden op de bank.

Haar eene hand in zwarte grof-wollen handschoen, lag dicht bij Dolf. Hij had, z'n hoed naast zich neerleggend, in toeval even die hand geraakt. En dadelijk had ie z'n eigen hand teruggetrokken ... en toen een praatje gemaakt dat ze het niet merken zou.

„Ja, en nee" had ze gezegd, erg verstild na haar praatbui van straks.

En er was in 't kleine rieten prieeltje met de twee donker op het bankje, waar alleen tegen het duister van 't beschot wat blank van hun gezichten was, even een zeer dicht hangende stilte geweest.

Tot, vlak bij ineens, zonder eerst veraf geluiden, dat dan langzaam duidelijker dichterbij komt ... op het grind, bezijden het prieeltje voetstappen kraakten ... het verschuiven van steentjes over elkander.... Het hoofd van den kleinen kelner, die met zacht knarsende voetstappen van het eene prieeltje naar het andere schreed ... in dien duisteren stille tuin, kwam daar ineens, zonder woorden ... voor den openen ingang van het prieeltje.

„Ja" zei Dolf, „wat zal het zijn?"

Zij wou wel een advocaatje.

Hij bestelde uit gewoonte een kop thee ... en voelde de verwondering van het meisje, dat die verwondering niet uitsprak, maar eventjes, kort, een geluid had verbeten, het begin van een niet gezegd woord.

Het kelnertje verdween.

Ze waren weer met z'n tweeën in het nattige priëeltje.

Tik-tak ... viel het regendrupplen op het hout boven hun hoofden.

Ze hieven die hoofden en luisterden naar 't vallende geluid van den regen.

„'t Is hier nat ... ajakkes ..." ze sjorde de neerhangende rokken op van de voeten en trok ze hooger op om de knieën, „jasses," zei ze nog eens, humeurig, „wat vuile natte boel is het hier."

Dan hield ze bot haar mond.

Het nijdasserige van het laatst gezegde, liet in de stilte zwaar zijn indruk na.

„Wat moet ik nou toch zeggen," dacht

Dolf. Hij had een vaag gevoel dat het genoeg zou zijn ... als ie wat dichter naar haar toe schoof ... dat vreemde meisje naar zich toe trok ... en dat ze dan het hoofd tegen hem zou aanleggen ... het glimmend geboende gezicht met dicht op de oogen het plekkerige haar, alsof er veel vet op was gesmeerd.

Bij die gedachte kwam er een walg in hem op, die als rook uitsloeg om hem heen.

En wild daar over heen, omdat het toch nog het eenige zijn zou voor een avond als deze, bejammerde hij het, dat het dan maar geen mooie vrouw was ... zooals op straat ... in de comedie zijn verliefdheid wel eens uitgelaaid was tot een geheel onbekende....

Het meisje naast hem was zoo armelijk en sjofel. Hij hoorde in verlichting dat de kelner het bestelde brengen kwam.

Hij deed heel bescheiden, die kelner.... Hij zette het glaasje en de theekop op de tafel en z'n oogen keken daar strak op neer.... Hij deed alsof er in het prieëltje niets anders was dan het glaasje en de theekop.... Zonder woorden liep ie het prieëltje weer uit. Het vage geluid van z'n weggaande voetstappen was nog een oogenblik hoorbaar.... Dan was het weer stil....

„Kom, drink eens," animeerde Dolf. Hij nam het glaasje van de tafel en hief het uitnoodigend naar haar op. Zij zette er haar lippen aan en dronk. Hij hoorde het zuigende geluid van dien dronk.

„Daar wor je nog eens warm van," zei ie en roerde in z'n thee.

Ze zei dat ze wel hield van een advocaatje. Ze kreeg het nog wel er eens van haar grootmoeder.... Die kon 't goed doen. Ze hadden 't gespaard van een snoepwinkeltje. Zou je niet zeggen, hè, dat je daar nog zooveel mee verdienen kon.... Nou, centjes, wat fijn.... Ze wist het nog best dat ze 't hadden ... kaneelpijpen ... suikere schaartjes ... van die rose ... zuurballen ... zulke groote.... Zaterdags stingen ze met een kraampje op de mart.... Zij er altijd langs ... kreeg ze nog wel is een bal van der grootmoeder. Best mensch. Schoof nog wel eris wat af. Met de kermis toen ze zoo'n lol hadden gehad ... hij wist nog wel ... met die regen ... had ze zoo maar ineens een gulden van 'er gehad.... Ze had hem nog.... 't Was alles voor d'r betaald ... geen cent had ze zelf uitgegeven.... Uit met een jongen ... heel nette persoon ... z'n naam wist ze niet meer ... had alles betaald. Nou dat was me wat geweest. Lol ... jongens ... der heele leven zou ze 't niet vergeten....

Trotsch zat ze daar op te geven van dien jongen die alles voor haar had betaald ... eenvoudiglijk haar vreugde te zeggen om die nette persoon waar ze toen mee was uit geweest.

En haar woorden gingen over zijn hoofd heen ... en lieten allen hetzelfde weeïge gevoel na ... o jezus wat is er toch aan dat uitgaan ... as je der zoo nuchter bij zit.

Haar stem straks opscherpend in de jool van herinnering. die zoo pratend weer kwam, was nu stroever gedaald tot het eigen zeurige spreken.

Ze zei nog wat van die grootmoeder.... Dan hield ze haar mond.

Weer zaten ze in het duister stilletjes tegen het beschot.

Nog was er maar altijd het dof-tikkende vallen van de regendruppels....

Uit het tentje waar Leusden zat, vlak bij het hunne, klonk niet anders, dan telkens in de stilte het geluid van een zoen.... Dan was het weer even stil.

„Kelner," riep Dolf plots ... en hij tikte lawaaiïg op het tafeltje.

„Meneer!" schoot dadelijk uit het duister van een of andere hoek het bescheiden kelnertje.

„Kelner", zei Dolf, en 't geluid van z'n eigen stem klonk hem wild „breng mij eens een cognak-groc".

De kelner wipte haastig het duister weer in.

Er werd getikt in een ander prieeltje.

„Aannemen", klonk de kelner's stem....

Ziezoo, dat was uit. Als 't dan zoo niet ging dan maar anders. Wat deed het er ook toe, waarom te leven in ideeën, waarom te offeren als anderen het in overvloed namen. Ziekelijke dweperijen. Onzin. Modern slap goedheidsgedoe. Christusje spelen.

... „He-è", gaapte wijd uit het meisje naast hem. Dolf schoof wat naar haar toe. Zij

dadelijk boog het hoofd dichter bij. Er was in dat toebuigen iets hongerigs.

„We zitten hier maar zoo stilletjes, hè" zei ze, een week intieme klank in haar stem.

Hij zag met een onwillekeurige terugtrekking van z'n hoofd, het glimmende gezicht nu van dichtbij . . . en toen ging ie hoog boven z'n eigen innerlijk voelen staan.

„Och, leelijk is ze toch niet . . . niks leelijker als de meesten . . . en 't is een arme meid, die geen vrijer heeft . . . en die denkt dat het leven niks is, al je niet gezoend wordt. . . .

„Merci" zei ie luchtig, toen de kelner 't glas voor hem neerzette en gretig bracht ie het aan zijn lippen en dronk er van. Hij voelde, tegen zijn eigen natuur in, een lust zich te bedrinken . . . zich zelf eens kwijt te wezen. . . .

Z'n lippen werden warm van het heete vocht. . . . Hij vond het niet lekker, daarvoor was hij het te lang ontwend.

„Is 't lekker?" vroeg het meisje, en in haar zeurige stem klonk wat vaag droomerigs. . . . En wat later zei ze: „laà'n mìj es proeve. . . ."

Gauw daarop bestelde Dolf weer. . . .

In het donkere prieeltje zaten ze . . . dicht bij elkander nu. . . . Het hoofd van het vreemde meisjes rustte tegen z'n schouder, haar hand was zachtjes aan in de zijne gegaan.

Hij dronk veel dien avond. Het werd raar en licht in z'n hoofd. Hij hoorde niet goed meer z'n eigen stem, hij wilde den klank er van vasthouden . . . het was alsof alles van hem wegvluchtte.

Ze bleven daar tot dicht bij tienen. . . .

Nog maar altijd was er het afdruppelende geluid van den vallenden regen. . . In het duister van het prieeltje alleen het blank van hun handen en gezichten. . . . Ze zaten maar stilletjes naast elkander . . . een enkele keer was er de kwijning van een woord . . . dat dan weer vervaagde in stilte . . . .

(Wordt vervolgd.)

WAT IS HET VEILIG. . . .

DOOR

HENDRIK MULDER.

Wat is het veilig altoos kind te zijn
en houden zacht de wijd-verbaasde oogen
op 't vlinderschoon van den wèl lieven Schijn,
vlottender levensdingen bonte logen —:

Want 't kind, als 't bij zijn spel in 't raamkozijn
een luiden feeststoet blij ziet langs getogen,
glimlacht, maar voelt van 't eigen kamerkijn
de béét're vreugd', — en wordt niet diep bewogen.

Zóó, wie zich wijze' en dichters heeten mogen,
betrachten bijster-stil dit wonderbare Zijn.
Over hart's rijken schrijn innig gebogen,
neigt hun verlangen naar vreugd niet noch pijn.
Zielsvensteren open, nevel-onttogen,
Strálen hun oogen ook in donkerste wijn.

WOUTER DE KIJKER IN ITALIË

DOOR

† † † † G. SIMONS. † † † †

(Vervolg.)

OP AVONTUUR.

Hij liep door de Via Rosa Bonora langzaam stijgend tegen de heuvelen op. Er was geestdoodende loomheid in hem geslopen. 's Middags was ie de straat ingegaan, gedachteloos, alleen met het gejakker in hem naar iets anders, iets dat hem op moest heffen uit die langzame verzeuring. Willoos schijnbaar was hij dien weg gevolgd, vaag met 't idee bezield, dat daar heel boven wel een heerlijk mooi uitzicht zijn moest. Hij trok al hooger tusschen die grove klei-grijze woonhuizen met dezelfde bewoners als in de sloppen om de haven-kwartieren. Nieuwsgierig bekeek hij het gore volkje dat saam-smoezelde in donkere osteria's of inkoopen deed in vuile smalle winkeltjes. Links van hem ging een nauw steeggangetje tusschen twee hooge muren. Daar trok ie in met de heimelijke gedachte er wel een kruisweg te vinden om op den Possilippo terecht te komen. Ferm stapte hij door, zag aan de streep blauwe lucht boven zich dat de zon al dicht boven den zee-einder moest staan. Wit licht zwermde langs de smal hooge muren — strakker spande de hemel — hij liep voort zonder verpoozen — de weg duurde hem lang — bleef al maar eender. Vage angst groeide in hem op — hij hoorde duidelijk zijn stap — het kloppen van zijn hart — het hijgen van zijn adem. Verder kronkelde en boog de weg. Rechts ging een smal smerig gangetje naar omlaag, links de tusschen muren gevangen diepte al hooger. 't Was pijnlijk stil, hij rustte nadenkend even uit, hoorde ver weg het ruischen der wateren tegen de kust.

Toen stond hij als de dwerg in het sprookje voor een muur en een hooge poort. Daarachter lag een tuin donker glinsterend groen van sinaasappel- en citroenboomen, amandelen en mandarijnen. Het was er warm en welriekend als in een groote oranjerie. Gedachtevol wandelde hij binnen, onder de dicht aaneengegroeide boomkronen, waartusschen het goudgeel en oranjerood der vruchten flonkerde. Over den vetten bodem lagen de zuidvruchten als weggesmeten, naast het teer roze van amandel en perzikbloesems. Frisch jong gras, kort geschoren grensde de perken af met bloeiende rozen en heerlijk riekende anjers. De vreemde angst verging in nieuwsgierigheid. Nog kon hij terugkeeren en die smalle paden afloopen — maar er ging bizondere bekoring uit van die landelijke stilte, die geurende vruchten, die schijnbaar berekende verwaarloozing. De zon gleed met keilende stralen over de bloesemende vruchtboomen, groote witte kelken bengelden aan lange groene stelen, met parelmoerige tinten glansden de bleekroze begonia's, en in hun geknipte stijfheid fonkelden robijnrood de bloed-warme camelia's fel tusschen het metaalgladde bladgroen — vaag luwde geur aan van heliotroop en resida en zwaarder de lucht van boschviooltjes en hyacinten.

't Was idioot, dat hij geen sterveling tegen kwam — geen hond hoorde die keffend aansloeg.

Hij stond stil voor een groote serre beschaduwd door het bladerdak van enorme palmboomen. Wit glinsterden de kapel-fijne azalea's, sneeuwwitte lelies met teer gebogen kelkrand en goudgele stampers, stonden in slanke majolika vazen met diep kobalt-blauw azuur schitterender dan Japansche lak; op een rozenhout-kleurig tafeltje stonden kristalglinsterende geslepen vazen met teere lichtgele rozen. Een tak bruin-gespikkelde orchideeën hing uit een met zilver gemonteerde kelk — de zoete week-zwoele wellustgeur van acacia's luwde langs de dunne zonschermende Chineesche matjes.

— Wat nou verder, murmelde Wouter binnensmonds, na alles met open oogen te hebben afgekeken. Onder het dikke groen van klimopblaren en de donkere naaldbosschen der pijnen zag hij een muur grauw-grijs van ouderdom. Vensters met dik traliewerk gaven uitzicht op den grooten tuin. Te ver had hij zich gewaagd om snel het hazenpad te kiezen in dat doolhof van vruchtboomen. Als er nu

maar een sterveling in dit aardsche paradijs woonde, die niet al te bruut op wilde treden tegen een dwalenden vreemdeling? 'n Oogenblik glimlachte hij, wijl ie het geval zoo „woest serieus" opnam. Komaan! Hij moest zien dat ie voor het donkeren weer buiten kwam. Hij tikte op het raam — maar niemand gaf gehoor. Dus trad hij de serre binnen. Onder de even door de tocht ritselende palmen, sloop ie als een dief op de toonen over den wit-marmeren vloer. Vond zich een uil om als een booswillige daar om te sluipen. De bedwelmend zoete geur der bloeiende acacia's streelde zijn zinnen — bedaard, maar met kloppend hart liep hij verder — keek onder een net van venushaar dat met fijn trillende blaadjes als een sluier-scherm rag-teer de ruimte deelde. — Avontuur, grinnikte hij 'lijk een schooljongen in een kersenboom en een streelende huivering van angst en genoegen kittelde zijn lustloome hersens.

Op een bamboestoel lag een meisje, dat met een licht gebaar van schrik naar den vreemden indringer keek.

— Signorina, zei deemoedig Wouter en boog, zag haar aan, meende met een buitenlandsche te doen te hebben.

— Wie is u, zei de juffrouw in 't Engelsch. En Wouter verheugd met een dochter van de krijtrotsen te kunnen parlevinken, sloofde zich uit in excuses. Hij was verdwaald — hier te land gekomen — zocht een weg naar den Possilipo. De juffrouw glimlachte, stond op en liep met hem tot op een open plaats waar een wenteltrap gebouwd was.

— Mijn vader zit op het balkon, wil u misschien het uitzicht op zee zien? vroeg ze toegevend en glimlachend.

— Heel graag, mejonkvrouw, meesmuilde hij niet erg gesteld op weer een voorstelling met pa lief, die hem wel eens minder vriendelijk over zijn vrijpostigheid zou kunnen ontvangen. Maar neurieënd het schoone lied van bel'Italia beklom hij den trap. Er woei een zilte bries langs het staal-strakke ding dat dun en vlot omwentelde naar een met hoog traliewerk afgezet balkon.

De voorstelling bracht geen verandering in de stemming. De oude heer, een diplomaat in ruste, noodigde hem uit te zitten en maar te kijken.

— De zee, zei het meisje achter hem en staarde naar het wit schuimende water, brekend tegen de steile, rotsgladde kust onder hun voeten. De zee! mompelde Wouter en deed een stap terug, want heel diep onder zich lag de donker-groene zee-afgrond met de violette nà-tinteling der rose avondwolken. De wonderbare zee, die murmelde en kloeg tegen de nooit wijkende rotsgevaarten waaruit de bloesemende vruchtboomen wit glinsterend opbloeiden. Daar stonden reusachtige eucaliptussen en cactussen die zilvrig grijs uit den bodem opspoten. Heel wijd weg droomde Capri in fluweel zacht violet op de purper rood nagloeiende zee, en ziend naar de kust zag hij de half-cirkelende, de havenbaai met de starglinsterende electrische lampen, en ontzagwekkend daar boven de van licht tintelende stad, de grillige daaklijnen inktzwart tegen den bleeken zeegroenen avondhemel, de vreemde torens bits in de koele lucht, de soms mollige duinronding der langgebluschte kraters, de bijna zwart-grauwe steenstapels der oude kasteelen en ver weg tusschen het metaal-donker groen van palmen en steeneiken de pastel-lichte kleuren der villa's, kaatsend in het roerlooze watervlak van kleine zee-inhammen. Nu zag hij voor 't eerst ontzaglijk de Vesuvius kegel, loodblauw onder de bleeke hemelen, rosse vlammen sloegen op uit het krater-bekken weerspiegelden over de aanruischende zee — even zoemde het gonzend rumoer der avondstad aan als de fluistering van wind over de uiterste toppen van een oerwoud — en de zee zong, breed en majesteitelijk in statig deinend rhythme. Zij stonden sprakeloos te turen naar de bliksemende lichtstralen der vuurtorens, spiedend over het kolkende water, hoorden de golven losbeuken tegen het eeuwoude Castello dell' Ovo....

— Uw weg is nog lang, mijnheer, zei de oude diplomaat. Wil u mijn knecht hebben die u den weg zal wijzen?

Napoli (II).

Na de huiverige tramontana en de droogheete sirocco die nijdige stofwolken door straten en stegen over piazza's en giardino's

voortranselde, eindelijk milde lentedagen met pulverende goudregen över de zotste stad en 't verliefdste volk van Italië. In schaduwblauwe sloppen vlamde het rijke zonlicht over het kakelbont toegetakelde volkje. Goorwit vaande het waschgoed naast het kobaltblauw en verschoten rood van lijfjes, doeken en rokken tusschen de vuil-verweerde gevels en de soms groen geverfde zonneblinden. Het zilte havenwater klokte tegen den steenoever der Strada del Piliero en Nuova. Op de breede warmgestoofde grijze trottoirs lag het luierende, werkelooze volk op den rug, een verfomfaaide hoed over de mat-bruine gezichten, de krachtige ivoor-gele ruig begroeide borst naakt, op en neêr tusschen de afgeveterde randen der veel-gewasschen blauwe en rood-katoenen hemden, — of plat op de buiken, de kin steunend met 'n hand, dobbelden die en kaartten, — 'wijl anderen knieën opgetrokken, tegen de vettige gevels schurkten, zwijgend het windje zagen aanrimpelen over het blauwe water, met onverschillige belangloosheid naar schepen tuurden die in en uit de pieren stoomden. En nog zaten daar op wrakke stoelen en omgekeerde kruiwagens waschtobben en emmers, moeders de jongste spruit zogend, luiers aanbindend, of wasschend met spuug en 'n dotje, gezicht en achterdeelen der kakelend schreiende Napolitaantjes, en al fermer kinders ravotten om de dunne rokken van hun man-zoekende verliefde zusters, spartelden over de dammen van straat-vuil, maltraiteerden balkende en van zich af schoppende langooren, vochten zich de lijven bloot om een rotte peer, trapten elkaar onder voortdenderende vrachtwagens, peuterden zakken stuk en stalen handen vol rietsuiker. 'n Baalzak olienootjes berstte open. Als raven vielen de Napelsche galgebrokken op de vruchtjes. Ze vochten als jonge hanen, vlogen elkaar aan driftig tusschen de wielspaken en de pooten der muildieren, terwijl de voerman scheldend en lachend zijn zweep liet knallen over de deinzende ruggen. Om de leste nootjes werd slag geleverd . . . dan kropen ze weer vredelievend bij elkaar op een versleten, vergeten zeildoek, staag uitkijkend naar nieuwen buit, de bloote brandmagere beenen tegen de lachende traan-natte koppen, de schielijke oogen dwaas open in het felle licht. Zwaar beladen wagens trokken krakend voorbij, karren met purpere wijnvaten hielden stop voor miezerige osteria's met verdacht glinsterende buffetjes waarachter vrouwen hangerig luierden in zwabberende losse jakken, vette donna's met spuuglokken; meiden in crême jurken, gordijnringen in de ooren van edel koper metaal, klam tegen plakkerige deurstijlen leunend.

De grauw-oude huizen kleurden in het overweldigende licht. Ze stonden daar raadselachtig vreemd, nergends zóó smadelijk geamputeerd, nergends zóo hol-oogig in hun verdierlijkte armoede, nergends zóo wanstaltig droegen ze elkaar steunend de leproze lijven; grijnzend de venster diepten, spelonk donkere groeven, gaten, nissen, sombere kelder-tunnels en in het zonlicht lach-wekkende uitbouwsels met hekkentjes en balkons, begroeide luifeldaken. Eeuw-oude levens-schansen, machteloos ineen gestort, bijgebouwd met brokken en stukken die saamgemetseld. Zotte schoonheid der dwaze zon over het gierend-lollige kleurenspel der vlaggende kleeren en builende hemden, smoezelige bonte lappen, modderkleurige rommel naast tierende flora op scheef hangende platte daakjes, bloempotten op door-hangende balkons. Langs de Porto Mercantile waar deinde op het diep blauwe water zachtjes de teer-bruine visschersvloot en de leege koopvaardijers, en uit dat doolhof van ravijn-smalle sloppen opkruipend tegen de berghellingen, met uitgesleten steen-trappen, wegwroetend in vosse-kuilen en onderwoningen, gonsde en bromde het stemrumoer, soms gillend schaterlachend in den licht-val der zon. Spier-naakte kleinen zoenden en vochten er, daar zwierven net aangetakelde Jantjes op zoek naar „la bella ragazza"; kerels verorberden hun olie-glanzende eetrommel schranzend met de vingers de waar van stukken papier, kooplieden schacherden veilend, stelend en grinnekend om bedrog, en moeizaam peuterden kleine artisten schattige antikiteiten van Pompeï en Herculanum bij elkaar; daar scharrelden leepe huisjesmelkers met een gerechtsdienaar voor 't gevaar; zongen en keven de wijven en meiden. . . . Levens-dolle lust glinsterde in de licht sprankelende oogen,

plezier in dit grinnekende brutaal bestaan, — zich terdege bekommerend om God en duivel, hemel en hel, en toch hun laars poetsend aan geloof en geboden, aan één God alléén, want diep in hun kinderlijke ziel waren ze pur-sang heidenen, die met geschenken en vleiende mysterievolle woorden, fakir-gebaren en lichtjes branden ondergeschikte goden om trachten te koopen, soms de niet helpende heiligen uitvloekend en dreigend met onzichtbaar kwaad en dan als pruttelende kinders een anderen sanct kiezend, die dan veel beloven en kussen deemoedvol.

Hij kende ze nu zoo langzamerhand. Wachtend keek hij toe, 't was kerktijd.

Ze trokken naar hun kerk, 'n verknoeid armeluishuisje voor een sjofelen God, met een campanila waarin een paar ontstemde klokken bengelden, in roestige piepend krijschende spillen, woest heen en weer getrokken door een dik brutaal wijf staand wijdbeens in het voorportaal. Als die afgrijselijk kermende bellen knarsten en jammerden, opschrikkend de lusteloos luie menigte, dan doken uit kelder blauwe diepten dwars het zonlicht in, 'n troep leelijke oude wijven. Ze sloegen de voddige rokken met een lam gebaar over de verstramde knieën, streken de ruige haarbossen plat en sloften in stukgetrapte bottines naar hun kerk. 'n Sleep van snoepende vuile jong trok met de overgroot-moeren mee, deed schijnbaar ingetogen en smeet leep met bloederige vischkoppen naar de hekserige stumperds — 'n paar gebrekkige kerels, oud en om te bedelen al versleten, sukkelden mee — kwamen deftig achteraan de aristocraten uit het slop, zuurtoetige huisvrouwen, die zich burger air aanmatigden en met vies gezicht hun flodderkant rokken opnamen.

Het was een vormeloos interieur; een beschilderd houten altaar, met enkele kunstbloemen in porceleinen potten, lag dwars tegen een krom-buigenden wand. 'n Miraculeus beeld van terracotta troonde links daarvan, was omringd met glazen oogen en vingers, armen, beenen, neuzen en ooren van was en hout.

En weer dwaalde hij nagekeken door 'n paar fikse meiden, naar buiten, de blakende zon in, die stond over 'n zanderig plein waarop 'n kermis haar naakt afgevleescht karkas tentoon stelde. In het mulle grauw-gele zand lagen de niet-kerksche godsschepsels zich te koesteren en te bekrabben als kippen in de zon. De limonade verkoopers en crème en glace industriëelen, rijke goedhebbers met hun witte wagentjes en nikkel glimmende bussen, reden zelf bewust en trotsch tusschen die schunnige vlier-fluiters. Onder enorme zon- en regenafdaken van rood bestreept linnen, stonden de vischwijven met hun „heerlijke frutti di mare," begeerlijke prooi voor de gonzende vliegen.

Slenterend liep de Kijker naar dat broeiend tierend volk te turen. Weer rakkerden klokkeklanken door de lucht, toen hij bedaard door een der smalste trapjes-straten op de Marinella kwam bij de Villa Popolo. 't Moest vier uur zijn. Commiezen, soldaten, matrozen, schippers, water-klerken, zakbindsters, kaaiwerkers en al wat om en op de schuiten saam rot, slamperde nu over de molo's naar de stad. Nu begon de herrie weer op dat plein waar de wonderdokters hun lekker gekleurde medicijnen geschikt voor alle kwalen te koop aanboden, waar kiezentrekkers goed geloovige buitenmenschen folterden, en serieuse scrittori liefdes- en andere brieven saamflansden voor amoureuze dol-droeve analphabeten en de kooplieden waardelooze schitterende dingen onder helsch spectakel aan den man trachten te brengen. Hier klonk het Napelsch plat als gebimbam van vele carillons, hier werd gezongen en geliefhebbert en gehengeld door fikse jongens met 'n rooden band om de heupen. Daar lebberden ze ijs en aten zoete dadels en rookten stinkende Virginia's en nog gemeenere Grimaldi's. Ginds in een hoek vloekten afgrijselijke reclame-biljetten en twee kladschilderstukken met zotte voorstellingen uit de tijden der Kruisvaarders, gravinnen met zwanehalzen en ellenlange sleepen, hertogen en baronnen zwaar geharnast die Turksche gepoefbroekte-krijgslieden aan hun lange lansen pinden als dadels op een stokje. Groote voorstelling — kom binnen meneer — 't spel gaat beginnen. De aanprijzer lachte den Kijker toe, die nog schuw vol burgerlijke deftigheid,

niet gemakkelijk dit exentrieke theater binnen dorst treden. Doch voor hem schooide een bedel-monnik en achter hem dwaalden twee bedel-nonnen.

Oef! hij betaalde entrée en kroop een pikdonker gangetje op. Van het zonlicht in 't donker herkende hij niet dadelijk de omgeving. Doch beleefde werklui schoven hem een plaatsje in en 'n soort directeur neigde en deed zeer vriendschappelijk. Poesjenellenkelder? 'n Kelderruimte met gebogen gewelf als in koele osteria's; schaars verlicht waren maar amper de omtrekken van koppen en schoeren te zien. Het publiek bestond grootendeels uit mannen en jongens die aandachtig luisterden naar de woorden „eens breedspakigen theatralen hertogs", wiens Muze, naar 's mans opgewonden stemming te oordeelen, door een tijgerachtigen Muzulman afgesnoept was. Bungelend rammelende ridder-harnassen met slappe koppen, nog slapper nekken en slap-elastieke o-beenen loefden over het marionettentooneel. Gravinnen hielden pruilend en snikkend dunne verhalen over koortsheete-harem-hartstochten van den sultan. Turken bromden met woest dreigende gezichten „Allah il allah" en vervloekten de Christenhonden, van wien ze toch smeeren moesten de pof-broeken. Er werd schrikkelijk gevochten, sabels kletterden en speren rammelden tegen de glinsterende cuirassen. En luid werd gejuicht wanneer het beroemde „eccolo" gesproken werd en de saracener doodelijk gewond van de vlakte ging. Het saamgerotte volk grinnikte dan voldaan of schreeuwde afkeurend „a basso", terwijl anderen laconiek sisten of schel floten. Kooplieden met koek en sigaretten, vruchten en ijs, deden stilletjes mazzel. De toeschouwers lieten zich niet storen, alles schitterde dan ook geweldig en de gravinnen-marionetten, glorievol!

Teatro San Carlo.

Het luidruchtige volk huppelde in lakschoenen langs de breede tuinen met geheime donker-groene diepten van het Palazzo Reale naar het teatro. Alleen Italianen kunnen zoo feestelijk en blijmoedig gaan onder den donker blauwen nachthemel waartegen de huisgevels wit verlicht rakend opstaan. Kleurige en sneeuw-witte japonnen hoog sierlijk in de geschoeide hand, simili en echte steenen lichtend als waterdroppels in rose oorlelletjes; schuifelend stuwden ze over het asfalt; bewonderende kreten over toiletten van grootheden, lakglanzende rijtuigen en heete bloed-paarden.

Dan in de uitbundig rijke schouwburgzaal met de buigende koepel, waaruit fonkelend een enorme kristal-kroon neerhing, wit licht in gloeiende peertjes en fijne kelkjes. Gonzende stemmen, schitterend gewemel, ijdelheid en schoonheid. Wijl afstanden groot en ruimte wijd halde, leek de loge 'n kleine rood-gewatteerde byoux-doos waarin mooie zilver- en goudsmeeds-dingen kostbaar pronkten. Daar waren kastjes met uitheemsche kapellen, wondervol van koloriet en excotische bloemen, kunstig geschikt, nog met dauw bepereld. En vlak bij meisjes en beminnelijke jonkvrouwen wier teedere gebaadde lijven om-ritseld van sitselende zijde en doorzichtig kant, rustten in aangeleerd-mooie houding. Heel deftige matrones, die kraakten lijk weinig gebruikte oud-gouden statie-karossen, deden plechtig serieus, bogen statiglijk en droegen dingen zeer modieus, waren ongenaakbare princessen, met air van grandessen uit familie van comtessen en duchessen, beladen met echte familje briljanten, edele gezichten onder 'n teer lila poudre de riz; er ging geur uit hare zilvrig-grijze pruiken, ganschelijk in overeenstemming droegen ze vol voornaamheid wijn en lila-rood fluweel met uitgezocht schoone kant om hals en polsen, ook wel purper-satijn edel-bisschoppelijk, toch face à main, bonbonnière Louis XV, waaiers style Watteaux, groote minachting in de reeds verleefde oogen en om de saamtrekkende lippen. Zoo was het theatro een uitstalkast met levende modellen die ook wel mannequins konden zijn. Ook heeren waren er die zich zonder moeite een air van Engelsche snobs gaven in hun nauw-sluitende smokings, de wijd-uitgesneden vesten waarin het soupele wit los decoratief kreukte, met de nieuwste orchidée in het knoopsgat, uiterst correct, toch te galant voor de dames in andere loges, te git-zwart van haar om voor 'n Albionkind herkend te worden. Dat was

in de loges der salon-menschen. Daar boven in wijden kring lijk een schare engelen afgebeeld op oude prenten, zaten prostituées met de moeder van het „fijne" huis. Verkrachte luxe, simili-steenen groot als kiezel-keien, japonnen schaterend opzichtig, gezichten verborgen onder dikke lagen poudre de riz, waarin de oogen glas-achtig karbonkelden. Ze waren meest dik en weldoorvoed en hare boezems overmatig rijk van vorm deinden zwaar bij moeielijk ademteugen. Pénétrante zwoele odeur van goedkoope sterk geparfumeerde zeep wijlde omme. Het was een luxe die het oog beleedigde en het reukorgaan vergiftigde. En allen kwamen om gezien te worden en anderen te bekijken, om gezellig te parle-vinken met hun maitressen en hare amoureuze aanbidders, woorden werden gepreveld achter waaiers en soms geeuwen, geeuwen, dans ce monde ou l'on s'amuse. Het geluid dier duizenden stemmen trilde door de groote halle als het gegons van snel wentelende turbines. Maar muis-stil werd het, als de tenor de zalig-erotische aria's zong uit Pucini's „Zingaro". Dan keken de oogen verbaasd in de ruimte, en monden bleven half open in verbazing, handen bewogen onrustig op de fluweelen ruggen der balkons... emotie trilde over die zotskoppen der ijdelheid; en woest, ontembaar in zijn al-beheerschende kracht, met breeden zwaai van bei zijn armen, en het meêdwingende, op maat deinende hoofd, stuwde de norsche dirigent de stroomen van hartstocht en energie, van liefde en haat over dat spot-lachende volk, nu angstig met verstokte gezichten en tranen in de oogen. Als de emotie toen losbarstte, lachten hun dolle stemmen: da capo! da capo! fuori! en zot zwaaiden ze met al wat los en in hun bereik lag en stonden als bezeten op in extase: — Brava! brava! maar het beestige tumult kon den zanger niet dwingen... toen waren er die floten en sisten en „a basso" schreeuwden. Ongevoelig voor blaam en hulde, keek de dirigent voor zich, norsch en al zijn denken in „Zingaro".

NACHT-IDYLLE.

Zij gingen langzaam slenterend langs de Rampione di S. Lucia. Het maanlicht gleed over het donkere water in zilverige rimpels. Met tusschenpoozen glansde het ros-roode vuur boven den zwarten krater-top. Visschers heschen de zeilen, stemmen murmelden aan op den luwen wind. In wijden kring om de baai spikkelden de goudige lichtjes. Daar achter rugde de stad, de zwarte nachtstad waar de lusten en het dierlijke leven ontwaakte, broeiend tierend onder den diep blauwen hemel koepel.

— Ecco! Signori, riepen 'n paar stemmen uit een donkere zijstraat.

— Daar begint het al, zei Constant, 'n vriend van Wouter. Veel obscure wezens bewogen zich zacht als schaduwen in het weifelend licht. Constant sprak vlot het Napels-plat. Weer zei 'n rare jongen met 'n afgebeten neus: — Una bella ragazza! carne bianca signore!

— Wijzen! zei Constant dwingend. Pas op als je ons bedriegt.

De jongen lachte blij gemoed, de heeren waren goed, ze konden zich op hem verlaten. Hij leidde de twee door een doolhof van nauwe straatjes, die stijl tegen de heuvelen opkropen. Constant wist nog steeds waar zij zich bevonden. Het was een buurtje waar veel gevaar loerde. Je moest rustig zijn en kalm betalen. Er slopen katten langs muren. Eén lichtje gloeide strak onbeweeglijk onder 'n heilige beeld dat blauw geschilderd was. De jongen nam z'n muts af en sloeg een kruis. — Ecco! zei de jongen. Ze stonden stil in een gang waar 'n blauw vlammetje licht vezelde. 'n Verloopen kerel, keek hen wantrouwig na, toen ze de uitgesleten steenen trap beklommen, de hand tastend langs een vettig koord dat voor leuning diende.

Er ging een deur open. Tegen den vuilen muur plots fel bestraald door lamplicht, stond een meisje in sneeuw-wit kleed. Ze leek zeer mooi met dien vracht van golvend zwart haar los over de borst, en tusschen de roode lippen de schitterende witte tanden.

— Blijft ge hier? vroeg ze. — Geef dien jongen wat. Ga zitten.

Ze waren in een kamer met 'n oud grauw behang, smoezelige meubels, lang gebruikte dingen, die kraakten toen de bezoekers zitten gingen. Maria sprak rad, lachte veel om niets,

met 'n pantoffel speelde ze klap-klap onder de voetzool. Constant dadelijk thuis, keuvelde over nonsens-dingen die zéér interessant leken.

Wouter was zonder stoornis opgestaan, deed zachtkens de deur open en keek over de gang. In een soort woonkamer, om 'n tafel zat een familie te eten. 'n Moeder, 'n vader, vier kinderen half ontkleed. Tegen de wanden stonden 'n paar getimmerde hokken, waarin beddegoed vergoord neer lag.

— Wie is daar? vroeg de man en keek nijdig om.

— 'n Vreemdeling, zei Wouter kalm en trad binnen.

— Wat komt ge hier zoeken, schreeuwde de vrouw met bitse stem.

— M'n vriend is hier naast. Ik verveel me. Kan ik hier zitten?

De vader gromde iets en vroeg wat aan de moeder.

— Wie is er binnen, zei hij toen kort af en streng.

— Zooals ik zeg, m'n vriend en één meisje.

— Roep Chiara dan, dat luie beest, gromde de vader nijdig. Ons laten werken tot we dood vallen... en zelf, slapen. Roep 'r dan! jij! snauwde hij tegen de vrouw.

— Laat 'r liggen, zei Wouter en zette zich schrijlings op 'n stoel zonder leuning. Hij keek nieuwsgierig in de steenen pot waar allerlei frutti di mare in lag. De man al gekalmeerd, nu z'n vrouw weg was zei:

— Wilt ge mee eten? of is 't niet goed genoeg? Rijken eten niet graag bij de armen.

— Ik heb gegeten ouwe heer. Maak je niet boos. Wil je rooken? Geef mij dan 'n kop koffie.

En zoo in die trieste vervuilde kamer onder het rooken door vertelde de vader van ziekte en gebrek van 'n luie zoon in het bagno en van twee dochters die mee wilden werken om het kostje op te halen. Het gesprek verveelde gauw. De man en de vrouw logen bedelend én Wouter schoof naar de buurtkamer waar Chiara zat, bleek, 'n beetje vakerig nog wrijvend met de knuistjes in de half open oogen. De kleine lachte zachtjes en sprong op Wouter toe: — Hoe heet ge? vroeg ze. — Je moet me afkussen want moeder heeft me gestompt. Ik sliep zoo heerlijk. 'k Droomde dat ik in een groote zaal zong en iedereen riep om nog méér te zingen....

Wouter luisterde maar amper, zat peinzend na te denken over de familie hier naast. Gevaar omringde hen, gevaar dat hij fantaseeren kon. Als nu al die slapende schoeljes ontwaakten, als ze nu een voor een uit hun voddige bedkisten opstonden, schamel hun naakt karkas bedekt, die vreeswekkende kerel met de uitgestoken roode oogkassen voor op en al de andere straat- en steegschuimers op de groote bloote voeten achter hem aan. Hij kon het sleepend glijden van die voeten hooren, de deur open zien gaan... en toch glimlachend zitten blijven met de hand van Chiara in de zijne. Ze zouden hem wel dood slaan,... dat zou 'n heel eigenaardig avontuur worden. O! die stemming van moedeloosheid, dat gevoel van altijd tegen een heuvel te klimmen en nooit een top te bereiken. Hij trachtte zich te verdedigen tegen die aanvallen van teleurstelling en begon met het kind te spreken.

— Hoe oud ben je Chiara?

— Veertien, zei ze verheugd lachend.

Toen werd hij weer stil, sprak geen woord meer en ging heen. *(Wordt vervolgd).*

OVER BOEKEN VAN VROUWEN.

(Vervolg.)

MARIE METZ-KONING, Van de Zonnebloem die de Zon wou zijn, Baarn, Hollandia-Drukkerij, 1907.

SUZE LA CHAPELLE-ROOBOL, Het Japansche Huis, Amersfoort, Valkhoff & Co. (z. j.).

JEANNE HAAXMAN, Het Leven is als een Damp, Amsterdam, L. J. Veen (z. j.).

CÉCILE DE JONG VAN BEEK EN DONK, Lilia, Amst., Scheltema en Holkema's B.h. (z. j.)

CARRY VAN BRUGGEN, In de Schaduw (Van Kinderleven) Amsterdam, van Holkema en Warendorf, 1907.

L. E., Onder de Republiek, Amsterdam, van Holkema en Warendorf, 1907.

JOHANNA B. Het Weldadigheidsfeest, met eene Inleiding door J. Huf van Buren, Utrecht, A. W. Bruna en Zoon, (z. j.).

Een bundel is het ook alweer die mevrouw Marie Metz—Koning het laatst heeft uitgegeven, een bundel van haar... zoogenaamde.. sprookjes. „Van de Zonnebloem die de Zon wou zijn" heet het boek, en zóó is dan ook de titel van het voorste vertelseltje. Het wordt gevolgd door: Een Klompenhistorie, Van de Tevredenheid, De Roman van een Eendje, Van de Kleine en de Groote Spar, en: Hoe de Vogels den Boom beschermden.

Mevrouw Metz—Koning is een vindingrijke vrouw en zij kan schrijven. Ik herinner mij nog altijd met genoegen haar eersten bundel van die — zoogenaamde — sprookjes. Daar was veel liefs, levendigs, geestigs, en ook wel litterair-goeds in. Ik spreek van „zoogenaamde", omdat het mij altijd een vergissing heeft geleken zulke zinnebeeldige bedenksels, „charades en action", dienende om eenige — gewoonlijk niet juist kostbare — levenswijsheid aan den man (en vooral aan de vrouw) te brengen, met den edelen naam „sprookjes" te betitelen — naam waarbij men natuurlijk dadelijk aan Aesopus, Grimm, Andersen moet denken.... Maar — soit! laat ons sprookjes zeggen. Men kent het genre toch, er is geen misverstand meer mogelijk. Ik wil er dan maar bijvoegen, dat het mij voorkomt alsof mevrouw Metz, sinds dat oude „Viooltje" van haar, lang niet vooruit is gegaan in het genre. Meer pretensie en minder substantie, is het besef waarmee men een bundel als deze „Zonnebloem" uit handen legt, na het boek, heusch niet zonder eenige zelfoverwinningen, attent te hebben uitgelezen.

Mevrouw Metz schijnt dan maar bittere ervaringen te hebben opgedaan. Het leven en de menschen staan haar tegen. En nu moeten bloemen, en dieren, engelen en kinderen, haar van dienst zijn om die bitterheid den volke te verkonden. Een enkele oude tuinman mag ook meedoen; goedige ziel, hij is toch eigenlijk al zoowat afgestorven van de booze wereld; rupsen maakt hij dood „met zooveel medelijden", dat de lieve beestjes „er niets van voelen"....

Mevrouw Metz—Koning zal waarschijnlijk bitterlijk glimlachen als zij deze regels leest. Jawel, zal zij zeggen tot zichzelf: la critique est aisée!... Zeer zeker, mevrouw! En uw kritiek op het christendom is het wel een beetje àl te!... Het recept is: 'n loodje Multatuli-koffie, 'n beetje Kleine-Johannes-stroop — en dan maar ópschenken!...

De „Roman van een Eendje" vind ik in dezen bundel vertelsels het minst vervelende. Daar is een aardige toon in soms, iets kinderlijk-blijds. Maar... ook zóó'n verhaaltje is ten slotte toch beneden het talent van deze schrijfster. Mevr. Metz—Koning kan beter als zij zich inspant; zij moest maar liever weer eens aan den roman van een ménsch beginnen, en dien dan vooral niet — zooals zij laatst in de grapjes-rubriek van Het Handelsblad bekende wel eens gedaan te hebben! — „in drie of vier weken afpennen", neen, hem werkelijk schrijven, dat is: er met hart en ziel en met de grootste zorgvuldigheid aan wérken, woord na woord, zin na zin, wegende en óverwegende.

Een roman — ditmaal is het o. a. Suze la Chapelle Roobol, die er zich toe neergezet heeft. En zij noemde haar boek: „Het Japansche Huis".

Om er maar niet lang over te praten, het beste wat men van dit werk kan zeggen is dat het fatsoenlijk en eerlijk is, en daarom als menschelijke verschijning: sympathiek. Fatsoenlijk — ik bedoel natuurlijk niet omdat er van geen echtbreuk of zoo iets in voorkomen zou (er komt trouwens wél van echtbreuk in voor!) maar fatsoenlijk in den zin van oprecht gemeend, eenvoudig, naïef, echt, niet poenig, opzichtig, niet verdraaid en opgeflikt met allerlei valsche mooiigheden. Dit werk beduidt zeker niet veel, maar het hindert geen mensch. De psychologie blijft aan de oppervlakte, zij kon geen groote fouten maken, maar zij deed het dan ook niet. Ik ben overtuigd dat mevrouw La Chapelle nauwgezet, met volle toewijding, met al de krachten die zij bezit, tusschen haar meer huishoudelijke bezigheden door, aan zoo'n roman zit te werken, en dat dit werk zelfs niet eens altijd heelemaal prettig is, dat zij somtijds, en met échte smart, haar onmacht voelt.

Want de krachten van mevrouw La Chapelle reiken nu eenmaal niet ver, en vooral zij zijn niet bijster litterair, die krachten. Met enkel rechtschapenheid, wat menschenkennis en inventie schrijft men geen goed boek. Nog meer „van z'n eigen" moet men hebben — b.v. stijl en taal. En dat is wat een schrijfster als deze misschien niet geheel beseffen kan; zij begrijpt waarschijnlijk niet precies wat er mee wordt bedoeld. De táál in een roman, wel dat moet immers de gewone, nederlandsche zijn, niet waar, die wij allen spreken. Ja! En toch moet wie schrijfster zijn wil er een p e r s o o n l i j k e taal, een eigen wijze van uitdrukken op na houden, of het zal haar onmogelijk zijn haar persoonlijkheid te uiten — en is het dat niet wat wij kúnst noemen: het tot expressie brengen van een, liefst zoo belangrijk en diep mogelijke persoonlijkheid? Hoe grooter, breeder die zijn zal, hoe meer algemeen menschelijk haar gevoels- en geestesleven, hoe dieper en hoe vaker haar uiting ons zal treffen en ontroeren, doch dat die uiting in de eerste plaats precies-juist moet zijn, en dus zich onderscheiden van andere persoonlijkheden, staat vast. Dit is wat een schrijfster als deze voortreffelijke mevrouw La Chapelle waarschijnlijk niet beseffen kan. Zij meent — en kan niet anders — dat het „mooie" van een roman alleen in de waarheid, de „natuurlijkheid" der beschreven „toestanden" en in de overige boeiende kwaliteiten van het verhaal gelegen is. Wellicht ook verwart zij objectiviteit met onpersoonlijkheid. In elk geval: haar taal, haar stijl, haar expressiewijze, haar kijk op menschen en dingen, onderscheiden zich niet van de algemeene, vandaar dat wij een boek als het hare slap, gewoontjes of onbeduidend noemen. Haar schúld is het niet. *)

Evenwel — iets heel wat minders dan dit soort van werk lijkt mij een boek als „Het Leven is als een Damp" van Jeanne Haaxman. Deze soi-disant roman is gepend volgens de „schrijf-maar-raak" methode, waarvan men eigenlijk niet begrijpt dat zij nog bestaat na al het goede wat dan toch in en over de Nederlandsche litteratuur gemaakt is. Heeft mej. Haaxman niets gelezen? Ja, toch wel, maar zij ergert zich aan de „moderne litteratuur", zij tracht haar zelfs minachtend te kwalificeeren en te persiffleeren — armzalig pogen! — het blijkt uit bl. 39, waar een harer personen (alias spreekbuizen, want van objectiviteit is geen oogenblik sprake in dit, daarom misschien wel echt vrouwelijk te noemen product) het heeft over: „zoo'n echt „modern" boek, realistisch zonder eenige kieschheid of fijn gevoel" — het blijkt ook eenigszins uit bl. 137, waar de geestige Kit „schertsend" belooft haar broer te helpen aan zijn artikel voor 't Studentenweekblad: „Ik zal je wel helpen" stelde Kit gerust. „Ik heb vanmiddag een prachtigen zin bedacht onder 't orgelconcert, maar, helaas, ik vrees, dat ik niet erg oorspronkelijk was. Hoor maar: „Onder het tonen-dreunend, lucht-uitéénblazend muziekgedonder stond in klare, witte smetteloos-reine lichtblankheid

*) Toch wel nu en dan misschien! Een volzin als deze: (bl. 59) „En dan, ineens, zooals nu, zonder dat hij zich bewust was waarom, overviel hem een groote weemoed, omdat hij eenzaam was, dan begreep hij dat het misschien nog beter is ongelukkig dan alleen te zijn, dat ellende, die men samen kan dragen, te verkiezen is boven dat gelijkmatig, niets zeggend geluk." — Zoo'n zin (of onzin?) neemt men ook een schrijfster als mevr. La Chapelle toch eigenlijk wel 'n beetje kwalijk!

het hemelhoog opgewit der bleeke kerkzuilschachten in maagdedroom en eindeloos gerei roerloos te staan" — Alleen de heer Frederik van Eeden schijnt nog bij Jeanne Haaxman „in de doos" te zijn; met citaten uit zijn œuvre heeft zij gepast gevonden haar boekje hier en daar op te smukken. Maar.... als zij dan toch wel iets van een heuschelijk schrijver gelezen heeft, hoe is het dan mogelijk dat mej. Haaxman haar eigen werk — als men dit „werk" mag noemen — haar eigen goedige, maar onnoozele bedenksels daarnaast kan zien liggen? Goedig zeg ik? Och ja, die indruk maakt het wel, dit verhaal van een dwepende jongemeisjesliefde; het lijkt me wel écht gemeend, wel naïef; men krijgt er soms tranen van in de oogen, van deze ietwat pijnlijke naïviteit... Nu ja, ziet ge, maar als het op uitgeven aankomt, en op ter beoordeeling zenden..., nu ja. weet ge, dan zijn er ten slotte toch zekere grenzen, zekere vereischten!.. Naïefheid, onschuld... allerliefst!, maar 't moet geen onnoozelheid worden, want die werkt toch eigenlijk altijd minder op ons meegevoel dan op onze lachspieren.

Waarlijk, er wordt te veel gedrukt. Onze uitgevers moesten — als de engelsche b.v. — hun „readers" hebben, menschen met wat oordeel over litteratuur, dan zouden zulke ongelukjes niet voor kunnen komen. „Het leven is als een damp!"... Jawel, maar zoo'n boekje is iets heel reëels, en de uren die men verbruikt om het te lezen — om van het kostende geld nu maar niet te gewagen; daar hebben wij recensenten ten minste geen last van — die uren krijgt men nooit terug!

Wanneer we, na van dit misbakseltje nota genomen te hebben, overgaan tot de lectuur van mevrouw Cécile de Jong van Beek en Donk's Lilia, dan is dat in sommige opzichten stellig een verbetering van ons gezelschap. Mevrouw de Jong is ten slotte toch iemand van beteekenis en invloed, haar boek heeft althans een „raison d'être." Maar in andere opzichten gaan wij er beslist op achteruit. Was mej. Haaxman's boekje onbenullig, men las het ten minste zonder moeite in twee, drie uren ten einde, maar „Lilia" houdt u heel wat langer aan de praat, en — het is zoo ontzaglijk taai, al dat... gedaas, neemt u niet kwalijk! Ik zal het maar eerlijk zeggen: met hoe nobele, vooruitstrevende, hoog boven mijn lof verheven bedoelingen ook geschreven, een boek als dit is voor mij volkomen onuitstaanbaar. Het heeft zoogenaamd absoluut geen litteraire pretensie, is alleen geschreven om de ideeën, de opvattingen, de wijsheden die er in verkondigd worden... Geen litteraire pretensie! Jawel, laat u toch niets wijsmaken. Was het maar waar! Had mevrouw de Jong maar gewoon en eenvoudigweg, in haar eigen dagelijksche gesprek-taal, neergeschreven wat zij te zeggen had, wel! het zou misschien niet bepaald te genieten, maar dan toch te lézen zijn. Maar zij heeft er wel degelijk met alle macht naar getracht haar ideeën en opmerkingen heel extra bizonder te stileeren, haar zinnen een fraaien, diepintelligenten en beeldenrijken draai te geven, zoodat ze er allerhevigst litterair, belangrijk en vooral savant en pretentieus zijn gaan uitzien. Een enkele maal maar heeft ze dat vergeten. Midden in haar verhaal geraakt, werd ze door dat eigen verhaal gepakt nu en dan, en dan heeft ze zich wel eens laten gaan en gewoon-weg verteld van wat er eigenlijk gebeurd was — b.v. op een avond dat Lilia in haar eentje naar huis loopt door het groote en booze Parijs — en waarachtig die enkele pagina's zijn verweg de beste, zijn ten minste leesbaar... De rest — brrr! Daar staan zinnetjes in als de hier volgende; zijn het geen cacographieën van de akeligste soort, beslist nonsensicaal, met 'n air van ontzaglijke gewichtigheid, beschaving, intelligentie?

Blz. 3. „Een huivering van ontroeren schokte heen door de jonge vrouw, en trilde voort in haar schaduw, die achter haar lag, vaag en groot tegen den muur. En in de schemering was het of het bewegen dier schaduw, in de kamer geheimzinnige stroomingen wekte van emotie."

Blz. 19. „Félicie huilde weer, het gezicht in de handen. „„'t Is of ik 'n tunnel in moet, zonder licht, zonder lucht, zonder einde..."" Dit was de eenige keer in haar leven dat Zizi zich uitsprak in beeld."

Blz. 23. „Zij had het gevoel dat zij gekneusd was over haar geheele ziel."

Blz. 34. „En zij waren gelukkig zoo; hun beider ijdelheden hadden zich met mathematische juistheid in elkaar gevoegd, en hieruit was ontstaan een harmonie, die zeker weinig aan engelenzang deed denken, maar die voor hen zèlf en veel anderen toch op muziek geleek, en ook niet erger was dan de opera's van Massenet, die zij vierhandig samen speelden."

Oef! . . .

Ja, en te denken dat een boek als dit nu „modern" genoemd wordt, om sommige up-to-date namen en strevingen die erin vermeld worden! In z'n kern, z'n geest, is het. . . ultra-conservatief en ouderwetsch. Dubbel overgehaalde romantiek, met dreunende schrijfsters-redeneeringen opgedikt of aangelengd. Bijna nergens innigheid, menschlijkheid, uiting van echte ontroering. Neen, neen, het moge dan nog zoo edel en ethisch van bedoeling zijn — en daar twijfel ik geen oogenblik aan! — leelijk, grauw-leelijk, dor-leelijk is het ook, en ik ben bang dat de leelijkheid van dezen zoogenaamden „romanvorm" ten slotte meer kwaad dan goed zal doen aan de propaganda. Een brochure, — ja zes of zestien brochures! — 't is oneindig aangenamer lectuur dan zulk een kwasi-roman, waarin de menschen in brochure-taal oreeren... tot op het bed der liefde!

Een ware verfrissching is het, na al die hevige discussies en overdenkingen, van boekpersonen, die geen menschen zijn geworden, weer een bundel-vol echt-geziene, doorlééfde dingen, een verzameling zuiver „realistische" — dat is eenvoudig: wáre — en met hárt geschreven schetsen op te nemen, zooals deze van mevrouw Carry van Bruggen. „In de Schaduw" heet het boek. Daarmede wordt bedoeld dat de Joden in onze maatschappij nog altijd „in de schaduw" leven; hoewel officieel sinds eeuwen met alle andere Nederlanders gelijk gesteld, worden zij door onze zeden — en door nog overgebleven ras-instincten zonder twijfel — nog immer min-of-meer verdrukt, gemeden, geëxcommuniceerd soms zelfs. Carry van Bruggen heeft haar boek niet geschreven om deze „stelling" als zoodanig te bewijzen, maar gevoel van bitterheid over zelf, in eigen jeugd, ondervonden smaad en krenking heeft haar tot het meeste van dit werk geïnspireerd. Deze bitterheid — die geen haat werd tegen het overheerschend volksdeel — maar vooral de liefde-voor-kinderen, die voelbaar is op elke bladzij van dit boek, heeft er de warmte, den gloed, de charme aan gegeven. Onze lezers kennen „Revolutie," het scènetje uit de naaischool van Juffrouw Pietje; het werd in dit maandschrift gepubliceerd. De titels der andere proza-stukken hier verzameld zijn: Tegen den Dwang, Ballotage, Sabbathvreugde, Het Onbegrepene, Juultje, Vreemde Nacht, Amoeretje en Uitdrijving. Zij hooren bijeen; het sentiment is in alle hetzelfde, een innig begrijpen van het leed — en ook van de troost, in huiselijkheid, gezinsliefde, godsdienstige traditie, — der zeldzame Jodenbewoners van een hollandsch dorp. De fijnheid, het attent zijn op kleinigheden en vluchtige momenten van mevrouw Boudier, heeft Carry van Bruggen nog niet bereikt. En zij zal het misschien ook wel nooit bereiken, want zij schijnt mij van een robuuster, driftiger, minder zacht-geduldige en bedaard oplettende natuur. Maar zij kan er andere eigenschappen tegenover stellen; er is een gang, een „verve" in haar werk, die aan het beste van Heijermans herinneren. Wij hebben al heel wat knap litterair werk aan de hollandsche Joden-schrijvers te danken; mevrouw Carry van Bruggen is bij mijn weten de eerste vrouwelijke Israëliet die zich bij die goeden, bij Aletrino, Hartog en Van Campen, Heijermans en Goudsmit aan komt sluiten.

„Onder de Republiek" is van L. E., de schrijfster — zoo lees ik op het titelblad — van „Silhouetten". Dat vorige boek is aan mijn aandacht ontsnapt. Wel heb ik veel er óver gelezen. Men roemt het als een „verkwikking en verademing tusschen al het moderne en hyper-moderne"; een frisch boek, aardig, gezellig, genoeglijk, onderhoudend . . . Nu weten wij gewoonlijk wel hoe laat het is wanneer een boek — vooral van zekere, min-of-meer conservatieve zijde — als verfrisschend, „gezond" en prettig wordt geprezen. Het is dan gewoonlijk heel gemakkelijke lectuur, in een bedaarden, vriendelijk-deftigen stijl geschreven, en van een blijgeestigheid die herinnert aan de rustige dagen van een

Beets en een van Koetsveld. Zulke „gezonde" verhalen loopen gewoonlijk volgens den wensch der lezers af, na hen in een beschaafd-huiselijke sfeer gebracht te hebben, zij houden aangenaam bezig en verzoenen ons met het bestaan, en met de kunst . . .

En nu is dit wel zeer eigenaardig dat de verhalen uit „Onder de Republiek" — die in hun aard wel niet zoo heel veel van de „Silhouetten" verschillen zullen — bij mij althans een indruk van wijden weemoed, van berustend pessimisme hebben nagelaten. Alle drie deze novellen: „Van hen die niet meetelden", „Een Eenzame", en „De Kinderen van Warmelo", ook het laatste en kortste, behandelen volledige menschenlevens, van prille jeugd tot hoogen ouderdom, zeer vele jaren dus in weinige bladzijden, en er is dan ook bijna geen pagina in het boek — hoe kon het anders? — of er wordt van ziekte en dood in verhaald. En dit geschiedt op een zachten, ingehouden, absoluut resigneerenden, vaak zelfs blijen toon, als ware er eigenlijk geen sprake van menschen-als-wij-zelf-zijn, maar van planten of andere natuurverschijnsels, die, wij weten het nu eenmaal allemaal, maar zeer tijdelijk bloeien of zich vertoonen. O, het is bewonderenswaardig, het is wijs, het getuigt van een mooie zielsrust bij de schrijfster, dat beschouwen van de dingen in het licht der eeuwigheid . . . maar opwekkend kan ik het nu juist niet vinden . . .

Het spreekt vanzelf dat wat ik hierboven bedoelde te zeggen eer lof inhoudt dan het tegendeel. Doch er is zeer zeker meer te prijzen in deze interessante verhalen uit de 18e eeuw. Een groote geschiedkundige kennis blijkt er uit, een studie van politieke gebeurtenissen niet alleen, maar ook van zeden en verhoudingen, en deze kennis wordt ons nooit met eenige ostentatie „an und für sich" gegeven, maar is overal verwerkt tot verhaalmotief, tot aanduiding van een sfeer, een stemming of een karakter. Bepaald góed geschreven, zorgvuldig en litterair van stijl en woordenkeus is dit boek niet. Toch heeft het ook in z'n heldere, luchtige, eenvoudige taal iets beslist e i g e n s, blijkt het volkomen duidelijk de uiting te zijn van een gedistingeerde, ja in vele opzichten superieure, immers zeer beheerschte en veelzijdige persoonlijkheid. Een rustige, zacht-aangename lectuur biedt inderdaad: „Onder de Republiek," gemoedelijk — zonder ergens tot het babbelachtige te dalen — maar nog eens, dat het zoo „verfrisschend en verkwikkend" zou zijn kan ik niet begrijpen. Integendeel, mij kwamen de geuren van weemoed en stille melancolie met walmen tegemoet uit al die oude vertrekken waar bijna overal een doodelijk zieke, een oude, levensmoede, of een jonge stervende, gelegen heeft . . .

Ten slotte — och! een aardigheid maar, een mop, maar een werkelijke goede, geestige, en die u bij-blijft, een pretensieloos boek, maar dat mij herhaaldelijk heeft doen glimlachen en een enkele maal hardop schateren. Ik spreek van „Het Weldadigheidsfeest" door Johanna B., met een inleiding van J. Huf van Buren. De heer Huf, oude, welbekende grappenmaker, houdt vol het niet zelf te hebben geschreven. Er moet dus een schrijfster bestaan, een Johanna B.; ik was dus gerechtigd ook dit boekje bij deze beschouwing over vrouwenboeken op te nemen. Maar dit is dan zeker: door haar blanke objectiviteit. haar leuk-kwasi-onkritischen, bijna onmerkbaar sarcastischen kijk op menschen en toestanden heeft deze schrijfster iets bizonder mannelijks. iets althans waardoor zij zich van verreweg de meeste harer mij bekende zusteren onderscheidt.

[Neen, mevrouw de Jong van Beek en Donk, dit epitheton „mannelijk" bedoelt geen „hoogste lof", bedoelt enkel typeering!]

Dit boek bevat brieven van een jong meisje aan een vriendin over een weldadigheidsfeest dat zij „arrangeert", en dat dan ook tot stand komt. Het meisje trouwt ten slotte; haar engagement „komt aan" op het weldadigheidsfeest; er is een romannetje . . . laten we maar zeggen: doorheen gevlochten; de uitdrukking is hier misschien niet al te onjuist. Maar dát beduidt niets; te doen was het de schrijfster alleen om hollandsche klein-städterei aan de kaak te stellen. Men merkt wat voor menschen de toonaangevende in zoo'n stadje zijn, hoe het b.v. staat met hun philantropische neigingen. Men maakt intiem kennis met die deftige meneeren en mevrouwen. Met „oom

Piet" o.a., die zelf vroeger lid van het burgerlijk armbestuur was geweest en vertelde — zooals Marie aan Titia schrijft — „Om daarvoor benoembaar te zijn moest je goed kunnen kruisjassen en een stevig glas wijn kunnen drinken en ook betalen. Voor de diaconie moest je een spel kunnen spelen dat pieten of grieten heet, geloof ik, en om grof geld gaat. Voor het weeshuis moest je toen kunnen whisten en deel kunnen nemen aan de jaarlijksche potvertering te Scheveningen. Aangezien ieder zijn vrouw daar mee moest brengen, zoo behoorden vooral ook de vrouwen in aanmerking te komen bij de benoeming, en moesten zij met elkander bevriend zijn en uit eenzelfden stand geboren — wat een moeilijk vraagstuk was.... en nóg is. Want die vrouwen!.... zegt oom".

Ja, die vrouwen!...., maar intusschen, als het er den Heer Huf ditmaal inderdaad niet om te doen is geweest — hij kán zich leuk houden! — ons allen bij den neus te nemen, dan zullen wij op déze vrouw, Johanna B., moeten blijven letten, want dan kan zij meer dan dit „romannetje in brieven" schrijven, en dan kan haar werk de velen die zoo dolgraag eens iets „vroolijks" lezen misschien nog menigmaal „verfrisschen en verkwikken". Met weemoed doet het niet aan!..

En hiermede, na een eerbiedige buiging, trek ik mij uit mijn zelf-bijeengebracht dameskransje terug... of zoudt ge misschien nog willen weten, lieve lezeres, of er typische vrouwelijke eigenaardigheden zijn, die ik in al het besproken werk teruggevonden heb? Ja, natuurlijk zijn er die. Wel het minst, zóó zelfs dat ik ging twijfelen, in Johanna B., wel het meest in — verwondert het u? — de feministische en... praatgrage mevrouw de Jong van Beek en Donk. Want ik geloof dat het voornaamste verschilpunt, nú, vroeger, en later, tusschen mannelijke en vrouwelijke episch-litteraire productie niets anders is dan het gradueele van objectiviteit.... O, buitendien zijn er dan nog wel vele van die onomschrijfbare teekenen, in woordenkeus en toon, in houding, in allure.... Maar raakt dit alles niet aan de menschelijke natuur zelve?... En wie die háar kan verklaren! H. R.

DILETTANTISME.

II.

Het Handelsblad, in zijn nummer van 9 April, de vorige aflevering van Elsevier's Maandschrift besprekende, maakte ten opzichte mijner betooging tegen dilettantisme in zake kunstnijverheid, de niet geheel juiste bemerking, als zoude ik de concurrentie door liefhebberende dames, vakmenschen aangedaan, het ergste vinden.

Daar het mogelijk is, dat ook andere lezers dan de Handelsblad-redacteur dit uit mijn vorig artikel hebben opgemaakt, zoo acht ik het noodig nog even uiteen te zetten, dat het minder gaat om het werk, dan wel om de grenzelooze arrogantie, waarmede juist zij, die niets kunnen presteeren, zich verbeelden een oordeel te mogen vellen, en dit luide te verkondigen.

Dat dilettantistisch gepruts onvoorbereiden wel eens van de wijs brengt is helaas waar, maar dit werk straft op den duur zich zelf en de makers. Deze laatsten toch kennen niet anders dan den uiterlijken schijn der dingen en trachten dezen na te bootsen. Bij gebrek echter aan begrip, vakkennis, en eigen vinding zullen zij uit den aard der zaak in herhalingen vervallen, die aanvankelijk anderen vervelen en ten slotte ook hen zelf, waardoor het einde is, dat zij hun werk niet meer aan den volke vertoonen; het sterft alzoo zijn eigen dood, het einde van een ondegelijk bestaan.

Aan het werk zelf trouwens is het geliefhebber, door hen die meer der zake kundig zijn, gemakkelijk te bespeuren, vandaar ook dat dilettanten steeds met een blik van bescheidenheid, die zelfvoldaanheid moet verbloemen, het excuus „uit liefhebberij" klaar hebben.

Waar eigen arbeid hen dus verraden zou daar weten zij zich, door hun weinige kennis, door het te pas en onpas plaatsen van eenige vaktermen, met een zeker waas van belangrijkheid te omhullen, waardoor zij zich autoriteiten voelen, och armen!, en het publiek zullen voorlichten.

Het zou mij niets verwonderen als uit een dergelijk milieu de zonderlinge begrippen „artistiek", „modern", „nieuwe richting" enz.

enz. waren voortgekomen. „Modern" doende juffers hoorde ik meermalen spreken van „stijl"ornamenten (?), van „moderne stijl"-japonnen (?) van „nieuwe" lijnen (?) van qua dìt en qua dàt, zonder dat zij den onzin er van beseften. Maar deze caricaturen, menschelijke papagaaien, zij voelen zich koningen in het land der blinden, zijnde hun eigen côterie en wat er voor onergdenkends daar buiten wandelt.

Door dit gesnater nu ontstaat er een verwarring, die in de allereerste plaats ten nadeele is van het kunst- en kunstnijverheidsbegrip van het publiek en daarna meestal ten koste der appreciatie van het goede werk onzer hedendaagsche kunstnijveren.

Aangezien wij nu echter eenmaal leven in een land, waarin het een ieder vrij staat zijn opinie ten beste te geven, te laten drukken en uit te kraaien, zullen wij hier lijdelijk in moeten berusten; alleen lijkt het ons doenlijk, door meerdere kunstontwikkeling, het publiek zelfs iets verder te brengen, opdat het ook in deze kome tot de kennis des onderscheids.

Het geliefhebberij in kunst zal hier niet door verminderen, vermoeden wij, er zullen immer jongelingen komen die liever „in de kunst gaan" (en verongelukken) dan een ambacht leeren, en juffers die het „zeer modern" vinden, zich uit tijdverdrijf met kunst bezig te houden en tjanting, weefgetouw of iets anders hanteeren, al naar de mode of het jaargetijde dit aangeeft; maar men zal dàn geleerd hebben dit geknutsel op zijn juiste waarde te schatten.

Als wij de lijst der onderwijsvakken eens nagaan op een Hoogere Burgerschool, een Gymnasium of een school voor meer uitgebreid lager onderwijs, dan behoeft het ons niet te verwonderen, indien wij er van alles op vinden, maar zelden of bijna nooit kunstgeschiedenis, aesthetica of hoe men het zou willen noemen, en toch zou dit van zeer veel nut kunnen zijn.

Ik weet, dat op enkele meisjes-hoogereburgerscholen en enkele instituten er een uur voor gereserveerd wordt, doch dit zijn uitzonderingen en daarenboven wordt dit uur dikwijls alleen nog gewijd aan de geschiedenis der bouw-stijlen, wat op zichzelf zeer leerzaam kan zijn, maar daarom nog geen algemeene begrippen omtrent kunst en kunstnijverheidsuitingen waarborgt.

Interessant is zeker de kennis der verschillende Grieksche tempel-vormen, het onderscheid tusschen Dorische, Ionische en Korinthische zuilen, de verschillen tusschen lotus- en papyrus-kapiteelen in de Egyptische bouwkunst, maar wij zouden in deze de voorkeur geven aan een aesthetische opvoeding, die zich meer aanpast aan de praktijk van het leven, die ..... den smaak ontwikkelt.

Want waarlijk dit is noodig; smaak, laat ons dit noemen gevoel voor iets moois, waait iemand toch heusch niet van zelf aan. Het is een feit, dat de eene mensch onbewust meer gevoel voor schoone lijnen, kleuren of klanken heeft dan een ander, wij zouden hier in het algemeen op Oostersche volken willen wijzen, maar dit gevoel zal ook ontwikkeld kunnen worden. Men kan door vergelijking iemand wijzen op goede verhoudingen, op mooie harmonieën, op juiste, rationeele vormen, op logisch ontstane, en zuiver aangebrachte versieringen, op technische schoonheidsvoorwaarden, enz. enz. Op die wijze lijkt het mij doenlijk leerlingen, waaruit later het publiek zal groeien, ontvankelijk te maken tot het begrijpen der stroomingen op het terrein der versierende kunsten, opdat zij met juister inzicht de opinie van deze of gene zullen kunnen toetsen aan hunne eigene inzichten.

Voor meisjes, die later als vrouwen des huizes, zich dikwijls de meening zien opgedrongen van behanger of stoffeerder, die wand- of vloerbedekking in „nieuwen stijl" willen aanraden, of van winkeldames, die „zeer gezochte" patronen recommandeeren, voor deze acht ik, laten wij het simpel weg „smaakontwikkeling" of schoonheidsbegrip noemen, waarlijk geen overbodige luxe.

Maar ook voor de heeren der schepping, al zullen zij later hun leven slijten op kantoor of in een zaak van den meest alledaagschen aard is een weinigje notie van wat mooi en leelijk is, van het hoe en waarom der dingen niet onnoodig. Zij zullen toch mede meubelen uitzoeken bijv., en hebben thans, tien tegen een, het idee, dat „de nieuwe stijl" alleen rechte pooten, om maar iets te noemen, voorschrijft. Zij zullen dit òf heel leelijk

vinden, òf niet erg mooi en toch eraan mee willen doen, maar een juist oordeel missen zij. Zij zullen bijv. niet een meubel van Penaat, van Berlage, van Mol, van Van den Bosch, Cachet, Dysselhoff of Nieuwenhuis van elkaar kunnen onderscheiden, laat staan de deels op deze vormen gebaseerde „nieuwe stijl"-meubels der tweede-hands woninginrichtingen.

Hun ontbreekt het aan opmerkingsgave, zij noemen alles wat niet oud, of ouderwetsch is, „modern" en hun smaak is niet voldoende ontwikkeld om hen op dit pad der nieuwe richting, waar het vol ligt met voetangels en klemmen, veilig den weg te wijzen.

Zij zullen zich dan ook moeten laten raden door hun „inrichter", en voelen zich van deze dan ook dikwijls zóó afhankelijk, dat zij zich geen kleedje, geen vaasje durven aanschaffen zonder diens goedkeuring. Ja ik heb het bijgewoond, dat iemand zich een paar Japansche houtsneden aanschafte, omdat dit hem door zijn architect-interieur was aangeraden, hoewel hij er zelf niets voor voelde, niets van begreep. Zijn eenigste voorwaarden bij den leverancier waren dan ook de door zijn adviseur aangegeven lijstmaat, en wat hem zelf betrof, de bedinging, geen voorstellingen te krijgen, waarop vuurspuwende bergen of geesten, als zijnde deze al te griezelig.

In een dergelijk geval, ge zult me toegeven, zou waarlijk eenige aesthetische vorming geen overdaad geweest zijn.

Het wil dan ook wel voorkomen, dat menschen in den tegenwoordigen tijd hun eigen huis niet begrijpen.

Vreemd lijkt het allicht, maar het is waar, zij beseffen dat er een zekere eenheid in een kamer moet heerschen, dat men niet alles bij elkaar kan zetten, ieder ding feitelijk zijn eigen plaats moet hebben, maar missen het vermogen om hierin te kunnen oordeelen, en laten het zoodoende geheel over, doch zijn ten slotte met deze regeling toch niet geheel content. Geschiedenis der bouwstijlen, noch algemeene of vaderlandsche geschiedenis der schilderkunst zou hun hier gebaat hebben, maar wel ontwikkeling van hun schoonheidsgevoel, van hun smaak. Wanneer hiervoor op onze middelbare scholen een uur werd vrijgemaakt, zoo zou dit velen ten goede komen.

J. E. Jasper. Liefhebberen op het gebied der Inlandsche Kunstnijverheid, E. Fuhri & Co. Soerabaia, 1908.

Bovenstaand hadden wij juist gereed, toen wij Jasper's boekje ontvingen, waarin deze volijverigen controleur te velde trekt tegen hen, die, zij het dan ook met goeden wil, de Inlandsche Kunstnijverheid voor Europeesch gebruik willen pasklaar maken.

Het is bekend dat de Inlandsche kunstnijverheid, dank zij den invoer van Europeesche marktartikelen in vele opzichten niet meer op die hoogte staat, waarop zij gestaan heeft, dat goedkoope import-artikelen den inlander zelf dikwijls deden besluiten, zijn eigen moeizamen arbeid te staken, en zich bijv. te contenteeren met een gedrukten in plaats van gebatikten sarong.

Dat er velen zijn die dit betreuren behoeft geen betoog en dat de pogingen, den Inlander aan het werk te zetten, lofwaardig zijn, zal ieder beseffen die iets voelt voor Indische kunst; maar — en hier rijst de groote moeilijkheid — slechts met de grootste omzichtigheid kan hier aan het werk gezet worden, kan hier leiding gegeven worden.

Het is niet de eerste maal dat wij dit punt bespreken, en hoe verdienstelijk wij het streven eener vereeniging als Boeatan vinden, zoo kunnen wij bezwaarlijk het stelsel goedkeuren in Indië dingen te laten maken voor Europeesch gebruik, waarvan de Inlander niets begrijpt: wayang poppen te laten snijden op visiteboekjes, tea-cosy's te laten bebatikken enz. Erger wordt het nog, indien zooals de heer Jasper ons met een voorbeeld aantoont men den Inlander door „modern ornament" wil opvoeden.

Het wil mij toeschijnen dat wanneer men waarlijk respect heeft voor het schoone in Indische versieringskunst men er niet toe komen zou, iets „moderns" aldaar in te voeren, noch te laten maken. Deze „opbouw" van Indische kunstnijverheid wekt bij mij altijd de gedachte aan een mislukte „restauratie", die niet is een behoeden voor ondergang, maar een poging om iets nieuws te maken met gebruik van het bestaande. En dit lijkt mij niet juist.

R. W. P. Jr.

KAPELLEN DER R. K. KERK TE GINNEKEN.

DE BOUWMEESTER JOSEPH CUYPERS

† † † † † † DOOR JAN KALF. † † † † † †

Zoon van den „grooten Cuypers" en van eene zuster van J. A. Alberdingk Thijm, zijnen peter, scheen Joseph Cuypers*) al „par droit de naissance" aangewezen tot den eerepost drager te zijn van sommige der edelste traditiën van het Nederlandsche katholicisme, — eerepost, dien hij sinds den bouw der Haarlemsche hoofdkerk van Sint Bavo, ook „par droit de conquête" gezegd mag worden te bekleeden.

In den van alle aesthetische-beschavingstendenzen geheel vervreemden kring der Nederlandsche katholieken van het midden der vorige eeuw zijn Cuypers en Thijm als wezenlijk-onbegrepenen gekomen en gebleven, zij, die schoonheid in het leven en kunst in den cultus als noodzakelijkheden kwamen eischen te midden van geloofsgenooten, die, onder den druk van een kunstvijandig calvinisme, weinig minder dan kunstschuw waren geworden.

PORTRET VAN JOS. CUYPERS, DOOR HUIB LUNS.

Voor het niet-katholieke deel hunner tijd- en landgenooten waren zij tweeën, nog erger dan vreemdelingen, roomschen.

Men moet zich voorstellen hoe volkomen geestloos en leelijk de openbare gebouwen zijn, die in het tweede en derde kwartaal der negentiende eeuw in ons land zijn gesticht; uit Huet's en Potgieter's brieven en kritieken b.v. zich indenken in de volslagen en algemeene kunstonverschilligheid der burgerij in die dagen, maar men moet ook weten welke afschuwelijke katholieke kerken er toen werden gebouwd — toen de ten slotte nog niet geheél-karakterlooze „waterstaatsstijl" had plaats gemaakt voor de quasi-gothiek van een Kramm of Van den Brink — men moet zich heel dat duffe kruideniers-Holland van omstreeks 1860 voor den geest brengen, om te beseffen en te waardeeren wat Cuypers en Thijm voor de aesthetische beschaving hebben beteekend.

Voor de katholieke cultuur in ons land brachten zij — en zij alleen — een réveil. Den

*) Geboren te Roermond 10 Juni 1861.

state of mind van hunne katholieke tijdgenooten heeft A. J. in zijn werk over Alberdingk Thijm — voor zooverre althans dier verhouding, of liever niet-verhouding, tot de kunst aangaat — voortreffelijk getypeerd.

Zoo deed hij tegelijk zien en begrijpen, dat Thijm zijn leven lang een eenzame gebleven is, ook nadat de onverwoestbare, idealistische geestkracht van hemzelven en van Cuypers aan hunne beginselen een begin van overwinning had gebracht over de lager-gestemde opvattingen hunner geloofsgenooten.

Het besef, dat eene christelijke kerk uit haren aard schoon behoort te zijn, hebben zij beiden ten slotte onder de Nederlandsche katholieken weten te doen dóórdringen.

Verder dan tot dit algemeen besef hebben dezen het ook heden nog niet gebracht. Het is er inderdaad nog verre van, dat onder de lastgevers op het gebied van den kerkenbouw, den hoogeren en lageren clergé, een voldoende begrip van schoonheid zou leven, om hen voor het stichten van onschoone kerkgebouwen ook maar eenigermate te behoeden, maar ik geloof toch niet, dat er thans nog dikwijls eene kerk wordt gebouwd, zonder dat de bouwheer tenminste verlangt en vertrouwt, dat zij ook schoon zal zijn.

PENSION OUD-LEYERHOVEN TE AMSTERDAM.

Behalve dezen, met Cuypers gezamenlijk verkregen invloed, ten gunste eener monumentale kerkelijke architectuur, is van Thijm nog een andere beschavingstendenz onder zijne geloofsgenooten uitgegaan. Hij, die als jonge man een tijdschrift stichtte, voornamelijk aan het tooneel gewijd — *De Spectator* —; die tot op het laatst van zijn leven in dramatische kunst de meest ernstige belangstelling bleef toonen; die zijn leven lang in zijne *Dietsche Warande* geregeld schilderijententoonstellingen besprak en aan dit tijdschrift een zoo algemeen-literaire strekking wist te geven, dat Busken Huet er zijne kritiek op *Klaasje Zevenster* kon publiceeren — Thijm is het geweest, die onder de Nederlandsche katholieken metterdáád belangstelling in kunst als beschavings-eisch bepleitte, langen tijd ook hierin eenzaam, en eerst in de laatste jaren door een jonger geslacht begrepen en gevolgd.

Zulke traditiën dan voort te dragen is men geneigd te verwachten en te vorderen van den uit Cuypers en eene Alberdingk Thijm geboren zoon.

Het zou intusschen van de belangstelling der lezers van dit tijdschrift te veel gevergd zijn hen bezig te houden met eene beschouwing van Joseph Cuypers' figuur in de katholieke samenleving: het is duidelijk dat alleen de architect in hem hier aandacht kan vinden. En deze verdient dat des te meer, omdat de naam Cuypers zóó lang als een strijdleus in ons land geklonken heeft, dat het werk van den vader en den zoon van dien naam, in veler bewustzijn nauwelijks onderscheiden is, terwijl het feit, dat een derde naamgenoot — Joseph's neef Eduard Cuypers — eveneens een bekend

architect is, deze verwarring allicht nog grooter maakt.

* * *

In de dagen, dat het onderwijs in de schoone bouwkunst aan de Polytechnische School nog uitsluitend aan den heer Gugel was toevertrouwd, heeft Joseph Cuypers in Delft gestudeerd en het diploma van Civiel-Ingenieur behaald.

Welke reeks van misverstanden door dezen Duitschen professor aan zijne leerlingen moet zijn gedoceerd kan men eenigszins nagaan, indien men zijn dikke boek over de geschiedenis der bouwstijlen heeft gelezen. Maar de onvruchtbaarheid van zijn onderwijs wordt toch nog beter geïllustreerd door de omstandigheid, dat — behalve Joseph Cuypers — geen zijner leerlingen een figuur van beteekenis in onze architectuur geworden is en dat onze beste architecten — noem De Bazel, Berlage, Hanrath, Van Straaten, Stuyt — geheel buiten zijnen invloed zijn gevormd.

KERK TE NES A. D. AMSTEL.

Een jaar reizens door Engeland, Frankrijk, Duitschland, en Italië is dan ook blijkbaar voldoende geweest om Joseph Cuypers te bevrijden van de slechte invloeden, die het Delftsche onderwijs op hem geoefend zou kunnen hebben — want zijn eerste bouwwerk, het pension Oud-Leyerhoven te Amsterdam, in 1884 gesticht, vertoont van de opvattingen van Gugel nauwelijks een spoor.

Het huis is gebouwd ongeveer op de plaats waar Dr. Cuypers woonde en zijn bouwloods had, in de straat, die het zijner hand te danken heeft, dat zij, de eenige in Amsterdam, iets van een moderne stedenschoonheid bezit — en niemand zal kunnen zeggen, dat het met des meesters geest strijdig is.

Toch toont het al dadelijk ook eigen aspiraties bij den ontwerper Het weinig-hellend en over de muren uitstekend dak — blijkbare reminiscens aan Italië — doet in Holland, waar het dak een zoo overwegende beteekenis heeft, bijna zonderling aan. En de tegelversieringen, waarmede de bovendeelen der muren zijn bekleed, met hunne aan Engelsche voorbeelden herinnerende figuren, lijken eveneens een vreemde nieuwigheid, hier des te opvallender omdat de ornamentale beschilderingen van de tegels der boogtrommels zoo geheel en al uit de school van Dr. Cuypers zijn.

Wat het gebouw ten slotte, niettegenstaande zulke gezochtheden, een aangenaam aspect geeft, is de sterk uitgesproken samenhang der onderdeelen — niettegenstaande de krachtige voorsprongen der erkers goed bewaard —, de forsche schaduwwerking en vooral de savante kleurigheid, die levendig en toch niet hinderlijk is.

Wat den bouwmeester hier blijkbaar reeds heeft gepraeoccupeerd: baksteen te gebruiken en toch niet eentonig te worden — ditzelfde is hij in zijn latere werken blijven zoeken.

Het heeft zelfs iets van een parti-pris, zooals hij, eenmaal overtuigd, dat de baksteen het nationale materiaal is voor Nederland, bijna uitsluitend met producten van den oven

KERK TE HILVERSUM.

wil werken en, liever dan bergsteen te gebruiken, geprofileerde en verglaasde baksteen, terracotta en tegels toepast.

Na den bouw van een paar woonhuizen aan den Willemsparkweg te Amsterdam, waarbij de economie hem dwong tot uiterste soberheid bij de keuze der bouwmaterialen, kreeg de jonge architect zijn eerste opdracht tot eenen kerkbouw – het gebied, waarop hij zich later vooral zou onderscheiden.

In 1889 ontstond het ontwerp voor de kerk te Nes aan den Amstel, die in 1891 voltooid werd.

Al wat er uit de enorme ervaring van zijnen vader te leeren viel, kon den zoon hierbij uitteraard ten voordeel komen, en het wijst dan ook wel op een zeer gerijpt oordeel, dat hij, zonder zich nog vrij te maken van de traditioneele beschouwingen over het aspect eener katholieke kerk, toch onmiddellijk het type koos, dat het meest geëigend is zich bij moderne behoeften aan te sluiten: een middenvorm tusschen den basilikalen aanleg en den centraalbouw.

KERK TE STEENBERGEN.

Ik heb hier gesproken van „traditioneele beschouwingen" – en het is waarlijk wel noodig, om den lezer inzicht te geven in de eigenaardige positie van den hedendaagschen katholieken kerkenbouwer, iets meer daarvan te zeggen.

De kerkelijke architectuur is in de tweede helft der negentiende eeuw in zóóverre langs dezelfde wegen gegaan als de profane bouwkunst, dat beide in plaats van naar een nieuw en eigen wezen te trachten, al haar heil hebben gezocht in eene repristinatie van oude kunst. Maar behalve het bijkomstige verschil, dat de profaanbouw zich meer inspireerde op de Renaissance en de kerkbouw vooral op de Gothiek, bestaat er toch tusschen beider streven dit essentieele onderscheid, dat de burgerlijke architecten, door hunne lastgevers tamelijk wel vrij gelaten, alleen uit gemakzucht of, op zijn best, uit aesthetische overtuiging archeologisch bouwden, terwijl de kerkelijke bouwmeesters zich weldra door húnne bouwheeren — den clergé — op principieele gronden navolging der Gothiek zagen voorgeschreven.

Toen men tot het goede inzicht gekomen was, dat de barokke en klassicistische kerken uit de achttiende en negentiende eeuwen toch eigenlijk weinig pasten bij den verheven ernst der liturgie, toen men ook een tegenstelling was gaan opmerken tusschen, aan een heidensch schoonheidsideaal ontbloeide, kunstvormen en eenen christelijken eeredienst — toen zag men, niet zonder reden, met heimwee terug naar de tijden, waarin het christen-

dom tot de volledigste ontvouwing van zijn wezen was gekomen, de middeleeuwen, en men geloofde dat ook de kunst van die tijden het ideaal der christelijke kunst moest zijn.

Maar de zeer goede opmerking, dat bij den katholieken cultus de gothische kerk beter voegt dan de neo-klassieke, leidde tot de stellig-onjuiste meening, dat een katholieke kerk dan ook „gothiek" behoorde te zijn. De derde mogelijkheid, dat er eene kerk gebouwd kon worden, die nóch gothiek nóch klassicistisch, die modern zoude zijn, en toch den cultus waardig, ja zelfs voor onze tijden beter dan de gothieke, omdat zij konde overeenkomen met de sinds de middeleeuwen inderdaad wel gewijzigde behoeften van eeredienst en devotie — deze derde mogelijkheid werd eenvoudig niet overwogen.

Een in 1869 te Utrecht gestichte vereeniging van kunstlievende geestelijken — het St.-Bernulphusgilde — propageerde met veel talent en weldra grooten invloed deze geborneerde begrippen ook in ons land. Zij eischte daarbij van den kerkelijken kunstenaar niet alleen, dat hij in gothischen trant zou arbeiden, maar vorderde bij voorkeur, dat hij eenig middeleeuwsch voorbeeld zoo getrouw mogelijk zou navolgen, en zij importeerde zelfs eenige Duitsche artiesten, die, geheel onder haren invloed werkende, spoedig een eigenaardige plastische kunst in de mode brachten: die bont-gekleurde en quasi-primitief geteekende schilderijen, die overladen-gedrapeerde en overdreven-expressieve of zoetelijk-lieverige beeldhouwwerken, die den beschaafden Nederlander zoo volkomen antipathiek zijn.

KERK TE STEENBERGEN NAAR HET CHOOR GEZIEN.

Het had niet gebaat, dat Alberdingk Thijm duidelijk had uiteengezet waarom en in hoeverre de „Gothiek" navolgenswaard was, het baatte evenmin, dat een smaakvol priester als Mgr. Borret, op het voetspoor van kardinaal Wiseman, waarschuwde tegen „het canoniseeren van gebreken en het heiligen van wangedrochtelijkheden" — nog in onze dagen wordt in dat deel van het land, waar het St. Bernulphusgillde den meesten invloed heeft, eene kerk niet voor bruikbaar gehouden, als zij niet „gothiek" in het kwadraat is, en een beeld of schilderij niet getolereerd, tenzij het de z. g. „laat-gothische" allure vertoont, waarvan het atelier der familie Mengelberg te Utrecht 't meest onvervalschte recept bezit.

Buiten den onmiddellijken invloedssfeer van het archaïseerende gilde bleef weliswaar den kerkenbouwer meerder vrijheid gelaten. En Dr. Cuypers, de man, die zijn machtig talent trouwens reeds had kunnen toonen, vóór het gilde gesticht werd, heeft zijn leven lang metterdaad en met het woord kunnen belijden, dat men van de middeleeuwsche kunst de goede beginselen gaarne kan aanvaarden, zonder daarom aan middeleeuwsche vormen

zich al te zeer te binden of voor nieuwe oplossingen beducht te zijn.

Toch heeft ook zijn werk, vooral voor den oppervlakkigen beschouwer, nog voldoende overeenkomst met Gothiek, om genade te vinden in de oogen der kerkelijke bouwheeren. Maar de Utrechtsche puristen, die wel zagen, dat Dr. Cuypers toch geen zuiver-archeologisch architect was, hebben hem eer tegengewerkt, dan gesteund.

En zoo kwam dan de jonge Cuypers, voor wien een carrière juist als kerkenbouwmeester scheen aangewezen, vanzelf voor de vraag, of hij willig in het garcel der oudheidkundigen zou loopen, dan wel, op het voorbeeld van zijnen vader, eigen wegen zoeken: of hij zou volgen of vóórgaan, of hij een gemakkelijke en winstgevende praktijk, dan wel een leven van strijd en met onzekere toekomst zou kiezen.

KATHEDRAAL VAN ST. BAVO TE HAARLEM.

Ik denk wel niet, dat Joseph Cuypers zich het dilemma ooit aldus geformuleerd heeft. Men mag ook veronderstellen, dat de vurige overtuiging van zijnen vader, die zelfs thans nog geen gelegenheid laat voorbijgaan, om op te komen voor gezonde oorspronkelijkheid in de kunst, hem niet weinig heeft beinvloed. Maar wie thans op zijn oeuvre terugziet en wel eens heeft kunnen hooren hoe nu nóg van zekere zijde daartegen wordt aangevoerd, dat het eigenlijk niet zuiver in den stijl en ook wat vreemd is — zal niet

kunnen nalaten eerbied te voelen voor den kunstenaar, die, liever dan naar een gemakkelijke glorie te grijpen, gehoor gaf aan zijn artistiek geweten.

Wij zeiden reeds, dat Joseph Cuypers' eerste kerk in haren aanleg van goed inzicht getuigde. Voegen wij er bij, dat hare inwendige behandeling een voortgaan was op het streven naar kleurigheid, dat Oud-Leyerhoven kenmerkte. De sterk-sprekende kleuren der baksteen zijn er nog verlevendigd door het gebruik van verglaasde steen, wat de contrasten wel wat hard doet zijn: men voelt, dat de bouwmeester nog zoekt, en zijn kleurenmateriaal nog niet beheerscht.

In zijn volgend groote werk, de Sint-Vituskerk van Hilversum (1891), blijkt hij de stof al veel meer meester.

Het plan — blijkbaar met medewerking van Dr. Cuypers tot stand gekomen, daar het eene „Weiterbildung" is van diens in 1884 voltooide St.-Bonifaciuskerk te Leeuwarden — werd ook bij verschillende latere kerken min of meer gevolgd. Hier in Hilversum werken de niet alledaagsche afmetingen van het gebouw — ruim 80 M. diepte bij 35 M. breedte en 19 M. hoogte van vloer tot gewelfsluitsteen — ongetwijfeld mee tot den imposanten indruk, dien het maakt, maar ook de dispositie zelve met haar bizonder fraai rhythme in de ruimteontwikkeling, waardoor op elk der drie dimensies beurtelings de volle aandacht wordt gevestigd, mag eene zeer gelukkige worden genoemd. De uitbuiging van het choor – uit negen zijden van eenen twaalfhoek gevormd — dat als in omarming de zuilen omvaamt, accentueert de lengterichting; de overgang van den driebeukigen aanleg in de westelijke traveeën tot eenen vijfbeukigen tegen het transept aan, doet de zwellende breedte te sterker voelen, terwijl de, door deze samenstelling ontstane, kruising van een lagere dwarse bogenrij met de hooge muraal- en gordelbogen der middenschipsgewelven, aan de waarde der niet zoo excessieve hoogte van de hoofdbeuk belangrijk ten goede komt.

Om een indruk te geven van het zeer gave en rijpe kleurengeheel van het interieur, zij gezegd, dat de gewelven worden gedragen op zandsteenen pijlers, welke op zwart-gepolijste hardsteenen basementen staan. De opgaande middenschipswanden zijn geheel schoongemetseld in roode baksteen met banden van paarse en gele, verlevendigd door een smal fries van helderkleurige geglazuurde tegels onder en boven het triforium. De hoofdbeuk is gedekt met houten netgewelven, warm-bruin gesausd, gedragen op gekleurde ribben, waarlangs groene ranken gaan en die, tegen de wit-met-blauwe knoopen aan, met een gouden schaakwerk zijn versierd. In het transept, het choor en de zijbeuken zijn de gewelven van baksteen: gele velden op roode ribben. De zuilen van het choor, van geäderd, glanzend graniet, dragen witte zandsteenen kapiteelen. In het choor en een paar zijkapellen zijn de vensters gedicht met door den architect ontworpen gehistorieerde vensters, van een diepen krachtig-fonkelenden gloed, die een statigen luister geeft.

Uiterlijk is deze kerk, hoewel als sobere baksteenbouw behandeld, bizonder grootscheeps. Haar lange zijwanden bestaan, daar elk der zijbeuktraveeën met een afzonderlijk zadeldak gedekt is, uit een rij van gevels, aansluitend tegen de, op den oostelijken hoek van eenen traptoren voorziene, transeptwanden; en haar oostelijke begrenzing, de choorpolygoon, is door de kleinere veelhoeken der zijbeuksluitingen met een fraaien overgang aan deze zijmuren verbonden. Maar het meest imposant werkt de royale bedaking, die de geleding van den bouw zoo goed tot uitdrukking brengt.

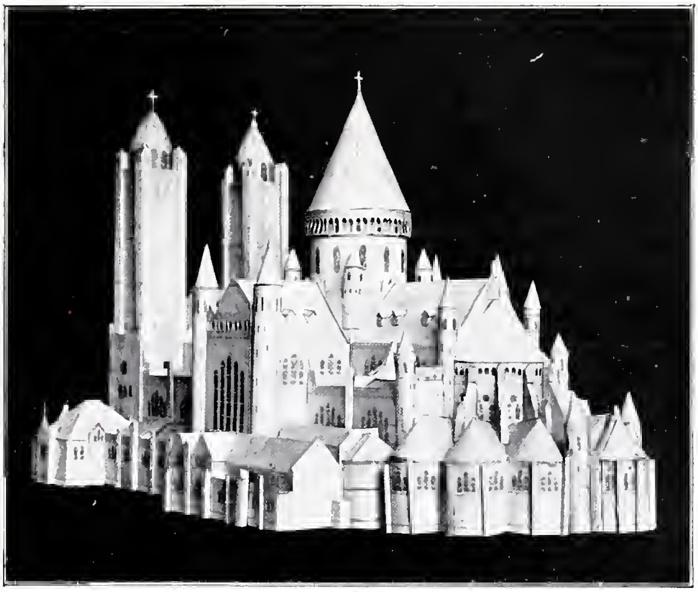
Tijdens dit omvangrijke, en uit tamelijk onbekrompen middelen gebouwde, werk werd voorbereid en uitgevoerd, vond Joseph Cuypers tal van minder-belangrijke opdrachten, maar die dikwijls juist om de geboden spaarzaamheid aanleiding konden geven tot vernuftige oplossingen, aansporing tot studie in allerlei richting.

Zoo verzocht een dame, die in de Vondelstraat een huis liet bouwen van een meter of acht breed, dat dit „in den stijl van het Rijksmuseum" gebeuren zou. En wie dit, om

een buitengewoon leelijken Rembrandtkop van Georgine Schwartze beruchte, woonhuis er op aankijkt, zal bemerken, dat eenige gelijkenis met de westelijke zijgevels van het museum er inderdaad niet in te miskennen valt.

Zoo kwamen er pastoors, die eene kerk wilden in den trant van deze of gene reeds bestaande, en aldus ontstonden er kerken als die te Aarlanderveen (1890), Enschedé (1893), en Oosterwijk (1893), welke sterk aan werken van Dr. Cuypers herinneren, omstandigheid, die ook wel het gevolg van samenwerking was, gelijk bij de Sint-Martinuskerk te Groningen (1892). En ongeveer in denzelfden tijd bouwde Cuypers, meer zelfstandig, o.a. een viertal heerenhuizen aan de Vondelstraat (1890) en het gebouw der melkinrichting aan de Weteringschans (1892) te Amsterdam.

Niettegenstaande deze zich langzamerhand sterk uitbreidende praktijk, had Jos. Cuypers in 1890 van zijnen vader overgenomen het ambt van leeraar in de kunstgeschiedenis der middeleeuwen aan de Rijkschool voor kunstnijverheid en de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en trad hij in 1892 als deelgenoot in de firma Cuypers en Co. te Roermond, wier werkplaatsen kerkmeubelen en beelden voortbrengen.

KATHEDRAAL VAN ST. BAVO TE HAARLEM VOLTOOID (NAAR EEN BOUWPRENT).

In de dagen, waarin Dr. Cuypers zijn loopbaan als kerkbouwer aanving, ontbraken de krachten, die in zijnen geest zijne gebouwen van de noodige altaren en verdere liturgische voorwerpen zouden kunnen voorzien. Zoo kwam hij er ertoe zich te interesseeren in een te Roermond gevestigd atelier voor kerkelijke kleinkunst, dat na eenigen tijd geheel zijn eigendom werd. De bemoeiingen met dit atelier, waar hij altaren, biechtstoelen, communie-banken, gebrandschilderd glas — kortom allerlei voortbrengselen van kunst-industrie kreeg

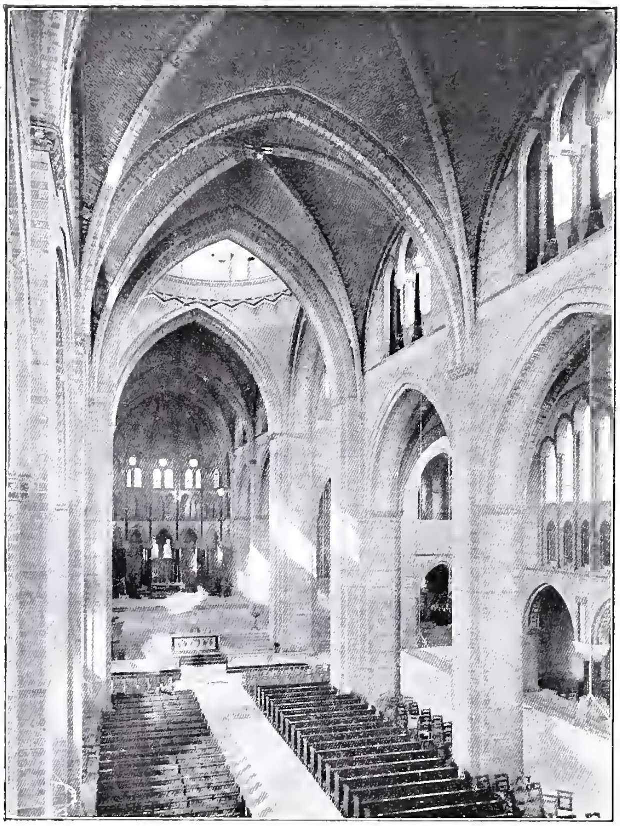

KATHEDRAAL VAN ST. BAVO TE HAARLEM (ZUIDELIJKE ZIJBEUK, UIT HET WESTEN).

te ontwerpen, zullen Jos. Cuypers ongetwijfeld zijn ten goede gekomen, in zooverre zij hem in nauwe aanraking brachten met allerlei technieken en hem noopten zich ook als ornemanist te ontwikkelen.

Maar nog belangrijker vormenden invloed zou hij ondervinden, toen hem ook de restauratie van oude gebouwen werd toevertrouwd. In 1890 begon hij zijnen vader bij te staan in de herstelling der romaansche O. L. Vrouwekerk te Maastricht, welker uitvoering hij gedurende acht jaar persoonlijk leidde, en in 1891 ondernam hij zelfstandig de zeer belangrijke restauratie der eveneens romaansche St.-Plechelmuskerk te Oldenzaal. In 1892 en '93 dirigeerde hij de herstellingswerken aan de abdijkerk te Rolduc.

Tal van andere restauratie-werken zijn hierop later gevolgd — kerken te Aalten, Arnhem, Dordrecht, Edam, Gouda (met W. Kromhout), Hattem, Heerlen, Klimmen, Winterswijk, Wouw; torens te Den Briel, Goorle, Liende, Renen; raadhuizen te Franeker, Hasselt enz. enz. — die langzamerhand hem hebben gemaakt tot een der beste kenners van onze oude bouwkunst. En deze innige vertrouwdheid met de goede architectuur van ons land uit verschillende tijdperken, is aan zijn eigen werk van groot nut geweest, daar zij hem oog deed krijgen voor de eigenaardige verhoudingen, die onze oude bouwkunst kenmerken, hem de schilderachtige groepeering der onderdeelen onzer oude kerken leerde waardeeren, en ook de groote waarde deed beseffen van dat schijnbare sans-gêne onzer vroegere bouwmeesters, die, vreemd aan de savante oplossingen van b.v. de Fransche architecten der middeleeuwen, zoo doodeenvoudig zoo'n kerk in elkaar zetten, om haar dan met een pikant détail — een leuk spitsje op het kruis, of hooggeschouderde geveltjes aan een chooromgang — iets pittigs en pittoresks te geven.

KATHEDRAAL VAN ST. BAVO TE HAARLEM
(GEZICHT NAAR HET CHOOR, UIT HET NOORDWESTEN).

Hoeveel Jos. Cuypers in dit opzicht van de ouden heeft geleerd, hoezeer zijne waardeering door de studie van hun werk is verruimd, blijkt wel het best uit de woorden, waarmede hij de ietwat gedrukte proportiën zijner St.-Bavokathedraal verklaarde en verdedigde, als hij verwijst naar de gelijksoortige verhoudingen der oude Hollandsche kerken en dan vraagt: „Moet daarin niet worden erkend de weerspiegeling van wat het Hollandsche landschap dien ouden bouwmeesters te zien en te voelen gaf — een groote ruimte, afgeteekend door fijne, teere profielen aan den horizon, zonder scherpe kleuren of harde contrasten: eene ruimte niet omschreven door krachtige bergruggen, maar voelbaar door de tinteling der atmosfeer en de afbleekende tonen van 't geboomte onzer polders?"

Dit is een fijnzinnige opmerking, die nauwelijks strookt met den indruk, welken men ontvangt van de bouwwerken van haren auteur uit de eerste tien jaren zijner werkzaamheid. Want deze zijn wel-overwogen, knap, van

goeden smaak, een enkele — de Hilversumsche kerk — zelfs imposant, maar zulk een fijngevoeligheid als uit deze woorden spreekt, vindt men er toch niet in terug. Er is, om de waarheid te zeggen, nog iets kouds in deze werken, iets droogs. Men vermoedt in hunnen schepper een passieloozen mensch of eenen, in wien de zelfdiscipline iets fijns en teers heeft onderdrukt; men vindt in deze kerken noch een teedere liefde, noch een sidderenden eerbied.

Het lijkt mij een bizonder gelukkig toeval, in de halfdonkere crypta der abdijkerk van Rolduc, waar de met primitieve handen uitgevoerde sculpturen van zooveel liefdevolle toewijding bij den bouwmeester verhalen... hier moet de man, die al zoo jong, en zoo gemakkelijk, kerken had gebouwd, hebben begrepen hoezeer de diepte nog ontbrak aan zijn werk, hier moet hij zich klein hebben gevoeld, hier moet hij verdriet hebben geproefd en een warmer en rijker levend mensch zijn geworden.

KATHEDRAAL VAN ST. BAVO TE HAARLEM (UIT DEN NOORDELIJKEN ZIJBEUK GEZIEN NAAR HET ZUIDWESTEN).

dat het juist romaansche kerken waren, waarvan in dezen tijd van zijn leven aan Jos. Cuypers de restauratie werd opgedragen. In het ietwat duistere schip der Maastrichtsche O. L. Vrouw, waar men opziet tegen het hooger-gelegen priesterchoor, dat langs zwartgranieten zuilen met fantastisch-behouwen kapiteelen doorzicht geeft in de wijkende diepten van een chooromgang... in de statige ruimte der Sint Plechelmus te Oldenzaal, waar de reuzig-zware pijlers en de kleine vensters een stemming van knielenden eerbied wekken...

Ook zijne tot hiertoe altijd ietwat uitzonderlijke positie — als Delftsch student had hij bij eenen professor ingewoond, als Amsterdamsch architect bleef hij in het ouderlijk huis — wijzigde zich omstreeks dezen tijd door zijn huwelijk*) en de daaraan verbonden mondaine verplichtingen. De omgang met vakgenooten in het Genootschap Architectura et Amicitia, waarvan hij lange jaren voorzitter was, ambt dat hem in geregelde aanraking

*) 3 September 1889 met Mejuffrouw D. M. C. A. Povel.

bracht met de meeste jongere architecten, o.a. met Berlage; het feit ook, dat op zijn bureau begaafde en onbevangen kunstenaars als De Bazel en Lauweriks werkten — al zulke omstandigheden zullen ertoe hebben bijgedragen, dat in den te-vroeg bezadigden, correcten, men zou willen zeggen te-keurig-geplooiden, jongeman iets van den nerveusen polsslag van het moderne leven begon te trillen.

Toen de Bisschop van Haarlem hem in 1893 de opdracht gaf tot den bouw eener kathedraal, was het geen „talentvol jongeling", maar een gevormd man, die potlood en driehoek ter hand nam.

Het zou geen zin hebben, na al wat er over dit bouwwerk reeds gepubliceerd werd, hier eene architectonische of impressionistische beschrijving ervan te beproeven. Ik bepaal mij tot de mededeeling, dat het in twee perioden is gebouwd (van 1894—1898 de oostelijke helft: choorpartij en transept, van 1903—1906 de westelijke: de koepel, het schip en de voorgevel met de, nog onvoltooide, westtorens) en tot eene kleurnotitie, die tot het recht verstaan der afbeeldingen niet overbodig schijnt.

Uitwendig is de kerk opgetrokken van grijsroode baksteen, afgewisseld door helder bruinroode voor de omlijstingen en stijlen der vensters, en door witte zandsteen voor de afdekking van muren en contreforten en voor het beeldhouwwerk op en aan de beeren en de gevelspitsen, dat hier en daar verguld is. Het dak is met paarse leien gedekt.

Van binnen is het gansche gebouw gemetseld van dof-gele baksteen, door evenblauwgetinte voegen ietwat verbleekt. In de uit groote moppen opgetrokken pijlers — die op hardsteenen plinten rusten — en in het opgaand muurwerk zijn smalle banden aangebracht van helder-gele, verglaasde terra-cotta, met enkele groene contouren om de figuren beter te doen spreken, en in de dagkanten der bogen glinsteren ook telkens zulke glanzende vakjes, met fletse kleuren even getint. De gewelfvelden zijn langs de ribben met een eenvoudig ornament gekleurd. Tegen dit, bij het zeer gelijkmatig licht in de kerk, uiterst blanke geheel, spreekt als sterk contrast het diep-glanzend, groenzwart graniet van de gekoppelde zuilen in het choor, met hare vergulde kapiteelen, en van de zuilen en zuiltjes tusschen de zijbeuken en voor de bovenvensters van het middenschip geplaatst . . . .

Een blik op onze illustraties is voldoende om te doen zien, dat ook dit gebouw niet „modern" is in dien zin, dat het geheel vrij van archaeologische invloeden zoude zijn.

De heer Cuypers zelf heeft, ten overvloede, in een recent artikel heel wat, en zeer verscheiden, bouwwerken opgenoemd, waarvan de studie hem bij zijn ontwerpen van nut is geweest.

Maar al kan er sprake zijn van constructieve en vormelijke verwantschap met oude architectuur, het meest wezenlijke van deze kathedraal mag toch waarlijk-eigen worden genoemd.

Wat ten slotte beslissend is voor de waarde van een kunstwerk, ook — n'en déplaise de Hegelianen — voor een gebouw, is: of het de aandoening, de „stemming" van den kunstenaar zóó tot uiting brengt, dat een verwant gevoel ook bij den beschouwer wordt opgewekt.

In deze kathedraal nu leeft onmiskenbaar een religieuse stemming.

En dit is niet de zwaar-gevoelde eerbied der romaansche, niet de stijgende jubel der gothische, noch de blij-devote der laat-gothische kerk — men voelt hier veeleer den bezonkenen ernst en de klare zekerheid van een uit innigen gevoelsdrang door verstandelijke overtuiging gepuurd geloof — zooals dat uit den grooten geest der middeleeuwsche wijsgeeren, door den filter van moderne kennis, in den hedendaagschen Christen ingedruppeld is — men voelt hier de geloofsdaad van ónzen tijd.

Naar geestelijk wezen is deze kerk een nieuwheid, uiting van in ónze dagen levend katholiek besef.

* * *

Op den bouw van het eerste gedeelte der Haarlemsche kathedraal is die van de katholieke kerk te Steenbergen gevolgd (1899). In dispositie en kleurbehandeling herkent men dezelfde hand, en in den gemetselden koepel ziet men een voorproef voor den een paar jaar later gebouwden dom der Sint

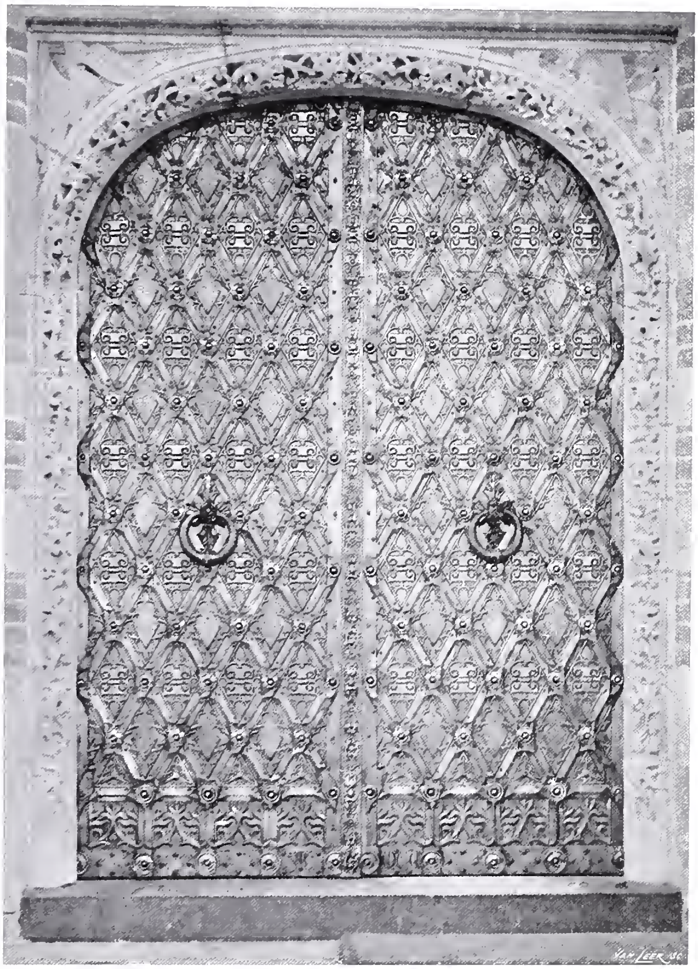
POORTGEBOUW VAN HET KASTEEL DE HAAR (BINNENZIJDE).

Baaf. Uit- en inwendig is deze kerk van Steenbergen een harmonieus, kloek op den grond staand en in mooie verhoudingen oprijzend gebouw, van binnen alleen misschien wat bleek en koud, nu het de warmte eener kleurige versiering nog al te zeer mist.

En met deze beide bouwwerken — chronologisch hoort hierbij ook de „gothische" kathedraal van Rangoon (1898) — is eene tweede periode in Cuypers' kunst geteekend. Met de Haarlemsche kathedraal heeft hij het werk gezet, dat tot heden zijn chef-d'oeuvre is gebleven: hij heeft er zich van menige bevangenheid vrij betoond, hij is erin geslaagd een religieuse aandoening te uiten en te wekken, hij heeft een kerk gebouwd, die een kerk is.

In 1900 associeerde hij zich met den architect, die als hoofdopzichter de uitvoering der Sint-Bavoplannen had geleid, met Jan Stuyt, wiens sterke geest bij de, voortaan gezamenlijk ondernomen, werken niet onbelangrijk schijnt te domineeren.

Toch, indien men kerken als die van Ginneken (1901), Breda (St. Anna, 1904), of Groenloo (1907) goed beziet, blijkt althans het plan — waarvan de overgang van drie in vijf beuken het kenmerkende is — ten nauwste verwant aan den aanleg, dien wij Jos. Cuypers reeds te Hilversum zagen toepassen. In het bizonder rijk geleede plan der kerk te Zoeterwoude (1903), ook opmerkelijk om de structuur der gewelven, vinden wij terug zijn streven naar een compromis tusschen den basilikalen- en den centraalbouw, en in de Bossche Sint-Jacob (1906) herkennen wij licht een meer gecentraliseerde uitwerking van den opzet der kerk van Steenbergen.

HOOFDINGANG VAN HET KASTEEL DE HAAR.

In de behandeling van den eigenlijken opbouw komt ongetwijfeld meer de medewerker aan het woord. Maar voor ons, die ons te verheugen hebben, dat deze blijkbaar zoo gelukkig gefundeerde collaboratie overal in het land kerken doet verrijzen, waarnaar het een vreugd is te zien — voor ons, genietende toeschouwers, schijnt een uitmeten van elks verdiensten niet het naast aan de orde.

Wat dadelijk in het oog valt bij al deze kerken — waarvan er verscheidene hier vroeger zijn afgebeeld — is dat Joseph Cuypers een zeer ruim aandeel neemt in hare versiering: altaren en meubelen ontwerpt hij ervoor, en met zekere voorliefde dirigeert hij ook de beschildering. Ik ben het eens met hen, die meenen, dat de architect niet verder moet gaan dan tot het geven van enkele zeer algemeene aanwijzingen voor de versiering van zijn bouwwerk. De heer Cuypers schijnt van andere gedachte, want bij schilderwerk

als dat van de kerk te Ginneken kan van het werk van een uitvoerend artiest geen sprake zijn: men bewondert gaarne de knappe compositie en het zeer beschaafd kleurengeheel, maar niemand zal toch willen volhouden, dat werk als dit iets met schilderkúnst heeft uit te staan. Men kan niet nalaten te denken: hadde toch het zoo onmiskenbaar goede inzicht van den architect zich er toe bepaald tot steun te zijn aan de vaardige hand van eenen schilder in plaats van de kwast van eenen verver te besturen....

Er is nog zooveel meer gebouwd door Joseph Cuypers dan wat hier nu al werd herdacht. Bouwde hij niet onlangs een villa te Delft, heeft hij niet zijn aandeel in het fraaie schoolgebouw te Utrecht, het raadhuis te Heemstede, een kliniek (ontwerp, 1907) te Amsterdam? Ik kan niet álles bespreken, en toch.... Of getuigen niet juist deze, tot den civielbouw behoorende, werken van weêr geheel andere opvatting dan de kerkgebouwen? Er is wel iets zeer elastisch gekomen in den geest van dezen architect, die in de laatstgenoemde werken zich min of meer op de achttiende eeuw inspireerde... in vele kerken de vijftiende-eeuwsche gothiek verwerkte op zijn manier... in zijn kathedraal romaansch getinte vroeg-gothiek en oostersche motieven samensmolt... in zijn Bossche Sint Jacob niet vrij bleef van Byzantijnsche en Italiaansche invloeden... en die ook het medeauteurschap niet ontkent van menige „moderne" villa.

Met een zwierig handgebaar — dat mij deed denken aan de losheid, waarmee hij vroeger een langgeslipten roomkleurigen dasstrik boven een donker vest placht te dragen — heeft hij onlangs, toen men hem over beginselvastheid-in-de-kunst begon lastig te vallen, geantwoord: „Mijne vrienden, wat is interessanter — in welke „stijl" een werk gebouwd is, dan wel of het mooi mag heeten en u aanstaat?"

Er valt ongetwijfeld veel te zeggen voor dit standpunt. Méér of minder oorspronkelijk, grillig of consequent — noem hem zoo als ge wilt, gij kunt niet ontkennen, dat Cuypers een resultaat bereikt heeft.

Ik ken geen hedendaagsch Nederlandsch bouwwerk, dat, bij zooveel wezenlijke verdiensten, ook een zoo algemeen waardeerbare en gewaardeerde schoonheid, zooveel „charme" bezit als de Haarlemsche kathedraal.

Vergelijkt men daarmeê wat een man van strenger houding, van vaster doelen, van zwaarder beproeven, wat Berlage tot nu bereikte, dan is het voordeel, naar mij dunkt, aan Cuypers' zijde.

Toch zal de meest waardevolle sympathie naar hem gaan, die het zich moeilijker maakte, die hooger streefde, die méér wilde, ook al gáf hij minder....

Joseph Cuypers, die nog eerst in de kracht van zijn leven gekomen is, moge het gegeven zijn de lijn, die hij te trekken begon met zijn Sint Bavo, die hij voortzette in Steenbergen en Den Bosch, verder te halen met vaste hand. Een taak, die wel een leven waard is, mag het heeten, voor het wonderlijk-opengebloeide, hedendaagsche, katholiek-religieuse gemoedsleven in Nederland de adaequate kerken te stichten....

Hopen wij dan, dat wie eens de kunsthistorie van onzen tijd zal schrijven, van Joseph Cuypers getuigen kan: hij heeft in de twintigste eeuw der Kerk twintigste-eeuwsche kerken gebouwd.

EEN REIS DOOR DE PADANGSCHE BOVENLANDEN

⸸ ⸸ ⸸ ⸸ DOOR MR. G. D. WILLINCK. ⸸ ⸸ ⸸ ⸸

II. In het Bergland. (Vervolg).

Is men de kloof door, met haar onvergelijkelijk natuurschoon, met haar heerlijk stortbad, de slanke Ajer-Mantjoer, met hare diepe ravijnen, en hooge bergruggen, dan is men op klassieken bodem beland. Men is in het Batipoesche, op de hoogvlakte van Padang-Pandjang, in het legendaire stamland der Minangkabauers, het rijk van Singalang en Merapi. Dan is al de zware, zwoele warmte van de laagvlakte voor goed te boven gekomen en een heerlijke, koele berglucht verwelkomt den reiziger, die verademing zoekt, na zoo lang in de hitte der kuststreken geleefd te hebben.

AJER MANTJOER, DE WATERVAL IN DE ANEI-KLOOF, AAN DE SPOORBAAN.

Priangan-Padang-Pandjang, zoo heette eenmaal deze streek volgens het oude geschiedverhaal, alias sprookje, dat de verschillende „tambo's der Minangkabauers den snuffelaar naar het verleden van dezen merkwaardigen menschen-stam te hooren geven omtrent den aanvang hunner historie. Het is hun Adam en Eva-geschiedenis als het ware. Toen in den oertijd heel het groote stof-goud eiland Poeloe Amèh, dat later Sumatra gedoopt zou worden, nog overal onder de wateren des oceaans lag te sluimeren, toen was de Merapi, de vuurberg, de eerste top die daaruit te voorschijn kwam, zoo wil de legende. Daar belandde toen op een fortuinlijken dag de stichter van het latere Minangkabausche rijk, Sri Maharadja-di-Radja, als een soort Noach, behalve een menschelijke koningin, Indo Tjalita, zoomede een hofstoet, nog eenige vrouwelijke dieren als echtgenooten met zich brengend. Hij, de telg van een hemelnymf, een „bidadarie", en van den machtigsten westerschen vorst, die ooit indruk maakte op het Oosten, van Zoel Karnein, alias Alexander den Groote, zou de eerste beheerscher worden van den Merapi en al het land, dat gaandeweg om dezen berg droog begon te worden. Hij was met nog twee anderen, de radja Roem, (=Rome) en de „radja Tjina", zijn broeders of neven, de eenige vorst op dit ondermaansche. Zijn nakomelingen, bij zijn koningin en andere echtgenooten verwekt, zouden de stammoeders en vaders gaan worden van het latere Minangkabausche volk, dat zich op het al verder en verder droogwordend Poelo Amèh zou gaan vestigen. Zoo werden zijn kindskinderen, uit Indo Tjalita gesproten, de latere bewoners van Tanah Datar (= vlakland).

Aan hen, die geboren werden uit de door hem meegebrachte tijgerin, viel Agam ten deel, terwijl de nazaten, welke op rekening van Sri Maharadja's omhelzing zijner poes gesteld werden, de bewoners der Lima Poeloeh Kota werden, en zij, die hem zijn teefje schonk, de meest zuidelijke streken der Bovenlanden, de XIII Kota, gingen bevolken. Dat deze minder aesthetische legende,

— de Minangkabauer is nu eenmaal geen aestheticus —, door een pedanten Tanah-Dataër werd verzonnen, zal iedereen vrijwel met den klomp kunnen voelen. Geborduurd op een hoogstwaarschijnlijk zoo goed als vergeten oud-hindoesch patroon, doet het sprookje ook den Islamiet proeven, die het „dichtte", met zijn „Radja Roem" en zijn „Zoel Karnein". De Islam heeft altijd van plagiaat geleefd ten aanzien der beschaving van Grieken en Romeinen; er zit geen sikkepit oorspronkelijks aan de gansche „cultuur" der Islamieten. Speelden ze geen leentje-buur bij de Joden, dan deden zij het bij de Ouden. Intusschen kreeg de groote Alexander op die manier maar ook telgen in 't bergland der Minangkabauers, zonder daaraan eenige schuld te hebben, maar zijn bloed werd er nog al „gecroiseerd", zooals het heet.

GEZICHT OP EEN GEDEELTE VAN FORT-DE-KOCK; RECHTS DE SOCIETEIT.

Men heeft van uit Padang-Pandjang, als het er ten minste niet regent, en dat is maar zelden het geval, het prachtigste vergezicht op de beide genoemde vulkanen. Wij toefden er een paar dagen en mochten het er redelijk treffen met het weer. Na de plaats bekeken te hebben, die een belangrijk militair gezondheids-etablissement is, wilden wij niet nalaten om een stille hulde te gaan brengen aan de beroemde helden van Goegoer-Malintang. Voor hen is een eenvoudige steenen zuil opgericht op de plek, waar zij het leven lieten als west-sumatraansche Van Speyk's. Wie kent niet het roerend verhaal *) van den kranigen Schelling en zijn makkers Marien en Sosemito, die zich in 1841, toen Batipoe was opgestaan, zeer waarschijnlijk meer door islamitischen naijver aangestookt, dan door minangkabausche ergernis, — op Padang-Pandjang, Kajoetanam en omgeving heeft de Islam heel wat meer invloed dan elders in de maleische landen —, liever met den kruitvoorraad, welken zij te bewaken hadden, in de lucht lieten vliegen dan dien aan den vijand over te geven. Hunne namen zullen blijven voortleven naast die van een Reynier Claessen, een Herman de Ruyter en een Van Speyk.

Te Padang-Pandjang splitst zich de spoorbaan in twee lijnen, van welke de eene zich naar het noorden wendt, naar Fort-de-Kock, en de andere zich zuidwaarts buigt, om langs het meer van Singkarah, over Soloq naar Sawah Loento te gaan, het land der steenkolen. Wij zetten onze reis voort in eerstgenoemde richting, doch troffen het weldra niet met het weer. Het plasregende toen wij te Padang-Pandjang in den trein gingen en het goot nog altijd, toen wij er te Fort-de-Kock uitstapten. De heele landstreek tusschen beide plaatsen werd dientengevolge in mist, nevel en regenvlagen aan ons oog onttrokken. Er bleef voorloopig niets anders over dan te hopen op mooier weer bij den terugtocht.

Fort-de-Kock, de hoofdplaats der Residentie van de Padangsche Bovenlanden, gelegen in het landschap Oud Agam, met zijn afstammelingen van de tijgerin van Sri Maharadja, is eigenlijk een vestiging van ons maaksel. Wij bouwden er aanvankelijk op den heuvel, aan wiens voet later de „Kota" zich ontwikkelde, en die door de Maleiers Boekit-tinggi (= hooge heuvel) genoemd werd, een fort. Wij gaven dit den naam van den bekenden generaal, die op Java aan den opstand van Dipo Negoro een eind had gemaakt. Later

*) A. S. H. Booms. Neerlands Krijgsroem in Insulinde. I. pag. 150 e. v.

werd dat fort verlaten en in de vlakte een militair kampement aangelegd. Op den heuvel bouwde men veel later, in 1884, het tegenwoordige residentie-huis, 's lands burgervader op die wijze in staat stellend een „breeden blik" over het aan zijn zorgen toevertrouwd land en volk te erlangen.

Fort-de-Kock is tegenwoordig vooral een herstellingsoord voor zieke militairen, die van Atjeh en elders geëvacueerd worden. Nochtans is er het koele bergklimaat meer dienstig voor malaria-lijders dan voor hen, die over ingewands-ziekten te klagen hebben. Trouwens voor dezen is geen enkel indisch bergklimaat aan te raden; zulke lieden moeten in de warmte blijven. Wijders bezit Fort-de-Kock een school, waarop inlandsche onderwijzers gevormd worden. De Minangkabauer, zoo weinig gesteld als hij is op physieken arbeid, bezit een uitnemend helder hoofd en is zeer leergraag, weet- en nieuwsgierig als hij is uitgevallen. Op intellectueel gebied is veel van hem te maken, heel wat meer, geloof ik, dan van den aan opium verslaafden Javaan. De plaats is vooral in de laatste jaren fraai aangelegd. Het „Van Storm-park" is er een groot sieraad van. Maar natuurschoon heeft men vooral buiten haar te zoeken, in het mooie, maar heel leelijk gedoopte „Karbouwengat", met zijn interessante vergezichten en heerlijke orchideeën. Of men moet de grot van Kamang, in de buurt, gaan opzoeken, dan wel den Merapi bestijgen. Maar het laatste is niet in een „amerijtje" gedaan.

Na de stad van alle kanten bekeken te hebben, haar passer vol van rood-wangige vrouwen, die toch niet mooi zijn, haar park met zijn palmen en zachte gazons, haar officiers-kampement en haar hospitaal, was het ook ons verlangen om met den beroemden vuurberg nader kennis te maken. Dat zou intusschen nog al voeten in de aarde gaan hebben. Toch kwam het er eindelijk toe. Na de noodige koelies en een goeden gids gehuurd te hebben, braken wij op een goeden morgen, die een paar mooie dagen beloofde, voor dag en dauw op om ons naar den berg te begeven. En wij hadden een zijner flanken reeds een heel eind bestegen, de schoonste vergezichten over de vlakte van Agam niet alleen, maar ook de mooiste oerwoud-aspecten genoten hebbend of daar opeens klonk ons uit het diepste ingewand van den titan een onheilspellend dof gebrom in de ooren, blijkbaar een ernstige vaderlijke vermaning aan ons adres om niet verder te gaan. Onze koelies wilden het terstond op een loopen zetten en ons werd het toch ook weldra duidelijk dat wij rechtsomkeerd hadden te maken. De reus wenschte weder eens een pijp te gaan aansteken en bij dat genoegen op zijn eentje zijn. Althans wij verleerden de familiariteit om hem te beklimmen al gauw, toen wij merkten dat het hem ernst werd om ons te verjagen. Een zwerm gloeiende steentjes regende weldra om ons heen, die eenige onzer koelies verwondden. Dat was niet vriendelijk van den grooten Sinterklaas daarboven. Toen maakten wij natuurlijk zoo vlug als het kon beenen om naar omlaag te klauteren, zoo nu en dan voor den steentjes-regen schuil gaand onder vooruitstekende rotspunten. Zoo kwam er van ons verlangen om den reus in den mond te gaan kijken en zijn vervaarlijk gebit in oogenschouw te nemen heelemaal niets. Intusschen hadden wij zijn mooien waterval nog even mogen bewonderen. Dat was de moeite waard.

Behalve dat wij Fort-de-Kock en haar omgeving bezochten, werd het ons ook vergund een kijkje te nemen in het minangkabausche huishouden, doordat wij een paar dier talrijke merkwaardige familie-huizen (r o e m a h-k a m a n a k a n) mochten binnengaan, die men in deze streken en elders in de Bovenlanden overal aantreft. In de Benedenlanden ziet men die nagenoeg niet. Nergens in heel Indië vindt men dergelijke woningen, waarin een paar, soms wel drie en vier geslachten van eenzelfde familie (s a - b o e w a h - p a r o e ï) uit eén stammoeder gesproten, niet zelden ten getale van 70 à 80 personen, eendrachtig te zamen huizen onder het gezag van den oudsten oom van moeders of moedersmoederszijde, den p a n g h o e l o e - a n d i k o of t o e o - r o e m a h. Het zijn allen slechts moeders met hare kinderen, mannen en vrouwen van allerlei leeftijd. Mogen de vaders er wel is waar ook wonen, zij zijn er toch in den regel niets meer dan logé's, welkome gasten, meer niet, die volstrekt niet altijd bij

hun vrouwen blijven overnachten. De Minangkabausche man en vader is en blijft rechtens een vreemde voor zijn vrouw en kinderen. Zijn eigenlijk thuis is ook weer zijn roemah-kamanakan, het huis, waarin zijn moeder en grootmoeder van moeders en moeders-moederszijde leven, met zijn broers en zusters, zijn tantes en neven en nichten, respectievelijk zusters van zijne moeder en grootmoeder van moeders kant met hare kinderen. Heeft hij niets te vertellen over zijn eigen kinderen, hij is evenwel de vader over die zijner zusters en nichten, hun aller mamak, die hun gemeenschappelijk goed de harto poesako beheert en het genot daarvan in 't bijzonder onder de vrouwen met kinderen heeft te verdeelen. Zijn eigen kinderen staan onder hun mamak, den oudsten broer van zijn vrouw, of onder haren oudsten oom, broer harer moeder. Des Minangkabauers, middels eigen vlijt en arbeidzaamheid, verworven goederen, zijn zoogenaamde harto pantjar n *), komen dan ook na zijn dood, niet zijn eigen kinderen ten goede, maar zijn kamanakan, den kinderen zijner zusters en nichten. Die zijner broers zijn hem echter weer heelemaal vreemd. Voor zijn vrouw en haren familiekring is de Minangkabausche man slechts een „geleend", of liever een door haar „in pand" verkregen schepsel, een orang-samando, wiens eigenlijke taak slechts hierop neerkomt, dat hij haren stam en familie aan een wettige nakomelingschap heeft te helpen. Want een onwettige kwam eertijds altijd in slavernij bij den vorst. Natuurlijke kinderen waren de eenige werkelijke slaven, die de Minangkabauer heeft gekend. Doch het waren te allen tijde maar enkelen. Alleen zooevenbedoelde verplichting neemt de Minangkabauer op zich, als hij trouwt, geen andere. Voor den bloei en de ontwikkeling van zijn eigen familie en stam heeft niet hij te zorgen; dat doen zijn zusters, zijn tantes van moederszijde en de uit die vrouwen geboren dochters. Dit alles, het zoogenaamd matriarchaal familiestelsel der Minangkabauers, bevat niets onnatuurlijks.

DE WATERVAL OP DEN MERAPI.

Alle oudste menschen-gemeenschappen hebben een dergelijk familierecht gekend; men vindt er overal op de wereld sporen van terug. Het hier te verklaren zou ons te ver voeren *), eveneens het te beschouwen in den lijst van onzen tijd. Slechts willen wij volstaan met de opmerking dat alles, wat natuurlijk is, daarom nog volstrekt niet meer

*) Van *mantjari* = zoeken.

*) Schrijver dezes hoopt in den loop van het volgende jaar een boek uit te geven, waarin hij het Minangkabausche recht in geheel zijn omvang en oorsprong bespreekt.

behoeft te passen in de moderne levensverhoudingen.

Wanneer men zulk een Minangkabausch familiehuis is binnengegaan, langs den dikwijls massieven trap, die er toegang toe verleent, dan bevindt men zich in een galerij, die zoo lang is als de geheele woning. Daarop komen al de kamertjes (b i l i k) uit, welke tegen den achterwand zijn aangebracht en den vrouwen, indien zij getrouwd zijn, met hare mannen tot nachtverblijf dienen. De opgeschoten jongens en andere ongehuwde mannelijke bloedverwanten mogen den nacht niet doorbrengen in hun familiehuis; die moeten maar zien dat zij zich buitenshuis, in de een of andere s o e r o u (moslimsche school) of l a p a u (= w a r o n g ,restaurant, tevens winkel) opschieten. Slechts oude mannen mogen in de galerij, t e n g a h r o e m a h, slapen De-ze is in den regel van boven tot onder berookt. Een zoldering heeft de gansche woning niet, zoodat men naar boven kijkende slechts het idjocken *)-dak ziet, zoomede al de balken, waarop dit rust, alles even vuil en zwart berookt, een eldorado voor spinnen en allerlei ander ongedierte. In de t e n g a h - r o e m a h treft men evenveel stookplaatsen (d a p o e a) aan als de woning gehuwde vrouwen herbergt, die voor man en kinderen geregeld hun dagelijksch potje heeft te koken. Vandaar dat hun woord „gezin" door den Minangkabauer wordt uitgedrukt met het woord „s a d a p o e a", dat is „tot één stookplaats behoorend". Het gezin, de man niet meegerekend, is een onderdeel van de familie (s a b o e w a h p a r o e i) en deze weer van den stam, ten onrechte *) door de menschen „s o e k o e" genoemd. Die stookplaatsen of keukens, welke men naast elkaar ziet liggen in de t e n g a h r o e m a h, zijn niets anders dan lage steenen fornuisjes, vuil, zwart, met asch en verkoolde stukken hout overdekt, zonder eenigen schoorsteen of rookgeleider. De rook moet in een inlandsch huis maar zien door ramen en vensters, deuren en luiken, reten en scheuren naar buiten te ontvlieden. Men behoeft dus niet te vragen hoe zindelijk het er binnen is. Trouwens zindelijkheid in zijn woning is een ongekende weelde voor den inlander, niet alleen op

EEN MINANGKABAUSCHE BRUIGOM IN GEMODERNISEERD BRUILOFTSKOSTUUM; ZIJN SCHOENEN EN BROEK MET GOUDGALON ZIJN AAN WESTERSCHE BESCHAVING ONTLEEND.

*) De zwarte vezels van den areng-palm.

*) Ik spreek hier van „ten onrechte" omdat de *soekoe* oorspronkelijk heel iets anders was dan stam, dan *clan*; de *soekoe* was aanvankelijk een staatsrechterlijk onderdeel van den negri, het ressort van een der vier regeeringspersonen van deze. In mijn boek meer hierover.

Sumatra maar in heel Indië. En wij hebben, met onze koffieplukkende politiek, ons daar nooit iets van aangetrokken, ondanks onze professoraten in de hygiene en onze kraakzindelijkheid in 't vaderland Deze den overheerschte in Indië te leeren heeft nimmer op ons koloniaal program gestaan.

rustten, daarin kwamen de panghoeloe-nan berampè, de eigenlijke negri-bestuurders van weleer, en de panghoeloe andiko geregeld wekelijks, als het passerdag was, te zamen om in 't openbaar bestuurs- en rechtszaken af te doen. Coulant ging dit gewoonlijk niet. De Minangkabauer heeft immer den tijd

EEN MOSKEE IN DE PADANGSCHE BOVENLANDEN.

Een ander merkwaardig gebouw, dat werkelijk zijn tijd gehad heeft en een relekwie uit den masa adat is geworden, is de „balei", het gemeente- of dorpsraadhuis, tevens rechtszaal, parlementshuis en wat niet al van den ouden autonomen Minangkabauschen dorpstaat, der beroemde „negri". Daarin vergaderden in den masa adat de vroede vaderen, de familiehoofden van de negri, in wier handen de leiding van 's lands zaken niet alleen, maar ook alle rechtspraak be-

gehad en zulks in den masa adat nog veel meer dan thans; zijn adat en althans zijn etiquette schrijft hem voor erg lang van stof te zijn en verbiedt hem ten strengste met de deur in 't huis te vallen. Weken, maanden lang konden er dan verloopen en met mooie redevoeringen en allerlei deliberaties zoek gemaakt worden, voordat het zoo noodzakelijk geachte sakato was verkregen, voordat men het met elkaar eens was geworden. Je länger je lieber had men dan ook op de wijze van

ons „je maintendrai" boven elke „balei" als zinspreuk kunnen bezigen. Na onze komst hield al dat gedelibereer in „baleis" op, doordat bestuur en rechtspraak werden samengetrokken bij enkele centrale organen, die wij daarmede belastten. Toen was het lot van de oeroude, „baleis" beslist en ging menig dezer eerbiedwaardige gebouwen den weg op van al het stoffelijke in deze wereld. Evenwel zijn er nog enkele, die in goeden staat verkeeren. Men moest de mooiste in miniatuur laten namaken om die conterfeitsels in onze musea te doen bijzetten. De balei vertegenwoordigt toch altijd het merkwaardige oude Minangkabausche staats- en rechtswezen, evenals de roemah kamanakan een belichaming is van het Minangkabausche familiestelsel, dat ook op een goeden dag wel een uitgestorven species zal worden.

Van uit Fort-de-Kock maakten wij nog uitstapjes naar het meer van Manindjau eenerzijds en naar Pajakoembo oostwaarts. Bedoeld bergmeer levert een heerlijk schouwspel op; de weg er heen is verrukkelijk. Het meer bevindt zich in een onmetelijken krater van een dier vóór Noach's dagen uiteengeslagen reusachtige vulkanen, die de voorwereld er slechts op na kon houden. Alles was toen van meer dan imperiaal formaat. Het plaatsje Manindjau zelf, waaraan het meer zijn naam te danken heeft, is de zetel van den controleur der hooggelegen onderafdeeling Danaudistricten en Matoea. Het is een heerlijk oord, met een klimaat zoo koel en frisch, dat men waarlijk niet naar Holland zou behoeven te gaan om een kouden neus te halen.

HET MINANGKABAUSCHE FAMILIEHUIS (ROEMAH KAMANAKAN), MET UITBOUWSELS (ANDJOEÈNG) AAN WEERSKANTEN.

In het welvarende Pajakoembo met zijn bloeiende tabaksbouw en flinken rijstcultuur, aan welke door het plaatselijk bestuur krachtig de hand werd gehouden, — het quantum rijst, dat de bevolking in Indië produceert is direct evenredig met de energie, die van locale leiding uitgaat; de inlander is nu eenmaal niet tot behoorlijken arbeid te krijgen, tenzij hij zich bij de armen gegrepen voelt —, bewonderden wij minder de zoogeroemde maleische vrouw, dan wel het tooisel, dat enkelen van haar droegen. Men zou zoo op het oog zeggen dat dit geheel van goudbrokaat was, zoowel de los over het hoofd geslagen doek, als de slendang, kabaja en sarong. Aan de kleeding der menschen ontwaart men terstond dat men hier in een zeer welvarende streek is. Van die sarongs hebben sommigen der dames vier exemplaren over elkaar aan. Dat zou iets geweest zijn om Paul de Kock te inspireeren, zoo'n Pajakoembosche schoone à quatre sarongs.

Na nog de prachtige kloof van Arau met haar plotseling uit de sawahs opgerezen zeer hooge rotsmuren, en de bekende druipsteengrot in de nabijheid van Pajakoembo bewonderd te hebben, keerden wij spoedig huiswaarts. Want onze tijd begon op te schieten. Nog slechts een enkelen dag konden wij besteden aan Fort-de-Kock en omgeving, teneinde daarna onze reis verder zuidwaarts naar Soloq en Sawah- Loento voort te zetten. Nog even moet ik hier echter stilstaan bij het feit dat het Pajakoembosche eigenlijk de eenige streek in de gansche Boven- en Benedenlanden is, waar men den pols van het oeconomisch leven krachtig voelt slaan. Zoowel van daar als van een groot deel der overige Lima-Poeloeh-Kota, gaat een flinke handel, voorzoover dat mogelijk is, uit met de Oostkust, zelfs met Singapore en het Delische. Dat

gaat dan voornamelijk langs de Siakrivier. Er wordt rijst en tabak en menig boschproduct uitgevoerd in ruil voor katoentjes, pretroleum en andere buitenlandsche voortbrengselen. Intusschen heeft ons Gouvernement in deze streken nog niet veel gedaan om den menschen dat handeldrijven gemakkelijker te maken. Want de verbindingswegen, die men heeft te volgen, voordat men genoemde rivier bereikt heeft, zijn nog van zulk een primitieven aard, dat zij niet eens geschikt zijn voor vrachtkarren-verkeer. Heele einden, dagreizen ver soms, moeten de menschen hun goederen op het hoofd torsen, smalle voetpaden door het oerwoud bewandelend. Zou het nu niet op den weg liggen van ons Gouvernement om die toestanden eindelijk eens te gaan verbeteren? Al de groote rivieren, die de Padangsche Bovenlanden met de Oostkust verbinden, zijn zulke prachtige waterwegen, dat het er slechts op aan zou komen ze, middels een behoorlijk wegennet, liefst tramwegen als het kon, met Pajakoembo, Fort-de-Kock, Fort-van-der-Capellen, Soloq, Alahan-Pandjang en andere Kota's in de Bovenlanden te verbinden om Centraal Sumatra spoedig op te wekken met het Oosten flinke handelsrelaties aan te knoopen. Waarom moet steeds alles over Padang blijven gaan? Dat is toch vrijwel altijd mijl of zeven geweest. Laat een Regeering, die het met de Minangkabausche landen goed meent, deze dus mooie wegen geven den anderen kant uit. Dan zal men er ook de tot voor kort nog onafhankelijke grensstaatjes van zelf spoedig tot rede gebracht hebben, zonder dat daarvoor soldaten en expedities noodig zijn. Wegen, wegen en nog eens wegen behoeft Sumatra! Heeft het Centraal gewestelijk bestuur te Padang daar nooit iets voor gevoeld? Minder sentimenteele adatvereering, maar meer wegen, dat had de geest van de West-Sumatraansche staatkunde te allen tijde moeten wezen, na Michiels en de zijnen!

Wij vertrokken op een heerlijken morgen van Fort-de-Kock om ons thans naar het Zuiden te wenden. De vulkanen prijkten in al hun majesteit tegen een kristallen azuren hemel. De sawahs waren één zee van smaragd en de koele bergwind deed u wanen in Europa te zijn. Het was een verrukkelijke tocht. De Bovenlanden zijn het land der toekomst, trouwens alle hooglanden van Indië, die van de Preanger, van Oost- en Midden-Java zijn dat niet minder.

Na Padang-Pandjang gepasseerd te zijn, kwamen wij weldra aan het andere groote bergmeer der Bovenlanden, aan dat van Singkarah. Het is veel grooter dan het meer van Manindjau. De spoorbaan volgt een heel eind den oostelijken oever van het meer. De bekende Ombilien-rivier is er de uitwatering van. Hier komen wij in de streek, waar westersch kapitaal en hollandsche ondernemingsgeest hun tenten hebben trachten op te slaan in de gedaante van een aantal particuliere koffie-plantages. Zij konden het over het algemeen veel beter hebben. Westersch geld en arbeidskracht hebben in de minangkabausche landen echter nog met te veel moeilijkheden te kampen, dan dat die van volk en landstreek kunnen maken wat er van te maken is. De adat met zijn nationaal vermogen, den grond, in de doode hand, de hebbelijkheid der minangkabausche vrouw om de toeneming van het aantal zielen en werkkrachten te drukken door systematischen a b o r t u s en niet zelden zelfs door gevoel- en gewetenlooze kinderdooding, — de moeder is in de Boven- en Benedenlanden niet zelden zoo ontaard, dat zij het haar geschonken wichtje, op de schandelijkste manier, dadelijk na de geboorte van het leven berooft —, een en ander louter en alleen om de spoeling van het gemeenschappelijk familiebezit niet te dun te doen worden, de ongedurigheid der mannen, die niet aan gezin en grond gebonden, liever aan 't wandelen tijgen dan voor gezeten arbeid te vinden zijn, dat alles verjaagt westerschen ondernemingsgeest en kapitaal uit deze heerlijke landen, en doemt ze tot een apathisch, lethargisch voortbestaan.

Wij spoorden Soloq voorbij, om terstond op het doelwit van onze reis, de kolenmijnen van Sawah-Loento, af te gaan. Die wilden wij zien. Het was weer middag geworden, voordat wij aankwamen, zoodat er geen sprake meer van kon zijn om de mijnen nog op denzelfden dag te bezoeken. Bovendien regende het. Den volgenden morgen maakten wij ons

echter reeds vroeg op, ten einde van de bevoegde autoriteiten de vergunning te erlangen in de schachten af te dalen. Die werd ons allerminzaamst verstrekt. Het is een merkwaardige nijverheid, die daar wordt gedreven, te Sawah Loento. Men arbeidt er niet met gehuurde werkkrachten, maar met gestraften, onder welken de zwaarste misdadigers, moordenaars en ander geboefte zich bevinden. Java levert het grootste contingent van die lieden. Is het wonder dat er een ijzeren tucht noodig is om al dat schuim van de kolonie eendrachtig samen te doen werken, diep onder den grond in die eenzame zwarte mijngangen, onder het toezicht van slechts enkele opzichters? Toch houden de menschen zich over het algemeen goed en verrichten vroolijk en welgemoed hun werk, ook al komt zoo nu en dan de booze geest des misdadigers om den hoek kijken. Dan is de taak des opzichters een zeer zware, daar diep beneden in die eenzame mijngangen. Er wordt door ons Gouvernement groot werk verricht te Sawah-Loento. Menschen, wier tijd en leven elders aan geestdoodende verveling ten prooi vallen in gevangenis of „bagno", verrichten hier productieven arbeid, die niet alleen der gemeenschap, maar ook hunzelven ten goede komt.

EEN HOEK VAN HET MEER VAN SINGKARAH.

Intusschen begon de tijd voor ons te dringen. Wij moesten weder terug naar Padang. Met weemoed ondernamen wij de thuisreis.

Weldra zaten wij in den trein, die ons naar de Benedenlanden deed afdalen. Wij wisselden een laatsten groet met Singkarah's bergmeer, met Merapi en Singgalang, met de Aneikloof en Ajer Mantjoer, en spoedig bevonden wij ons weer in de Kota achter den Apenberg, in onze hooge, ruime paalwoning, waarin wij een paar jaren zoo'n aangenaam, opgewekt leven hadden geleid.

En toen, op een goeden morgen, gingen wij scheep, aan de Emmahaven, in een der Lloydbooten, die ons, na bijna vijftienjarige afwezigheid, weder naar 't vaderland terugbrengen zou.

Wij stoomden de prachtige Koninginnebaai langzaam uit, vrienden op de verre kaden der Emmahaven zwijgend toewuivend. Sumatra's bergland vloeide zachtkens weg in een wazig blauw verschiet, en wij hadden weldra slechts den oceaan en den hemel om ons heen, beide in kristalijn azuur stralend, rustig, kalm, plechtig stil. Het was alsof wij uit een schoonen droom ontwaakten, die ons had rondgevoerd, in een tooverland met zijn bergen en zijn oerwouden, vlakten en meeren.

Desavonds gingen wij het heldere flikkerlicht van Tandjoeng Bala voorbij, — Sumatra's laatste groet. Toen waren wij de wateren des Indischen Oceaans ingegaan...

Het moge u welgaan, Poeloe Amèh, wij dragen u het beste harte toe, ook al konden wij niet alles goedkeuren, wat wij in uw midden zagen. Moge uwe adat de grootste bekoring op ons hebben uitgeoefend als overblijfsel eener oer-oude beschaving, in onze nieuwe tijden doet die zich aan ons voor als een draak, in wiens greep gij dreigt te versteenen tot een eerbiedwaardige fossiel. Wanneer zal de Siegfried komen, die u van dat monster verlost, opdat gij eindelijk eens het besef kunt erlangen van wat gij al aan schatten en uitnemende gaven bezit?

Nymegen, 1907.

MENNONITICA, DOOR S. KALFF.

„Vergaep u niet te seer aan prael van sichtbre kercken" — zong Vondel in zijn Inwying van den Christen Tempel t'Amsterdam, en zoo er één godsdienstsecte was welke dien raad ter harte nam, dan voorzeker die der Mennonieten.

Reeds de stichting van den ex-lakenkooper Hendrik Harmen van Warendorp, van het jaar 1608 dagteekenende en waaruit de tegenwoordige Doopsgezinde kerk op 't Singel ontstond, bezat de soberheid van lijnen, den eenvoud van inrichting, bij de broederschap geliefd. Het kerkje in de Bloemstraat, vergaderplaats van „afgescheidenen", was vermoedelijk het eenvoudigste bedehuis dat ter hoofdplaats bestond; de teekeningen door Corn. Pronk daarvan vervaardigd en op de Historische Tentoonstelling van het jaar 1876 aanwezig, legden daarvan duidelijke getuigenis af. Trouwens, dat kerkje behoorde aan het kleine kuddeke der Jan Jacobsgezinden, en uit die weinige beurzen was wellicht geen statiger gebouw op te trekken.

MENNO SIMONS.

Maar ook voor de andere Mennonieten was eenvoud het teeken van het ware, en het beginsel dat ook in hun kerkbouw doorstraalde. Niet aan hen werd bewaarheid, gelijk aan zooveel andere gezindten, dat de tinnen der tempels en de torentransen der kerken zich hooger in de lucht verhieven naar mate de welvaart steeg.

Toch waren ze aan de schoone kunsten niet vreemd. Met name de schilderkunst vond onder hen beoefenaars; Jacob van Ruisdael b.v., Lambert Jacobsz., zijn leerling Govert Flinck, Karel van Mander, „en naar het schijnt ook Rembrandt" — zegt een inzender in De Navorscher.

Deze Jan Jacobsgezinden werden om hunne steile begrippen ook wel de „harde Friezen" genoemd, in tegenstelling met de „zachte Friezen", welke de aanhangers waren van dien Lubbert Gerritsz., wiens gelaatstrekken zoo voortreffelijk door Mierevelds penseel werden gekonterfeit. Deze onderscheiding in hard en zacht hield verband met de partijnamen „de Groven" (de gematigden of Waterlanders) en „de Fijnen" of nauwgezetten, oorspronkelijk Friezen. Zoo gematigd de denkwijze van Lubbert Gerritsz ook was, hij kwam niet vrij van de aanvechtingen van gereformeerde predikanten, welke dezen verdoolde wel gaarne op het rechte pad, d i. hun pad, teruggebracht zouden hebben. Zij trachtten er de vroedschap voor te spannen om dezen voorganger der Doopsgezinden te noodzaken tot een openbaar mondgesprek, en hem aldus aan 't disputeeren te krijgen. Doch de vroedschap wist wel dat zulke disputen slechts het mom waren voor kerkelijke onverdraagzaamheid en zucht tot vervolging van andersdenkenden, dat het duiveltje van den theologischen haat hier in de plooien van den geestelijken tabberd school en met bijbelteksten den tegenstander bevocht.

„The devil can cite Scripture for his pur-

pose", gelijk Shakespeare in zijn M e r c h a n t of Venice het uitdrukte.

Het was toen inzonderheid de liberale burgemeester C. P. Hooft, die de vroedschap het gevaar onder oogen bracht van het drijven der heethoofdige gereformeerde predikanten, welke niet alleen Lubbert Gerritsz., maar ook Lutheranen, Remonstranten, enz. gaarne voor het alternatief zouden gesteld hebben òf in den schoot der Hervormde Kerk terug te keeren, òf de stad te ruimen. Onder het spaansche juk had een ieder, die liever turksch dan paapsch wilde wezen, zich over de grens moeten bergen, wilde hij niet goed en bloed verliezen — en zou men thans den medeburger, alleen omdat hij een ander geloof had, hetzelfde willen aandoen? Zoo dit gebeurde, dan zou „de dwingelandij hier te lande niet ophouden, maar alleen de dwingeland veranderd zijn."

Zelfs hadden enkele predikanten zich niet ontzien om de wethouders, die ze niet ijverig genoeg geloofden in de handhaving van de „ware gereformeerde religie," voor te stellen als lauwe Laodiceërs, welke de belangen van den godsdienst in gevaar brachten. Zij hadden hen van den kansel „zwart en haatelijk" gemaakt; en dat met die oratorische wendingen, die hevige gebaren, welke de dichter Huygens veroordeelde toen hij A e n s o m m i g e P r e d i k e r s een ernstig woord richtte, toen hij hen wees op den argeloozen eenvoud der kinderen:

En voor dat doen en hanght geen masker, dat mijn sinnen
Veeltijds in twijffel brenght, of oock het hert van binnen
Half soo voll ijver is als 't uyterlick gelaet
Van 't schoone spreken en 't veel woelen blycken laet:
En of die Mann, soo noest met armen en met handen,
Syn drift veel dieper haelt als even uyt zijn tanden;
En of dien Heilige, gestegen van 't Thooneel,
Niet soo veel heiligheits ontbreeckt als my en veel'.

Burgemeester Hooft had in 't bijzonder reden om op gewetensvrijheid aan te dringen omdat hij zelf (hij erkende het in den raad) niet zuiver op de graat werd geacht, of althans er op aangezien werd dat hij zijne huisvrouw toestond de kerk der Mennonicten te bezoeken. Welnu, zij ging waar zij de meeste stichting vond; zij deed niet anders dan ook de vrouw en de zuster van burgemeester Willem Bardes (of Bardesius) deden. Van waar toch dat de afscheiding van Doopsgezinden, Lutherschen, Remonstranten, e. a. den gereformeerde predikanten als 't ware „een vuyst in 't sweerigh oogh" was? Werden niet reeds onder de oude Israëlieten verschillende gezindheden geduld? „De Gereformeerden", zoo betoogde hij, „waren ook niet allen op éénen tijd tot het verstand gekomen, waarin zij nu stonden; waarom gunden zij anderen dan ook geenen tijd tot verandering dien zij, of hunne ouders gehad hadden?"

Hij had er bij kunnen voegen dat de Gereformeerde Gemeente zelve toch ook niet was gelijk het schriftuurlijke kleed zonder naad, dat ook bij haar verdeeldheid bestond ten aanzien van kerkelijke leerstukken of kerkelijke gebruiken. Aldus bij de invoering der Evangelische Gezangen, door de partij des behouds voor eene verdoemelijke nieuwigheid uitgekreten. Alleen de psalmen Davids mochten volgens hen in Gods Huis gehoord worden; wat buiten dat klassieke kerkelijke gezang ging was gewis uit den booze. De strijd vóór of tegen de Evangelische Gezangen beperkte zich niet tot synode of kerkenraad, tot de schriftgeleerden der gemeente en de broederen predikanten, maar drong door tot het huiselijk leven zelfs van schamele gemeenteleden. Eene amsterdamsche Juffrouw, die eene vrome en bijbelvaste schoonmaakster had, maar van 't oude geloof Davids, zocht deze te overtuigen van het geoorloofde en het nuttige der nieuwe gezangen, zeggende:

„Maar Mietje, begrijp je dan niet dat de heeren, die de gezangen gemaakt hebben, toch beter moeten weten wat Christelijk is dan David, die een jood was?

„Wat, juffrouw?" riposteerde Mie, „hoe durft uwees dat zeggen? Een man Gods zoo te veraffronteeren! David was zoo goed van ouêr tot ouêr griffermeerd als ikke en uwee durven denken!"

Even vrijzinnig als de vader in zijn burgemeestersambt betoonde zich de zoon, Pieter Cornelisz. Hooft, in zijn drostambt. B.v. door zijne houding tegenover de Doopsgezinden in

zijn rechtsgebied op 't stuk van den eed. Die eedskwestie had reeds meermalen de gezindte in conflict gebracht met de overheid. In 1582 hadden de Staten van Zeeland bij Hunne Hoogmogenden de Staten Generaal het voorstel ingediend om bij speciale wet alle Doopsgezinden in het land te verplichten tot den eed; den eed als poorter, den eed als schutter, den eed voor 't gerecht, enz. Doch dit voorstel vond geen gehoor. Integendeel besloten drie jaren later de Staten van Holland om de Doopsgezinden van den eed te ontheffen; het zou voor hen voldoende zijn om hunne verklaring of bevestiging te geven „bij hun lieder conscientie en mannen- of vrouwenwaarheid." Die formule achtte het Hof van Holland echter te zwak; men behoorde bij zoodanige verklaring „Godt den Heere Almachtich ten getuyge nemen." Dus toch zweren....

In de praktijk echter hield men zich aan de vroegere substitutie voor den eed; getuige den brief door P. C. Hooft in 1625 geschreven aan het gerecht van een der dorpen in Gooiland:

JAN BOEKELSZOON VAN LEIDEN, KONING DER HERDOOPERS.

„Eerzaame, vroome, bezondere, goede vrienden!

„Alzoo my te kennen is gegeeven hoe dat de Mennonyt- oft Doopsgezinden van Uwen Dorpe, in materie van certificatie oft andere wettige verklaaringen, geen ander formulier en gebruiken als: by Mannen waarheidt, oft Vrouwen waarheidt, 't welk niet serieus en ernstig genoeg en wordt gevonden, zoo heb ik U L. by deezen willen lasten en ordonneeren dat gy voortaan dezelve gezinde daartoe zult houden dat de verificatien ofte solemneele verklaaringen, by hen te doen, worden geconcipieert aldus: Ende heeft oft hebben verklaart bij waare woorden in plaatse van eede. Welke formule tot Amsterdam en andere steeden van Hollandt wordt gepractizeert, als daar zy zelve, naa hun eigen verstandt, niet by zyn bezwaart.

„Zal my derhalven daartoe verlaaten, U L. den Almoogenden in schut en scherm beveelende.

Van den Huize te Muiden
den 20 May 1625. P. C. Hooft.

In Groningen werden de Doopsgezinden reeds in 1613 „by toleratie" van den eed verschoond; in Friesland eerst in 1659.

Ook de belofte bij handslag gold bij de Doopsgezinden zoo goed als een eed. De handpalm eens koopers, met klinkend geluid neerkomend in den handpalm eens verkoopers, werd geacht eene dading te bekrachtigen; trouwens, niet alleen onder de Doopsgezinden. 't Gebruik riekte naar de veemarkt — maar onder handelaars in de provincie was reeds vroeg in zwang die „Palmenslagh," waarvan Cats in zijn Houwelick gewag maakt:

> Indien men dus veel saken doet
> Omtrent een huys of ander goet,
> Dat ieder nae den Pallemslagh
> Strax wederom verkoopen magh.

In andere provinciën, de zuidelijke en de oostelijke, ondervonden de Doopsgezinden echter meermalen moeite; zoo ter zake van den eed, dien zy niet wilden afleggen, als ter zake van de wapenen, die zij niet wilden hanteeren. Zij waren de „dienstweigeraars" van de zestiende en zeventiende eeuw, maar

om des geloofs wille. Het voorbeeld van Lubbert Gerritsz, dien men met het gezag der overheid tot een kerkelijk dispuut wilde dwingen ten einde hem van zijne onrechtzinnigheid te overtuigen, stond niet alleen. In zijn vertoog ten gunste van godsdienstvrijheid maakte burgemeester Hooft gewag van het feit, dat de zeloten der Hervormde Gemeente zich niet ontzagen om de huizen der Mennonieten binnen te dringen ten einde hen over hun geloof moeilijk te vallen. Die ijveraars zagen in de Doopsgezinden nog altijd de geestverwanten van de „opinieuse Anabaptisten", die eenmaal Amsterdam in rep en roer hadden gebracht. Het leerstuk van den doop der volwassenen hadden beiden, Wederdoopers en Doopsgezinden, alvast gemeen.

Het was dan ook kort na het bekende oproer der eersten, dat de laatsten het meest te lijden hadden. In zijne H i s t o r i e d e r R e f o r m a t i e vermeldt Brandt meer doodvonnissen uitgesproken tegen Doopsgezinden dan tegen lidmaten van andere gezindten. De mannen werden terechtgesteld „by den sweerde", de vrouwen „by den putte" (den dood door verdrinking). Bekend, vooral door het gedicht van Bogaers, was de terechtstelling van Anneken Jans te Brielle; doch zij was slechts éène uit velen. „En toch", schrijft v. Kampen, „was dit dagelijksche doodsgevaar niet in staat hen te vereenigen. Zij splitsten zich veeleer in verscheidene kleine gemeenten die elkander veroordeelden, banden en, zooveel in hen was, uit den Hemel sloten, terwijl men tevens zoo gestreng was omtrent het zedelijke gedrag dat elk „die zich aan blijkbare zonde schuldig maakte, buiten de Gemeente gesloten werd, die met hen noch eten, noch drinken, noch eenige werkzaamheid des gemeenen levens verder verrigten mogt."

Deze zucht om te bannen en uit te sluiten, deze scheuring in de huisgezinnen werd wellicht door Jan Vos bedoeld, toen hij het volgend quatrain richtte tot een „vieze Mennonist":

Dat Roomen bandt, zegt gy, is een verduivelt werk.
Neen: 't bannen van de Paus bewaart de ware kerk.
Gy bant het wyf als 't met haar echte man wil eeten.
Zoo 't bannen duivels is, zoo moet gy duivels heeten.

CORNELIS PIETERSZOON HOOFT, BURGEMEESTER EN RAAD DER STAD AMSTERDAM.

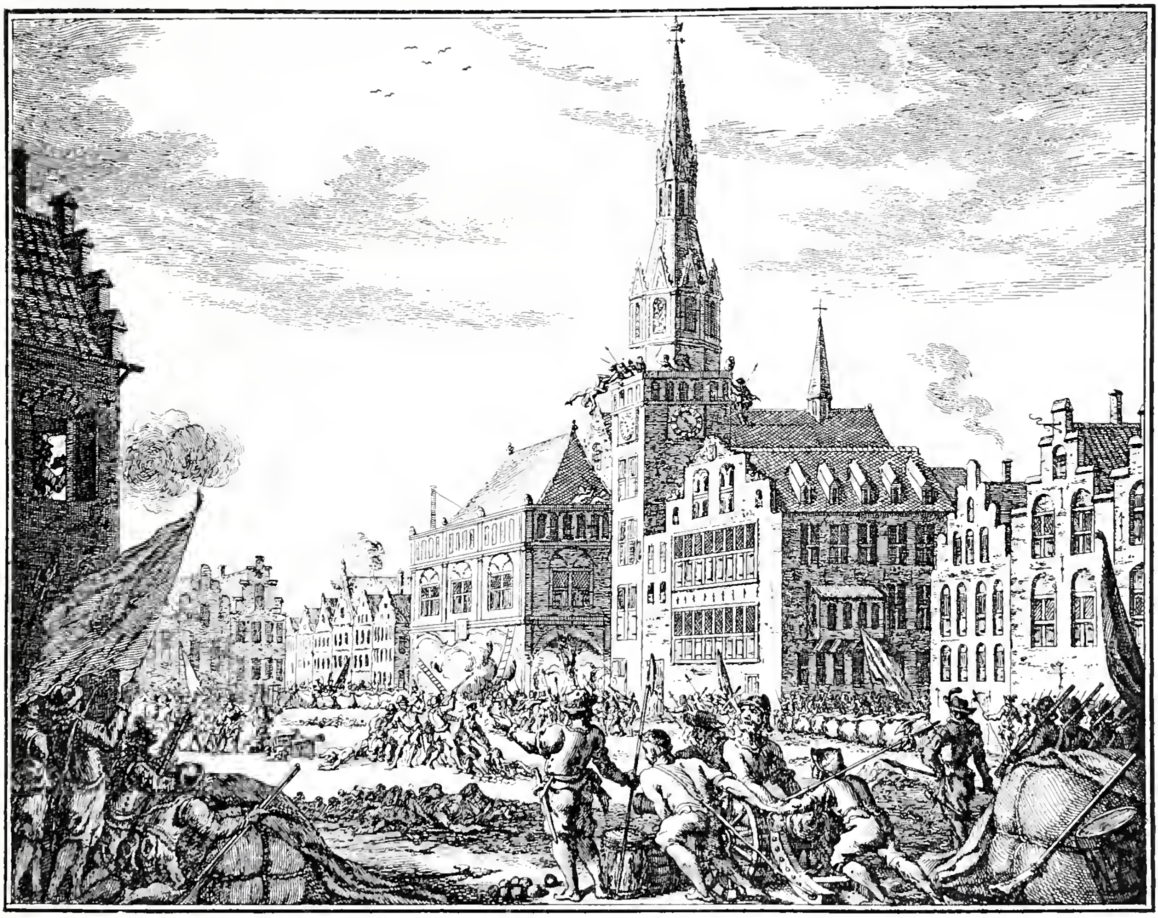
Het Wederdoopers-oproer lieten onkundigen en kwaadwilligen nog lang in het schuldboek der Doopsgezinden blijven, en de gruwzame executiën, waarmede het beëindigd was, droegen er toe bij de gebeurtenis in het geheugen des volks te doen beklijven. Sommige perceelen van het oude Amsterdam bewaarden daaraan de sombere heugenis. Toen Hooft voor zijn zwager Justus Baeck den Tacitus vertaalde ried hij hem om, in afwachting van die hollandsche overzetting, alvast de fransche te lezen:

„Den franschen Tacitus gelieve U. E. te doen bestellen op den Nieuwen Dijk by 't Graavestraatjen. I n d e E n g e l; meene dat hij blauw is" —

(Bij de veelheid der engelen aan pui en luifel der amsterdamsche winkelneringen werden ze vaak ter betere onderscheiding gesorteerd naar de kleur: verguld, wit, blauw, enz.)

Aan dezen B l a u w e n E n g e l, waar toen

Grietje Pieter Proosten een boekwinkel dreef, was zulk eene naargeestige herinnering verknocht; daar waren in den tijd der Wederdoopers de huisvrouw en haar zoon in hun eigen deur opgehangen, alleen omdat zij den Herdoopers-bisschop Jacob van Campen geherbergd hadden. De Blauwe Engel had toen wel rood mogen worden van schaamte

Mislukte aanslag der Herdooperen op AMSTERDAM, *in 't jaar 1535.*

— over zulk eene gerechtelijke wreedheid. En dit was de justitie waarvan Hooft, in zijn distichon boven de poort van het amsterdamsche Rasphuis, gezegd had dat ze een „liefelyk gemoedt" had!

De hand der overheid rustte destijds zwaar op de vervolgde Doopsgezinden. Reeds het met bijbelteksten doorvlochten rekest waarmede die van Antwerpen ten jare 1566 de bescherming van prins Willem I inriepen, deed zien aan welke lasteringen en verdachtmakingen zij blootstonden.* Het werd hun b.v. nagegeven;

„Het is goed te mercken dat haar dingen niet en doegen. Zy spelen heymelick broerken in Christo en seggen: myn geest begeert u vleysch, en een yegelicke vrouwen bruyken zy gemeyn"

Het gerucht liep dat zij in hunne samenkomsten niet dan kwaad brouwden en zich van de stad zochten meester te maken, gelijk vóór hen de Herdoopers. Met hun geloof durfden zij niet eens voor den dag te komen; van daar de bedektheid in al hun handel en wandel. Doch — zoo wederlegden zij in hunne petitie aan den prins — wanneer zij hunne buitenvergaderingen en hagepreeken al gestaakt hadden, 't was alleen om niet

*) Volledige tekst in „De Navorscher" 1862 p. 36).

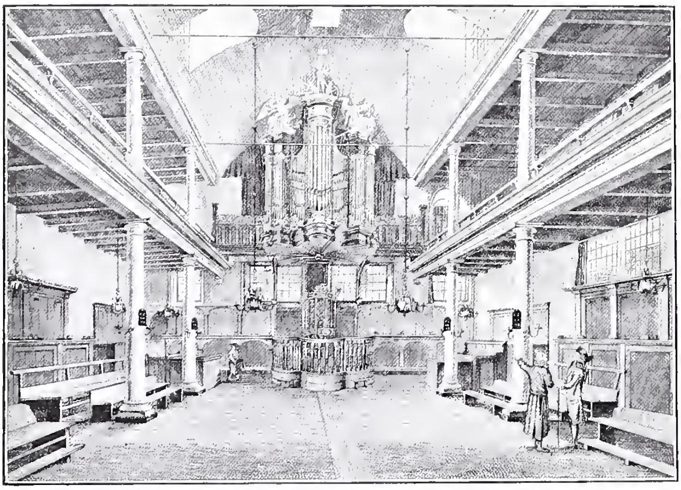
beschuldigd te worden „dat wy den staert opstaken en de commotiën vermeerderden." Aan het slot van hun verzoekschrift schreven zij nog:

„Wanneer onse saecke niet uyt Godt en is, so salse sonder yemandts tegenstant wel vergaen. Maer isse uyt Godt, so waert swaerlick van uwer genaden daer jegens te wesen."

De prins was den Doopsgezinden niet ongunstig gezind, en schroomde niet hen tot het hofpersoneel toe te laten. Althans, de doopsgezinde leeraar François de Knuyt te Zierikzee wist te berichten, dat Z. H. had „een Camerlinck die met ons in 't gheloove stont; desghelyckx heeft zyn Excellentie Graef Maurits tegenwoordigh oock eenighe dienaers, die ons in 't gheloove toestaen."

Een merkwaardige brief, in het archief der Doopsgezinde gemeente te Amsterdam berustende en gericht aan den predikant Marten Schagen, behelst eenige bijzonderheden omtrent de broederen te Haarlem. O a deze dat de gemeente, of liever de gemeenten (de kerkelijke verschillen zorgden wel voor het meervoud) vooral tusschen de jaren 1640 en 1650 in ledental zeer toenamen, zoodat het cijfer weinig minder dan 5000 beliep. Er werden toen wel eens meer dan 100 personen tegelijk gedoopt. Als tegenstander van deze bloeiende gemeente trad de fransche predikant Petrus Bontemps op, die zoowel door het gesproken woord op den kansel als in geschrifte hevig tegen hen ijverde (men oordeelde dat hij eerder „Mauvaistemps" dan „Bontemps" verdiende te heeten) en van de zijde der overheid eene vervolging tegen hen trachtte uit te lokken. Maar de voorgangers der gemeente lieten zich zijne beschuldigingen niet aanleunen; een hunner schreef een verweerschrift onder den titel: „Hollandse Zeep en Loogwater, om de Lasterkladde van Bontemps uyt te wissen". Deze strijd bracht teweeg dat de overheid er zich mee bemoeide, en gelastte dat men zich van weerskanten zou onthouden van alle aanleiding tot krakeel.

Doch de vijand van buiten maakte slechts plaats voor den vijand van binnen. Allerlei geschillen, inzonderheid theologische, brachten verdeeldheid en scheuring. De monnik had niet gansch ongelijk die, sprekende over de heerschappij welke de priesters zich aanmatigden over het geweten van anderen, tot prins Willem I zei: „dat de pot der Hervormden nog niet zoo lang op het vuur had gestaan als die van de Roomschen, maar dat die mettertijd ook zwart genoeg zou zijn".

INWENDIGE VAN DE MENNONIETENKERK DE ZON TE AMSTERDAM.

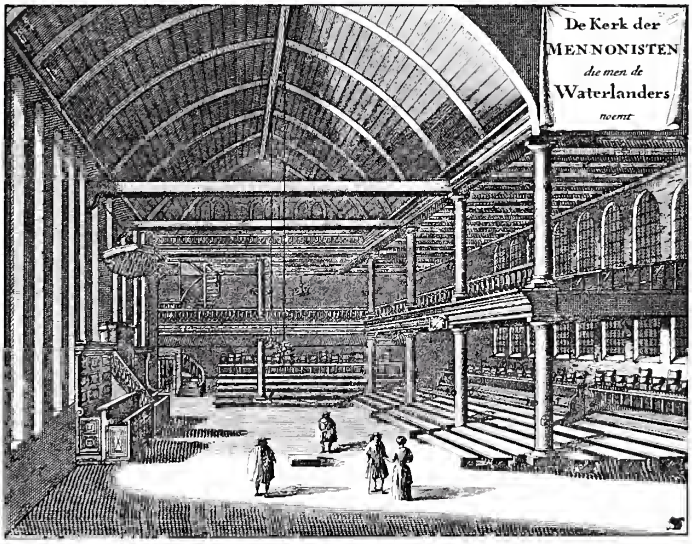
Een der geschillen in den boezem der gemeente betrof de vraag of de leeraar bij de godsdienstoefening het gebed luide mocht uitspreken, dan wel stil in zichzelf moest bidden. De voorstanders van het laatste haalden de schriftplaatsen aan over het lange en openlijke bidden der Farizeërs, om het onbetamelijke aan te toonen van het gebed met luider stem. Zoo'n gebed mocht niet tot een halve preek worden — 't was als koesterden zij dezelfde gedachte als de latere dichter *):

Hij redeneert niet, hij die bidt! Die redeneert,
Hij bidt niet, of hij doet zoo 't een als 't aêr verkeerd.

Welhaast leidden de geschillen tot scheuring; van weerskanten voerde men elkander de bijbelsche vraag tegemoet: „Zijt gij die

*) De Genestet.

beroerder van Israël?" In de gemeente der Vlamingen waren een tiental broederen ten Avondmaal geweest bij de Waterlanders en dit werd door de hunnen zoo hoog opgenomen dat men den ban over hen wilde uitspreken. Dewijl echter niemand „ontbroedert" mocht worden tenzij met meerderheid van stemmen en nadat hij zich verantwoord had, werd hierover eene groote vergadering beschreven in het Vermaanhuis „den Vlaamschen Blok" genaamd op het Kleinheiligenland, „dat zeer groot en ruym, met twee omgaande hangkamers (balkons) boven malkanderen, een overgroote menigte van menschen kon bevatten". Het tiental, dat verboden brood gegeten en verboden wijn gedronken had, was in een afzonderlijke bank geplaatst. Toen de aanklacht gedaan was stond de jongste, Hendrik van Diepenbroek, op en verzocht ter verdediging van zich en de overigen het woord. Maar de leeraar Isaac Snep stond toen mede op „met groote authoriteyt" en vroeg: „Zouden de broederen verstaan, dat deze mannen zig zouden verantwoorden? dat zou ik niet zoo verstaan?" Honderden van broederen vielen als een swerm byen uyt de bovenste banken en hangzolders in 't ruym, roepende met een ongestuymigheit die ongemeen groot was: „Wij houden het met Isaac Jansz. Snep". En zoo raakten de tien beschuldigden, voor erger vreezende, met haast de vergaderplaats uit.

INWENDIGE VAN DE KERK DER WATERLANDERS.

Bij een later krakeel over 't geloof uitte zich een der broederen: „Nu begrijp ik de waarheyt en oorzaak der geschillen; 't is om de gezaghebbery te doen, niet om regt en reden".

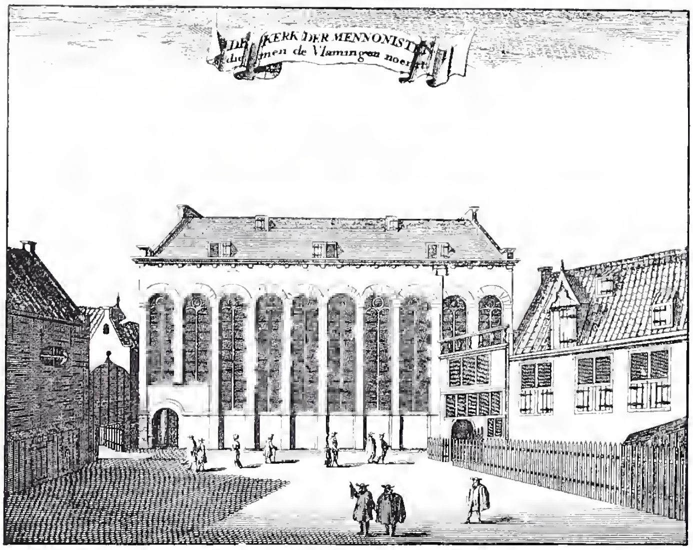
De scheuring in de gemeente der Vlamingen nam hand over hand toe, en vergeefs trachtte de overheid als middelaarster op te treden. Een burgemeester van Haarlem voerde den oudsten des volks tegemoet: „Mannen, is 't niet droevig dat gij malkanderen niet verstaan kunt? Wij zouden U W E. als onse beste Onderdaanen protegeeren en maintineeren". In 1670 willigde de overheid het verzoek in om in het Vermaanhuis een scheidingsmuur te laten optrekken; rechts zaten de volgelingen van Isaac Snep, links die van Coenraat van Vollenhove. „Deze timmering heugt my zeer wel dat ik gezien heb", stond in den brief van Marten Schagen, „en dit droevig overblyfsel der twist blijft een overblyfsel in de nagedachtenis."

Toch sloot deze scheuring de weldadigheid niet buiten. Men kwam overeen om den twist voor een maand op te schorten en intusschen gelden te verzamelen opdat de loopende schulden vereffend konden worden en de armen er niet onder zouden lijden. Dit werd ook uitgevoerd, „en zoo loffelyk dat zelfs een oud ambagtsman met zyn oude vrouw handen vol ducatons oversmeeten tot overtuyging van twee ryke Diaconen, die ze ontfingen".

Zulke krakeelen zouden nog lang eene sekte blijven ontsieren, welke toch oorspronkelijk de stichting eener gemeente zonder vlek of rimpel beoogde, en voor welke de stelling: „Eén is uw meester, en gij allen zijt broeders!" een levensbeginsel was. Maar aan den uiterlijken bloei en de opkomst der gezindte schaadden die kerkelijke twisten weinig of niet.

Nadat de geloofsvervolging had opgehouden kwamen vele doopsgezinde gemeenten tot aan-

zien doordien zoovele geloofsgenooten uit de Zuidelijke Nederlanden zich in het noorden des lands vestigden. Inzonderheid was dit het geval met het gilde der wevers of fabrikanten van „noppen, smallen, voetwerck, treckwerk, ende voors alderhande wercken voertyds by haer in Vlaender(en) gemaeckt". In de nabuurschap van Haarlem vestigden zich vele bleekers van garens en lijnwaden. De overkomst van zooveel geslachten, welke als de voortplanters van onderscheidene takken van vlaamsche nijverheid te beschouwen waren, moest gunstig werken op den uitwendigen bloei van het Doopsgezinde geloof. Door handel en fabrieken, door nijverheid en spaarzaamheid brachten zij zichzelven en de plaats hunner inwoning gewin. Zoo zij sedert van de overheid meermalen steun en bescherming erlangden, zij erkenden dit doorgaans op onbekrompen wijze. Aldus in 1673, toen zij te Haarlem een bedrag van *f* 4500 opbrachten, als erkentenis voor het vrijlaten der Doopsgezinden van den uittocht met wapens. Tien jaren later droegen zij belangrijke sommen bij voor de fransche Hervormden (refugiés) en nog eens weer in 1686, zonder te vragen of deze „uitwijkelingen" met hen in den geloove overeenstemden. Hun geld gebruikten zij bij herhaling tot bevordering van de goede zaak. De vervolging, waaraan hunne geloofsgenooten te Dantzig blootstonden, wisten zij b.v. te stuiten door den voortgang eener leening te beletten, welke die stad aan de Beurs te Amsterdam wilde sluiten. Het dwangmiddel hielp — 't was als wilden zij de uitspraak bewaarheiden dat: „L'argent est un bon serviteur, et un méchant maître".

KERK VAN DE VLAMINGEN.

Hun zin voor liefdadigheid was een hunner kenmerkende trekken. Het was voor hen geen doode letter wat in het Boek der Spreuken geschreven stond: „Die zich des armen ontfermt leent den Heere, en Hij zal hem zijne weldaad vergelden". *) In zijn Hollandsche Kerk- en School Staat spreekt H. R. Bentheim in nadrukkelijke bewoordingen van hun prijzenswaardig zedelijk karakter en gedrag, waardoor zij zich langen tijd van de meeste andere Christenen gunstig onderscheidden, „byzonderlyk uitmuntende in eene voorbeeldelijke liefdaadigheid jegens Noodlydenden". Hetzelfde getuigden in later dagen de romanschrijfsters Wolff en Deken, waar zij bij monde van hun held Abraham Blankaart de broederen Doopsgezinden kwalificeeren als „brave menschen, die maar een hoope goeds doen". En ook hunne duldzaamheid, hun afkeer van geweld, van oorlogvoeren in de eerste plaats, worden door die schrijfsters op den voorgrond gebracht juist doordien zij de figuur eener „menniste zus" opvoeren, welke die gevoelens niet toegedaan is De uitzondering moest hier den regel bevestigen.

Wanneer n.l. in de Historie van den heer Willem Leevend diens zuster Alida, gehuwd met den koopman Ryzig, haar eerste kind verwacht, dan laat zij door heel Amsterdam naar eene menniste baker zoeken. Eindelijk heeft zij er eene gevonden; maar de vrouw stelt haar teleur. Bij gelegenheid dat haar man over eenige baldadigheden spreekt, door Engelschen op Spanjaarden

*) Spr. XIX : 17.

gepleegd, ontsteekt de baker in toorn, omdat er tegen die Engelschen niet gevochten wordt. Vechten? — zoo iemand kan niet rechtzinnig doopsgezind zijn. „Vrouwtje", zegt Alida, „je dient mij niet; ik geloof dat gij aan uwe Menisterij zoo al vrij wat slijtage gekreegen hebt?" Waarop de baker antwoordt: „Ja Mevrouw, Mevrouw moet weeten dat ik van den Tooren en het Lam ben, als 't met Mevrouw's blieven was". — „Heel wel, hartje lief, is dat mijn blieven, maar ik zogt een Meniste baker". Ik beloonde haar voor hare visite (schrijft zij verder aan hare vriendin) en zij ging haaren weg, zoo ik hoop in vrede. Of nu deze vrienden van den Tooren en het Lam, op het request der booze natuur, van Vader Menno fiat Vegten geobtineerd hebben, is mij onbekend; dit is hunne zaak".

In Justus van Effen's Spectator wordt op verschillende plaatsen over de Doopsgezinden ongunstig geoordeeld, maar ook hij erkent hunne eerlijkheid en oprechtheid in nering en bedrijf. Als kooplieden, fabrikanten, winkeliers, deden zij zich kennen als lieden in welke geen bedrog was, en men kon hen gelooven op hun woord. De bitterste geloofshaat der Hervormden, zooals die zich op het einde der 17de eeuw te Deventer openbaarde, kon hun wel verwijten dat zij, „tot zonderlinge schade van vele gereformeerde burgers de nering wisten tot zich te trekken", maar kon hun toch geen zweem van kwade trouw ten laste leggen. Den voorrang, dien ze verworven hadden, wist men alleen daardoor te verklaren „dat zij hun winkels plaatsten in het beste en op het gelegenste van de stad, zeer goede waren hadden en niet de hoogste winst namen, waardoor vele ingezetenen, zelfs van professie gereformeerd, hun geld in de winkels der Mennisten brachten".

Doch de winkelstand, naijverig op den voorspoed dien zooveel Mennonieten in hunne zaken hadden, hielp mee om hen te bekladden. Wat hun alzoo van dien kant werd nagezegd blijkt voor een deel uit een vers van Jan Zoet, Amsterdammer, getiteld „Baazuine des onschulds, aan de Doopsgezinde Broeders tot Gladbach", waarin hij een hunner voorgangers de woorden in den mond legt:

Men maakt mijn naam verdagt alsof ik, voortgedreven
Door dolle gierigheid, het Vorstelik gebodt
Met een te koelen moed lichtvaardig had bespot,
En met een valsche munt mijn eevenmensch bedrogen.
Gevainzde Vriendschap stijft die nikkerlikke loogen,
En zoekt 'er aigen baat te putten uit mijn schaê.
Dogh 't onverkrompe Regt, daar ik mijn oog op slaa,
Zal, in 'er raine schaal, de daaden overweegen,
En al de vuilighaid voort van mijn Tabbaart veegen,
Wijl ik met geen bedrog mijn handel heb verrigt.
Ik gingk de Heere-Weg, en hield mezelf verpligt
Aan 't Borgerlik gebruik; ik schoot geen andere schijven
Dan daar men daageliks den handel mee zag drijven.
't Is waar, ik zag op winst, als ieder Koopman doet,
Maar egter bleef de deugd en trouw in mijn gemoedt.
De woekker vond nooit plaatz; enz.

De beschuldiging van kerkelijken dwang, van zucht tot proselyten maken werd evenmin gespaard aan de volgelingen van een man, van wien toch het „eerdicht" op den bekenden gedenkpenning getuigde: „Zijn spreuk was lijden en verdragen! De oude dichter, den tijd herdenkende waarin het land eindelijk zichzelf mocht regeeren en vrij was geworden van Rome's geestelijk schrikbewind, van Bloedraad en Inquisitie, schetste met één trek den toestand op kerkelijk gebied nadat de kreet los von Rom! nog nauwlijks weggestorven was:

Wat zag men toen een hoop onnoozele schapen doolen!
Elk volgde zyn vernuft. Hier Luiter en daar Kalvijn,
Gints Menno 't waiden van de Kudde wierd bevoolen,
Maar ieder zogt, zoo 't scheen, terstont mee Paus te zijn.
Zij riepen al: Koom hier, hier hoort gy Kristus spreeken.
Waar zuivre waarhaid mist, daar helpt geen konstig preken.

Deze voorstelling van de woordvoerders van verschillende secten, een ieder der schare zijn geloof als het ware aanprijzende, herinnerde uit de verte aan het geval van den napolitaanschen volksprediker, die bij de tent van een Polichinello zijn portatieven kansel had opgeslagen. En die met leedwezen zag hoe

het getal zijner toehoorders steeds dunde, doordien het volk al meer en meer naar het theater van den kermisheld trok. Eindelijk, zijne ergernis niet langer meester, sprong hij met het crucifix in de hand van zijn preekstoel, en op de stellage van den Polichinello; hij drong dezen op zijde, hield het volk zijn kruisbeeld voor en riep met groote stem:

Ecce malandrini! questo é il vero Polichinello; questo devote mirare, e non quell' altro! (Ziet, schavuiten! dit is de ware Polichinel; naar dezen moet gij kijken, en niet naar dien andere!)

Behalve door de bekende religieuse verschilpunten omtrent doop, eed, enz. onderscheidden de Doopsgezinden van de 16de en 17de eeuw zich ook van andere secten doordien ze geene geordende predikanten hadden, maar slechts voorgangers of vermaanders. Omtrent de gemeente op Ameland vindt men opgeteekend: „De leeraars der Mennonieten zijn ongestudeerde personen en trekken geen vast tractament, doch zij ontvangen bij ieder Avondmaal zo veele liefdegaaven, dat zij er beeter kunnen bestaan dan de Hervormde Predikanten". Te Vlissingen dienden de leeraren tot het jaar 1789 zonder eenige jaarwedde. Eerst in het begin van dat jaar werd aan Pieter Baart *f* 200 's jaars toegelegd. Het lag derhalve in de rede dat de vermaanders, vooral op plaatsen waar het H. Avondmaal minder voordeelig uitviel, andere middelen van bestaan moesten hebben, en deze vonden zij door eenig bedrijf uit te oefenen. De heilige apostelen hadden zich immers ook wel op die wijze „erneerd". Dikwijls legden zij zich toe op het vak van wondheeler. Dit was b.v. het geval met Galenus Abrahamsz, die aldus in zijne gemeente zoowel het lijf als de ziel kureerde, en wiens vrijzinnige predikatiën in 1664 aanleiding gaven dat zijne tegenstanders eene nieuwe gemeente in „De Zon" opriehtten. Later maakte hij zich verdienstelijk door de fusie zijner gemeente (die van „'t Lam") te bewerken met die der Waterlanders, welke in „den Toren" vergaderden; en door een geregeld theologisch onderwijs voor aanstaande predikanten bij de Mennonieten in te voeren. Met zijn dubbel emplooi van geneesheer en leeraar hield verband het tweeregelig vers onder zijn portret:

DOOPSGEZINDE KERK MET KOSTERSWONING (ZIJDE 'T SINGEL).

> Zie hoe de wijsheid speeld in het doorzigtig weezen
> Des schrandere Arts, die ziel en Ligchaam kan geneezen.

Volgens zijne levensbeschrijvers was deze man een vrome Nathanaël onder de Doopsgezinden, en iemand wien het beroep van wondheeler geenszins" „hardvogtig" had gemaakt. Integendeel was hij van eene aandoenlijke natuur; de kroniekschrijver Pieter de la Ruë getuigde van hem: „Zijn ernst in de openbare gebeden, doorgaans gedaan met eenen overvloed van traanen, bleef hem tot zijn laatste toe bij". En toen die laatste ure eindelijk voor hem gekomen was; toen hij den leeftijd door den psalmist gesteld reeds verre overschreden had — vast drieëntachtig — en verval van krachten hem zestien maanden lang bedlegerig maakte, merkte hij dien tijd aan als het begin van de rust, zeggende: „Ik heb veele bezigheden in mijne gezondheid

gehad, nu geeft mij de Heere tijd om alles te overdenken. Ik weet dat ik hem opregtelijk gediend hebbe. Ik vinde geen schroom voor, nog overmaatig verlangen naar den dood, wel te vreden in den wilie Gods".

Door Johanna Koerten, ook van Menno's geloof en vermaard door hare „papiere snykonst," werd zijne beeltenis treffelijk uitgesneden en de „puikdigter" Antonides zorgde voor het hoogdravend bijschrift. Doch het geschilderd portret op de tentoonstelling van 1863 te Delft aanwezig, waar hij werd voorgesteld met een opengeslagen Grieksch Testament in de hand, toonde uit den aard der zaak beter de bijzonderheden van de stemmige kleederdracht, den broederen Doopsgezinden eigen. Zij plachten zich eenvoudig, maar tevens deftig en met duurzame stoffen te kleeden. Er was zelfs eene bijzondere, sterke stof van ouderwetsch-goede makely bij hen in zwang, welke men „Menniste caff" noemde; dit laatste woord in dezelfde beteekenis als bij het omslag of overtrek van een boek, bij de Franschen chemise geheeten. Die stemmigheid en Kwaker-eenvoud in de kleeding der Doopsgezinden hield verband zoowel met hunne veelal ingetogene levenswijze als met het sobere karakter hunner kerken en den strengen stijl hunner godsdienstoefeningen. Zelfs met hunne wijze van psalmzingen; nl. op sleependen toon en eenigszins door den neus. Bij een ouden dichter vindt men daarover:

Wat hoor ik voor geluid hier in mijn ooren galmen?
Mijn buurman van hier naast die zingt Menniste psalmen.

DOOPSGEZINDE KERK (ZIJDE HEERENGRACHT).

Zoo dit als eene spotternij bedoeld was, de zegswijze was voor 't minst niet zoo bedenkelijk als die andere: „hij liegt alsof hij luthersche psalmen zong".

Het scheen wel alsof die menniste psalmen, door de keelen der geloovigen uitgegalmd, eene doordringende intonatie hadden en ongemeen ver droegen. Althans, toen in Zeeland een vermogend mennoniet, Abraham Adriaanse van Nispen genaamd, uit eigen middelen eene kerk wilde bouwen op eene plaats later bekend geworden als het „Menniste Erve," werd dit door de overheid verboden omdat er reeds in de nabijheid een kerk van de Waalsch Geref. Gemeente in aanbouw was, en men beducht was dat de Doopsgezinden de Walen zouden „oversnuiven." (Wellicht ook andersom.) Voor 't minst, men zou, zonder orgel, geen wijs kunnen houden en den Heere onverstaanbaar worden.

Onzekerder dan de beteekenis van „Menniste bruiloft" (voor het ledigen van een beerput) was die van de uitdrukking „Menniste koord." De dichter J. Westerbaen bediende zich daarvan in zijn vers „Verhuysinge van Cupido," waar men leest:

Wanneer de Schenker doet het sap der druyven klimmen
In 't crystallyne glas tot boven aen de kimmen
En een menisten-koord de dobble roomers boordt,
Dan werden aen den disch de gasten eerst gehoort.

Eene „Menniste Saar" was zooveel als een vrome kwezel, omdat de oudtestamentische voornaam Sara, evenals Debora, Hester, Abigaël, enz., onder de Doopsgezinden meer dan

onder andere godsdienstige genootschappen in gebruik was, en de Mennonieten nu eenmaal den naam hadden dat bij hen het innerlijke niet altijd aan het uiterlijke beantwoordde, al zeiden ze ook gaarne met de schriftplaats uit het Boek Job van zichzelve: „Wij zijn van gisteren en weten niets."

„Mennistenkoek" was een extra-zoete, en paste dus bij een „Menniste boterham." In van Vloten's biografie van Paschier de Fyne wordt van een zieken veenboer gezegd: „hij gebruikte trouw zijne medicamenten, slikte zijne pillen als erwten, dronk zijne drankjes als zoetewei en at zijn rhabarber als Mennistenkoek".

Gewis had de man liever Menniste borstlap (soort van kandeel) gedronken; maar lieverkoekjes werden, voor een zieke, niet gebakken *).

In zake de formuliervroomheid was een „fyne Mennonyt" de tegenhanger van de Menniste Saar. „Onder dat volk heb je ook al verscheide sortementen", schreef de Haegse Mercurius, „fyne, fynder en super-fyn, die als rag zijn". Het blad knoopte die opmerking vast aan het bericht, dat de Mennonieten binnenkort uit Zwitserland zouden verdreven worden, ondanks, of liever omdat ze „zo pacificq van geest zijn". Want juist dat pacifieke humeur bracht hen er toe om, in overeenstemming met de voorschriften van Menno's leer, zich aan allen wapendienst te onttrekken. In Nederland konden zij op verscheidene plaatsen hunne verplichting tot krijgs- of schutterdienst afkoopen, maar in de zwitsersche kantons vatten de gereformeerden deze dienstweigering aan als reden om de belijders van een ander geloof dan het hunne uit te drijven. Het is, schreef de Mercurius, uit een theologisch oogpunt te laken, maar uit een staatkundig oogpunt te prijzen; „want dewyl de Zwitsers meestal by den Oorlog leven en den meestbiedenden Vorst om geld dienen, zoo doen de Mennonisten daar groot quaet, als die het Volk leeren dat men volgens de paisible doctrine des Evangeliums niet mag vegten. Ik hou er ook niet af, maer evenwel van slagen nog veel minder".

In Nederland was men in dit opzicht meer tolerant en liet b.v. toe. wanneer een vijandelijk leger de burgerij eener vesting in 't geweer riep, dat de Mennonieten zich bepaalden tot corveeën, schanswerkersdienst, enz. Jan Zoet vond in dezen afkeer van den wapendienst stof tot eene satire, toen hij van „Zeekere Mennonist" schreef:

Deez' haaten 't wapentuigh, want toen de Doodt hem naakte,
Trok hij het harnas aan, dat hem d'Apteeker maakte;
Maar door dit wapen heeft de Doodt hem eer verkracht.
Nu spijt hem dat hij 't zwaardt des oorlogs heeft veracht.

Een ander dichter, de naamlooze auteur der Schimp- en Hekeldigten, gaf niet onduidelijk te kennen, dat, ondanks dien afkeer van den wapenstrijd, van den eed, ja zelfs van 't bekleeden van eenig overheids ambt; en ondanks hunne voor 't uiterlijk ingetogen leefwijze en hunne „antyxe manier van kleeden", de Mennonieten toch geen aasje meer deugd bezaten dan de aanhangers van andere sekten. En dat zij, die den strijd met de wapenen vermeden, zich door den kerkelijken strijd wel schadeloos wisten te stellen. In een quatrain aan „De Oorlogvoerende Menniste Kerk aan de Merwe" (d. i. te Dordrecht) voerde hij aan:

Men doemt het Oorlog hier, om weereloos te zijn,
Want niemand slaat van ons de hand aan kling of degen.
Maar hier wordt de overhand met woorden vol fenijn
En Zondags muytery zelf in de Kerk verkregen.

Soortgelijk gevoelen werd voorgestaan door den schrijver der Nederduitse en Latynsche Keurdigten, die in een reeks van hekelverzen de toestanden in de Doopsgezinde Kerk veroordeelde, en aan hare voor-

*) Als uitdrukkingen aan den naam der gezindte ontleend kunnen nog vermeld worden. „Menniste Evangelie" (De Zendbrieven van Jacobus) „Mennistenblauw (soort van hemelsblauw) „Menniste zusje" (plant) „Menniste blaadjes" (surrogaat voor tabak) „Menniste hemel" (gedeelte van de Vechtstreek) „Menniste Boschje" (gedeelte van het Haarlemmerhout) „Vermaningsteeg" (bij het vroegere Vermaanhuis te Leeuwarden) „broedervertoeving" (huishoudelijke bijeenkomst na afloop der godsdienstoefening) enz.

gangers de Levieten las. Verschillende notabelen uit de gemeente te Amsterdam en elders, predikanten en diakenen vooraan, meest met voorletters aangeduid, werden daarin wegens bedrog, heerschzucht, onverdraagzaamheid, zwelgerij, ontucht, enz. over den hekel gehaald; en ofschoon de onstichtelijke histories, waarop de dichter doelt, niet omschreven worden, de aanteekeningen aan den voet der bladzijden moesten er gewis toe bijdragen den tijdgenoot op weg, en tot het recht verstand der verzen te brengen.

Een daarvan maakt gewag van een leeraar die in de ure des gevaars, instede van zijne gemeente tot trouwen herder te zijn, naar het buitenland vluchtte en daar zijn onrechtmatig verkregen geld in veiligheid bracht; ten spijt van het bijbelsche woord: „Schatten der goddeloosheid doen geen nut." Een ander vers meldt van zekeren vermaander in het dorp Pinaken (Pijnakker?) dat hij zich aan de zonde der onkuischheid had overgegeven. Hij had metterdaad de beschuldiging waar gemaakt, waarover de Doopsgezinden zich ten jare 1566 bij prins Willem I beklaagd hadden, n.l. dat hun valschelijk nagezegd werd: „Zy spelen (met de menniste zusjes) heymelick broerken in Christo en seggen: „myn geest begeert u vleysch."

Hier was dominé van T., „die schynheilige kloyer", zelf het schurftige schaap geworden onder de kudde, welke hij moest hoeden.

Hy zei tot zyn dienstmaagd, een dochter met eeren,
Myn vlees is geheel naar uw vlees vol begeeren.

En de zondige daad volgde op het zondige woord.

Elders vindt men ter spraak, tevens in opspraak gebracht zekeren Bartel Targier (de Targier's waren een doopsgezind geslacht uit Dordt) aan wiens huis het Groene Woud uithing, en die door misbruik van sterken drank aan zijn eind raakte. De hekeldichter riep toen 's mans stadgenooten toe:

.... weest om zijn sterven niet verlegen;
Al dort nu 't groene woud. Maar schrijft op zijne zerk:
Hier rust de Roervink van de Mennoniste Kerk.

Hij was de eenige onder de broederen niet, die zich aan dronkenschap schuldig maakte; want, beweerde de schrijver in zijne aanteekeningen, „de Gemeente, och arm! is tegenwoordig zoo vergroft, dat yemand zo gerust en openbaar in een Herberg gaat als in de Kerk."

Ook in den boozen geest van uitsluiting, in het streven van de vooraanzittenden in de synagoge om de vette postjes binnen hun eigen kringetje te houden, waren zij niet beter dan de baatzoekers van andere gezindten. „Kardinalen van 't Menniste Romen" noemde hen de schrijver, en verdedigde die kwalificatie door te zeggen, dat de leden van het roomsche Conclave, wanneer zij een nieuwen paus moesten kiezen, zich opsloten en een ieder den toegang tot hunne vergadering beletten. Zoo deden ook de Doopsgezinden van zijn tijd, wanneer er een predikant of diaken verkozen moest worden. Vroeger werd zoo'n zaak voor de broederen gebracht, die dan bij meerderheid van stemmen „vroome lieden" daartoe bestemden. Thans hield men de gemeente er buiten; zij maakten de zaak onder elkander, in het Menniste Conclave uit, zoodat ze altijd zeker waren personen van hun eigen „Cabale" in hun midden te zullen krijgen.

Ook in hoovaardij stond zoo'n predikant somtijds niet ver van een kardinaal. Had men 't niet bijgewoond dat een hunner, toen hij in het huwelijk trad, gedurende de trouwplechtigheid den hoed op het hoofd hield! Hierin slachtte hij den Kwakers, die 't zelfde deden, maar uit beginsel. De schepen Hans Bontemantel verhaalt in zijne gedenkschriften van drie hunner, die onder de predikatie in de Nieuwe Kerk te Amsterdam den hoed op het hoofd hielden, „dat groote omzicht onder de gemeente gaf, niet zonder ontsteltenis." Een hunner werd na afloop van den dienst gearresteerd als „perturbateur van den gemeenen ruste", en heeren schepenen op het stadhuis „woogen het werck vry swaer". Maar schepen Bontemantel had vóór hun verschijnen ter raadzaal den delinquent reeds in vrijheid doen stellen, en hij verdedigde hem tegenover zijne ambtgenooten, zeggende dat hier een principe in 't spel was geweest en geen boosaardigheid. Hoe, in de Fransche

kerk preekten de dominees met den hoed op, en in de Duitsche kerk met den hoed af; men was immers in Nederland, en inzonderheid te Amsterdam, niet gewoon „ymant in syn consientie lastich te vallen, en er waren geen wetten gemaeckt hoe men Godt bidden sal, of gedeckt ofte ongedeckt". De Kwaker had als reden voor zijn beweerd misdrijf opgegeven, „dat hij in 't gemoet niet eonde vinden syn hoed af te nemen"; daarmee behoorde men genoegen te nemen.

Anders stond het geval met den doopsgezinden leeraar. Hij was, behalve „vermaander", ook arts; en nu beweerde hy, als ware hij grande van Spanje geweest, dat die kwaliteit hem de bevoegdheid gaf om zijn hoed, een doctorshoed, op het hoofd te houden. 't Was zijn titel van doctor medicinae, welke hem, een drager der wetenschap, zoo'n prerogatief verleende.

Doch de heeren, voor welke hij verscheen, achtten dit pure hoovaardij en gelastten hem „met een graauw" om zich te ontdekken.

Werd er eens eene histoire intime der Doopsgezinden geschreven, wie weet met hoeveel andere gevallen al deze proeven van menschelijke zwakheid, heerschzucht, hoogmoed, onverdraagzaamheid, enz. nog vermeerderd zouden worden. Alles ten getuige dat eene kerkelijke belijdenis zoo vaak gelijk een omgehangen kleed is, dat het geloof den mensch niet maakt, en dat door alle tijden en alle geslachten heen de horatiaansche spreuk blijft gelden: Naturam expellas furca, tamen usque recurret (Verdring het natuurlijke met geweld, het zal toch altijd terugkeeren.)

SCHEMERING

DOOR

DAAN VAN DER ZEE.

Zondagavond.

Laatste lichting grauwt mij òm,
dag is heen,
scheem'ring zingt nu zachte zangen,
en gevangen
door het domm'lend-dof rondom
rusten zoet mijn leên.

Door de stilt' die looden zijgt
klank getril
uitleeft van een verren toren,
en verloren
in het grijs alom, dat zwijgt,
loomt mijn werkers-wil.

Op de effen grauwe lucht
staan nu zwart
al die kale winter-boomen,
vreugd-ontnomen,
roerloos donker; geen gerucht
breekt hun doffe smart.

Donker, donker wordt 't al meer;
zacht begin
van den nacht-vreê komt te dalen,
en aan 't dwalen
klokken-klanken gaan van veer,
luien de' avond in....

EENZAMEN

DOOR

SARA BOUTERSE.

V.

De dagen gingen al diep in den winter. . . . Hun grijze ochtenden verklaarden in den middag . . . de middag vergleed in den avond . . . en zoo vervloeiden de stille dagen in het trage donker der nachten. . . .

Het was in 't midden van Januari nu.

Er viel dien winter veel sneeuw. De ouden van dagen spraken over de ouwerwetsche winters, die ze uitgestorven dachten . . . en daar ineens was zoo'n echt wintertje er weer. . . .

Het vroor weken achtereen.

Dolf had dien winter veel op de banen gereden. Hij hield er van in rustig krachtige streek langs de bleek gevroren landen te glijden . . . de starrig strakke lucht zachter van kleur te zien worden . . . tot eindelijk alles weggedoezeld is . . . en sterren beginnen te flonkeren. . . .

Hij mocht zoo graag over de stille landen heen het spitse grijs van een enkel torentje zien donkeren . . . en opstaan in het bleek der lucht. . . .

En dan, flink warm gereden, de schaatsen afbinden . . . en door de kalme straten van het kleine stadje naar huis wandelen. Alles was zoo vredig dan . . . op de vereenzaamde banen gleden wat late rijders nog langzaam heen en weer . . . het ijs spiegelde in de donkere schemering . . . en zacht lijnden de boomen hun stammen en takken op. . . .

Zoo ook in het sterk klare . . . het tintelkrachtige van een vorstig blauwen winterdag, had ie, voor 't eerst, met Fine Woudstra gereden. . . .

Ze gleden maar zoo stilletjes heen, haar hand, uit het zijig zachte zwarte mofje, opgeschoven tot den pels, passief in de krachtige omsluiting van de zijne. . . .

En bij het zwevend-gaan van links naar rechts, in lange rustige verglijdingen, woei daar haar donkere rok gracieus dat monotoon keerende gebaren mee. . . .

Ze spraken niet veel, maar soms, bij een even aansterkende bries, deed de wind haar lange zwarte bont wat waaien uit . . . en zacht was dan langs z'n wang of kin de voorbijgaande even streeling van het zachte zije dons . . . als iets heel liefs zoo in zwijging. . . .

Dan, als ze lang zoo waren voortgegaan . . . nu eens een zinnetje van „Heerlijk gaat het nu hè. . ." en zij „ja" met stille stem . . . en lichte lach . . ., die heen leek te gaan tot iets vers . . ., of. . . „wacht, kom wat hier heen . . ." en even verstilden hun jonge bewegen, en, lachend met de oogen, zagen ze aankomen een lange rij . . . het zoemde langs hen heen . . . met het suisende geluid van sterke zuiging. . . .

Maar ook wel reden ze met korte makkelijke streekjes, om beter zoo te kunnen praten . . . en dan spraken ze van koud en warm weer . . . van het prettige nu in den winter en, met verlangen ook al weer, over het mooie van den zomer . . . Ook over boeken spraken ze wel, luchtigjes, niet rakend de diepste schoonheden, maar prettig en eenvoudig . . . als herinnering aan veel mooie uren. . . .

Zoo was dat als van zelf een gewoonte geworden dat ze met elkander reden in de lichte dagen van dien winter.

Voor Dolf was dit omgaan met het stille, wat verlegene meisje als een lieve troost in het eenzame van z'n leven. Haar zachte toewijding . . . haar in alles voelbare sympathie . . . omstreelden hem als teedere liefde-dingen.

Het werd hem een lieve, vertrouwde gewoonte naar haar stem te luisteren.

Van kleine voorvalletjes vertelde ze . . . van emotie loos meisjesleven . . . en ook wel, dieper, van stil heenvlietend vrouwenbestaan.

En hij nam het begrip van dit leven tot zich . . . het was dikwijls in z'n gedachten. Hij voelde dat ook dit meisje veel uren van eenzaamheid moest kennen . . . dat ook zij in wakkere nachten met bang verwezen oogen moest staren . . . en schreien . . . omdat het leven zoo leeg was.

En daarom vooral ook was hij zacht eerbiedig en broederlijk eenvoudig voor haar. . . .

Zoo was het tusschen hen een vertrouwelijke omgang geworden . . . rustig en vriendelijk . . . zonder hartstocht of vurig verlangen. . . .

Zoo althans was het voor Dolf.

En hij geloofde ook niet, dat zij een vrouw was die hevig liefhebben kon; een stille natuur veeleer die, in eigen schuchterheid geïsoleerd, zich uit te leven waagde in den sfeer hunner onbewuste verwantschap.

Want wel eenzaam ook was dit meisjesleven. Weinig vreugden leken haar dagen te vermooien. Het was hem of haar stem denzelfden weemoedsvollen klank had, die hij in eigen woorden wel herkende... een stem van verlangen... van veel diep en eenzaam denken... en het nooit te bereiken begrijpen. Hij voelde ook in dit meisje iets sterks vereenzaamds... alsof ook zij het leven aan zag van verre... wel graag mee wou doen... maar het niet kon bereiken.

En vreemd was dit geweest: van het eerste oogenblik af had ie zich naast haar minder alleen gevoeld... en heel vertrouwelijk kon hij zoo met haar praten over gewone dingen van elken dag. Hun omgang bleef rustig en blank vertrouwelijk.. geen zweem van jonge brandende hartstocht... van jaloersch elkaar bewaken... Maar er kwam in hun samenzijn een diepere toon van sympathie en, van Dolf's kant, een eerbiedig zorgende voorkomendheid.

Hij was ook dien winter enkele avonden bij haar aan huis geweest. Maar het was dan alsof er iets tusschen hen stond. De erge hartelijkheid van Mevrouw... haar groeiende familiariteit gaf hem een hinderlijk gevoel van bezwaar....

En eens, bij z'n grootvader, was ie driftig geworden toen tante zinspeelde op hun verhouding.

„Dat lamme-kleingeestige gekoppel," had ie gezegd... „of ze nou niets beters te doen had dan engagementen te bedenken die er toch nooit doorkwamen...."

En daar was heel wat gezeur over gekomen. Grootvader had het opgenomen voor z'n dochter. Dat dit „in geen geval een toon was die Dolf paste...", en dat er wel gestook achter zat zeker, want ze waren dat van hem niet gewend. En hij, bitter, had geglimlacht om z'n braafheid....

Een poosje was ie toen weggebleven.... er eindelijk, op den jaardag van tante, toch maar weer gegaan.

Tante had erg verongelijkt gedaan... en opzettelijk gezwegen als de Woudstra s werden genoemd. Zij zou zich wel wachten daar weer een woord in mee te praten.... Voor haar part trouwde Dolf nooit. Zij was er geen cent rijker of armer door. . . .

. . . .

Met Dolf's lessen ging het intusschen goed. Hij had nu tamelijk veel uren van de week bezet en dat ontnam aan zijn leven het rampzalige gevoel van nutteloos-zijn.

Zoo was de winter beter en rustiger voorbijgegaan dan hij verwacht had.... Hij voelde zich ook weer jonger en krachtiger nu... meer geëmotioneerd door Fine's komen in zijn leven, een lieve gebeurtenis, die de bittere eenzaamheid van z'n dagen met troostende goedheid had verzacht.

... Eens had Leusden hem gesproken over z'n drukken omgang met Fine Woudstra... of dat nou niet iets worden kon. En Dolf had toen een heeleboel woorden gezegd over vriendschap... en dat het zoo goed was voor je-zelf, zoo'n rustige, belanglooze omgang met een lief meisje, dat het zoo veredelend op je werkte.

Maar Leusden had fijntjes gelachen en er het zijne van gedacht.

Hij geloofde niet in zoo'n blanke vriendschap zonder bijgedachten. . . . . . .

. . . .

Het was in de eerste dagen van de lente. Nog koel en luchtig weer. Maar er streek soms al een golf van luwte aan... het ritselde zoo stilletjes door de groenende boomen... het gleed zoo vaag door de nauwe straten heen. Dolf had dit jaar sterk het gevoel van lente, van komende zon en zomer. Zooals hij dat ook wel eens gevoeld had op z'n achttiende jaar... en later nog....

... Het was op een avond, in het half donker, dat hij voor 't open raam van z'n kamer zat.... Een boek in de neer-gezakte hand. Hij leunde half het raam uit, en keek op in de lucht. Het was zoo opeens over hem heen gevallen, een week-droomerig gevoel... een blij en vreugd-vol niets-doen... en niets bepaalds denken ook.

Het was gekomen, terwijl hij las, woorden en zinnen... iets innigs, iets week gelukkigs.

Z'n arm was omlaag gegaan.... de hand die het boek hield rustte op z'n knie. En zoo was ie op gaan kijken in de lucht. Er dreven kleine witte wolkjes; aanhoudend vergleden en vervormden ze.... En er was iets heel teeders in z'n ziel gekomen, iets oneindig goeds en milds.

Hij dacht aan niets bepaalds....

Het was donkerder geworden... en hij was eindelijk opgestaan.

Maar toen werd het zoo wonderlijk in hem.... Het boek viel op den grond en hij bukte niet om het op te rapen. Het was alsof het overal licht om hem heen werd... iets wijds, iets oneindigs kwam er over hem... alsof z'n gansche wezen zich vergrootte... alsof er iets in hem groeide, bloeiend en heerlijk....

En z'n oogen bedekkend met de hand, had ie een oogenblik zoo stil gestaan, roerloos....

En toen was ie weer gaan zitten, alsof het te hevig voor hem werd... in z'n hoofd suisde het licht, als na een hevige emotie.... En terwijl hij de oogen sloot, als voor een te stralend licht, sloeg, als een jubel van feest, deze gedachte in hem op: „Hou ik dan toch van haar?..."

En even, in z'n hoofd, voelde het als een stilstand van gedachten. Hij roerde zich niet... als zou de minste lichaamsbeweging dit wondere gaan verbreken....

Hij was niet Dolf Verbrugge meer, de brave, de onberispelijke. Hij was nu zijn naam vergeten en hoog heerlijk bloeide de ziele-extase boven z'n alledaagsch mensch-zijn uit....

... Toen streek er, zacht wiekruischend, een late vogel langs z'n raam... en ergens, dichtbij, klonk de plotse slag van een deur die werd dichtgegooid.

Loom kwam Dolf overeind... de armen rekkend, de handen vouwend tot steun achter het wat neigende hoofd... en in een behagelijke leden-ontspanning lachte ie, de oogen neer....

„Kom" zei ie toen met geluid... en, z'n armen weer zinkend, schudde ie 't behaaglijk luie wat van zich weg... en alsof dat zoo een afspraak was, een stil besluit in zich zelf, ging ie z'n kamer af... Zonder eerst binnengaan bij z'n moeder, nam ie van den kapstok z'n hoed... en deed voorzichtig de huisdeur weer in 't slot.

Het was stil op straat in den schemer.

Hier en daar zag je al een raam dat open stond. Aan de bleekig-blauwe lucht, waar witte wolkjes even donsden, verstierf het teedere rood.

En toen hij, uit de straat, tusschen de huizenrijën weg, de bocht omsloeg, lag het exercitieveld, dat ie oversteken moest, als een wijde, wijde ruimte in den zoelen avondschijn. De enkele boomen, die hij langs ging, bewogen hun tengere takken tot een teere deining... en in de verte, links en rechts, voor hem en achter hem... was de al meer en meer verstillende avond.

Voor hem uit rijden weer de huizen van de kade... Daar achter donker van torenspitsen en schoorsteenen.... Het duurde niet lang dat hij ging in de ijlte van het wijde veld.

Toen hij stond op de steenen van de kade, keek ie nog eens om naar 't overgestoken land. Het lei daar zoo eenzaam... zoo volkomen verlaten uit voor z'n blik....

Dolf wandelde langzaam de kade af. Hier en daar kwam hij een kennis tegen die groette.

Hij zag die menschen langs zich heen gaan... in z'n hoofd verklankten zich even hun namen tot geluid... maar het verging weer zoo vaag... en hij groette ze terug zonder herkenning in z'n oogen.

Het was steeds of hij wandelde door luchtlagen heen... zoo ijl en licht... of hij hooggedragen tot iets vreugdvols ging... tot waar iets schoons hem had gewenkt....

Het was als een wijdte van vrede en wonder stil geluk in z'n ziel....

In de straat, waar hij nu kwam, leek de avond donkerder tusschen de hooge kanting der twee huizenrijen.

Achter enkele ramen scheen al, tusschen gordijnen door als een smalle streep, of geelachtig achter de witte lancasters... het ontstokene licht....

Dolf stond stil en belde.

Toen het bel-overgaan door de gang zich verklankte, keerde hij zich om en keek op naar de lucht. Het rood was er gansch

verstorven. Zilverig lichtte een ster... hier een, en daar... en telkens... en overal zilverde het... wijd toch, en ver verspreid....

Van achter de huizen steeg ergens donkere rook omhoog... opwolkend en langzaam aan ijl wordend in niet meer te ziene verspreiding....

Nu werd achter hem de deur opengedaan... hij wendde zich langzaam om, en liet z'n oogen van den avond af.

Wat haastiger nu, overstapte hij den drempel, en ging langs het dienstmeisje heen, dat kalm-rustig de huisdeur weer sloot,

Dolf had z'n hoed op den kapstok gehangen.

„De familie thuis!" vroeg hij nu.

„Gaat u maar binnen. Ze zijn achter."

Ze schoffelde met haar voetpunt een omgekruld matje weer neer.

In de schemergrijze gang liep Dolf langs de in het donker even wittende muren heen.

Hij tikte, en gelijk ook duwde hij de aanstaande deur vooruit en ging de kamer in.

Maar op den drempel bleef hij staan....

Het was er schemerig en stil... en hij onderscheidde op de kanapee bij de serredeuren de zware-liggende figuur van Woudstra. Het gezicht naar de muur gekeerd.

Achter de tafel... flauwtjes beschenen door het rustig-brandende theelichtje, zat Mevrouw, de armen gekruist... en haar zwarte schort over het hoofd geslagen....

Hij meende in de stilte hun geregelde ademhaling te hooren....

Toen zag hij... door de opgenomen draperiën heen, in de wat lichtere serre....

Leunend tegen de opengeschoven tuindeur, de armen op den rug gevouwen, stond Fine. Hij zag daar haar tengere figuur onbeweeglijk. Haar blank profiel was van de kamer afgewend... zij had het hoofd licht geheven.

Zachtjes sluipend langs de slapenden heen, doorschreed Dolf de kamer.

In het avond-licht voor hem bleef de stille figuur van het meisje onbeweegelijk... onbeweegelijk....

Van dichtbij zag hij nu het blanke-geheven gezichtje... het fijne teere profiel. Hij zag nu ook dat haar hoofd tegen de deurpost rustte.

Ook op het hoorbaar worden der voetstappen bewoog zij zich niet. Er was een diepe rust in dat bleeke leunende hoofdje. Het staarde met droomerige oogen in de wijdte der lucht... en er was een lichte treurigheid in het als vragend gewelfde der wenkbrauwen... en een stille droeve vraag ook om den even-geopenden mond.

„Dag Fine," zei nu Dolf, en z'n stem klonk dof-zacht... als gedempt in de stille-grijsheid van den schemer.

Een gebaar van schrik bracht beweging in haar. Zij hief het hoofd... en haar gezichtje was dadelijk warm overgloed van het volstuwende bloed.

„Ik wist niet dat jij het was," zei ze... en ze kuchte als was haar stem nog lastig ongewoon.

Maar hij vroeg fluisterend stil te zijn... de ouwelui sliepen....

Zij lachte eventjes en hij zag haar gezichtje weer zeer bleek nu... alleen de stille treurigheid was weg.... Alsof ze zich moeilijk bewoog, zoo stil was ze in dezelfde houding gebleven.

En nu hij ging zitten... huiselijk een stoel bij trok... bracht ze ook de eene arm weer achter den rug... en als vermoeid liet ze het hoofd weer leunen....

„Mooi weer hè?" vroeg hij week.

Ze knikte... stil voor zich uit.

Zoo was het een poosje stil in de serre. De lange wingerdranken bewogen lichtjes....

Nog maar een enkel wolkje dreef wittig langs den hemel, verijlde ook langzaam.

„Wordt het niet te koud voor je?" vroeg Dolf eindelijk, en er was een vreemde ontroering in z'n stem.

„Nee" schudde ze, het was niet koud... het was zoo heerlijk juist.

En als van zelf nu, begon ze te vertellen. Ze had van middag zoo heerlijk gewandeld, het voelde zoo lenteachtig al, en buiten, o buiten was het zoo heerlijk geweest. De dennen hadden zoo lekker geroken. Vond hij daar ook zoo iets sterks in, die harsige lucht.... In een kuil op de hei was ze gaan zitten....

„Alleen?", vroeg Dolf.

„Ja, dapper hè?" Het was er zoo stil, zoo

stil... maar zij had er heelemaal niet aan gedacht. O, ze had een heerlijken middag gehad....

„Dat nu de lente kwam", zei Dolf.

Ze zag hem aan... even... en toen kleurde ze. Haar zacht-gewelfde jong-vrouwelijke borst golfde licht, als in een diepe ademhaling. Zij sloeg de vocht-glanzende oogen op....

„Maar is 't nou niet te koud" vroeg hij weer.

„Nee heusch" ontkende ze.

„Je hebt zoo'n dun blousje aan".

„Nee, werkelijk" glimlachte ze.

Hij keek naar haar in ontroering. Het klopte in z'n keel, het was zoo wonder vertrouwd dit alles in den laten avond-schemer.

En nu begon ze... haar zacht gezichtje naar hem toegewend... haar oogen vochtig glanzend onder het goud der wimpers... hem te vragen naar z'n laatste sollicitatie... of hij nu kans had.

Ja, hij dacht het wel... maar je wist het nooit... ze begreep, hij hoopte 't vurig.

O, hij zou 't vast wel krijgen, meende ze.

Zoo bleven ze fluisteren... hun jonge hoofden vertrouwelijk tot elkaar gebogen... het blank van hun gezichten steeds witter in den meer en meer wordenden avond....

Dolf steeds met die vreemd-innige stem... had haar een sterrebeeld gewezen... kijk zag ze het daar, en zij: o ja... ja nu zag ze het....

Toen in het donker van de kamer achter hen een luid en langgerekt gegaap klonk....

„Hè..è, is dat slape... Moeder, hoe is het, slaap je nog...."

Fine liet haar arm, die ze juist wijzend naar de serre strekte, weer zinken, en lei den vinger tegen de lippen....

„St," deed ze....

De sopha kraakte... kraakte zwaar en ze hoorden nu ook het steunend wakker worden van mevrouw.

„Waar is Fine," gaapte ze „vraag eens of... Ze is hier niet," hoorden ze.

In de serre lachte Fine zachtjes. Vertrouwelijk hadden ze samen heimelijke pret.

En de ouwe heer: „wat deksel, Fine... waar zit je toch...."

Haar lachen smoorde zich.

„St. st...."

Maar nu kwam Woudstra op den serre-drempel.

„Hé, ben je daar, en wie... o, Verbrugge, ik herkende je zoo gauw niet.... Hoe gaat het...."

Dolf begroette hem... en onder z'n nu losse lichaamsbewegen door... flitste het even als van ouds door hem heen... in zelfontleden.... Dat hij nu niet verlegen was... geen wikkende en wegende bijgedachten had.... Maar het was maar even, en dadelijk voelde hij zich weer gemakkelijk, en hoog gelukkig....

Nu kwam ook, zwaar en moeilijk, mevrouw overeind en hem begroeten. Ze excuseerde zich voor haar slaapje. Anders dee ze 't nooit... maar nou van middag was ze toch zoo slaperig geworden....

Woudstra knipoogde. „Wel mensch als je 't hebben kan, neem je het..." en dan begon ie te grappen over dat samen-zijn in de serre.

Fine verweet hem, „hè Pa...."

Hij deed haar hooge fijne stemmetje weer na....

Het was nu ineens een luid rumoeren van stemmen... en daarover heen, druk lawaaiend, sloot meneer de serre-deuren.

De stille avond-stemming, waarin ze gefluisterd hadden met weeke stemmen, was geheel voorbij....

In de huiskamer had mevrouw de lamp aangestoken. Met gefronsd voorhoofd, en knippende oogen tegen het licht in, kwamen ze om de tafel heen....

Al gauw was meneer achter z'n wijd uitgevouwen krant gedoken: wat rookwolken dampten er boven uit.

Mevrouw, achter het theeblad... breide rustig... een kalm lachje in de goedig-domme oogen....

Maar het vertrouwelijke tusschen Dolf en Fine bleef. Ze spraken nu over alles... over menschen en boeken.

De ouwe heer keek soms eens, achter z'n krant weg, over z'n brilleglazen heen naar Fine. In 't lamplicht was haar warm gezichtje jong en als zoo smal niet meer....

Dan knipoogde hij eens tegen z'n vrouw... en zij deed van „niet doen"... maar heimelijk

lachte ze ook... en boven het tikkend bewegen der stalen breinaalden keek ze op, en zag naar hen met dankbare oogen... en, steken tellend, keek ze dan weer neer in glimlach....

Toen de ouwe heer z'n krant uit had, werd hij luidruchtiger. Hij wou Dolf weer hebben over de politiek. Fine zat stil te luisteren, en al maar keek ze naar Dolf, als in grooten rijken trots op iets dat haar eigendom was.

Toen, ineens, het had al zoo lang geduurd hun spreken over kranten en politiek... ook over Indië weer... stond ze op... en achter Dolf langs gaand... lei ze even de hand op den stoel, waartegen hij leunde. Het was de innigheid van een verborgen liefkoozing.

Voorzichtig schoof ze de suite-deuren van een.... Uit de voorkamer kwam een koelende kilte haar in stroomen tegemoet.... Het ging koud langs haar warme wangen heen... Zij huiverde in een nerveuze rilling.

In het donker ontstak ze de pianokaarsen.... Haar bewegingen waren los en elegant... als voelde ze zich behaaglijk mooi....

In even ruisching van rokken liet ze zich neer op de pianokruk... en sloeg 't zwarte glanzende blad op.

Het kaarslicht scheen over de toetsen heen; ze leken oud vergeeld in dat licht.

En Fine... in verlangen... zonder nog te weten wat ze spelen zou... sloeg luchtig een paar noten aan... tokkelde vlug een lichte gamma.

Zonder bepaalde grenzen ging het toen over in een gedeelte van Grieg's Solfegg's lied. Zacht neuriede ze de woorden mee... die ze zich vaag herinnerde... En grillig... brak ze in eens af... en speelde, forsch krachtig, de „Impromptu" van Schubert.

Ook dat... omdat ze 't niet verder kende uit het hoofd... eindigde ze in forsche accoorden.... En rustiger nu... meer zeker van zich zelf... begon ze een stuk te spelen dat ze zich nog, wat sentimenteel, herinnerde uit haar kindertijd.... Met weeke zangerigheid speelde ze... en behaagziek boog ze 't hoofd achterover... en keek de lichte kamer in, waar het donkere hoofd van Dolf zich licht bewoog, in gesprek met haar vader.... Zij speelde sterker... met meerdere zangerigheid... of zij hem lokken wilde met den roep van haar spel....

En meerdere stukken speelde ze zoo... 't een na 't andere... het hoofd achterover, de oogen glanzend in verhoogde stemming, En terwijl ze weg leefde in liefde-weelde, voelde ze Dolf nader komen.... Z'n zachte schreden over het tapijt... en ze glimlachte tot hem op met den stralenden lach van haar liefde. Haar jong vrouwelijke ziel gaf zich weg in willige openbaring: ze speelde... ze glimlachte... ze zong hem haar liefde.

Hij trok een stoel bij en, de arm geleund op den pianokant, luisterde hij, week bewogen.

En nu zij verder speelde... het hoofd wat gebogen... zag hij het blank-en-goudene van haar stil eenvoudig gezichtje.... Het teere bleek der slapen... en de gulden haartjes aan de wortels.... Ook bij de wimpers en de blonde wenkbrauwen was dat goud-achtige. Het leek hem zoo mooi, haar blank gezichtje... het was zoo jong nu met dien warmen blos, rozend over de wangen...

En even, nu zij ophield te spelen, keek ze hem aan... diep in de oogen... en toen lachte ze.... Hij had om een liefdesliedje gevraagd.... Met blanke, zwakke stem zong ze... oude sentimenteele liedjes.

Ze zong eenvoudig zonder veel sentiment. Het was of het innige van haar ziel zich niet verklanken wilde.

Eerst laat stonden ze op. Toen ze afscheid namen glansden nog hun oogen en hun stemmen waren hoog van opwinding Het laatste wat hij zag... toen hij bij de deur nog eens omkeek... was haar blank gezichtje, glanzend in lichten glimlach.

En dat ze stond... tenger en teer in de groote kamer... en hem nastaarde met wijdgeopende oogen.

De dagen, die den vreemd-extatischen avond volgden, waren licht overgloord nog als een weerschijn van den grooten glans die klarend was gegaan over de stille melancholie hunner zielen....

Dolf was veel alleen gaan wandelen... in een onberedeneerde neiging tot eenzaamheid-zoeken.

Door de stille dennenbosschen vloeide het lichte goud van de voorjaarszon... en over de vaal-verbruinde heide kon hij heen staren in vredige bewogenheid.

Het was of z'n leven nu goed ging worden... of er eindelijk uit de felle worsteling om het steeds vervluchtigend geluk... een zachte en goede levensvrede worden ging.... Nu waren geëindigd de nachten van aanstormende droomen... die wrangen nasmaak lieten: geluk in droom verbeeld.... Nu was ook voorbij het bitter ontleden van het eigen zieleleven... het pijnend zelfbeklag.... Want in de vage lentevoeling... aankoelend door de wuivende boomtoppen heen... te tasten vooral in de al-uitgestrektheid van de heide... was een wondere eenheid met het weekbewogene... het tenger-jeugdige van z'n reikend geluksverlangen....

In den droom zijner gedachten... zacht gewiegd in teer-schoone herinneringen... was het of al naast zijn leven... de lichte tred was van het geluk, dat naderde... naderde....

En in den stilstand... waarin zijn leven dat geluk verbeidde... zocht hij nog eens de diep-geestelijke eenzaamheid... alsof hij vreesde dat het droomverwezenlijken een geluk te groot zou zijn....

En eens nog gingen aan hem voorbij de stille processiën uit het verleden.... Z'n liefde voor Lizzie... z'n schrijnend verlangen naar de dwaasheid dier hartstocht.... Z'n leed om het zwerver-zijn door het zoo heet begeerde leven...

Z'n zoeken naar groote daden... en het belachelijk kleine van den dag, die den dag volgde, in tergende regelmaat... zonder ooit één verheffing boven den tragen gang der taaie werkuren.

Het leven zag zoo anders aan nu... ook tot z'n moeder kon hij goed en vriendelijk zijn... zonder het wrokkend verwijt om de eenzaamheid van z'n jeugd... En veel, in vroom-goede herinneringen, herdacht hij zijn gestorven vader....

Van dit alles, dat hij nu overzag als één die afscheid neemt, zou hij eenmaal spreken met haar.... En in de stille luistering van haar liefde zou het geleden leed vermooien tot een troostenden weemoed, die de sterke behoeder van het jong verliefde geluk wou zijn.

O, hoe hij dat geluk beschermen wilde, het koesteren en bewaren het gansche leven door... dat het volgroeien zou tot een volmaking waaraan geen vernietiging sloopen kon. Samen, o, eenmaal samen te zijn met een wezen voor wie niet het vereenzaamde in hem zich terugtrok... maar voor wie het uitbloeien zou tot een vrijen, heerlijken groei. Eenmaal waar te kunnen zijn met de grootste, eenvoudigste menschelijkheid.

En, alsof het geluk verzoenen wilde de ongekendheid der toekomst waarheen het leiden zou... beloofden z'n idealen een algeheele aanvaarding van de plichten die ook het geluk eischt: Goed zijn, eenvoudig trouw en goed zijn... en altijd samen... een éénheid in de woeling van het leven... twee simpel-gelukkigen in de klatering van het hartstocht-zware-wereld-leven, dat voor hen vereffende tot een stil en blank geluk....

. . . .

Het was in deze teedere ijl-brooze verwijling op den drempel van het geluk, dat Dolf, van een van z'n wandelingen thuiskeerend... op z'n kamer het officieele bericht vond van z'n benoeming te Amsterdam.

Het trof hem even, als reëel in de ijlte der laatste dagen... en een rustig gevoel van maatschappelijke veiligheid, van een geborgene toekomst doorwarmde hem....

Daar was dan nu eindelijk het langgezochte. Z'n leven was waar het wezen wilde.... En, vreemd-beangstigend, kwam de zekerheid dat hij nu handelen moest... dat de verwezenlijking van z'n droomend rondgaan der laatste dagen nu nabij was.... Z'n gedachten verstilden in huivering voor het ongekende, het verbijsterend-nieuwe dat komen ging.... En een groote plechtigheid begon nu als met klokkeklanken door hem heen te luiden.... Donker bronzend over de paarlemoere teerheid der jong-tengere illusiën....

De lichte tred van het geluk was van vlakbij nu.... Het was overal te hooren, door de suizing van z'n weelde-dronken hoofd heen.

Deze dag was het einde en het begin....

En nu ook, voor het eerst, tredend uit den feestroes der zich-zelf zoekende geluks-verwachtingen die 't al vermooid hadden ... trof hem de lange duur der dagen, die hij heen had laten gaan over den avond, waarin het begin van z'n geluks-aanvoeling was geweest....

Nu mocht het niet langer duren zóó. Van avond wou hij naar haar toe gaan, het vertellen, en dan....

Maar het was opeens... en pijnlijk kwam het in de na-bloeing van z'n mooie zielevrede, of hij zich dat maar niet indenken wilde.

Of er iets gebeuren zou waardoor het toch weer niet kon.... Alsof het geluk, dagen lang zoo dichtgenaderd, weer terug-week uit z'n leven... weg, uit het licht de duisternis in....

En zich verwerend in zelf-belaching streek ie z'n hand over het voorhoofd dat klamwarm aanvoelde ... dat klopte van de felle opéëndringing der emoties....

Kom, hij moest naar beneden gaan, en zich laten feliciteeren. Moeder wist het al, het telegram was geopend.

Nu koel en kalm doen ... als altijd koel en kalm....

Maar de kalmte kwam heel natuurlijk... en hij herkende zich in z'n eigen gewone zijn: de manier waarop hij de trap afliep... het oude matje in de gang wat recht schoof... en toen, een glimlach al om de lippen, de kamer binnenging om zich te laten feliciteeren....

En, wel blij toch, meende hij nu de koude oogen van z'n moeder even te zien glanzen. Dat het zoo zeker was, en zoo rustig zei ze, en dat ze 't meisje maar naar grootvader had gestuurd. Het was zoo'n goed nieuws voor den ouwen man....

Onder het eten spraken ze wat over de komende veranderingen ... over de enkele meubels die hij opgeknapt wilde hebben....

En met hatelijke ergernis bemerkte hij tusschenbeide hoe koel en klaar hij weer te bedisselen zat... zoo geheel in dat zakelijke, waarin z'n moeder en hij steeds de vruchtbaarste conversatie vonden.

... „Van avond" dacht ie dan, z'n ergernis wegduwend in een belofte, „van avond".

Maar dien avond kwam tante Geer met veel vertoon van hartelijkheid hem feliciteeren. En rustig zat hij te vertellen van z'n sollicitatie.... Dat hij 't zoolang geheim gehouden had, verweet tante gemoedelijk lacherig....

„Och", zei Dolf, hij was er tenslotte moedeloos onder geworden ..., hij had het niet willen zeggen voor dat het zeker was....

Of hij niet even meeging naar grootva, vischte tante Geer, de ouwe man zou het zoo gezellig vinden....

En zoo was ie met tante naar grootvader gewandeld.... En daar, in de kleine kamer, met al die bekende dingen aan den wand... de blauwe rookwalmen van grootvaders pijp... en de stem van den ouden man die maar vroeg ... vroeg ... was het Dolf of dat alles van de laatste dagen maar een onwezenlijke waan was geweest

Toch stond ie tegen negenen op om nu te gaan....

En terwijl hij dat deed, begon weer de plechtigheid door hem heen te luiden, als met zware klokkeklanken....

En ontroerd ... een doffe klopping in z'n keel, groette hij de oudjes, die hij zag als door een damp van mist....

Tante, die hem uitliet, vroeg zoo slim terloops, of hij 't al verteld had bij de Woudstra's.... Zeker niet, hè....

Dolf ontkende, strak kijkend op de gangsteenen... Het noemen van dien naam was dof-zwaar tegen z'n ontroering aangebonsd....

Hij zei toen nog wat, om koel en klaar te schijnen, en verzocht de groeten aan grootvader.

Dan ging de deur achter hem dicht....

In den avond liep hij. Langs de donkere huizen en tuinen heen. Hij zag de dingen om hem met een vreemde duidelijkheid. En even ... helder in 't verwarrende van z'n onklare gevoelens, sloeg in de belachelijkheid van z'n nauwkeurig kijken naar een schim... die zich afteekende op een raam ... bewoog ... stil was, en weer bewoog....

En terwijl het maar dof beukte in z'n hoofd, en klopte in z'n keel, die droog gezwollen voelde... gloeiden en huiverden z'n emoties door hem heen....

Woorden die hij spreken wilde, verwerden tot woorden die zij sprak.... En dan weer hoorde hij haar gedempten lach... of de lichte treurigheid waarmee ze, triest-glimlachend, van haar leven te vertellen placht....

In den weg-roezenden gedachten-stroom hoorde hij een paar keer duidelijk haar stem „Dolf" zeggen ... en „ik feliciteer je ... ik feliciteer je...."

Het huis al naderend ... begon hij nu gejaagd naar klare woorden te zoeken.

Hoe hij het zeggen zou ... en hatelijk kon hij maar niet anders vinden dan „ik kwam even vertellen dat vanmiddag...."

En telkens, als hij zoover kwam, was het of een schaterlach opjoelde.

Maar nee ... nee ... in heftig bewogen woorden het uitstooten; dat het tot een stameling werd van vormloos geluk. Of... als een kind eenvoudig ... het hoofd wegduwen in de zachte warmte van haar handen.... Zonder woorden ... in een zwijgende geluksvraag. O, gaan nu ... geen woorden ... nu alleen maar gaan ... het geluk te gemoet.

En het was, toen hij de stoeptreden opging, in 't schemerige licht van 't kleine portiekje, of hij kwam in een onbegrensde wijdheid. Er waren geen muren, geen welving van dak ... het verzwond zich alles in een mistige materielooze oneindigheid.

Hij hief z'n hand naar den belknop ... in een onbewuste tasting....

Toen, als een neerploffende zwaarte, het donkere basgelüid van Woudstra in de stilte viel.

Het dichttrekken van een deur ... een vrouwenstem die wat riep, zacht en gedempt ... en het aannaderen van voetstappen.

En Dolf liet z'n arm weer zinken. Uit den mistigen schemer van 't nauwe portiekje week hij terug in de leegte van de straat.

En snel, met de intuïtieve sluwheid van een vluchtende, sloeg hij dadelijk een zijstraat in.

Z'n hart bonsde dof en zwaar.

Achter hem ... langs de straat waaruit hij geweken was, klonken luid en krachtig voetstappen. Hij begreep dat het Woudstra was die op z'n gewonen tijd naar de societeit ging. Snel, of hij achterhaald zou kunnen worden, liep Dolf door, eerst kalmer weer toen hij kwam in de veilige drukte van de winkelstraten.

Zóó, rustig schrijdend door de lichte straten, stil ontwijkend de aandacht van kennissen, wandelde hij terug naar huis.

Dien nacht sliep hij weinig... lag te overdenken de dagen die zoo heerlijk stil waren voorbijgegaan ... waarin het geluk zoo dicht was genaderd....

Aan den avond ook ... waarin hij voor 't eerst een volkomen veiligheid naast haar gevoeld had... een aansluiting van z'n wezen ... zoo volkomen, dat iedere latere wijking fel, als ontbering gevoeld moest worden.

Een paar keer ... in de trage suizing der zwaar-nachtelijke stilte... toen hij vergeefs het hoofd in de warme kussens woelde ... kwam ie overeind uit de lauwheid van z'n bed in de al dadelijk verrustigende kilte.

En stiller begon ie plannen te maken voor morgen... kalme, zekere voornemens, die onverstoorbaar leken in den afstand van tijd, die nog was tusschen den nacht en den morgen, waarin hij gaan wilde om het geluk te vinden.

Maar dan weer, als hij lang had zitten staren in het duister, de armen om de opgetrokken knieën, kwam de koude twijfel weer. Was dit nu het lang gezochte ...? O dat het waar was ... dat die avond, zoo lichtend in z'n herinnering, geen bleekende gelukswaan blijken zou.

Dan trachtte hij zich, duidelijk, haar tengere lichaam voor te stellen, zooals het toen onbewogen leunde... den teer-grijzen schemer van den wijkenden dag... en het bleeke profiel dat zoo stil geheven was.

Hij sloot z'n oogen, opdat z'n ziel, in volkomen toewijding, dit beeld omvatten kon. En nu was het of een aanschrijnend verwijt de stilheid van dit herinneren verstoren kwam: de lichte treurigheid in het vragend gewelfde der wenkbrauwen ... de wijde staring van de oogen, òp in den oneindigen weemoed van den aandonkerenden avond....

O, als hij nu geven kon al de teederheid van z'n liefde, die beschermen wilde.... En dan weer, z'n hoofd in de handen gegrepen, de oogen toe in slapelooze vermoeidheid,

kwam het smartelijk verlangen naar het liefdesvoelen van dien éénen avond....

Maar waarom dan ook niet, God, waarom dan ook niet. Vanwaar die vóórvoelende weemoed, alsof hij niet anders dan als voorbijgegane geluksmomenten zich dien avond herinneren zou.

Nee, nee, het was immers toch alles waar geweest. Hij hield van haar... o, weg dan toch die twijfel... weg dat koud ontleden... Zooals toen, zoo heerlijk gedragen door zalige verlietdheid, kon alleen zij hem door het leven doen gaan.

Bij oogenblikken scheen het geluk zoo koninklijk van heerschende zekerheid, dat hij z'n handen kneep om te weten dat dit voorvoelen geen bedriegelijke droom was.

En een zelfde zaligheid als vroeger wel bij jongelingsdroomen... verwinnend àl geluk en heerlijkheid... ging zoo warm door hem heen dat ie z'n oogen dicht deed, en z'n wang wegdrukte in 't kussen, om nu, zóó, in te slapen.

Maar toen het eerste morgenlicht aanvaalde, lag hij nog, met wakkere oogen, in z'n hoofd een steeds groeiende helderheid, naar den bleek-aanglijdenden lichtschemer te kijken.

Na een morgen van doelloos omloopen, van onrustig zoekend bezig zijn, een morgen waarvan de uren rekten tot eeuwigheden, was hij eindelijk in den middag, toch, ondanks z'n nervositeit, betrekkelijk laat nog, op weg gegaan naar de Woudstra's.

Onderweg bedacht ie geen woorden om te zeggen, hij liet zich maar wegleven, tot het komende eischend voor hem zou staan.

De slapelooze nacht, het aan-één-stuk sterk gespannen zijn van z'n gevoelsleven, gaf hem de tijdelijke klaarte van overspanning. Bewust en kalm ging hij op z'n doel af.

Wel even toch, als een kramping door hem heen, drong het harde belgeluid, dat hij hoog door de leege gang liet klanken, in de gespannen helderheid van z'n hoofd.

En weer, als gisteren, kwam de dolle lust in hem, weg te loopen, weg, overal heen, alleen maar niet binnen gaan en spreken. Toch, rustig — een onbewogen meneer, die een visite komt maken — stapte hij, z'n hoed afnemend naar binnen, en vroeg of de familie thuis was.

Het meisje wist het niet, zou het eens vragen... of hij maar binnen wou gaan.

Nu trad hij, na een wachtend klopje, waarop geen gehoor kwam, de kamer in.

Er was niemand.

Maar in de gang hoorde hij de stem van mevrouw geagiteerd fluisteren... „ik kan toch zoo niet... ik zie der zoo uit... roep de juffrouw maar.''

Dolf ging voor het raam staan, keek naar muren en daken, en dwaalde dan weer de kamer in, waar hij, bij de piano, de portretten stond te bekijken.

De doode gezichten... de doode oogen... staarden hem met bête wezenloosheid aan.

En fel, ineens, leefde het moment weer op van toen, dien avond. Hij zag weer den kaarsenschijn over het blanke gezichtje, over 't goud der wimpers... de stille neiging van het hoofd....

Hij proefde weer heel de sfeer van toen... de kamer flikkerig verlicht door de kaarsen... het even aanruischen van den wind buiten... het rammelen van kopjes in de naaste kamer... Dan... en stil bleef hij neerkijken op het portret... een beweging in de gang... de deur vlak bij hem open... en haar stem hoog en onzeker, waarvan dadelijk de nervositeit hem ontroerde.

Haar gezichtje, hoog rood, haar oogen opziend in onbevangen vreugde-straling, zoo kwam ze naar hem toe, de hand al uitgestoken.

„Dag Fine,'' zei ie dof, en in gejaagdheid die nu begon te kloppen in z'n keel, z'n hoofd, hoorde hij niet precies wat ze vroeg van z'n moeder, hem zelf, zei maar ja, en dankje, en ging zitten op den stoel, dien ze hem aanwees.

Toen ze zaten, zij dicht bij 't raam, het tengere lichaam, tengerder nog in 't donkere japonnetje, wat wegschuilend in den grooten massieven armstoel, het spitse kinnetje neer op de borst, de armen heengestrekt, over de leuningen, hij voor 't andere raam, neerkijkend op 't bruin van de vacht aan z'n voeten, iets denkend er over... toch niet

weten wat, maar in z'n hoofd gedachten over die kleur . . , zei Fine. . . :

„Moeder laat zich excuseeren. Ze was wat onlekker".

En hij . . . nog altijd neerkijkend, langzaam en bijna bang, om de eigen stem te laten klinken . . . vroeg of het erg was, en al lang.

„O nee, niet erg," zei Fine, „wat hoofdpijn".

„Zoo, ja . . ." maar hij kwam niet verder en kijkend door het raam, ving z'n er langs glijdende blik het stille figuurtje, zoo kleintjes daar in den grooten armstoel

„Moeder heeft het dikwijls", zei Fine en uit haar stem trok de trilling van nervositeit wat weg, liet weer den eigen doffen triesten klank, „het zijn zulke ongezellige dagen. . . hè. Vader is dan meestal uit z'n humeur, vindt niets goed, en voelt zelf ook allerlei kwalen. 't Is of hij moeder de eer van ziek-zijn niet alleen gunt."

„Als kinderen lachten we daar altijd al om".

„O", hij lachte eventjes weer. „Ja, kluchtig is dat. . . ."

Z'n hand speelde met den kwast van de crapaud, wierp hem op, ving dan weer . . . en liet de dikke stugge franje door de nerveuze vingers glijden.

Fine, steeds woorden zeggend, steeds maar woorden, en met korte schelle lachjes er tusschen door . . . maar met doffende stem waar nu en dan een beving van schreienslust door schrijnde, vertelde van den broer uit Indië, die nu gauw overkwam. Van den kleineren broer, die zoo lastig was, en moeder die hem altijd maar gelijk gaf. . . . Van vader, die haar naar feestjes wou hebben, nou weer, naar 't bal van de Harmonie.

Of ze daar geen lust in had, vroeg Dolf . . . en z'n neergeslagen oogen, steeds neer, of wegkijkend uit het raam, in vrees van haar te moeten aanzien, sloeg hij nu op . . . en ving den blik van zacht verwijt, die ze dadelijk ook weer te verlachen zocht.

Nee, ze had geen lust, ze gaf niets om feestjes, ze geloofde eigenlijk, ze hoorde er niet.

Ze voelde er zich zoo gek . . . alsof er altijd iets belachelijks aan haar was. Moeder zei dan „denk maar dat niemand naar je kijkt. . .", maar dat was onzin natuurlijk. Het was ook niet dat je daaraan dacht. Je kon het niet zeggen . . . iets onrustigs, iets vijandigs, tusschen al die menschen. . . .

En Dolf luisterde . . . kalm nu. Zoo bekend was hem die vrees waar zij van vertelde, zoo onheuglijk-lang vertrouwd . . . alsof ze hem een verhaaltje vertelde van een jongetje dat Dolf Verbrugge heette. . . .

En filosofisch gaf hij haar den raad om door onverschilligheid zich zekerder tusschen de menschen te voelen.

„Geloofde hij dat", vroeg Fine. . . .

„Ja, zij niet?"

„Nee" zei ze toen, „er is maar één ding dat je dat gevoel ontnemen kan . . . en dat is geluk. Als je gelukkig bent voel je je veilig, dan is dat vijandige weg . . . maar dan ook alleen. . . ."

En ze keek hem aan met het smeekend verlangen van haar oogen . . . en een smartelijke beving om den mond.

Maar Dolf, die weer voor zich neer zat te kijken . . . alsof hij was verdiept in het onderwerp, ging daar over door. . . . Z'n oogen neer, in vasthouden aan deze veilige pose. En wat spottend — een ondertoon van bitterheid in dat zelfgesol — vertelde hij, dat ie juist om dat isolementsverlangen, dat nooit eenzamer zijn dan onder menschen, zich wel eens verbeeld had een artiest te zijn. Ze wist, artiesten kennen dat eenzaamheidsverlangen zoo sterk. Maar hij had vergeten dat een man met een gladden acteurskop toch nog geen tooneelspeler is . . . en dat je je eenzaam voelen kunt zonder daarom nog den troost te hebben een artiest te zijn. . . .

„Eigenlijk," zei ie, „is 't niets als overgevoeligheid . . . Een stoere werker van 't land, een bruine zeerob heeft er geen last van . . ."

Zoo, railleerend, nu eens licht ironisch, dan weer fel bitter in een voelen van z'n eigen eenzaamheid, ging hij daar een tijdje over doen, veel woorden zeggend.

Tot hij — de middag was toen al wat weg, en de stillere schijn buiten liet de kamer vaal van schemergrijsheid — bij een vreemden, doffen klank in de loome stem, waarmee ze langzaam-aan was gaan antwoorden, opkeek, en haar wit gezichtje zag.

Er was een afgetobde vermoeidheid in het

leunende hoofd tegen het glanzende leer van den stoel.

Het tengere lichaam, zoo broos in de zware plooien van de japon, lei daar als neergesmakt door een machtige hand.

In het uitleggen van de armen over de stoelleuningen, de witte handen slap-afhangend over 't zwarte hout . . . in de opstaring der oogen . . . was iets van 't onbeweeglijk-smartelijke van een gekruisigde.

Het greep hem aan, de ontroering van dit stille lichaam.

„Waarom spreek ik niet," dacht ie wanhopig . . . „waarom sta ik niet op . . . en waarom spreek ik niet."

Maar in de even stilte, waarin hij naar haar keek met een hongering, zooals die ook hunkerde in het roerlooze opstaren van het meisje, was het of, ondanks z'n liefde-willen, het onbeweeglijke lichaam een voorwerp werd.

En z'n oogen, koel en nuchter, zagen dat dit het lichaam was van een vrouw . . . Een vrouw die met haar stem tegen hem gesproken had . . . die veel liefs ook aan hem had gedaan . . . maar die nu toch aankeek of ze een vreemde was. . . . Een van de velen die zien met oogen . . . en spreken met mond. En het lichaam . . . in het donker van de japon, het hoofd met het zachte, blonde haar . . . en die handen die gebaren konden . . . en die oogen die konden lachen en schreien . . . dat alles was van een wezen, dat door haar vrouw-zijn het verlangen had gewekt naar iets dat niet zij vervullen kon.

Het was geweest omdat ze zoo stil in z'n stugge leven was gekomen . . . en zoo zacht gelachen met haar blanke stem van vrouw . . . dat het verlangen had gevraagd in z'n stem . . . en geglansd in z'n oogen.

Maar het was het verlangen, dat niet blijven kon, dat zoekend voorbij moest dwalen.

Daar, of ze nu pas de stilte hoorde, boog ze het achteroverleunende hoofd wat neer en keek naar hem.

En zag de staring van de groot-opengesperde oogen, den greep van z'n hand in de leuning. En ineens, als de uitbarsting van een al te groote spanning, brak haar zwijgen in een snikkend lachje.

Maar Dolf . . . en als voortgezweept jachtten nu z'n woorden. . . . zei:

„Fine, ik was eigenlijk gekomen", en in marteling hoorde hij z'n woorden, die hij nu niet meer veranderen kon . . . „om je iets te vertellen. Je wil het dan wel aan je ouders zeggen. . . . Ik ben benoemd in Amsterdam".

„O, ik feliciteer je . . . ik feliciteer je wel," zei ze in trilling van nerveuzen lach. . . .

„Dankje, ik . . . was ook eigenlijk gekomen om je nu goeiendag te zeggen. Je begrijpt . . . ik ga al gauw weg . . . en er is zooveel nog te doen. . . ."

Hij stond op.

Ze zat rechtop in haar stoel . . . de beide armleuningen had ze omgrepen.

Haar gezicht wassig-wit . . . de lippen blauwig weggetrokken . . . een lach als een doodsgrijns er om heen.

„Fine", zei Dolf . . . en z'n stem klonk of hij ieder oogenblik in snikken verdoffen kon, „ik zeg dan nu meteen maar goeiendag. . . . Ik hoop dat het je goed zal gaan . . . ik. . . ."

Het arme gezichtje . . . met den dooden lach om de vale lippen, was nog naar hem opgeheven . . . maar de blik der oogen verstarde . . . dwaalde weg.

„Dag Fine", zei Dolf, als in smeeking. . . .

„Dag", schorrig kwam het tusschen haar lippen uit.

Toen . . . zonder haar hand te durven nemen . . . zonder iets meer te durven zeggen tot het onbeweeglijke wezen dat daar maar zat . . . starende . . . starende . . . om de lippen de verstarrende lach nog . . . liep hij . . . onbewust z'n voetstappen dempend . . . zacht de deur weer sluitend, de gang door . . . en kwam op de straat. . . .

In de leegheid van den verganen middag . . . door de stille hooge straten, klonk het kleppend geluid van z'n weggaande stappen. . . .

Leiden, 1907.

† † DOOD † †

DOOR

AMÉLIE DE MAN.

Er was de doorzichtige zeepbelkleur van het geluk in het goudlicht van den feestelijken Junimorgen. De atmosfeer van het geluk overheerschte de kamer, en gaf eene eigene, teedere kostbaarheid aan de dagenlijksche dingen, het buffet met het witte kleedje, de gordijnen, de ontbijttafel met de groote koffiekan, en de kopjes en borden voor hun tweeën, al de geliefde intimiteit van hun huishouden, van hun beiden samen.

Maar Ettore stond op.

— Moet je nu al weg?" vroeg ze, met een pruilend mondje.

— Het is laat, Maria. En al is een officier pas drie maanden getrouwd, dat is nog geen reden om te laat bij den dienst te komen."

Achterovergeleund in haar stoel, zag zij toe, terwijl hij vlug, vastberaden, zijn sabel aangespte.

Toen hij haar naderde en zich over haar heenboog voor een afscheidskus, hield zij hem bij zich terug.

— Ik wou dat je vanmorgen niet weg hoefde, zei ze, half pruilend, half smeekend.

— Kom, Nini, niet dwaas zijn.

Maar ze wou nog een kus, en nog een en liet hem niet gaan. Eindelijk rukte hij zich los, wuifde in de deuropening haar nog een kus toe, en ging.

Zij hoorde zijn zwaren, rinkelden stap buiten de kamer. Toen den doffen slag der deur die gesloten werd.

Hoe stil was het plotseling. En zoo leeg in huis. Wat was ze nu alleen.

Langzaam stond ze op en ging lusteloos aan haar bezigheden. Anders vond zij een stille, intieme vreugde in haar huiswerk, in die zorg voor het huishouden van Ettore en haar. Maar vandaag niet. Het kwam zeker van de warmte.

Waarom moest hij nu ook juist vanmorgen weg, terwijl zij gehoopt had dat hij den heelen dag bij haar zou zijn? En nu had hij op het laatste oogenblik een ander moeten vervangen, nog wel om in een ballon te gaan. Dat maakte haar altijd ongerust, hoewel zij hem dat niet durfde zeggen, want dan lachte hij, en plaagde haar en dan schaamde ze zich over haar onwetendheid.

Ze was ook onwetend, ze had bijna niets geleerd. Haar vader, chef van de muziek der Carabinieri, was plotseling gestorven en had zijn groot huishouden in armoede achtergelaten. Ze waren wel geholpen en zij was ver genoeg gekomen om haar kost te verdienen met het geven van pianolessen. Maar het was toch een treurig leven geweest, alleen met de oude, door armoede vernederde moeder, en al de broers en zusters de deur uit. Het was een treurig leven geweest, tot dat Ettore in hetzelfde huis was komen wonen.

In het begin had zij nooit de gedachte gehad, dat er iets zou kunnen zijn tusschen haar en dien officier. Want zij zou nooit hebben toegestemd in iets dat niet ernstig was. Maar hij groette haar, alsof zij een voorname dame was, en er was zooveel sympathie in zijn mooie, trouwe oogen, wanneer zij hem aanzag.... Soms spraken zij te samen; en het kwam al gauw tot haar bewustzijn dat hij de vreugde van haar leven was, en dat haar bestaan geen waarde meer zou hebben als hij eruit heenging.

En toen had hij haar gezegd dat hij haar lief had, toen was het groote geluk begonnen. Maar zij was arm en hij had evenmin vermogen en daar de door de wet vereischte som ontbrak, was wettig trouwen onmogelijk. Toen besloten zij eindelijk alleen kerkelijk te trouwen. Haar moeder, bigotte oude vrouw, stemde toe. Was het omgekeerd geweest, hadden zij alleen burgerlijk willen trouwen en niet kerkelijk, dan zou zij zich heftig verzet hebben. Doch voor haar was het burgerlijk huwelijk toch eigenlijk maar een instelling van ketters en goddeloozen, vijanden van de priesters en den Paus. Wanneer zij door den priester gezegend zouden zijn, dan waren zij door God vereenigd, en door geen menschen meer te scheiden.

Ettore had haar innig gedankt voor het offer dat zij hem bracht, zooals hij zei, en haar telkens en telkens weer hartstochtelijk verzekerd dat het haar nooit zou berouwen, en dat zij zich nooit, nooit over hem zou te beklagen hebben. Wat zou haar berouwen, en waarover zou zij zich beklagen? Voor de menschen was zij niet Ettore's wettige vrouw. De officieren met hun

vrouwen waren hen niet komen bezoeken. Alleen Ettore's beste vriend Luigi Sangiorgio, kwam bij hen aan huis. Maar wat gingen haar de menschen aan? Zij had hem lief, en zij was gelukkig, want haar wereld was hij.

Hoe mooi was de Zondagmorgen. Hoe teer stonden in de hooge verte de boomen van den Gianicolo in de zonnige, zachtblauwe lucht. Met welk een vreugde zou zij bidden, straks in de kerk, en met de mis van den priester haar eigen dankgebed tot God opzenden.

Haar werk volbracht, kleedde zij zich met verheugde haast, en ging uit in de luid-lichte Zondagmorgen-straten, vol langzaam-wandelende, Zondagsgekleede menschen.

Het strompel-buigend, slaafsche beden prevelend oudvrouwtje die het kerkgordijn voor haar opzijde hield, putte zich uit in uitbundige zegenwenschen over de ongewoon-aanzienlijke gift die Maria, met gebogen hoofd binnentredend, stil in de uitgestrekte bedelhand legde.

Plotseling het stille schemerlicht, de koele, wierook-doortrokken kerk-atmosfeer, na den fellen, heeten glans der zomerstraten.

Gemurmel van gebeden uit de prevelende monden, den rozekrans door de vingers glijdend, starend op den goud-geborduurden rug van den stil-bewegenden priester.

Zilver getink, plechtig-waarschuwend, van de altaarschel, eens — tweemaal — driemaal, over de in vrome aandacht diep-gebogen hoofden, overwaasd van zacht-uiteentrekkenden, blauwen wierookdamp, — dan geschuifel van stoelen en heengaande voetstappen. Maria, ongenegen zich te onttrekken aan de dankbare, genotvolle zelfvernedering van haar gebed, dwong zich tot opstaan met het stil-blijde genoegen van het voornemen, de kamers in gezellige orde te gaan brengen voor Ettore's thuiskomst

De straten waren heet nu, verlaten aan den zonnekant, vol wandelende menschen aan de schaduwzijde, de vrouwen druk waaiers bewegend als trillende vlinderwieken.

Weldadig was de koelte die Maria inademde, toen zij de huisdeur opende. Snel verwisselde zij haar uitgangstooi voor eenvoudiger huisdracht, en zacht-neuriënd heen en weer gaande verrichtte zij haar kleine, teedere zorgen. Nu nog een uur, dan zou hij wel komen.

Er werd gescheld. Wie zal dat zijn?

Luisterend herkende zij de stem van Sangiorgio en trad de kamer uit om hem te begroeten.

— Ettore is niet thuis. Hij had op het laatste oogenblik toch nog dienst, zei ze.

— Ja, dat weet ik, antwoordde Sangiorgio. Zij merkte een aarzeling op in zijn stem.

— Maar kom binnen!

Hij volgde haar zwijgend en zette zich bij haar neer, steeds zonder te spreken, als zocht hij naar woorden. Onrustig zag zij hem aan.

— Wat is er? vroeg ze.

— Er is niets van beteekenis, zei hij, plotseling besloten, tenminste niet om u ongerust over te maken Maar Ettore voelt zich niet heel wel, en hij komt niet thuis om te eten.

Een pijnigende onrust klemde haar in de keel, angst voor een onbekend onheil dat haar geluk bedreigde, dat zoo dadelijk op haar zou neerstorten.

Met half-geopenden mond en bevende lippen zag zij in dat vreemd-gedwongen gezicht, die oogen die vermeden haar aan te zien.

— Maar dan wil ik naar hem toe. Wat scheelt hem?

— Hij is gevallen, antwoordde Sangiorgio.

Ontzetting drong in een gil uit haar keel.

— O God! Uit de ballon gevallen! O God!

En opspringend greep zij zich met beide handen naar het van redeloozen angst verbijsterd hoofd. Toen plotseling de handen van Sangiorgio vattend, smeekend, met groote ontzettings-oogen:

— Sangiorgio, zeg het me! Hij is dood?

— Neen, neen, zei hij haastig, sussend, maak u nu vooral niet zulke overdreven voorstellingen. Hij is gevallen, en ze hebben hem naar het hospitaal gebracht. De dokters zijn bij hem, en ze hebben alle hoop gegeven. zet uw hoed maar op, dan breng ik u bij hem.

Onmiddellijk ging zij heen, haar slaapkamer binnen en kleedde zich haastig, hijgend-ademend, zonder haar angst-voorstellingen tot gedachten te durven vormen, wanhopig-betreurend het verloren, rustige geluk van den morgen.

Toen zij de eetkamer weer binnentrad, sprong Sangiorgio haastig op en volgde haar, de deur uit, de trap af, op straat. Daar wenkte hij een huurkoetsier die op eenigen afstand wachtte en zijn rijtuig stapvoets nader

voerde. Maria stapte haastig in, Sangiorgio volgde en het rijtuig rolde onmiddellijk weg.

Sangiorgio zweeg en zij vroeg hem niets meer. Liever wilde zij wachten tot zij Ettore zelf zou zien, dan te vragen naar bijzonderheden en zich te kwellen met onbevredigende, halve antwoorden, die haar meer vrees gaven dan geruststelling. Door de heete, op dit uur verlaten straten rolde het rijtuig voort tot voor de poort van het militaire hospitaal.

Zwijgend, met hem-onnatuurlijken, beklemmenden ernst, hielp Sangiorgio haar uitstijgen. Stille gezichten, met medelijdende belangstelling, zagen hen voorbijgaan. Door de lange hospitaal-gangen, langs de genummerde deuren, volgde zij, willoos, in de angst-beklemming van een zwaren droom. Plotseling keerde Sangiorgio zich om en stond stil.

— Niet waar, u zult kalm zijn? vroeg hij dringend, met teederen ernst. Denk er aan dat het in zijn belang is, van het grootste belang voor hem. — Zij knikte stom. Hij opende de deur en zij trad binnen.

Een doordringende lucht van medicijn, een kamer met mannen, uniformen en burgerkleeding. En daar, op het bed, een wit verband om het hoofd, met gesloten oogen, Ettore, bleek, was-bleek, — dood . . . ?

Zich herinnerend de vermaning van Sangiorgio, bedwong zij een smartkreet en zag hulpeloos, smeekend naar haar geleider. Hij fluisterde met een man met grijzen baard, in wien zij een gezaghebber voelde.

Maar Ettore ademde! Hij zuchtte! Oh! dan moest hij gered worden! Dan was nog niet alles verloren!

Sangiorgio naderde haar en fluisterde:

— We moeten nu zien, of hij u kent, zei hij.

Hij vatte haar hand en voerde haar zacht naar het bed. Angstig ademend zag zij neer op het bleeke hoofd. Ettore zuchtte pijnlijk. Soms opende hij de oogen, maar zijn onbestemde blik dwaalde rond, dan sloot hij de oogen weer. In bang verbeiden wachtte zij tot hij naar haar zou zien. Het gebeurde. Maar zijn vage blik gleed van haar af en de oogleden sloten er zich weer over heen. Hij kende haar niet.

Maria boog het hoofd en beet zich op de lippen om niet te schreien. Sangiorgio wees op den stoel naast het bed en zij zette er zich neer.

Hoe bleek lag daar dat geliefde, zoo innig-bekende hoofd, hoe bleek en teer. Haar groote, sterke Ettore! Zij wrong de stijf-ineengeklemde handen in duldelooze pijn. Toen ging haar aandacht naar de mannen in de kamer, die bezig waren en fluisterden met ernstige hoofdbewegingen. Niemand lette op haar. En plotseling bedacht zij zich dat zij voor hen niet Ettore's wettige vrouw was, maar iemand van twijfelachtig karakter. Zij ondervond een gewaarwording van schuchterheid en schaamte, en vermeed naar hen te zien.

Toen, opeens, herinnerde zij zich, hoe zij zich dezen dag had voorgesteld en wat de werkelijkheid was. En zij kon niet meer! Zij drukte beide handen voor haar gezicht en zonk op den stoel ineen.

Een hand werd op haar schouder gelegd. Het was de professor, de man met den baard, dat begreep zij. Een rustige, vriendelijke stem zei:

— Kom, signora, moed houden! We zullen al het mogelijke doen. Maar als u niet kalm kunt zijn, dan kan ik u hier niet toelaten.

Zij zag met haar bescheiden oogen naar hem op. Toen legde zij beide handen op zijn arm en fluisterde smeekend:

— Oh, help hem!

Hij legde vaderlijk toen de hand op haar hoofd.

— Wees maar kalm. Dat is uw taak: kalm en flink te zijn.

Zij volgde met angstigen eerbied de bewegingen van den professor. Van hem alleen was redding te wachten.

Ettore zuchtte zoo pijnlijk. Hij leed, en zij mocht hem niet aanraken, zij kon hem niet in haar armen nemen, hem niet van zijn pijn verlossen en die voor haarzelve houden. Kon zij maar voor hem sterven! Zijn leven was zoo blij, zijn toekomst licht van beloften. Maar als hij stierf en haar achterliet. . . . In benauwden angst richtte zij zich op. Neen, daaraan wilde zij niet denken! Dat kón niet, zoo iets vreeselijks kón niet gebeuren! God was toch niet wreed!

Het gezicht verborgen in de handen bad zij tot de Maagd Maria die haar Kind aan het Kruis had zien sterven. . . .

Een officier trad binnen en fluisterde tot den professor.

Een beweging, een gemompel onstond in de kamer.

Sangiorgio naderde, en zich over haar heen buigend fluisterde hij. Zij zag verbijsterd op, moeilijk begrijpend.

— De Koning komt om naar Ettore te zien. Ik zal u naar een andere kamer brengen, dan kunt u daar zoolang wachten.

Gewillig stond zij op en volgde hem de kamer uit. Aan het andere einde van den langen gang naderde een groep officieren, uniformgeschitter, zware stappen en metaalgekletter. Met schuwe haast volgde zij Sangiorgio en toen hij een deur voor haar opende, trad zij haastig binnen.

Een kale kamer, rood-steenen vloer, koelwitte muren, een tafel in het midden, stoelen met matten zitting langs de wanden in het rond.

Sangiorgio geleide haar naar een stoel, en zij zette zich neer luisterend in de stilte. Stappen naderden, gingen de deur voorbij, stierven weg in de verte der holle gangen-ruimte. Sangiorgio liep op en neer, zijn stap klonk zwaar en regelmatig op de steenen, heen en terug.

Zij zat geduldig, lange minuten. Toen begon de onrust haar te benauwen. Men hield haar van Ettore weg. Als er nu eens iets gebeurde? Als hij eens stierf, terwijl zij hier was?

— Sangiorgio! riep zij plotseling, angstig-smeekend. Breng me weer bij hem! Ik kan hier niet langer blijven!

Hij trad op haar toe en vatte haar beide handen, dringend, sussend,

— Maar wees nu kalm! De koning is er immers. Er is geen onmiddellijk gevaar. Wacht nu nog even geduldig.

— Maar hij sterft misschien, terwijl ik hier ben! riep zij hartstochtelijk.

Hij drong haar zacht op den stoel terug.

— Neen, neen. Wacht maar even, dan zal ik eens gaan zien, of de koning er nog is.

Hij verliet de kamer, zij hoorde zijn heengaande voetstappen. Toen bleef zij in de stilte alleen.

Minuten wachte zij. Toen was haar langer stilzitten onmogelijk. Zij stond op, ging naar het venster en zag neer op de binnenplaats. Twee soldaten stonden te praten met bedrukte gezichten en vage gebaren.

Spraken die over Ettore?

Zij trad terug en liep langzaam in de kamer.

Waarom kwam Sangiorgio nu niet? Waarom moest zij zoo lang hier alleen blijven?

Stappen naderden, de deur ging open, daar was hij.

— De koning is weg, maar u kunt op het oogenblik niet bij hem gaan. Wees maar gerust, en wacht nog even geduldig.

Minder ongerust zette zij zich weer neer.

— Heeft hij den koning gekend? vroeg zij.

— Ja het schijnt dat hij den koning gekend heeft.

— Heeft hij gesproken? vroeg zij gretig.

— Neen, spreken kan hij nog niet.

Hij had den koning gekend, misschien zou hij straks haar kennen!

Vermoeid leunde zij haar hoofd achterover tegen den muur en sloot even de oogen. Toen zij ze weer opende, was zij alleen. Waar was Sangiorgio? Waarom was hij weggegaan? Had zij geslapen?

Angstig richtte zij zich op, en luisterde, met ingehouden adem. Niets dan de stilte.

Zij was bang, hier alleen. Zij wou naar Ettore. Wie wist wat er gebeurde, intusschen? Hij stierf misschien!

Zij snelde naar de deur, de kamer uit, en ging haastig door den gang naar de deur waarachter hij lag.

Even aarzelde ze. Toen deed ze open en trad binnen.

Al de mannen om het bed. En dat hoofd, — dat wasbleeke, roerlooze hoofd — dat ingezonken masker, — hij was dood. . !

Met een wilden gil strekte zij de handen voor zich uit en liet zich heenglijden in armen die haar omvatten. Zij gaf gil op gil, als wilde zij haar mateloos leed uiten in steeds luider, wilder kreten, diep uit haar keel. Men voerde haar weg, men legde haar neer, het werd stil, en donker. . .

— — — — — — — — — — — — —

De kamer half-duister, met zwarte schaduwhoeken.

Buiten aan den bleeken avondhemel, verkwijnde het late daglicht.

En oh! de wilde smart van dat terugkeerend bewustzijn. Uit de stille verten van dood en vergetelheid was zij teruggekeerd tot de verschrikkelijke werkelijkheid van het wreede

Leven. Zij was alleen, voor altijd alleen. Ettore was dood, dood!

Zij beet in het kussen en greep er de gekromde vingers in vast, zich wringend in haar pijn.

De oude vrouw die naast haar bed zat, streek haar zacht over de haren.

— Kom nu, kalm zijn. Niet weer beginnen.

Zij kende haar wel. Het was die grijze weduwe die op dezelfde verdieping woonde en die vroeger droefgeestig glimlachte tegen Maria's geluk.

— Ik heb ook mijn man verloren. Ik heb hetzelfde leed doorgestreden.

Maria snikte schokkend, zacht klagend als een kind. De vriendelijke hand liefkoosde haar zacht.

— Wij vrouwen hebben één man lief, en als wij hem verliezen, hebben wij alles verloren, en het leven schijnt ten einde....

De zachte stem klonk droomerig in het avonddonker. Maria schreide stil.

— Schrei nu maar. Later zal je kalm worden. Dan zal je inzien dat je leven nog zijn doel niet verloren heeft. Je zult nieuwe plichten vinden, die het levenswaard maken, juist uit liefde tot hem....

Maria lag nu stil in het donker te kijken. Zij was zich een vreemde helderheid gewaar, als had de smart een nieuw zintuig in haar ontwikkeld. Het scheen haar toe als was het haar gegeven in de donkere kamerhoeken bevriende wezens op te merken, die vroeger, in haar geluk, angst zouden hebben opgewekt, doch met wie zij zich nu vertrouwd gevoelde. Zij was nu zoo ongelukkig, dat niets haar meer kon deren.

Maar zij wilde weg van hier, weg uit deze kamers, waar alles vol was van hem, en de smart haar verstikte. Was hij niet hier uit gegaan op dien morgen, lang, lang geleden? Neen, het was de morgen van dezen zelfden dag, doch gescheiden van den avond door een eeuwigheid van smart. Zij wilde weg, naar buiten, in het duister, het volle duister!

Maar daarvoor moest zij zich stil houden, anders liet deze oude vrouw haar niet alleen.

Zij sloot de oogen en lag roerloos. Dat was moeilijk want het was, alsof die vreemde, lichte wezens langs haar heen streken en haar bezagen, in het donker. De oude vrouw streek haar zacht over het gezicht.

— Zal je nu rustig zijn? Dan ga ik even, en daarna kom ik terug.

Maria vatte haar hand en drukte die aan haar lippen. De oude vrouw boog zich over haar heen en kuste haar zacht op het voorhoofd. Toen ging zij stil de kamer uit en sloot de deur achter zich dicht.

Maria lag met wijd-open oogen ingespannen in het donker te staren.

— Ettore! riep zij zacht, Ettore!

Zou hij haar nu niet hooren? Zou hij nu niet bij haar zijn, daar ergens in het donker?

— Ettore! fluisterde zij weer. Liefste! Geef mij een teeken dat je me hoort, dat je bij me bent. Ettore! — Zij wachtte, al haar zintuigen tot waarneming ingespannen. Maar niets, niets....

Zij sprong op. Nu gauw weg, anders zou die oude vrouw terug komen.

Maar vreemde handen hadden haar ontkleed, en haar kleeren op ongewone plaatsen neergelegd. Eerst vond zij haar kousen niet. Toen haar onderrok, maar die was in haar japonrok blijven zitten. In gewoonte voor den spiegel tredend, om haar hoed op te zetten, bracht zij haar gezicht dicht bij het glas en staarde in haar groote, wilde, donkere oogen, diep, diep..., tot zij angstig terugtrad. Dat waren niet haar oogen, dat waren de oogen van een ander wezen, van een boozen geest misschien. Zich omwendend, greep zij naar een donkere massa op de tafel. Het waren handschoenen van Ettore. Hartstochtelijk drukte zij ze aan haar lippen en wangen, liefkoosde ze, met zachte, teedere woordjes. Toen stopte zij ze tusschen haar kleeren, op haar borst, en snelde heen. Zachtjes trok zij de deur achter zich toe, sloop de trap af en kwam beneden, in de donkere, stille straat. Zooveel mogelijk zocht zij stille buurten, kon toch de drukke straten niet steeds vermijden, met de langzaambewegende menschenmenigte aan beide zijden, schaars verlicht door de electrische lantaarns — want het licht uit de gesloten, blinde winkelramen ontbrak.

Ongeduldig zocht zij een kronkelenden doorgang, snel voortschietend waar de weg vrij was. Heen wilde zij van al die menschen.

Zij moesten haar oogen niet zien, dan zouden ze schrikken zooals zijzelf geschrokken was, voor den spiegel, toen een booze geest haar uit de diepte had aangezien. Zij voelde ze wild, donker gloeien, haar oogen. Niemand moest het zien. Snel weg, naar het eenzame donker!

Er ging nu iets met haar gebeuren. Zij wist niet wat, maar zij ging er recht naar toe. Misschien hadden die vreemde wezens haar dat toegefluisterd, daar straks toen zij op bed lag, en wist zij het daardoor zoo goed. Zeker wachtten die wezens haar buiten. Zij begreep het nu wel, dat was het geweest, wat haar vroeger in het donker angstig had gemaakt, zonder dat zij toen wist wat haar bang maakte. Het waren ongelukkige wezens en in het geluk waren zij haar vijandig geweest. Maar nu zij ongelukkig was, waren zij haar vrienden. Zou zij nu een van hen worden? Zeker was zij aan het veranderen en zij voelde zich al niet meer een van de menschen die haar omringden, die onverschillige menschen, die geen leed schenen te voelen. Ja, zeker werd zij een booze geest nu, in verzet tegen God, die haar zoo wreed beroofd had, — God, die geen liefde kende of begreep. En de Heilige Maagd, die haar niet had willen helpen, die zag zeker graag vrouwen lijden, zooals zij zelf geleden had, om haar kind.

Maar de menschen moesten niet zien dat zij een booze geest was, daarom moest ze weg van hen.

En in het donker, alleen, zou zij dichter bij Ettore zijn, gauw, gauw, voort!

De straat werd stil en armoedig. De huizen werden schaarsch. Eindelijk was zij buiten.

Diep ademde zij in het donker en breidde de armen uit om den koelen nachtwind te omvatten, die haar tegenwoei. Waarom was zij niet in het zwart? Deze kleeren pasten haar niet. Zwart moest zij zijn, met haar zwarte haren, haar bleek gezicht, en de woeste, donkere oogen van den spiegel. Plotseling zag zij weer het bleeke, doode masker van Ettore, zooals zij hem voor het laatst gezien had. Dood! En ze zouden hem begraven, de muziek voorop, en de lijkwagen, met zijn uniform op de kist, langzaam, en de stoet van volgers, in hun mooiste uniformen, met ridderorden en pluimen, en de wagens met kransen en bloemstukken... Zoo hadden ze ook haar vader begraven. En weer hoorde zij de treurmuziek, beneden voor de deur toen ze het lijk van haar vader waren komen halen.

Neen, neen! ze ging niet terug. Daar ginds zou de smart haar martelen en verstikken. Hier alleen kon zij ademen. En zij wilde in het donker blijven, nooit meer ging zij terug waar het licht was.

Een locomotief gilde, het donkere gevaarte gierde nader en voorbij, de vierkante lichtvakjes der raampjes, een voor een, de laatste wagen, en de zwarte staart verloor zich rommelend in de duisternis.

Maria klom op de spoorlijn en volgde die. De nachtwind woei haar in het gezicht. Was er iemand op de wereld zoo verlaten als zij?

Ginds de stad met haar lichten. Daar ergers was het hospitaal, waar Ettore lag. Kon zij hem maar omvatten, zijn arme, gewonde lichaam, en ook sterven, en zoo altijd met hem samen zijn. Tranen verblindden haar, zij zette zich neer op de helling van den spoorweg, bedekte zich met de handen het gezicht en snikte.

Die oude vrouw had goed gezegd. Zij had een man liefgehad, en nu zij hem verloren had, was haar leven ten einde. Zij had geen moed en geen kracht om verder te leven, zonder hem. Zie, het donker omgaf haar, wijd, wijd rondom, en hoog boven haar de sterren, en in dat groote heelal was zij alleen, en haar smart was oneindig en zou voortduren in den dood.

Zij sprong op en liep weer verder.

Zou hij geweten hebben dat hij stierf? Zou hij geleden hebben door de gedachte aan haar, en dat hij haar alleen moest laten?

Ach, had hij haar gemist toen hij stierf? Oh, liefste, het was mijn schuld niet! Ik had je niet verlaten! Een gierend dreunen kwam aan achter haar. Verschrikt zag zij om. De zwarte massa naderde snel, met twee groote ronde licht-oogen. Angstig wendde zij zich en wilde het ontloopen. Maar zij struikelde over een dwarslegger en viel voorover op de knieën. Een donderend, bodemschuddend geraas, een slag die haar het hoofd spleet....

Rome, Juni 1907.

WOUTER DE KIJKER IN ITALIË

DOOR

† † † † G. SIMONS. † † † †

(Vervolg.)

POMPEÏ.

Ondervinden gaf teleurstelling. Dat had het moeielijke leven hem als een douceur meegegeven. Alles leek ver af heel mooi en dichterlijk, van nabij gezien bleek het ordinair; dan nog weer konden de herinneringen mooi zijn, als ze stemmig even opkleurden in tijden van doodsnood. Bij elk genieten werd een illusie vermoord. Pompeï, eerst zoo'n prachtige fantasie, hoe wist hij zelf niet, bleek thans weer een ontgoocheling te meer. Nieuwsgierig was ie door de straatjes en steegjes gegaan, had hij staan prakkizeeren voor de tempels waarvan nog 'n enkele colonnade óp stond met 'n stuk vloer, had enkele fragmenten van huizen bezichtigd, donkere kelders met marmeren badkuipen bezocht, had een „pst" roepende opzichter, die hem wat interessant schuins wou laten zien, met 'n komiek tragisch gezicht de leege beurs getoond en was dan om het panorama nog eens goed in zich op te nemen, tegen den Vesuviusheuvel gaan zitten.

Nu lagen beneden hem de zwarte ruïnes der oude stad, wel mooi van lijn het silhouet der verbrokkelde muren; leelijk de opgelapte gebouwen en dat toonbeeld van menschelijk pedantisme, het trouw nagebootste huis of paleisje: zóó kunnen wij hem dat leveren. Verder op, langs den breeden weg met ontbottende boomen, de naargeestige logementen met echt Beiersch bier en links het nieuwe Pompeï zonder karakter. Wijd om de bochten der baai de kleurige blokhuizen van de vele dorpen en stedekes waarvóór de aanstormende zeeën, waarachter in eeuwig plechtige rust de donker-blauwe bergketen die met teer golvende lijn tegen de perelgrijze lucht streelde. Boven de geweldige zee, grommend tegen de rots-kust, waaide de rauwe lucht. En weer stil in goddelijke rust tusschen de stormloopende baren, Ischia en Capri, mooie heuvelvormige ideaallanden, begeerlijke violetblauwe dingen. De zee donderde en het loodblauwe water barstte vaneen wit-dooraderd. Wolken stuwden aan, verwaaiden vaneen gereten met schel witte uitrafelende flarden tegen de hel blauwe hemelplekken. Oud-Pompeï, dat was zéér interessant, gaf fantasie hoe hier de slimme voor-vaderen het hemd verdeelden. Ook toen bewoonden de schrandere priesters en priesteressen in dienst van Venus de beste huizen en schoonste paleizen, ook toen was het beter rijk dan arm te zijn. Zoo een woon, met kleurige mozaïek vloeren en dingen van fijn wit marmer en geurig hout, zoo'n koel Peristylium en een Triclininum, 'n goede kok in de Culina, dat schenen toen ook al begeerenswaardige zaken te zijn. De kerels en wijven in de donkere stom gebouwde krotten zonder licht en lucht leken geen gedistingeerde erotieke schilderingen op de wanden hunner woonkamers van doen te hebben. De menschen van nu waren iets geraffineerder, zijn tijdgenooten iets minder eerlijk. De huichelarij vierde schooner triomfen. Het leven van den kleine was toch eendelijk gebleven, even onnoodig, even rampzalig, even mislukt en kommervol.

Het leven? waar het goed voor was het ongevraagde bestaan te voleindigen, van al die stumperds... en hij mijmerde over het eigen leven dat aldoor raadselvoller werd al naar hij meer begon te begrijpen. Dikwijls beluisterde hij in stilte wat zijn eigen ziel te zeggen had. Soms plotseling verwonderd om z'n „zijn" hier, niet beseffend welke drijfkracht hem dwong telkens weer illusies te dooden. Dat was begonnen als jongen nog, toen hij droomerig lachend aan Parijs dacht. Parijs! dat hij als een visioen voor zijn langend starende oogen had óp zien droomen. Niet heerlijker waren de fantasmasgorieëen van een stervende heilige. Parijs! ville de lumière! d'amour! d'avonture! d'ivresse! Zijn smadelijke teleurstelling, zijn krankzinnige ellende, zijn huilende jammer uitgesnikt op 'n huurkamertje in een van de gruwelijk-grauwe stegen op 'n zesde étage. Altijd in dat ademsmorende steeg-labyrinth waar de geuren en stanken hingen van verwaarloosde boutieken

en menschen. Die jammerlijke nachten voor dat smalle venster met het uitzicht over de norsche zwarte daken en die afgehakte stomp van „la tour de Jacques sans peur", die nachten! als hij de reflectie van het brandende nacht-Parijs tegen de lucht zag gloeien, als hij hijgend te luisteren stond naar het gonzend stem-rumoer dat lui aanzeulde op den klef-lauwen wind, dan verlangde hij waanzinnig naar rijkdom, dan stond hij met tranen in de oogen te fantaseeren over het leven dat daar verging zonder hem. Hij snakte er toen naar om meê te leven, meê te rossen en te jagen, meenend dat daar wel het toppunt van geluk te vinden zou zijn. Als hij lang staarde voelde hij angst in zich groeien. Daar te leven, te verdwijnen onopgemerkt, daar! tusschen die millioenen, in dat kringetje van die kleine burgermenschjes met hun ideaaltjes van eten en drinken, un bon bock, un verre „petit vin blanc," absint en un apéritif, als grand-seigneur chapeau de forme, 's zondags op den boulevard. Werken, werken, lugubere realiteit van dingen die hij nooit gekend had; slapen in hokken waar vlijtige beestjes op frisch bloed aasden; eten, kost die ze thuis aan de varkens voor hadden gezet. Dan de nachtmerrie van het heimwee, het koorts-heete verlangen naar het geïdealiseerde kleine heldere stedeke, dat als een sneeuw-witje te glinsteren lag onder de zon aan het eeuwig wiegende water, dat zielsmachtend heimwee, naar moeder . . . die hij nu nooit meer g'n-nacht kon zoenen. . . .

Verlangen naar landen die in schemerende verten verborgen lagen, heimwee naar onbepaalde dingen, naar gezichten éens gezien, nooit vergeten en waarvan het terug zien weer desillusie geven zou, toch verlangen. Aldoor opnieuw dat onbevredigde wenschen en als een gelukzalig einde op het zwerversleven: iets dat achter hem lag. Dat beeld daagde wen hij dagen moedeloos geworsteld had, wen hij het grove ruige leven als een te zware last op zijn hersens voelde drukken. Als de toekomst te bar voor hem opstond, als hij leefde op een mansard onder het heet geschroeide zink, als hij mee tobde om het laffe werk af te krijgen tusschen die vreemde kerels, leven-kenners, onder-gedompelden in de maatschappij, tierend tegen het gevloekte lot met hun vinnige aanmerkingen en hun grijzend-bijtende spot tegen de cliënteele . . . dan wiegend en als deinend op een breede golf kwam wat achter hem lag opdoemen. Dat suste en stilde de onverdragelijke ellende. Het lieve goede gelaat van moeder, van moeder die alles vergeven kon en zoo gelukkig kon staren vlak in de oogen . . . en de uren van onschatbaar geluk ginds in die kleine kamer waar 'n tafel stond, 'n stoel en 'n bed, maar waar hij door het raam kon kijken naar den appelboom die wel weer veel bloesems zou dragen en dan over de witte muur de tuin van buurman met de hooge popels en daar achter al die kleine tuintjes en het tevreden gedoe der stads-menschjes. . . .

Nu lag al het begeerde grijpens-vlak-nabij, en toch was weer de oase van dat wat achter hem lag, inniger en oneindig liever.

Pompeï, glimlachte hij opstaand, want het regende fijntjes en er was 'n nevel over de grommende zee gedreven die het mooie gezicht op Napels en de gansche heerlijke kust verborg. Slenterend stapte hij een huis binnen. dat onder dak was gebracht. Er stond 'n houten bank en 't was er droog. De wind rende niet langer, alleen de regen tikkerde vlijtig over de mortel muren. Daar zat hij rustig in een gevonden woning, stopte gezellig 'n pijp, pufte dikke rookwolken voor zich heen, en bedacht een vreeselijke fantasie, druipend van bloed en lachte telkens hard op. Nee! 't was te bar. Zich nu warm dringend in zijn dikken regenmantel, begon hij voor 't eerst z'n Reisboek in te zien. Vedius Pollio op Poasilypon, 'n beestig raar heer, kerel met talent voor bacchanalia. Daar was een gedicht op te maken, een roman over te schrijven, 'n Nobel-prijs mee te verdienen . . . Quo Vadis? zuchtte hij, in zijn kleine antieke huis. Dat vroegere volk was bar gemeen geweest, die hielden Venus-diensten, daarvoor hadden ze zich dan ook God's bliksems, solfer en gloeiende cokes op den hals gehaald. Hij bedacht wat tegenwoordig wel het hoogste godsdienstige ideaal was en verachtte die oude Pompejanen deerlijk, wijl ze zéér achterlijk waren bij zijn rijke tijdgenooten met hun sublieme afwijkingen, en de anderen die alleen

het eenige goede geloof gevonden hadden. En weer moest hij nu innig vergenoegd en tevreden met alles zacht lachen, om de zotte sprongen van zijn gedachten. Hij hoorde heel duidelijk hun geestige naaister thuis zeggen: 't was toch zoo jammer, dat hij geen dominé wilde worden. Dat leek ook zoo een rijke oase, dominé, vooral vroom, bar steil, en dan met 'n zedig rijk meisje gehuwd, van de rotternij der maatschappij goddank geen spoor. Eens 's zomers 'n mooie reis en ook Pompeï zien met 'n Cook's guide, die hoefde hij niet te waarschuwen om geen obscene, gemeene dingen te toonen. Hij smoorde aan zijn pijp die trok als een gekuischte schoorsteen. Die gelukkige eenvoudige beelden! Wat was het leven eigenlijk toch dood eenvoudig. Zoo'n eigen woning en een net gearrangeerd interieur . . . de lekkere warmte van een open haard. 's Zondags 'n gloedvolle preek over Pompeï, zwavel, vuur, vluchtende-gillende afgoden-dienaars; na afloop koffie met krente-mik . . . Pompeï! . . . Hij sprong in eens recht-op en lachte als 'n zot. 't Was hier een staats-museum, dat om vier uur gesloten werd. Zut! de avond stond al over de ruïnen, hij wist geen weg, vort! waren de witte-broods-gedachten en serieus begon hij er over te peinzen een zwerversavontuur in de lichtlooze straten van Pompeï te dichten. Nog met een beetje licht, grijzig en triest vond hij den terugweg en wandelde, nàgeschreeuwd door woedende beambten die minstens een fooi verwacht hadden, naar het lollig malle station waar veel vervelende menschen zaten, begrafenis-stil en morrend binnens-monds.

Addio Napoli.

Hij had gezocht en niet gevonden. Droomlangend was hij oude kapellen, kloosters en kerken binnen gegaan. Het waren musea geworden, versufte dorre dingen, doelloos vegeteerend achter dikke muren. Overal arrogante gidsen en bewakers die nijdig werden als hij hen beleefd verzocht hem maar alléen te laten ronddolen. Kloosters waren in zijn verbeelding ideaal plaatsen waar hij droomend wijlen wou en dan turen naar het stille doen van monniken en paters. Daar was alles zonder felle realiteit, zonder felle kleuren, vol teere nuances en mooie gebaren. Doch in deze verlaten oorden waarde niets meer van dat geestesleven. Mooie voorwerpen, sierselen, schilderstukken en beelden, alles was gecatalogiseerd, met nummers beplakt; eeuw-oude perkament rollen, met de hand geschreven heilige boeken lagen onder glas als collecties zeldzame exotische vlinders. Doodsch stonden er altaren waarvoor geen wierook uit goud en zilver vaatwerk meer opkrinkelde naar het mysterievolle tabernakel. Kil blokten onverschillig de opgepoetste orgels waaruit geen sonore zangen meer jubelden. Murw knaagden de houtwormen aan de beelden voor de biechtstoelen. Nooit meer trilde door de marmeren hallen het zilveren klokgetinkel bij het prevelen van 't aarde-versmadend klooster-heir: mea culpa. Nooit en nimmer meer dat vreemd gemurmel der litanieën, de mysterieuze droeve zangen, het zachte geschuifel der monniken, gaand met kaarsen in de bleek-gele vingers langs de tomben en sarcophagen van heiligen en bisschoppen.

Italië was 'n museum geworden, koud-voornaam, kil en geleerd. Nog lieten de menschen in het Zuiden zich niet confectionneeren, de straten bleven nog steeds iets oorspronkelijks bewaren. Maar ook dat zou slechts een kwestie van tijd en cultuur zijn. Italië moest gekastreerd worden ter wille van de gemoderniseerde vreemdeling, van troepen geleerde profs en quasi gemoedelijke oudheid-kenners.

Noch het dwalen diep in het gebergte, noch het slenteren langs de straten, het zwalken in een roeiboot over het water, het geschuifel door de nachtstad . . . niets kon hem bevrijden van dat droom-vage verlangen. Hij keek toe zonder tot de kern door te dringen; voelde zich als een pleizier-reiziger, een indringer. Kleurtjes hier, kleine stemmingen ginder . . . zou dat de gansche buit zijn die hij hier wou inoogsten? Hij beloog zich niet: het Vedi Napoli . . . had hem droever gestemd. Het leven verrijken, de gedachten vol fantasie, nu geen versaaiing meer in die kringetjes van hoopvolle menschen die positief dachten dat ze op de wereld waren om geld te verdienen. En toch, wat 'n gelukkige krankzinnigen met

hun idée-fixe. Voor iets moest je toch leven, dat occupeerde de hersens, deed verbeeldingsleed vergeten, dat was 'n reden om te werken. Het voldoen aan begeerten was het scheppen van nieuwe verlangens en het dooden van illusies.

Maar Napels? Was er een ideaal in hem verwezenlijkt? . . . Later . . . later misschien. Als de levenszorg hem weer neer zou smijten, als het immer weer-keerende tergend-gelijke werk hem mee zou sleuren, de daagsche onbenulligheden genadeloos elke gedachte bloesem zou vernietigen, dan misschien zou Napoli als een fata morgana voor zijn schreiend-langende oogen opdoemen. Als hij zijn moeden kop op het nat geweende bedkussen neer zou leggen dan misschien wevelden droomen het onaardsche Napoli, zou hij de stad weerzien in het oogstriemend felle zonlicht koesterend vlijend tegen de bergflanken, eeuwig amoureus lijk twee eeuwig verliefden, zou hij in maanzilverige nachten de bloesems van perziken en amandelen zien neersneeuwen over de campo santo der grijze kloosters, beweend en betreurd door droef klagende nachtegalen in de sombere donkerten der roerlooze cypressen. Later! later . . . wanneer het wispelturige lot smart, jammer en schande zou brengen, en het leven smadelijk zou vergaan, verknoeid en verminkt tusschen tierende zwetsers met zotskappen op de misvormde koppen, als hij zich zelf gedwongen ging voelen met grijnzende apen aan één tafel te zitten, met afzichtelijke afgunstige dwergen in een huis te leven, met monsterachtige wezens die de verheerlijkte dooden met hun vuile zwarte nagels schonden, die den dooden Jezus-Christus bij den baard trokken en hem spuwden in het heilige gelaat . . . als hij slapeloos van angst en jammer, van wilde opstandigheid te kermen en te vloeken lag, grof tegen de lage ellendelingen, die, wijl ze zelf niets kenden, geen ziel hadden gekregen om iets te scheppen, met vuil smeten naar gebenedijde kunstenaars, hun werken trachtend te verminken, hun scheppingen besmeurend met grove woorden, stamelend neergeschreven. Later, als hij slapeloos één enkele gods-genadige herinnering in de schemerruigte van zijn huurkamer wilde terug denken, zou hij weer gaan door die tuinen, met geheimzinnige wit marmeren huizen, waar altijd geur wijlde van oranjebloesem en jasmijn, heliotroop en witte rozen, zou hij dwalen door die wondere boomgaarden waar de sinaasappelen, citroenen en mandarijnen zacht neervielen, oranje-goud in de violet-zwarte aarde. Wanneer het bitse leven hem neer wilde wringen, als verzet onmogelijk zou lijken, kunnen en willen versaagde om het verkochte lijf op te beuren en vrij te maken, dan misschien tooverde de herinnering Napoli, sluimerend aan de indolente langzaam wentelende golven der hemelblauwe baai, zou de pracht-stad wel opdoemen, die koele schaduw-blauwe straten en stegen wier daken doopten in trillend lente-licht; die eeuw-oude woon-schanzen met muren als kasteeltranzen en verminkte campanilla's wrokkend schouderend tegen de lucht, paleizen ruw verweerd als de huid van oer-monsters behaard, verkorst en ruig begroeid, huiskazernes glinsterend en glimmend als bezaaid met glas-splinters en vischschubben, bespat met het lichtend slijm van gloei-wormen en het schitterend kristal van schimmel-blank salpeter, wanden als bespoten met het sappige bloed uit tomaten en granaten, of suf en vergoord van kleur als de sjofele plunje der glunder lachende schooiers op de Marinella.

Zijn droom over oud avontuur-vol Italië was een chimera.

Maar weer heen trekken. Er was grijze melancholie in hem toen hij langzaam den Posilipo beklom om nog éens Napels te zien, het panorama-beeld onvergetelijk in zich op te nemen. De zwaarmoedige cypressen teekenden zwart groen tegen het wit der paleizen, als wit-gouden lijnen op een violet-blauw fond streepten de wijnstok-ranken over de omgespitte gaarden. Rustend op een vooruitstekenden rotsblok tuurde hij naar de blauwgroene golven die eentonig ruischten langs de kust. Uit de zon-helle stad zoemden de geluiden op zoo d'avond-wind ruizelt over de toppen van een woud. Rondom de krijt-witte steen-kubussen rekten de grillige steeneiken, wuifden de bloeiende amandeltakken, slingerden de zwierige trossen seringen en glansden de metaal-groene kronen der oranjeboomen. In wazigen licht-regen, en ijle dauw

nevelen droomde de Vesuvius heuvel tegen den mat-gouden horizon. Rechts van den Kijker lag het dal, diep, door steil ruige bergen omsloten. Daar wrochten boeren en boerinnen in de zwarte aarde.

Zwermen vogels suizelden met wiek-gewaai door de voorjaarslucht. Hooger en ruimer boogde de hemeldom over de lente-jonge aarde. Teer golfden de fijne bergranden met hun besneeuwde kimmen tegen het licht-blauw azuur. Lagen op zee roerloos de droom-eilanden Capri achter de zilvrig schitterende wateren der Bocca piccola en vóór hem rechts in de bocht purper violette velden Procida en Ischia.

Was dit de schoone droom en het ruige leven maar 'n tijdelijke nachtmerrie? Of was alles bedrog? Ook de fijne nuances, de parelmoeren tinten in zeeën en luchten, de bleek gouden zonschijnsels over de toppen der golven? Dwong het lot hem of regeerde hij met onnaspeurlijke kracht zijn levensloop? Hoe eenvoudig toch was het leven geweest wanneer hij toevallig een anderen weg gekozen had. Of er te kiezen viel! ... dan.... Hij tuurde droomerig naar die pastelfijne tinten, verglijdende regenboogkleuren, schemerend over aarde zee en lucht.... Stil... stil... daar doemde het voorbijë, het verleden dat dood gewaand, altijd herleefde.

Tranen leekten over zijn verbleekte wangen, diep ontroerd staarde hij voor zich heen. Daar doemden in heeten zomerdag vruchtbare polders op, oneindige velden goud-geel en groen tot aan den blank-gouden horizon. Hij en zij stonden op het breede erf eener boerderij: Ze was een blonde maagd, en hij 'n peinzende blonde jongen. Ze luisterden naar het leste fluiten der leeuweriken die in wijde cirkels boven de malsche klaver vlogen, en hoorden het loome loeien der koeien, het hinnekend trompetten der huiskeerende paarden. Over de grijze wegen kwamen stoere boeren aanstappen, hun wezen donker tegen den licht stralenden einder en hoog op goud-gele hooi-en strooi-stapels gezeten kwamen de mennende gasten rennende aanzetten in trillende lichtregen. Achter hen sluimerde het witte dorp met 'n klein spits kerk-torentje, waaruit 'n klok klepte den zomeravond in. Dan sliep het geluid in en aarde en horizon verkleurden. Ze stonden daar nog zwijgend... 'n roerdomp floot uit het moeras... dauwnevels waarden over de velden. Het meisje vroeg:

— Wanneer vertrek je Wouter? en ze keek hem met heur heldere grijs-blauwe oogen aan, waarin geen twijfel lag.

— Om acht uur staan de paarden voor.

— Zien we je weer gauw terug?

— Ik denk: nooit meer, murmelde hij.

— Maar ik wil je terug zien, dwong ze

— Voorbij, antwoordde Wouter en wees naar het nachtblauw.

— Kijk niet zoo treurig. Toe. Wouter? Laat ik je zoenen. Ik hou toch van je. Ik mag je kussen. Hoe houd ik van hem? Anders? Lach nu. Kom, zeg nu iets. Wat ben je koud. Voel je m'n warme lippen niet. Je weent... je wangen zijn nat"....

Hier in de stilte bloeide het verleden op, dat hij lang vergeten waande. Vroeger was hij er aldoor mee samen. Waar hij ook doende was, als hij droomde of waakte, wanneer de ellende hem te machtig werd, schemerde die luisterlijk glanzende zomeravond. Het blonde meisje? 'n Jongensideaal, zonder verleiding, zonder hartstocht dan die om te zoenen en stamelend te verheerlijken. Haar terwille had hij 't materiëele leven aangedurfd. Om haar alles getrotseerd. Toen was één zwarte nacht voldoende geweest om het mooie leven te vergiftigen en elke illusie te verdrijven. En thans weer, kwam dat lieve engel-reine gelaat hem troosten en zoenden haar lippen zijn wangen.

't Was als tuurde hij de wegen langs waar hij jaren lang doorgetrokken was.

Gezocht had hij naar het goede in de menschen, maar was zelf slecht geworden. Zijn grootste vijand was z'n eigen ik. Gedwongen had hij het werkersleven meegemaakt, gedwongen gezwoegd en geploeterd, gekromd onder het juk geloopen en striemende slagen verdragen. Soms plotseling had hij zich bezig gezien, geglimlacht over zijn forsch wijdbeensche staan kloek, als een die wist, in het bedrijf. Soms had hij plots zijn ziel vrij hooren lachen om het groote plezier in die omgeving van zotten. Hij dacht voortdurend

aan haar en wilde iets van het reëele veroveren om met haar het droomleven ongestoord te kunnen slijten. Dan zag hij haar duif-grijze oogen en verwondering om haar lieve gelaat: moest er zooveel gebeuren om geluk te vermeesteren, door zooveel woestijnen om 'n kleine groene oase te vinden? Dat vechten om brood. Onder, dan boven, drijvend en zwalkend, tobbend tegen hooger en hooger stormende stortvloeden, wel overzwalpt en weggesmeten als 'n wrak, dan weer radeloos van wanhoop en ellende, tierend en vloekend tegen machten die zijn ondergang wilden, dan weer met fellere energie er tegen op. Zij wist niet hoe sterk ze hem gemaakt had.

Nu was alles voorbij, hij had afgerekend met haar leven. Onder zijn daarop volgend werk, herinnerde hij zich amper haar reëele bestaan. Levend was ze dood. Maar de droom bleef in dien bleek-gouden zomeravond. De droom was 'n blond kind, dat lachend naar hem vroeg met klare stem, stem die zilver helder tinkte wanneer een mist van grauwe melancholie over zijn peinzende denken waarde.

Hij zocht naar dit schoone beeld in God's wondere wereld en verging smadelijk, hij zocht naar die liefde, en werd vervloekt, zocht naar eigen volmaking en dan die lippen, die oogen, heur taal in de luisterende ooren, en het leven schopte zijn verploerte lichaam hopeloos langs heg en steg, over de wereld als een uitgestootene.

— Vedi Napoli e poi muori.... Hij had rustig kunnen sterven zonder het gezien te hebben turend in de oogen zijner blonde. Napoli! Hij was opgestaan en keek naar die grimmige steen-stapels, de hakende bitse brokken zwart-grijs en grauw-wit, zig-zaggend getand als stuk geschoten kanteelen, trapsgewijs tegen de bergflanken. Napoli! van Mergellina tot Torre del Greco, van Capodimonte tot Castello dell' Ovo, stad van bloedrauwe hartstochten, stad delireerend van liefde en ontucht, afschuwelijk heerlijke stad. O! hoe zou hij haar beminnen en liefkozend heur naam prevelen als hij op zijn kleine kamer zat, wanneer elke teleurstelling vergrijsd en vergeten was, als de stilte blank om zijn gebogen hoofd ruizelde en duif-grijze oogen hem toelachten, hoe zou hij dan Napoli, de langoureuze donna aan het blauwe water, verheerlijken!

In den Trein.

Hij zat gedoken in een hoek van den coupé naar buiten te kijken. Lachte soms geheimzinnig, overdenkend een van de honderden fantasieën die zonder vragen opdoemden. 'n Reusachtig groote ruïne had hij al van ver weg zien staan op 'n bergrug. Rondom lag 'n kleine rotsgrauwe stad waaruit de langwerpige kubus van 'n campanila als 'n lichtbaken over de wijngaarden keek. Dichter bij zag hij de ontzaggelijke steenklomp prachtvol van silhouet tegen de wit bewolkte lucht. Het leek 'n geweldige triomfboog, verminkt en afgebrokkeld maar nog steeds uitbazuinend over dat morsige stadje glorie en victorie van Caesars en Romeinen. De glorieuze ruïne stond pralend domineerend de campagna. Sombere cypressen, en de wreede spitse reuzenbladen der cactussen, fluisterende olijven en kronkelende wingerdranken. Daar te blijven, met altoos dat eeuwig schoone monument voor de rustzoekende oogen.... In den trein zat 'n stokkenfabrikant, 'n heer uit Dresden die voor z'n plezier op reis was met vrouw en nicht. De oude had zich ongevraagd voorgesteld, toen z'n levensgeschiedenis verteld en Wouter voortdurend met vreemde vragen gekweld. Hij had geld verdiend, was rijk en kon nu reizen. Voelde toch veel verdriet om de lieve duiten die zoo gemakkelijk verdwenen. Italië was heerlijk. De hotels slecht en duur, de menschen allen dieven, de straten onveilig van schooiers. Gemeen volk. Ze hielden niet van de Duitschers, wel van hun marken. Of Wouter Dresden kende? 'n Nobele stad. Netjes. Gezond om te wonen. De museums! Geweldig, stond ieder mesjoeche van.

De oude mompelde grommend tegen z'n sigaar. De reizigers soesden. Niemand wilde gestoord worden. Vrouw en nicht knikkebolden, geloofden wel wat de oude heer zei. Maar die werd zenuwachtig. Ja! tja, tja. Je ging daar op reis om te dutten. Kon je thuis wel doen. Door Italië en dan slapen. Ongehoord. Dacht iemand er wel aan hoeveel stokken hij aan den man had moeten brengen

vóór hij als 'n rijkaard kon reizen gaan? Baloorig nam hij „Baedeker's Italien". De roode band vloekte. Route Neapel Rom. Hij drukte z'n lorgnet diep op de slappe neus. Zóó. We zijn ... die vervloekte namen waren niet uit te spreken.... Pignataro. Hij las hardop: Über den Volturno ... alten Campaniens ... fruchtbarsten Gegenden Europas! — Vrouw! Lise! Cousine! Let toch op. Kijken. Links zitten. Vruchtbaarste gedeelte van Italië, wat zeg ik, van Europa. Hier groeit rijst zeg ik jullie, rijst en peper en sigaren-tabak....

Dan dommelde ook de oude in slaap. Twee Engelschen speelden piquet. 'n Jonge sympathieke vrouw soesde over een boek, knabbelde op pralines en presenteerde de doos ook aan Wouter. Die liefheid deed hem het leven mooi vinden. Zij spraken met elkaar, zachtjes en zonder stoornis over hun fantasieën, de nuances der fel-kleurige realiteit. Ze zwegen en overdachten het ongesprokene, tuurden soms lang in elkaars oogen. Dat was een spel als het neerplassen van een fontein in marmer bekken, iets onreëels lijk de wisseling der kleuren in een kristallen prisma. Ze rookten sigaretten en knabbelden pralines, spraken af en toe en wezen elkaar mooie dingen die voorbij gingen.

— De Via Appia! riep de Engelsche verheugd.

— Rom! zei de oude wandelstokkenman en hij sperde vreeselijk zijn oogen.

— Roma!! repeteerden de anderen onbewust en keken verlangend naar buiten of er iets gebeuren ging. Tegen den zilvrig blauwen hemel stonden de massale bogenrijen der Acqua Felice en Claudia. De eenvoudige Romeinsche campagna ros-bruin van couleur met enkele bloesemdragende boomen bij oude landhuizen en daar achter die goddelijk mooie silhouetten der triomfbogen....

— Roma! Roma!... uit alle vensters keken de menschkoppen, nekken gestrekt naar de heilige stad.

De portieren klapten open. Menschen schreeuwden en jammerden, wrongen zich uit de coupé: een schare landverhuizers. 'n Ieder droeg z'n hebben en houden mee, ze zeulden met allerlei doozen, valiezen, pakken, kistjes en zakken. Een oorverdoovend geschreeuw:

— Facchino! Ecco! Si signore! Dumes Rind! gromde de Duitscher tegen 'n oolijk lachenden bagage knecht, die 'n hooge zijë over het perron liet kegelen. Verdammter Spitsbube, lach doch nicht du teufelskind. — Hoh! my dear „fokkhino," three boxes, please. Ha! mince alors, kraaide 'n Parijzenaar. Viens donc lazaroni. Ne bouffes pas toujours du macaroni! rijmde hij onbewust komiek. Kwamen daar Russen, hooge slanke kerels in dikke pelzen en overschoenen tot aan de knieën, die Italiaansch spraken als inboorlingen van Florence.

— Splendid Hotel, ordonneerde 'n Amerikaan. 'n Zwitsersche familie hield oorlogsraad zittend breed uit op meegesleepte spullen. Daar liep in voorjaarstoilet een Hollansch huwelijks-paar. — Wat komt 'r een karavaan uit zoo'n mail! hè Henri? Met veel groote woorden in geluidstroomen vér voor ze heen, 'n troepje Italianen die stapten parmantig uit 'n III^de^ klas. 'n Half huishouden, met bedden en kussens, lakens en nooit-te-sluiten valiezen; kammen, borstels, zeep en spiegeltjes in de hand. Ze namen alle facchino's in beslag en lachten! — de lach daverde onder de spoor-halle! Alle Italianen lachten mee, de conducteurs floten, locomotieven gilden, deuren kletsen kei-hard toe, stoom gierde uit de flanken van zwoegende machines. Karretjes ratelden en drukke beambten schreeuwden: — Red je leven. Stoicynsch riepen twee couranten vensters: — Tribuna! Corriere della Sera! Kölnische Zeiting! Azino! Kelners onververd met groote bladen balanceerend op de toppen der vingers, zonder haast, laconiek en ernstig: — Vino bianco! Acqua Gazoze, Orangeade. Renden twee mail treinen binnen. Grootere hurrie en weer een stortvloed van hulpelooze vreemdelingen over de perrons.

De gemoederen stilden, nerveusheid nu uitgemousseerd als fletse champagne. Stonden ze daar als schapen voor de stads-douane. Er achter: een grijs-wit steenveld waarover de vlammende zon stralen schoot, glinsterende palmen zwierig uitbundig en lak glanzende omnibussen met buigende portiers en deftige koetsiers stijf van 't goud. In wijden kring moderne gebouwen, er voor reusachtige fontein... Roma, ontving zéér deftig.

BOEKBESPREKING.

E. J. POTGIETER, Het Rijksmuseum met een voorwoord van Albert Verwey, en 18 illustraties, Haarlem, H. D. Tjeenk Willink en Zoon, 1907.

Dit is de maand van Potgieter. Den 27sten Juni a.s. zal het honderd jaar geleden zijn dat hij geboren werd. En het huidige geslacht, in „dankbare bewondering," wil trachten dit „eeuwfeest" eenigszins te... vieren, wil een poging doen om aan de nagedachtenis van den voortreflijken prozaïst en eleganten dichter althans in zekere mate te vergoeden wat aan hem zelven, — toen hij er nog wat aan gehad zou hebben — àl te zeer onthouden werd: openbare hulde en eerbetoon. Er zal een borstbeeld van Potgieter worden opgericht, te Zwol, zijn geboorteplaats.

Uitstekend, niet waar? Wie zou zulk een plan niet toejuichen? Ik hoop dat ook gij, lezer, het uwe tot de „verwezenlijking" hebt bijgedragen. De oprichting van een beeld als dit is prijzenswaardig — want een daad van pieuse liefde —, het is nuttig — voorbijgangers, jong en oud, zullen aan Potgieter herinnerd worden —, het is voegzaam — monumenten voor groote voorgangers, vormen zij niet als 't ware het toilet, de uiterlijke waardigheid eener natie? —, ik wil zelfs toegeven dat zulk een openlijk huldebetoon natuurlijk en overmijdelijk kan zijn, immers de oprechte uitdrukking eener echt-menschelijke behoefte aan herstel van onrecht, toch — ik kan het niet helpen — toch blijft er voor mijn gevoel ook nog een ander kantje aan, een hoekig kantje dat ik even wil belichten; de „menschelijkheid" zal er geenszins door verloren gaan. Want zijn wij wel, een van allen, geheel vrij van eigenwaan, ijdelheid en hypocrisie, en is het, ook bij dit beeld-oprichten, niet alsof wij, thans levenden, ook onszelven wilden plaatsen op een voetstuk, een hardsteenen verhevenheid van proefhoudende artistieke bewustheid en erkend goeden smaak? Schijnen wij niet zóó doende, — zoo geestdriftig doende — onze voorvaderen er een verwijt van te willen maken, een zwijgend maar ernstig verwijt, dat zij zoo lauw, onverschillig of kortzichtig waren, lijkt het niet alsof wij eens toonen wilden hoeveel zuiverder in ons eigen oog de geestelijke wereld zich weerspiegelt, of hoeveel dieper onze blik in die wereld der abstracte verschijningen vermag door te dringen?... En is er wel werkelijk eenige reden om aan te nemen dat dit ook zoo is, dat het onderscheidingsvermogen van het nederlandsche volk sinds Potgieters dagen belangrijk is toegenomen?... Waarde lezer, wanneer gij het eens zoudt willen weten, hoe het daar eigenlijk mee staat, dan moet gij maar eens probeeren, in het openbaar — of, zij het desnoods maar in een kring van bekenden! — den naam te noemen van een nog niet zeer ouden tijdgenoot vergezeld van het epitheton: groot!, en daarbij te voorspellen dat ook déze eenmaal een standbeeld, ten voeten uit, hebben zal, misschien wel op den Amsterdamsche Dam, in plaats van onze droeviglijk verminkte Naatje, of op z'n allerminst een borstbeeld in het Rijksmuseum. Maar kalmte dan, zelfbeheersching als 't u blieft, want men zal de schouders schokken, u hardop uitlachen

of meelijdend aankijken, misschien zelfs wel wijzen, met den vinger, naar het eigen voorhoofd om aan te duiden dat het daar terplaatse bij u niet in orde kan zijn! Hoe! iemand die nog leeft, nu, vandaag, tegelijk met u en mij, iemand die deze zelfde lucht inademt (dezen zelfden automobielenstank wil ik zeggen), deze zelfde kranten leest, deze zelfde bretels draagt misschien, een vlak naast ons aan een table d'hôte zittende meneer, zou gróót kunnen zijn, groot als een Vondel, een Rembrandt, een Potgieter of een Josef Israëls...?

Een Josef Israëls, zeg ik. Ja, want ook nog levende maar héél oude menschen kunnen (tot op zekere „hoogte" dan nog!) gróót zijn, dat wordt toegegeven. Ouderdom is trouwens een eerste vereischte voor grootte. Ook de doode grooten waren eigenlijk pas groot toen zij zeer oud waren.

Twijfelt ge hieraan, loop het Rijksmuseum dan maar eens binnen. Zie ze maar eens aan al die borstbeelden. Welk een eerbiedwaardige vergadering van vroede vaderen, niet waar? Lijkt het niet een versteende senaat? Zie die gezwollen neuzen en uitgezakte wangspieren, die dikke rimpels langs voorhoofd en mond, die blazen onder de oogen, zie die ruw-verweerde baarden, die borstelige oude-mannenwenkbrauwen, zie dominee Laurillard (wiens aanwezigheid hier ons bijna zou doen vermoeden dat niet alleen gróóte mannen óud zijn, maar ook omgekeerd!), zie ook Potgieters schedel kaalgewreten door den tijd!...

Lezer, ik vrees maar al te zeer dat gij begint te begrijpen, dat ik.... pro domo schrijf — namelijk om mij te excuseeren over het portret dat ik u bij dit artikel aanbied.... Hm, ja.... Deze deftig-vriendelijke oude burger, met zijn witte bakkebaardjes en zijn kalotje op, het is werkelijk de dichter Potgieter die op zijn 28ste jaar zijn boek „Het Noorden" uitgaf en op zijn 29ste dat beroemde „Proza", waarin zijn allermooiste werk, waarin o. a. zijn „Rijksmuseum" voorkomt.... Het spijt mij, maar ik heb geen andere beeltenis tot mijn beschikking kunnen krijgen. Niemand schijnt het de moeite waard gevonden te hebben den dichter af te beelden in dien tijd van zijn hoogsten, heerlijksten bloei. Gij moet dan ook bedenken: de interviews waren toen nog niet uitgevonden, van de pracht eens Gulden Winckels had nog niemand eenig begrip, de zon der Wereld-Bibliotheek moest nog dagen over deze wereld?... En ook waren er nog bijna geen fotografen en bestond de goedkoope zincografische reproductiewijze nog in 't geheel niet....

Een oogenblik afgezien nu eens van alle pieuse vereering, van onze behoefte aan „heroworship", onze trots op groote vaderlanders — wie is, en wat is, voor ons, menschen van 1908, Potgieter eigenlijk?

Een onmogelijk te beantwoorden vraag, zult gij zeggen. Ook al zonderen wij dadelijk uit negen tienden der tegenwoordige bevolking van Nederland — negen tienden, waarvan er stellig vijf den naam des dichters in 't geheel niet of alleen in verbinding met het woord „straat" (een nummer en een étage) hoorden noemen, terwijl de overige vier u te zeggen weten dat deze naam die van een overleden letterkundige is, maar het niet veel verder brengen bij hun poging tot definieering — ook al spreken wij, zeg ik, in 't geheel niet over deze „groote massa", ons bepalende tot dat éene tiende (zou 't wel zooveel zijn?) dat werkelijk het een en ander gelezen heeft in de werken van dezen schrijver, dan nog, ja dan eerst recht, wordt het uiterst moeilijk te bepalen welke gedachten en gevoelens in de binnensten dier hedendaagsche lezers de naam Potgieter wekt, welke de waarden zijn, door dien naam vertegenwoordigd, in hun geestelijke wereld. Albert Verwey heeft een goed boek geschreven over Potgieters leven. Hij prijst zijn held als den voortreflijksten Nederlander der gansche negentiende eeuw. Een voorganger, een voorbeeld noemt hij hem, ja ons aller geestelijken vader. Deze zeldzame geestdrift doet heel aangenaam aan, maar stemmen wij er ook geheel mede in, voelen wij, ondanks verschil van eigen „kunstrichting", ons allen in dankbaarheid ontgloeien, vol worden van een warme hartelijkheid, een „familjare" vereering bij 't noemen al van de voornamen des grooten mans: Everhardus Johannes? Is er inderdaad een hereditair

verband tusschen Potgieters denkbeelden, gevoelens, verlangens, en de onze, zouden wij waarlijk zijn „het geslacht waarvan hij droomde", zooals Verwey in zijn voorwoord op de nieuwe editie van Het Rijksmuseum zegt dat wij „ons bekennen?" Ik twijfel er wel een beetje aan. Spreek maar liever voor u zelf, zou men, voorzichtigheidshalve, geneigd zijn, den heer Verwey toe te wenken. Men kan met groot genoegen in de werken eens schrijvers grasduinen, erkennen dat hij „de Europeesche romantiek in Nederland geweest is", zich verkneuteren aan zijn hartstochtelijken haat, zijn spitse geestigheid, zijn uitbarstingen van wrevel tegen eigen slappen, duffen, miserabelen tijd, men kan zich verwarmen aan zijn extatische liefde voor een roemrijk volksverleden — en nochtans weigeren dienzelfden schrijver een vaderlijken invloed op eigen geestesrichting toe te rekenen, nochtans zich bekennen dat men hem in vele opzichten beslist onwaardig, maar in enkele andere wellicht eenigermate ... ontgroeid is.

Ik geloof niet dan men daarbij aan pedanture of gebrek aan pieus gevoel behoeft te denken.

Wat trekt de meesten onzer het sterkst aan in Potgieter, wat boeit ons aan hem? Behalve zijn rustige kracht van stileeren, de prachtige beheersching zijner litteraire middelen, van het rythme vooral in proza en poëzie; behalve zijn gespierde elegantie, het vermogen zijn geest te laten schitteren, koel, ook daar waar hij schijnt beslagen te worden door den warmen adem van zijn sentiment; behalve de krachtige deining dier echte Potgieter-volzinnen waardoor het een wellust is de stem, en op die als bodem de gansche ziel, te laten bewegen; behalve, en niet vergeten, al die heerlijkheden van zijn schrijfkunst, is het, geloof ik, en boven dat alles, zijn hartstocht voor het verleden, voor de zeventiende eeuw, zijn haat aan eigen tijd, die ons trekt en bindt, meer dan geërfde ideeën. Kunst is passie heeft van Deyssel gezegd, en wij voelen dat althans zónder passie geen kunst kan bestaan. Maar die passie van Potgieter, hoezeer wij haar al lezend genoten, hoe veel wij er van mee gevoelden, werd en wordt zij toch in ons zelven niet door lokkender geluiden overstemd? Ook wij hebben hem nog niet lief, onzen tijd, die, frisscher en meer bewogen wel dan Potgieter's periode, in de wildheid van die beweging aan alle aesthetische cultuur nog vreemder schijnt, maar onze verlangens, gaan ze niet veeleer uit naar een schoone toekomst dan naar een krachtig verleden? En vonden wij, ondanks den eigen haat, vaak tot afkeer stijgend, toch ook in onze naaste omgeving, in een dieper gepeilde en inniger geziene, eeuwig-onveranderlijke levende wereld geen verscheidenheid van schoons dat wij hartstochtelijk liefhebben, en waarvoor een Potgieter en zijn tijdgenooten de gevoeligheid of de zinsverfijning schijnt ontbroken te hebben? En ik spreek nu niet enkel van lijnen- en kleurenharmonie, noch van „stemming", tot het gevoelen waarvan niet ieder evenzeer in staat is, maar vooral van het ons allen diepst ter harte gaande, van de menschelijke en maatschappelijke verhoudingen, van het veelzijdige schoon der ontroeringen, van dat, wat trots de onuitsprekelijkheid van het innigst-individueele, ons allen aan elkaar openbaart en tot verwanten maakt. Er is minder rust en kunstigheid van stijl, maar meer menschelijkheid in onze litteratuur gekomen sinds Potgieters dagen. Wat zag hij in zijn Rijksmuseum? Wat trof hem in die schilderijen? Echte schoonheid, de uiting van bewogen menschenzielen? Neen, enkel geschiedenis, documenten, de overblijfsels, de souvenirs eener vergane nationale kracht. Wat bewonderen wij in zijn novellen? Innigheid van levens-aanvoeling, aandacht en teederheid, het begrijpen van den mensch in z'n zwakheden zoowel als in zijn vermogens? ... Ik zou meenen den held van deze maand te veel onrecht te doen indien ik het even beslist tegensprak, maar toch ... Neen, een geestelijken vader van dezen tijd, waarin de hartstocht voor de diepste en meest belangrijke kennis, die van het leven en van den mensch, alle andere, zachtere, gemoedelijker neigingen ten eenmale overstemd heeft, een geestelijken vader kan ik niet ontdekken in dezen man, wiens eenige gepassioneerde liefde de geschiedenis, de krachtige figuren van weleer schijnt gegolden te hebben.

Potgieter was een kunstenaar van een beslist uitgesproken karakter, een uiterst pittige, oorspronkelijke, in de hoogste mate bizondere en gedistingeerde persoonlijkheid. Geen wonder dus dat de meeningen over hem verdeeld zijn, dat hem van den eenen kant schromelijke miskenning, van den anderen een ietwat opgeschroefde bewondering ten deel viel. Moeilijk of gewrongen, gezocht of gemanieëreerd noemt hem de vluchtige, verwende of gemakzuchtige krantenlezer van tegenwoordig. Een voorbeeld, den grootsten schrijver onzer 19e eeuw, beweert een ander, die aan de kunstvolle, als gesmeede of gebeeldhouwde, gedachte-uiting voorkeur geeft boven het van leven, van ontroering trillende, onmiddelijke menschenwoord, die, terugschrikkend van wat hij zinnelijkheid en bandeloosheid heet, onzen geest wil dwingen in een vooruitbepaalde, eenig-gesanctioneerde, „hoogere" richting. Dezen laatsten beoordeelaar — wel, men kan ook in hem de strenge passie bewonderen, maar hem overigens beantwoorden met Potgieters eigen voortreflijk woord, te vinden op bl. 7 van de hier aangekondigde nieuwe uitgaaf van „Het Rijksmuseum" en luidend als volgt: „Hoe onbruikbaar wordt de ijdele theorie van het hooge en lage in de kunst; of wat zijn haar duizenderlei vormen anders, dan zoovele uitdrukkingen van behoeften, welke zij bevredigt?"

Tot de werken van Potgieter die „de redactie" van een tijdschrift als dit stellig niet vaak genoeg lezen, niet aandachtig genoeg overdenken kan, behoort een artikel getiteld: „Het Orgaan der Kunst ten onzent," opgenomen in het derde deel der Kritische Studiën (Potgieters Verspreide en Nagelaten Werken) een artikel dus over het „geïllustreerde maandschrift" zijner dagen. Het zij mij vergund er hier een gedeelte uit te citeeren. Mijn keus geldt een periode waarin Potgieter spreekt over de oude Nederlandsche Kunstnijverheid, of wel: handwerkskunst (over de „kleinkunsten", zooals onze geachte medewerker Hana ze betitelde) en de reden waarom ik verlof vraag die hier aan te halen is niet alleen dat het zoo'n typisch stijlmonstertje van den meester is, levendig herinnerend aan den beroemden aanhef van zijn „Rijksmuseum", maar ook omdat er zoo duidelijk uit blijkt, hoe Potgieter's kijk op de dingen staat tegenover den onzen, hoe hij ze zag en wàt hij er in zag. De schrijver dan, aan het einde van zijn geestige kritiek gekomen, spreekt de redactie van de „Kunstkroniek" aldus toe:

„Gij zijt dit met ons eens, gij, die de k u n s t i n h e t l e v e n wilt brengen, die het moogt, die het kunt! mits ge met meer ernst de hand aan den ploeg slaat en niet achterwaarts ziet. Er was een tijd, waarin deze er minder behoefte aan had dat te worden gedaan, waarin zij ons volk beheerschte, de dagen zijner kindsheid, zijner jongelingschap; een ander bepale u bij de eerste, wij kiezen ons bewijs uit de laatste; hoe getuigde onze bouwtrant, ons huisraad, onze kleeding, onze weelde, hoe getuigde alles er toen van! Industrie of kunst, wat noemt gij ze, de siersels van die hooge schouw, gebakken of gebeitelde, waaruit de heldere vlammen van turf en hout het vertrek zoo grillig verlichten? Industrie of kunst, wat zijn ze, die tafeltjes en die stoelen, welke zoo goed passen bij de mannen en vrouwen, er aan en er op gezeten, als zij zwaar van gestalte, van gedaante degelijk als zij? Industrie of kunst, waar zijn beider grenzen bij die borden en die bekers, blinkend van helderheid, ja, maar ook het oog verlustigende door hunne tafereeltjes, of den blik tot zich trekkende door hunne opschriften; industrie of kunst, dat gebloemde tafellaken, die gebloemde kamerwanden, die kast kast kijk er van af? Industrie of kunst, dat speelgoed der kleinen in zilver gedreven of gesneden; industrie of kunst, dat speelgoed der grooten, de gouden sloten van dat mopsje, het ingelegde hout voor die luit? Industrie of kunst eindelijk, het tal van sleden, dat daar voor de vensters verschijnt, nu wij lang genoeg hebben gepoosd van onze spelevaart in dit barre jaargetijde. Welk een woord ontviel ons daar, als ware de winter hier geen weelde! — nog eenmaal industrie of kunst, waar houdt gij ze voor die prachtige ar, dat ligte schuivertje; toch ook mooi, zie maar eens, het heeft waarlijk beeldjes voor handvatsels, beeldjes voor op den boeg! Industrie of kunst,

gij weet het niet; slechts heugt u de zoetheid van het kusje, dat ge ten afscheid geeft of steelt, „tot weêrziens" fluisterende, maar wie zal u zeggen, waar dat zal zijn? zeker slechts is, dat gij in de wereld dier dagen alom verlegen zult staan om een antwoord op dezelfde vraag. Industrie of kunst? de overgang van de eene sfeer in de andere valt niet met den vinger aan te wijzen; leer gij ons intusschen, als het voorgeslacht deed, allengs stijgen; we zijn zoo diep, zoo vreeselijk diep bij ons verleden gedaald. Een enkele wenk: streef er niet naar van onze pronkzucht partij te willen trekken; laat er u aan gelegen liggen allen te leeren zien; de schare zal het langzamerhand zuiverder doen; smaak is zoo schaars geworden. De eerste burgerwoning de beste, — waarom zoudt gij aarzelen die binnen te treden, — overtuige er u van! in de huizen onzer aanzienlijken heeft het comfortable het pittoreske verdrongen; bij onzen middenstand is het degelijke voor het wanstaltige geweken. Een blik op de schoorsteenmantels, als ge meent, dat wij overdrijven; de verfoeiselen daarop zaamgeschoold, heeten sieraden! — als gij die hebt schoongeveegd, zullen wij eene groote schrede hebben gedaan; want die dus toetakelende, prezen we leelijk mooi! Orde, schoonheid, harmonie, geef er ons geene diepe bespiegelingen over, maar in stede van ter beschikking te staan onzer houtsneêschool, doe haar als uwe dienaresse dat alles in beeld brengen, wat slechts in beeld wordt geleerd"....

Hier zij de periode afgebroken. Het geciteerde schijnt mij voldoende om, bij véél overeenkomst, ook het groote verschil aan te duiden tusschen Potgieters ideeën over kunst en de hedendaagsche. Een geestelijken vader zullen ook onze handswerkskunstenaars, ondanks hun stellig hartelijke sympathie, ternauwernood in hem kunnen herkennen..... Maar wij allen — en niet het minst de redactie van dit tijdschrift — wij zijn hem dankbaar, behalve voor veel zuiver en fijn intellectueel genot, voor zijn bemoedigende wenken, voor de uiting van zijn geloof aan de mogelijkheid zelfs in een maatschappij als de onze weer „kunst in het leven" te brengen. H. R.

Dr. M. J. HAMAKER, Jacob Geel (1789—1862), naar zijn brieven en geschriften geschetst, Leiden, Gebrs. v. d. Hoek, 1907.

„Intusschen was de Gids opgericht: den 1sten Januari '37 werd het eerste nummer ook bij Geel aan huis bezorgd. Dit nieuwe tijdschrift zou Geel in relatie brengen met Potgieter, tot beider genoegen — hun sympathie was dieper gegrond dan die tusschen den kritischen verhandelaar en de Leidsche romantici. Er was werkelijk veel overeenkomst tusschen hen beiden, zoowel in aanleg, als in streven. Potgieter schreef zijn rijke gedachten in een zeer persoonlijk, machtig proza; zijn echt poëtisch gevoel liet hij niet vrij uitgaan — het is altijd in verstandige poëzie naar buiten getreden. Ook zijn geest had genoegen in het spel met zichzelf, waardoor hij van Geel's vernuft zal hebben genoten. Klaar als kristal is het proza van Geel — het duurt dikwijls lang eer men door den stijl heen kan dringen tot de diepte van Potgieter's gedachten. Maar Geel zal hem trots zijn moeilijken stijl tòch eenvoudig hebben geoordeeld, omdat hij eerlijk bleef tegenover zijn aanleg. Geel is eenige jaren de held van Potgieter geweest; Bakhuizen v. d. Brink verklaarde zijn vriend ziek en zijn diagnose luidde: Geelzucht. Natuurlijk hoopte Potgieter den Leidschen hekelaar van alle sleur voor zijne nieuwe tijdschrift te winnen en tot medewerking te bewegen. Maar die redelijke verwachting is toch eigenlijk niet vervuld; het eerste presentexemplaar zond Geel onmiddelijk terug om geen verplichting te maken. De Redactie liet zich hierdoor niet afschrikken en zond hem de aflevering opnieuw, van een brief begeleid; in Juli zond Geel daarop zijn eerste bijdrage, een aankondiging van de zooeven opgerichte Symbolae Literariae: „ik was na lange persing een artikel aan dat Journaal schuldig", verklaarde hij naar aanleiding van die aankondiging in een brief aan Karsten. In het geheel heeft Geel slechts vijf artikels voor De Gids geschreven, waarvan er vier handelen over het werk van philologen — Potgieter's Noorden is het eenige verschijnsel in de Nederlandsche letterkunde geweest, waaraan hij in De Gids een artikel heeft gewijd. Hij prees het boek —

hij stelde Potgieter hoog, als dichter niet minder dan als prozaschrijver; maar van werkelijke belangstelling in de ontwikkeling van diens tijdschrift heeft hij geen blijk gegeven."

Aldus mej. Hamaker op pag. 121 en 122 van haar interessante en . . . leesbare dissertatie over Geel (Een leesbare dissertatie, is de lof niet groot genoeg?) In hetgeen onmiddelijk volgt beschrijft zij Geel's verhouding tot de Gids, welke eenigszins vergelijkbaar blijkt te zijn met die van Huet tot de „beweging van '80," de Nieuwe Gids: „Zijns ondanks heeft hij de jongeren in de meening gebracht, dat zij in hen een gewenschten „gids" voor zichzelf zouden vinden. Het kon niet anders of die verwachting werd teleurgesteld: het verschil in aanleg en leeftijd was veel te groot. Geel was te moe om zich nog diep in die jonge beweging in te leven; toen zijn pogingen om Beets door strenge kritiek nuttig te zijn, bleken te falen, trok hij zich liever terug. In '49 schreef hij aan Beets o. a. „Dat geschrijf scheen mijne zaak niet te zijn: de vorm van mijne opstellen deugde niet, zij gaf aanstoot en ergernis aan hen, die de b e d o e l i n g niet abstraheerden. Ik heb dus niet zóó nuttig gewerkt, als ik voorhad, en heb er geen berouw van dat ik van dien uitstap onherroepelijk tot mijne oude studiën teruggekeerd ben." Dieper dan iets anders gloeide in Geel liefde voor de wetenschap; die was ook in den grond het motief geweest, dat hem tot het schrijven zijner kritische verhandelingen had gedreven. Zijn æsthetische begaafdheid was daarbij een bijkomstige omstandigheid; tot zijn eigen verrassing zeker heeft hij zich tevens met die opstellen een naam als Nederlandsch letterkundige verworven."

De heer A. Greebe, die (in een recent nr. van den Tijdspiegel) den staf brak over Mej. Hamaker's boek, en háár verweet bij het beoordeelen van Geel's persoonlijkheid te weinig ‚wetenschappelijk' gewerkt te hebben — ja die zelfs zoo ver gaat te beweren dat haar karakterbeschrijving niets dan „banaliteiten, onjuistheden en tegenstrijdigheden" bevat — de heer A. Greebe, zeg ik, zal misschien weten aan te toonen dat ook de „verrassing", waarvan in het slot van mijn citaat sprake is, door krachtig zuigen uit Dr. Martha J. Hamaker's duim te voorschijn gekomen is; ik kan hem dan niet tegenspreken — ik heb geen andere documenten tot de kennis van Geel's wezen tot mijne beschikking dan dit boek —, maar wel mag ik constateeren dat de opmerking der schrijfster, dat haar geheele boek liever gezegd, in mij een beeld heeft doen ontstaan, dat zeer aannemelijk lijkt en mij voorkomt niet méér „tegenstrijdigheden" te bevatten dan aan wel bijna iedere menschelijke natuur eigen plegen te zijn. De ‚menschen-uit-één-stuk' — wij gelooven er nu eenmaal niet hard meer aan! En wat de „banaliteiten" in mej. Hamaker's boek betreft, is 's heeren Greebe's kritiek hier zelf wel volkomen objectief en . . . wetenschappelijk gebleven? Wat is dan, als ik vragen mag, de wetenschappelijke definitie van dat woord „banaliteit"?

Het is min of meer een roman die mej. Hamaker heeft geschreven. Evenmin als de meeste romanschrijvers was zij er op uit een ordelijke beschrijving, oftewel: inventaris, te geven van Geels' aard. Een beeld wilde zij scheppen, dat van Geel zooals zij hem ziet. En mij dunkt, hierin is zij geslaagd. Dr. Hamaker's Geel is misschien niet de historisch-juiste, maar het is een zeer menschelijke, levende Geel. En zoudt gij werkelijk meenen dat langs zuiver wetenschappelijke, ‚ordelijke', weg een absoluut ‚juist' (dus niet minder levend en tévens historisch) beeld te voorschijn gebracht kan worden? Een biografie schrijven naar de methode van Paulhan, Malapert, Heymans, naar de m e t h o d e van wien dan ook, doet het u niet een oogenblik denken aan de wetenschappelijke samenstelling van een menschelijk organisme, aan den homunculus der duitsche professoren?

Voor hem die den tijd van Potgieter, dien hoogst belangwekkenden tijd vooral, „toen de G i d s werd opgericht", kennen wil, lijkt mij bovendien Dr. Hamaker's boek — al was het maar alleen om de opgenomen brieffragmenten, — van groote documentaire waarde.

H. R.

FOTOGRAFIE ALS KUNST.

Eenige maanden geleden werd dit onderwerp, in ons maandschrift, door den heer Adriaan Boer behandeld, en toegelicht met reproduties naar foto's die uit den aard der zaak, door verkleining, door kleurverschil, door het raster der autotypie enz. enz. veel verloren hadden, maar waaraan nog genoegzaam te bespeuren was, dat de fotografie in nieuwe banen geleid werd, dat zij niet alleen technisch maar ook aesthetisch zich ontwikkelde.

Dit artikel heeft den heer H. de Boer aanleiding gegeven in „de Hofstad" eene betooging tegen fotografie als kunst op touw te zetten, terwijl de terzelfder tijd ongeveer gehouden rede van den heer W. H. Idzerda, bij de aanvaarding van zijn privaat-docentschap aan de technische hoogeschool te Delft, waarin Z. E. ook fotografie als kunst ter sprake bracht, nieuwe stof aan deze discussie gaf.

De artikelen van den heer H. de Boer zijn inmiddels, bij de firma W. Overvoorde Jr. te Scheveningen, in brochure vorm verschenen, en ook de rede van den heer Idzerda werd door den boekhandelaar J. Waltman Jr. te Delft gepubliceerd, zoodat wij nu, met het twistgeschrijf over dit onderwerp in de fotografische bladen, een zeer uitgebreid materiaal bijeen hebben.

En het een met het ander vergelijkende, komen wij eigenlijk tot de slotsom, dat de waarheid, zoo als immer, in het midden ligt, dat de kunstfotografen, zoowel als zij die fotografie en kunst niet vereenigbaar achten, beiden tot op zekere hoogte gelijk en ongelijk hebben, en het voor een groot deel afhangt welke waarde men aan het predikaat „kunst" wil toekennen.

De heer H. de Boer formuleert in een meer doordacht dan eenvoudig en helder betoog zijn meening met: Het zuiver fotografisch beeld kan nooit tot kunst worden, daar het, in tegenstelling met deze, niet van het nog niet geobjectiveerde subjectieve (van de kunstaanschouwing naar het objectieve beeld; de schilderij) uitgaat, maar handwerksmatig bij het reeds op zich zelf, het machinaal objectieve (de fotografische projectie) heeft te beginnen.

Beiden, de artiest en de z.g. kunstfotograaf, richten zich naar de objectieve subjectieviteit (het kunstwerk), doch het streven van den kunstfotograaf leidt noodwendig tot het volgende: hij moet, wil hij tot geobjectiveerde emotie geraken, dat objectieve mechanische resultaat volkomen subjectiveeren, d.i. tot volstrekt persoonlijk middel maken, en dan dit subjectieve weer als aesthetisch objectiveeren".

De heer Idzerda zegt in zijn rede: „Tegelijk met de renaissance der kunstfotografie is ook een wederopleving gevolgd van hare schoonste technieken, die ons in staat stellen het karakter in meerdere of mindere mate al naar ons believen op den voorgrond te doen treden, waardoor de fotografie in dienst van fijnvoelende lieden kan geven de weergave van een impressie en als beeldende kunst naast de andere technieken een plaats vindt, al is zij in de uitvoering harer motieven meer gebonden". En elders daar ter plaatse: „Ja daar kan zij in het algemeen nuttiger werken, dan hare zuster-technieken. (Spatieering van R.W.P. Jr.) de schilderkunst, de beeldhouwkunst en teekenkunst".

Alzoo twee tegenstrijdige opinies, die beide eenig recht van bestaan hebben, mits men, niet te angstvallig, noch te roekeloos, met „de kunst" omspringt.

De heer Idzerda noemt hier de fotografie de zuster-techniek van schilderkunst, beeldhouwkunst, en teekenkunst, en heeft bij de laatste dus ook het oog op het metier, dat, beoefent door iemand van gevoel van smaak, aan kunstuitingen het ontstaan kan geven. Nu is het wel merkwaardig, dat men het er ook langen tijd over oneens geweest is of een uiting van teekenkunst wel „kunst" kon en mocht genoemd worden. Er bestond en bestaat nog dikwijls een meening dat slechts een schilderij (op picturaal gebied wel te verstaan) „kunst" kon zijn, een aquarel of pastel een ding van lagere orde was en een teekening eigenlijk als voorarbeid voor de schilderij

buiten beschouwing bleef. Ook de uitingen op grafisch gebied wilde men niet gereed als „kunst" aanvaarden, en noch minder datgene wat op het terrein der versierende kunsten, of op het gebied der kunstnijverheid thuis behoorde. Een mooi meubel, een mooie vaas zal men in het algemeen eerst dàn als een kunstwerk gaan beschouwen, wanneer aangebracht beeldhouwwerk of beschildering deze betiteling kan motiveeren. En toch kan de enkele vorm en verhouding getuigen van zoo'n schoonheidsgevoel van den maker, dat de aanschouwer iederen keer opnieuw er door getroffen wordt.

En zoo kan ik mij voorstellen, dat een foto van een mooi gekozen of gegroepeerd geval, onder een goede verlichting, uitgevoerd door een man van smaak, die de kleur van zijn baden, de ruwheid van zijn papier enz. enz. weet te kiezen in verband tot zijn onderwerp, een zekeren indruk maakt, waardoor men dezelfde bekoring krijgt van het geval als de fotograaf, die er door gefrappeerd werd. Nu weten wij wel, dat de zeer onpersoonlijke lens in eerste instantie het onderwerp op de gevoelige plaat vastlegde, maar de artistieke capaciteiten van den fotograaf zullen onmisbaar blijken, om er waarlijk iets moois van te maken.

En wanneer nu een dergelijke foto een indruk bij ons opwekt, waarom zouden wij dan zoo angstvallig zijn, en het geen kunstfoto noemen, in tegenstelling mede met de louter documenteele mechanische foto.

Een andere zaak is natuurlijk: zoo'n foto moet niet zich als een teekening, schildering of pastel voordoen; maar dat spreekt dunkt mij van zelf; de werkwijzen en dus ook de eischen zijn geheel anders en wie is niet overtuigd van het verkeerde principe iets anders te willen schijnen, dan nu eenmaal mogelijk is. De waarschuwende les van de kikvorsch en de os blijft nog steeds van kracht, en als een fotograaf zich op wil blazen tot een . . . . . . kunstschilder? Maar neen, dit is de zaak immers niet, want dan zou het lijken alsof men voor concurrentie beducht was, evenals bij Van Meurs' reproductie-foto's, en deze laatste, die wij zeker als de best documenteele reproducties kunnen beschouwen, moeten wij hier thans buiten beschouwing laten, daar zij niet direct in het begrip „kunstfotografiën" thuis behooren.

Wij hebben hier alleen op het oog, die foto's, waarbij de fotograaf, door groepeering, door verlichting, door verdeeling, door kleur als anderszins toont een man van gevoel en smaak te zijn. En door deze twee eigenschappen, die men evenmin iederen kunstenaar van het penseel kan toeschrijven, zal het resultaat van zijn werk een indruk achterlaten, een stemming wekken, waardoor de term „kunstfoto" mij niet gansch en al misplaatst lijkt.

Stellen de fotografen ter eenre zijde echter zich niet voor iets te bereiken, dat met een schilderij vergeleken kan worden, laat staan daar mede verward, en geven de aesthetici een ietwat ruimere beteekenis aan wat men onder „kunst" kan verstaan, dan zullen beiden ten slotte nog tot overeenstemming komen.

R. W. P. Jr.